

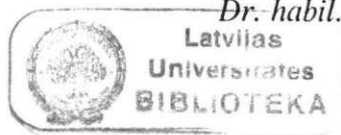
Raimonds Cerūzis ✧

**VĀCU FAKTORS LATVIJĀ
(1918.-1939.):
POLITISKIE UN STARPNACIONĀLIE
ASPEKTI**

PROMOCIJAS DARBS

Promocijas darba zinātniskais vadītājs

Dr. habil. hist., prof. I. Feldmanis ✧

LATVIJAS UNIVERSITĀTES VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

RĪGA
2002

SATURS

IEVADS	1.lpp.
IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	13.lpp.
I ĀRZEMJU VĀCIEŠU FAKTORS VIDUS- UN AUSTRUMEIROPĀ STARPKARU PERIODĀ: VISPĀRĒJAIS UN ĪPAŠAIS	35.lpp.
1. Vācu nacionālās minoritātes, to īpatsvars Vidus- un Austrumeiropas reģiona valstīs. Jēdziena “ <i>Mitteleuropa</i> ” izpratne	35.lpp.
2. Vācu faktora vispārējās iezīmes Latvijas teritorijā līdz 1918.gadam	45.lpp.
3. Vācbaltiešu savdabības fenomena raksturojums	54.lpp.
4. Kārtu (korporatīvais) princips vācbaltiešu sabiedrībā un demokrātija	69.lpp.
5. Vācijas “vācietības” politika pēc Pirmā pasaules kara	78.lpp.
6. Vācijas “vācietības” politikas īpatnības pēc 1933.gada	88.lpp.
II VĀCU FAKTORS LATVIJAS VALSTS VEIDOŠANĀS POSMĀ	93.lpp.
1. “Baltijas valsts” idejas ģenēze un īstenošana	93.lpp.
2. Vācbaltiešu valstiskā doma un 1918.gada 18.novembra akts	103.lpp.
3. “Strīka afēras” ģenēze un izgāšanās (1918.gada novembris – 1919.gada februāris)	110.lpp.
4. Vācbaltiešu valstiskās iniciatīvas izpausmes (1919.gada februāris - jūlijs)	117.lpp.
5. Bermontiāde. Vācbaltiešu samierināšanās sākums (1919.gada rudens)	127.lpp.
III VĀCU FAKTORS LATVIJĀ PARLAMENTĀRISMA POSMĀ	137.lpp.
1. Latvijas un Vācijas attiecību noregulēšana: vērojumi, viedokļi sabiedrībā (1920.-1921.)	137.lpp.
2. Priekšstats par Latviju Vācijā 20.gadu sākumā: raksturīgākās iezīmes	145.lpp.
3. Īpašumu piederības jautājums latviešu - vāciešu attiecībās	153.lpp.
4. Vācbaltiešu samierināšanās ar pēckara situāciju un Latvijas - Vācijas ekonomisko attiecību noregulēšana (1921.-1926.)	164.lpp.

5. Latviešu un vāciešu attiecību uzlabošanās procesa kulminācija un jaunas krīzes sākums (1926./27.-1932.)	176.lpp.
IV VĀCU FAKTORS LATVIJĀ PARLAMENTĀRISMA KRĪZES UN AUTORITĀRISMA POSMĀ	185.lpp.
1. Hitlera nākšana pie varas Vācijā: rezonanse Latvijā	185.lpp.
2. 1933.gada marta Vācijas Reichstāga vēlēšanas un to atskaņas Latvijā sabiedrībā	192.lpp.
3. “Sviesta karš” (1933.gada jūnijs)	199.lpp.
4. Latviešu un vāciešu antagonisma eskalācija (1934.-1936.)	216.lpp.
5. Vācijas starptautiskā nostiprināšanās un vāciešu jautājums Latvijā (1937.-1939.)	227.lpp.
V KORPORATĪVAIS PRINCIPS - VĀCBALTIEŠU FAKTORA ĪPAŠA IEZĪME LATVIJĀ	241.lpp.
1. Studentu korporācijas vācbaltiešu sabiedrībā	241.lpp.
2. Latviešu – vāciešu attiecības korporāciju vidē	251.lpp.
3. Vācbaltieši un vācu nacionālsociālisma pirmsākumi	258.lpp.
4. Vācbaltiešu nacistiskās “Kustības” un vācbaltiešu korporāciju attiecības	274.lpp.
5. Vācbaltiešu korporatīvā principa izpaušme ekonomikā	284.lpp.
NOSLĒGUMS	314.lpp.
IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	323.lpp.

IEVADS

Latvijas vēsture Eiropas kontekstā ieņem unikālu vietu ar svešu valstu un tautu atstāto vēsturisko mantojumu. Mūsdienās pieņemts uzskatīt, ka vācu un krievu ietekme (Latvijas historiogrāfijā tradicionāli apzīmēti par “faktoriem”) uz Latvijas teritorijas un to apdzīvojošās pamattautas attīstību, salīdzinot ar citu tautu ietekmi, bijusi vislielākā. Parasti to izskaidro vienkāršotā veidā ar šo abu svešo etnosu ilgstošo klātbūtni Latvijas teritorijā un tās kaimiņos.

Salīdzinot krievu un vācu faktoru ietekmi uz Latvijas vēstures ritējumu, par nozīmīgāko jāatzīst vāciešu ap 800 gadus ilgā ietekme uz mūsu valsts teritorijas attīstību. Vāciešu pēdas Latvijas vēsturē iesniedzas tālu 12.gadsimta pēdējā trešdaļā, kad šo teritoriju arvien aktīvāk apgūst Rietumeiropas (tai skaitā vācu) tirgotāji un kristīgās reliģijas misionāri. Kopš šī laika vācieši Latvijas teritorijas vēsturē atstājuši neizdzēšamu vēsturisku mantojumu.

Ja par vācu faktora rašanās atskaites punktu Latvijā pamatoti var pieņemt 12.gadsimta nogali, tad beigu termiņu šai vēsturiskajai parādībai noteikt gandrīz nav iespējams, jo vācu faktors kā vēsturisks fenomēns turpina iedarboties uz Latvijas attīstības procesu arī mūsdienās gan vēsturisko atmiņu un kultūrvēsturiskā mantojuma veidā, gan arī mūsdienu ekonomisko un politisko sakaru veidā ar Vāciju. Vācu intereses Latvijas teritorijā visu šo laiku ir uzskatāmas par vienām no dominējošām. Tādējādi ar vācu faktoru saistīti izpētes temati neapšaubāmi ir aktuāli un savu aktualitāti saglabās arī turpmāk.

Vācu faktors Latvijas vēsturē ir ļoti daudzšķautnains, savā struktūrā sarežģīts un ilgtspējīgs vēsturisks process. Latvijas teritorijas vēstures īpatnības noteikušas īpašas, savstarpēji pakārtotas, bet arī cieši savstarpēji saistāmas un atkarīgas sastāvdaļas vācu faktorā. Šajā pētījumā šīs vēsturiskā procesa sastāvdaļas apzīmētas kā vācu (resp. vāciešu), vācbaltiešu¹ un Vācijas vēsturiskie faktori Latvijas teritorijā.

---

¹ Jēdziens “vācbaltieši” turpmāk lietots, lai apzīmētu Baltijā ilgstoši dzīvojošos vāciešus. Par jēdziena “vācbaltieši” (no vācu *Deutschbalten*) ieviešanu un tālāku nostiprināšanu Latvijas zinātnē kopš 1989.gada iestājās profesors Jānis Stradiņš, kuru atbalsta ievērojamais vācbaltiešu profesors Andrejs Dītrihs Lēbers (Literatūra un Māksla.- 1989.- 2.jūlijs; Literatūra un Māksla.- 1990.- 13.janvāris; Lēbers

Iztirzājot ārējos faktorus Latvijas valsts vai latviešu nācijas vēsturē, ir pareizi atsevišķi nodalīt tautas un valsts faktorus. Tā, piemēram, var runāt par “vācu faktoru” un “Vācijas faktoru” Latvijas vēsturē. Jēdzienu “vācu faktors” jāizprot kā visplašāko, kas sevī ietver arī vietējo (Baltijas) vāciešu faktoru un “Vācijas faktoru”. “Vācu faktors” aptver visu vēsturisko parādību un faktu gammu, kas Latvijas teritorijā saistīti ar jēdzieniem “vācieši”, “vāci”, “vācisks”, “vācu”, un “Vācija”. Citiem vārdiem - “vācu faktors” ir visa veida vāciskais ieguldījums Latvijas vēsturē. “Vācu faktors” kā vēsturisks fenomens aptver Latvijas vēsturi sākot no 12.gadsimta nogales, kad nosacīti Latvijas teritorija iekļaujas Rietumeiropas aprītē, un turpina iedarboties uz mūsdienu, neseno vēsturi, pat tagadni.

Par saturiski ļoti tuvu “vācu faktoram” ir uzskatāms “vācbaltiešu faktors” (pēc savas saturiskās nozīmes tas iekļaujas visaptverošajā “vācu faktorā”), atšķirība ir vērojama tajā, ka “vācbaltiešu faktora” gadījumā jārunā par Baltijā (Latvijā un Igaunijā) pastāvīgi, vairākās paaudzēs dzīvojošo vāciešu ietekmi uz Latvijas teritorijas

---

A.D. “Vācbaltieši” tomēr ir “vācbaltieši” // Latvijas Vēstnesis.- 1997.- 14.februāris.). Šim jēdzienam ir senas tradīcijas. Jau kopš 19.gs. 2.puses vācbaltieši ļoti bieži sevi apzīmēja ne tik daudz ar jēdzienu “*Deutschbalten*”, bet gan daudz biežāk lietoja jēdzienu “*Balten*”. Vācu vārds “*Balten*” (respektīvi – arī vārda sakne “*balten*”), tulkojumā latviski nozīmē “balti”, kas, diemžēl, neiztur valodniecisko un satūra kritiku. Tālab vēl 20.gs. 90.gadu otrajā pusē latviešu filoloģe Rasma Grīse presē plaši pauda zinātniski pamatotu uzskatu, ka pielietojot jēdzienu “vācbaltieši” un bieži saīsinot to uz “vācbalti” (pēc analogijas no “vācieši – vāci”), rodas loģiskas dabas kļūda, jo jēdziens “balti” ir etniskās un lingvistiskās piederības apzīmējums lietuviešiem un latviešiem un tādēļ nav zinātniski korekti to attiecināt uz Baltijas vāciešiem (Grīse R. Kas tie tādi “romi”, kas “vācbalti”? // Latvijas Vēstnesis.- 1996.- 6.augusts; Grīse R. Kas tie tādi “romi”, kas “vācbalti” un to idejas? // Laiks.- 1996.- 7.septembris; Grīse R. Kas tie tādi “romi”, kas “vācbalti” // Brīvā Latvija.- 1996.- 7.-13., 14.-20.oktobris; Grīse R. Kas tie tādi “romi”, kas “vācbalti” un to idejas? // Universitas.- 1997.- Nr.77.- 27.-29.lpp.). Raugoties no šāda viedokļa, par pareizāku uzskatāma jēdzienu “baltvācieši”/“baltvāci” (atvasinājums no “Baltijas vācieši”) lietošana, kas latviešu valodā attiecībā uz vietējiem vāciešiem tika pielietoti arī 20.-30.gados. Sākoties Otrajam pasaules karam, šī jēdziena analogs vācu valodā (*Baltendeutsche*) nacionālsociālistiskajā Vācijā tika lietots kā jaunapzīmējums Baltijas vāciešiem, tādēļ pašlaik vācu historiogrāfija to noraida kā politizētu (Garleff M. *Deutschbalten in Auseinandersetzung mit der Weimarer Republik und dem Dritten Reich: zur Forschungssituation und Problemlage // Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich / Hrsg.von Michael Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- Bd.1.- S.7*). Principā atzīstot par pareiziem filoloģes R.Grīses uzskatus, darbā tomēr respektēta Baltijas vāciešu tradicionālā nostāja un, izvairoties no pilnīgi aplamā jēdziena “vācbalti” lietošanas, konsekventi pielietots Baltijas vāciešu pašapzīmējums “vācbaltieši”, kas atvasināts kā tulkojums no vācu vārdiem *Balten*, *Deutschbalten*.

vēsturisko attīstību, proti, šis faktors ir saistīts tieši ar vietējo vāciešu atstāto vēsturisko mantojumu visplašākajā izpratnē. Šī faktora hronoloģiskie ietvari atšķiras ar to, ka vācbaltiešu nacionālā minoritāte kā Latvijas vēsturi ietekmējošs faktors gandrīz pilnībā izbeidz pastāvēt līdz ar tās noteicošā vairākuma izceļošanu 1939.gada nogalē (ciešā kopsakarībā ar Otrā pasaules kara prelūdiju šis notikums noteicis 1939.gadu kā pēdējo, kas iekļauts šī pētījuma hronoloģiskajos ievaros). “Vācbaltiešu faktors” Latvijas vēsturē ir nesaraucami saistīts gan ar “vācu faktoru”, jo vācbaltieši pamatos uzskatāmi par vācu tautas daļu, gan līdzīgā veidā tas bijis cieši saistīts arī ar Vācijas valsti (resp. “Vācijas faktoru”), jo, piemēram, starpkaru periodā dažādi ar vācbaltiešiem saistīti jautājumi regulāri tika risināti Vācijas presē, valdības un diplomātiskajā līmenī.

Pārejot pie jēdziena “Vācijas faktors” saturiskās analīzes, vispirms jāuzsver, ka starpkaru perioda vēsturiskajā analīzē ar to jāsaprot Vācijas valsts tieša vai netieša ietekme uz Latviju kā pastāvīgu valsti² un tādēļ jāpieņem, ka “Vācijas faktoram” Latvijas vēsturē ir īslaicīgāks vai epizodiskāks raksturs. Raugoties uz visu Latvijas vēsturi kopumā, “Vācijas faktors” varētu tikt saistīts ar Latvijas teritoriju tikai kopš Vācijas kā nacionālas valsts (impērijas) izveides, tas ir - kopš 1871.gada. Attiecībā uz “Vācijas faktora” izpausmēm mūsdienu Latvijā konstatējami dažādi viedokļi. Atsevišķi Latvijas zinātnieki vēl vismaz 20.gadsimta nogalē bija pārliecināti, ka par “Vācijas faktoru” Latvijas vēsturē runāt nevar, jo neesot novērojama Vācijas aktīva reakcija un novērtējums attiecībā uz Latvijas iekšpolitiskajām un ārpolitiskajām aktivitātēm.³ Zinot Vācijas neseno un pašreizējo nozīmīgo (pat vadošo) lomu Eiropas integrācijas procesā, ar ko cieši saistīti Latvijas ārpolitiskie mērķi, šādu uzskatu gan nevarētu akceptēt.

Salīdzinot mūsdienu situāciju ar starpkaru periodu, nenoliedzami varētu pieņemt, ka starpkaru periodā “Vācijas faktors” Latvijā izpaudās daudz spilgtāk un visai nosacīti to varētu salīdzināt ar mūsdienu “Krievijas faktoru” Latvijā. Tobrīd (starpkaru periodā) “Vācijas faktoru” īpaši aktivizēja Latvijas dzīvojušā vāciešu nacionālā minoritāte, jeb kā to toreiz bija pieņemts saukt vācu sabiedrībā – “tautas

---

² “Krievu – vācu faktors” vai “Krievijas – Vācijas faktors” (Diskusija pie apaļā galda) // Latvijas Vēsture.- 1998.- Nr.4.- 95.-97.lpp.

³ Šādu uzskatu, piemēram, paudis akadēmiķis Jānis Stradiņš.- Turpat.- 95.lpp.

grupa” (*Volksgruppe*).⁴ Tādējādi “Vācijas faktors” iekļaujas ne tikai visaptverošajā “vācu faktora” elementu kopumā, bet uzskatāms arī par sastāvdaļu “vācbaltiešu faktora” izpausmēs Latvijā, kam līdz pat 1939.gada nogalei bija vairāk izteiktāks permanents, nepārtrauktas klātbūtnes (iekšējs) raksturs. Tomēr “Vācijas faktora” analīzē Latvijas apstākļos būtu jāuzmanās no tā absolutizējošas sasaistīšanas ar vācbaltiešu nacionālo minoritāti, jo formāli Berlīnei bija iespēja īstenot tādu politiku attiecībā pret Latviju, kas pamatos bija balstīta uz vēsa politiskā vai ekonomiskā izdevīguma aprēķina, bet tiešā veidā nebija saistāma ar vācbaltiešu minoritāti (“vācbaltiešu faktoru”). Īpaši liktenīgi “Vācijas faktors” kopā ar “Krievijas (resp. PSRS) faktoru” izpaudās Latvijas nepārtraukto drošības meklējumu veidā visā starpkaru perioda ārpolitikā, bet par Latvijas katastrofu tas pārauga 1939.gada 23.augusta Molotova-Ribentropa pakta slepeno protokolu iespaidā. Šajā brīdī “Vācijas faktors” kopā ar “Krievijas faktoru” Latvijā bija sasniedzis savu apogeju. Iepriekš dominējušo “vācu (Vācijas) faktoru” pēc Otrā pasaules kara nomaina jau “Krievijas (resp. PSRS) faktors”.

Saskaņā ar ievadā iepriekš izklāstīto jēdzienu (“vācu”, “vācbaltiešu” un “Vācijas faktors”) skaidrojumu, noteicošu nozīmi šajā pētījuma ienēm vietējās vācu minoritātes klātienē (iekšējais) faktors, kas loģiski iekļaujas pētījumā aplūkotajā vispārējā vācu faktorā (tostarp- ārējā).

Starpkaru perioda (1918.-1939.) Latvijas vēsture vācu faktoru kā vēsturisku procesu ļauj aplūkot kompleksā veidā, jo šis ir vienīgais Latvijas vēstures periods, kurā visspilgtāk izpaužas visi apkopojošajā “vācu faktorā” ietilpināmie elementi (sastāvdaļas) – gan “vācbaltiešu faktors”, gan “Vācijas faktors”. Minētie iemesli vācu faktora analīzi starpkaru perioda hronoloģiskajos ievaros padara īpaši nozīmīgu un ir noteikuši tieši šādu promocijas darba temata hronoloģisko robežu izvēli.⁵

Dokumentālu liecību, kas skaidri norādītu uz jaunu tradīciju, paņēmienu, pieeju ieviešanos vācu faktora izpētē kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ir salīdzinoši ļoti maz. Par jauna laikmeta iesākšanos šajā ļoti nozīmīgajā Latvijas

---

⁴ Starpkaru periodā Vācijā dzīvojošos vāciešus, Vācijas pavalstniekus dēvēja par “valsts vāciešiem” (*Reichsdeutsche*), bet vāciešus citu valstu pavalstniekus par “tautas vāciešiem” (*Volksdeutsche*). Šie apzīmējumi īpaši populāri kļuva Ādolfa Hitlera vadītajā Vācijā.

⁵ Labākai vācu faktora problemātikas izpratnei, šī pētījuma autors temata ietvaros iekļāvis atsevišķu svarīgāko, ar vācu faktoru saistīto vēsturisko epizožu analīzi, kas ir attiecināma arī uz senākiem Latvijas vēstures periodiem.

historiogrāfijas jomā būtu uzskatāma Latvijas un Vācijas vēsturnieku kopīgā vācu faktoram veltītā konference 1991.gada septembrī.⁶ Tomēr neapšaubāmi kopš 20.gadsimta 80.gadu beigām un 90.gadu sākuma notikušais vēstures izpētes vispārējais demokratizācijas process ir veicinājis nesalīdzināmi objektīvāku attieksmi pret vācu faktoru un tā izpēti. Kā pareizi atzīts zinātniskajā literatūrā, par vācu faktoru kā īpašu vēsturisko fenomenu Latvijas vēsturē kvalitatīvi jauna, ideoloģisku valgu neapgrūtināta interese varēja rasties un zinātnieku pētījumos īstenoties tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 90.gadu sākumā.⁷ Pašlaik Latvijas vēsturniekus vieno uzskats, ka Latvijas vēsturē vācu faktors pastāv un par tā pamatelementu uzskatāmi vācieši (vietējie un Vācijā dzīvojošie), vācu zemes, Vācijas valsts un tās dažādie sociālie slāņi ārpus Latvijas, kas kopīgi ietekmējuši latviešu tautas vēsturi.⁸

Kaut gan Latvijas vēstures zinātnē, sakarā ar vēstures tematikas izpētes demokratizēšanos un jaunu avotu grupu pieejamību, kopš 20.gadsimta 80.gadu beigām notikušas patiesi pozitīvi vērtējamas, pat revolucionāras pārmaiņas, kas attiecināmas arī uz vāciešu problemātikas kvalitatīvi jaunu izpēti, tomēr joprojām gan Latvijas, gan Vācijas vēsturnieki ir diezgan tālu no tā, lai dotu skaidru un izsmeļošu atbildi par vācu faktora nozīmi Latvijas starpkaru posma vēsturē. Tai skaitā tas attiecināms uz sabiedrības slāņu izpēti (piemēram, interešu grupu vai to pārstāvošu atsevišķu personību ietekmi vietējo vāciešu sabiedrībā), vispārējiem ideoloģiskiem un mentāla rakstura aspektiem (tostarp vācbaltiešu spēju pārņemt, vai pat veidot visas vācu nācijas ideoloģiju) kā arī latviešu un vāciešu starpnacionālajām attiecībām starpkaru perioda Latvijā, kas ir īpaši plaši temati un var tikt analizēti, pamatojoties uz dažādu avotu klāstu. Kā atzīts modernākajā pētnieciskajā literatūrā, kas veltīta vācbaltiešu starpkaru posma un Otrā pasaules kara laika izpētes tematikai, pētījumi, kas aizpilda šo jomu, pretendē uz zinātnisko aktualitāti un novatorismu.⁹

⁶ Straube G. Vai jaunas tradīcijas sākums Latvijas vēstures izpētē? (Pārdomas par notikušo konferenci) // *Vācu faktors Latvijā vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums / Atb.red. M.Duhanovs.- R.: LU, 1992.- 161.lpp.*

⁷ Feldmanis I. Vācu faktora pētniecība jauno un jaunāko laiku vēstures katedrā // *Latvijas Vēsture.- 1996.- Nr.5.- 31.-32.lpp.*

⁸ Daukšts K., Duhanovs M. Nachwort (Pēcvārds) // *Vācu faktors Latvijā vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums / Atb.red. M.Duhanovs.- R.: LU, 1992.- 166.lpp.*

⁹ Garleff M. Deutschbalten in Auseinandersetzung mit der Weimarer Republik und...- S.2-3.

Promocijas darba galvenais mērķis ir cieši saistīts ar izpētes temata vispārējo formulējumu un tas sevī ietver īpaši izdalītu vācu faktora sastāvdaļu (aspektu) nozīmīguma analīzi starpkaru perioda (1918.-1939.) Latvijas politiskajā un starpnacionālajā sfērā. Temata formulējums norāda uz atsevišķām svarīgākajām vācu faktora sastāvdaļām, kurām pēc pētījuma autora domām ir īpaši liela nozīme aplūkojamajā vēstures periodā. Tā, piemēram, vācu faktora politiskais aspekts šajā pētījumā saprotams tā tradicionālajā, latviešu valodā vispārpieņemtajā jēdziena "politisks" (no lietvārda "politika" atvasināts īpašības vārds) izpratnē, kas ir saistāms ar politisko grupējumu un valsts varas darbību sociālu un ekonomisku problēmu risināšanā (tai skaitā šīs darbības metodēm), kā arī notikumiem, kas raksturo valsts sabiedriskās dzīves procesus, attiecības starp dažādām sabiedrības grupām, tautām un valstīm.¹⁰ Savukārt vācu faktora starpnacionālie aspekti šajā pētījumā apzīmē galvenokārt ar latviešu un vāciešu attiecībām saistāmos vēsturiskos procesus, to raksturīgākās epizodes un iezīmes aplūkojamā vēstures periodā.

Šādu temata izvēli noteikuši kompleksa rakstura cēloņi, no kuriem svarīgākie ir saistāmi ar temata sabiedrisko un zinātnisko aktualitāti. Starp temata sabiedrisko aktualitāti nosakošajiem vispārējiem kritērijiem izvirzāma jau iztirzātā vācu faktora, kā arī starpnacionālo attiecību vispārējās problemātikas permanentā sabiedriskā aktualitāte mūsdienu Latvijā. Savukārt temata zinātnisko aktualitāti nosaka ne tikai vācu faktoram starpkaru perioda Latvijā veltīta apkopojoša rakstura pētījuma līdzšinējais iztrūkums, bet arī iepriekš pieminētā tādu pētījumu zinātniskā aktualitāte, kuros būtu analizētas latviešu - vāciešu starpnacionālās attiecības, atsevišķu interešu grupu vai sabiedrības slāņu ietekme vācbaltiešu sabiedrībā, kā arī vispārējie vāciešu ideoloģiskie un mentāla rakstura aspekti, kas iespaidojuši vai pat noteikuši to attieksmi pret Latviju un latviešiem.

Līdztekus sabiedriskajai un zinātniskajai aktualitātei, konkrēto izpētes temata formulējumu (sašaurinājumu) noteikusi arī nepieciešamība norobežot pētījuma tematiskos ietvarus, piemēram, no tādām svarīgām un plašām vācu faktora sastāvdaļām, par kādām uzskatāma vācu faktora ietekme starpkaru perioda Latvijas kultūrā (tai skaitā, literatūrā, arhitektūrā, mākslā u.c.) un ārpolitikā. Vācu faktoram

---

¹⁰ Ideju vārdnīca: domātāji, teorijas un jēdzieni, filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā.- R.: Zvaigzne ABC, 1999.- 422.lpp.; Latviešu valodas vārdnīca.- R.: Avots, 1998.- 641.lpp.; Svešvārdu vārdnīca.- R.: Jumava, 1999.- 610.-611.lpp.

Latvijas kultūras dzīvē būtu jāvelta īpaši un uz atšķirīgas avotu bāzes balstīti pētījumi,¹¹ līdzīgi arī ārpolitikas jomas izpēte nosaka nepieciešamību izmantot atšķirīgu avotu klāstu.

Promocijas darbs nepretendē uz detalizētu Latvijas un Vācijas starpkaru perioda attiecību rekonstrukciju. Šeit izklāstīto Latvijas un Vācijas attiecību atsevišķo epizožu analītiskais atainojums raksturo galvenokārt vācu faktora nozīmes vispārpolitiskos aspektus Latvijā, kā arī Vācijas faktora izsaukto rezonansi Latvijas sabiedrībā. Pētījumā padziļināti atspoguļotās atsevišķās abu valstu attiecību vēsturiskās epizodes parasti ir izmantotas kā ietvars plašāku procesu raksturojumam, kas ļauj izvērtēt vācu faktora politiskos un starpnacionālos aspektus objektīvākā kopsakarībā un savstarpējā mijiedarbībā.

Tāpat temata formulējums norāda, ka tajā nav sīkāk aplūkoti starptautiski, ar Latvijas ārējās drošības jautājumu noregulēšanu saistītie, Latvijai visai neveiksmīgie, vēsturiskie procesi (tostarp, Vācijas attieksme pret Baltijas valsti, vai citu starpkaru periodā aktuālu reģionālo savienību projektiem, 30.gadu Latvijas ilgstošie centieni noslēgt neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju un 1939.gada 23.augusta PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums) un to traģiskā, liktenīgā atbalss Latvijā 1939.gadā,¹² kas rezultējās Latvijas nokļūšanā militārpolitiskā atkarībā no PSRS un tam sekojošā vācu nacionālās minoritātes izceļošanā no Latvijas. Minētie notikumi ir nesaraujami saistāmi ar vācu faktora izpausmi Latvijas vēsturē, bet sakarā ar šīs tematikas augsto aktualitāti kopš 20.gadsimta 80.gadu beigām notikušajā Latvijas un visu pārējo Baltijas valstu historiogrāfijas demokratizācijas procesā, par tiem Latvijas un Baltijas

---

¹¹ Pētot vācu faktora izpausmes Latvijas kultūrā, plašā apjomā būtu izmantojami, piemēram, vācbaltiešu un latviešu literārie darbi, veicama to salīdzinošā analītiskā izpēte. Šajā sakarā kultūrvēsturnieks Ojārs Spārītis, pieļauj, ka Baltijas vāciešu literātu snieguma pamatīgāka izpēte mūsdienā Latvijas apstākļos ļautu vispusīgāk izprast vācbaltiešu mentalitāti, vērtību sistēmu un pasaules redzējumu, kaut gan arī tuvāk neraksturo, ko īsti vācbaltiešu literātu sniegums varētu liecināt saistībā ar vācbaltiešu mentalitātes savpatību. - Dribins L., Spārītis O. *Vācieši Latvijā*. - R.: [LU Filosofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs], 2000. - 198.-199.lpp.

¹² Šis Pasaules kara prelūdijs gads ļoti ievērojami atšķiras no visa iepriekšējā 20.-30.gadu perioda, ienes pavisam jaunas tendences Latvijas vēsturē, kas pētniekiem objektīvu apstākļu dēļ bija jāaplūko koncentrētā veidā, izdalot no iepriekšējo gadu vēstures procesa. Šajā pētījumā 1939.gada notikumi Latvijā aplūkoti galvenokārt caur latviešu – vāciešu attiecību un tā laika sabiedrības stereotipu prizmu.

vēsturnieki jau radījuši augstvērtīgus, detalizētas dabas pētījumus, kuros izvērtēts nozīmīgākais pieejamo vēstures dokumentu klāsts un izdarīti svarīgākie secinājumi.¹³

Augstāk izskaidrotā darba mērķa sasniegšanai, izvirzīti vairāki darba uzdevumi, kas pēc sava vārdiskā satura un jēgas saskan ar nodaļu un apakšnodaļu (paragrāfu) nosaukumiem. Uz visām darba nodaļām attiecināmi tādi aptveroša rakstura uzdevumi, kā ar vācu faktoru saistīto svarīgāko vēstures avotu grupu un zinātniskās literatūras apzināšana, apkopošana un analīze. Īpaša vērība veltīta tām dažādu avotu grupām, kas uz spilgti izteiktu vēsturisku piemēru bāzes spēj raksturot vispārpolitisko un starpnacionālo (latviešu un vāciešu) attiecību raksturīgākās iezīmes, to emocionalitāti, balstīšanos uz vēsturiski determinētu tradīciju vai stereotipiem. Kā norādīts iepriekš, tieši šie aspekti ir ļoti maz pētīti saistībā ar vācu faktoru Latvijā.

Pētījuma struktūra veidota, kombinējot hronoloģisko notikumu izklāstu (metodi) ar tematiski nodalāmu vēsturisku procesu analīzi. Šāda pieeja ļauj uzskatāmāk analizēt gan vācu faktora izpausmju kvalitatīvās iezīmes atsevišķos Latvijas starpkaru perioda posmos, ļauj veikt to salīdzinošu analīzi, gan arī sniedz iespēju analizēt tādas vēsturiskās parādības vai procesus, kas raksturīgi visam aplūkojamam periodam kopumā un veido vienotu tematisko veselumu. Savukārt darbā ar avotiem un literatūru izmantotas tradicionālās vēstures izpētes metodes, kas statistiskā materiāla apstrādē papildinātas ar vienkāršām matemātiskā aprēķina metodēm.

Saskaņā ar noteikto darba mērķi un izvēlēto temata izklāsta metodi, pētījuma pirmās nodaļas uzdevums saistīts ar ārzemju vāciešu situācijas kvantitatīvo un kvalitatīvo rādītāju izvērtējumu Vidus- un Austrumeiropā¹⁴ pēc Pirmā pasaules kara.

¹³ Skatīt, piemēram: Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse).- R., 1993.- 435 lpp.; Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.3.- 32.-41.lpp.; Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.4.- 35.-45.lpp.; Taurēns J. Baltijas virziens Latvijas Republikas ārpolitikā 1934.-1940. gadā: disertācija.- R.: LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1999.- 237.lpp.; Варес П. Основа О. Похищение Европы или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века. - Таллинн: Издательство Эстонской энциклопедии, 1992.- 363 с.; u.c.

¹⁴ Apzīmējot ģeopolitisko reģionu, kas pēc Pirmā pasaules kara atradās aiz Vācijas austrumu un dienvidaustrumu robežām, autois devis priekšroku vācu historiogrāfijā izplatītajam jēdzienu "Mitteleuropa" un "Ostmitteleuropa" atvasinājumam, kas latviski veido ģeopolitisku jēdzienu "Vidus- un Austrumeiropa" (skatīt, piemēram: Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im

Balstoties lielākoties uz historiogrāfiju, pētījuma pirmajā nodaļā tiek raksturota vācietības¹⁵ jautājuma nozīme minētajā reģionā kopumā un Vācijas starpkaru perioda ārpolitikā jo sevišķi. Tāpat te izdalītas reģionam kopīgās, kā arī atšķirīgās īpatnības, kas novērojamas tikai Latvijas (resp. arī Igaunijas) gadījumā. Vācu faktora specifikas tuvāka analīze Latvijas apstākļos ir sākta ar Latvijas teritorijā līdz Pirmajam pasaules karam novērojamā vācu faktora svarīgākajām iezīmēm, kas turpmāk ļauj labāk izprast vācbaltiešu savdabību, jeb īpašo vietu Vidus- un Austrumeiropas vāciešu faktora kontekstā. Padziļinot vācbaltiešu savdabības raksturojumu, tiek konstatētas un analizētas sociālpolitiskās tradīcijas, svarīgākās idejiskās un mentālās iezīmes (piemēram, tā dēvētie “autonomijas”, “korporatīvie” principi), kas noteica vācbaltiešu sabiedrības uzbūvi, attieksmi pret citām tautībām (īpaši latviešiem), kā arī attieksmi pret jēdzieniem “tiesības”, “līdztiesība”, “demokrātija” un “parlamentārisms”. Autora īpašu interesi izraisījusi vācbaltiešu spēja dažādos laika posmos ietekmēties no Vācijas nākošās ideoloģijas un sabiedrības pārvaldes principiem. Šādas ietekmēšanās spējas analīzei arī turpmākajās pētījuma nodaļās ierādīta nozīmīga vieta.

Turpmākais temata izklāsta dalījums balstīts uz hronoloģiskās metodes un aptver Latvijas valsts veidošanās (nostiprināšanās) posmu¹⁶, tam sekojošo

---

Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- 180 S.; Elvert J. Mitteleuropa! Deutsche Pläne zur europäischer Neuordnung (1918-1945).- Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.- 448 S.; Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas? / Hrsg. E.Oberländer.- Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1989.- S.75-97; Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen Staaten. Nationale Minderheiten / Herder Institut Marburg; Hrsg. H.Lemberg.- Marburg: Verlag Herder-Institut, 1997.- 342 S.).

Vienlaicīgi gan jāatzīst, ka saskaņā ar historiogrāfijas tradīciju, kas vērojama angļu valodā rakstošu autoru darbos, šo reģionu pieņemts apzīmēt ar visai atšķirīgiem jēdzieniem “Centrāleiropas austrumdaļa” vai “Centrālā un Austrumeiropa” (*East Central Europe*), kas īpaši izplatīti šī reģiona apzīmēšanā ir mūsdienu starptautiskajā saskarsmē (skatīt, piemēram: Rothschild J. East Central Europe between the two World Wars.- Seattle: University of Washington Press, [1974].- 420 p.; Janos A.C. East Central Europe in the modern world: the politics of the borderlands from pre- to postcommunism.- Stanford (California): Stanford University Press, 2000.- 488 p.).

Par reģionu apzīmējošo jēdzienu vairāk skatīt 35.-44.lpp.

¹⁵ Ar šādu jēdzienu apzīmēta visu Vācijā un ārzemēs dzīvojošo vāciešu kopiena, jēdziens kā tulkojums atvasināts no precīzi tāda paša satura vācu jēdziena “*Deutschum*”.

¹⁶ Hronoloģiski aptver laika posmu no 1918. līdz 1920.gadam.

parlamentārisma¹⁷, kā arī parlamentārās krīzes un autoritārisma¹⁸ posmu. Šāds dalījums pielietots, lai veiktu 2., 3., un 4.nodaļas vienojošo galveno uzdevumu – radītu zinātniski pamatotu priekšstatu par katrā no minētajiem posmiem novērojamām atšķirīgām tendencēm vācu faktora kvalitatīvajās izpausmēs, tostarp vācbaltiešu attieksmē pret latviešiem un Latvijas valsti.

Latvijas brīvvalsts pastāvēšanas sākumposmam (pat pirmsākumam) veltītās pētījuma otrās nodaļas darba uzdevums ir vācbaltiešu attieksmes pret neatkarīgas Latvijas valsts ideju un to iemiesojušo valstisko nāciju (latviešiem) izpēte. Tālab šeit raksturota vācu attieksme pret Latviju tās veidošanās un nostiprināšanās posmā, paralēli rekonstruētas svarīgākās vēsturiskās epizodes, kas sniedz pamatotu priekšstatu par valstisko ieceri, kādu Pirmā pasaules kara nogalē un, pat samērā ilgstoši, pēc Latvijas Republikas proklamēšanas, Latvijas teritorijā centās īstenot vācbaltiešu politiku. Gan šajā nodaļā, gan tai sekojošās analizēta vēsturisko stereotipu un to ilgstošās noturības lomai latviešu un vāciešu attiecībās.

Turpinājumā hronoloģiskā secībā tiek aplūkota vācu faktora izpausme Latvijas vēsturē divās īpaši nodalītās attīstības stadijās, kas hronoloģiskajā datējumā ir pietuvinātas Latvijas vēsturē tradicionāli izdalītajiem parlamentārajam un autoritārajam posmiem. Tomēr, vācu faktora problēmātikas kompleksais raksturs un īpaši ciešā saikne ar tā laika politiskajiem procesiem Vācijā, faktoloģiskā materiāla izklāstā jau 1933.gadu noteikusi kā loģisku robežšķirtni starp abām attīstības stadijām (posmiem). Proti, 1933.gada 30.janvārī notikušās Ādolfa Hitlera valdības izveide, iezīmē lūzumu ne tikai starp parlamentārisma un autoritārisma posmiem Vācijā, bet jaunā veidā ietekmē politisko un starpnacionālo situāciju arī Latvijā, veicina parlamentārisma krīzes attīstību.¹⁹ Tieši tādēļ vācu faktora kompleksā izpētē nav

¹⁷ Hronoloģiski aptver laika posmu no 1920. līdz 1932.gadam.

¹⁸ Hronoloģiski aptver laika posmu no 1933. līdz 1939.gadam.

¹⁹ Mūsdienu vēstures literatūrā 1933.gadu pieņemts uzskatīt par vienu no nozīmīgākajiem pagrieziena punktiem visa 20.gadsimta vēstures kontekstā, jo šajā gadā, līdztekus PSRS, iedibinās otrs totalitārs valstisks veidojums, kas nebija integrējams līdzšinējā valstu sistēmā (skatīt: Schwartz H.-P. Fragen an das 20.Jahrhundert // Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte.- 2000.- 1.Heft.- Januar.- S.6). Parlamentārā krīze Latvijā īpaši spilgti iezīmējās līdz ar labējā ekstrēmisma politisko ideju popularitātes kāpumu, polemikas saasināšanos starp labējo un kreiso politisko nometni, bet it īpaši - sākoties asajai un bezrezultatīvajai diskusijai par Satversmes grozīšanas nepieciešamību. Jau pēc nonākšanas padomju represīvā režīma gūstā Kārlis Ulmanis par autoritārā apvērsuma galveno cēloni izvirzījis tieši jaunā Satversmes projekta nesekmīgo apspriešanu 1932.-1933.gadā, kas līcis aizsākt darbu pie apvērsuma

pielietojams klasiskais Latvijas starpkaru perioda vēstures hronoloģiskais dalījums parlamentārajā (1920.-1934.) un autoritārajā (1934.-1940.) posmos, jo jau 1933.gadā vērojami atšķirīgi, salīdzinājumā ar iepriekšējiem starpkaru perioda gadiem - pat pilnīgi jauni vēsturiski procesi, kas šo gadu liek izraudzīties par atskaites punktu jaunam posmam vācu faktorā Latvijā.

Parlamentārajam posmam pietuvinātajā analītiskajā vācu faktora izklāstā īpaša uzmanība veltīta Latvijas oficiālo attiecību nodibināšanai un izvērsšanai ar Vāciju, tās rezonansei sabiedrībā, kā arī vācu nacionālajai minoritātei (vietējiem un emigrācijā dzīvojošiem vācbaltiešiem) un ar to cieši saistītai problemātikai Latvijas iekšpolitikā un attiecībās ar Vāciju. Nākamā darba nodaļa, kas aizsākta ar pēdējo pilno parlamentārā posma, jeb parlamentārās krīzes gadu (1933) un veltīta turpmākajam autoritārajam posmam, atspoguļo Latvijas sabiedrības (tostarp vāciešu) attieksmi pret nacionālsociālistu nākšanu pie varas Vācijā, autoritāro apvērsumu Latvijā, iezīmē svarīgākās tendences un galvenos saspīlējuma momentus Latvijas - Vācijas attiecības, kā arī vācbaltiešu minoritātes faktora ietekmi tajās.

Noslēdzošā darba nodaļa, atšķirībā no trim iepriekš aprakstītajām hronoloģiskā secībā izkārtotajām (2., 3., 4.nodaļas), atspoguļo Latvijas vācu minoritātei īpaši raksturīgu vienojošu - korporatīvo²⁰ - tendenci un tās iespaidu uz Latvijas valsts attīstību visā starpkaru periodā. Šīs nodaļas pamatuzdevums ir uz vēsturiskās tradīcijas balstītā korporatīvā biedrošanās principa izpausmes veida padziļināta analīze vācbaltiešu sabiedrībā, ideoloģijā, politikā, ekonomikā, attiecībās ar latviešiem un ar Latvijas valsti. Ciešā mijiedarbībā ar politisko un starpnacionālo attiecību procesiem starpkaru periodā atradās arī vācbaltiešu un Latvijas valsts attiecību raksturīga kompleksa sastāvdaļa - vācu tradicionālais iespaids Latvijas ekonomikā. Minētais apstāklis noteicis šīs jomas iekļaušanas nepieciešamību darba

---

organizēšanas, tas, protams, nozīmēja parlamentārās krīzes tālāku eskalāciju (Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. Ar Induļa Roņa ievada eseju "Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Golgātas ceļš" / Sast. I.Ronis, A.Žvinklis.- R.: Latvijas Vēstures institūts, 1994.- 423.lpp.). Latvijas starpkaru perioda autoritārisma fenomena pētnieks Aivars Stranga, balstoties uz pamatotam vēsturiskām liecībām, konstatējis, ka autoritāra apvērsuma rīkošanas plānu K.Ulmanis sācis nopietni apsvērt jau 1933.gada vidū (Stranga A. LSDSP un 1934.gada 15.maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā.- R.: [b.i.], 1994.- 119.lpp.). Visi iepriekšminētie apstākļi ļauj pamatoti uzskatīt 1933.gadu Latvijā par izteiktu parlamentārisma (parlamentārās demokrātijas) krīzes gadu.

noslēdzošajā daļā, kur pēc vācu faktora vispārējo iezīmju analīzes Latvijas saimniecībā kopumā, izvērtēta korporatīvā principa nozīme vācbaltiešu kontrolētajās uzņēmējdarbības sfērās.

Korporatīvā principa izpausmi raksturojošs faktoloģiskais materiāls caurvij arī iepriekšējās pētījuma nodaļas, tādējādi ļaujot uz šo nozīmīgo parādību Baltijas vāciešu sabiedrībā raudzīties kompleksā veidā.

Vācbaltiešu faktora korporatīvā principa izpausmes promocijas darbā tiek analizētas caur vācbaltiešu studentu korporāciju un atsevišķu korporantu²¹ personību prizmu, kas vislabāk spēj parādīt šo akadēmisko mūža organizāciju tradicionālo un caurstrāvojošo ietekmi Latvijas vācu sabiedrībā, vienlaicīgi apstiprinot tradīciju vispārējo lielo nozīmi starpkaru perioda Latvijas vācu nacionālajā minoritātē. Pētījumā pielietotais vācu sociālpolitiski aktīvākās sabiedrības daļas atsevišķu indivīdu savstarpējo korporatīvo attiecību izpētes paņēmiens palīdzējis atklāt iekšēja, apslēptāka rakstura sakarības, kas nosaka vācu faktora īpatnības Latvijā aplūkojamā periodā. Uzsvars uz korporatīvo saišu izpēti ļauj šo promocijas darbu uzskatīt par specifiski padziļinātu, iespējams, pat par alternatīvu skatījumu uz vācu faktoru Latvijas vēsturē starpkaru periodā un vērtējams kā papildinājums līdz šim panāktajam lielajam ieguldījumam vācu faktora izpētē.

---

²⁰ Atvasinājums no latīņu vārda *corporatio*, kas nozīmē biedrību, savienību vai personu grupu, ko vieno kopīgas arodnieciskas vai kārtas intereses.- Svešvārdu vārdnīca.- R.: Jumava, 1999.- 400.lpp.

²¹ Jēdzieni "korporants" un "korporanti" šeit un turpmāk lietots kā apzīmējums studentu korporācijas biedriem.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Pētījuma tematiskā specifika ir noteikusi plaša vēsturisko avotu un literatūras klāsta izmantošanu promocijas darbā. Vēstures avotu klāstā kā atsevišķas grupas iekļauti nepublicētie un publicētie dokumenti, starpkaru periodā klajā nākusī prese, citi periodiskie izdevumi, memuāru literatūra un statistika. Izmantotās literatūras klāstā iekļautas dažāda rakstura zinātniskās publikācijas, vēsturiskā un cita veida publicistika, bet īpašā, atsevišķi nodalītā literatūras grupā izdalīti iepriekš Latvijas historiogrāfijā gandrīz nemaz neanalizētie vācbaltiešu studentu korporāciju biogrāfisko ziņu albūmi.

Vēstures avoti

Nepublicētie dokumenti

Pētījumā izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) 24 dažādu fondu materiāli, kas atlasīti, izvērtējot to atbilstību darba mērķim un uzdevumiem, kā arī, pievēršot īpašu uzmanību tiem arhīva materiāliem, kuru informatīvais saturs vēl nav pietiekošā apjomā izanalizēts historiogrāfijā, vai pavisam paslīdējis garām pētnieka acij. Vienu no promocijas darba faktoloģiskiem balstiem veido Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta arhīva fonda¹ lietas, kas attiecināmas uz Latvijas un Vācijas starpvalstu attiecībām starpkaru periodā. No šo avotu klāsta izmantoti galvenokārt Latvijas diplomātisko pārstāvju Vācijā ziņojumi Latvijas Ārlietu ministrijai. Šis avotu klāsts sniedz svarīgu informāciju par pētījumā aplūkoto Latvijas – Vācijas diplomātisko attiecību nodibināšanas gaitu (kopš 1920.gada) un attiecību turpmāko juridiskās kodifikācijas procesu, kas turpinājās visu starpkaru periodu (līdz 1939.gadam ieskaitot). Analizējot šos dokumentus, uzmanība pētījumā pievērsta galvenokārt tiem ārlietu dienestā tapušajiem dokumentiem, kas sniedz liecības par vietējās vācu minoritātes problemātiku, tās ietekmi uz Rīgas attiecībām ar Berlīni, kā arī latviešu sabiedrības priekšstatiem (stereotipiem) par Vāciju un vāciešiem un vācu priekšstatiem par Latviju un latviešiem. Ārlietu ministrijas fondu dokumentācijā iekļautie un šajā pētījumā izmantotie oficiālās sarakstes dokumenti

---

¹ LVVA, 2574.f., 3., 4., 13.apr.

satur ļoti vērtīgu informācijas klāstu, kas ļāvis analizēt Vācijas preses attieksmi pret Latviju un te notiekošajiem politiskajiem un starpnacionālajiem procesiem dažādos starpkaru perioda posmos.²

Svarīgu sastāvdaļu pētījumā izmantoto avotu apjomā veido Latvijas Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes fonda³ dokumenti, kas saistīti ar Latvijas vācu nacionālās minoritātes politiskās darbības, kā arī Latvijai potenciāli bīstamu ārvalstu (šai gadījumā Vācijas) aktivitāšu kontroli (izsekošanu) Latvijā. Šī ļoti apjomīgā fonda izmantoto materiālu klāsts (tostarp, ziņotāju-aģentu liecības, oficiālās sarakstes materiāli, atskaites) lielākoties attiecināms uz 30.gadiem, kad Latvijas vācu minoritātē arvien vairāk aktualizējās politiskais ekstrēmisms tā dēvētās vācu "atjaunošanās kustības" vai nacionālsociālisma veidā. Politiskās pārvaldes dokumentācija ļauj samērā labi rekonstruēt Latvijas varas struktūru un arī latviešu attieksmi pret Vāciju, tajā notiekošajiem ideoloģizācijas procesiem, bet jo īpaši labi šī dokumentu grupa liecina par Latvijas varas struktūru attieksmi pret vācbaltiešiem 30.gadu vidū un otrajā pusē.

Līdztekus Ārlietu un Iekšlietu ministriju, un to pārraudzībā esošo iestāžu arhīva dokumentācijai izmantotas atsevišķas lietas no citām centrālās varas institūcijām (Izglītības⁴, Sabiedrisko lietu⁵ ministriju un Saeimas⁶ fondi, kā arī Aizsargu organizācijas⁷ un policijas fondi⁸), kas hronoloģiski attiecināmas uz visu starpkaru periodu. No šiem fondiem atlasītas un izmantotas lietas, kuras saistītas ar vācbaltiešu problemātiku un (vai) Latvijas attiecībām ar Vāciju. Lielākoties tā ir starpresoru sarakstes dokumentācija, atskaites, atsevišķu personu, organizāciju vai interešu grupu iesniegumi un (vai) paskaidrojumi.

Nozīmīga vieta pētījumā ierādīta arī Latvijas vācbaltiešu organizāciju materiāliem. Šeit kā nozīmīgākie pieminami gan Latvijas vāciešu virsorganizācijas -

---

² Latvijas sūtniecības Berlīnē ziņojumos Latvijas Ārlietu ministrijai saturiski visbiežāk dominēja Vācijas preses izgriezumi, tulkojumi un atreferējumi. Vācijas preses viedokļa analīzei ar Latviju saistītos jautājumos Latvijas diplomātiskais dienests pievērsa īpašu uzmanību.

³ LVVA, 3235.f., 1/22., 3.apr.

⁴ Turpat, 1632.f., 2.apr.

⁵ Turpat, 2575.f., 3.apr.

⁶ Turpat, 5485.f., 1.apr.

⁷ Turpat, 1640.f., 1.apr.

⁸ Turpat, 5604.f., 1.apr.

Vācbaltiešu Tautas apvienības - fonda⁹ materiāli, gan atsevišķu vācbaltiešu studentu korporāciju fondi.¹⁰ No šo fondu materiāliem izmantota pārsvarā institūciju iekšējā dokumentācija (piemēram, sēžu protokoli), kā arī sarakstes dokumentācija. Tieši pateicoties augstāk pieminēto vācbaltiešu studentu korporāciju fondu materiāliem, kas līdz šim Latvijas historiogrāfijā tik pat kā nav izmantoti, radusies iespēja detalizētāk izsekot starpnacionālajām attiecībām Latvijas akadēmiskajā vidē un labāk rekonstruēt korporatīvā principa (korporāciju fenomena) lomu vācbaltiešu sabiedrībā starpkaru periodā. Diemžēl, vācbaltiešu organizāciju fondi ne vienmēr ir pietiekoši informatīvi un pilnīgi. Atsevišķu vācbaltiešu organizāciju gadījumos, to fondos apkopotajai dokumentācijai ir nesistemātisks, gadījuma raksturs, kas neļauj pilnvērtīgi izsekot vēsturiskiem procesiem un rada nepieciešamību piesaistīt alternatīvus informācijas avotus.¹¹ Viena no iespējām ir kompensēt tipisko vācbaltiešu organizāciju fondu nepilnības ar visvalstiskas nozīmes fondu alternatīviem materiāliem. Tā, piemēram, pētījumā interesanta, iepriekš vēstures literatūrā neapkopota informācija iegūta no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) vācu sekcijas anketām, kas apkopotas partijas kopējā fondā.¹² Tās liecina par sociāldemokrātiskās domas salīdzinoši plašo popularitāti Latvijas vācu minoritātē un vācbaltiešu sabiedrības politiskās domas neviendabīgumu. Pētījumā atrodamas norādes uz atsevišķām LVVA lietām, kas sniedz informāciju (galvenokārt skaitlisko) par vācu (vācbaltiešu) rūpniecības uzņēmumu darbības atjaunošanu pēc kara, to nozīmi valsts ekonomikā un turpmāko darbību Latvijā.¹³

Ierobežotākā apjomā pētījumā izmantoti arī npublicētie Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskā arhīva¹⁴ materiāli. Pētījumā pielietojumu radušas tās lietas, kas pārstāv starpkaru perioda Vācijas ārlietu ministrijas tā dēvēto "ceturto politisko nodaļu" (*Politische Abteilung IV*), kuras pārziņā atradās Berlīnes attiecības ar Rīgu.

⁹ Turpat, 5921.f., 1., 2.apr.

¹⁰ Turpat, 1969., 5734., 5834., 5835.f., u.c.

¹¹ Skaidrojums šādām vācbaltiešu organizāciju fondu nepilnībām, acīmredzot, jāmeklē saistībā ar vācbaltiešu izceļošanas laikā nepilnīgi organizēto vācbaltiešu organizāciju dokumentācijas nodošanu valsts arhīva pārziņā, vai vācbaltiešu organizāciju izvairīšanos no daļas savu organizāciju dokumentācijas nodošanas Latvijas valsts struktūru glabāšanā.

¹² LVVA, 3017.f., 1.apr.

¹³ Turpat, 2765.f., 1.apr.; 4590.f., 1., 3.apr.; 4597.f., 8.apr., 4620.f., 5.apr.

¹⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (turpmāk saīsināti: PAAA).

Līdzīgā veidā kā Latvijas Ārlietu ministrijas fonda materiāli, arī no vācu arhīva materiāliem atlasītas tās lietas (galvenokārt Vācijas sūtņu Rīgā konfidenciālie ziņojumi Vācijas Ārlietu ministrijai),¹⁵ kuru materiāli ataino būtiskas epizodes no Vācijas attiecībām ar Latviju un (vai) ir saistītas ar vācu minoritātes jautājumu Latvijā. Pētījumā pielietojumu radušie Vācijas Ārlietu ministrijas nepublicētie dokumenti attiecināmi galvenokārt uz 20.gadsimta 30.gadiem.

Publicētie dokumenti

Pētījumā izmantotie publicētie avoti papildina nepublicēto vēstures avotu klāstu. Tā, piemēram, fundamentālais Vācijas ārpolitikas dokumentu apkopojums¹⁶ papildina ierobežotā apjomā izmantotos Vācijas Ārlietu ministrijas arhīva nepublicētos materiālus, it īpaši tas attiecināms uz Latvijas – Vācijas attiecību veidošanos sākotnējo periodu (no 1918.gada nogales), kā arī 20.gadsimta 20.gadu posmu. Šis dokumentu krājums veidots pēc hronoloģiskā principa, katra sējumā atsevišķi izdalot tematisku jautājumu loku, kas attiecināms uz Vācijas attiecībām ar Baltijas valstīm. Dokumentu atlasē krājuma sastādītāji vadījušies pēc tajos atspoguļoto notikumu starptautiskā nozīmīguma. Tādēļ bieži apkopotā informācija nedalās trīs vienlīdzīgās proporcionālās daļās (Igaunija, Latvija, Lietuva), bet gan akcentē lielākos problēmu mezglus, kas starpkaru periodā, piemēram, saistījās ar vācu autonomijas jautājumu Lietuvas kontrolētajā Klaipēdas apgabalā un Viļņas problēmu. Šajā pētījumā izmantoti tie šī dokumenta krājuma materiāli, kas atspoguļo Vācijas ārlietu resora vadošo darbinieku vērtējumu par Latvijas ārpolitisko kursu un attieksmi pret vietējo vācu minoritāti, tikai ilustratīvā izpratnē izmantoti materiāli, kas saistīti ar vāciešu problemātiku Lietuvā un Igaunijā.

Par nozīmīgu pētījumā izmantotu publicēto vēstures avotu uzskatāmas Satversmes Sapulces¹⁷ un Saeimas sēžu stenogrammas,¹⁸ kas aptver laika periodu no 1920.gada līdz 1934.gada 15.maija apvērsumam. Parlamenta stenogrammas sniegušas interesanta rakstura informāciju par Latvijas tā laika parlamentāriešu attieksmi (tostarp, stereotipiem) pret Vāciju un vāciešiem (vietējiem un ārzemju). Īpaši plaši izmantotas to parlamenta sēžu stenogrammas, kas atspoguļo Latvijas – Vācijas pirmo

---

¹⁵ PAAA, R84400; R84619; R84620; R84621; R104627.

¹⁶ Akten zur deutschen Auswärtigen Politik (turpmāk saīsināti: ADAP).- Serie A: 1918-1925; Serie B: 1925-1933; Serie C: 1933-1937. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974-1990.

¹⁷ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas. I.sesija.- R., b.g.- 1145 lpp.

¹⁸ Latvijas Republikas I-IV Saeimas stenogrammas.- R., [1923-1934].

divu svarīgāko līgumu - "Latvijas – Vācijas pagaidu līguma par sakaru atjaunošanu" (noslēgts 1920.gada 15.jūlijā) un "Līguma starp Latvijas republiku un Vācijas valsti saimniecisko attiecību kārtīšanai starp Latviju un Vāciju" (noslēgts 1926.gada 28.jūnijā) apspriešanu. Tāpat izmantotas to sēžu stenogrammas, kas atspoguļo parlamentāriešu attieksmi pret vācbaltiešu politiskajām aktivitātēm valstī un aiz tās robežām, kā arī tās, kas ļauj gūt ieskatu parlamenta attieksmē pret nacisma uzskatu izplatīšanos vācbaltiešu sabiedrībā 30.gadu sākumā un pirmajā pusē.

Prese un citi periodiskie izdevumi

Pētījumā iekļauti vairāk kā 30 nosaukumu preses un periodisko izdevumu, kas nākuši klajā laika periodā no 1918. līdz 1940.gadam. Pusi no izdevumu kopskaita veido vācbaltiešu prese,¹⁹ tostarp arī ārpus Latvijas iznākošā.²⁰ Preses materiāls ir uzskatāms par šī pētījuma vienu no vērtīgākajām informatīvā (vēstures avotu) materiāla bāzēm.

Darbā ar periodiskajiem izdevumiem un presi svarīgs uzdevums bijis apkopot pēc iespējas plašāku sabiedrības viedokļu spektru, kas attiecināms uz apskatāmo problēmu loku. Tādēļ pētījumā atrodamas norādes gan uz galēji nacionāli orientētiem²¹ un labējiem,²² gan centriskiem,²³ kreisi centriskiem²⁴ un kreisiem²⁵ preses izdevumiem. Pētījumā atrodami gan latviešu laikraksti, kuru nostāja pret vāciešiem tradicionāli bija visai samiernieciska,²⁶ gan tādi, kas visai aktīvi kultivēja

¹⁹ Piem.: Rīgasche Rundschau (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1919. līdz 1939.gadam); Riga am Sonntag (nedēļas laikraksts, iznāca Rīgā kopš 1927.gada, no 1934. līdz 1939.gadam - ar nosaukumu "Rigasche Post"); Libauische Zeitung (dienas laikraksts, iznāca Liepājā no 1917. līdz 1939.gadam); u.c.

²⁰ Piem.: Baltische Blätter: Wochenschrift zur Erhaltung und Pflege baltischer Art (nedēļas laikraksts, iznāca Berlīnē no 1921. līdz 1929.gadam, divdesmito gadu otrajā pusē bija apvienojoties ar citu vācbaltiešu emigrantu izdevumu - "Baltische Nachrichten").

²¹ Ugunskrusts (nedēļas laikraksts, iznāca Rīgā no 1932. līdz 1933.gadam, kopš 1933.gada - ar nosaukumu "Pērkonkrusts"); Pērkonkrusts (nedēļas laikraksts, iznāca Rīgā no 1933. līdz 1934.gadam).

²² Latvijas Kareivis (iznāca 3 reizes nedēļā, Rīgā no 1920. līdz 1940.gadam); Latvis (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1921. līdz 1934.gadam); Brīvā Zeme (dienas laikraksts, Latviešu zemnieku savienības preses orgāns, iznāca Rīgā no 1919. līdz 1940.gadam).

²³ Jaunākās Ziņas (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1911. līdz 1940.gadam); Rīts (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1934. līdz 1940.gadam).

²⁴ Pēdējā Brīdī (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1927. līdz 1936.gadam).

²⁵ Sociāldemokrāts (dienas laikraksts, LSDSP preses orgāns, iznāca Rīgā no 1918. līdz 1934.gadam).

²⁶ Piem.: Brīvā Zeme; Latvijas Sargs (dienas laikraksts, iznāca Rīgā no 1919. līdz 1934.gadam); Latvis.

pret nacionālajām minoritātēm un (vai) vāciešiem vērstu nostāju,²⁷ gan arī tādi, kas objektīvu apstākļu dēļ spēcīgā antivāciskā gultnē nonāca epizodiski.²⁸

Preses izdevumi atlasīti, ņemot vērā to auditorijas potenciālo lielumu un uzskatu iespējamo ietekmi sabiedrībā.

Nozīmīgākā daļa aplūkoto preses izdevumu bija ieguvuši plašu atpazīstamību starpkaru periodā, jo tika izdoti vairākus gadus, pat gandrīz visu starpkaru periodu.²⁹ Paralēli šādiem, tradīcijām bagātiem preses izdevumiem, izmantoti arī tādi, kuru mūžs bija salīdzinoši īss, bet ļoti raksturīgs konkrētam laikam un tajā valdošajiem uzskatiem.³⁰

Izmantotajos preses materiālos ir sastopami tādu pazīstamu, dažādu politisko spēku spektru pārstāvošu latviešu un vācu sabiedriski politisko darbinieku kā A.Berga, F.Cielēna, B.Kalniņa, A.Ķeniņa, M.Skujenieka, P.Šīmaņa, V.Firksa, E.Krēgera, V.Vahtsmūta u.c. pārstāvētie viedokļi, kā arī anonīmu autoru³¹ un attiecīgo preses izdevumu redakcijas uzskati. Šo autoru publikācijas spēj liecināt par Latvijas starpkaru posma sabiedrībā valdošajām atšķirīgajām tendencēm starpnacionālo attiecību novērtējumā, tostarp ļāvušas gūt ieskatu atšķirīgajā latviešu un vācbaltiešu attieksmē pret Latvijas valsti un tās pārvaldes principiem.³²

Interesantu jaunas informācijas klāstu promocijas darbā snieguši Latvijas historiogrāfijā līdz šim gandrīz nepētītie vācbaltiešu studentu korporāciju periodiskie

---

²⁷ Piem.: *Latviešu Balss* (nedēļas laikraksts, iznāca Rīgā no 1931. līdz 1934.gadam); *Pēdējā Brīdī*; *Ugunskrusts*; *Pērkonkrusts*.

²⁸ *Jaunākās Ziņas*; *Sociāldemokrāts*.

²⁹ *Brīvā Zeme*; *Ekonomists* (Finansu ministrijas apgādā izdots žurnāls, iznāca Rīgā no 1920. līdz 1940.gadam); *Jaunākās Ziņas*; *Latvijas Kareivis*; *Rigasche Rundschau*; u.c.

³⁰ Te pieminami, piemēram, īslaicīgi izdotie nacionālsociālistiski orientētie laikraksti "*Deutsche Zeitung*" (iznāca Rīgā 1933.gadā) un "*Rigaer Tageszeitung*" (iznāca Rīgā 1934.gadā), kā arī atsevišķi salīdzinoši īslaicīgi izdoti, bet ievērojamu latviešu sabiedriskās domas daļu raksturojoši latviešu izdevumi, kā, piemēram, "*Latviešu Balss*", "*Ugunskrusts*" / "*Pērkonkrusts*".

³¹ Autoru anonimitāte, vai publicēšanās zem segvārdiem - pseidonīmiem bija ārkārtīgi izplatīta parādība 20.-30.gadu Latvijas presē.

³² Īpaši aktīvi alternatīvus valsts pārvaldes principus starpkaru periodā izstrādāja un presē popularizēja P.Šīmanis. Daļa Šīmaņa raksturīgāko publikāciju par šo jautājumu starpkaru perioda presē apkopotas īpašā, salīdzinoši nesen izdotā izdevumā latviešu valodā: Šīmanis P. *Eiropas problēma. Rakstu izlase*. - R.: Vaga, 1999.- 176 lpp.

izdevumi,³³ kā arī citi³⁴ vācu akadēmisko aprindu periodiskie izdevumi. Tāpat izmantoti latviešu akadēmisko aprindu periodiskie izdevumi,³⁵ no kuriem atlasīti tipiskāki, raksturojošāki raksti, kas saistīti ar vācu jautājumu Latvijā. Nozīmīgu vēsturisko faktu materiālu snieguši periodiskie ekonomikas jautājumiem veltītie izdevumi,³⁶ kuru informācija ļāvusi konkretizēt vācu uzņēmumu skaitu, specifiku un nozīmi Latvijas ekonomikā un ārējos ekonomiskajos sakaros (tostarp arī ar Vāciju).

Īpašu periodisko izdevumu grupu veido kopš 20.gadsimta 20.gadu pirmās puses izdotā "Baltijas vācietības gadagrāmata".³⁷ Starpkaru periodā tajā regulāri ievietoja pārskatu par Latvijas vāciešu sociālekonomisko stāvokli, kā arī publicēja redzamu sabiedrisku darbinieku rakstus par tematiem, kas saistīti ar vācbaltiešu dzīvi Latvijā un citviet. "Baltijas vācietības gadagrāmatā" starpkaru periodā publicētie materiāli snieguši atsevišķākas vācbaltiešu nacionālo minoritāti raksturojošas statistikas ziņas, bet te publicētie laikabiedru vērojumi palīdzējuši rekonstruēt atsevišķas epizodes vācbaltiešu attieksmē pret sociālpolitiska rakstura norisēm sabiedrībā. Kopš darbības atsākšanas Vācijā 1953.gadā³⁸ šis izdevums ir pievērsies galvenokārt literārai un vēsturiska temata publicistikai. Promocijas darbā izmantoti vairākums šeit kopš 1953.gada publicēto pašu vācbaltiešu sarakstīto svarīgāko

---

³³ Piem.: Annalen der Fraternitas Baltica; Fuchszeitung der Gotonia; Mitteilungen aus der Rubonia; Mitteilungen der Gotonia. Vācbaltiešu korporāciju aprindu periodiskie izdevumi rada unikālu iespēju dziļāk ielūkoties Latvijas korporāciju aizkulisēs vācbaltiešu sabiedrībā. Svarīgi piebilst, ka vācbaltiešu korporanti savu korporāciju periodiskos izdevumus paredzēja tikai internai lietošanai (par izplatīšanu ārpus korporācijas aprindām pat draudēja sods), tādēļ publiskās bibliotēkās ir nonākuši tikai atsevišķi šo izdevumu numuri, kas neļauj precīzi noteikt šo izdevumu izdošanas hronoloģiskos ietvarus starpkaru periodā.

³⁴ Baltische Akademische Blätter (Vācu studentu biedrības Rīgā, Tartu un Vācijā apvienotais preses orgāns, iznāca Rīgā no 1922. līdz 1926.gadam).

³⁵ Studentu Dzīve (mēneša laikraksts, iznāca Rīgā no 1929. līdz 1940.gadam); Universitas (žurnāls, iznāca Rīgā no 1930. līdz 1940.gadam).

³⁶ Piem., atsaucē Nr.29 pieminētais žurnāls "Ekonomists".

³⁷ "Baltijas vācietības gadagrāmata" iznāca Rīgā, no 1923. līdz 1926.gadam ar nosaukumu "Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland", no 1927. līdz 1931.gadam ar nosaukumu "Jahrbuch des baltischen Deutschtums in Lettland und Estland", no 1932. līdz 1934.gadam ar nosaukumu "Jahrbuch des baltischen Deutschtums". Gadagrāmatas izdevējs bija vācbaltiešu virsorganizācija Latvijā un lielākajā daļā perioda (1927.-1934.) arī vācbaltiešu virsorganizācija Igaunijā.

³⁸ Jahrbuch des baltischen Deutschtums / hrsg. von der Carl-Schirren-Gesellschaft e.V. im Auftr. der Deutsch-Baltischen Landsmannschaft i.B.- Hamburg; Lüneburg; München; u.a., 1953.-...

vēsturisko pētījumu saistībā ar vācbaltiešu sociālpolitisko vēsturi Latvijā starpkaru periodā, kā arī vairāki atmiņu izklāsti un vēstuļu sarakstes materiāli, kas palīdzējuši atainot, vai ar spilgtākiem piemēriem ilustrēt nozīmīgus vēstures procesus vācu nacionālās minoritātes dzīvē starpkaru periodā un vācbaltiešu attieksmi pret vēsturisko realitāti.

Memuāru literatūra

Lai gan memuāru literatūrai pētījumā nav tik būtiska loma, kā preses un periodiskajiem izdevumiem, arī tā šeit izmantota lielākoties kā atsevišķu personību un to pārstāvēto interešu grupu viedokli atspoguļojošs avots. Pētījumā pielietojumu radusī atmiņu literatūra pārstāv pazīstamus latviešu un vācu politiķus vai valsts darbiniekus. Tā, piemēram, diplomāta, Vācijas speciālista un ilggadējā sūtņa Vācijā Edgara Krieviņa atmiņas ļauj ilustrēt Latvijas un Vācijas attiecību psiholoģiskos motīvus aculiecinieka redzējumā, kas allaž attiecībā pret Vāciju un vāciešiem ir bijis visai kritizējošs.³⁹ Andrieva Niedras publicētās atmiņas turpretim atklāj visai provācisku redzējumu uz vācu faktora izpausmēm Latvijas valsts tapšanas posmā, kas vienlaicīgi ļāvis labāk izprast vietējo vāciešu attieksmi pret valsti.⁴⁰ Politiskajā nostājā un Latvijas tapšanas posma notikumu vērtējumā pilnīgs pretstats A.Niedram ir Friča Mendera npublicētais atmiņu manuskripts, kas daudzas tā laika epizodes (tostarp Liepājas periodu) pasniedz latviešu sociāldemokrātiem labvēlīgā gaismā.⁴¹ Tāpat darbā izmantotas politiķa un sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņas, kurās īpaša uzmanība koncentrēta uz 30.gadu otrās puses un nogales notikumu interpretāciju.⁴² Pētījumā pielietoti tādu redzamu vācbaltiešu politiķu, kā, piemēram, Eduarda fon Delingshauzena (bija iesaistījies tā sauktās "Baltijas valsts" izveides plānos 1918.gadā)⁴³, vācbaltiešu emigrācijas aktīvista Oto fon Kursela⁴⁴ un

---

³⁹ Krieviņš E. Viņās dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi.- Melburna: Austrālijas latvietis, 1966.- 332 lpp.

⁴⁰ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lieliniecismu.- R.: Zinātne, 1998.- 454 lpp.

⁴¹ Menders F. Domas, darbi un dzīve 1903.-1940.- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, RK2215.- 850.- 982.lp.

⁴² Bērziņš A. 1939 lielo notikumu priekšvakarā.- [Ņujorka]: Grāmatu draugs, 1976.- 320 lpp.

⁴³ Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat. Erinnerungen des Freiherrn Eduard von Dellingshausen ehem. Ritterschaftshauptmans von Estland.- Stuttgart: Ausland und Heimat Verlag AG, 1930.- 362 S.

vācbaltiešu nacistiskās “Kustības” vadītāja Erharda Krēgera⁴⁵ atmiņas. Kaut gan atmiņu literatūra historiogrāfijā parasti tiek vērtēta kā subjektīvs vēstures avots, tā tomēr paver plašāku skatu uz starpkaru perioda notikumiem Latvijā, it īpaši attiecībā uz vācu un vācbaltiešu attieksmi pret latviešiem, pret neatkarīgas, nacionālas Latvijas valsts ideju, kā arī vēlākajiem starpkaru periodā novērojamiem politiskās un starpnacionālas dabas procesiem. Kā saturiski savdabīgākos, iespējams, interesantākos un vācu faktora atsevišķu aspektu izpētē nozīmīgākos var minēt jau pieminēto E.fon Delingshauzena publikāciju par 1918.gada norisēm Baltijā⁴⁶, kā arī Vācijas sūtniecības pie Latvijas pagaidu valdības padomnieka Erika Kērera redzējumu uz norisēm Latvijā 1919.gadā.⁴⁷

Statistika

Starpkaru posmā Latvijā izdotie statistiskie materiāli, kas lielākoties nākuši klajā Valsts statistikas pārvaldes apgādā, snieguši šim pētījumam nepieciešamos datus par valsts iedzīvotāju nacionālo sastāvu, šī sastāva izmaiņām un apdzīvotības struktūru. Saistībā ar darba izpēti tematiku, īpaši liela nozīme bijusi statistiskajos materiālos apkopotajām ziņām par Latvijas vāciešu minoritātes kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem rādītājiem.⁴⁸ Īpaši nozīmīgs avots bijis 1935.gadā Pirmās tirdzniecības un rūpniecības skaitīšanas laikā ievāktie statistiskie materiāli, kas, vēlāk apkopoti vairākos statistiskās izdevumos, sniedz vispārējas ziņas par vācu kapitāla un vācu uzņēmēju īpatsvaru Latvijas ekonomikā un tādējādi uzskatāmi par unikālu avotu

---

⁴⁴ Kursell O.von. Rubonia in München // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschbaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- S.191-197.

⁴⁵ Kroeger E. Der Auszug aus der alten Heimat. Die Umsiedlung der Baltendeutschen.- Tübingen: Verlag der Deutschen Hochschullehrer-Zeitung, 1967.- 198 S.

⁴⁶ E.fon Delingshauzena atmiņas vienlaicīgi izmantojamas arī kā publicēto dokumentu avots, jo autors šeit npublicējis sarakstes dokumentāciju, kas attiecināma uz Vācijas un vācbaltiešu plāniem par vienotas “Baltijas valsts” izveidi Latvijas un Igaunijas teritorijā 1918.gadā.- Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat. Erinnerungen des Freiherrn Eduard von Dellingshausen ehem. Ritterschaftshauptmans von Estland.- Stuttgart: Ausland und Heimat Verlag AG, 1930.- 362 S.

⁴⁷ Unter der Herrschaft des Bolsewismus. Berichte, Erlebnisse, Bilder aus den Tagen der Räteregierung im Baltikum. Gesammelt und eingeleitet von Erich Köhrer, Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands und Estlands.- Berlin: Der Firm, 1919.- 44 S.

⁴⁸ Skatīt, piem.: Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1936-1939.- 656 lpp.

atsevišķu 30.gadu vidū novērojamo vācu faktora aspektu izpētē.⁴⁹ Diemžēl, šāda rakstura statistiskais materiāls Latvijā netika vākts 20.gados un tādēļ, analizējot vācu ietekmi Latvijas saimniecībā 20.gadu posmā, autors bijis spiests izlīdzēties ar mazāk eksaktiem statistiskās uzskaites materiāliem⁵⁰, kā arī cita veida vēstures avotiem, tā laika zinātnisko un cita veida publicistiku.

Plašais dažādu avotu grupu klāsts noteicis nepieciešamību atlasīt no visa pieminētā avotu apjoma darba mērķim un uzdevumiem īpaši piemērotas, konkrētas, kādu no pieminētajām avotu grupām pārstāvošas materiālu vienības. Atlase veikta, analizējot atsevišķo avotu vienību satura atbilstību šī pētījuma pamatnostādņem.

Vēstures literatūra

Zinātniskā literatūra, vēsturiskā u.c. veida publicistika

Izmantotās zinātniskās literatūras, vēsturiskās un cita veida publicistikas nosaukumu skaits pētījumā sastāda vairāk kā 200 vienību.⁵¹ Vairāk kā puse izmantotās literatūras vienību ir vācu valodā un vairākums to autoru ir Baltijas izcelsmes vācieši, savukārt vairākums no tiem – profesionāli vēsturnieki, vai vēstures pētnieki - amatieri. Kopumā izmantotā zinātniskā un cita veida vēsturiskā publicistika ir izdota laika periodā no 19.gadsimta otrās puses⁵² līdz pat 2002.gadam (ieskaitot). Apkopota pieejamā visjaunākā zinātniskā literatūra, kas saistāma ar vācu faktora izpausmes aspektiem Latvijas teritorijā. No 20.gadsimta 90.gadiem līdz 2002.gadam izdoto literatūras vienību īpatsvars sastāda vairāk kā trešdaļu no visas izmantotās pētnieciskās literatūras.

---

⁴⁹ Skatīt, piem.: Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1937.- 387 lpp.; Latvijas amatniecība un rūpniecība 1935.gadā. Pēc I tirdzniecības un rūpniecības skaitīšanas materiāliem. Vispārīgās ziņas.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 1.sēj.- 401 lpp.; Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša bijetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.; u.c.

⁵⁰ Piem.: Garfield's directory of trade & industry of Latvia 1924/1925.- Rīga, [1925].- 704 p.

⁵¹ Pēc pirmā pilnā bibliogrāfiskā apraksta atkārtotās atsauces uz vienu un to pašu izmantoto literatūras vienību vienas šī pētījuma nodaļas ietvaros ievietotas saīsinātā veidā, uz ko norāda daudzpunkts saīsinātajā bibliogrāfiskajā aprakstā.

Tieši pašlaik gan Latvijā, gan Vācijā novērojami centieni kompleksā veidā raudzīties uz vācu faktoru Latvijā starpkaru periodā - apkopojot gan vācbaltiešu un vācu historiogrāfijas rezultātus, gan sasniegumus šīs problemātikas izpētē Latvijā.⁵³ Tomēr, ne vienmēr pašā jaunākajā zinātniskajā vēstures literatūrā atrodami jauni oriģināli pētījumi, vai jauns problēmas redzējums, kas ļautu uz vācu faktoru Latvijas starpkaru vēsturē paraudzīties no jauna redzes leņķa.⁵⁴ Šādas pazīmes, iespējams, ir saistāmas ar vācbaltiešu historiogrāfiskās tradīcijas krīzi (tostarp, jaunas vēsturnieku paaudzes iztrūkumu) Vācijā.

Būtiski piebilst, ka sakarā ar ārvalstu faktora problemātikas ārkārtīgi ideoloģizēto atspoguļojumu padomju perioda historiogrāfijā, šī pētījuma autors ir apzināti norobežojies no tāda rakstura historiogrāfijas plašākas izmantošanas, kaut arī nav centies to ignorēt.⁵⁵

Visa zinātniskā un cita veida literatūra atlasīta atbilstoši temata specifikai, kas sevī ietver politisko un starpnacionālo vēsturi.

Līdztekus vispārēja rakstura Vācijas ārpolitikas vēstures konceptuāliem pētījumiem, kuros izkristalizējas pamatots uzskats par tradīciju lielo ietekmi Vācijas ārējos sakaros periodā no 19.gadsimta nogales līdz 20.gadsimta pirmajai pusei⁵⁶,

---

⁵² Senākā šajā pētījumā izmantotā grāmata ir slavenā vācbaltiešu profesora Karla Širena darbs, kas veltīts Baltijas autonomijas tiesisko aspektu izvērtējumam.- Schirren C. Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin.- Leipzig: Duncker & Humblot, 1869.- 196 S.

⁵³ Skafīt, piem., zinātnisko rakstu apkopojumu: Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg Bibliotheca Baltica, 2000.- 303 S.

⁵⁴ Šāds situācija visspilgtāk novērojama 2001.gada vasaras beigās klajā nākušajā vācbaltiešu rakstu apkopojumā (800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 370 lpp.), kurā apkopoti galvenokārt jau pirms vairākiem gadu desmitiem klajā nākuši pētījumi un cita publicistika.

⁵⁵ Padomju historiogrāfijas nostādnes pieminētas tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, salīdzinot konkrēta procesa vai vēsturiskās parādības vērtējumu dažādu valstu un periodu historiogrāfijā, kā tas noticis, piemēram, Vācijas tā dēvētas "vācietības politikas" izvērtējumā (šajā sakarā lielākoties izmantoti rakstu krājumi, vai konferenču materiālu apkopojumu, kā, piemēram: Проблемы истории Латвийской ССР: Тез. докл. научн. конференции / Ред. И.Ромш.- Р.: [b.i.], 1985.- 113 с.; Западный империализм и Прибалтика / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; ред. А.Варславян.- Р.: ЛГУ, 1986.- 130 с.; u.c.).

⁵⁶ Ar tā dēvēto Vācijas politiskās (tostarp ārpolitiskās) attīstības "kontinuitātes – diskontinuitātes" (attīstības pārmantojamības vai pārrāvuma) problemātiku savulaik nodarbojušies tādi redzami šajā

izmantoti aptverošākas dabas moderni pētījumi, kur analizēta Vācijas (respektīvi-vāciešu tautas) vispārējā tradicionālā ietekme Vidus- un Austrumeiropas reģionā un tās izmaiņas 19.-20.gadsimtos.⁵⁷ Īpaša vērība pievērsta tai zinātniskajai literatūrai, kas analizē nacionālo minoritāšu problemātiku starpkaru periodā. No šo pētījumu grupas atsevišķi izdalāmi pētījumi, kas tapuši jau starpkaru periodā un iezīmīgi ar tam laikam raksturīgo nacionālo minoritāšu jautājuma augsto politizācijas pakāpi (šajā pētījumā tie pielietoti, lai sniegtu minoritāšu problēmas izpratnes raksturojumu, kāds tas bijis laikabiedru izpratnē)⁵⁸, pētījumi, kas par šo tematu tapuši pēc Otrā pasaules kara⁵⁹ un

---

pētījumā turpmāk pieminētie vācu ārpolitikas vēstures eksperti, kā K.-D.Brachers, H.-A.Jakobsens, K.Hildebrands, A.Hilgrübers, V.Mihalka un citi (skatīt, piemēram: Bracher K.D. *Nationalsozialismus, Faschismus, Totalitarismus. Die Deutsche Diktatur im Macht- und Ideologiefeld des 20.Jahrhunderts // Deutschland 1933-1945. Neue Studien zu nazionalsozialistischer Herrschaft / Bundeszentrale für Politische Bildung; Hrsg. K.-D.Bracher, M.Funke, H.-A.Jacobsen.*- Bonn, Düsseldorf: Droste Verlag, 1992.- S.566-590; Hildebrand K. *Deutsche Außenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?*- Stuttgart; Berlin u.a.: Kohlhammer, 1973.- 186 S.; Hillgruber A. *Kontinuität und Diskontinuität in der deutschen Außenpolitik von Bismark zu Hitler.*- Düsseldorf: Droste Verlag, 1969.- 28.S.; Michalka W. *Die nationalsozialistische Außenpolitik im Zeichen eines Konzeptionen-Pluralismus // Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Deutschen Reiches / Hrsg. M.Funke.*- Düsseldorf: Droste Verlag, 1977.- S.54-62; u.c.).

⁵⁷ Skatīt, piem.: Elias N. *The Germans: power struggles and the development of habitus in the nineteenth and twentieth centuries.*- Cambridge: Polity Press, 1997.- 494 p.; Elvert J. *Mitteleuropa! Deutsche Pläne zur europäischer Neuordnung (1918-1945).*- Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.- 448 S.

⁵⁸ Kā īpaši spilgts piemērs šeit minams vācbaltiešu izcelsmes zinātnieka un publicista Maksa Hildeberta Bēma publikācijas, it īpaši viņa pētījums, kurā analizēta nacionālo minoritāšu loma valstu savstarpējo teritoriālas dabas pretenziju padziļināšanā Eiropā pēc Pirmā pasaules kara.- Boehm M.H. *Europa Irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.*- Berlin: Hobbing, 1923.- 335 S.

⁵⁹ Breyer R. *Nationalstaatliche Tradition und volksdeutsche Erfahrung der Deutschen in Polen zwischen den Kriegen // Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des deutschen Reiches und in der Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.*- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.141-151; Broszat M. *Zweihundert Jahre deutsche Polen-Politik (Revidierte und erweiterte Neuausgabe).*- Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1972.- 332 S.; Kessler W. *Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919-1939 // Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen Staaten. Nationale Minderheiten / Herder Institut Marburg; Hrsg. H.Lemberg.*- Marburg: Verlag Herder-Institut, 1997.- S.161-188; Rotčailds Dž. *Valstis Viduseiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem.*- R.: Zvaigzne ABC, 1999.- 474 lpp.; Schot B. *Nation oder*

pētījumi, kuros padziļināti analizēta vācbaltiešu loma Vācijas ārpolitikā, kā arī Vācijas tā dēvētās “austrumu” un “vācietības” politikas izpausmes attiecībā pret Latviju.⁶⁰ Visas trīs augstāk pieminēto pētījumu apakšgrupas, kuru autori lielākoties ir vācu izcelsmes, caur dažādu sociālpolitisku norišu atainojumu un analīzi, Vidus- un Austrumeiropas reģionu pasniedz kā ģeopolitisku telpu, kurā izpaužas vēsturiski noteiktais vācu faktors. Šāda pieeja principā ir akceptēta arī mūsdienu Latvijas historiogrāfijā. Latvijas historiogrāfija gan centusies vācu faktoru skatīt plašākā - Latvijai svarīgāko ārējo faktoru ietekmes kontekstā, kurā bez vācu faktora neapšaubāmi iekļaujams arī krievu faktors.⁶¹

Pētījuma temata un struktūras formulējums noteicis tādu zinātnisku publikāciju izmantošanu, kurās atspoguļojumu guvušas Latvijas attiecības ar Vāciju starpkaru periodā. No šīs literatūras grupas atsevišķi izdalāmi visu Latvijas ārpolitikas vēsturi kopumā analizējoši pētījumi⁶² un pētījumi, kuru uzmanības lokā ir bijušas galvenokārt tikai Latvijas un Vācijas attiecības.⁶³ Kaut gan darbiem, kas veltīti vispārējai Latvijas ārpolitikas analīzei, nav raksturīgs tik padziļināts Latvijas un Vācijas attiecību faktoloģiski analītiskais materiāls kā īpaši šai jomai veltītajiem, apkopojoša rakstura darbi sniedz aptverošu starptautiskās, starpnacionālās un iekšpolitiskās situācijas izvērtējumu un ilustrē dažādu vienā laikā noritējušu vēsturisko procesu ciešo kopsakarību, kā arī atklāj ārpolitiskas svarīgākās iezīmes, kas

---

Staat? Deutschland und der Minderheitenschutz. Zur Völkerbundspolitik der Stresemann-Ära.-

Marburg/Lahn: Herder Institut, 1988.- 299 S.; u.c.

⁶⁰ Te īpaši izceļami tādu ievērojamu pētnieku, kā vācu autora Karla-Heinca Grundmana un brita Džona Haidena darbi: Grundmann K.-H. *Deutschumspolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Eine Studie am Beispiel der deutsch-baltischen Minderheit in Estland und Lettland.*- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1977.- 741 S.; Hiden J. *The Baltic States and the Weimar Ostpolitik.*- Cambridge, a.o.: Cambridge University Press, 1987.- 296 p.

⁶¹ Par ievērojamāko centru vācu faktora pētniecībā uzskatāma Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, kur jau vairākus gadus vācu un krievu faktoram Latvijas vēsturē veltīto zinātnisko grantu vadījusi Dr.hist.,asoc.prof. Lidija Malahovska.

⁶² Andersons E. *Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).*- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 703 lpp.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika II (1938-1940).*- [Stokholma]: Daugava, 1984.- 697 lpp.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse) / Latvijas Ārpolitikas Institūts.*- R.: Latvijas Ārpolitikas Institūts, 1993.- 435 lpp.

⁶³ Piem.: Purkl A. *Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.*- Münster: LIT, 1996.- 358 S.; Hiden J. *The Baltic States and the Weimar Ostpolitik.*- Cambridge, a.o.: Cambridge University Press, 1987.- 296 p.

uzskatāms par nozīmīgu metodoloģisku iestrādi, vācu faktora dažādu aspektu izvērtēšanai Latvijā. Kā klasisku piemēru būtu jāmin E.Andersona apjomīgais Latvijas starpkaru perioda ārpolitikas pētījums, kurā Vācijai veltītie jautājumi izdalīti atsevišķās apakšnodalēs un tiek aplūkoti ciešā kopsakarībā ar pārējiem ārpolitisko attiecību spektru skarošiem jautājumiem.⁶⁴ Jāatzīst, ka E.Andersona pētījumos dominē tieši attiecību politiskie aspekti, kas par nožēlu visai fragmentāri skar ar Latvijas un Vācijas ekonomisko attiecību gammu saistītās problēmas, bet tieši Vācija un vācieši starpkaru perioda Latvijā veidoja ļoti nozīmīgu ekonomisko spēku, ar kuru saistījās arī dažādas parādības politiskajā jomā. Jāatzīst, ka jautājumi saistībā ar Latvijas un Vācijas ekonomiskajām attiecībām starpkaru periodā vai Vācijas un vāciešu ietekmi Latvijas saimniecībā vispār, visai vāji aplūkoti arī latviešu pētnieka A.Aizsilnieka Latvijas saimniecības vēsturei veltītajā fundamentālajā darbā, kas gan nemazina šī darba vispārējo lielo vērtību.⁶⁵ Par visai veiksmīgiem mēģinājumiem aizpildīt vismaz daļu šīs joprojām visai nepilnīgi izpētītās jomas uzskatāmi latviešu vēsturnieces H.Šimkuvas⁶⁶ un mazākā mērā vācu vēstures pētnieka E.Pabsta⁶⁷ pētījumi.

Atšķirībā no Latvijas ārpolitikas vispārējiem aspektiem, padziļināta Vācijas un Latvijas attiecību analīze līdz šim bijusi galvenokārt ārvalstu vēsturnieku uzmanības lokā, šajā jomā, diemžēl, latviešu historiogrāfija vēl nevar lepoties ar monogrāfiska rakstura publikācijām. Vācijas (tostarp vācbaltiešu) autoru īpašu uzmanību jau kopš 20.gadsimta 70.gadiem izraisījusi vāciešu līdzdalība 1918.-1920.gada vēsturiskajos procesos Latvijā, kas iezīmīgi ar vāciešu un latviešu dažādās valstiskās izpratnes

---

⁶⁴ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I...; Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika II...; Līdztekus šai divos sējumos izdotajai monogrāfijai promocijas darbā izmantots arī E.Andersona pētījums (Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920.- [Stokholma]: Daugava, 1967.- 754 lpp.), kurš aptver Latvijas vēsturi Pirmā pasaules kara gados un pirmajos Latvijas Republikas pastāvēšanas gados. Šis ir viens no nedaudzajiem apkopojuma rakstura pētījumiem, kurā atsevišķās nodaļās iztīrās ar vācu faktora izpausmēm saistāmās parādības Latvijas teritorijā Latvijas valsts izveides posmā.

⁶⁵ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914 - 1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 983.lpp

⁶⁶ Шимкува Е. Прибалтийские немцы в экономике буржуазной Латвии (20-е – начало 30-х гг.) // Latvijas PSR vēstures problēmas.- R., 1987.- 79.-83.lpp.

⁶⁷ Pabst E. Deutsche Industrie in Lettland // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.123-134.

savstarpējo mijiedarbību.⁶⁸ Savukārt pēdējo ievērojamāko monogrāfiju, kurā analizētas Latvijas un Vācijas attiecības, ir publicējis vācu vēsturnieks A.Purkls, darbs gan aptver tikai relatīvi mierīgāko parlamentāro vai Veimāras republikas periodu.⁶⁹ Kaut gan Purkla monogrāfija ir vērtējama galvenokārt kā līdzšinējās historiogrāfiskās iestrādes apkopojošs darbs, tā tomēr iezīme jaunu, progresīvākas pieejas ieviešanos vācu historiogrāfijā, ko raksturo Latvijas vēstures avotu (tostarp latviešu valodā) un latviešu historiogrāfijas plaša analīze, kas šāda vai līdzīga rakstura vācu un vācbaltiešu vēstures pētījumos par Latviju ilgstoši tika apieti vai pat ignorēti, tādējādi padarīdami vācu vēsturnieku pētījumus par Latviju vienpusīgus un bieži arī faktoloģiski neprecīzus.

Promocijas darbā iegūlis plašs klāsts zinātnisko rakstu, kas publicēti jau iepriekš pieminētajā “Baltijas vācietības gada grāmatā”⁷⁰, kas kopš 1953.gada ik gadu vācbaltiešu “Karla Širena biedrības” paspārnē tiek izdota Vācijā. Līdztekus literāra rakstura darbiem, šeit jau tradicionāli tiek publicētas atmiņas un zinātniskie pētījumi, kas cieši saistīti ar vācbaltiešu vēsturi. Diemžēl, 20.gadsimta pēdējā gadu desmitā izdotajos gadagrāmatas numuros vērojamas tendences, ko raksturo konsekventāka pievēršanās literārajam žanram, kas, iespējams, izskaidrojama ar jaunas, radošas vācbaltiešu vēsturnieku paaudzes trūkumu. Pēdējo, promocijas darbam tematiski atbilstošo un nozīmīgo publikāciju “Baltijas vācietības gada grāmatā” ievietojuši vācbaltiešu izcelsmes neprofesionāla vēsturniece G.Mikvica. Viņas uzmanības lokā ir nonākusi vācbaltiešu historiogrāfijā līdz pat 20.gadsimta nogalei par visai nepatīkamu uzskatītais nacionālsociālisma izplatības jautājums Latvijas vācu minoritātē 20.gadsimta 30.gados. G.Mikvicu šajā sakarā ieinteresējusi Latvijas vācbaltiešu

---

⁶⁸ Pie klasiskākajām šādas tematiskās publikācijām noteikti pieskaitāmi vācu pētnieka Hansa-Erika Folkmana monogrāfija, kas veltīta Vācijas un vācbaltiešu valstisko ieceru vēsturiskajai rekonstrukcijai Latvijas (Baltijas) teritorijā 1918.gadā (Volkman H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne: Ein Beitrag zur “Kriegszielsdiskussion”.- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- 283 S.), kā arī pazīstamo vācbaltiešu vēsturnieku Jirgena fon Hēna un Hansa fon Rimšas redakcijā izdotais rakstu krājums, kas atspoguļo Latvijas Republikas izveides un nostiprināšanās procesu no vācu redzes leņķa (Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg. Von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- 447 S.).

⁶⁹ Purkl A. Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.- Münster: LIT, 1996.- 358 S.

⁷⁰ Skatīt 37.atsauci.

nacistu vadoņa Erharda Krēgera biogrāfijas analīze.⁷¹ Līdztekus šai publikācijai, kopumā promocijas darbā izmantoti vairāk kā divdesmit “Baltijas vācietības gada grāmatā” ievietoto zinātnisko un cita veida rakstu, kas lielākoties ir saistīti ar vācbaltiešu vēsturi Latvijā.

Ievērojamo vācbaltiešu izcelsmes pētnieku M.Garlefa, J.Hēna, D.A.Lēbera, G.Rauha, H.Rimšas, V.Vahtsmūta, u.c. publikācijas pamatos veidojušas šī darba autora viedokli par vācbaltiešu tradicionālo historiogrāfiju.⁷² Šeit pieminēto zinātnieku publikācijas, kas galvenokārt veltītas vispārējai vācbaltiešu sociālpolitiskajai darbībai, ir kļuvušas jau par starpkaru perioda vācbaltiešu sociālpolitiskās historiogrāfijas klasiku ne tikai Vācijā, bet arī Latvijā un bez to pieminēšanas nevar iztikt vācu faktora pētnieki arī mūsdienās. Tomēr daudzējādā ziņā tieši attiecībā pret 20.gadsimta starpkaru perioda Latvijas vēsturi šie pētījumi jau būtu uzskatāmi par nepietiekošiem, tie bieži atspoguļo pārlieku vispārīgus jautājumus, turklāt vācu un vācbaltiešu historiogrāfijai kopumā ir piemītusi un, diemžēl, turpina

---

⁷¹ Mickwitz G.von. Erhard Kroeger - ein deutsches Leben 1905-1987 // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1995.- Lüneburg/München, 1994.- S.163-195.

⁷² Garleff M. *Deutschbaltische Politik zwischen den Weltkriegen. Die parlamentarische Tätigkeit der deutschbaltischen Parteien in Lettland und Estland.*- Bonn-Bad Godesberg: Wissenschaftliches Archiv, 1976.- 224 S.; Hehn J.von. *Die Umsiedlung der baltischen Deutschen - das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte.*- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1982.- 258 S.; [Loeber D.A.] *Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch - Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.*- Neumünster: Karl Wachholz Verlag, 1972.- 786 S.; Loeber D.A. *Paul Schiemann damals und heute // Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1974.- Lüneburg, 1973.- S.107-114; Rauch G.von. *Politische Gruppierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1981.- Lüneburg, 1980.- S.135-156; Rauch G.von. *Geschichtsbewusstsein und Identität // Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1983.- Lüneburg, 1982.- S.14-16; Rimscha H.von. *Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe als nationale Minderheit in den Staat Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1976.- Lüneburg, 1975.- S.129-134; Rimscha H.von. *Die Episode Niedra // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919;* Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.-S.237-326; Wachtsmuth W. *Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland 1923-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte der baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1951.- Bd.1.- 466 S.; Wachtsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland in der parlamentarischen Periode, 1918-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte des baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1953.- Bd.3.- 462 S.*

piemist vēlme izvairīties no paškritikas, negatīvu parādību (piemēram, nacisma izplatības vācbaltiešu sabiedrībā 20.gadsimta trīsdesmitajos gados) analīzes vācbaltiešu vēsturē, kā arī centieni vācbaltiešu vēstures negatīvo parādību cēloņu meklēšanā aprobežoties ar Latvijas valsts un tās pamatnācijas nostājas kritiku. Daudzējādā ziņā vācbaltiešu vēsturnieku darbos pēc Otrā pasaules kara ir bijuši vērojami tradicionālie tā dēvētā “ostforšunga” (*Ostforschung* – “Austrumpētniecība”) pētnieciskie principi, kas bija vācbaltiešu historiogrāfijas pamatbalsts starpkaru periodā un izpaudās nevis kā valstu (teritoriju) vēstures pētniecība (*Landesgeschichte*), bet gan kā tautas, proti – vāciešu vēstures pētniecība (*Volksgeschichte*) Eiropas austrumu reģionā. Vācbaltiešu “ostforšungs” Latvijas gadījumā balstījies uz pētījumos skaidri izkristalizējamiem četriem pamatprincipiem:

- 1) cīņu par korporatīvās autonomijas tiesībām, šo tiesību leģitimējošu pierādījumu meklēšanu;
- 2) latviešu vēsturnieku viedokļu konsekventu kritizēšanu vai pat noliegšanu (saskaņā ar “ostforšunga” pamatnostādnēm latviešu vēsturnieki centušies nepamatoti gloriificēt savu tautu un tās nopelnus vēsturē);
- 3) acīmredzamu pretrunu starp formāliem lojalitātes apliecinājumiem varai un Latvijas nacionālā valstiskuma idejas kritizēšanu vai pat pilnīgu noraidīšanu;
- 4) antiboļševismu, kas vērtējams kā vienīgais konceptuālais pamats Baltijas valstu vēsturnieku (igauņu, latviešu un vāciešu) sadarbībai starpkaru periodā un kopš neatkarības atjaunošanas 1991.gadā.

Tomēr 20.gs. nogalē arī vācbaltiešu historiogrāfija un šeit uzskaitītie vēsturiskās pieejas pamatprincipi pašā Vācijā piedzīvojuši pamatotu konstruktīvu kritiku. Jaunākajos vācu autoru darbos jau varam sastapt Latvijas historiogrāfijas nostādnēm tuvinātāku formulējumu, kurš pauž, ka vācu tautas vēstures pētītājs Eiropas austrumdaļā - “ostforšungs” - ir vedis vācu vēstures zinātni “vācietības vienpusīgas izpētes virzienā, neņemot vērā dažādos starpetnisko attiecību aspektus reģionā”⁷³.

Līdztekus vācu historiogrāfijai, pētījumā izmantoti ievērojamāko Latvijas vēsturnieku - vācbaltiešu problemātikas pētnieku darbi. Īpaši izceļami tādu pazīstamu

---

⁷³ Hackmann J. Contemporary Baltic history and German Ostforschung, 1918-1945. Concepts, images and notions // *Journal of Baltic Studies*. - 1999. - No.4. - P. 326, 331-332.; Skatīt arī: Hackmann J.

vācbaltiešu problemātikas pētnieku Latvijā kā L.Dribina, M.Duhānova, I.Feldmaņa, P.Krupņikova un H.Šimkuvas pētījumi. Latvijas vēsturnieku attieksmi pret vācu faktora izpēti, raksturo samērā cieša noslēgšanās pētāmā objekta hronoloģiskajos un (vai) tematiskajos ietvaros, kas neveicina zinātniskas diskusijas izvēršanos par šo Latvijas vēsturē tik svarīgo aspektu. Tā, piemēram, M.Duhanovs⁷⁴ plaši aplūkojis vācbaltiešu sociālpolitiskā virsslāņa lomu Latvijas un Baltijas vēsturē 19.gadsimtā. L.Dribins⁷⁵ un P.Krupņikovs⁷⁶ pievērsušies vispārējiem vācu mazākumtautības vēstures aspektiem Latvijā, strikti nenorobežojot savas pētniecības hronoloģiski tematisko robežu un iekļaujot tajā arī starpkaru perioda vēstures procesu analīzi. Savukārt I.Feldmanis⁷⁷ un H.Šimkuva⁷⁸ specializējušies galvenokārt tikai vācu faktora izpētē starpkaru perioda Latvijā. Kaut gan I.Feldmaņa un H.Šimkuvas izpētes objekta hronoloģiskie ietvari sakrīt, līdz šim abi vācbaltiešu tematikas speciālisti visai uzskatāmi nodalījuši savas interešu jomas, koncentrējoties uz noslēgtu, atsevišķi

---

Ethnos oder Region? Probleme der baltischen Historiographie im 20.Jahrhundert // Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung.- 2001.- Nr.4.- S.555-556.

⁷⁴ Duhanovs M. Baltvācu muižniecība un 1863.gada 9.jūlija likums // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sast.P.Krupņikovs.- R., 1990.- 15.-25.lpp.; Духанов М. Остзейцы. Политика остзейского дворянства в 50-70-х гг. XIX в. и критика ее апологетической историографии.- Р.: Лиезма, 1978.- 472 с.

⁷⁵ Dribins L. Latviešu nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte. Dialogs bez atrisinājuma // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.- 1996.- Nr.3.- 77.-85.lpp.; Dribins L. Vācieši // Mazākumtautību vēsture Latvijā.- R.: Zvaigzne ABC.- 1998.- 134.-156.lpp.; Dribins L., Spārītis O. Vācieši Latvijā.- R.: [LU Filosofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs], 2000.- 271 lpp.

⁷⁶ Krupnikov P. Lettland und die Letten im Spiegel deutscher und deutschbaltischer Publizistik 1895-1959.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1989.- 382 S.; Krupņikovs P. Melu un patiesības palete.- R.: Zvaigzne, 1980.- 194 lpp.

⁷⁷ Feldmanis I. Latvijas interesēm kaitīgās vācbaltiešu organizāciju darbības novērošana un apkarošana // Latvijas izlūkdienesti 1919-1940. 664 likteņi / Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2001.- 169.-189.lpp.; Feldmanis I. "Rigasche Rundschau" un nacistu nākšana pie varas Vācijā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sast.P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 47.-54.lpp.; Feldmanis I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933.-1939.) // Latvijas Vēsture.- 1997.- Nr.1.- 102.-113.lpp.; Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.3.- 32.-41.lpp.; Nr.4.- 35.-45.lpp.; u.c.

⁷⁸ Šimkuva H. Volkangs Vahtsmūts par baltvācu sabiedriski politisko darbību Latvijā (1918-1934.g.) // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sast.P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 35.-40.lpp.; Шимкува Е. Прибалтийские немцы в экономике...- 79.-83.lpp.

nodalāmu starpkaru perioda vēstures tematu (ārpolitikas juridiski-diplomātiskie aspekti, kultūra, atsevišķu personību, organizāciju vēsture) izpēti.

Kopumā Latvijas vēsturnieku pētījumu raksturīgākā iezīme, kas to nošķir no augstāk pieminētās vācu un vācbaltiešu historiogrāfijas, ir kritiski analizējošā attieksme pret vācu minoritātes lomu Latvijas un latviešu tautas pagātnē, kā arī vēlme kompensēt vācbaltiešu historiogrāfijas izvairīšanos no negatīva rakstura vēsturisku parādību atspoguļošanas vācbaltiešu vēsturē un Vācijas attieksmē pret Latviju un latviešiem. Tādējādi Latvijas historiogrāfija ir gājusi un turpina iet no vācu historiogrāfijas pamatnostādņem atšķirīgu ceļu, kas virzīts uz dziļāku starpetnisko attiecību problemātikas aspekta analīzi, jo atšķirībā no vācbaltiešu tradicionālās tautas vēstures pieejas (*Volksgeschichte*), nav koncentrējusi uzmanību tikai uz latviešu tautas vēsturi, bet analizējusi to kontekstā ar citām Latvijas teritorijā ilgstoši dzīvojošajām tautībām, kaimiņos esošajām valstīm un to reģionālo ietekmi.

Sakarā ar darba tematisko specifiku (autora īpašo interesi par korporatīvā principa lomu Latvijas vāciešu sabiedrībā) tajā apkopotas visas darbā pielietojamās zinātniska rakstura publikācijas, kas veltītas korporatīvā (studentu korporāciju) principa lomai vācbaltiešu sabiedrībā.⁷⁹ Diemžēl, līdzšinējā ar vācbaltiešu korporāciju darbību saistītā zinātniskā un populārzinātniskā literatūra ir bijusi visai vienpusīga un bieži visai apoloģētiskā veidā atspoguļojusi tikai vācbaltiešu korporāciju iekšējās sadzīves vispārējos principus, bet nav sniegusi plašāku, apkopojosu pārskatu par korporāciju sociālpolitiskajām aktivitātēm un korporantu ietekmi Latvijas ekonomikā starpkaru periodā.⁸⁰

⁷⁹ Piem.: Cube L.von. Das Erzieherische der baltischen Korporationen in der Heimat // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1964.- Hamburg-Hamm, 1963.- 135-143 S.; Kraus D.G. Baltisches Burschentum in Dorpat und Riga // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1998.- Lüneburg; München, 997.- 38-48 S.; Taube A.von., Rimscha H.von. Die deutschbaltischen Korporationen // Baltisches Burschentum. Die studentischen Korporationen der Deutschbalten, Esten und Letten einst und jetzt / Baltische Gesellschaft in Deutschland; Hrsg. H.von Rimscha.- Heidelberg: Baltische Gesellschaft in Deutschland, 1968.- S.15-34; Wachtsmuth W. Entstehung, Organisation und völkische Bedeutung des deutschen Burschenlebens in Dorpat und Riga // Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland 1924.- R., 1923.- S.99-104; Wachtsmuth W. Geschichte der Fraternitas Baltica zu Riga 1865-1915.- R.: Müller, 1922.- 287 S.

⁸⁰ Ar korporāciju fenomenu Latvijas (it īpaši vācbaltiešu) sabiedrībā saistītas visai savdabīgas parādības. Starpkaru periodā par korporāciju dziļajiem sakariem un ietekmi sabiedrībā nebija pieņemts atklāti runāt. Korporanti šo lietu tolaik uzskatīja par iekšēju (internu) un nepublicēja. Sistemātiski

Pētījumā pielietojumu radušas atsevišķas vēl starpkaru periodā vācu valodā publicētās zinātniskas un pseidozinātniskas ievirzes analītiskas literatūras vienības, kuras palīdz izkristalizēt vismaz divus atšķirīgos viedokļus (pozitīvus un kritizējoši negatīvus) saistībā ar Latvijas valsts izveidi, politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem un nākotnes izredzēm. Starp publikācijām, kurās pausta pozitīva attieksme, kā ievērojamākās minamas tautsaimnieku H.F.Krona-Volfganga⁸¹, P.Meijera⁸², H.Volerta⁸³ un vēsturnieces H.Dopkēvičas⁸⁴ pētījumi, kas starpkaru periodā zināmos apstākļos kalpoja pat kā vāciešu izvirzītais apliecinājums vispārējai vācu lojalitātei pret Latviju. Diemžēl, starpkaru periodā šādas pozitīva rakstura monogrāfijas bija uzskatāmas drīzāk par izņēmumu vācu un vācbaltiešu publicistikā par Latvijas valsti. Bieži daudz lielāku rezonansi vācu sabiedrībā guva monogrāfijas, kurās bija akcentētas dažādas problēmas vai negatīva rakstura aspekti. Tieši tādēļ promocijas darba autors atsaucies uz pazīstamu vācbaltiešu (tai skaitā emigrantu) publikācijām, kas savu karjeru pēc Pasaules kara veidoja Vācijā un kuru publikācijās pausta drīzāk negatīva attieksme pret latviešiem un neatkarīgo Latvijas valstiskumu.⁸⁵ Šo vācbaltiešu viedoklis (piemēram, attiecībā pret jauno pēckara kārtību vispār un

---

uzbrukumī korporatīvajām aprindām tolaik izskanēja galvenokārt no kreisajām aprindām. Savukārt mūsdienu realitāte un korporāciju lomas radikāla samazināšanās ir nepamatoti novērsusi Latvijas historiogrāfijas uzmanību no šīs svarīgās vēsturiskās parādības. Līdz šim divas zinātniskās publikācijas, kas veltītas atsevišķiem vācbaltiešu korporāciju aspektiem publicējis tikai šī pētījuma autors: Cerūzis R. Vācbaltiešu studentu korporāciju darbība Latvijā starpkaru periodā: atsevišķi politiskie aspekti // Latvijas Vēsture.- 2001.- Nr.1.- 38.-43.lpp.; Cerūzis R. Vācbaltiešu studentu korporāciju darbība Latvijā starpkaru periodā: atsevišķi politiskie aspekti // Latvijas Vēsture.- 2001.- Nr.2.- 30.-40.lpp.

⁸¹ Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung für die östliche Frage.- Berlin; Leipzig: de Gruyter, 1923.- 64 S.

⁸² Meyer P. Die Industrie Lettlands.- R.: Ostdienst-Verlag, 1925.- 100 S.

⁸³ Wollert H. Die Industrie Lettlands.- Berlin: Verlag Sack, 1927.- 95 S.

⁸⁴ Dopkewitsch H. Die Entwicklung des lettländischen Staatsgedankens bis 1918.- Berlin: Engelmann, 1936.- 125 S.

⁸⁵ Boehm M.H. Das eigenständige Volk. Volkstheoretische Grundlagen der Ethnopolitik und Geisteswissenschaften.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1932.- 389 S.; Boehm M.H. Europa Irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.- Berlin: Hobbing, 1923.- 335 S.; Rosenberg A. Der Zukunftsweg einer deutschen Außenpolitik.- München: Eher, 1927.- 143 S.; Rothfels H. Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken. Vortrag bei der öffentlichen Sitzung der gelehrten Gesellschaft zu Königsberg am 12. Januar 1930.- Halle (Saale): Niemeyer, 1930.- 22 S.

Baltijas jautājumu īpaši), neapšaubāmi, atstāja iespaidu arī uz Vācijas ārpolitisko kursu un attiecībām ar Latviju. Saistībā ar vācbaltiešu attieksmi pret latviešiem un Latvijas valstiskumu, no šīs literatūras grupas īpaši plaši atspoguļotas Maksimiliāna (Makša) Hildeberta Bēma (*M.H.Boehm*, arī *M.H.Böhm*) publikācijas un tajos paustie uzskati.⁸⁶ M.H.Bēms vācbaltiešu aprindās bija atzīta autoritāte jau kopš Pirmā pasaules kara gadiem, kā arī visu turpmāko starpkaru periodu, un tika uzskatīts par vienu no redzamākajiem vācbaltiešu starptautiskās problemātikas ekspertiem un dedzīgi atbalstīja šeit pieminētās *Ostforschung* un *Volksgeschichte* idejas pat pēc Otrā pasaules kara.⁸⁷

Visi augstāk pieminētie, kā arī citi Pirmā pasaules kara laikā un starpkaru periodā klajā nākušie izdevumi palīdzējuši rekonstruēt vāciešu viedokli par Latvijas valstiskumu un tā tālākās attīstības iespējām un zināmā mērā kalpojuši pat kā vācbaltiešu uzskatus atspoguļojoši vēstures avoti.

Vācbaltiešu studentu korporāciju albūmi

Savdabīgu un ļoti nozīmīgu biogrāfiskas dabas materiālu grupu šajā pētījumā veido vācbaltiešu studentu korporāciju albūmi, kas lielākoties publicēti jau pēc Otrā pasaules kara.⁸⁸ Biedru albūmu izveide uzskatāma par senu korporāciju tradīciju, kas vācbaltiešiem aizsākusies jau 19./20.gadsimtu mijā. Albūmi parasti veidoti ļoti rūpīgi, balstoties uz biogrāfiskajām pētniecības metodēm, ievācot informāciju gan no pašām albūmos iekļautajām personībām, gan izmantojot korporāciju iekšējo (interno) dokumentāciju, gan citu korporāciju sniegtās ziņas. Kopumā korporāciju albūmi vērtējami kā uzticams biogrāfiskas dabas informācijas avots.

---

⁸⁶ Boehm M.H. Die Krisis des deutschbaltischen Menschen.- Berlin: Verlag des Grenzboten, 1915.- 20 S.; Böhm M. Die Letten.- Berlin: Würtz, [b.g.]- 86 S.; u.c.

⁸⁷ Hackmann J. Contemporary Baltic history and German Ostforschung, 1918-1945. Concepts, images and notions // Journal of Baltic Studies.- 1999.- No.4.- P.332.

⁸⁸ Piem.: Album Curonorum II 1932-1978.- [b.v.]: Philisterverband der Curonia, [1979].- 135 S.; Album fratrum Rigensum 1823-1939 (bearbeitet von Otto Hentzelt).- Hamburg-Hamm: Hoffmann, 1963.- 135 S.; Album der Landsleute Fraternitas Baltica (gegr. zu Riga am 13.November 1865).- [Aschaffenburg]: Philisterverband der Fraternitas Baltica, 1961.- 357 S.; Album Fratrum Rigensum. Fraternitas Rigensis 1823-1979.- [Hamburg]: Der Philisterverband der Fraternitas Rigensis, 1981.- 569 S.; Album Livonorum. Dorpat 1822-1939.- [Lübeck]: Philisterverein der Livonia, 1958.- 437 S.; Album Rubonorum 1875-1972.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co], 1972.- 283 S.; Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969. Festschrift. Chronik. Album. Statistisches.- Hamburg, 1969.- 285 S.; u.c.

Korporāciju albūmos atrodami ne tikvien konkrētās korporācijas visu biedru saraksts, bet arī salīdzinoši plašas norādes par katras korporanta personības biogrāfiskajiem datiem, aktivitātēm korporācijā, sabiedrībā, politikā un ekonomikā, kā arī norādes par savstarpējo radniecību. Atsevišķās noformējuma detaļās dažādu vācbaltiešu korporāciju albūmi gan ne vienmēr sagatavoti pēc pilnīgi identiskas metodes, kas pētniekam liek katru no šī veida materiāliem pētīt pēc nedaudz atšķirīgiem principiem. Tā, piemēram, ir publicēti studentu korporāciju albūmi, kuros ietverts ne tikai biogrāfisks katra biedra apraksts un personu rādītājs⁸⁹, bet arī ievietots vispārējs vēsturisks pārskats par korporācijas attīstību, apkopoti svarīgākie, ar korporāciju saistītie statistiskie rādītāji.⁹⁰ Tāpat ir novērojama atšķirība korporāciju attieksmē pret savu biedru politisko darbību ekstrēma rakstura organizācijās – atsevišķas korporācijas savos albūmos to vienmēr centušās pieminēt⁹¹, savukārt citas šos faktus savu biedru biogrāfijās pasniedz aizplīvurotā veidā vai pat vispār apiet.⁹²

Šī zinātniski biogrāfiskā literatūras grupa, kas latviešu historiogrāfijā līdz šim izmantota ļoti vāji, ļauj pavērt daudz plašāku skatu uz atsevišķu personu un to pārstāvēto interešu grupu lomu vācbaltiešu sabiedrībā starpkaru periodā. Korporāciju albūmi, līdztekus korporāciju arhīvu fondiem, kā arī vācbaltiešu biogrāfiskiem izziņas materiāliem⁹³, ir radījuši nepieciešamo informatīvo bāzi, kas ļauj analizēt vācbaltiešu sabiedrību caur tai raksturīgo korporatīvo prizmu, kā arī izprast stereotipus un vērtības, kas valdīja vācbaltiešu sociālpolitiski aktīvākajās – korporantu - aprindās.

⁸⁹ Kā, piem.: Album Curonorum II 1932-1978...; Album Livonorum....

⁹⁰ Kā, piem.: Album Fratrum Rigensum. Fraternitas Rigensis 1823-1979...; Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969....

⁹¹ Skatīt, piem.: Album fratrum Rigensum 1823-1939...; Album Fratrum Rigensum. Fraternitas Rigensis 1823-1979....

⁹² Skatīt, piem.: Album Livonorum....

⁹³ Starp darbā izmantotās vācbaltiešu biogrāfiskās uzziņas materiāliem īpaši izceļams fundamentālais "Vācbaltiešu biogrāfiskais leksikons", kas apkopo datus par nozīmīgām vācbaltiešu cilmes personībām periodā no 1710. līdz 1960.gadam (Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960. Im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission begonnen von Olaf Welding und unter Mitarbeit von Erik Amburger und Georg von Krusenstjern herausgegeben von Wilhelm Lenz.- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- 930 S.). Diemžēl, līdz pat 2002.gada sākumam nav nācis klajā neviens šāda vai līdzīga rakstura izdevums, kur šī vērtīgā informācija būtu papildināta, kā arī aptverts laika posms pēc 1960.gada, pēc kura viņsaulē aizgāja daudzas starpkaru periodā vācbaltiešu sabiedrībā un Latvijā kopumā ievērojamas personības.

I

ĀRZEMJU VĀCIEŠU FAKTORS VIDUS- UN AUSTRUMEIROPĀ STARPKARU PERIODĀ: VISPĀRĒJAIS UN ĪPAŠAIS

1.

Vācu nacionālās minoritātes, to īpatsvars Vidus- un Austrumeiropas reģiona valstīs. Jēdziena “*Mitteleuropa*” izpratne

Jaunā pasaules kārtība, kas Versaļas - Vašingtonas sistēmas veidā iedibinājās pēc Pirmā pasaules kara, saistījās ar revolucionāra rakstura pārmaiņām starptautiskajā politikā un starptautiskā līmenī aktualizēja nacionālo minoritāšu jautājumu. Pēc Pasaules kara notikušās radikālas izmaiņas Vidus- un Austrumeiropas politiskajā kartē pavisam jaunā veidā skāra arī vācu nacionālo mazākumu problēmu. Šajā Eiropas reģionā izveidojās jaunas valstis un pārtapa vecās, tika vilktas jaunas valstu robežas un tā rezultātā agrākie lielo impēriju nacionālie mazākumi kļuva par valsts nācijām, bet agrākās valsts vai vadošās tautas pārtapa par nacionālajām minoritātēm jaunizveidotajās valstīs.

Analizējot iedzīvotāju etnisko sastāvu Vidus- un Austrumeiropas valstīs starpkaru perioda vidū (aptuveni 1930.gadā), jākonstatē, ka aktīvas vācu minoritātes pastāvēja 9 no 10 valstīm. Ārzemēs dzīvojošie vācieši, kuriem nebija Vācijas pavalstniecība (tolaik saukti par “tautas vāciešiem” (*Volksdeutsche*), pretstatā Vācijā dzīvojošajiem Vācijas pavalstniekiem - “valsts vāciešiem” vai “reiha vāciešiem” (*Reichsdeutsche*)) bija visplašāk un apjomīgāk izplatītā tautība un kopumā šajā reģionā sastādīja apmēram 6,3 miljonus iedzīvotāju.¹ Divās valstīs - Čehoslovākijā un Ungārijā vācieši bija pirmā lielākā nacionālā minoritāte aiz tā dēvētajām "valsts

---

¹ Skatīt 1.tabulu.

nācijām". Rumānijā, Dienvidslāvijā, Lietuvā un Igaunijā - vācieši bija otrā lielākā minoritāte, Polijā un Latvijā - trešā pēc skaita lielākā minoritāte, bet Bulgārijā - sestā. Vācu minoritāte kā iekšpolitisks faktors nepastāvēja vienīgi Albānijā (skatīt 1.tabulu).

1.tabula

Valstis Vidus- un Austrumeiropā pēc to vācu nacionālo minoritāšu lieluma, ap 1930.gadu

Nr.p.k.*	Valsts	1.lielākā minoritāte (skaits un īpatsvars sabiedrībā)	2.lielākā minoritāte (skaits un īpatsvars sabiedrībā)	3.lielākā minoritāte (skaits un īpatsvars sabiedrībā)
1	Čehoslovākija	Vācieši, 3200000 (22,3%)	Ungāri, 692000 (4,8%)	Ukraiņi, 550000 (3,8%)
2	Polija	Ukraiņi / rutēņi, 4400000 (13%)	Ebreji, 2700000 (9%)	Vācieši, 1060000 (2,6%); Baltkrievi, ~1000000 (~2,5%)
3	Rumānija	Ungāri, 1425000 (7,9%)	Vācieši, 750000 (4,1%)	Ebreji, 728000 (4%)
4	Dienvidslāvija	Albāņi, 505000 (3,63%)	Vācieši, 500000 (3,6%)	Ungāri, 470000 (3,4%)
5	Ungārija	Vācieši, 480000 (5,5%)	Slovāki, 105 000 (1,2%)	Horvāti, 28000 (0,3%)
6	Lietuva	Ebreji, 155000 (6,7%)	Vācieši, 140000 (6%)	Poļi, 66000 (2,9%); Krievi, 51000 (2,2%)
7	Latvija	Krievi, 201779 (10,62%)	Ebreji, 94388 (4,97%)	Vācieši, 69855 (3,68%)
8	Igaunija	Krievi, 91000 (8,2%)	Vācieši, 18000 (1,7%)	Zviedri, 7850 (0,7%)
9	Bulgārija**	Turki, 612000 (10%)	Čigāni, 80500 (1,3%)	Ebreji, 28000 (0,5%)
10	Albānija***	92% albāņu, mononacionāla valsts, ar niecīgu grieķu, maķedoniešu un turku īpatsvaru.		

Piezīmes:

*Valstis uzskaitītās pēc to vācu minoritātes lieluma.

**Vācieši Bulgārijā bija sestā lielākā minoritāte, te dzīvojošie ~4500 vāciešu sastādīja 0,1% no valsts iedzīvotājiem.

***Organizēta vācu minoritāte Albānijā nepastāvēja.

Tabula sagatavota pēc:

Latvijas statistiskā gada grāmata 1934.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1935.- 8.-9.lpp.; Kessler W.

Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919-1939 //

Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen

Staaten, nationale Minderheiten / Herder Institut Marburg; Hrsg. H.Lemberg.- Marburg: Verlag

Herder-Institut, 1997.- S.170-171; Rotčailds Dž. Valstis Viduseiropas Austrumos starp diviem

pasaules kariem.- R. Zvaigzne ABC, 1999.- 48., 108., 225., 237., 329., 380.lpp.

Interesanta aina, kas ļauj jau dziļāk izvērtēt vācu etnosa lomu reģiona valstīs, paveras, analizējot vācu minoritātes īpatsvaru valstu sabiedrībā. Proti, Latvijā

1930.gadā dzīvoja skaitliskā apjoma ziņā septītā lielākā vāciešu kopiena Vidus- un Austrumeiropas valstu reģionā, bet izrēķinot vāciešu īpatsvaru Latvijas iedzīvotāju kopskaitā,² Latvija pārvietojas jau uz piekto vietu. Vācu īpatsvars vairs tikai Čehoslovākijas, Lietuvas, Ungārijas un Rumānijas sabiedrībās bija ievērojami pārāks. Ja no iepriekšminēto valstu virknes atskaita Lietuvu, kur lielais vāciešu īpatsvars veidojās tikai Kaunas faktiskā kontrolē esošā Klaipēdas (*Memelland*) apgabala dēļ (te iedzīvotāju absolūto vairākumu sastādīja vācieši), tad Latvija jau pretendē ieņemt ceturto pozīciju reģionā.³ Balstoties uz šo skaitļu proporciju, varam konstatēt, ka Latvijas vāciešiem, kas tolaik sastādīja 3,68 % no iedzīvotājiem, varētu būt bijusi pat lielāka ietekme Latvijas iekšpolitikā, kā, piemēram, Polijā dzīvojušajiem vāciešiem, kas, lai arī skaitliski bija nepilns miljons, sastādīja tikai 2,3 % no šīs valsts iedzīvotājiem (skatīt 2.tabulu).

2.tabula

Valstis Vidus- un Austrumeiropā pēc to vācu minoritāšu īpatsvara sabiedrībā, ap 1930.gadu

Nr.p.k.	Valsts	Vāciešu īpatsvars sabiedrībā
1	Čehoslovākija	22,3% (3200000)
2	Lietuva	6% (140000 - kopā ar Klaipēdas apgabalu)
3	Ungārija	5,5% (480000)
4	Rumānija	4,1% (750000)
5	Latvija	3,68% (69855)
6	Dienvidslāvija	3,6% (500000)
7	Polija	2,6% (1060000)
8	Igaunija	1,7% (18000)
9	Bulgārija	0,1% (4500)
10	Albānija	-

Tabula sagatavota pēc:

Latvijas statistiskā gada grāmata 1934...- 8.-9.lpp.; Kessler W. Die gescheiterte Integration...- S.170-171; Rotčailds Dž. Valstis Viduseiropas Austrumos...- 48., 108., 225., 237., 329., 380.lpp.

² Pēc 1930.gada tautas skaitīšanas datiem Latvijā dzīvoja 1 900 045 cilvēku.- Latvijas statistiskā gada grāmata 1933.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1934.- 8.lpp.

³ Līdzīgs, bet tomēr nedaudz mazāks vāciešu īpatsvars bija Dienvidslāvijas sabiedrībā.

Vāciešu etnosa klātbūtne Vidus- un Austrumeiropas reģiona valstu teritorijās, kas ir mērāma gadsimtos, bija izpaudusies gan kolonizātoriskā kustībā (vācu zemnieku nodrošināšanā ar auglīgu zemi), gan tieksmē pēc izejvielu resursiem un plašā tirgus iespējām Eiropas austrumdaļā. Šī īpatnība ļauj runāt par vāciešu nozīmi un ietekmi visā Vidus- un Austrumeiropas vēstures procesā. Citiem vārdiem - vācu faktors ir uzskatāms par Vidus- un Austrumeiropas valstu vēsturi vienojošu īpatnību.

Starpkaru perioda vācu sabiedrībā (īpaši Vācijā) turpināja būt populārs īpašais ģeopolitiskais apzīmējums *Mittleuropa* ("Viduseiropa"), kas vāciešu izpratnē cieši saistījās ar vācu nācijas tradicionālo ietekmi Vidus- un Austrumeiropā. Ar jēdzienu *Mittleuropa* vāciešiem asociējās visa tā ģeopolitiskā telpa (ietekmes sfēra), pār kuru pirms Pirmā pasaules kara un tā laikā teikšana bija Vācijas impērijai.⁴ Šī simboliskā jēdziena nostiprināšanos vēl Pirmā pasaules kara gados veicināja vācu liberālā sociālās politikas teorētiķa, publicista Frīdriha Naumana īpaša monogrāfija.⁵ Minētais ģeopolitiskais apzīmējums nedefinēja Vāciju kā "Viduseiropas" ģeogrāfisko centru⁶, bet gan drīzāk raksturoja to kā "Viduseiropas" etniski politisko kodolu, kas šī reģiona dažādās daļas vienoja savā starpā ar vēsturiskam saitēm (Baltija saskaņā ar šo uzskatu ietilpa Viduseiropas galējā ziemeļaustrumdaļā).

Pēc Pirmā pasaules kara vācu sabiedrībā nepārtraukti nostiprinājās uzskats, ka vāciešiem zaudētā kontrole "Viduseiropā" jāatgūst.⁷ Turklāt šis uzskats savā būtībā bija visvāciski universāls un tam piekrita gan augstāk pieminētie valsts vācieši, gan vairākums ārpus Vācijas robežām dzīvojošo tautas vāciešu.⁸ Par Latvijas ciešās saiknes ar "Viduseiropu", kā visnotaļ pozitīvas parādības saglabāšanu un tālāku

⁴ Elvert J. *Mittleuropa! Deutsche Pläne zur europäischer Neuordnung (1918-1945)*.- Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.- S 389; Katzenstein P.J. *Germany and Mittleuropa. An Introduction // Mittleuropa between Europe and Germany / Editotr P.J.Katzenstein*.- Providence; Oxford.- Berghahn Books, 1997.- P.9.

⁵ Naumann F. *Mittleuropa*.- Berlin: G.Reimer, 1915.- 299 S.

⁶ Tādā gadījumā "vāciskajā Viduseiropā" būtu jāiekļauj arī, piemēram, pavisam "nevāciskā" Vācijas kaimiņvalsts - Francija.

⁷ Jēdziens "*Mittleuropa*" funkcionēja kā Vācijas vadībā norisošu noteiktas Eiropas daļas ekspansīvu konsolidāciju apzīmējošs jēdziens. Vēstures literatūrā šo vēsturisko jēdzienu saista arī ar citu vēsturisku apzīmējumu "*Großdeutsche*" ("lielvācisks"), kas 19.gadsimta pēdējā trešdaļā apzīmēja tādu Vācijas izveides modeli, kurā iekļautos visas par tipiski vāciskām uzskatītās teritorijas (skatīt: Katzenstein P.J. *Germany and Mittleuropa...*- P.9.).

⁸ Elvert J. *Mittleuropa!*...- S 389.

nostiprināšanu savā divdesmito gadu publicistikā iestājās arī redzamākais starpkaru perioda vācbaltiešu politiķis Pauls Šīmanis (*P.Schiemann*).⁹ Viņaprāt “ieiešana Viduseiropā” garantēja Latvijas eiropeiskā gara saglabāšanu un atraisīšanos no Austrumeiropas kultūras aprites.¹⁰ Kopumā vācbaltieši uzskatīja, ka Baltijas teritorijas ciešā saikne ar “Viduseiropu” var saglabāties tikai tad, ja saglabājas vācbaltieši, to sociālpolitiskās tradīcijas un izņēmuma stāvoklis sabiedrībā, kam pateicoties, šī saikne ar “Viduseiropu” vispār pastāv.¹¹

Tomēr, neapšaubāmi, visspēcīgāk viedokli par reģiona ciešu sasaisti ar vācisko ietekmes sfēru atbalstīja tās vācu minoritātes, kuras nespēja samierināties ar pēckara kārtību (tostarp jauno valstu izveidi) un vēlējās panāk tās revīziju.

Pēc Pirmā pasaules kara noteiktās jauno valstu robežas vācu problemātiku reģionā bija aktualizējušas dažādās dzīves sfērās, arī zinātnē. Pamatots uz uzskata par vācu tradicionālo ietekmi “Viduseiropā” balstījās arī vāciešiem tolaik tradicionālā attieksme pret šī reģiona vēstures procesu. Viduseiropas austrumdaļa (ieskaitot Baltiju) iekļāvās īpašajā “Austrumpētniecības” (*Ostforschung*) virziena ietvaros un šī reģiona vēsture tika uzlūkota gandrīz tikai vācu tautas (*Deutschum*) vēstures (*Volksgeschichte*) kontekstā.¹²

Vācu vēstures literatūrā bieži atrodams uzskats, ka jaunizveidoto valstu robežas un pārvaldes principi nacionālajām minoritātēm (it īpaši vāciešiem) tikuši

---

⁹ Mūsdienās P.Šīmani pieņemts uzskatīt par pazīstamāko un ietekmīgāko vācbaltieti starpkaru posma tā dēvētajā parlamentārisma periodā (skatīt: Hehn J.von. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen - das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1984.- S.6; Wachtsmuth W. Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland 1923-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte der baltischen Deutschums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1951.- Bd.I.- S.47).

¹⁰ Šīmanis P. Vācbaltieši un Latvijas valsts // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 35.lpp.; Šīmanis P. Eiropas problēma. Rakstu izlase.- R.: Vaga, 1999.- 141.lpp.

¹¹ Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche Führungsschicht und die Mächte in den Jahren 1918/1919 // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg. Von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.106.

¹² Hackmann J. Contemporary Baltic history and German Ostforschung, 1918-1945. Concepts, images and notions // Journal of Baltic Studies.- 1999.- No.4.- P.322-323.

burtiski uzspiesti.¹³ Tādēļ pēckara jaunajai kārtībai nostiprinoties, lielākās un politiski aktīvākās nacionālās minoritātes, pie kurām gandrīz vienmēr Vidus- un Austrumeiropā bija pieskaitāmi vācieši, veidoja pastāvīgu riska faktoru jaunizveidoto valstu suverenitātei. Nacionālo minoritāšu pastāvīgā orientēšanās uz savu etnisko dzimteni starpkaru periodā un minoritāšu etnisko dzimteni (it īpaši karā zaudējušo nāciju – Vācijas, mazākā mērā - Ungārijas) sākotnējā izvairīšanās no jaunās pēckara situācijas (resp. jauno valstu) akceptēšanas, mūsdienu vēstures literatūrā atzīta par tādu, kas veidojusi jauno valstu suverenitātes visvājākās vietas.¹⁴ Neapšaubāmi šis aspekts bija būtiskākais, kas ārkārtīgi nestabilu padarīja visu Versaļas miera sistēmu un turpmāk kalpoja par cēloni starpkaru perioda lielākajām starpnacionālajām (starpvalstu) problēmām.

Kaut gan ir daudz kopējā, kas vieno visas Vidus- un Austrumeiropas reģiona valstis, ja tās aplūko caur vācu faktora prizmu, Latvijas un Igaunijas gadījumā vērojamas arī būtiskas īpatnības, kas ļauj šīs valstis nošķirt no pārējām. Tā kā viena no lielākajām problēmām pēckara Vidus- un Austrumeiropā, bija saistīta ar robežu novilkšanu, Baltijas (Latvijas un Igaunijas) vāciešu atšķirības no pārējām vācu nacionālajām minoritātēm ir iespējams izskaidrot ar veidu, kādā vācu minoritātes jau gadsimtiem dzīvojušas šajās valstīs. Citiem vārdiem, atšķirību iemesls ir meklējams apdzīvotās teritorijas ģeogrāfiskajā stāvoklī, vai kā to pasniedz vācu historiogrāfija - gandrīz visām valstīm (neieskaitot Latviju un Igauniju) nepareizi noteiktajās robežās.¹⁵

Lielāko daļu Vidus- un Austrumeiropas valstu vienoja tas, ka tās vai nu tieši robežojās ar vāciešu apdzīvotajām teritorijām, kā piemēram Čehija, Polija, Ungārija, daļēji Dienvidslāvija (Slovēnija) un Klaipēdas apgabals Lietuvā, vai arī tajās vēsturiski bija izveidojušās vācu iecelotāju kompakti apdzīvotas teritorijas, kā,

---

¹³ Broszat M. *Zweihundert Jahre deutsche Polen-Politik (Revidierte und erweiterte Neuausgabe)*.- Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1972.- S.201; Neuwirth H. *Der Weg der Sudetendeutschen von der Entstehung des tschechoslowakischen Staates bis zum Vertrag von München // Die Sudetenfrage in europäischer Sicht / Collegium Carolinum München; Mitarb. T.Mayer.- München: Lerche, 1962.- S.128; Prinz F. Beneš und die Sudetendeutschen // Beiträge zum deutsch – tschechischen Verhältnis im 19. und 20. Jahrhundert / Vorträge der wissenschaftlichen Tagungen des Collegium Carolinum.- München: Lerche, 1967.- S.99.*

¹⁴ Šādu formulējumu izvirzījis vācu politologs Oto Luchterhands. - Luchterhandt O. *Nationale Minderheiten und Loyalität*.- Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1997.- S.33.

piemēram, Rumānijai piederošajā Transilvānijā, atsevišķās vietās Dienvidslāvijā un citur. Latvija un Igaunija atšķīrās no pārējām valstīm, jo te vācieši dzīvoja izkaisīti pa visu valsti un nevienā teritorijas apgabalā vai pilsētā nesastādīja noteicošo vairākumu.

Klasificējot vācu minoritātes pēc to izvietojuma attiecīgajā teritorijā, vācu vēsturnieks Volfgangs Keslers, piemēram, izdala sekojošus nacionālo minoritāšu tipus:

- 1) savu etnisko dzimteni tiešā pierobežā dzīvojošas minoritātes (*Grenzminderheiten*);
- 2) noslēgtu teritoriju kompakti apdzīvojošas minoritātes (*Inselminderheiten*);
- 3) pa visu valsts teritoriju izklīdēti dzīvojošas vai "diasporas" minoritātes (*Streu- oder Diasporaminderheiten*).¹⁶

Saskaņā ar šo klasifikāciju Čehoslovākija un Polija ir uzskatāmas par tipiskām "robežminoritāšu" valstīm. Noslēgti, konkrētā valsts teritorijā dzīvojošas minoritātes būtu iespēja sastapt jebkurā valstī, jo tās tapušas viduslaiku kolonizācijas gaitā - galvenokārt noslēgtu nacionālu kopienu veidā, kas parasti veidoja ciemus (piemēram, no Saksijas izceļojušie vācieši Transilvānijā (Rumānijā), vai arī Iršu kolonija Latvijā), vai apmetās lielā koncentrācijā kādā pilsētā (vācieši Prāgā). Savukārt Baltijas valstis, ar to domājot Latvijas un Igaunijas vācbaltiešus, ierindojamas tipisku "izklīdēto minoritāšu" valstu kategorijā.

Šeit gan nepieciešams norādīt, ka, lai gan vācbaltieši tiešām dzīvoja salīdzinoši izklīdēti un neveidoja skaitlisko vairākumu kādā konkrētā pilsētā vai reģionā, viņus vienoja senas, tikai Baltijas reģionam tipiskas sociālās kopības tradīcijas, kas šo nacionālo kopu padarīja par vismaz epizodiski vai atsevišķās jomās gandrīz tik pat ietekmīgu nacionālo minoritāti, kādas bija Vācijas pierobežās izvietotās. Baltijas vāciešu kopības spēks slēpās tās ciešajos korporatīva rakstura sakaros starp atsevišķām personībām, ģimenēm, interešu grupām¹⁷ kā arī bija saistāms ar ilgstošo vadošā sociālā slāņa statusa tradīciju. Baltijas vāciešu apmešanās izklīdēti pa visu teritoriju sekmēja ciešu saskarsmi ar skaitliskajā vairākumā esošajām pamattautībām, kas atstāja nozīmīgu ietekmi kā uz pamattautām (latviešiem un

---

¹⁵ Turpat.- S.58.

¹⁶ Kessler W. Die gescheiterte Integration...- S.17.

igaunjiem), tā arī uz vācu minoritāti un tās identitāti. Droši vien tas nebūtu noticis, ja vācieši dzīvotu nošķirti kādā no pilsētām vai būtu apmetušies lielā koncentrācijā kādā Latvijas vai Igaunijas teritorijas nostūrī, kā tas, piemēram, bija Polijas un Čehoslovākijas gadījumā.

Būtiski Baltijas valstis atšķīrās no jau pieminētās Polijas ar to, ka pēc Pirmā pasaules kara, veidojot Polijas rietumu robežu, tajā tika iekļauti arī līdz tam Vācijā dzīvojošie vācieši. Šī apstākļa dēļ Polijā pēc Pirmā pasaules kara vācu minoritāte sastāvēja ne tikai no te sen dzīvojošiem vāciešiem (tautas vāciešiem), ievērojamu daļu vietējās vācu minoritātes sastādīja teritoriālo pārmaiņu rezultātā Polijas sastāvā piespiedu kārtā nonākušie reiha vācieši. Vācijā to uzskatīja par Antantes vardarbības aktu, kura seku novēršanu vācu politiķi izvirzīja par savu pienākumu.¹⁸ Savukārt starpkaru periodā Polijas vācu nacionālajai minoritātei bija grūti paveicams uzdevums, kas saistījās ar pašas vācu minoritātes vai tautas grupas izveidi (konsolidāciju) kā tādu.¹⁹ Čehoslovākijas un Polijas vācu minoritāšu gadījumos diezgan pamatoti varam runāt pat par tautu pašnoteikšanās tiesību pārkāpumu, kuru bija akceptējušas gan Prāga, gan Varšava, gan arī karu uzvarējušās lielvalstis, kas tādējādi pašas radīja iedīgli nākamam globāla rakstura saspīlējumam. Uzvarētājvalstu atteikšanās no vācu minoritāšu pašnoteikšanās tiesību respektēšanas Polijā un Čehoslovākijā, teorētiski neļāva no šīm minoritātēm arī pieprasīt lojalitāti attiecībā pret jauno valsti. Realitātē gan abas valstis savām minoritātēm pieprasīja vispirms apliecināt lojalitāti un tikai pēc tam bija gatavas nodrošināt attiecīgās minoritāšu tiesības. Šāda Varšavas nostāja radīja situāciju, kad vācieši masveidā sāka izvairīties no obligātā militārā dienesta, jo nesajuta morālu atbildību par valsti, kurā tie bija iekļauti.²⁰ Latvijas un Igaunijas gadījumā šādu problēmu nebija un līdz ar to atšķīrās

---

¹⁷ Par korporatīvo principu vācbaltiešu sabiedrībā skatīt: 69.-77., 157.-158., 173.-174., 241.-311., u.c. lpp.

¹⁸ Pieper H. Die Minderheitenfrage und das Deutsche Reich, 1919-1933/34.- Hamburg: Alfred Metzner Verlag, 1974.- S.336.

¹⁹ Breyer R. Nationalstaatliche Tradition und volksdeutsche Erfahrung der Deutschen in Polen zwischen den Kriegen // Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des deutschen Reiches und in der Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.143.

²⁰ Turpat.- S.150. Tobrīd Eiropā obligāto militāro dienestu bija pieņemts uzskatīt par sava veida lojalitātes kritēriju attiecībā uz nacionālajām minoritātēm.

arī vāciešu un Vācijas attieksme pret šīm valstīm turpmākajos starpkaru perioda gados.

Vācbaltiešu attieksmi pret Baltijas valstīm vācu nacionālo minoritāšu problēmātiskas kontekstā interesantā veidā raksturo iepriekš iztirzātā, ar vācu vispārējo reģionālo ietekmi saistītā jēdziena *Mitteleuropa* ("Viduseiropa") izpratnes tālāks novērtējums. Vācbaltiešu autoru darbos atrodamās atziņas par Vācijas vēsturiski determinēto ietekmi Vidus- un Austrumeiropas reģionā, norāda, ka divdesmito gadu vidū vācbaltieši bija tiktāl apraduši ar jauno situāciju, ka sava dzimtā reģiona ģeopolitiskās situācijas novērtējumā nejuta vairs nepieciešamību pēc Vācijas tradicionālās ietekmes uzsvēršanas. Tā, piemēram, atzīstot Baltijas teritorijas saikni ar Viduseiropu, Tartu Universitātes vācu izcelsmes profesors Mihaels Haltenbergers savā traktātā par Baltijas ģeopolitisko piederību tomēr nevēlējās tik vienkāršotā veidā, kā to bija pieņemts darīt Vācijā un neapmierinātākajās vācu nacionālajās kopienās, iekļaut Baltiju šajā tipiski vāciskajā ģeopolitiskajā telpā. Kompleksi analizējot ģeogrāfiskos, etnogrāfiskos, ekonomiskos, apdzīvotības, ģeopolitiskos un vēsturiskos kritērijus, viņš saskatīja Baltijas teritorijā vairāk iezīmju, kas raksturīgas Ziemeļeiropai, viņaprāt tas Baltiju uzskatāmi atšķīra no tipiska "Viduseiropā" ietilpstošā valstiskuma - Polijas.²¹ Principā šī M. Haltenbergera Baltijas ģeopolitiskās situācijas analīze apliecina arī vācu faktora Baltijā relatīvi mazāko aktualitāti (nozīmīgumu) Vidus- un Austrumeiropā starpkaru periodā, salīdzinot ar šī paša faktora izpausmēm teritorijās, kas tiešā veidā pieklāvās Vācijas austrumu robežai un ar savu nozīmīgumu pat spēja ietekmēt ar vācu faktoru saistītos procesus visā reģionā kopumā.²²

---

²¹ Haltenberger M. Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord- oder zu Mitteleuropa? / Publicationes Instituti Universitatis Dorpatensis Geographici. - Dorpat: C. Mattiesen, 1925. - S. 20. Starpkaru periodā Latvijas, bet jo īpaši Igaunijas politiski aktīvākās sabiedrības daļas vēlme pieskaitīt sevi Eiropas ziemeļiem bija tiešam visai izplatīta parādība un ir saistāma ar starpkaru periodā aktuālajām reģionālo valstu savienības idejām, tostarp tādām, kurās Baltijas valstis būtu apvienotas kopā ar Ziemeļeiropas valstīm, piemēram, Somiju.

²² Skatīt arī 85. lpp.

2.

Vācu faktora vispārējās iezīmes Latvijas teritorijā līdz 1918.gadam

Laika periodu no 12.gadsimta beigām līdz 1939.gada nogalē notikušajai vācbaltiešu izceļošanai varētu nosacīti saukt par vāciešu vai vācbaltiešu "tiešās klātbūtnes" posmu Latvijā.²³ Šajā septiņu gadsimtu ilgajā vēstures posmā vāciešu fiziskā klātbūtne Latvijas teritorijā noteica gan pamatnācijas likteni, gan tās apdzīvotās teritorijas robežas un attiecības ar kaimiņtautām. 1939.gads un vācbaltiešu izceļošana izbeidz Baltijas vāciešu "klātienes periodu" Latvijā, lai gan Otrā pasaules kara gados daļai vācbaltiešu atkal bija lemts atgriezties savā vēsturiskajā dzimtenē gan kā karavīriem, gan kā vācu okupācijas varas civilās pārvaldes darbiniekiem un uzņēmējiem. Tobrīd daļai vācbaltiešu varbūt atkal radās ilūzija par "vācu laiku" atgriešanos Baltijā.

Latvijas mūsdienu vēstures literatūrā, kas veltīta vācu vēsturei Latvijas teritorijā, sastopam skaidru definīciju, ka Baltijas vāciešu ietekme uz Latvijas vēsturi un kultūru ir tik ievērojama, ka vāciešu "klātbūtnes elpa" bieži joprojām jūtama tieši un nepastarpināti,²⁴ kaut gan vāciešu tiešās klātbūtnes periods Latvijā jau sen beidzies.

Neapšaubāms vācu faktora liecinieks ir Latvijas visa veida kultūrvēsturiskais mantojums, kas kā Latviju un Vāciju sasaistošs pavediens atrodams gan arhitektūrā, gan mākslas un kultūras jomā. Līdzīga situācija ir arī Latvijas teritorijas un Vācijas sakaros zinātnes un politiskajā jomā.

Pārlietu neiedziļinoties senāko periodu vēsturē, jānorāda uz atsevišķiem, lielākiem vēsturiskiem fenomeniem, kas ir saistīti ar spilgtu vācu faktora izpausmi Latvijas vēsturē. Par vienu no tādiem fenomeniem uzskatāma Latvijas mūsdienu

---

²³ Te gan jāņem vērā, ka visi vācbaltieši līdz 1939.gada nogalei neizceļoja, izceļošana (tā dēvētā "pēcizceļošana") turpinājās arī 1940.gadā pavasarī un 1941.gada ziemā (Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.3.- 33.-34.lpp.). Turklāt arī Otrā pasaules kara laika vācu okupācijas posms ir pieskaitāms, pie vācu (resp. Vācijas) tiešās klātbūtnes perioda Latvijā un tādēļ ir vērtējams kā vācu faktora izpausme Latvijas vēsturē.

robeža, kas pamatā atbilst viduslaiku Livonijas robežām. Noslēgtās teritoriālās telpas fenomens ir cieši saistāms arī ar vāciešu lomu senlatviešu tautību konsolidācijā un to apvienošanā latviešu tautā. Ja senlatviešu apdzīvotās teritorijas neiekarotu un neapvienotu vācieši, nav izslēgts tādu funkciju izpildītu citas, par politiski sašķeltajiem senlatviešiem (baltu ciltīm) lielākas tautas austrumos, kas atvērtu pavisam jaunu scenāriju Baltijas tautu likteņiem.

Analizējot visu vairāk kā 700 gadu ilgo vāciešu ciešās klātbūtnes periodu Latvijā, varam konstatēt, ka viena no raksturīgākajām un, varbūt, nozīmīgākajām, perioda iezīmēm ir vāciešu dažādas priekšrocības salīdzinājumā ar vietējām Baltijas tautām. Šādas priekšrocības izpaudās daudzās dzīves jomās, bet par nozīmīgākajām neapšaubāmi uzskatāmas priekšrocības politiskajā jomā, ekonomikā un izglītībā. Daļai šo priekšrocību vai privilēģiju bija ar likumu reglamentēts spēks, citas varēja balstīties uz nerakstītiem paradumiem, bet visas kopumā tās aizkavēja latviešu nacionālās idejas rašanos.

Vāciešu ilgstošais privilēģētā slāņa statuss bija radījis īpašus morālas un ētiskas dabas priekšstatus sabiedrībā, kas turpināja pastāvēt vēl 20.gadsimtā. Sākoties 20.gadsimtam, šie uzskati nepārstāja izpausties gan latviešu attieksmē pret vāciešiem, gan vāciešu attieksmē pret latviešiem. Vērtējot kopumā, šie uzskati ne vienmēr bija draudzīgi, bieži tie bija caurvīti vai nu ar slēptu naidu un nicinājumu, vai arī ar neizpratni, bažīgām aizdomām un bailēm.

Viens no svarīgākajiem cēloņiem vāciešu un latviešu sarežģītajās attiecībās bija dzimtbūšanas atstātais mantojums. Dzimtbūšana, kas pēc savas dabas Latvijas teritorijā izpaudās kā vienas tautības privilēģija attiecībā pret otru, vairākus gadsimtus noteica latviešu un vāciešu attiecības un savas pēdas cilvēku apziņā atstāja vēl 20.gadsimtā. Ilgus gadus pēc dzimtbūšanas atcelšanas visā tagadējās Latvijas teritorijā vietējie vācieši nespēja samierināties ar latviešu zemnieku tiesību pakāpenisko paplašināšanos, kas notika 19.gadsimta gaitā un daļa regulāri apliecināja savu neapmierinātību pret tāda veida procesu.²⁵ Dzimtbūšanas mantojums, vai citiem vārdiem "kunga (vācieša) un kalpa (latvieša)" attiecības vēl bija pietiekoši dzīvā atmiņā un lielu iespaidu atstāja pat uz 20.gadsimta 20.-30.gadu Latvijas vēsturi. Tieši

---

²⁴ Dribins L., Spārtis O. Vācieši Latvijā. - R.: [LU Filosofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs], 2000. - 5.-6.lpp.

šis subjektīvais moments, kas bija saistīts ar dzīvo vēsturisko apziņu pēc Pirmā pasaules kara, varētu būt uzskatāms par vienu no būtiskākajiem traucēkļiem latviešu un vācbaltiešu attiecību drīzākai un neatgriezeniskai uzlabošanai.

Ļoti dzīvi bija sabiedrībā iesakņojušies stereotipi. Kaut arī gadsimtiem ritot un varām Baltijā mainoties, izmaiņas notika arī vācu tiesībās un privilēģiju apjomos, priekšstats par vāciešiem kā tradicionālu un likumīgu privilēģēto slāni Baltijas vācu sabiedrībā nemainījās līdz pat 1918.gadam.

Atskatoties senākā pagātnē, varam konstatēt, ka latvieši nebija vienīgie, kam vācbaltiešu statuss Baltijā šķita traucējošs. Vēsture sniedz liecības par regulāriem konfliktu gadījumiem, kad ar Baltijas vāciešu tiesībām nebija apmierinātas šīs teritorijas oficiālās virsvaras.

Ja Livonijas periods, piemēram, ir iezīmīgs ar pakāpenisku vācu privilēģiju un dominantes pieaugumu, tad pēc Livonijas kara vērojami arī notikumi, kas vērsti pret vācu privilēģijām. No 1582. līdz 1585.gadam poļu valdība Vidzemē un Latgalē veic pirmo muižu redukciju (muižu zemes atsavināšanu vācu muižniekiem un atgriešanu valsts īpašumā)²⁶, kura vistiesākajā veidā skar vācu muižnieku privilēģijas un viņu uzurpētās tiesības uz zemi. Līdzīgi notikumi 17.gadsimta otrajā pusē notiek zviedru Vidzemē.²⁷ Savukārt 1721.gadā pēc Lielā ziemeļu kara Krievijas cars Pēteris I īsteno pretējo - ar tā dēvētās restitūcijas palīdzību nodod reducētās muižas atpakaļ valdījumā to agrākajiem valdītājiem vai viņu mantiniekiem, tādējādi atkal apstiprinot šīs un citas vācu privilēģijas.²⁸

Kārtējais vācu privilēģiju ierobežošanas vilnis sākas 19.gadsimta pēdējā trešdaļā, kad Krievijas politika skaidri liecināja, ka krievu impērija negrib un nevar samierināties ar vāciešu "sevišķo kārtību"²⁹, proti, autonomiju, Baltijas provincēs. Šajā laikā Krievijas īstenotā centralizācija, valstiskā unifikācija un rusifikācija skaidri

---

²⁵ Duhanovs M. Baltvācu muižniecība un 1863.gada 9.jūlija likums // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 23.lpp.

²⁶ Dunsdorfs E. Muižas.- Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1983.- 37.lpp.

²⁷ Turpat.- 38.-52.lpp.

²⁸ Духанов М. Остзейцы. Политика остзейского дворянства в 50-70-х гг. XIX в. и критика ее апологетической историографии.- Р.: Лиезма, 1978.- С.34; Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1710-1800.- [Stokholma]: Daugava, 1973.- 318., 324.lpp.

²⁹ Strods H. Vidzemes vācu mācītāju uzskati jautājumā par dzimtniecību Kauguru nemieru laikā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sast.P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 14.lpp.

un nepārprotami parādīja cara valdības neapmierinātību ar vāciešu virssvaru Baltijā, kas balstījās uz muižniecības kārtas unikālu privilēģētu situāciju, kas vairs nebija novērojama nekur citur Eiropā kā tikai Baltijā.³⁰ Tobrīd uzmanības krustpunktā nonāca kāda fundamentāla privilēģija, proti, līgums (t.s. Ništadtes miera līguma "kapitulācijas punkti"), ko Krievijas cars Pēteris I 1710.gadā bija noslēdzis ar Baltijas vāciešiem (bruņniecības kārtas pārstāvjiem). Līgums nodrošināja vāciešu kārtu pārstāvniecībām autonomiju Baltijas teritorijā, jo visus impērijas likumus un rīkojumus bija jāapstiprina vietējām kārtu pārstāvniecībām un tikai tad tie varēja stāties spēkā.³¹ 19.gadsimta pēdējā trešdaļā, kad Krievijas centrālā vara Baltijas provincēs īstenoja valsts unifikāciju, vācbaltieši atsaucās tieši uz šiem tā dēvētajiem "kapitulācijas noteikumiem", norādot, ka centrālā vara pārkāpj šo tiesisko aktu, kas garantējis Baltijas provinču autonomo statusu Krievijā – Baltijas faktisko piederību vāciešiem.³²

Kopš 19.gadsimta 60.gadiem zināmas cerības sava privilēģētā stāvokļa saglabāšanā vācbaltieši saistīja ar Vāciju, precīzāk ar Prūsijas ministru prezidentu un vēlāko Vācijas impērijas reihskancleru Oto Bismarku (*O.Bismarck*), kas savos privātajos kontaktos ar vācbaltiešiem bija apliecinājis ieinteresētību un izpratni par šīs vācu tautas daļas likteni un problēmām.³³ Pirmais nopietnākais incidents starpvalstu līmenī vācbaltiešu dēļ notiek 1865.gada februārī, kad vācbaltieši sūdzas Bismarkam par Krievijas valdības noteikumiem, kas apgrūtināja jaukto laulību slēgšanu un pāriešanu no pareizticības – luterticībā.³⁴ Kaut gan Bismarks simpatizēja Baltijas vāciešiem, visos savos oficiālajos izteikumos pēc 1871.gada (Vācijas apvienošanās, Vācijas impērijas izveidošanās) viņš bija uzsvēris, ka Baltijas lietās Vācija nekad neiejauksies un tādēļ Krievija Baltijā var darīt visu, kas tai patīk, arī pilnīgi iznīcināt

³⁰ Андреева Н.С. Статус немецкого дворянства в Прибалтике в начале XX века // Вопросы Истории. - 2002. - № 2. - с.45.

³¹ Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914.- R.: Avots, 1991.- 1.daļa.- 23.lpp.

³² Skatīt, piemēram: Schirren C. Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin.- Leipzig: Duncker & Humblot, 1869.- S.115, 194.

³³ Plašu zinātnisku pētījumu par Bismarka privātajām attiecībām ar Baltijas vāciešiem vēl 1934.gadā publicēja vācu vēsturnieks Helmutus Muskats, kurš norādīja uz Bismarka ciešo draudzību ar vācbaltiešu Aleksandru Keizerlingu (*A.Keiserling*), kā arī plaši aplūkoja Bismarka personīgo interesi un izpratni Baltijas vāciešu lietās.- Muskat H. Bismark und die Balten. Ein geschichtlicher Beitrag zu den deutsch-baltischen Beziehungen.- Stuttgart; Berlin: Ebering, 1934.- S.80, 137.

³⁴ Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914...- 213.lpp.

turienes vācietību. Šo Bismarka nostāju pazīstamais vācu starptautisko problēmu speciālists Maksimiliāns Bēms (*M.H.Boehm*) trīsdesmito gadu sākumā raksturo kā Vācijas formālo neieinteresētību vācbaltiešu problēmās.³⁵ Vācijas impērijas neieinteresētība gan nepaglāba Krieviju no baiļu sajūtas. Īstenojot rusifikāciju vai kādu citu pret Baltijas vāciešiem tieši vai netieši vērstu kampaņu Baltijas provincēs, Berlīne tika rūpīgi novērota un uzmanīgi izanalizētas visas no tās nākušās atsauksmes.

Vācijas valsts apvienošanās izsauca ne tikai pozitīvas emocijas vācbaltiešu aprindās, bet arī zināmu nedrošību un apjukumu. Kā uzsvēris Vācijas Baltijas politikas speciālists Karls-Heincs Grundmans, vācbaltieši varēja aktīvi pretoties Krievijas impērijas centralizējošām tendencēm tikai tad, ja viņi apšaubīja nacionālas centralizētās valsts vispārējo likumību.³⁶ Tas nozīmēja, ka joprojām pielietojot šādu argumentāciju, arī Vācijas kā nacionālas valsts izveide formāli nedrīkstēja atbilst vācbaltiešu valstiskuma kritērijiem. Vācbaltiešu attieksme pret Vācijas valsts konkrēto veidolu, kāds tas bija izveidojies pēc 1871.gada, nav vērtējama kā tikai un vienīgi pozitīva. Kā to uzsvērs starpkaru periodā pazīstamais vācbaltiešu publicists Hans Rotfelss, vācbaltieši jutušies zināmā mērā apvainoti uz Vāciju, ka tā nav spējusi Lielvācijas sastāvā apvienot visas vāciešu apdzīvotās teritorijas, tostarp arī senāko vācu "koloniju" – Baltiju.³⁷

1905.gada revolūcijas laikā vācbaltieši atkal vērsa skatu Vācijas virzienā. Pēc spēcīgajiem sociālajiem satricinājumiem - muižu dedzināšanas un to īpašnieku padzīšanas³⁸ - vācbaltiešu politiskā vadība ceļ dienas gaismā jautājumu par Baltijas

---

³⁵ Boehm M.H. *Das eigenständige Volk. Volkstheoretische Grundlagen der Ethnopolitik und Geisteswissenschaften.* - Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1932. - S.180.

³⁶ Grundmann K.-H. *Deutschumpolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Eine Studie am Beispiel der deutsch-baltischen Minderheit in Estland und Lettland.* - Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1977. - S.77. Uz šādu likumsakarību jau 1930.gadā norādīja pazīstamais vācu publicists Hans Rotfels. - Rothfels H. *Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken. Vortrag bei der öffentlichen Sitzung der gelehrten Gesellschaft zu Königsberg am 12.Januar 1930.* - Halle (Saale): Niemeyer, 1930. - S.18.

³⁷ Tāpat autors min, ka vācbaltieši saskarsmē ar Vācijas impēriju sajutuši tās atsvešinošo modernismu, kas izpaudies kultūras valstiskošanas un sabiedrības nivelēšanas veidā. - Rothfels H. *Reich, Staat und Nation...* - S.20, 22.

³⁸ Vācbaltiešu vēsturnieki konstatējuši, ka 1905.gada revolūcijas ietekmē glābiņu Vācijā meklēja apmēram 100 vācbaltiešu ģimenes. - Hehn J.von. *Die Umsiedlung der baltischen Deutschen...* - S.15.

provinču pievienošanu Vācijai kā paņēmienu, kas ļautu saglabāt Baltijas vāciskumu.³⁹ 1905.-1906.gada notikumi liecināja, ka vācbaltieši nav gatavi uzticēties Krievijas centrālajai varai un izmantos katru iespēju, kas varētu veicināt Baltijas provinču "vāciskošanu". Līdzīgi procesi vācbaltiešu attieksmē pret varu bija vērojumi arī nākamā satricinājuma - Pasaules kara – laikā. Tā, piemēram, jaunākajā krievu vēstures literatūrā uzvērts, ka Pasaules kara laikā bijusi novērojama vācbaltiešu politiskās orientācijas pavēršanās Vācijas virzienā, bet atsevišķi vācbaltieši (īpaši Vācijā dzīvojošie) veicinājuši pat vispārējas rusofobijas iedzīvināšanos Vācijā.⁴⁰

Visai asā konfliktēšana ar Krievijas centrālo varu 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā, neliedz gan vēlāk – jau pēc neatkarīgās Latvijas izveides - redzamiem vācbaltiešu politiķiem apgalvot, ka Baltijas vācieši vienmēr ir bijuši lojāli cara režīmam un tieši tas bieži esot sagādājis viņiem grūtības, dzīvojot uz Krievijas impērijas drupām izveidotajās jaunajās valstīs.⁴¹

1905.gada revolūcija iezīmēja arī diezgan asās ideoloģiskā rakstura domstarpības, kas bija nobriedušas latviešu un vācu starpā. Kā varam lasīt vācbaltieša A.Tranzē-Rozeneka anonīmi izdotajā, tiesa, par visai politizētu un tendenciozu atzīstamajā, divsējumu darbā "Latviešu revolūcija"⁴², vismaz daļā vācbaltiešu uzskati par latviešu tautas raksturu bija izteikti negatīvi. Tā, piemēram, Tranzē-Rozeneks lasītājam liek skaidri saprast, ka revolūciju neizraisīja ekonomiski priekšnoteikumi,

---

³⁹ Par vācbaltiešu lojalitātes maiņu Vācijas virzienā tobrīd aktīvi iestājās Vidzemes landrāts Makss fon Zīvers (*von Sievers*), kurš Berlīnē veica plašu agitācijas darbu. Lielākā daļa Baltijas muižniecības fon Zīversa kampaņu atbalstīja. - Pistolkorss G.fon. Baltijas vāciešu apsvērumi par lojalitātes pārorientāciju Vācijas virzienā pēc 1905.gada krīzes // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 26., 30.lpp.

⁴⁰ Андреева Н.С. Статус немецкого дворянства в Прибалтике... - с.53-55, 58.

⁴¹ Boehm M.H. Europa irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.- Berlin: Hobbing, 1923.- S.162. Zinātniskajā literatūrā kā pierādījums vācbaltiešu lojalitātei attiecībā pret Krievijas valsti tiek uzsvērts, piemēram, vācbaltiešu plašā iesaistīšanās Krievijas centrālās pārvaldes sistēmā, kas bija plaši novērojama jau sākot no 18.gadsimta pirmās puses.- Wiegrefe K. Deutschbalten im Dienste des Zaren. Eine Studie zur Geschichte der deutschbaltischen Oberschicht in Zentralrußland in der ersten Hälfte des 18.Jahrhunderts // Deutsche, Deutschbalten und Russen. Studien zu ihren gegenseitigen Bildern und Beziehungen / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk; Hrsg. K.Meyer.- Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997.- S.9.-26.

⁴² [Tranche-Rosenek A.] Die Lettische Revolution. Mit einem Gleitwort von Prof.Dr.Th.Schiemann.- Berlin: Reimer.- 1906.- T.1.- 153 S.; 1908.- T.2.- 352 S.

bet gan "slimības izpausmes latviešu tautas ķermenī"⁴³, citiem vārdiem - sociāldemokrātiskie uzskati, kas noveduši latviešus pie masu psihozes. Viņaprāt, latviešos jau kopš nacionālās atmodas gadiem mājoja gan šķiru, gan rasu naidis, kas bija vērsti pret vāciešiem.⁴⁴

Šādu uzskatu par latviešu naidu uz vāciešiem varētu arī ignorēt, uzskatot, ka paustais ir tikai viena autora atziņa. Tomēr šajā gadījumā esam spiesti konstatēt, ka minētajam darbam bija iespēja rast pietiekoši daudz lasītāju gan Baltijas vācu auditorijā, gan pašā Vācijā. "Latviešu revolūcija", lasītāju lielās intereses dēļ, tika izdota arī atkārtotā metienā. Tieši pateicoties šai divsējumu grāmatai, atpazīstamību ieguva uz 1905.gada notikumiem attiecināmais jēdziens "latviešu revolūcija", kas vācbaltiešu (arī Vācijas) sabiedrībā izsauca tūlītējas uz stereotipiem balstītas negatīvas asociācijas.

1905.gada notikumi un Tranzē-Rozeneka darba izraisītās asociācijas spēja ātri iesakņoties gan vietējā vācu sabiedrībā, gan pašā Vācijā. Plašās vācu aprindās Baltijā un daļēji arī Vācijā nostiprinājās aizdomīguma komplekss attiecībā pret latviešiem, kas saglabājās gan Pirmā pasaules kara gados, gan visā Latvijas starpkaru posma vēsturē.⁴⁵ Notikušās muižu dedzināšanas vācbaltiešu virsslānim bija pats par sevi saprotams un uzskatams piemērs tam, kas varētu notikt, ja vara nonāktu latviešu rokās.

Pirmais pasaules karš Latvijas teritoriju sasniedza jau tad, kad vietējie vācieši bija gandrīz samierinājušies ar tām zaudētajām privilēģijām, kas iepriekšējos gados vēl ļāva runāt par Krievijas Baltijas provinču pārvaldes autonomiju. Tādēļ Vācijas karaspēka nonākšana Latvijas teritorijā Pirmā pasaules kara gaitā Baltijas vāciešu izpratnē bija unikāla izdevība atjaunot zaudēto.

---

⁴³ Turpat.- T.1.- S.IV.

⁴⁴ Pēc Tranzē-Rozeneka domām, sociāldemokrātiskajiem uzskatiem Baltijas provincēs pa priekšu gāja nacionālistiskie, jo vāciešus bija pieņemts uzskatīt par mantīgo šķiru, bet latviešus - par strādniekiem, līdz ar to no laika gala šķiru cīņai Baltijā esot bijis arī rasu (nacionālās) cīņas raksturs.- Turpat.- T.2.- S.31.

⁴⁵ 1905.gada notikumi joprojām vācu vēstures literatūrā zināmā mērā kalpo kā latviešu zemnieku naidu pret vāciešiem (muižniekiem) raksturojošs indikators, kurš turklāt netiek novērtēts kā pozitīva rakstura vēsturiska parādība (skatīt, piemēram: Nolte H.-E., Eschment B., Vogt J. Nationenbildung östlich des Bug.- Hannover: Hahn Druckerei, 1994.- S.33).

Baltijas vācieši bija tik ļoti pārņemti ar Vācijas varas tiešo klātbūtni Baltijā, ka idejas par citādāku notikumu attīstību pat netika cilātas. Pirms Pirmā pasaules kara un tā laikā latviešu spēja nodibināt nacionālu valsti pat vispār netika apspriesta vācbaltiešu aprindās. Tas vienkārši tika uzskatīts par pilnīgi nereālu.⁴⁶ Šādu iespēju nespēja pieļaut pat pazīstamā Baltijas vāciešu laikraksta "Rigasche Rundschau" redaktors, iepriekš jau pieminētais liberālais vācbaltiešu politiķis Pauls Šīmanis. Vērtējot sociālpolitisko situāciju Rīgā pirms 1909.gada komunālajām vēlēšanām, viņš konstatē, ka uzbrukumi Rīgas vāciskajai rātei no latviešu puses vienmēr esot bijuši galvenokārt sociālajā jomā, turpretim krievu laikraksti⁴⁷ cīnoties uz izteikta nacionālisma bāzes.⁴⁸ Šāds atzinums netieši liecina, ka vācu izpratnē latviešiem vēl nav bijis pietiekoši attīstīts nacionālisms, turpretim krievi nacionālisms jau, viņuprāt, bija kļuvis visai agresīvs.⁴⁹

Neticība latviešu politiskās nācijas perspektīvai un vienlaicīgs aizdomīguma komplekss Pirmā pasaules kara gados mudināja vāciešus aktīvi strādāt pie tādu valstiskuma modeļu izstrādes, kas šķietami atbilda aktuālajai situācijai Latvijas teritorijā un apmierināja vāciešu kā tradicionāli privilēģētā sociālā slāņa intereses.

---

⁴⁶ Vēsturiskajā publicistikā paustais liecina, ka neatkarīgās Latvijas valsts idejas "tēvs" Miķelis Valters un viņa vadītā Latviešu sociāldemokrātu savienība kopš 1905.gada sastapās ar lielu iekšēju opozīciju pašā latviešu politiski aktīvajā sabiedrībā (marksistos), kas šo ideju noraidīja un apslāpēja, tādēļ jautājums par Baltijas vāciešu attieksmi pret šādu ideju nemaz neizvirzījās. 1905.gada notikumu kontekstā šo fenomenu vācieši neizdalīja kā kaut ko sevišķu, jo M.Valtera politiskajā domā latviešu tautas lielākais ienaidnieks nebija vācieši, bet Krievija.- Arnis E. Latviju tautas politiskā atmoda.- Linkolna: Vaidava, 1971.- 42.-59.lpp.; Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914.- (Upsala): Daugava, 1958.- 610.-611., 680., 727., 729.lpp.

⁴⁷ Īpaši nacionālistisks un pretvācisks Šīmaņa redzējumā bija laikraksts "Рижская Мисль", kas konsekventi iestājās pret vācisko kultūru un izglītību Rīgā.- Schiemann P. Leitartikel, Reden und Aufsätze in Auswahl.- Frankfurt/M., [b.g.]- Bd.I (1907 bis 1914).- H.4.- S.760, 763; Rigasche Rundschau.- 1909.- Nr.41, 42.

⁴⁸ Turpat.- S.757; Rigasche Rundschau.- 1909.- Nr.41.

⁴⁹ Izpētot citus P.Šīmaņa rakstus presē, varam konstatēt, ka pirms Pirmā pasaules kara vāciešiem attiecības ar latviešiem nešķita tik asas kā attiecības ar krievi (arī centrālo varu). Krievu presē regulāri bija lasāmi raksti par vāciešu it kā nelojālo attieksmi pret Krieviju un sadarbību ar Vāciju, kas sagādāja vāciešiem daudz politisku neērtību. Baltijas vācieši centās atspēkot šos apgalvojumus, rakstot, ka kopīgās intereses ar Vāciju viņiem ir tikai nepolitiska rakstura un arī sakari ar valsti vāciešiem esot ne vairāk kā garīgi.- Turpat.

Kopumā vācu faktoru Pirmā pasaules kara laikā vācu okupētajā Latvijas teritorijā raksturoja divas vispārinātas politiskās pamatiezīmes:

- 1) garantēta vācbaltiešu iniciatīva teritorijas pārvaldes principu izstrādē un organizēšanā (iekšējais vācu faktors tā laika Latvijas teritorijā);
- 2) Vācijas ieinteresētība un reāla spēja pakļaut Baltijas teritoriju militārpolitiskai un ekonomiskai kontrolei (ārējais vācu faktors tā laika Latvijas teritorijā).

Savā būtībā šie principi bija saglabājušies jau no pirmskara perioda (periodā no 19.gadsimta pēdējā trešdaļas līdz 1914.gadam), it īpaši - saistībā ar vācu faktora iekšpolitiskajām izpausmēm Baltijā, tomēr vācu politiskā faktora ārējiem aspektiem Baltijā pirms Pasaules kara bija vairāk izteikts maskēts raksturs, kas, kā aprakstīts iepriekš, izpaudās Vācijas formāli paustajā "neieinteresētībā" Baltijas jautājumā.

3.

Vācbaltiešu savdabības fenomena raksturojums

Saistībā ar vācu faktoru Latvijā, nevaram apiet vēstures literatūrā bieži aizskarto jautājumu par vācbaltiešu īpašo vietu citu ārzemju vāciešu vidū, ar to saprotot Baltijas vāciešu atšķirīgo identitāti⁵⁰, pat īpašas mentalitātes⁵¹ iezīmes, kas tos atšķir no Vācijas vāciešiem un no kuras izriet vietējās vācietības īpašā dzīves uztvere, dzīvesveids un izturēšanās.

Vācbaltiešu savdabīgās mentālās iezīmes starpkaru perioda Latvijā ir uzskatāmas par īpaši svarīgām, jo tās daudzējādā ziņā varēja noteikt vācu minoritātes attieksmi pret Latviju un attiecības ar pamatnāciju.

Stabils pamatojums ir uzskatam, ka savdabīgās mentālās iezīmes vācbaltiešiem izveidojušās, pateicoties to gadsimtiem ilgušajai nošķirtībai no savas etniskās dzimtenes un ilgajai līdzāsdzīvošanai ar svešu tautību - latviešiem (resp. igauņiem). Bez iebildumiem piekrītot šādam uzskatam varam daudz vieglāk nošķirt konkrēto "vācbaltiešu faktoru" no vispārējā "vācu faktora", kā tas aprakstīts pētījuma ievadā. Latviešu vēsturnieks Kaspars Kļaviņš, kas pievērsies vācbaltiešu pašas agrīnākās mentālo savdabību izpausmes īpatnībām, konstatējis, ka 13.-14.gadsimtā par izteiktu Baltijā dzīvojošo vācu "baltisko" mentalitāti vēl runāt nevar, tomēr jau šajā periodā vietējo Baltijas tautu tradīcijas (pagānisms) bija atstājušas zināmu ietekmi arī uz Svētās Romas impērijas vāciskās izcelsmes ieceļotāju parašām Latvijas teritorijā.⁵² Ievērojamais latviešu vēsturnieks Edgars Dunsdorfs turpretim pauž, viņaprāt, neapstrīdamu faktu, ka vācu klātbūtnes pašā agrīnākajā periodā Baltijā vācieši atradušies uz augstākas civilizācijas pakāpiena un no tā izriet, ka pašas vietējās

---

⁵⁰ Jēdziens "identitāte" šeit lietots kā vācbaltiešu etniskās pašapziņas apzīmējums (skatīt: Svešvārdu vārdnīca.- R.: Jumava, 1999.- 294.-295.lpp.).

⁵¹ Jēdziens "mentalitāte" šeit lietots kā kādai konkrētai cilvēku kopai raksturīga dzīves veida, dzīves uztveres, garīgā stāvokļa un emocionālās ievirzes kopapzīmējums (skatīt: Latviešu valodas vārdnīca.- R.: Avots, 1998.- 474.lpp.; Svešvārdu vārdnīca.- R.: Jumava, 1999.- 472.lpp.).

⁵² Kļaviņš K. Vācu ordenis un Livonija. Ieskats Vācu ordeņa ideoloģijā un mentalitātē 13. un 14.gs. Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā.- [R.]: Garā pupa, 2000.- 100.-101.lpp.

tautas daudz pārņēmušas no vāciskā.⁵³ Attiecībā uz nākamajiem gadsimtiem droši vien ir attiecināms princips - jo ilgstošāk kāda vācbaltiešu dzimta dzīvoja nošķirti no Vācijas un ciešākā kontaktā ar latviešiem, jo lielāka bija varbūtība iegūt vietējiem apstākļiem piemērotu un no tipiski vāciskā atšķirīgu pasaules redzējumu.⁵⁴

20.gadsimta vēsturiskajā publicistikā parasti princips par vācbaltiešu savdabību tiek balstīts uz vēl mūsdienās populārā vienkāršotā pieņēmuma, ka vairāk kā 700 gadu gaitā vietējie Baltijas vācieši ir pietiekoši atsvešinājušies no savas etniskās dzimtenes Vācijas, lai rastos pamats citam pasaules redzējumam un vērtību sistēmai. Vienlaicīgi vēsturiskajā literatūrā tiek operēts arī ar vispārakceptētiem faktiem, kas apliecina, ka vāciešu ieceļošana Baltijā no Vācijas turpinājās līdz pat 19.gadsimta otrajai pusei, bet lielākā daļa vācbaltiešu dzimtu Baltijā bija apmetusies "tikai" 17.-19.gadsimtos.⁵⁵ Tātad nozīmīgai daļai Baltijas vāciešu 20.gadsimtā nebija aiz muguras 700 gadu sena dzimtas vēsture Baltijā. Iespējams, tieši šī apstākļa dēļ, vēstures pētniekiem un Latvijas sabiedrībai vienmēr ir bijis sarežģīti nonākt pie precīziem un vienotiem secinājumiem par vācbaltiešu identitātes, mentālās savdabības raksturīgākajiem elementiem. Tā, piemēram, tiek pieņemts, ka vācbaltieši ilgstošās dzīves rezultātā Baltijā ieguvuši īpašu psiholoģiju, kultūru, kas sevī iemieso zviedru, krievu, poļu, kā arī pamattautu kultūras un citus etniska rakstura elementus.⁵⁶ Mūsdienās latviešu un vācbaltiešu vēsturiskajā publicistikā vērojama tendence šādu vācbaltiešu savdabību izvirzīt par pamatu pieņēmumam, ka vācbaltieši nebūtu

⁵³ Dunsdorfs E. Latviešu kultūras atblāzma astoņpadsmitā gadsimtenā Vācijā // Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1971.- 2.sēj.- 93.-94.lpp.

⁵⁴ Jau kopš starpkaru perioda publikācijām redzamākie vācbaltiešu publicisti un sabiedriskie darbinieki (P.Šīmanis, V.Vahtsmūts u.c.) reizumis par vācbaltiešu atšķirību iemesliem no "parasta" vācieša min tīri antropoloģiska rakstura cēloņus, proti, latviešu asiņu piejaukumu, kas veidojies ilgstošas divu tautību līdzāspastāvēšanas rezultātā, un/vai vācbaltiešu kopienas iekšējo noslēgtību, kas pati par sevi jau radīja salīdzinoši tuvas radniecības - "asiņu kopības" (*Blutgemeinschaft*) - iespēju (Rigasche Rundschau.- 1932.- 3, 4, 5, 6.Februar; Baltische Blätter.- 1926.- Nr.13.- 1.Juli).

⁵⁵ Skatīt: Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960.- Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1970.- 930 S.; Rauch G.von. Politische Grupierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1981.- Lüneburg, 1980.- S.136.

⁵⁶ Stradiņš J. Festvortrag zur Eröffnung von „Domus Rigensis“ am 20.Juni 1992 // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1993.- Lüneburg; München, 1992.- S.145; Literatūra un Māksla.- 1989.- 2.jūlijs, 1990.- 13.janvāris. Līdzīgus uzskatus paudis starpkaru perioda vācbaltiešu politiķis Pauls Šīmanis.- Šīmanis P. Eiropas problēma...- 169.lpp.

jāuzskata par vienkāršu vācu tautai "nošķirtu zaru"⁵⁷, bet gan par īpašu tautību, kurai bija sava domāšana un mentalitāte.⁵⁸ Šāda uzskata izcelsme ir visai politizēta un tās pirmsākumi attiecināmi uz 19.gadsimta pēdējās trešdaļas aso domstarpību laiku ar Krievijas rusificējošajām tendencēm. Tobrīd vācbaltiešu sabiedrībā nostiprinājās pašapzīmējums *Balten* (latviski tulkojams kā "balti", vai "baltieši")⁵⁹, ko Baltijas vācieši izmantoja, lai uzsvērtu savu piederību pie īpašas "politiskās nācijas".⁶⁰ Šāds apzīmējums, kas apliecināja saistību ar Baltiju, viņuprāt, ļāva iestāties par savām "nacionālajām" (autonomijas) tiesībām. Starpkaru periodā vācbaltieši turpināja sevi apzīmēt ar šo jēdzienu, kas gan nenozīmēja, ka tādā veidā viņi gribētu uzsvērt savu atšķirīgo nacionālo identitāti (tautību), bet gan kultūrvēsturisko un reģionālo (Baltijas) kopību. Tolaik, līdzīgi, kā jau 19.gadsimtā, no etniskā viedokļa vācbaltieši nebrīdi nešauboties pieskaitīja sevi vācu tautībai (*Deutschum*)⁶¹ un, šķiet, arī 20.gadsimta nogales populārās, modernās etniskās teorijas, kā, piemēram, Entonija Smita⁶² un Ernesta Gelnera⁶³ definētās, nespēj apstrīdēt šādu realitāti.

⁵⁷ Literatūra un Māksla.- 1989.- 2.jūlijs, 1990.- 13.janvāris; Stradiņš J. Festvortrag zur Eröffnung...- S.145.

⁵⁸ Šādu uzskatu līdztekus latviešu profesoram Jānim Stradiņam aizstāv vācbaltiešu profesors Andrejs Dītrihs Lēbers (Latvijas Vēstnesis.- 1997.- 14.februāris; Diena.- 1995.- 11.maijs, 2001.- 20.augusts).

⁵⁹ Jēdziens "baltieši" ir pieskaitāms arī pie latviešu presē izplatītajiem jēdzieniem, kas tika lietoti, lai apzīmētu un pat raksturotu vietējo vācietību.- Butulis I. Baltvācieši latviešu presē no 1930.līdz 1934.gadam // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1997.- Nr.4.- 111.lpp.

⁶⁰ Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914.- [Upsala]: Daugava, 1958.- 19.lpp.

⁶¹ Tā, piemēram, pat vācbaltiešu ievērojamākais tiesību aizstāvis Tērbatas universitātes profesors Karls Širens savā politiskajā publicistikā 1869.gadā uzsver Baltijas vāciešu tipisko "vāciskumu" un vāciešu tiesības uz varas monopolu Baltijā (Schirren C. Livländische Antwort...- S.1, 115). Te jāpiebilst, ka 19.gadsimtā Širena paustie uzskati visā turpmākajā 20.gadsimtā vācbaltiešu sabiedrībā tika uzskatīti par etalonu Baltijas vāciešu nacionālajai pašapziņai.

⁶² Saskaņā ar definīciju, ko izstrādājis pazīstamais angļu filozofs Entonijs D.Smits, nacionālās identitātes pamatiezīmes veido:

- a) vēsturiskā teritorija, jeb tēvzeme;
- b) kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas;
- c) vienota tautas kultūra;
- d) uz visiem sabiedrības locekļiem attiecināmas vienādas tiesības un pienākumi;
- e) kopīga ekonomika (Smits E.D. Nacionālā identitāte.- R.: Zvaigzne ABC, 1997.- 22.-23.lpp.; Hall R.B. National collective identity: social constructs and international systems.- New York: Columbia University Press, 1999.- P.9).

Kontrastā mūsdienu zinātnieku aprindās novērojama historiogrāfiskajai tendencei, kas vācbaltiešus izvairās uzskatīt par vienkāršu vācu tautai “nošķirtu zaru”, starpkaru periodā latviešu sabiedrībā tika aktīvi pausts uzskats, ka vācbaltieši tieši uzskatāmi par šādu vācu tautai nošķirtu kopumu, tātad – parastiem vāciešiem, ar tiem tipisko mentalitāti.⁶⁴ Bez liekiem aizspriedumiem apzīmējums “nošķirta vācu tautas daļa” (*gesonderter Volksstamm*) starpkaru periodā parādījās arī pašu vācbaltiešu publicistikā, to lietoja pat redzamais vācbaltiešu politiķis Vilhelms Firkss (*W.von Fircks*) ievadrakstā grāmatai, kas tika izdota par godu vienam no starpkaru perioda vācbaltiešu sabiedrībā vissvarīgākajiem svētkiem - 10 gadiem kopš Rīgas

---

Uzmanīgi aplūkojot šos definīcijas punktus, varam konstatēt, ka tā neizslēdz īpašas nacionālās identitātes varbūtību vācbaltiešu gadījumā, tomēr arī to nepierāda. Pieņemsim, ka vācbaltiešu nacionālā identitāte vēsturiski veidojusies Latvijas un Igaunijas teritorijā, kas šīs vēstures ilguma dēļ droši apzīmējama par vācbaltiešu tēvzemi, no tā loģiski izriet arī īpašā vēsturiskā atmiņa, kas saistīta ar šo ģeogrāfisko telpu, kā arī īpašās tiesības, citiem vārdiem - sociālekonomiskās privilēģijas, ko vācbaltieši baudīja līdz Pirmā pasaules kara noslēgumam. Tādējādi šķietami vismaz trīs E.D.Smita izvirzītās definīcijas pamatpunkti runā par labu īpašai vācbaltiešu nacionālai identitātei. Sarežģītāk ir nopamatom vienoto, tipiski vācbaltisko kultūru un kopīgo ekonomiku. Kultūras gadījumā vācbaltieši būtu uzskatāmi par cieši saistītiem ar visvācu kultūru, arī vācbaltiešu rokās nonākusī Latvijas teritorijas ekonomika bieži izrādījās cieši saistīta ar Vāciju (tātad ar tipiski vācisko).

⁶³ Saskaņā ar Ernesta Gelnera definētajām teorētiskajām pamatnostādņēm, vienota nācijas identitāte var veidoties ja:

- a) konkrētajā sabiedrībā ietilpstošie indivīdi pieder vienai kultūrai, kuru raksturo vienota domāšanas, zīmju, asociāciju, izturēšanās un komunikēšanās sistēma;
- b) konkrētajā sabiedrībā ietilpstošie indivīdi pieder vienai tautībai un paši to atzīst (Gellner E.

Nationalismus und Moderne.- Hamburg: Rotbuch, 1995.- S.16).

Izvērtējot šīs pamatnostādnes, jākonstatē, ka izteiktāka nespāaubāmi ir saikne, kas vācbaltiešus saista ar visu vācu tautu. Dziļāk analizējot pirmo Gelnera izvirzīto teorētisko pamatnostādni, jāsecina, ka Baltijas vāciešu kultūra visupirms ir uzskatāma par vācisku, no kuras izriet arī domāšanas, zīmju, asociāciju un izturēšanās veids. Tāpat arī valoda, ar nelielām, īpatnībām, bet tomēr, Baltijas vāciešiem ir bijusi vācu valoda, kas noteikusi šīs tautas daļas komunikēšanās veidu. Kas attiecas uz otro Gelnera formulēto pamatnostādni, tad vācbaltieši sevi vienmēr pieskaitījuši pie vācu tautības. Tādējādi, saskaņā ar Gelnera teoriju, vācbaltieši no etniskā un pat nācijas viedokļa uzskatāmi par visai vācu tautas kopai piederīgiem. Principu, kas vācbaltiešus ļautu ciešāk saistīt ar Baltiju vai latviešu pamatnāciju un tādējādi runātu par labu vācbaltiešu īpašajai identitātei, šajā teorijā neatrodam.

⁶⁴ Īpaši spilgti šāds uzskats izkristalizējās visai pretvāciski noskaņotajā latviešu akadēmiskajā presē 30.gadu pašā nogalē, kad vācbaltiešu izceļošana tika raksturota, kā “vācu tautas Baltijas zara icaugšana atpakaļ vācu tautas ciltskokā”.- *Universitas.*- 1939.- 18.novembris.- 373.lpp.

atbrīvošanas no lieliniekiem.⁶⁵ Vācbaltiešu apņēmību identificēties ar visu vācu nāciju apliecināja arī starpkaru periodā pieņemtais ārzemēs dzīvojošo vāciešu kopienu apzīmējums “tautas grupa” (*Volksgruppe*)⁶⁶, kas vācu minoritātes definēja kā Vācijā dzīvojošai vācu nācijai piederošu, ģeogrāfiski nošķirtu kopumu, ar visām vācu nacionalitātei raksturīgajām iezīmēm. Šis tā laika vācbaltiešu novērtējums (pašnovērtējums) ir jāuzskata par primāru, mūsdienās analizējot vācbaltiešu identitātes un mentālos aspektus.⁶⁷

Kopš starpkaru perioda attiecībā pret vācbaltiešu identitāti notikušajai attieksmes un vērtējumu maiņai ir dziļi cēloņi. Tie izriet no 20.gadsimta Latvijas vēstures, paaudžu un vairākkārtējām sabiedrības uzskatu maiņām (attiecībā pret valsts vēsturi kopumā un pret vietējiem vāciešiem sevišķi), kas nesušas sev līdz vācbaltiešu vēstures interpretācijas nepastāvīgumu. Ja Baltijas vāciešu īpašo mentālo iezīmju vērtējums 20.gadsimta Latvijā ir bijis nepastāvīgs, tad vācbaltiešu ārējo izpausmju savdabība (identitāte), Latvijā apstrīdēta netiek un tieši tā visspilgtāk liecina par vācbaltiešu atšķirību no Vācijas vāciešiem. Spilgtākais piemērs šeit ir vācbaltiešu ikdienā lietotā vācu valoda, kas Baltijas apstākļos bija ieguvusi īpatnēju, no klasiskās vācu valodas atšķirīgu skanējumu un no vietējās pamattautas aizguvusi pat atsevišķus vārdus. Tieši šādas identitātes ārējās pazīmes, bija tās, kas 20.gadsimta otrajā pusē

⁶⁵ Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch.- R. Löffler, 1929.- S.3.

⁶⁶ Šo apzīmējumu pēc Otrā pasaules kara turpina lietot vācu vēstures zinātnē. Skatīt, piemēram, šādus pētījumā izmantotos darbus: Blum F. Über die deutsche Studentenschaft in Riga und ihr Verhältnis zu den politischen Gruppierungen in der Volksgruppe // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.140-150; Hehn J.von. Das Herderinstitut - die Universität für die deutschen Volksgruppen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1982.- Lüneburg, 1981.- S.119-123; Rimscha H.von. Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe als nationale Minderheit in den Staat Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1976.- Lüneburg, 1975.- S.129-134; Wachsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland in der parlamentarischen Periode, 1918-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte des baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1953.- Bd.3.- 462 S., u.c.

⁶⁷ 20.gs. 90.gadu literatūrā, kas veltīta etnopolitikas vispārējiem aspektiem, sastopam uzskatu, ka tieši indivīda personīgā identitātes izpratne - tas, kādu nacionāletnisku vērtējumu persona dod pati par sevi, nosaka, kādai etniskajai grupai tā pieskaitāma.- Jäggi Ch.J. Nationalismus und ethnische Minderheiten.- Zürich: Orell Füssli Verlag, 1993.- S.57.

vācbaltiešu vēstures pētniekiem šķita visuzkrītošāk šķiram vācbaltiešus no Vācijas vāciešiem.⁶⁸

Uzmanīgi būtu jāattiecas arī pret iepriekš jau pieminēto pieņēmumu par vācbaltiešu 700 gadu ilgo nošķirtību no etniskās dzimtenes, kas ir pamats Baltijas vāciešu savdabīgumam. To nekādā gadījumā nevar izprast kā izolētību. Cieši un intensīvi sakari ar Vācijas teritoriju vācbaltiešiem ir bijuši visā aplūkojamajā vēstures periodā un to nav centies apstrīdēt neviens vēsturnieks. Šie sakari ir bijuši gan kultūras jomā, gan izglītībā, politikā un ekonomikā, tātad patiesībā spējuši aptvert visu vācbaltiešu dzīvi. Vienīgais traucēklis, kas aizkavēja vēl intensīvākus sakarus bija ģeogrāfiskā Latvijas teritorijas attālinātība no Vācijas, bet arī to gadiem ritot bija iespējams arvien vienkāršāk pārvarēt. Kā atzinis vācu vēsturnieks Fridrihs Šolcs, starp Vāciju un Baltiju vienmēr noritējusi dzīva apmaiņa - Vācijas vācieši Baltiju ļoti bieži izmantojuši kā "neierobežoto iespēju zemi", kur varējis salīdzinoši viegli un ātri uztaisīt karjeru, jo, salīdzinājumā ar Vāciju, Baltijā profesionālā konkurence bijusi mazāka.⁶⁹ Tieši minētā apstākļa dēļ, Vācijas vācieši labprāt izvēlējās Baltiju par pastāvīgas uzturēšanās vietu. Tāpat vienmēr bija vērojams arī pretējs process - vācbaltiešu mācīšanās, studēšana Vācijā, kas bija saistīta ar ilgstošu uzturēšanos etniskajā dzimtenē. Ja aplūkojam vēstures periodu kopš 19.gadsimta pēdējās trešdaļas līdz 1939.gadam, tad varam konstatēt, ka vācbaltieši regulāri Vāciju izmantojuši kā patvēruma vietu tajos brīžos, kad Baltijā bija vērojami lielāki sociālpolitiski satricinājumi. Šāds emigrācijas vilnis bija vērojams Krievijas īstenotās rusifikācijas un luterāņu baznīcas tiesību ierobežošanas iespaidā 19.gadsimta pēdējā trešdaļā, kad

⁶⁸ Vācbaltiešu valodas īpatnības pēc Otrā pasaules kara kļuva par īpašu vācbaltiešu zinātnieku izpētes objektu. Atsevišķi pētnieki pat pieļāva iespēju, ka mazpilsētās un laukos bija sācis veidoties īpašs Baltijas vācu valodas dialekts.- Bosse H. Die kleinen deutschen Leute in den baltischen Ostseeprovinzen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1987.- Lüneburg; München, 1986.- S.62; Schönfeldt A. Das baltische Deutsch // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1987.- Lüneburg; München, 1986.- S.87-97; Rauch G.von. Geschichtsbewusstsein und Identität // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1983.- Lüneburg, 1982.- S.14-16; Rīdžinieks desmitajā paaudzē [intervija ar A.D.Lēberu] // Diena.- 2001.- 20.augusts.

⁶⁹ Scholz F. Die Entstehung eines einheimischen Schriftentums und die Anfänge einer schöner Literatur in der Region des Baltikums als Resultat der Symbiose zwischen Balten und Deutschen // Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des deutschen Reiches und in der Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.42-43.

uz Vācijas emigrēja tādi pazīstami vācbaltiešu tiesību aizstāvji kā publicisti Karls Širens (*C.Schirren*) un Julius Ekards (*J.Eckardt*), vēsturnieks Teodors Šīmanis (*Th.Schiemann*)⁷⁰, filozofs un rakstnieks Pauls Rorbahs (*P.Rohrbach*) un citi.⁷¹ Nākamais emigrācijas vilnis notika saistībā ar 1905.gada revolucionārajiem notikumiem.⁷² Tad sekoja vācbaltiešu emigrācija uz Vāciju 1918.gada nogalē un 1919.gada pirmajā pusē, kas bija saistīta ar bailēm no lieliecinisma.⁷³ Šo emigrācijas vilņu skaitā ar īpašām atrunām⁷⁴ varētu ieskaitīt arī pēdējo lielāko emigrācijas (izceļošanas) vilni 1939.gada nogalē, kas uzskatāms par nāves spriedumu visai Baltijas vācu minoritātei.

Līdz starpkaru perioda beigām emigrācijā nokļuvušie vācbaltieši parasti bija izteikti konservatīvi orientēti, par lielāko vērtību uzskatīja vācisko tradīciju saglabāšanu. Augstāk pieminētais P.Rorbahs pēc Pasaules kara kļuva par vienu no konsekvētākajiem, atpazīstamajiem Veimāras republikas kritizētājiem Vācijā, apliecinot Vācijā dzīvojošo vācbaltiešu (emigrantu) neapmierinātību ar vispārējo pēckara situāciju Eiropā.⁷⁵ Interesanti, ka redzamākie pēckara sistēmu publiski kritizējošie vācbaltiešu emigranti visi bija dažādu vācbaltiešu studentu korporāciju pārstāvji, bet tieši šajās aprindās vienmēr tika cienīts konservatīvisms un stipra

⁷⁰ Publicista un liberālā politiķa Paula Šīmaņa tēva brālis.

⁷¹ Taube A., Thomson E., Garleff M. Die Deutschbalten Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft // Schlaw W. Die Deutschbalten. - München: Langen Müller, 1995. - S.76-78; Rauch G.von. Politische Gruppierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1981. - Lüneburg, 1980. - S.136; Андреева Н.С. Статус немецкого дворянства в Прибалтике... - с.54-55.

⁷² Pēc revolūcijas apspiešanas gan lielākā daļa emigrējušo vācbaltiešu atgriezās Baltijā. - Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit... - S.81.

⁷³ Šajā laikā uz Vāciju emigrēja 20000-30000 Baltijas vāciešu. Lielākā daļa no tiem pēc situācijas stabilizēšanās atgriezās neatkarīgajā Latvijā un Igaunijā. - Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit. Versuch einer politischen Einordnung // Von der Oberschicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning]. - Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997. - S.326.

⁷⁴ 1939.gadā notikušajai vācbaltiešu izceļošanai, atšķirībā no iepriekšējiem emigrācijas vilņiem, bija divpusēja līguma pamats, tomēr tas neizslēdza formālu izvēles brīvības iespēju, tostarp arī iespēju palikt Latvijā.

⁷⁵ Pret Veimāras Vāciju vērstās P.Rorbaha publicistiskās aktivitātes savā pētījumā apkopojis un analizējis vācu autors Horsts Bībers. - Bieber H. Paul Rohrbach. Ein konservativer Publizist und Kritiker der Weimarer Republik. - München; Berlin: Verlag Dokumentation, 1972. - 270 S.

nacionāla pašapziņa. Tā, piemēram, jau pieminētais P.Rorbahs un cits Vācijā [oti plaši pazīstamais vācu minoritāšu lietu speciālists, teorētiķis Maksimiliāns Bēms bija vācbaltiešu studentu korporācijas *Neobaltia* biedri.⁷⁶

Analizējot vācbaltiešu identitātes mentālos aspektus, jāpiemin vācu vēsturnieks Helmutš Muskats, kas savā pirms Otrā pasaules kara izdotajā monogrāfijā apgalvo, ka vācbaltiešu mentalitāte noteikti ir savādāka kā Vācijas vācietim, jo vācbaltieši esot "majestātiski pasaules cilvēki", pat zināmā mērā kosmopolīti, turpretim Vācijas vācieši kopš Bismarka laikiem dzīvojuši "disciplinētā prūsiski politiskās domas vidē".⁷⁷ Tāpat starpkaru perioda vācbaltiešu publikācijās bieži tika propagandēta tradicionālā ideja par vāciešu "īpašo uzdevumu"⁷⁸ Baltijā, kas uzskatāma par vācbaltiešu eksistences jēgu un ļāvusi izveidoties savdabīgai mentālai iezīmei - "misijas apziņai".⁷⁹ Arī modernajā zinātniskajā vēstures literatūrā misionārisms (īpašā uzdevuma apziņa) atzīts par svarīgu vācbaltiešu mentālo iezīmi, kas radījusi Baltijas vāciešiem pārākuma apziņu pār citām tautām (latviešiem, igauņiem, krieviem).⁸⁰ Latviešu publicistikā pirms Otrā pasaules kara atrodam skaidrojumu, ka šāda "misijas apziņa" bija vācbaltiešiem nepieciešamais morālais pamatojums tiesībām dzīvot šajā zemē, jo par savu "īsto tēvzemi" vācbaltieši Latviju nekad nav uzskatījuši un tiem nav bijusi tāda veida tēvzemes mīlestība, kāda tā bijusi latviešiem.⁸¹

No misionārisma apziņas izrietēja arī vācbaltiešu attiecību principi ar oficiālo varu, kurus savulaik konkretizējis vācbaltiešu publicists un vēsturnieks Reinhardš Vitrams. Darbā, kur par izpētes avotu izmantotas viņa paša dzimtas 3 paaudžu gaitā

⁷⁶ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.84, 639.

⁷⁷ Muskat H. Bismarck und die Balten. Ein geschichtlicher Beitrag zu den deutsch-baltischen Beziehungen.- Stuttgart; Berlin: Ebering, 1934.- S.137.

⁷⁸ Ar vācbaltiešu "īpašo uzdevumu" parasti tika saprasta vācu kultūras un tradīciju sargāšana un stiprināšana, proti - Baltijas vāciskās savdabības saglabāšana.

⁷⁹ Fircks W.von. Einleitung // Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch.- R.: Löffler, 1929.- S.3-4; Rothfels H. Reich, Staat und Nation...- S.2.

⁸⁰ Šādu uzskatu pauž vācu vēsturnieks Davids Fēsts darbā, kas veltīts vācbaltiešu mentalitātes un sabiedriskās domas analītiskai izpētei.- Feest D. Abgrenzung oder Assimilation. Überlegungen zum Wandel der deutschbaltischen Ideologien 1918-1939 anhand der „Baltischen Monatsschrift“ // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung.- Marburg.- 1996.- H.4.- S.514, 522, 530.

⁸¹ Zārds A. Vācu misijas gals latviešu zemē // Universitas.- 1939.- 18.novembris.- 370.lpp.

tapušās vēstules, saskaņā ar senu tradīciju, Vitrams par vācbaltiešu dzīves “iekšējo nervu” nosauc “autonomijas principu”.⁸² Viņaprāt “autonomijas princips” ir bijis tas pamats, kas noteicis vācbaltiešu sabiedrisko domu gan Krievijas impērijā, gan neatkarīgo republiku laikā un līdz ar to arī veidojis attieksmi pret valsts varu.⁸³ Ļoti tuva ir arī ievērojamā Baltijas vāciešu vēstures speciālista Maksima Duhānova izpratne par vācbaltiešu un valsts varas attiecību pamatprincipu periodā līdz Pirmā pasaules kara noslēgumam. Viņaprāt tās raksturojošais elements ir tieksme pēc apkārt esošās realitātes nemainīguma (*Stilleben*), kuru vācbaltieši saistīja ar ierasto apstākļu, jeb vācbaltiešu kārtu aristokrātijas privilēģētās situācijas, saglabāšanas nepieciešamību.⁸⁴ Pēc savas dziļākās būtības šāda tieksme pēc nemainīguma bija nekas cits kā “autonomijas princips”, kas caurda visu vācbaltiešu sabiedrības politisko nervu sistēmu.

Turpinot abu pēdējo vēsturnieku domu un izvēršot to plašāk, nonākam pie secinājuma, ka šāda autonomijas nepieciešamības apziņa savu aktualitāti varēja saglabāt tikai tādos apstākļos, kur Baltijas vāciešiem bija jākonkurē ar citu valdošo nāciju vai pamattautu. Tā tas bija gan Krievijas impērijā, kur vācbaltieši aktīvi aizstāvēja teritoriālas autonomijas tiesības Baltijai, gan vēlāk neatkarīgajā Latvijā un Igaunijā, kur šis jautājums ieguva kulturālas autonomijas formu. Tāds stāvoklis turpinājās līdz 1939.gadam, kad vācbaltieši nonāca Trešā reiha teritorijā - tātad formāli vāciešu valstī. Līdz ar to atkrita nepieciešamība pēc vāciskā “autonomijas principa”. Šim vācbaltiešu sabiedrības “iekšējam nervam” tagad bija jāizzūd, jo vācbaltieši bija nonākuši vācu valstī, kur neviens to vāciskumu nevarēja apdraudēt.

---

⁸² Wittram R. *Drei Generationen. Deutschland – Livland – Rußland, 1830-1914: Gesinnungen und Lebensformen baltisch-deutscher Familien.*- Göttingen: Deuerlich, 1949.- S.5. Vitrams šādu apzīmējumu aizguvis no jau pieminētā Karla Širena, kurš 1869.gadā iesaistījās asā polemikā ar slavofiliem par vācbaltiešu autonomijas tiesībām Krievijas Baltijas provincēs. Tās rezultātā viņš bija spiests pārcelties uz dzīvi Vācijā (skatīt: Schirren C. *Livländische Antwort...*- S.174, 187).

⁸³ Kā to pamanījis vācu vēsturnieks Karls-Heincs Grundmans, vācbaltiešu kulturālā (skolu) autonomija Latvijā nevis veicināja vāciešu lojalitāti (tagad teiktu – integrāciju latviskā sabiedrībā), bet gan tieši pretēji, attālināja vietējos vāciešus no valsts, ļāva nonākt tiem izolācijā.- Grundmann K.-H. *Deutschumpolitik zur Zeit...*- S.722.

⁸⁴ M.Duhānovs savā teorijā balstās uz ievērojamā vācbaltiešu publicista Juliusa Ekarta (*J.Eckardt*) 19.gadismta 60.gados tapušām vācbaltiešu identitātes apcerēm.- Духанов М. *Острзейцы...*- С.101-102, 471.

Vācbaltiešu attiecības ar valsti ilgstoši veidojošajam pamatelementam pastāvēšanas priekšnoteikumi bija zuduši.

Vācbaltiešu pieturēšanās pie uzskata par savu savdabību un no tā izrietošajām īpašajām tiesībām nepatika nedz kādreizējai Krievijas impērijai, nedz arī pēc Pasaules kara - latviešiem Latvijā un pat Vācijai. Tā, piemēram, 20.gados vācbaltiešu vecākās paaudzes (tostarp redzamāko vācbaltiešu politiķu P.Šīmaņa un V.Firksa) sludinātā vācbaltiešu vēsturiski determinētā atšķirība no valsts vāciešiem Vācijas ārlietu dienesta darbiniekiem pat šķita bīstama visai vācu lietai kopumā. Tādēļ bija vērojams, ka oficiālajā līmenī Vācijas ārlietu ministrija nekad nepieminēja nominālās atšķirības starp valsts vāciešiem un Baltijas vāciešiem. Vācijas sūtniecības Rīgā padomnieka Litkensa (*Lützens*) 1925.gadā sastādītajā dienesta instrukcijā varam lasīt, ka Vācijai nav ne mazākās ieinteresētības sniegt roku šādai, viņaprāt, nepamatotai "baltiskajai tendencei", kas vācbaltiešu vecākajā paaudzē⁸⁵ ir saglabājusies vēl no Krievijas impērijas laikiem: "Mums ir jāiestājas un mūsu politika jāorientē tā, lai šī minoritāte Latvijas valstī justos kā pilnvērtīga vāciešu [pasvītrojums mans – R.C.] minoritāte un lai tā iemācītos savu kulturālo dzīvi uzskatīt par daļu no vācu kopējās kultūras dzīves. (...) šīs visas domas par pašiem savu baltisko kultūru no visvāciskā viedokļa ir jāpakļauj visasākajai noraidīšanai un jādara viss, lai nenonāktu līdz [vācu tautas] sadrumstalošanai".⁸⁶

Nenoliedzot Baltijas vāciešu atšķirīgās mentalitātes un pasaules redzējuma iespēju, 30.gados varam konstatēt vēsturiskās liecības, kas varētu apstrīdēt šāda uzskata pārlieku vispārināšanu. Kā viens no spēcīgākajiem argumentiem pret vācbaltiešu īpašo, no Vācijas vāciešiem atšķirīgo mentalitāti minams problēmu loks, kas saistīts ar lojalitāti pret Latvijas Republiku, vācbaltiešu pašidentificēšanos kā vācu tautas sastāvdaļu, dziļā ieinteresētība norisēs Vācijā un visu beidzot kopš 1933.gada sākuma novērojamā plašā sajūsma par vācu nacionālsociālismu,⁸⁷ ko visumā nevarētu

⁸⁵ Uzskatīja, ka jaunās paaudzes Baltijas vācieši, kas dzimuši, piemēram, 20.gadsimta sākumā jau ir pilnībā pieņēmuši uzskatu par sevi kā visas vācu nācijas sastāvdaļu, bez atšķirības pazīmēm.

⁸⁶ Citēts pēc: Grundmann K.-H. *Deutschumpolitik zur Zeit...* - S.241.

⁸⁷ Pirmās, atklātībā visplašāk izskanējušās liecības par vācbaltiešu simpātijām pret nacionālsociālismu datējamas ar 1932.gada 8.novembri, kad tā laika Latvijas iekšlietu ministrs J.Kauliņš, uzstājoties ar runu Saeimā, publiski atzīst, ka "vietējos vācu tautības pilsoņos novērojama diezgan liela interese par vācu nacionālsociālistiem un vispār par labā novirziena kustību Vācijā".- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1932.gads.- R., [b.g.]- 403.sl.

uzskatīt par vācu mentalitātei nepieņemamu ideoloģiju. Šajā starpkaru perioda otrajā daļā nacionālsociālisma iespaidā vācbaltiešu jaunā paaudzes mentalitāte gūst neapstrīdamu pārsvaru pār pieminēto vecākās paaudzes domāšanas stilu.

No vācbaltiešu mentalitātes izpētes viedokļa interesanta ir tieši 1939.gada nogalē notikusī vācbaltiešu izceļošana uz Vāciju. Vācbaltiešu izceļošanas vēstures pētnieks Andrejs D.Lēbers atklāj it kā divus valdošos noskaņojumus vācbaltiešu sabiedrībā, kas liecina par visai nevienmērīgu vācbaltiešu pasaules uztveres un domāšanas veidu. Proti, saistībā ar 1939.gada nogales notikumiem viena vācbaltiešu daļa uzsvērusi domu, ka "ieceļo" (no vācu: *einwandern*) Vācijā, bet otrā daļa uzsvērusi, ka Baltiju pamet ("izceļo", vāciski: *auswandern*).⁸⁸ Tā vācbaltiešu daļa, kas uzskatījusi, ka "ieceļo" Vācijā bija jau pietiekoši adoptējusi nacionālsociālistisko ideoloģiju un vēlējās aktīvi iesaistīties Vācijas austrumu plānos (*Osteinsatz*), turpretim otrā daļa – "izceļotāji" – joprojām saistīja sevi ar Baltiju un izceļošanu izprata kā piespiedu pasākumu – bēgšanu no gaidāmās krievu okupācijas.⁸⁹ Citiem vārdiem, 20.-30.gadu gaitā vācbaltiešu mentalitāte, vērtību sistēma un no tās izrietošā attieksme pret Latviju vairs nebija viengabalaini "baltiska". Ievērojama vācbaltiešu daļa, solidarizējoties ar nacionālsociālistisko ideoloģiju, saskaņā ar tā laika uzskatu standartiem, bija kļuvusi it kā jau tipiski vāciska. Nacionālsociālisms, kura ideoloģijas neatņemama sastāvdaļa bija cīņa par vācu nacionālajām tiesībām, vācu ietekmes atjaunošanos "Viduseiropā", par tautas vienotību, pret komunismu un citiem abstraktiem vai konkrētiem visas vācu tautas ienaidniekiem, bija pieņemams gan Vācijā dzīvojošiem vāciešiem, gan vācbaltiešiem Latvijā.⁹⁰

⁸⁸ Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941 im Spiegel der Dokumente. Eine Einführung von Dietrich A.Loeber // Diktierter Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.- Neumünster, 1972.- S.(15)-(60).

⁸⁹ Turpat.

⁹⁰ Vācbaltiešu vēstures literatūrā pastāv viedoklis, ka pašu nacionālsociālismu, jeb kā to toreiz dēvēja "atjaunošanās kustību" (*Erneuerungsbewegung*), vācbaltieši interpretējuši savādāk nekā to darīja Vācijā. Vācbaltiešu vēstures pētnieks Klauss Grims savā grāmatā par "atjaunošanās kustību" simpatizējošo "Baltijas Brālību", piemēram, norāda, ka iemesls nacionālsociālisma atšķirīgajam traktējumam vācbaltiešu vidē ir izskaidrojams ar Baltijas vāciešu uzkrāto kultūralo mantojumu, kas ievērojami atšķīrās no Vācijas vāciešu kultūrvēsturiskās identitātes (Grimm C. Die Baltische Bruderschaft.- Hannover: Hirschheydt, 1977.- S.42, 48). Realitātē gan šīs atšķirības bija visai nominālas un, kā 1937.gada rudenī konstatēja Latvijas Politpārvalde, Latvijas vāciešu sabiedrībā

Šajā sakarā interesantu vēsturisku liecību sniedz vācbaltiešu nacionālsociālistu vadītāja Erharda Krēgera (*E.Kroeger*) mātes Marijas vēstules savai meitai Evai 1939.gada oktobrī un novembrī.⁹¹ Katra 59.gadus vecās Marijas Krēgeres vēstule ne tik vien vienmēr noslēdzās ar vārdiem “*Heil Hitler!*”, bet arī saturēja sekojošus izteicienus: “(...) mēs esam lepni, ka fīreram mēs esam vajadzīgi (...), ka viņš mūs uzņem”,⁹² “(...) manas tēvs un tavs tētis dzīvoja nepārtraukti ilgojoties pēc Vācijas”⁹³ un tamlīdzīgi. Šī sarakste liecina, ka vismaz daļā vācbaltiešu sabiedrības bija zudusi jebkāda solidaritātes apjausma ar Latvijas valsti un latviešiem. Pat privāta rakstura sarakstē stabilu vietu bija ieņēmušas tā laika Vācijas ikdienas raksturīgās iezīmes, politizētība un izteicieni.

Vācbaltiešu savdabības problemātikai ir pievērsies arī pats jau pieminētais Latvijas vāciešu nacionālsociālistu vadonis Erhards Krēgers.⁹⁴ Krēgers, kas vācbaltiešu sabiedriski politisko darbinieku rindās parādījās jau kopš 1927.gada,⁹⁵ 1939.gada nogalē veica izceļošanas procesa koordināciju. Savās atmiņās viņš min, ka 20.-30.gadu laikā vērojami mēģinājumi ideoloģiskā un filozofiskā gaismā izcelt vācbaltiešu savdabību un īpašo pašapziņu ir grūti pamatojams “ideālisms”, kas bijis lemts ātrai izzušanai, jo vācbaltiešu dzīves realitāte izpaudās intensīvā tuvināšanās

---

lielākoties izpaudās kā strīds nevis par ideoloģiju kā tādu, bet par tās īstenošanas paņēmieniem.-
LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 689.-690.lp.

⁹¹ Kroeger M. Briefe // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1989.- Lüneburg, 1988.- S.35-41.

⁹² Vācbaltiešu izceļošanas priekšvakarā (1939.gada 10.oktobrī) tapusi vēstule.- Turpat.- S.35.

⁹³ Vēstule 1939.gada 23.oktobrī.- Turpat.- S.38.

⁹⁴ Krēgera vadīto vācbaltiešu nacionālsociālistisko “Kustību” latviešu vēstures zinātne uzskata par nelojālu un neatkarīgajai Latvijas valstij naidīgu spēku.- Feldmanis I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933.-1939.) // Latvijas vēsture.- 1997.- Nr.1.- 102.-113.lpp.; Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994., Nr.4.- 35.lpp.; Cerūzis R. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms // Latvijas Vēsture.- 2000.- Nr.2.- 16.-24.lpp.; Cerūzis R. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms // Latvijas Vēsture.- 2000.- Nr.3.- 23.-29.lpp.

⁹⁵ 1927.gada 4.aprīlī E.Krēgers tiek iekļauts Vācbaltiešu darba centrāles delegātu kandidātu sarakstā, kā vienīgais studentu pārstāvis, tobrīd viņam bija 21 gads (Rigasche Rundschau.- 1927.- 5.April). Krēgers bija pieskaitāms pie tā dēvētās vācbaltiešu jaunās paaudzes, kas nebija piedzīvojusi ne 1905.gada revolūciju (Krēgers bija dzimis 1905.gadā), ne arī piedalījusies pasaules karā vai cīnījusies landesvēra rindās, ne arī dienējis Latvijas armijā (studiju gados korporācijas rapieru cīņā bija savainojis roku, kuras kustības ilgu laiku bija traucētas).- Mickwitz G.von. Erhard Kroeger - ein deutsches Leben 1905-1987 // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1995.- Lüneburg; München, 1994.- S.168.

starp Baltijas un Vācijas vāciešiem.⁹⁶ No Krēgera atmiņām izriet, ka 30.gadu nogalē vācbaltieši jēdzienu “dzimtene” attiecināja gan uz Latviju, gan Vāciju.⁹⁷ Latvijas vācbaltiešu nacionālsociālisti savā ideoloģijā bija pilnīgi solidarizējušies ar tā laika Vācijas oficiālo nostāju, kas pauda, ka vācieši seko savas tēvzemes (*Mutterland, Vaterland*) aicinājumam un atgriežas dzimtenē.⁹⁸ Liberālais vācbaltiešu publicists un vēstures pētnieks Hanss Rimša šo vācbaltiešu mentalitātes iezīmi raksturo kā īpašu psiholoģisku sindromu - “ilgām pēc reihā” (*Reichssehensucht*).⁹⁹ Šāda duāla attieksme pret jēdzienu “dzimtene” nebija tikai 30.gadu nogales vācu nacisma ietekmes rezultāts vācbaltiešu sabiedrībā. Jau 20.gadu vidū Baltijas vāciešu izpratni par jēdzieniem “tēvzeme” un “dzimtene” studentu korporācijas *Rubonia*¹⁰⁰ jubilejas izdevumā skaidri noformulēja redzamais vācbaltiešu emigrācijas sabiedriskais darbinieks, minētās korporācijas biedrs Oto fon Kursels (*O.von Kursell*).¹⁰¹ Viņaprāt, Baltija (Latvija un Igaunija) vācbaltiešiem bija “dzimtene”¹⁰² (*Heimat*), turpretim Vācija – “tēvzeme”¹⁰³ (*Mutterland*).¹⁰⁴

⁹⁶ Kroeger E. Der Auszug aus der alten Heimat. Die Umsiedlung der Baltendeutschen.- Tübingen, 1967.- S.30-31. Pēdējā vācbaltiešu ikmēneša žurnāla “Baltische Monatshefte” numurā 1939.gada novembrī E.Krēgers pat paziņo, ka patiesībā vācbaltieši nekad nav bijuši nekas cits kā lielās vācu tautas “robežveidojums” (*Grenzformation*), kas tagad atgriežas savās mājās.- *Baltische Monatshefte* (Abschiedsheft).- 1939.- November.

⁹⁷ Par šādu Krēgera duālistisko attieksmi pret dzimtenes jēdzienu liecina arī viņa memuāriem izvēlētais virsraksts “Aizbraukšana no vecās [pavītrojums mans.- R.C.] dzimtenes”.- Kroeger E. Der Auszug...- S.30-31.

⁹⁸ Šo Vācijas oficiālo nostāju Latvijā publiski pauda Vācijas sūtnis Rīga V.Koce.- *Rigasche Rundschau*.- 1939.- 30.November.

⁹⁹ Rimscha H.von. Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland und Estland im Jahre 1939.- Hannover-Döhren, 1958.- S.20.

¹⁰⁰ Visaktīvāk attieksmes paušanā pret “dzimtenes” jēdzienu, sava nacionālā rakstura dēļ, uzstājās tieši vācbaltiešu studentu korporāciju pārstāvji. Līdztekus Kurselam, arī šeit pieminētie E.Krēgers un H.Rimša bija vācbaltiešu studentu korporāciju biedri.

¹⁰¹ O.Kursels pēc izcelsmes bija pieskaitāms Igaunijas vācbaltiešiem, lai gan pastāvīgi uzturējās Vācijā, kur jau kopš 1905.gada bija uzsācis mākslas studijas.- *Album Rubonorum 1975-1910*.- R.: Buchdruckerei des Rigaer Tageblatts, 1910.- S.151; *Album Rubonorum 1875-1972*.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co], 1972.- S.141-142. Par O.Kurselu vairāk skatīt: 89., 186., 263.-270.lpp.

¹⁰² Dzimtene - vieta, zeme, kur kāds dzimis (Latviešu valodas vārdnīca.- R.: Avots, 1998.- 202.lpp.).

¹⁰³ Tēvzeme (arī tēvija, tēvu zeme) – savas tautas apdzīvota zeme, pretstatā dzimtenei, kas kādam pilsonim var būt arī ārpus tēvzemes robežām (Latviešu konversācijas vārdnīca.- R., 1940.- 21.sēj.- 42734.sleja).

Vācbaltiešu duālā attieksme pret “dzimtenes” jēdzienu starpkaru periodā allaž izsauca asus pārmetumus no nacionāli orientētajām latviešu aprindām, kas tajā saskatīja vietējo vāciešu neloyalitātes spilgtākās pamatiezīmes.¹⁰⁵

No otras puses šie jau pieminētie notikumi 1939.gada nogalē var kalpot kā spēcīga liecība par labu īpašajam Baltijas vāciešu pasaules redzējumam, kas to atšķir no Vācijas vāciešu (valsts vāciešu) mentalitātes. Vācbaltiešu izceļošanas process liecināja, ka vācbaltiešus Vācijas valsts vācieši neuzņēma kā īstus “savējos”, jo domāja, ka to pasaules uztvere un attieksme pret nacismu ļoti atšķiras no Vācijā ierastā.¹⁰⁶ Berlīne pat neļāva vācbaltiešiem apmesties vecajās reihā teritorijās, kur dzīvoja valsts vācieši, bet kopā ar vācu izceļotājiem (tautas vāciešiem) no citām Vidus- un Austrumeiropas valstīm nometināja Polijai atņemtajā tā dēvētajā Vartas novadā. Pazīstamais vācbaltiešu vēstures speciālists J.fon Hēns savos pētījumos atzinis, ka vācbaltieši drīz vien paši nonākuši pie secinājuma, ka Berlīnei nav vēlama vācbaltiešu savdabības¹⁰⁷ saglabāšana, jo vācu reihā mērķis ir vācbaltiešu ieplūšana vienotā “vācu cilvēku masā”¹⁰⁸, vai vienkārša “izzušana”, kā to savulaik noformulējis vēsturnieks Erihs Nolteins.¹⁰⁹ Šīs atšķirības gan paši vācbaltiešu pētnieki nevērtē kā tik lielas, kas būtu traucējušas vācbaltiešiem ātri iejusties un iedzīvoties jaunajā teritorijā, jo šeit pavērušās daudz plašākas ekonomiskās iespējas un labklājības līmenis strauji kāpis.¹¹⁰

Pēc Otrā pasaules kara, kad izzuda totalitārā režīma īstenotie vācu tautu unificējošie spaidi, šķietami, vācbaltieši ieguva iespēju turpināt savas savdabības tālāku izkopšanu. Pēc kara izdotajā vācbaltiešu publicistikā paustais tomēr liecina, ka lielākoties atšķirīgo identitāti bija saglabājusī vairs tikai pati vecākā paaudze, kas

---

¹⁰⁴ Kursell O.von. Rubonia in München // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschebaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- S.191.

¹⁰⁵ Zārds A. Vācu misijas gals latviešu zemē // Universitas.- 1939.- 18.novembris.- 370.lpp.

¹⁰⁶ LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 737.l.- 51.lp.

¹⁰⁷ Par nožēlu autors gan nepaskaidro tuvāk, ko īsti saprot ar vācbaltiešu savdabību, bet no konteksta izprotams, ka savdabībai viņaprāt ir izteikti garīgs raksturs.

¹⁰⁸ Šajā gadījumā autors ar “vācu cilvēku masu” nedomāja vienotu vācu tautu, bet visu to tautas vāciešu apvienošanas, kuri tika nometināti Polijai atsavinātajā Vartas apgabalā (*Warthegau*).- Hehn J.von. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen...- S.196-197.

¹⁰⁹ Nolte E. Die Umsiedlung der Deutschen aus Lettland 1939. Ein Überblick.- München: [Selbstverlag], 1979.- S.5.

¹¹⁰ Hehn J.von. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen...- S.195.

vienīgā vairs nespēja pilnībā pielāgoties Vācijas "valstsvāciskajai" sabiedrībai.¹¹¹ Tieši pielāgošanās spēju Vācijas un Baltijas politiskajai realitātei, jeb politisko oportunitāšu provāciski orientētais latviešu politiķis Andrievs Niedra vēl starpkaru posmā bija visai precīzi raksturojis kā vācbaltiešu politikas galveno iezīmi.¹¹² Diemžēl, starpkaru periods bija izrādījies pārlietu īss, bet tajā novērojamie ideoloģizēšanās procesi pārlietu spēcīgi, lai vācbaltieši savā pasaules uztverē neatgriezeniski akceptētu Latviju kā savu valsti (pilnībā pielāgotos tai) un atteiktos no spēcīgās Vācijas atbalsta vilinājuma nacionāla rakstura jautājumu risināšanā. Pamatojoties uz savu vēsturisko pieredzi, vācbaltieši visupirms sevi uzskatīja par vāciešiem, vācu nācijas pārstāvjiem un tikai pēc tam – par Latvijas pavalstniekiem.

---

¹¹¹ Boettcher E. Beharrung und Anpassung baltischer Lebensformen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1957.- Lüneburg, 1956.- S.60-73.

¹¹² Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lielniecismu.- R.: Zinātne, 1998.- 163.lpp.

4.

Kārtu (korporatīvais) princips vācbaltiešu sabiedrībā un demokrātija

Viens no vācbaltiešu sabiedriskās dzīves stūrakmeņiem bija kārtu princips. Zinātniskajā literatūrā tieši vācbaltiešu uzticība viduslaiku kārtu tradīcijai uzskatīta par cēloni, kas jau kopš 1871.gada Vācijas vāciešiem, it īpaši pilsonisko aprindu pārstāvjiem un liberāļiem, licis pret Baltijas vāciešiem izjust zināmu atsvešinātību.¹¹³ Proti, vēlākā vēsture apliecināja, ka vācbaltieši savā attīstībā iet no Vācijas sabiedrības atšķirīgu ceļu un joprojām paliek uzticīgi senajam kārtu principam, kas norobežoja vācu sabiedrības virsslāni Baltijā un ļāva pārliecinošāk argumentēt par labu to tradīciju tiesību saglabāšanai, kas stiprināja vācu privileģēto statusu.

Kārtu, jeb korporatīvais¹¹⁴ princips vācbaltiešu sabiedrībā tiešām bija sena tradīcija. Tā bija saglabājusies no viduslaikiem, kad tapa un nostiprinājās bruņinieku ordenis, Domkapituls, ģildes, cunftes un Baltijas bruņniecības organizācijas - visas tās sevī iemiesoja uzskatu par senu tradīciju.

Jauns, spēcīgs impulss vācbaltiešu korporatīvajai mentalitātei bija 19.gadsimta sākums, kad Vācijā sāk rasties pirmās studentu korporācijas. Savā sākotnējā būtībā tās veidojās, kā atsevišķu (akadēmiski izglītoto) sabiedrības kārtu apvienojošas un no citām kārtām nošķirošas aristokrātiskas, izteikti nacionālas (vāciskas) sabiedriskās organizācijas. Tūlīt pat šāda korporatīva akadēmisko aprindu apvienošanās iegūst plašas simpātijas arī Baltijas vāciešos, īpaši Tērbatas universitātē. Pateicoties vācbaltiešu tradicionālajai uzticībai korporatīvajiem principiem, tieši studentu korporācijas kļūst par vienu no vācbaltiešu sabiedrības raksturiezīmēm. Jau apmēram kopš 19.gadsimta pēdējās trešdaļas korporatīvo principu vācbaltiešu sabiedriskie darbinieki sāka uzskatīt par savu ieradumu tiesību un teritoriālās autonomijas

---

¹¹³ Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit... - S.78.

¹¹⁴ Atvasinājums no latīņu vārda *corporatio*, kas nozīmē biedrību, savienību vai personu grupu, ko vieno kopīgas arodnieciskas vai kārtas intereses.- Svešvārdu vārdnīca.- R.: Jumava, 1999.- 400.lpp.

garantu.¹¹⁵ 20.gadsimta divdesmitajos gados pazīstamais vācbaltiešu publicists, vācbaltiešu autonomās skolu sistēmas vadošais darbinieks un vēlākais Vācu izglītības pārvaldes priekšnieks (1929-1934)¹¹⁶ Volfgangs Vahtsmūts (*W.Wachtsmuth*)¹¹⁷ rakstīja, ka piederība studentu korporācijām ir visas Baltijas vācietības esamības priekšnoteikums (*Daseinbedingung*), vēl vairāk - viņaprāt visa vācbaltiešu sabiedrība ir kā "studentu korporācija" (*Gesamtkorporation*), kura vieno dažādas sabiedrības kārtas un profesijas vienotā garīgā kopībā (*Gesinnungsgemeinschaft*).¹¹⁸ Vahtsmūta rakstītais nebūt nebija kāds īpašs izņēmums. Gandrīz identiskus uzskatus savās publikācijās bija pauduši arī starpkaru perioda viens no ievērojamākajiem Latvijas vācu žurnālistiem Hanss fon Rimša (*H.von Rimscha*)¹¹⁹ un vācbaltiešu emigrantu virsorganizācijas – Baltijas darba savienības (*Baltische Arbeitsgemeinschaft in Berlin*) – ģenerālsekretārs (1922-1930) un vēlākais prezidents (1934-1940), vācbaltiešu emigrantu žurnālistikas redzamākais pārstāvis Berlīnē Haralds fon Rautenfelds (*H.von Rautenfeld*).¹²⁰ Izmantotie starpkaru perioda vēstures avoti, tostarp, preses materiāli neliecina, ka vācbaltiešu kopienā kāds šādu uzskatu tolaik būtu noraidījis.

¹¹⁵ Šādu uzskatu aizstāvēja, piemēram, šeit jau vairākkārt pieminētais izcilais 19.gadsimta 60.-70.gadu vācbaltiešu sabiedriskais darbinieks un vēsturnieks Karls Širens savā fundamentālajā darbā, kas kļuva par vācbaltiešu pretošanās simbolu svešām varām un to principiem.- Schirren C. Livländische Antwort...- S.187.

¹¹⁶ Šimkuva H. Volfgangs Vahtsmūts par baltvācu sabiedriski politisko darbību Latvijā (1918-1934.g.) // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 36.lpp.

¹¹⁷ V.Vahtsmūts bija vācbaltiešu studentu korporācijas *Fraternitas Baltica* filistrs un aktīvi piedalījās vācbaltiešu korporāciju filistru apvienības komisijā, kas izlēma daudzus svarīgus jautājumus, tostarp formulēja vācbaltiešu attieksmi pret latviešu korporācijām.- LVVA, 1969.f., 1.apr., 305.l., 14.-19.lp.; Album der Landsleute Fraternitas Baltica (gegr. zu Riga am 13.November 1865).- [Aschaffenburg; Marburh/Lahn]: Philisterverband der Fraternitas Baltica, 1961.- S.160-161.

¹¹⁸ Wachtsmuth W. Entstehung, Organisation und völkische Bedeutung des deutschen Burschenlebens in Dorpat und Riga // Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland 1924.- R., 1923.- S.104; Rigasche Rundschau.- 1926.- 1.Juni; Baltische Blätter.- 1926.- Nr.21.- 1.November.

¹¹⁹ Baltische Blätter.- 1926.- Nr.13.- 1.Juli.

¹²⁰ Turpat.- 1929.- Nr.1.- 1.Januar; Album der Landsleute Fraternitas Baltica...- S.250.

Pēc Otrā pasaules kara līdz pat 21.gadsimta sākumam latviešu visa veida publicistikā studentu korporāciju noteicošā loma vācbaltiešu sabiedrībā ir bijusi nepelnīti apieta. Kā spilgtākais izņēmums maināms vienīgi korporācijas *Selonija* filistra Aleksandra Komsara raksts latviešu korporāciju žurnālā "Universitas", kur visai konspektīvā veidā pieminēta korporāciju faktora milzīgā nozīme Baltijas

Latvijas vāciešu vēsturiskā pieredze, sabiedrības struktūras korporatīvais raksturs un mentālās iezīmes noteica vācbaltiešu attieksmi pret pēckara lielāko revolucionāro pārveidi – vispārējo demokrātijas principu, kas uz salīdzinoši īsu laiku, bet, tomēr, bija uzvarējis citas varas formas un bija dominējošais 20.gadsimta 20.gadu pirmās puses Eiropā. Latvijas apstākļos vācbaltiešu attieksme un adekvāta izpratne par parlamentāro demokrātiju bija ļoti svarīga. Neatkarīgā Latvija bija pavisam jauns veidojums uz Eiropas kartes un tai bija jāpierāda sevi kā demokrātiskai valstij, kurā valda demokrātisks likums un līdztiesība. Bez nacionālo minoritāšu līdzdalības tas nebija iespējams.

Kaut gan pēc Pirmā pasaules kara sekojošā ģeopolitiskā stāvokļa radikālās izmaiņas Baltijas telpā bija tiešām pārsteidzoši dziļas, vācbaltieši saglabāja savas vēsturiskās identitātes iezīmes, kas jau gadsimtiem ilgi bija ļāvušas Baltijā dzīvojošiem vāciešiem uzskatīt sevi par šīs teritorijas neapstrīdamiem "saimniekiem". Vācu vēsturnieks Dāvids Fēsts, kas savos pētījumos pieskāries vācbaltiešu identitātes izpausmēm, izdala trīs galvenos priekšstatus, uz kuriem šajā gadījumā varētu balstīt vācbaltiešu un valsts attiecības starpkaru periodā:

- 1) uzskats par vācbaltiešiem kā kristīgās reliģijas misionāriem;¹²¹
- 2) uzskats par vācbaltiešiem kā vācisko (resp. - eiropisko) kultūras tradīciju glabātājiem;¹²²
- 3) uzskats par vācbaltiešiem kā tiesiskuma un ierastās (likumīgās) kārtības sargātājiem.¹²³

Tieši šajos trīs vācbaltiešu priekšstatos starpkaru periodā bieži bija meklējama latviešu un vāciešu domstarpību sakne. No visiem trim pieminētajiem priekšstatiem visciešākajā veidā ar pēckara demokrātijas normām bija saistāma jēdzienu "tiesiskums" un "likumība" izpratne, kas latviešiem un vāciešiem bija atšķirīga un radīja savstarpējas domstarpības. Šos jēdzienus vācu un latviešu sabiedrībā izprata ļoti politizēti un diametrāli pretēji. Latvieši par likumīgu uzskatīja līdztiesību, ko varēja

---

vāciešu dzīvē Latvijā.- Komsars A. Baltvācu korporācijas jaunā vidē // Universitātes.- 1964.- Nr.13.- 20.- 21.lpp.

¹²¹ Kristīgās reliģijas misija vairāk tika saistīta ar cīņu pret austrumu kaimiņvalsts - Krievijas - lielniecisko ateismu, nevis ar tālajā senatnē notikušo pagānticīgo baltu un somugru kristīšanu.

¹²² Vācisko kultūras tradīciju glabāšana visbiežāk vācu sabiedrībā saistījās ar "kultūrreģerisma" uzskatiem, t.i. vācu kultūras pārākumu pār citām kultūrām.

¹²³ Feest D. Abgrenzung oder Assimilation...- S.525-528.

iegūt, pateicoties parlamentārajai demokrātijai, turpretim vācbaltieši savas tradicionālās tiesības varēja saglabāt tikai apejot vispārējās demokrātiskās normas un balstoties uz savas nacionālās kopas seno korporatīvo noslēgtību. Vācbaltieši stingri turējās pie uzskata, ka likumīgas ir tradīciju tiesības, kas šajā teritorijā izveidojušās vēsturiski. Tādēļ par tiesiski pareizu un likumīgu vācieši uzskatīja dažādas prasības, kas salīdzinoši mazajai vācu nacionālajai minoritātei paredzēja privilīģētā stāvokļa saglabāšanu, kā, piemēram, vācu minoritātes tiesības ignorēt demokrātiskā vairākuma principu valsts pārvaldes procesā, vācu valodas tiesības uz valsts valodas statusu, tiesības dominēt saimnieciskajā un sabiedriskās dzīves sfērā. Šī parādība pašu vācbaltiešu historiogrāfijā apzīmēta kā vācbaltiešu cenšanās sevi "majorizēt" (*Majorisierung*), proti, radīt sev tādus politiskos apstākļus, kurus parasti bauda demokrātiskais vairākums.¹²⁴

Vācbaltiešu sabiedrība ilgstoši bija balstījusies uz tiesisku un sociāli politisku norobežošanos no latviešiem, igauņiem un citām tautībām, kas neietilpa viņuprāt tradicionālajā "dižciltīgo grupā". Šāda "ekskluzivitāte"¹²⁵ iemiesoja sevī Baltijas vāciešu priekšstatu par sevi kā pārmaiņām nepakļaujamu izņēmumu, kas balstoties uz savu "senāko kultūru" ir tiesīgs saglabāt savas korporatīvās tradīcijas.¹²⁶ Vācbaltiešu uzskati, protams, nonāca pretrunā ar Latvijā iedibināto parlamentāro demokrātiju, kura savā būtībā balstījās uz demokrātiskā vairākuma principa un tādējādi garantēja vairākumā esošās pamattautas tiesības uz savu interešu īstenošanu. Jau no pašiem republikas pirmsākumiem vācbaltieši nostāda sevi ļoti problemātiskās attiecībās ar parlamentāro demokrātiju, jo vācu korporatīvā apziņa un sabiedrības organizēšanās principi nepārtraukti nonāca konfliktā ar modernajām demokrātiski tiesiskajām normām. Vācbaltieši, to mazā skaita dēļ, nevarēja cerēt uz sev labvēlīga valsts attīstības kursa panākšanu tikai parlamentārās demokrātijas metodēm vien. Parlamentārās demokrātijas principu pilnīga akceptēšana nozīmēja varas izslīdēšanu no vācbaltiešu rokām, jo tāda veida iekārtai vācbaltiešu skaits šķietami bija pārlietu niecīgs, lai vācieši varētu nodrošināt sev vēlamu rezultātu sasniegšanu.

Ņemot vērā vācu minoritāšu iebildumus pret demokrātisko valsts iekārtu, kur vairākumam bija noteicošā balss, vācu tautas grupām simpātiskas šķita idejas par vācu

¹²⁴ Taube A. von. Von Brest-Litovsk bis Libau... - S.106.

¹²⁵ Šādu apzīmējumu vēstures literatūrā ieviesis jau pieminētais vācu vēsturnieks D.Fēsts.- Feest D. Abgrenzung oder Assimilation... - S.518.

tautas ietekmes saglabāšanu vai atjaunošanu citiem paņēmieniem.¹²⁷ Tādēļ bija jāņem talkā metodes, kas atradās ārpus klasiskās parlamentārās demokrātijas ietvariem.

Starpkaru parlamentārisma periodā visaktīvāk vācbaltiešu sabiedrības vārdā uzskatu par valsts varas principiem sabiedrībā pauda jau vairākkārt pieminētais Pauls Šīmanis. Divdesmito gadu otrajā pusē, kad Latvijai aiz muguras bija vairāku gadu parlamentārās demokrātijas pieredze, P.Šīmanis rakstīja, ka pašreizējā parlamentārā vide tikai kultivē politisko spēku savstarpējo naidīgumu un tādēļ mērķtiecīgs un produktīvs darbs Saeimā neesot iespējams. Viņaprāt, izeja no šādas situācijas varēja būt tikai ieviešot stipru prezidentālu varu (citiem vārdiem - mainot demokrātisko Satversmi).¹²⁸ Stipras prezidentālas varas princips bija daudz tuvāks vācbaltiešu korporatīvajai sabiedrības izpratnei. Tas saistījās ne vairs ar abstraktu, no demokrātiskā vairākuma izrietošu un grūti kontrolējamu tautas varu, bet personificējās konkrētā individualitātē, kas pauž konkrētus sev raksturīgus, tādā tradicionālus (nemainīgus) uzskatus un realizē tradicionāli nemainīgajām korporatīvajām struktūrām tuvus principus.¹²⁹ Vācbaltiešu uzskatiem simpātizējošais Andrievs Niedra vēl 1919.gada nogalē šo vācbaltiešu nostādni raksturojis kā tradicionāli disciplinētu savas politikas balstīšanu uz personiskiem (resp. korporatīviem) sakariem, kas parasti nosaka konkrētas vācbaltiešu sabiedrības autoritātes izraudzīšanu par politisko vadoni.¹³⁰

Vācbaltiešu un uz vairākuma demokrātijas principiem balstītā latviešu valstiskuma attiecības noteica arī vietējo vāciešu priekšstats par sevi kā civilizētās

---

¹²⁶ Taube A. von. Von Brest-Litovsk bis Libau... - S.106.

¹²⁷ Apkopojoša rakstura vēstures literatūrā atrodam viedokli, ka Vidus un Austrumeiropas vāciešu minoritātes nebija ieinteresētas parlamentāri demokrātisko iekārtu stiprināšanā, bet labprātāk iestājās tieši par neokonservatīvi vai uz sociālo kārtu ideoloģijas balstītām valsts iekārtām, kas veicinātu vācu ietekmes saglabāšanos (skatīt, piemēram: Schot B. Nation oder Staat? Deutschland und der Minderheitenschutz. Zur Völkerbundspolitik der Stresemann-Ära. - Marburg/Lahn: Herder-Institut, 1988.- S.51).

¹²⁸ Schiemann P. Innerpolitische Jaresübersicht // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1927.- R., [1926].- S.23.

¹²⁹ Kā precīzi konstatējis vācbaltiešu vēsturnieks Mihaels Garlefs, tieši vācbaltiešu konservatīvo ideju piejaukuma dēļ P.Šīmaņa paustajos uzskatos, starpkaru perioda sabiedrībā viņu ne vienmēr uzskatījuši par patiesu demokrātu doktrinālā nozīmē.- Garlefs M. Demokrāts. Patriots. Eiropietis // Šīmanis P. Eiropas problēma... - 12.-13.lpp.

¹³⁰ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas... - 411.lpp.

pasaules (arī - Vācijas) "sargposteni" vai "priekšposteni".¹³¹ Vācbaltiešu pašapziņā šis uzskats saglabājās visu starpkaru periodu un tā skaidrojums ir arī saistāms ar vācbaltiešu sabiedriskās dzīves korporatīvo principu. Lielā daļa vietējo vāciešu sevi izprata kā reģionālo drošību un stabilitāti veicinošu nozīmīgu vidutāju sakaros starp Austrumiem un Rietumiem. Starpkaru periodā vācbaltieši pat uzskatīja, ka ir vienīgie, kas spēj pilnvērtīgi veidot reālu politisku, saimniecisku un kulturālu tiltu starp šīm atšķirīgajām Eiropas daļām.¹³² Pēc pašu vācbaltiešu domām šīs nozīmīgās vidutāja funkcijas pildīšana varēja notikt tikai, saglabājot Baltijas vāciešu vēsturiskās korporatīvās tradīcijas, tas ir - nepakļaujot tās vispārējas demokrātiskās konkurences normām.¹³³

Uzskaitītie vācbaltiešu sabiedriski politisko uzskatu elementi, tostarp jau iepriekšējā nodaļa analizētais "autonomijas princips", bija cēlonis arī vēlākajām diskusijām par valsts un sabiedrības savstarpējām attiecībām, kas notika vēl 30.gadu pirmajā pusē (līdz 1934.gada 15.maija apvērsumam). P.Šīmanis, būdams nelokāms neatkarīgās Latvijas idejas aizstāvis, visu savu apzinīgo politiķa mūžu aizstāvēja paša izstrādātu, no pieņemtajām Latvijas valsts uzbūves konstitucionālajām normām ļoti atšķirīgu pārvaldes principu - tā dēvēto "nacionālās valsts" koncepciju. Šī koncepcija, noliedza latviešiem morāli tik tuvās nacionālās valsts ideju un prasīja Latvijā dzīvojošo tautību pilnīgu kulturālo autonomiju un valsts neiejaukšanos jebkādā no kultūras dzīves jomām, - jau iztirzātajai stiprajai prezidentālajai varai atlika

¹³¹ Feest D. Abgrenzung oder Assimilation... - S.522. Vācijas Austrumu politikas speciālists Bastiāns Šots uzsver, ka par stratēģiski svarīgu Vācijas "priekšposteni" sevi uzskatīja galvenokārt paši tautas vācieši, savukārt Vācijas attieksmē pret ārzemju vāciešiem (tostarp arī vācbaltiešiem) reāli nemaz neesot bijušas novērojamas šādas izturēšanās pazīmes.- Schot B. Nationale Autonomie und demokratische Einheitsstaat. Das Dilemma der deutschen Minderheitenpolitik der Weimarer Ära // Deutsche, Slaven und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.17-18, 172.

¹³² Tādējādi vācbaltieši formāli uzņēmās pildīt to uzdevumu, ko Latvijas valsts pirmsākumos par Latvijai stratēģiski svarīgu bija pasludinājuši valsts ārpolitikas veidotāji, tostarp ārlietu ministrs Z.A.Meierovics. Latviešu zinātniskajā vēstures literatūrā šāda vācbaltiešu uzņemšanās pildīt vidutāju lomu Vācijas sakaros ar Krieviju ir vērtēta visai pozitīvi, jo pastarpināti tā veicinājusi arī idejas par Baltiju kā vienotas saimnieciski politiskas telpas nostiprināšanu (skatīt, piemēram: Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 302.lpp.).

¹³³ Rothfels H. Reich, Staat und Nation... - S.2, 11; Baltische Blätter.- 1921.- Nr.4.- 27.Januar.

pildīt tikai sava veida arbitra lomu atsevišķo nacionālo kopienu valstiskajos sakaros.¹³⁴ Konceptija saturēja gandrīz pilnīgi nereālas un pasaulē nekur līdz šim neīstenotas prasības. Divdesmito gadu nogales un trīsdesmito gadu sākuma visai asā nacionālisma apstākļos koncepcijas pamatbūtība bija pilnīgi nepieņemama latviešiem, kas Latviju vienmēr izprata kā savu nacionālo valsti. Arī vācbaltiešu minoritātē šo koncepciju nekad neatzina par pietiekoši labu. Trīsdesmito gadu sākumā un pirmajā pusē to kā novecojuša deviņpadsmitā gadsimta liberālā domāšanas veida paraugu asi kritizēja vācbaltiešu nacionālsociālisti, kas uzskatīja koncepcijā ietvertu valsts vispārējo "atnacionalizēšanu" (*Entnationalisierung*)¹³⁵ un nacionālās kultūrautonomijas veidošanos uz atsevišķu personu individuālas (tātad - atkal korporatīvas!) apvienošanās pamata par neatbilstošu nacionālsociālisma totālajām (visnācijas) pamattēzēm.¹³⁶ Par vienīgo šīs koncepcijas aktīvo popularizētāju palika vecākā vācbaltiešu politiķu paaudze, bet jo īpaši pats Šīmanis, kurš to izmantoja visai neproduktīvās diskusijās ar latviešu politiķiem nacionālisma uzplūdu periodā 30.gadu sākumā.¹³⁷

20.gados vācbaltieši gan ārēji pieņēma modernās parlamentārās demokrātijas normas un aktīvi iesaistījās visvalsts politiskajā procesā ar pašdibinātām partijām, tomēr politiskajām partijām vācbaltieši parasti piešķīra ievērojami mazāku nozīmi nekā sabiedriskajām organizācijām.¹³⁸ Sabiedriskās organizācijas it kā turpināja vēl

¹³⁴ Detalizēti "anacionālās valsts" koncepciju raksturojis vācbaltiešu tiesībvēsturnieks D.A.Lēbers. Viņš par šīs koncepcijas pamatkodolu uzskata nacionālo minoritāšu autonomiju un starp citām Šīmaņa izvirzītajām prasībām īpaši izceļ nacionālās valsts pārtapšanas nepieciešamību pārnacionālā valstī, kas sevī ietver nacionalitātes atdalīšanu no valsts, nacionalitāšu kā atsevišķu personu apvienību pilnīgu kulturālo autonomiju un valsts neiejaukšanos to kultūras sfērā.- Loeber D.A. Paul Schiemann damals und heute // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1974.- Lüneburg, 1973.- S.110-111.

¹³⁵ Kause H. Die Jahre 1930 bis 1933 als Wende im Leben der deutscher Volksgruppe in Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1971.- Lüneburg, 1970.- S.31, 39.

¹³⁶ Par vācbaltiešu nacistu "Kustības" un tostarp tās līdera E.Krēgera nepatiku pret anacionālās valsts koncepciju liecina tas, ka jau pirmajā "Kustības" preses izdevuma "Rigaer Tageszeitung" numurā vācbaltiešu nacistu vadonis steidz kritizēt tieši šo "liberālo smadzeņu mākslas darbu" (*Gehirnkunststück liberalischer Prägung*), aizrādot, ka nav atrasta istā latviešu un vāciešu sadzīvošanas formula Latvijā.- Rigaer Tageszeitung.- 1934.- 24.Februar.

¹³⁷ Šīmanis P. Eiropas problēma...- 157.-158.lpp.

¹³⁸ Vācbaltieši savas politiskās partijas bieži ar zināmu zemtekstu pat dēvēja par "vēlēšanu partijām" (*Wahlparteien*), tā uzsverot to, ka tās radītas tikai tādēļ, lai vācieši iegūtu pārstāvniecību parlamentā,

pildīt seno kārtu pārstāvniecību funkcijas, jo tika organizētas drīzāk pēc profesionāliem un no sabiedrībā ieņemamā stāvokļa atkarīgiem - korporatīviem - principiem.¹³⁹ Vācbaltiešu politiskās partijas bija jaunveidojumi, kuru izveidi noteica gandrīz tikai nepieciešamība pielāgoties politiskajai realitātei, kas bija radusies kara noslēguma un pēckara demokrātiskās revolūcijas laikā Eiropā. Turpretim vācbaltiešu sabiedriskās organizācijas bija saglabājušas savu korporatīvo veidolu un parlamentārisma posmā līdztekus partijām vai pat caur partiju ārējo veidolu veicināja vācbaltiešu ietekmes saglabāšanu valsts politiskajos un ekonomiskajos procesos. Spilgts piemērs šeit ir vācbaltiešu studentu korporācijas, kuru pārstāvji veidoja vācu deputātu noteicošo vairākumu Latvijas parlamentā.¹⁴⁰ Raksturīgi, ka par vācu tautas grupas interešu paudēju un pārstāvi uz ārieni starpkaru posmā nekļuva vācbaltiešu politiskās partijas vai to vienojošā īpašā Komiteja, bet gan uz kārtu (korporatīvā) principa balstītā 1923.gadā dibinātā sabiedriskā virsorganizācija - Vācbaltiešu darba centrāle (*Zentrale deutsch-baltischer Arbeit*), kas kopš 1928.gada tika pārdēvēta par Vācbaltiešu tautas apvienību (*Deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland*).¹⁴¹ Tieši tādā (sabiedriskā) veidā Latvijas vācieši uzturēja arī ārējos sakarus ar Vāciju, kas starpkaru periodā veicināja vācu minoritātes politiskās un ekonomiskās stabilitātes sajūtu.

Vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju nozīme politikā īpaši aktualizējās parlamentārās krīzes periodā divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu sākumā. Šajā laikā spilgti izpaudās vācbaltiešu priekšstats par parlamentārās demokrātijas un partiju sistēmas neveiksmīgo darbības principu. Tā iespaidā popularitāti gūstošie vācu nacionālsociālisti (gan Vācijā, gan Latvijā) bieži pat izvairījās no apzīmējuma "partija" (*Partei*) lietošanas, to aizvietojo ar apzīmējumu "kustība" (*Bewegung*)¹⁴²,

---

nevis tādēļ, ka tām būtu īpaša loma pašā vācu sabiedrībā kā atsevišķu grupu interešu pārstāvēm.- Riga am Sonntag.- 1933.- 21.Mai.

¹³⁹ Rimša H. No novada politikas uz nacionālo politiku // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga... - 38.lpp.

¹⁴⁰ Skatīt 173.-174.lpp.

¹⁴¹ Šī vācbaltiešu virsorganizācija savus delegātus vēlēja no trīs sarakstiem, kuros atsevišķi tik pārstāvēti akadēmisko profesiju pārstāvji (saraksts "A"), tirdzniecības un rūpniecības pārstāvji (saraksts "B"), ierēdņi un darba ņēmēji (saraksts "C"). Katrā sarakstā parasti bija 32 kandidāti (tātad kopā 96), kas pretendēja uz 50 virsorganizācijas delegātu vietām (skatīt, piemēram, 1927.gada vēlēšanu sarakstu, kas publicēts: Rigasche Rundschau.- 1927.- 5.April).

¹⁴² Šis jēdziens tika lietots kā nacionālsociālistu un citu labēji ekstrēmo vācu politisko grupējumu ideoloģijas būtību - garīgo un sociālpolitisko "atjaunošanās kustību" (*Erneuerungsbewegung*) -

kas simbolizēja it kā visas tautas kopīgu, vienotu virzību pretim kādam visus vāciešus vienojošam politiskajam ideālam.¹⁴³ Salīdzinoši īsa parlamentārās demokrātijas laika posms no 1920.līdz 1934.gadam daudziem vācbaltiešiem bija pierādījums tam, ka partiju sistēma nespēj pietiekoši veiksmīgi funkcionēt un ar tās palīdzību vāciešiem gandrīz nav nekādu iespēju realizēt sev izdevīgu lēmumu pieņemšanu demokrātiskā veidā. Tādēļ parlamentārisma nomaiņa ar autoritārismu tika vērtēta kā pozitīva parādība, kas iedibina vācbaltiešu mentalitātei radniecīgāku valsts iekārtu.¹⁴⁴

Pēc Pirmā pasaules kara notikušās "pasaules demokrātiskās revolūcijas"¹⁴⁵ rezultāti uz korporatīvajiem principiem balstītajai Baltijas vāciešu sabiedrībai izrādījās mentāli sveši. Vācbaltieši pieņēma demokrātiskās konkurences normas tikai tiktāl, cik tās viņuprāt veicināja tradicionālā vācbaltiešu statusa un korporatīvo sakaru sistēmas saglabāšanu, turpretim daļa latviešu politisko grupu tieši šīs vācbaltiešu tradīcijas vērtēja kā privilēģijas, bez kuru atcelšanas nevar panākt demokrātiskiem principiem atbilstošu latviešu līdztiesību. Parlamentārās demokrātijas nespēja apmierināt vācbaltiešu politiskās prasības veicināja Latvijas vāciešu uzticību dažādu alternatīvu ietekmes saglabāšanas veidu (tostarp jau ierasto - korporatīvo) kultivēšanai. Tāpat tā veicināja arī dažādu visvācu šovinisma ideju akceptēšanu, kas no vienas puses morāli stiprināja vācbaltiešus, jo sasaistīja tos vienotā veselumā ar visu vācu nāciju, bet no otras puses mazināja pašu vācbaltiešu tradīciju nozīmi un garīgi tuvināja Latvijas vācu minoritāti Vācijai.

---

apzīmējošs saīsinājums. Jēdzienu "Kustība" (*Bewegung*) kā nelegālās nacionālsociālistiskās organizācijas nosaukumu kopš 1933/34.gada intensīvi sāka lietot vācbaltiešu nacisti.

¹⁴³ Gan vācu nacionālsociālisti, gan tiem radniecīgie itāļu fašisti savā politiskajā ideoloģijā iekļāva daudz dažādu normu, kas teorētiski spēja vienot visplašākās tautas masas (par fašistisko un nacistisko organizāciju kā vistautas kustību sīkāk lasīt: Bracher K.D. *Nationalsozialismus, Faschismus, Totalitarismus. Die Deutsche Diktatur im Macht- und Ideologiefeld des 20.Jahrhunderts // Deutschland 1933-1945: Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft / Bundeszentrale für Politische Bildung*; Hrsg.: K.-D.Bracher, M.Funke, H.-A.Jacobsen.- Bonn, Düsseldorf: Droste Verlag, 1992.- S.583; Bracher K.D. *Deutsche Diktatur. Entstehung. Struktur. Folgen des Nationalsozialismus.- Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1993.-S.158.,163; Hofmann R. Geschichte der deutschen Parteien. Von der Kaiserzeit bis zur Gegenwart.- München: R.Pieper GmbH &Co KG, 1993.- S.176).*

¹⁴⁴ Skatīt arī 217.lpp.

¹⁴⁵ Šādu jēdzienu vēl pirms Pasaules kara noslēguma 1918.gada 8.janvārī ievieš ASV prezidents Vudro Vilsons, pasludinot tā sauktos "14 punktus" vispārēja miera iedibināšanai.

5.

Vācijas "vācietības" politika pēc Pirmā pasaules kara

Salīdzinot pēckara vācu faktora vispārinātās politiskās pamatiezīmes Latvijā, ar tām, kas bija vērojamas Pirmā pasaules kara laikā, jākonstatē dziļu lūzumu.¹⁴⁶ Proti, ārēji (Vācijas) nodrošinātā vācbaltiešu iniciatīva teritorijas pārvaldes principu izstrādē un organizēšanā bija zaudēta. Savukārt Vācijas reāla spēja pakļaut Baltijas teritoriju savai militārpolitiskajai un ekonomiskajai kontrolei jaunajos starptautiskajos apstākļos nebija iedomājama. Šo vācu faktora komplekso iezīmju radikālā maiņa, protams, neliedza Berlīnei saglabāt ieinteresētību Baltijas valstu reģionā visā turpmākajā periodā, kaut gan tiešas un reālas varas mehānisma Latvijā un Igaunijā tai vairs nebija. Tagad Berlīnei bija jāattīsta alternatīvas iespējas, kā netiešā (pastarpinātā) veidā veicināt sev labvēlīgas attīstības norisi Latvijā un Igaunijā.

Jaunajai Veimāras vācu republikai pēc Pirmā Pasaules kara bija daudzas nozīmīgas un sāpīgas problēmas. Neapšaubāmi starp sāpīgākajām kara sekām minama teritoriju zaudēšana, ievērojamie iedzīvotāju resursu zudumi, reparāciju jautājums un daudzi morāla rakstura pārdzīvojumi, kas saistīti ar vācu tautas varenības sagrāvi. Modernajā vēstures literatūrā sastopams viedoklis, ka šo morālo traumu vācu sabiedrība, iespējams, pārdzīvojusi vissmagāk un pēckara periodu aizvadījusi morāli gatavojoties jaunam karam, kurā cerēja kompensēt savu pazemojumu.¹⁴⁷

Par globālu uzskatītais vispārējais vāciešu (*Deutschum*) jautājums Berlīni starpkaru periodā interesēja īpaši. Ārpus Vācijas dzīvojošo vācu nacionālo grupu iesaistīšana Vācijas ārējā politikā bija tradicionāls Berlīnes ārpolitikas paņēmieni. Tas bija saglabājies no Vācijas impērijas laikiem un turpināja darboties līdz Otrā pasaules kara noslēgumam. Pret vācu minoritātēm Berlīnē valdīja divējāda rakstura jūtas. No vienas puses tā bija solidarizēšanās vācu tautas un vispārējo minoritāšu tiesību vārdā, bet no otras puses tā bija arī sava veida distancēšanās un aizdomīgums. Daudzviet Vācijā tobrīd uzskatīja, ka vācu nacionālās minoritātes nav "īsti" vācieši un tādēļ tiem

---

¹⁴⁶ Skatīt 53.lpp.

¹⁴⁷ Elias N. The Germans: power struggles and the development of habitus in the nineteenth and twentieth centuries.- Cambridge: Polity Press, 1997.- P.7-8.

nevar pilnīgi uzticēties, arī oficiālā līmenī Vācijā 20.gados arvien skaidrāk parādījās tendence uzskatīt konkrētas valsts pavalstniecību par nacionalitāti apliecinošu kritēriju,¹⁴⁸ no tā izrietēja, ka tikai Vācijas pavalstnieks ir "īsts" vācietis. Berlīne allaž satraucās par vācu tautas grupu pašiniciatīvām, kas eventuāli varēja traucēt vācu ārpolitikai. Lai izvairītos no pārāk plašas un neapvaldītas vācu tautas grupu pašiniciatīvas, Berlīnē vienmēr uzskatīja, ka vācu minoritāšu dzīvi jākontrolē un jāsaskaņo ar Vācijas ārpolitikas interesēm. Īpaši Vācijas uzmanību pēc Pasaules kara piesaistīja tās vācu tautas grupu aktivitātes, kas bija vērstas pret starptautisko *status quo* saglabāšanu, jo tieši šādā virzienā darbojās arī Vācijas ārpolitika. Nesaskaņota rīcība nebija izdevīga.

Vācijas ārpolitikas pētniecībā jau tradicionāli daudz uzmanības pievērsts dažādu laiku ārpolitiskas mērķu un metožu salīdzināšanai. Daudz šķēpu vācu historiogrāfijā laužts arī par to, cik daudz iezīmju Vācijas 20. un 30.gadu ārpolitikā saglabājis no ķeizarkās Vācijas laikiem un kādas iezīmes valsts ārpolitikā ienesuši Veimāras republikas laika politiķi un vēlāk - nacionālsociālisti.¹⁴⁹ Mūsdienās, kad šī vācu vēsturnieku diskusija ir izsīkususi, var konstatēt, ka "austrumu" virziens Vācijas ārpolitikas vēsturē kopš 19.gadsimta pēdējās trešdaļas līdz Otrajam Pasaules karam noteikti ir uzskatāms par vienu no nozīmīgākajiem. Tas caurvij un tātad vieno visu šo Vācijas vēstures posmu. Berlīnes varas gaites ietekme Eiropas austrumos vienmēr ir tikusi uzskatīta par stratēģiski ļoti nozīmīgu, tādēļ pēc Pirmā pasaules kara, kad tieši Vācijas austrumu teritorijas un vāciešu atsevišķo nacionālo grupu (*Volksgruppe*) tradicionāli apdzīvotās zemes piedzīvoja visdramatiskāko pārveidi, "austrumu politika" (*Ostpolitik*) kļuva par raksturīgu iezīmi Vācijas ārpolitikā. Ar to bija jārēķinās arī Latvijai. Redzamākie Latvijas ārpolitikas vēstures speciālisti valstī un aiz tās robežām pauž vienotu uzskatu, ka šo politiku pamatos noteica antipoliskais revizionisms (Berlīnes uzdevums bija starptautiski izolēt Poliju, veicināt antipoliskas tendences Polijas kaimiņvalstīs un atturēt ārvalstis no visa veida bīdrosanās ar

¹⁴⁸ Schot B. Nation oder Staat?... - S.49.

¹⁴⁹ Skatīt, piemēram: Hillgruber A. Kontinuität und Diskontinuität in der deutschen Außenpolitik von Bismarck zu Hitler.- Düsseldorf: Droste Verlag, 1969.- 28 S.; Hildebrand K. Deutsche Außenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?- Stuttgart; Berlin, u.a.: Kohlhammer, 1971.- 186 S.; Niedhart G. Internationale Beziehungen 1917-1947.- Paderborn; [u.c.]: Schöningh, 1989.- S.100.

Varšavu) un sadarbība ar Padomju Krieviju.¹⁵⁰ Šīs vācu starptautiskās politikas vadlīnijas lielā mērā noteica Vācijas attiecībās ar Latviju starpkaru periodā.¹⁵¹

Par savdabīgu neatņemamu Vācijas austrumu politikas un pēckara revizionisma politikas (*Revisionismuspolitik*) sastāvdaļu var uzskatīt Vācijas īstenoto "vācietības" (*Deutschumpolitik*) un "nacionāli tautisko" (*Volkstumspolitik*) politiku, kas bija cieši saistīta ar Vācijas impērijas tradicionālo ekspansionismu.¹⁵² Vācietības politika, kā austrumu politikas sastāvdaļa tiešā veidā skāra arī Latviju un tajā dzīvojošo vāciešu kopienu. Vācbaltiešu minoritāšu jautājums gan nebija nekādā veidā konceptuāli atšķirts vai izdalīts atsevišķi Berlīnes ārējā politikā. Igaunijas un Latvijas vācieši nebija uzskatāmi arī par tik lielu problēmu, kāda šajā laikā bija, piemēram, Polijai pievienotās vācu apdzīvotās teritorijas. Visas problēmas, kuras saistījās ar vācbaltiešiem Latvijā vai Igaunijā, noplaka uz vācu problēmu fona Polijā.¹⁵³

Veids, kādā Vācija centās kontrolēt vācu nacionālo minoritāšu darbību nebija vienkāršs. Lai izvairītos no atklātas iejaukšanās citu valstu iekšējās lietās Vācija "vācietības politikas" īstenošanu uzticēja pusvalstiskām un sabiedriskām organizācijām. Tādā veidā Berlīne savai politikai iedvesa neformālu raksturu.¹⁵⁴ Šādi

¹⁵⁰ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938)...- 290.-293., 297.lpp.; Purkl A. Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.- Münster: LIT, 1996.- S.288; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse) / Latvijas Ārpolitikas Institūts.- R.: LĀI, 1993.- 14.lpp.

¹⁵¹ Turpat.

¹⁵² Pazīstamais Vācijas ārpolitikas vēstures speciālists Wolfgangs Mihalka vācietības politiku uzskata par īpašu Vācijas ārpolitikas novirzienu (*Nebenzweig*).- Michalka W. Deutsche Außenpolitik 1920-1933 // Die Weimarer Republik 1918 – 1933. Politik. Wirtschaft. Gesellschaft / Bundeszentrale für politische Bildung.- Bonn; Düsseldorf: Droste Verlag, 1988.- S.318. Teorētiski gan Vācijas vācietības politika ir attiecināma uz visā pasaulē dzīvojošiem vāciešiem, bet realitātē starpkaru periodā īpaši spilgti tā izpaudās attiecībās ar Vidus un Austrumeiropas valstīm.

¹⁵³ Ārzemju vāciešu jautājumā starptautiski ļoti aktīvais vācbaltietis Pauls Šīmanis divdesmito gadu vidū uzsvēra, ka būtiskākā vācu tautas grupu stāvokļa atšķirība Austrumeiropā ir tā, ka, piemēram, Dienvidslāvijā, Rumānijā, Polijā nacionālo minoritāšu politiskā, sociālā un ekonomiskā apspiešana joprojām notiek un ir iekļauta pat valdību programmās, bet Latvijā un Igaunijā, pēc vāciešu ietekmes sagraušanas agrārās reformas rezultātā, kā kompensācija piešķirta plaša kultūras autonomija, kas iekšpolitisko situāciju normalizē (*Ausgleich auf kulturellem Gebiet*).- Rigasche Rundschau.- 1925.- 27.Juni.

¹⁵⁴ Michalka W. Deutsche Außenpolitik 1920-1933...- S.318.

“vācietības politikas” instrumenti pēc Pirmā pasaules kara bija vairāki, turklāt ietekmīgākie bija sākuši darboties jau 19.gadsimta otrajā pusē. Viena no aktīvākajām “vācietības politikas” organizācijām bija 1881.gadā dibinātā “Apvienība vācietībai ārzemēs” (*Verein für das Deutschtum im Ausland*). Bez šīs organizācijas vācietības stiprināšanās laukā aktīvi darbojās “Vācu ārzemju institūts Štutgartē” (*Das deutsche Ausland-Institut in Stuttgart*), “Pierobežā un ārzemēs dzīvojošo vāciešu aizsardzības apvienība” (*Der deutsche Schutzbund für das Grenz-und Auslanddeutschtum*, jeb DSB), “Visvācu savienība” (*Der alldeutsche Verband*), “Ārzemju vāciešu savienība” (*Der Bund der Auslanddeutschen*) un “Eiropas vācu tautas grupu apvienība” (*Verband deutscher Volksgruppen in Europa*).¹⁵⁵ Visas minētās organizācijas savai darbībai finansējumu saņēma no valsts budžeta un caur tām speciālas kulturāla un ekonomiska rakstura dotācijas regulāri nonāca arī ārzemju vāciešiem. Visas minētās organizācijas ārpolitiskajā laukā darbojās ciešā sakarā ar Vācijas ārlietu un Iekšlietu ministrijām, kas savukārt savstarpēji konkurēja jautājumā par ārzemju vāciešu aprūpēšanu.

Par “vācietības politikas” mērķi (mērķiem) un motivāciju historiogrāfijā līdz šim valdījuši ļoti atšķirīgi viedokļi. Tā, piemēram, Latvijas padomju perioda historiogrāfijā vācbaltiešu vieta Vācijas politikā tika raksturota kā jau gadsimtiem ilgušās Vācijas “*Drang nach Osten*” sastāvdaļa,¹⁵⁶ bija pieņemts uzsvērt vācietības politikas tālejošo raksturu un agresīvo mērķi - sagatavot priekšnoteikumus tādas Lielvācijas izveidei, kas aptvertu visu vācu tautas grupu apdzīvoto teritoriju Vidus- un Austrumeiropā.¹⁵⁷ Jāatzīst, ka arī mūsdienās šāds viedoklis ir sastopams - pat vācu vēsturnieku aprindās atsevišķi pētnieki “vācietības politikas” galveno mērķi saredz Berlīnes plānos par vācu minoritāšu iesaistīšanu savas mītnes zemes pievienošanai

¹⁵⁵ Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit ... - S.158, 174, 184, 197, 202.

¹⁵⁶ Šādu uzskatu jau 20.gadsimta 70.gadu beigās pauž vēsturnieks Maksims Duhānovs, piebilstot, ka ar to solidarizējās lielākā daļa vēsturnieku.- Духанов М. Остзейцы... - С.7.

¹⁵⁷ Virsis M. Vācijas ārpolitikas noteicošie faktori un politika Vācijas – Latvijas sarunu laikā 1925.gadā // Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1983.- 74.lpp.; Вирсис М. Политика Германии в отношении буржуазной Латвии в период мирового экономического кризиса до прихода к власти Гитлера (1929-1932 гг.) // Проблемы истории Латвийской ССР: Тез. докл. научн. конференции / Ред. И.Ронис.- Р.: [b.i.], 1985.- С.73-74; Virsis M. Vācijas ārpolitika un attiecības ar buržuāzisko Latviju 20.gadu 1.pusē // Западный империализм и Прибалтика / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; ред. А.Варславян.- Р.: ЛГУ, 1986.- 36.lpp.

Vācijai.¹⁵⁸ Savukārt Veimāras Republikas ārpolitikas viens no redzamākajiem speciālistiem Volfgangs Mihalka uzsver, ka ar ārzemju vāciešu (it īpaši uzņēmēju) atbalstīšanu Berlīnes mērķis bijis panākt visaptverošu Vācijas sakaru sistēmu, kas veicinātu Vācijas politisko un ekonomisko ietekmi Austrumeiropā.¹⁵⁹ Ar šo uzskatu solidarizējās arī britu vēsturnieks, Baltijas jautājuma speciālists Džons Haidens.¹⁶⁰ Ar abu iepriekšējo vēsturnieku viedokļiem pretrunā nenonāk arī vācu vēsturnieks Karls-Heincs Grundmans, kas vācietības politikas problemātikai Veimāras Republikas periodā plaši pievērsies vēl 70.gados. Viņš “vācietības politiku” Latvijas gadījumā lielākoties saista ar Berlīnes vēlmi stiprināt saimnieciskās un kulturālās grūtībās nonākušo vācietību un nepieļaut vācbaltiešu nekontrolētu darbošanos pret Latvijas neatkarību.¹⁶¹ Jāatzīst, ka Grundmana attieksmes formulējums pret “vācietības politiku” uz pārējo viedokļu fona šķiet pārlieku saudzējošs, kaut gan neizslēdz ar “vācietības politiku” saistāmus Berlīnes tālejošus stratēģiskus plānus Vidus- un Austrumeiropā. Attiecībā uz vācu minoritāšu lomu Vācijas ārpolitikā vēstures literatūrā varam sastapt arī viedokli, kas “vācietības politikas” reālo stratēģisko vērtību pielīdzina nullei. Tā, piemēram, vācu pētnieks Bastiāns Šots pauž, ka Veimāras republikas laikā ārzemju vācieši nav uzskatāmi par reālu balstu Vācijai tās “Austrumu politikā”, bet gan drīzāk par lieku finansiālu un politisku slogu.¹⁶² Šāds uzskats gan neizslēdz iespēju ārzemju vāciešu nozīmes pieaugumam totalitārā režīma Vācijā. Šī pētījuma nākamajās nodaļās aplūkotās vēsturiskās parādības Latvijas vācu minoritātē 30.gados, kā piemēram, nacionālsociālisma izplatība un lojalitātes izteikta pārorientācija Vācijas virzienā, jau liecina drīzāk par parādībām, kas ir pretējas B.Šota paustajām nostādnēm. Ievērojama daļa pašu vācbaltiešu uzskatīja, ka spēj kalpot visas vācu tautas un Vācijas mērķu labā.

Viedokļu plurālisms historiogrāfijā, kur zināma artava patiesības atrodama katrā no uzskatiem, liecina par “vācietības politikas” ļoti neviendabīgo, reizēm pat

¹⁵⁸ Šādu uzskatu Trešā reiza posmam veltītajā vēstures zinātnes speciālistu seminārnodarbībā

2000.gada 10.maijā Konstānces Universitātē paudis Bāzeles vēsturnieks Mihaels Fālbušs

(*M.Fahlbusch*). Viņa eseju skatīt: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/beitrag/essays/fami0500.htm>

¹⁵⁹ Michalka W. *Deutsche Außenpolitik 1920-1933...* - S.318.

¹⁶⁰ Hiden J. *The Baltic States and the Weimar Ostpolitik.* - Cambridge, a.o.: Cambridge University Press, 1987.- P.45.

¹⁶¹ Grundmann K.-H. *Deutschumspolitik zur Zeit...* - S.720.

¹⁶² Schot B. *Nationale Autonomie und...* - S.172.

haotisko dabu, kas nepamatojās uz īpašām valstiski akceptētām doktrīnām,¹⁶³ bet izrietēja galvenokārt no Vācijas politiku un sabiedrības tīri subjektīvās vēlmes pēc vācu nācijas varenības atjaunošanas. Pie šādiem subjektīviem "vācietības politikas" cēloņiem droši vien jāpieskaita Vācijas sabiedrībā valdošais uzskats par vācu tautas izšķirošo nozīmi Eiropas vēsturē, jo sevišķi vāciskajā "Viduseiropā". Vācu sabiedrībā joprojām dzīvs bija priekšstats par vāciešiem kā kultūras tautu, pateicoties kurai, daudzas citas valstis un tautas piedzīvojušas uzplaukumu un pievērstas Rietumu civilizācijai. Minami arī objektīva rakstura cēloņi, kā, piemēram, ārzemēs dzīvojošo vāciešu nozīme Vācijas ārējos ekonomiskajos sakaros un ārzemēs dzīvojošo vāciešu spēja ietekmēt savas "mītnes" zemes politiku. Divi pēdējie cēloņi bija tie, kas Berlīni kārdināja visvairāk. Tīri teorētiski var pieņemt, ka Vācijas vācietības politikas mērķi Latvijā bija gan tālejoša rakstura (ietekmes sistēmas izveide un nostiprināšana, neizslēdzot nākotnē Lielvācijas izveides iespēju, iekļaujot Vācijas valstī vācu tautas grupu tradicionāli apdzīvotās teritorijas), gan arī īslaicīgāka rakstura (kontrolē pār vācu minoritātes aktivitātēm). Starpkaru periodā Latvijas gadījumā gan ārēji spilgtāk novērojama tieši īslaicīgā rakstura vācietības politika.

Reāli "vācietības politika" izpaudās ārzemēs dzīvojošo vāciešu dažāda veida pabalstīšanā un kontrolē. Pabalstīšana varēja izpausties gan kā morāla aizbildniecība Vācijas ārlietu resora un vācu preses personā, gan, jo īpaši, kā materiāla veida pabalsts, kas ārzemju vāciešu rīcībā nonāca no Vācijas ārlietu un iekšlietu resoriem,¹⁶⁴ pārsvarā ar iepriekš uzskaitīto Vācijas sabiedrisko organizāciju palīdzību.¹⁶⁵ Kontrolē

---

¹⁶³ Vācu vēsturnieks Helmūts Pīpers, piemēram, uzsver, ka Veimāras Vācijai nav bijis kāds konkrēts un vienots plāns attiecībā uz visām vācu minoritātēm Vidus un Austrumeiropā. Vācijas nacionālo mazākumtautību jeb "vācietības politikai", viņaprāt, ir bijis komplekss raksturs, kas izriet no jau iepriekš aprakstītās vācu minoritāšu atšķirīgās ģeopolitiskās situācijas savā mītnes zemē.- Pieper H. Die Minderheitenfrage...- S.336.

¹⁶⁴ Starpkaru perioda Vācijā starp ārlietu un iekšlietu ministrijām noritēja diezgan asa sāncensība vācietības politikas jomā Viduseiropā, iekšlietu resora ieinteresētība ārzemēs dzīvojošo vāciešu liktenos skaidrojama ar tradicionālu, kopš impērijas laikiem saglabājušos uzskatu, ka visas vāciešu apdzīvotās teritorijas ir arī Vācijas "iekšējā problēma".

¹⁶⁵ Finansējumu vācbaltieši lielākoties saņēma tieši no Vācijas ārlietu un iekšlietu resoriem, caur "Apvienību ārzemju vācietībai", vai citām organizācijām, kas kalpoja Berlīnes vācietības politikas īstenošanai. 1927.gadā Berlīne centralizē finansēšanas procesu. Kopš šī brīža vācbaltiešiem Vācijas sūtniecībā Rīgā bija jāiesniedz sava veida budžeta pieprasījums, kuru tad Berlīnē izskatīja un iespēju

pār vācu minoritātēm varēja panākt ar diviem paņēmieniem, vai nu garīgi - konsolidējot visus vāciešus viena globāla mērķa un ideoloģijas vārdā, vai arī materiāli - padarot vācu tautas grupas atkarīgas no Vācijas finansiālajā jomā. Veimāras republikas periodā tieši finansiālā dotēšana kļuva par paņēmienu kā iespaidot vācu tautas grupu uzvedību. Subsidēšana varēja tikt dažādi motivēta. Ja Polijas gadījumā vietējie vācieši Vācijas dotācijas saņēma galvenokārt, lai spētu saglabāt iespējami stipru vācu tautas grupu, kas varētu kalpot kā priekšnoteikums Vācijas teritoriālo pretenziju uzturēšanai pret Poliju,¹⁶⁶ tad Latvijas gadījumā motivācija bija atšķirīga.

Pēc kara Vācijai bija ļoti svarīgi atjaunot tirdznieciskos sakarus, kur vācu minoritātes un, protams, arī vācbaltieši nebija maznozīmīgi. Pateicoties tieši ārzemēs dzīvojošajām vācu diasporām, Vācijai jau pirms Pirmā pasaules kara bija cieši tirdznieciskie sakari visas Vidus- un Austrumeiropas mērogā. Pēckara Vācijas plānos bija kļūt par "gigantisku rūpniecības uzņēmumu", bet ārzemju vāciešiem savukārt bija jāklūst par šī uzņēmuma aģentiem un propagandistiem.¹⁶⁷ Tādēļ daļa vēsturnieku Vācijas "vācietības politiku" Latvijā pakārto Vācijas ekonomiskajām interesēm. Šādu uzskatu pauž pazīstamais britu speciālists Baltijas valstu ārpolitikas jomā Džons Haidens, atvēlot vācbaltiešiem īpaši aktīvu lomu Vācijas - Baltijas ekonomisko attiecību laukā.¹⁶⁸ Vācu vēsturnieks Falks Lange iet pat vēl tālāk, uzskatīdams, ka savas ekonomiskās un politiskās intereses Berlīne bieži stādīja daudz augstāk par vāciešu minoritātes situāciju Latvijā.¹⁶⁹ Turpretim Langes kolēģis Andreas Purkls savā Vācijas politikai Latvijā veltītajā pētījumā pieļauj, ka Vācijas tālejošais stratēģiskais mērķis bija Latvijas pakļaušana vāciešiem (*Germanisierung*), tieši no tā viņaprāt vispirms izriet Vācijas interese atbalstīt vietējos vāciešus un tikai pēc tam – interese par ekonomisko sadarbību.¹⁷⁰ Latviešu vēsturnieks Edgars Andersons savukārt ir pamanījis pašu Baltijas vāciešu lielās cerības kļūt par starpniekiem Vācijas

---

robežās apmaksāja. Situācija, protams, visai dīvaina, ja ņem vērā, ka vācbaltieši, kas bija Latvijas pilsoņi, finansējumu pieprasīja ārvalstij.

¹⁶⁶ Krekeler H. Revisionsanspruch und geheime Ostpolitik der Weimarer Republik. Die Subventionierung der deutschen Minderheit in Polen 1919-1933.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1973.- S.149.

¹⁶⁷ Hiden J. The Baltic States and...- P.45.

¹⁶⁸ Turpat.- P.44.

¹⁶⁹ Lange F. Lettland und seine baltischen Nachbarn in den Konzeptionen nationalsozialistischer Außenpolitik // Zeitschrift für Ostmitteleuropa - Forschung.- 1997.- H.4.- S.509.

un Krievijas ekonomiskajos sakaros, jo tieši vietējo vāciešu rokās bija koncentrējusies lielākā daļa tirdzniecisko saišu ar Vāciju.¹⁷¹

Nenoliedzami savstarpējā ciešā, izdevīgā ekonomiskā sadarbībā abpusēji ieinteresēta bija gan Vācija, gan Latvija, gan arī starpnieku funkciju alkstošie Latvijas vācieši. Tomēr Vācija kā lielvalsts, kuras politisko domu starpkaru periodā nekad nepameta lielvalstiski ekspansīvi nodomi, savā politikā allaž atstāja vietu ekspansiju sagatavojošu priekšpasākumu veikšanai. "Vācietības" politika te nebija izņēmums, kaut gan mūsdienu Latvijas un ārzemju vēstures literatūrā neatrodam tiešas norādes, ka Vācijas īstenotās vācbaltiešu subsidēšanas mērķis pēc Pirmā pasaules kara būtu kūdīt vācbaltiešus pret Latviju un Igauniju. Tieši pretēji – neapstrīdēts ir palicis šeit jau pieminētais vēsturnieks K.-H.Grundmans, kurš piemēram, ieviesis vēstures zinātnē uzskatu, ka dotēšana tika veikta lielākoties tādēļ, lai nomierinātu vācbaltiešus, mazinātu to neapmierinātību ar jauno situāciju.¹⁷² Tādējādi pat nāktos izdarīt secinājumu, ka Vācija devusi savu ieguldījumu, lai vācbaltieši samierinātos ar jaunajiem apstākļiem Baltijā. Tomēr visai apšaubāma ir šāda Berlīnes patiesā vēlme nodarboties ar Latvijas valsts tiešu vai netiešu stiprināšanu. Drīzāk gan tādējādi Berlīnei atbrīvojās spēki un iespējas vairāk uzmanības pievērst ārpolitiskam prioritātēm, piemēram, Polijas vāciešu jautājumam, kas, nenoliedzami bija daudz akūtāks par vācbaltiešiem.

Par dotāciju precīzo apjomu vēstures literatūrā nav pilnīgi skaidra viedokļa. Jaunākajos vācbaltiešu pētījumos atrodamas norādes, ka tikai sabiedriskajai un kultūras dzīvei no 1927. līdz 1933.gadam Tautas apvienība ik gadus no "Apvienības vācietībai ārzemēs" saņēmusi 35000 reihsmarku, periodā no 1933. līdz 1935.gadam dotāciju apjomi jau pieauga līdz 90000, bet no 1936.gada tie sasnieguši pat 100000 reihsmarku gadā.¹⁷³ Laika posmā no 1925. līdz 1932.gadam Latvijas vāciešu saņemtās

---

¹⁷⁰ Purkl A. Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik... - S.161-162.

¹⁷¹ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938)... - 300.lpp.

¹⁷² Veimāras Republikas valdības vienmēr centās uzsvērt, ka subsidēšana nav jāizprot kā cenšanās anektēt Baltijas valstis. Kā norādījis vācu pētnieks Karls-Heincs Grundmans, Vācijas mērķis bijis panākt lielāku kontroles iespēju pār vācbaltiešu organizācijām, lai tās ar savu darbību nevarētu likt šķēršļus Vācijas ārpolitikai, it īpaši attiecībām ar PSRS, kas, salīdzinot ar Baltiju, bija prioritāras un svarīgākas. - Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit... - S.224, 335.

¹⁷³ Pabst E. Der Verein für das Deutschtum im Ausland (VDA) und die deutschbaltische Kulturarbeit in Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1996.- Lüneburg; München, 1995.- S. 25.

kopdotācijas apjoms no Vācijas sastādīja 5 miljonus reihsmarku. Lai gan šie Vācijas līdzekļi 1929/30.gadā sastādīja jau pusi no visiem Vācbaltiešu tautas apvienības eksistencei nepieciešamajiem līdzekļiem, vācbaltiešu vēstures literatūrā sastopams uzskats, ka tas nebija daudz.¹⁷⁴ Šī summa, kas gadā sastādīja ne mazāk kā 625 tūkstošus vācu marku, jāva izvairīties no lielākiem personīgiem finansu ziedojumiem.

Bez šādas palīdzības no Vācijas vācbaltiešu sabiedriski politiskās aktivitātes un kultūras dzīve noteikti nespētu būt tik aktīva. Baltijas gadījumā Vācijas finansiālai atbalsts deva vācbaltiešiem papildus līdzekļus, kas veicināja aktīva un labi funkcionējoša vācbaltiešu organizāciju tīkla izveidi Latvijā un Igaunijā.¹⁷⁵ Līdzīgā veidā Vācijas finansu pabalstu un ilgtermiņa kredītus varēja saņemt vācbaltiešu uzņēmēji.¹⁷⁶ Vācbaltiešu finansisti un uzņēmēji nereti izmantoja Vācijas ārlietu ministrijas vai citas ietekmīgas valsts iestādes aizbildniecību liela apmēra dotāciju, kredītu vai to garantiju meklējumos.¹⁷⁷ Šādi Vācijas finansu resursi palīdzēja vācbaltiešiem saglabāt un pat stiprināt savu augstās konkurences spēju Latvijas sarežģītajā pēckara politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Nostājoties aiz vācbaltiešiem, finansiāli stiprinot tos, Vācija radīja vietējiem vāciešiem iespēju konkurēt ar Latvijas pamatnāciju slēptiem, nevienlīdzīgiem, zināmā mērā pat negodīgas sāncensības paņēmieniem.

Vācbaltieši vienmēr baidījās no tā, ka par Vācijas dotāciju saņemšanas mehānismu un to apjomiem varētu uzziņāt Latvijas sabiedrība un pretvāciskāk

¹⁷⁴ Garleff M. Die deutschbaltischen politischen und...- S.77.

¹⁷⁵ Turpat.- S.76.-77.

¹⁷⁶ Tās dotācijas, kuras Vācija piešķīra vācbaltiešu kultūrai un sabiedriski politiskajai dzīvei nebija jāatmaksā, savukārt līdzekļi, kurus Berlīne ieguldīja vācbaltiešu ekonomisko pozīciju stiprināšanai, reizēm bija arī jāatlīdzina.

¹⁷⁷ Piemēram, 1931.gada 25.augustā Vācijas ārlietu ministrijas valsts sekretārs Bernhards Vilhelms fon Bīlovs (*B.W.von Bülow*) vācbaltiešu Rīgas Kooperatīvās Centrālkašes (*Rigaer Zentral-Genossenschaftskasse*) uzdevumā lūdza Vācijas Valsts bankai (*Reichsbank*) kredīta garantiju 0,6 miljonu reihsmarku apmērā, kam Vācijas Valsts banka principā piekrita. Šāda kredīta garantijas piešķiršanu Bīlovs argumentēja ar nepieciešamību pabalstīt organizāciju, kas veido tautas brāļu sabiedrības "ekonomisko mugurkaulu", kas ir bijusi tradicionāli saistīta ar Vāciju un tagad dēļ Vācijas finansu krīzes ir nonākusi maksāšanas grūtībās (ADAP, Serie B: 1925-1933.- Bd.XVIII (1.Juli bis 15.Oktober 1931).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.- Dok.148, S.304-305.). Attiecīgās summas nonākšanu vācbaltiešu Rīgas Kooperatīvās Centrālkašes rīcībā izmantotie avoti gan neapstiprina.

noskaņotie politiķi. Tādēļ parasti dotāciju saņemšana notika visai konspirētā veidā. Līdz 1937.gadam nauda tika saņemta skaidrā Vācijas sūtniecībā Rīgā un pēc tam iemaksāta vācbaltiešu "Rīgas Kooperatīvajā Centrālkašē" (*Rigaer Zentral-Genossenschaftskasse*)¹⁷⁸, tādējādi Latvijas valsts struktūras par šo procesu netika informētas un arī nenonāca ar to saskarsmē.

---

¹⁷⁸ Pabst E. Der Verein für das Deutschtum im Ausland...- S.25.

6.

Vācijas "vācietības" politikas īpatnības pēc 1933.gada

Nacionālsociālistiskās Vācijas periods kopumā ir iezīmīgs ar ārzemju vāciešu jautājuma vispārēju politizēšanu, ko Berlīne izmantoja, lai sev labvēlīgā veidā mēģinātu ietekmēt attiecīgās ārvalsts politiku. Visur, neatkarīgi no valsts un tās politiskās iekārtas, kur vien bija vācu minoritātes, to attiecības ar mītnes zemi kopš 1933.gada kļuva arvien saspīlētākas. Dziļākais cēlonis tam, kā atzīts pašu vācbaltiešu vēsturiskajā publicistikā,¹⁷⁹ bija nacionālsociālistu tālejošie stratēģiskie plāni Eiropā. Tieši tādēļ vācu minoritāšu mītnes zemju valstiskās nācijas sāka vietējos vāciešus uzlūkot par Trešā reiha varas politikas instrumentiem, kas nepieciešamības gadījumā var tikt izmantoti kā citā valstī apslēpts Vācijas intereses realizējošs stratēģiskais potenciāls.¹⁸⁰ Šā iemesla dēļ vēstures literatūrā sastopams viedoklis, ka 1933.gads iesāk jaunu periodu vācbaltiešu minoritātes dzīvē un iezīmē beigas neatkarīgajai un patstāvīgajai vācu minoritātes sabiedriski politiskajai dzīvei Latvijā.¹⁸¹ Te gan jāprecizē, ka par īpašu koncepciju vācu tautas grupu izmantošanā Vācijas ārpolitiskajos mērķos arī pēc 1933.gada nevar runāt, tāda nepastāvēja un Vācijas

---

¹⁷⁹ Rimscha H.von. *Publizistik auf unterhöhltem Boden // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1979.- Lüneburg, 1978.- S.139.*

¹⁸⁰ 30.gadu otrajā pusē Latvijas valdības un diplomātu aprindās arvien biežāk attiecībā uz vācbaltiešiem sāka lietot tobrīd Eiropā populāro apzīmējumu "piektā kolonna", kas bija radies no spāņu pilsoņu kara, kad 1936.gada jūlijā Fransisko Franko ar četrām kolonnām devās ieņemt Madridi, kurā viņa uzdevumā kā "piektā kolonna" jau bija uzsākusi rīkoties pagrīdes organizācija. Šādu apzīmējumu bieži lietoja Latvijas sūtnis Berlīnē E.Krieviņš (LVVA, 2574.f., 4.apr., 5168.l., 4.lp.). Līdzīgs viedoklis par vācbaltiešiem kā agresīvas Vācijas "Austrumu politikas" sastāvdaļu plaši pārstāvēts jau kopš 1933.gada satraucošajiem notikumiem bija latviešu akadēmiskajā presē (Studentu Dzīve.- 1933.- 18.septembris, 10.novembris). Vēlāk, jau pēc Otrā pasaules kara, apzīmējums "piektā kolonna" kļuva par padomju historiogrāfijas neatņemamu sastāvdaļu, aprakstot vācbaltiešu un to etniskās dzimtenes attiecības un Vācijas plānus par vācbaltiešu nozīmi Vācijas ārpolitikā pēc 1933.gada (skatīt, piem.: Sīpols V. *Dzimtenes nodevība. Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.gadam.- R.: Latvijas valsts izdevniecība, 1963.- 12.-13., 110.lpp.*).

¹⁸¹ Kause H. *Die Jahre 1930 bis 1933 als Wende im Leben der deutscher Volksgruppe in Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1971.- Lüneburg, 1970.- S.39.*

ārpolitikas lielās sadrumstalotības dēļ, kas jo īpaši uzplauka pēc 1933.gada, to bija pat ārkārtīgi grūti izstrādāt.¹⁸² Vācu tautas grupu lomas konceptuālā nenopamatotība Vācijas ārpolitikā, starpkaru periodā tautas vāciešu mītnes zemēs izsauca dažādas politiskās spekulācijas un kalpoja par pamatu daudzu negatīva rakstura stereotipu izveidei nevācu sabiedrībā. Kā jau diezgan trāpīgi atzīts vēstures literatūrā, arī Latvijā nekad nebija īpaši skaidrs, ko Vācija grib no vācbaltiešiem un kā viņa paredzējusi tos izmantot,¹⁸³ kaut gan latviešu sabiedrībā vienmēr netika izslēgta Vācijas un vācbaltiešu slepenas sazvērestības iespēja.

Atšķirībā no parlamentārā perioda, nacionālsociālistu valdīšanas gados to Vācijas institūciju skaits, kuru pārziņā bija atsevišķi ar Latviju un arī ar tās vācu mazākumu saistītie aspekti, vēl vairāk palielinājās. Kaut gan galvenā institūcija, kuras pārziņā atradās šie jautājumi formāli bija Vācijas Ārlietu ministrijas Kultūrpolitiskā nodaļa, to arvien vairāk ierobežoja citas iestādes, kā piemēram, jau sen darbojošās "Apvienība vācietībai ārzemēs", caur kuru vācbaltiešu minoritāte saņēma finansiālas dotācijas no Vācijas, tomēr īpaši spilgti izpaudās uz nacionālsociālistu partijas bāzes izveidoto institūciju aktivitātes ārzemju vāciešu jautājumā. Nacionālsociālistu varas forma un saturs noteica, ka ārpolitikā jāiesaistās arī partijai. Kopš 1933.gada starptautiskajā arēnā uznāca "NSDAP ārzemju organizācija" (*Auslandsorganisation, AO*). Tai piebiedrojās jau pieminētā vācbaltiešu emigranta Oto Kursela birojs, kas 1935.gadā pārstāja eksistēt un pārtapa "Tautas vāciešu centrālē" (*Volksdeutsche Mittelstelle - VoMi*).¹⁸⁴ "Tautas vāciešu centrāle" pakāpeniski nostiprinājās "vācietības" politikas darba laukā, pakļaujot citas aktīvās "vācietības" organizācijas (tostarp *VDA*)¹⁸⁵ un kļūstot par iestādi, kas vada nacistu nacionāltautisko politiku (*Volkstumpolitik*) attiecībās ar vāciešu minoritātēm ārvalstīs.¹⁸⁶ Kļuvusi par galveno,

¹⁸² Michalka W. Die nationalsozialistische Außenpolitik im Zeichen eines Konzeptionen-Pluralismus // Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Deutschen Reiches / Hrsg. M.Funke.- Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.- S.54-62.

¹⁸³ Lange F. Lettland und seine baltischen Nachbarn in den Konzeptionen nationalsozialistischer Außenpolitik // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung.- 1997.- H.4.- S.507.

¹⁸⁴ Hehn J.von. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen...- S.52; Album Rubonorum 1875-1972...- S.141-142.

¹⁸⁵ Pabst E. Der Verein für das Deutschtum im Ausland...- S.26.

¹⁸⁶ "Tautas vāciešu centrālēs" vadībā ārzemju vāciešu jautājums savu kulmināciju sasniedz 1938.- 1939.gadā, kad Vācijas iniciēto teritoriālo pārkārtojumu rezultātā tika panākts viens no nacistu "nacionāli tautiskās" politikas svarīgākajiem mērķiem - ārzemju vāciešu īpatsvara radikāla

ar vācu tautas grupu jautājumu saistīto centru Berlīnes "Tautas vāciešu centrāle" centās attiecīgās Vācijas dotācijas piešķirt konkrētiem, politiskas dabas mērķiem. Kā atzīts pēdējās publikācijas, kas par šo tematu tapušas pašu vācbaltiešu literatūrā, pirmām kārtām nauda tikusi novirzīta darbam ar jaunatni (*Jugendarbeit*),¹⁸⁷ bet tieši šī joma Latvijā bija koncentrējusies vācbaltiešu nacionālsociālistu "Kustības" līderu rokās.

Subsīdijas, kuras jau otro gadu desmitu nonāca vācu minoritāšu rīcībā, pakāpeniski bija padarījušas mazākumus atkarīgus no Vācijas ārpolitiskajām interesēm. Tādēļ 1933.gada notikumus Vācijā vāciešu minoritātes un tai skaitā arī vācbaltieši uztvēra pašsaprotami un neiebilda Berlīnes jaunajām ārpolitiskajām nostādnēm. Ievērojamai daļai ārzemēs dzīvojošo vāciešu šķita, ka Veimāras vācu politiķi nav pietiekoši darījuši, lai nodrošinātu vācu tautas grupu nacionālo interešu ievērošanu¹⁸⁸ un tādēļ cerēja uz jaunajiem valdītājiem Berlīnē. Šīs cerības zināmā mērā attaisnojās. Kā rāda iepriekš uzskaitītās summas, kopš 1933.gada, kad Vācijā pie varas nonāk nacionālsociālisti, dotāciju izsniegšanas apjomi sociālajam un kultūras darbam ievērojami pieauga.¹⁸⁹ 1934.gadā no Vācijas saņemtā dotācija jau sedza divas trešdaļas no visiem Vācbaltiešu Tautas apvienības izdevumiem.¹⁹⁰ Kā liecina Latvijas Politpārvaldes materiāli, 1938.gadā Vācbaltiešu Tautas apvienības kopbudžets bija paredzēts 720 000 latu, no tiem 222 000 latu vācbaltiešu jumtorganizācija cerēja sarūpēt no saviem līdzekļiem, bet 467 000 paredzēja saņemt no Vācijas caur diviem vācbaltiešu studentu korporācijas *Rubonia* biedriem - Oto un Tobiasam Rūtenbergiem - piederošo tabakas un ķīmikāliju ražošanas uzņēmumu a/s "Ruhtenberg".¹⁹¹ Kā

---

samazināšana. Interesanta ir statistiskā informācija, ko ārvalstu vācu preses rīcībā 1939.gada vidū bija nodevusi pieminētā Vācijas vācietības politiku īstenojošā "Apvienība vācietībai ārzemēs". Proti, ja 1933.gadā uzskatīja, ka pasaulē dzīvo 96 miljoni vāciešu, no kuriem tikai 65,5 miljoni dzīvoja Vācijā, bet pārējie 30,5 miljoni - ārpus tās, tad 1939.gadā, pēc Austrijas anšlusa, Čehoslovākijas pakļaušanas un Mēmeles apgabala pievienošanas, Vācijā dzīvoja jau 80 miljoni no 99 miljoniem vāciešu, un Eiropā bija palikuši vairs "tikai" 9,8 miljoni tautas vāciešu.- *Rigasche Rundschau*.- 1939.- 20.Juni.

¹⁸⁷ Pabst E. *Der Verein für das Deutschtum im Ausland...* - S.26.

¹⁸⁸ Schot B. *Nation oder Staat?...* - S.50.

¹⁸⁹ Vēsturnieks Dž.Haidens uzskata, ka arī Trešā reiha gados vācbaltiešu finansēšanas motīvi pamatos palika tie paši, kas Veimāras Republikas laikā.- *Hidden J. The Baltic States and...* - P.282.

¹⁹⁰ Garleff M. *Die deutschbaltischen politischen und...* - S.77.

¹⁹¹ J.Fridrihsona ziņojums iekšlietu ministram par iekšpolitisko situāciju valstī 1937.gada decembrī.- *LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 78.-79.lp.; Album Rubonorum 1875-1972...* - S.145, 248. Akciju

redzams, tagad finansējuma saņemšanas mehānisms bija kļuvis savādāks, izmantojot vācbaltiešu korporantu vadītā uzņēmuma starpniecību – arī konspiratīvāks, jo vairs netika iesaistīta Vācijas sūtniecība. Ārēji visam bija jāizskatās kā parastai uzņēmējdarbībai. Tomēr tieši tagad, saistībā ar Vācijas skaidri izteikto vispārējo vācu jautājuma ideologizāciju, šis process bija piesaistījis Latvijas varas aprindu uzmanību. Latvijas politiskās policijas vadītājs J.Fridrihsons valdībai skaidroja, ka Vācijas nauda paredzēta, lai veicinātu Latvijas vāciešu simpātijas pret nacionālsociālismu.¹⁹²

Kopš 30.gadu otrās puses vācbaltiešiem sniegtā Vācijas finansiālā palīdzība kļuva atkarīga no politiskā klimata Latvijas vācu minoritātē. 1937.gadā šis klimats Berlīnei nebija īsti pa prātam. Vācbaltiešu sabiedrībā bija iezīmējusies šķelšanās divos grupējumos – grupējumā, kuru pārstāvēja “Kustības” biedri, kas akli pakļāvās vācu nacionālsociālisma idejām un grupējumā, ko nosacīti veidoja konservatīvāk noskaņotie un vācbaltiešu kopienas pārvaldes tradīcijām uzticīgākie. Iekšējo pretrunu attīstībai vācu minoritātē uzmanīgi līdzī sekoja Politpārvalde, kuras vadībai jau 1936.gadā bija nostiprinājies uzskats, ka gan nacistiskā “Kustība”, gan konservatīvā “Sistēma”¹⁹³, abas ir uzskatāmas par nacistiskām.¹⁹⁴ Atšķirība tika saskatīta tikai tajā, ka vienādu mērķu sasniegšanai abi grupējumi izmanto atšķirīgas metodes. Tā, piemēram, pārvaldes priekšnieka J.Fridrihsona ziņojumā par iekšpolitisko stāvokli valstī 1937.gada septembrī rakstīts, ka konservatīvās vācbaltiešu aprindas, centušās pieturēties pie vācbaltiešu tradicionālajām vērtībām un tām vienkārši nav bijusi pieņemama gados jauno vietējo nacionālsociālistu “politiskā bravūra”.¹⁹⁵ Vadoties no Politpārvaldes analīzes, ir jāpieņem, ka iekšējās pretrunas vācu kopienā drīzāk vērtējamas kā visai nominālas. To apstiprina arī vispārējais noskaņojums vācbaltiešu

---

sabiedrība “Ruhtenberg” līdz Pirmajam pasaules karam bija lielākais tabakas ražošanas uzņēmums Latvijas teritorijā, pēc kara uzņēmuma vadošo vietu izkonkurēja karaīmu dzimtai Maikapariem piederošais uzņēmums a/s “Maikapar”. - Skatīt: Wollert H. Die Industrie Lettlands.-Berlin: Verlag Sack, 1927.- S.44; Meyer P. Die Industrie Lettlands.- R.: Ostdienst-Verlag, 1925.- S.59.

¹⁹² LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 78.-79.lp.

¹⁹³ Šādu apzīmējumu ar visai stipru nievājošu pieskaņu lietoja “Kustības” biedri attiecībā pret vecāka gadagājuma vācbaltiešu politiķiem, šo apzīmējumu savā lietvedībā bija ieviesusi arī Politpārvalde.

¹⁹⁴ LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 689.-690.lp.

¹⁹⁵ Turpat.- 187.lp.

sabiedrībā un jo īpaši vietējā vācu presē¹⁹⁶, kas neliecina, ka vecākajai paaudzei pieskaitāmie konservatīvie Latvijas vācieši būtu centušies apkarot pašu nacionālsociālisma ideju kā tādu. Tomēr formālās domstarpības starp “Kustību” un “Sistēmu” pastāvēja un 1937.gadā tās pat uz vairākiem mēnešiem atturēja Vāciju no finansiālu dotāciju izmaksas vācbaltiešiem. Situācija mainījās 1937.gada rudenī, kad par Tautas apvienības prezidenta E.Mindela palīgu ievēlēja nacionālsociālistu līderi E.Krēgeru - dotēšana atsākās.¹⁹⁷

Latvijas vāciešu sabiedriski politiskās organizētības augstais līmenis un finansiālās nodrošināšanas īpatnības ir vērtējams kā svarīgs elements, kas iespaidoja vācbaltiešu attiecības ar Latvijas valsti. Vācbaltiešu izpratnē ārējiem (Vācijas) finansējuma avotiem bija jākalpo kā nacionālo attiecību noregulēšanas un samierināšanas līdzeklim, kas stiprina vācu skolu autonomijas sistēmu Latvijā, nodrošina aktīvu vācbaltiešu sabiedrisko dzīvi. Tomēr 30.gadu piemērs liecina, ka nacionālo minoritāšu autonomijai, to augstajam organizētības līmenim un neatkarīgajiem finansēšanas avotiem bija ne tikai pozitīva ietekme uz vācbaltiešu un Latvijas valsts savstarpējām attiecībām. Vācijas “vācietības politika” (Vācijas finansējuma saņemšana), kopā ar tradicionālo vācbaltiešu sabiedriskās dzīves korporatīvo nošķirtību no pamatnācijas dzīves ikdienas, veicināja vācbaltiešu atsvešināšanās procesu no Latvijas valsts un tuvināšanos Vācijai. Īpaši spilgti tas bija vērojams, kopš 1933.gada, kad vācu minoritātes dotēšanā par dominējošo kļuva ideoloģizēti motīvi, kas tiešā veidā paātrināja nacisma izplatību Latvijas vāciešu sabiedrībā.

---

¹⁹⁶ Par vācbaltiešu lielākā preses izdevuma “Rigashe Rundschau” izteikto simpatizēšanu nacismam, skatīt: Feldmanis I. “Rigasche Rundschau” un nacistu nākšana pie varas Vācijā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 47.-54.lpp.

¹⁹⁷ J.Fridrihsona ziņojums iekšlietu ministram par iekšpolitisko stāvokli valstī 1937.gada novembrī.- LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 114.lp.

II

VĀCU FAKTORS LATVIJAS VALSTS VEIDOŠANĀS POSMĀ

1.

“Baltijas valsts” idejas ģenēze un īstenošana

Politiskā situācija Krievijas teritorijā 1917.-1918.gada mijā bija ārkārtīgi nestabila. Lielinieku valsts apvērsums Krievijā mudināja vācbaltiešus veikt pretpasākumus, lai nepieļautu varas izslīdēšanu no vācu rokām Latvijas teritorijā. Lielinieku nonākšana pie varas Latvijas teritorijā vācbaltiešiem nekādā gadījumā nebija pieņemama, tā nozīmēja gan īpašumu atsavināšanu, gan arī iztēlē saistījās ar visa veida represijām.

Liela daļa vācbaltiešu starp lielniecismu un latviešiem lika vienādības zīmi, uzskatot, ka vairums latviešu ir pārliecināti un neapbrēķināmi revolucionāri.

Ne visi vācbaltieši bija droši, ka situāciju izdosies glābt. Daļa vācbaltiešu, sajuzdami politiskās varas maiņas draudus īslaicīgi pameta Latvijas teritoriju. Tai pašā laikā atsevišķi vācbaltiešu pārstāvji steidzās pārņemt valsts varas iniciatīvu. Šīs iniciatīvas mērķis bija vāciešu kā valdošā sabiedrības slāņa tiesību saglabāšana. Vācbaltiešiem šajā brīdī bija pieņemami visi valstiskuma varianti, kas saglabātu un garantētu vācbaltiešu kā sabiedrības virsslāņa privilēģēto stāvokli Latvijas teritorijā.

Noturīgākā valstiskuma ideja, kas pēc vācbaltiešu uzskatiem nodrošinātu vācbaltiešu kā sabiedrības vadošā virsslāņa iespēju saglabāšanu, bija tā dēvētā “Baltijas valsts” (*baltischer Staat, Baltenland*), kura paredzēja vienotā valstiskā vienībā iekļaut visas bijušās Krievijas Baltijas provinces. Ar dažām atrunām pat var uzskatīt, ka “Baltijas valsts” idejas vācbaltiešu politiķu aprindās aktualitāti saglabāja no 1918.gada pavasara (kad Vācijas militārpolitiskajā kontrolē un jurisdikcijā nonāca arī Latvijas teritorija aiz Daugavas labā krasta, kā arī Ziemeļbaltija), līdz pat brīdim, kad 1921.gada 1.februārī Latvijas valsti *de iure* atzina Berlīne. Savukārt pati Baltijas

teritorijas pievienošana Vācijai vācbaltiešu politisko ekspertu publikācijās jau kara pirmajos gados tika uzskatīta par nenovēršamu un gaidīta ar lielu saīļņojumu.¹

“Baltijas valsts” ideja dzima 1918.gada pavasarī, Pirmā pasaules kara noslēguma posmā, to apzīmējot sākotnēji lietoja jēdzienu “hercogiste”. Darbu pie šāda Baltijas kultūrvēsturiskās teritorijas vienojoša valstiskuma izveides formāli ļāva uzsākt 1918.gada 3.martā noslēgtais Brestļitovskas miera līgums un tam sekojošie papildnolīgumi, saskaņā ar kuriem Krievija atteicās no Vidzemes, Kurzemes, Igaunijas, Lietuvas un Polijas. Vietējie vāciešu pārstāvji ignorēja Latviešu pagaidu nacionālajā padomē vēl 1917.gada 19.novembrī (pēc jaunā stila 2.decembrī) Valkā pieņemto politisko deklarāciju, kurā bija pasludināts, ka Latvija, sastāvoša no Vidzemes, Kurzemes un Latgales, ir vienota “autonoma valstsvienība”.² Tātad, Latvijas teritorijā jau izsludināto valstiskumu, kas balstījās uz ievērojamas daļas pamatnācijas politisko partiju un organizāciju delegātu paustās gribas, vācieši vispār neņēma vērā, pat neuzskatīja to pat par tik vērtu, lai vispār tam pievērst uzmanību presē vai diskutētu par to.³

Daļa vācbaltiešu uzskatīja, ka ideju par lielākās daļas latviešu un igauņu apdzīvoto teritoriālo vienotību un saistību ar Vāciju varētu atbalstīt pietiekošs skaits

¹ Skatīt, piemēram: Boehm M.H. Die Krisis des deutschbaltischen Menschen.- Berlin: Verlag des Grenzboten, 1915.- S.20.

² Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (Itdz 18.novemberim 1918.).- R.: V.Olava fonda sabiedrība, 1925.- 124.lpp.; Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 22.-24.lpp.

³ Viedoklis par Latvijas valsts neatkarības "divkāršo pasludināšanu", citiem vārdiem par Latvijas neatkarības pirmo pasludināšanu 1917.gada 19.novembrī, īpaši aktualizējās latviešu trimdas publicistikā 20.gadsimta 60.-70.gados, kad arī tapa darbi, kas operēja ar spēcīgiem argumentiem par labu Latvijas dzimšanai vēl gadu pirms vispārpieņemtā dibināšanas datuma - 1918.gada 18.novembra. Šo rakstu autori gan neizvīrēja uzdevumu mazināt atkārtotā pasludinājuma nozīmi Latvijas vēsturē (Bērends K. Kad īstenībā tika pasludināta Latvijas neatkarība? // Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1968.- 8.sēj.- 11.-22.lpp.; Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks, politiķis, diktators, mocekļis.- R.: Zinātne; a/s Lana, 1992.- 81.lpp.). To savukārt apstrīdējis cits latviešu trimdas aktīvs sabiedrīks darbinieks un vēsturnieks Ādolfs Šilde, paužot, ka ar "autonomu valsts vienību" nav jāsaprot Latvijas neatkarība, bet latviešu inteliģencē tobrīd tradicionālo ideālu par Latviju kā Krievijas federālu sastāvdaļu.- Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914-1940.- Stokholma: Daugava, 1976.- 213.lpp.

latviešu.⁴ Tā jāatzīst, ka Baltijas valstiskuma izveides pasākumos vēl pirms 1918.gada 18.novembra bija iesaistītas samērā plašas sabiedrības masas. Turklāt diezgan raženi pārstāvēti te bija arī atsevišķi tā laika latviešu politiskie darbinieki, par kuriem jau plaši rakstījis latviešu vēsturnieks Ā.Šilde.⁵ Savukārt vēsturnieks E.Andersons, kurš pievērsies šī laika notikumu restaurēšanai, uzsvēris, ka daži latvieši un igauņi bijuši patiesi pārliecināti, ka cieša piesliešanās Vācijai un vāciešiem nodrošinās viņu tautām "mierīgu darbu un dzīvi Eiropas kultūras ielokā ar Vācijas garantētām tiesībām".⁶ Baltijas valstiskuma koncepcijas dziļo pretrunu ar LPNP pasludināto latviešu valstiskumu gan nevarēja nepamanīt. 1918.gada 30. janvāra (pēc vecā stila 17.) uzsaukumā latviešu tautai LPNP savu skaļo protestu pret Latvijas vai tās daļas piesaistīšanu Vācijai pauda skaidri un nepārprotami, kā arī aicināja latviešus neiesaistīties vāciešu plānu īstenošanā un uzsvēra latviešu tiesības uz patstāvīgu Latviju.⁷

Norobežojoties no šādi un līdzīgi noskaņotās latviešu sabiedrības politiski aktīvākās daļas, vācbaltiešu politiskā virsvadība nespēja pietiekoši labi izprast latviešu sabiedrības noraidošo attieksmi pret Baltijas valsts koncepciju.⁸ Pēc vairākiem gadiem gan paši Baltijas valsts projekta īstenošanā bija spiesti atzīt, ka par viņu ieceri liela

⁴ Liela daļa Rīgā pastāvošajā Demokrātiskajā blokā apvienoto latviešu politiķu ticēja Vācijas uzvarai karā, tādēļ līdz pat 1918.gada 11.novembrim sadarbojās ar vāciešiem un, kā norāda šī laika liecinieka, Zemnieku savienības pārstāvja Ādolfā Klīves atmiņas, pret vācu plāniem ("Baltijas valsti") bija pozitīvi noskaņoti (Klīve Ā. Nacionālā padome un demokrātiskais bloks // Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1968.- 8.sēj.- 25.-29., 39.-40.lpp.). Vēstures literatūrā uzsvērts, ka šādai orientācijai nav piekrituši K.Ulmanis, M.Skujnieks un M.Valters (Zemnieku savienības pārstāvji Demokrātiskajā centrā).- Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Baltenlande - vēstures izgausināts rēgs // Lauku Avīze.- 1998.- 7.februāris.

⁵ Ādolfs Šilde gan vienlaicīgi atzīst, ka latviešu loma Baltijas valsts radīšanā esot bijusi nenozīmīga.- Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914-1940...- 233.-236.lpp.

⁶ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920.- [Stokholma]: Daugava, 1967.- 281.lpp.

⁷ Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18.novemberim 1918.).- R.: V.Olava fonda sabiedrība, 1925.- 195.-197.lpp.

⁸ LPNP izskatīja arī iespēju, ka vienotā valstiskumā varētu būt apvienotas ne tikai latviešu apdzīvotās teritorijas, bet arī lietuviešu, tādējādi izveidojot Lietuvas - Latvijas republiku, šāda koncepcija gan neguva atbalstu (Turpat.- 120.-121.lpp.; Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914-1940...- 214.-215.lpp.).

sabiedrības daļa nebija sajūsmā un pilnībā izvairījās no jebkādas sadarbības Baltijas valstiskuma projekta ietvaros.⁹

Interesanti, ka Pasaules kara gados (īpaši Vācijas okupācijas laikā) vācbaltieši vairs necentās uzsvērt savu Baltijas (“baltisko”) savdabību, kā tas bija novērojams 19.gadsimta pēdējā trešdaļā un 20.gadsimta sākumā, bet pat tieši pretēji - vēlējās no tās atkratīties. Vadošā Baltijas vāciešu starptautiskās problemātikas speciālista Maksimiliana Bēma publikācijās varam lasīt, ka vācbaltiešu savdabības gals un saplūšana ar Vācijas vāciešu, vai kā to apzīmēja autors – “atjaunošanās uz kopējo asiņu bāzes” (*Verjüngung auf gemeinsamen Blutbasis*) – ir pozitīva un visnotaļ apsveicama parādība.¹⁰ Valsts vāciešu zinātnieki, tostarp ārsti-antropologi, kara gados intensīvi uzsāka propagandēt ideju, ka arī latvieši ir tie paši ģermāņi, jo, lūk, latvieši gan kultūras, gan reliģijas un pat ārējā izskata ziņā līdzinoties vāciešiem (ar atsevišķiem izņēmumiem) un tādēļ arī viņiem nevar būt sveša vāciešu valstiskuma iecere Baltijā.¹¹ Šādai nostājai principiāli piekrita arī dzimstāņu pieminētais vācbaltiešu eksperts M.Bēms. Turklāt viņš bija pārliecināts, ka ne tikai vāciskās kultūras, bet arī latviešu mazā skaita un vājā dabiskā pieauguma dēļ, Vācijai nekas sliktas no latviešiem nedraudētu (*sic!*).¹² Pēc Baltijas iekļaušanas Vācijas sastāvā, M.Bēms ieteica pakļaut latviešus (ar vai pat bez vācbaltiešu sevišķas “palīdzības”) vāciskošanai (*Eindeutschung*), kas īsā laikā likvidētu latviešu tautu un ar to saistītās problēmas.¹³

Pieminētās publikācijas ļauj secināt, ka vāciešu sabiedrībā bija samērā vienota un noturīga vispārējā izpratne par Baltijas teritoriālās piederības un administratīvajiem principiem, kas kā vienīgais pareizais Baltijas valstiskuma variants tika uzsvērtā vēl pat 1921.gadā klajā nākušajās publikācijās.¹⁴ Savukārt attieksme pret latviešiem

⁹ Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat. Erinnerungen des Freiherrn Eduard von Dellingshausen ehem. Ritterschaftshauptmans von Estland.- Stuttgart: Ausland und Heimat Verlag AG, 1930.- S.291.

¹⁰ Boehm M.H. Die Krisis des deutschbaltischen Menschen...- S.20.; Salīdzinājumam skatīt: 62.- 68.lpp.

¹¹ Šādu uzskatu, piemēram, puda valstsvāciešu ārsts Georgs Bone, kas kara laikā bija ilgstoši uzturējies Latvijas teritorijā un īpaši pievērsies latviešu “antropoloģijas studijām”.- Bonne G. Die Letten: Ein germanischer Bruderstamm.- Berlin: Fritz Würtz Verlag, 1921.- S.48, 53, 56.

¹² Böhm M. Die Letten.- Berlin: Würtz, [b.g.]- S.84.-85.

¹³ Turpat.

¹⁴ Bonne G. Die Letten...- S.48.

līdzinājās attieksmei pret “objektu” - tajā bija nepatīkamas ciniska šovinisma un pat rasisma iezīmes.

Kaut pamatos vispārējā izpratne par Baltijas teritorijas administratīviem un piederības principiem vācu sabiedrībā bija puslīdz vienota, detaļās Baltijas valstiskuma konceptuālās nostādnes bija mainīgas un tika pielāgotas aktuālajai politiskajai situācijai Vācijā, kā arī vietējiem apstākļiem, kas 1918.gada gaitā bija visnotaļ neprognozējami mainīgi.¹⁵ Spilgti vācbaltiešu vadošā virsslāņa vienotība izpaudās attieksmē pret vienu no valsts izveides pamatprincipiem – pašnoteikšanās ideju, kas ir katra normāla, uz tautas gribas pamata tapuša valstiskuma izveides pamatprincips. Pret pašnoteikšanās principu jau kopš 1917.gada vācbaltieši ieņēma skaidri noraidošu nostāju.¹⁶ Šī ideja viņuprāt varēja veicināt tikai latviešu valstisko ieceru īstenošanu. Savukārt īpaši lielām pārvērtībām bija pakļauti tieši tie principi, kas attiecās uz Baltijas valstiskuma (“hercogistes” vai “valsts”) eventuālo saistību ar Vāciju. Līdz Vācijas monarhijas sabrukumam par labāko variantu uzskatīja dinastisko saistību ar Vāciju, bet pēc tās sabrukuma šī nostādne bija jāmaina. Būtiskas pārmaiņas attiecībā uz koncepciju bija vērojamas jau salīdzinoši īsajā laika posmā no 1918.gada sākuma līdz 1918.gada novembrim. Tā, piemēram, ja 1918.gada pirmajā pusē Berlīnē un tās vietvalžu aprindās Baltijā valdīja uzskats, ka Baltijai ir jābūt konstitucionālai monarhijai personālūnijā ar Vāciju, proti, - no Prūsijas atkarīgai hercogistei ar Vilhelmu II kā Baltijas hercogu, tad jau gada otrajā pusē arvien vairāk piekritēju pieslēgās vācbaltiešu idejai par formāli neatkarīgu Baltijas valsti, kur valdītu konstitucionāla monarhija.¹⁷ Par pilnīgu Baltijas neatkarību gan te nebija runa. Ieplānotās valsts vadītāja (hercoga) postenī vācbaltieši bija noraudzījuši Meklemburgas hercogu Ādolfu Fridrihu¹⁸, kas zināma mērā gan mazināja dinastisko saikni ar Vāciju, bet nelikvidēja to pilnībā.

¹⁵ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 283.lpp.

¹⁶ Volkmann H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne: Ein Beitrag zur “Kriegszielsdiskussion”.- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- S.61.

¹⁷ Vācbaltieši baidījās no tā, ka ietilpinot Baltiju Vācijas sastāvā, latvieši un igauņi iegūtu vēlšanu tiesības vācu reihstāgā un pašvaldībās, tādējādi ar savu masu izkonkurējot vietējos vāciešus. Tā bija ļoti būtiska motivācija, lai Berlīnē piekristu atsevišķa (nošķirta) Baltijas valstiskuma izveidei. 1918.gada septembrī Vācijas reihstāgs pieņēma oficiālu deklarāciju par neatkarīgas “Baltijas valsts” dibināšanas nepieciešamību.- Krupņikovs P. Melu un patiesības palete.- R.: Zvaigzne, 1980.- 120.lpp.

¹⁸ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 286.lpp.

“Baltijas valsts” ideja savos pamatos bija gaužām vienkārša un balstījās uz vācbaltiešu vēsturiskās apziņas. Vācbaltieši par sava valstiskuma ideālu uzskatīja viduslaicisko, uz korporatīvā kārtu (*ständischkorporativ*)¹⁹ principa balstīto Livonijas valstiņu konfederāciju, kuru raksturoja cieši kontakti ar Vāciju un vāciešu privileģētais statuss.

Lai arī kāda un cik cieša būtu iedomātās jaunveidojamās valsts atkarības pakāpe no Vācijas, šī un visas nākamās vācbaltiešu izstrādātās valstiskuma koncepcijas paredzēja saglabāt Baltijas vāciešiem (nacionālajai minoritātei) iespēju diktēt politiskās spēles noteikumus latviešiem un igauņiem (pamattautībai un nacionālajam vairākumam). Jāatzīst, ka Berlīnē visnotaļ respektēja vācbaltiešu pretenzijas uz sabiedrības vadošā jeb privileģētā slāņa statusa saglabāšanu. Tādēļ, kā jau ieskicēts iepriekš, Baltijas valstiskuma projekti savā būtībā bija un palika vācbaltiešu mēģinājums reanimēt viduslaiku Livoniju, kura kādreiz ietvēra sevī latviešu un igauņu apdzīvotās teritorijas zem vācu virsvaras. Šāds Livonijas laika valstiskā veidojuma reanimācijas mēģinājums liecina, cik lielu ietekmi vēl Pirmā pasaules kara gados Baltijas vāciešu sabiedrības uzskatu veidošanā bija saglabājuši vēsturiskā apziņa un stereotipi.

Kopš 1918.gada marta, kad Vācijai radās nepieciešamība noteikt Baltijas teritorijas turpmāko statusu, bija noticis visai sarežģīts vietējo zemju pārstāvniecību organizēšanas process, kas 7.novembrī rezultējās Baltijas valsts “valdības”, jeb Baltijas Reģentu²⁰ padomes (*Baltischer Regentschaftsrat*) sastādīšanā.²¹ Reģentu

¹⁹ Volkmann H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen... - S.213-214.

²⁰ Tātad - vēl neesoša “Baltijas valsts” monarha pienākumu pildītāju kopa, kas uzņēmās reālās izpildvaras, jeb valdības funkcijas.

²¹ Vācbaltiešu kontrolētā Baltijas valstiskuma izveides pasākumu hronoloģija no 1918.gada marta līdz 1918.gada 11.novembrim (pamieram ar Vāciju) ir iedalāma divos posmos, ko nošķir 1918.gada 22.septembris. Šajā datumā notiek no Vācijas tieši atkarīgā “Baltijas hercogistes” modeļa tālākās izstrādes oficiāla pārtraukšana no Vācijas puses un pāriešana pie tā dēvētās “Baltijas valsts” projekta izstrādes, kas pamatos balstījās uz patstāvīga valstiskuma principa:

8.marts, Kurzemes zemes padome (*Kurländischer Landesrat*) piedāvā Kurzemes hercoga kroni Vācijas ķeizaram Vilhelmam II;

15.marts, Vilhelms II atzīst Kurzemi par patstāvīgu hercogisti;

11.aprīlis, tiek oficiāli pasludināta “Baltijas hercogiste” (tajā ietilpst Kurzeme, Vidzeme ar Rīgu, Igaunija), sākas sarežģījumi ar tās oficiālo un tai skaitā starptautisko atzīšanu. Oficiālā akcepta trūkums liek *de iure* atzīšanu atlikt līdz kara beigām;

padomei bija uzticēs pārstāvēt Baltijas valsti uz ārieni un pieņemt pagaidu rīkojumus ar likumu spēku, kā arī veikt to īstenošanu.²² Vienlaicīgi ar Reģentu padomi izveidoja Zemes komiteju (*Landesausschuß*), kurai uzticēja Baltijas valsts konstitūcijas projekta izstrādi, kā arī uzdeva par pienākumu izstrādāt paņēmieni, kā konstitūcijas projektu apstiprināt kādā jaunievēlētā plašas tautas pārstāvniecībā.²³ Te jāpiebilst, ka visas pārvaldes institūcijas tika veidotas uz anahroniska kārtu principa pamata, turklāt, kā tas bija jau ierasts vācbaltiešu vidē, faktiski gan Reģentu padomes, gan arī Zemes komitejas vadību pārstāvēja vienas un tās pašas personas Ādolfa Pilara fon Pilhau (*A.K.J.Pilar von Pilchau*) vadībā un tādējādi pilnībā tika sajauktas izpildvara ar likumdošanas varu.²⁴ Vācbaltieši, tiem solidārie vācu civilās un militārās okupācijas varas pārstāvji un pieaicinātie lojālie latvieši reģentu padomē 8.novembrī vienojās par Baltijas valsts uzbūves pamatprincipiem. Pasludinātā Baltijas valsts balstījās uz:

12.aprīlis, Vidzemes landesrāts (*Livländischer Landesrat*) barona Ādolfa Pilara fon Pilhau (*A.K.J.Pilar von Pilchau*) vadībā piedāvā Baltijas hercoga kroni Vilhelmam II. Seko Igaunijas landesrāta pievienošanās Kurzemes un Vidzemes stratēģijai. Vidzemes landmaršals Pilars fon Pilhaus izvirza prasību par konstitucionālas monarhijas izveidi no Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Kurzemes, personālūnijā ar Vāciju;

26.aprīlis, Latgales landesrāts (atrodas Krievijas jurisdikcijā) pieprasa Latgales pievienošanu pārējām baltiešu zemēm, tādējādi formāli pievienojoties Baltijas hercigistes izveides plānam;

22.septembris, Vācijas valdība likvidē visus kolonizācijas projektus. Vācijas valsts atzīst Baltijas zemju (Vidzemes un Igaunijas) tiesības uz patstāvīga valstiskuma izveidi, vienlaicīgi Vācijas ķeizars atzīst Apvienotās zemju padomes (*vereinigter Landesrat*) tiesības īstenot formāli neatkarīga Baltijas valstiskuma ieceri;

19.-20.oktobris, Rīgas pilī sanāk Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas Apvienotās zemju padomes komisija Pilara fon Pilhau vadībā, tā atzīst Apvienoto zemju padomi par augstāko varu Baltijā un tās pastāvīgo komisiju par izpildvaru. Apvienotajā zemju padomē iesaista arī Kurzemi. Tiek pieņemts lēmums nekavējoties radīt minētās kultūrvēsturiskās teritorijas vienojošu konstitucionāli monarhistisku valsti;

1918.gada 5.-9.novembris, notiek "Baltijas valsts" varas institūciju izveide, tiek izveidota Baltijas reģentu padome (*Baltischer Regentschaftsrat*) Pilara fon Pilhau vadībā, kurai dots uzdevums pārņemt varu Baltijā un noorganizēt pašpārvaldes vēlēšanas (hronoloģija no: Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 285-287.lpp.; Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat...- S.328-331, 343-345; Volkmann H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen...- S.213-216, 222-223).

²² Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat...- S.345.

²³ Turpat.

²⁴ Turpat.- 343-345.

- 1) indivīda politisko un ticības brīvību;
- 2) pārvietošanās brīvību;
- 3) visa veida īpašumu neaizskaramību;
- 4) visu tautību vienlīdzību;

Principā šī valstiskuma modeļa vispārējie uzbūves pamatprincipi bija salīdzinoši labi un kā tādi atzīti pat latviešu vēstures literatūrā.²⁵

“Baltijas valsts” pārvaldes politiskās sistēmas noteikšanā izvēle tika izdarīta par labu monarhijai. Citādi nemaz nevarēja būt, jo jau tradicionāli vācbaltiešu politiskais virsslānis uzskatīja, ka muižnieku zemes īpašumu un vācbaltiešu ietekmi politikā var saglabāt tikai konstitucionālas monarhijas apstākļos.²⁶ Pati par sevi šāda valsts iekārta nebija slikta (monarhiskas valsts pārvaldes sistēmas iedibināšana kā viens no valsts iekārtas veidiem figurēja arī citās Baltijas jūras reģiona teritorijās - Lietuvā un pat Somijā²⁷), tomēr vācbaltiešu ideja, kā vārdā šis valsts pārvaldes princips tika izvēlēts, padarīja latviešiem to pilnīgi nepieņemamu.

Lai gan Latvijā realizētais vācbaltiešu valstiskuma iedibināšanas akts ārēji garantēja tautu vienlīdzību, tomēr realitātē vācbaltieši centās pēc iespējas vairāk varas koncentrēt savās rokās, tā, piemēram, amatus vācbaltiešu izprojektētajā valstī tika paredzēts dalīt nevis atkarībā no katras tautības lieluma, bet gluži vienkārši pa vienai trešdaļai vāciešiem, latviešiem un igauņiem.²⁸ Tādējādi vāciešu minoritāte atkal nonāca privilēģētā situācijā pār vairākumā esošajām pamattautībām.

²⁵ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 292.lpp.

²⁶ Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche Führungsschicht und die Mächte in den Jahren 1918/1919 // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg. Von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.105.; Menders F. Domas, darbi un dzīve 1903.-1940.- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, RK2215.- 955.-956.lp.

²⁷ Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Baltenlande - vēstures izgaisināts rēģis // Lauku Avīze.- 1998.- 7.februāris.

²⁸ Šis pārstāvēniecības veids, ko noteikti jāuzskata par nedemokrātisku, pat diskriminējošu attiecībā pret pamattautām (latviešiem un igauņiem) jaunākajā apkopojumā rakstura Latvijas 20.gadsimta sākuma vēstures publikācijā, ko klajā laidusi redzamu Latvijas vēsturnieku plejāde, nezināmu apsvērumu dēļ nepamatoti vērtēts pat it kā pozitīvā izpratnē - kā vācbaltiešu piekāpšanās latviešu interesēm.- 20.gadsimta Latvijas vēsture. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900-1918 / Atb.red. V.Bērziņš.- R.: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2000.- 676.lpp.

Baltijas valsts modelis saskanēja ne tikai ar vācbaltiešu interesēm, tam simpatizēja arī Vācija, kaut gan visa 1918.gada laikā tās pārstāvji koncepcijas lokālo īstenošanu atstāja vācbaltiešu pārziņā, tādā veidā ārpusaulē radot ilūziju, ka notiek tautas pašnoteikšanās. Tādēļ pat vācu modernajā historiogrāfijā šis process raksturots ar nosaukumu “valsts dibināšanas spēle” (*Staatsgründungsspiel*).²⁹ Vācijas karaspēka un varas pārstāvju klātbūtne radīja vācbaltiešiem tik ļoti nepieciešamo drošības sajūtu. Šādos apstākļos vācbaltieši jutās aizsargāti, darbojās droši un pārliecināti.³⁰

Līdz 1918.gada 9.novembrim, kad no troņa atsakās Vācijas ķeizars Vilhelms II un Vācijā tiek pasludināta republika,³¹ “Baltijas valsts” kā Vācijas protektorātā esoša, bet formāli neatkarīga valstiskuma koncepcija vācbaltiešu izpratnē bija alternatīva politiskajam haosam un mežonīgajam aziātiskajam lielniecismam, kas jau klauvēja pie Baltijas austrumu robežas. Pēc monarhijas krišanas Vācijā šī koncepcija savu jēgu zaudēja, jo Vācijā vairs nebija monarha varas. Daļa vācbaltiešu gan domāja, ka Vācijā notiekošais tādi karstgalvju untumi vien ir, nekas vairāk, un neapjauta cik tālejošas izmaiņas notikušas visas Eiropas mērogā. Tādējādi vācbaltieši turpināja darbu pie Baltijas valsts izveides, kas latviešu historiogrāfijā skaidrots pat ar vācbaltiešu politiķu naivitāti un vājo īstenības izpratni.³²

Berlīne bija stipri mazinājusi interesi par vācbaltiešu kompetencē nodoto Baltijas valsts izveidi, lai gan vēl pavisam nesenojā imperiālajā periodā šis process Vācijā tika vērtēts kā nozīmīgs, jo ļoti labi saskanēja arī ar Vācijas austrumu politikas vadlīnijām.³³ Ja līdz Pirmā pasaules kara noslēgumam 1918.gada 11.novembrī

²⁹ Stopinski S. Das Baltikum im Patt der Mächte. Zur Entstehung Estlands, Lettlands und Litauens im Gefolge des Ersten Weltkrieges.- Berlin: Verlag Arno Spitz, 1997.- S.82.

³⁰ Vēlāk gan tieši Vācijas karaspēku un tā militāro administrāciju redzami vācbaltiešu politiķi vairoja īstenoto “ģermanizācijas pasākumu pārsteidzīgā diletantismā”, kas esot novedis pie spēcīgas latviešu opozīcijas izveidošanās pret vāciešiem.- Boehm M.H. Europa irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.- Berlin: Hobbing, 1923.- S.212.

³¹ Vācbaltieši Baltijas valsts pasludināšanu faktiski veica pašā pēdējā brīdī, kā atzīts vēsturiskajā literatūrā – pat “pēc pulksten divpadsmitiem” un lāgā neesot bijuši informēti (tā to pasniedz paši vācbaltieši) par Vācijas imperatora atteikšanos no troņa.- Krupņikovs P. Melu un patiesības palete...- 122.lpp.

³² Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 291.-292.lpp.

³³ [Feldmanis I.] Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918-1940) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu

dažādas Vācijas varas struktūras³⁴ un vietējie pārstāvji simpatizēja "Baltijas valstij" un veicināja šīs idejas īstenošanu, tad pēc monarhijas sabrukuma un it īpaši pēc Latvijas Republikas proklamēšanas šī jautājuma publiska apspriešana Berlīnē tika pieklusināta, Vācijas valdība nesniedza arī palīdzību vācbaltiešu "valdībai" un ignorēja tās lūgumus³⁵ - formāli pret norisēm Latvijas teritorijā sāka attiekties kā pret iekšēju latviešu lietu.

Šajā brīdī vācu faktors Latvijas teritorijā strauji sāka iegūt jaunas aprises. Garantēta vācbaltiešu iniciatīva teritorijas pārvaldes principu izstrādē un organizēšanā bija satricināta, jo savu spēku bija būtiski mazinājis (bet, pagaidām gan nebija to zaudējis) vācu ārējais politiskais faktors, kas iepriekš bija izpaudies Vācijas ieinteresētībā un arī reālā spējā īstenot militārpolitisku un ekonomisku kontroli pār Baltijas teritoriju.³⁶ Vācijas ārējā faktora drošās aizmugures pazušana lika vācbaltiešiem iesaistīties demokrātiska tipa politiskā konkurencē ar skaitliski daudz pārāko pamatnāciju, kas tiecās pēc nacionāla valstiskuma izveides, tomēr vācbaltieši neatteicās arī turpmāk no alternatīvu (tradicionālo) paņēmienu pielietošanas politikā, kas apgāja demokrātiskās normas.

---

un diplomātiskajiem sakariem 1918-1998 / Sastād. A.Sarkanis; Red. A.Cinis.- R.: Nordik, 1999.- 23.lpp.

³⁴ Piemēram, vācu armijas ģenerālštābs, ārlietu un iekšlietu resori.

³⁵ [Feldmanis I.] Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana...- 23.lpp.

³⁶ Skatīt 52.-53.lpp.

2.

Vācbaltiešu valstiskā doma un 1918.gada 18.novembra akts

Nacionāla valstiskuma pasludināšana 1918.gada 18.novembrī neatkarīgās Latvijas piekritēju izpratnē likvidēja iepriekšējās valstiskuma iestrādes Latvijas teritorijā, tomēr tā vēl nebija garantija, ka šāds nacionāls valstiskums ir dzīvotspējīgs. Neatkarīgā Latvijas Republika neapmierināja vācbaltiešus, jo tas bija spilgts apliecinājums, ka latvieši vēlas veidot savu valsti pēc saviem ieskatiem. "Šī doma", 10 gadus pēc neatkarības pasludināšanas rakstīja P.Šīmanis, "bija pilnīgi sveša" un pārsteigusi vācbaltiešus pilnīgi nesagatavotus.³⁷

Latvijas republikāniskais valstiskums vāciešu izpratnē nozīmēja Baltijas vācisko tradīciju sagrāvi. Vācbaltiešu valstiskā doma bija pilnīgi pretēja latviešu nacionālās domas idejai par Latviju kā latviešu tautu vienojošu valsti, kurā latvieši būtu valstiskā nācija. Vistuvāk vācbaltiešu tā laika valstiskās izpratnes ideālam šķietami bija daudznacionāla (t.s. "nacionalitāšu") valsts, bez vienas noteiktas valsts nācijas, kas līdzinātos Šveices modelim.³⁸

Pilnīgi atšķirīga bija arī latviešu un vietējo vāciešu formālā pieeja valstiskuma izveidē. To apliecina sekojoši vēstures fakti.

1918.gada 22.septembrī Vācijas ķeizars Vilhelms II nosūtīja Apvienotajai zemju padomei deklarāciju, kurā bija atzīta Vidzemes un Igaunijas neatkarība.³⁹ Tā kā vēstījums bija adresēts vācbaltiešu veidotajai pašpārvaldes institūcijai, vācbaltiešu aprindās tika pieņemts, ka ar šo deklarāciju tieši viņu institūcija ir atzīta par tādu, kas reprezentē šīs teritorijas neatkarīgo valstisko varu un vienlaicīgi tika pieņemts, ka

³⁷ Šīmanis P. Eiropas problēma. Rakstu izlase.- R.: Vaga, 1999.- 138.lpp.

³⁸ Dopkewitsch H. Die Entwicklung des lettländischen Staatsgedankens bis 1918.- Berlin: Engelmann, 1936.- S.112; Rimscha H.von. Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe als nationale Minderheit in den Staat Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1976.- Lüneburg, 1975.- S.129; Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche...- S.177.

³⁹ Deklarācijas tekstu skatīt: Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat...- S.340-341.

Vācija akceptē vietējās varas iecerēto vienotā Baltijas valstiskuma ideju.⁴⁰ Tādējādi latviešu historiogrāfijā pat atrodams uzskats, ka vācu organizēto "Baltijas valsti" kā neatkarīgu valstiskumu Vācija atzinusi vēl tad, kad tāda modeļa valstiskums vēl nemaz nebija dibināts un nebija izveidotas tās administratīvās institūcijas (valdība).⁴¹ Reālu darbu pie formāli neatkarīgās "Baltijas valsts" idejas īstenošanas vācbaltieši tiešām uzsāka tikai jau pēc Vācijas ķeizara Vilhelma II iniciatīvas un, kā atzinuši paši vācbaltiešu vēstures pētnieki, līdz tam brīdim vietējie vācieši Baltijā pat atradušies tādā kā "letarģiskā" bezdarbības stāvoklī.⁴² "Baltijas valsts" izveides process notika bez īpaša valsts proklamēšanas akta, citiem vārdiem - cenšoties steidzīgi novērst Vācijas vārdu neatbilstību reālajai īstenībai Baltijā.

Turpretim latviešu valstiskā doma vadījās pēc tautas pašnoteikšanās principa, vienmēr paturot prātā formālā valsts proklamēšanas akta simbolisko nozīmīgumu, par ko uzskatāmi liecināja Latviešu pagaidu nacionālā padomes 1917.gada 19.novembra un Tautas padomes 1918.gada 18.novembra deklarācijas.

Starptautiskā situācija 18.novembrī joprojām bija nestabila un nebija skaidrs politisko spēku samērs Baltijā. Atturīgi nogaidošu nostāju gan pret "Baltijas valsti", gan pret K.Ulmaņa pagaidu valdību ieturēja Pirmā pasaules kara uzvarētājvalstis – Antante. "Baltijas valsti" tā saistīja ar zināmām Vācijas revanšisma izpausmēm, bet īpaši necentās šādu valstiskuma variantu apkarot.⁴³ Patiesība abi valstiskuma varianti Antanei zināma mērā pat likās noderīgi, jo gan pagaidu valdības, gan vācbaltiešu iniciatīvas savā dziļākajā būtībā bija vērtējamās kā pretspēks lielieku varai Krievijā un tās ekspansijas draudiem. Pateicoties vācbaltiešu sakariem Eiropā un sistemātiskajam propagandas darbam, ļoti plašas aprindas Londonā, Parīzē un it īpaši

⁴⁰ Volkmann H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen...- S.215.; Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche ...- S.105, 140; Stopinski S. Das Baltikum im Patt der Mächte...- S.79, 82.

⁴¹ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 286.lpp.; Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Baltentlande - vēstures izgaisināts rēgs // Lauku Avīze.- 1998.- 7.februāris.

⁴² Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche...- S.140.

⁴³ Vēsturnieks Ojārs Niedre šajā sakarā ir secinājis, ka 1918.gada beigās Antantes valstu pārstāvji par Baltijas oficiālo saimnieku uzskatīja vācu okupācijas orgānus, tādēļ arī nav nopietni raudzījušies uz K.Ulmaņa iemiesoto Latvijas Republikas ideju un tās pagaidu valdību.- Niedre O. Antante meklē valdību (Īss ieskats 1918.gada novembra – decembra metamorfozēs) // Pretstatu cīņā. Latvija 1917.- 1950 / Sast. V.Leitāns.- R.: Avots, 1990.- 52.lpp.

Berlīnē un Vašingtonā⁴⁴ tobrīd uzskatīja, ka latviešu tauta ir visai kreisi radikāli noskaņota un no tās gaidāmi ekstrēmisti pārsteigumi, tādēļ principiāli iebildumi pret “Baltijas valsti”, kā vienotu igauņu, latviešu un vāciešu valstiskumu, neizskanēja. Šādam priekšstatam nevajadzētu izraisīt lielu izbrīnu, zinot latviešu nozīmi Krievijas revolūcijās un ņemot vērā to, kā vācbaltieši to interpretēja. Līdzīgi Antantes valstīm, nogaidošu pozīciju ieņēma Vācija, kura tobrīd bija pārvērtusies par tieši tādu demokrātisku republiku, kādu vēlējās īstenot latviešu pagaidu valdība. Atšķirībā no šībrīža Latvijas, noteicošie un redzamākie valsts darboņi Vācijā bija sociāldemokrāti, kas bija orientēti uz valsts reformēšanu un daļēji uz veco tradīciju laušanu vai vismaz pārveidi. Turpretim Baltijas valsts ideja tieši pretēji bija balstīta uz tradīciju saglabāšanu, proti- viduslaicisku valstiskuma principu reanimēšanu. Kaut gan demokrātiskā Berlīne nekad neizrādīja atklātu neapmierinātību ar šādu Baltijas valstiskumu, tā ārkārtīgi šaurā sociālā bāze un vācbaltiešu balstīšanās uz ierastajiem kārtu (korporatīvajiem) principiem, noteikti ir minami par iemesliem pētījumos jau ne reizi konstatētajam Veimāras demokrātijas (sociāldemokrātu) atbalsta trūkumam Baltijas valsts idejai,⁴⁵ kā arī tās teritorijas pievienošanas iespējai Vācijai.⁴⁶ Tas gan nenozīmē, ka Vāciju būtu apmierinājusi Latvijas Republikas ideja. Visai precīzi vāciešu attieksmi pret 1918.gada 18.novembra aktu 20.gadu pirmajā pusē izdotajā Eiropas minoritātēm veltītajā darbā formulējis pazīstamais vācu tautas tiesību aizstāvis, vācbaltietis Maksimiliāns Bēms (*M.H.Boehm*).⁴⁷ Saskaņā ar viņa uzskatu,

⁴⁴ Sākotnēji vācbaltieši un Vācija tieši ASV militāros un civilos pārstāvjus Baltijā uzskatīja par sabiedrotajiem savos Baltijas stratēģiskajos plānos. Vašingtona labprāt akceptēja dažādas ar Krievijas impērijas atjaunošanu tieši vai netieši saistītas idejas un vācieši tieši tādā veidā reizēm pasniedza Baltijas valsts koncepciju – kā pirmo uzdevumu vispārējās pirmskara kārtības atjaunošanai.

⁴⁵ Dribins L. Latviešu nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte. Dialogs bez atrisinājuma // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.- 1996.- Nr.3.- 78.lpp.; [Feldmanis I.] Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana...- 23.lpp.

⁴⁶ Schot B. Nation oder Staat? Deutschland und der Minderheitenschutz. Zur Völkerbundspolitik der Stresemann-Ära.- Marburg/Lahn: Herder-Institut, 1988.- S.39; Kā izriet no tā brīža vācu militārās varas augstākā pārstāvja Latvijā Rīdiger fon der Golca atmiņām, arī viņš esot skaidri sapratis, ka Vācijas sociāldemokrātiskā valdība Vācijas pakļautībā esošu “Baltijas valsts” veidojumu neatbalstīs.- Goltz R.von der. Meine Sendung in Finnland und im Baltikum.- Leipzig: Koehler, 1920.- S.170.

⁴⁷ Pēc kara Bēms bija tā dēvētā “Pierobežas un ārzemju vāciešu institūta” (*Institut für Grenz- und Auslandstudium und der Deutschumsseminars an der Deutschen Hochschule für Politik*) vadītājs Berlīnē.

vāciešu izpratnē neatkarība kustības Baltijas valstīs bijušas “nacionāli lielnieciskas” un vērstas pirmkārt pret vācu sabiedrības augšslāni, bet pati Latvijas Republikas pasludināšana šādā kontekstā izskatījies pēc “karnevāla joka” (*Fastnachtsstreich*).⁴⁸

18.novembris vēl nebija neko būtisku izšķīris, joprojām saglabājās iespējas veidot cita veida valsts varas mehānismu vai pat valsti kopumā, tikai tagad šādas aktivitātes vāciešiem bija jāveic aizplīvurotā veidā, lai neizsauktu atklātu konfrontāciju ar nacionāli orientētajiem latviešu politiķiem. Diemžēl, Latvijas Republikas ideja pagaidām nebija iekarojusi visaptverošu sajūsmu arī latviešu sabiedrībā. Latvijas sabiedrības lielas daļas vienaldzība pret politiskajiem procesiem 1918.gada nogalē bija visai tipiska parādība attiecībā pret visu, arī pret pagaidu valdību.⁴⁹

Pēc Vācijas impērijas sabrukuma un tai sekojošās neatkarīgās Latvijas pasludināšanas, vācbaltiešu ideja par “Baltijas valsti” netika aizmirsta, tā piedzīvoja tikai transformāciju - pielāgojās jaunajai starptautiskajai situācijai. Joprojām tieši Vāciju vācbaltieši uzskatīja par sabiedroto savu politisko mērķu realizēšanā. “Baltijas valsti”, tās sākotnējā interpretācijā, kā restaurētu Livoniju, tagad vairs nevarēja tik viegli īstenot, jo pirms Latvijas Republikas pasludināšanas, neatkarīga republikāniska valsts bija pasludināta arī Igaunijā, kas vispārpolitisko situāciju Baltijā radikāli mainīja. Vācu plāni daļēji izjuka, tomēr cerība par vācbaltiešu interesēm atbilstošu valstiskumu saglabājās un bija arī cilvēki, kas aktīvi uzņēmās šīs idejas tālāko transformēšanu un īstenošanu.

Precīzi vācbaltiešu attieksmi pret 18.novembra aktu raksturo tā laika Rīgas vācu prese. Notikušo tā vērtēja visai rezervēti un bez liekām emocijām, cenšoties nogaidīt un redzēt, kādu rezonansi šis notikums izsauks Vācijā un Antantes valstīs. Aktīvāks sava viedokļa paušanā ir vienīgi tobrīd lielākais un ietekmīgākais vācbaltiešu izdevums, konservatīvais Rīgas vācu laikraksts “Rigasche Zeitung”, kas regulāri pauž kritiku par latviešu partiju pret vācu aristokrātiju īstenoto politiku, kā arī protestē pret iedomātiem latviešu centieniem ar varu piespiest vāciešus “mīlēt”

⁴⁸ Boehm M.H. Europa irredenta... - S.162.

⁴⁹ Kā pieļauts pat K.Ulmaņa autoritārā posma vēstures pētījumos, sabiedrības uzticība pagaidu valdībai nebija pietiekoši augsta vēl līdz pat 1919.gada 8.jūlijam, kad Rīgā pēc landesvēra un Dzelzs divīzijas sakāves Cēsu kaujās varēja atgriezties K.Ulmaņa pagaidu valdība.- Latvijas atbrīvošanas kara vēsture (Viršredaktors ģenerālis M.Peniķis).- R.: Literatūra, 1938, 1.daļa.- 60.-61.lpp.

Latviju.⁵⁰ Spilgtākos "Rigasche Zeitung" rakstus pārpublicē arī vācu reģionālā prese. Viens no tādiem ir analītiska dabas raksts "Par situāciju Baltijas valstī" (*Zur Lage im Baltenlande*), kur, analizējot vācbaltiešu un latviešu attiecības "Baltijas valstī" jeb *Baltenlandē*,⁵¹ uzsvērts, ka neviens "ar revolveri nedrīkst piespiest vāciešus ticēt jaunajai Igaunijai un Latvijai".⁵² Ziņu par pašu Latvijas Republikas pasludināšanu "Rigasche Zeitung" ievieto tikai pēc pamatīga Vācijas iekšpolitiskā, ārpolitiskā un militārā notikumu izklāsta, proti, šī ziņa parādās tikai laikraksta 7.(sic!) lappusē.⁵³ Acīmredzot, notikušas vācu avīzei tobrīd nešķīta īpaši svarīgs. Tomēr jau nākamajā avīzes numurā var konstatēt, ka arī redakcija ir apjautusi šī notikuma varbūtējo nozīmīgumu. Latviešu un igauņu uzsāktais ceļš, pēc avīzes redakcijas domām, bija ļoti atšķirīgs no tā, kuru gribētu iet Baltijas vācieši. Vāciešu attieksmi pret nupat pasludināto republiku avīze raksturo ar sekojošiem vārdiem: "... par mūsu sajūsmu un aplausiem nevar būt ne runas" (*von Freude und Beifall kann natürlich bei uns nicht die Rede sein*), te gan uzreiz seko piebilde, ka arī no sadarbības latviešiem jaunās situācijas ievaros vācieši necentīšoties izvairīties.⁵⁴

Salīdzinājumā ar konservatīvo vācu laikrakstu "Rigasche Zeitung", plašāku uzmanību 18.novembra aktam pievērš otrs lielākais vācbaltiešu preses orgāns – "Baltische Zeitung", kas Latvijas Republikas proklamēšanas norisi bija ievietojis jau nākamās dienas ievadlapā – svarīgākās ziņas vietā.⁵⁵ Atšķirībā no "Rigasche Zeitung", liberālāk ievirzītais "Baltische Zeitung" turpmāk demonstrēja visai lojālu attieksmi pret Latvijas valstiskumu.⁵⁶ Tā, piemēram, 1918.gada pēdējā ievadrakstā,

⁵⁰ Tā, piemēram, rakstā "Ostseeprovinzen und Weltpolitik" parādās visai izteikts viduslaiciskās (kārtu) domāšanas tradīcijas par muižniecības un aristokrātijas svarīgo vietu stabilitātes un labklājības nodrošināšanā sabiedrībā.- Rigasche Zeitung.- 1918.- 17.Dezember.

⁵¹ Kā redzams, vācu prese attiecībā uz Latvijas teritoriju konsekventi turpināja lietot jēdzienu "Baltijas valsts" (*Baltenland*), tādējādi uzsverot savas valstiskās izpratnes legimitāti.

⁵² Lai piedotu tikko pasludinātajiem neatkarīgajiem valstiskajiem veidojumiem ironisku pieskaņu, vācu presē abas valstis bieži netika sauktas to oriģinālvārdos vācu valodā, bet gan atdarinot igauņisko un latvisko izrunu ("Eesti", "Latwija").- Mitauische Zeitung.- 1918.- 7.Dezember.

⁵³ Rigasche Zeitung.- 1918.- 19.November.

⁵⁴ Turpat.- 20.November

⁵⁵ Baltische Zeitung.- 1918.- 19.November.

⁵⁶ Laikraksta visai iecietīgā, lojālā attieksme pret Latviju zināma mērā pat ir pretrunā ar to, ka tobrīd šī izdevuma galvenā redaktora postenī bija korporācijas *Fraternitas Rigensis* biedrs Vilhelms Baums (*W.Baum*), kas, nespēdams samierināties ar Latvijā valdošo kārtību, 1919.gadā emigrē uz Vāciju un

kas vēlīts aizvadītā gada izvērtējumam, lasāms, ka šis gads visumā sācies Vācijai ļoti izdevīgi - tās rīcībā bija nonākusi visa Baltijas teritorija, kas devusi vācbaltiešiem cerību par kopīga Baltijas valstiskuma izveidi. Tomēr "Baltijas valstij", kā to novērtē laikraksts, bijis liels trūkums – tai trūcis atbalstītāju latviešu un igauņu tautās. Līdz ar to šī ideja nav spējusi pārdzīvot pārmaiņas, kuras izraisīja 1918.gada novembra notikumi Vācijā un jau drīz kopīgās "Baltijas valsts" vietā vācieši ieraudzījuši divas neatkarīgas republikas.⁵⁷ Kopumā gan 1918.gada novembra otrajā pusē un decembrī vietējā vācu presē valdīja "Rigasche Zeitung" garā ieturētais konservatīvais noskaņojums.⁵⁸

Sarežģītā situācijā pēc 1918.gada 18.novembra bija nonākuši dažādi Vācijas oficiālie pārstāvji, kas pastāvīgi uzturējās Latvijas teritorijā. Savā politiskajā orientācijā viņi līdz šim pilnībā bija orientējušies uz Baltijas Reģentu padomes izstrādāto Baltijas kopējā valstiskuma koncepciju un nebija pietiekoši novērtējuši LPNP konsekventās aktivitātes latviskā valstiskuma izveides darbā. Vācijas pārstāvji nespēja operatīvi novērtēt jauno situāciju un steidzīgi aicināja Berlīni neatzīt latviešu un igauņu pagaidu valdības un vienkārši nogaidīt līdz miera konferencei, kas tad arī izlemtu Baltijas jautājumu.⁵⁹ Tūlīt pēc Latvijas Republikas pasludināšanas, 21.novembrī arī pats Baltijas reģentu padomes vadītājs Ā.Pilars fon Pilhaus

---

pavada tur visu starpkaru periodu.- Album fratrum Rigensum 1823-1939 (bearbeitet von Otto Hentzelt).- Hamburg-Hamm: Hoffmann, 1963.- S.80.

⁵⁷ Baltische Zeitung.- 1918.- 31.Dezember.

⁵⁸ 18.novembra akta apraksts vācu presē ir visai vienveidīgs, pat identisks un mudina domāt, ka publikācijās par pamatu ņemts tikai viens informācijas avots (aculiecinīks?). Tā, piemēram, lielākie reģionālie (Jelgavas un Liepājas) vācbaltiešu preses izdevumi "Mitauische Zeitung" un "Libauische Zeitung" nopublicējuši attiecīgajiem "Rigasche Zeitung" un "Baltische Zeitung" rakstiem gandrīz identiskus bezkaislīgus notikušā aprakstus. Tāpat visas pieminētās Latvijas teritorijā vācu valodā iznākošās avīzes 21.novembrī nopublicē Vācijas reihskomisāra un pilnvarotā Baltijā Augusta Vinniga oficiālo vēstījumu vācbaltiešiem Latvijā un Igaunijā "Vācietības aizsardzība Baltijā" ("*Der Schutz des Deutschtums im Baltikum*"), kur Vācijas pārstāvis apliecina Berlīnes gatavību uzņemties aizbildniecību pār Baltijas vāciešiem.- Libauische Zeitung.- 1918.- 21.November; Mitauische Zeitung.- 1918.- 21.November.

⁵⁹ Vācijas Ārlietu ministrijas pārstāvja pie Baltijas zemju vācu militārās pārvaldes Hansa Artūra fon Kemnica (*H.A.von Kemnitz*) telegramma Vācijas ārlietu ministrijai 1918.gada 12.novembrī par gaidāmo Latvijas Republikas pasludināšanu un Vācijas nostāju šajā jautājumā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd. I (9.November 1918 bis 5. Mai 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.- Dok.8. S.12.

telegrammā Vācijas ārlietu ministrijai pauda sašutumu par latviešu un igauņu vienpusēji pasludinātām valstīm (*Sonderstaaten*) un aicināja vācu ārlietu resoru šo protesta telegrammu nogādāt līdz citu valstu valdību pārstāvjiem, lai arī tās zinātu Reģentu padomes nostāju pret aktuālajiem notikumiem.⁶⁰ Tomēr Vācija ieņēma nogaidošu pozīciju, izvairoties no konkrēta viedokļa paušanas par 1918.gada 18.novembra aktu, bet vienlaicīgi atturoties arī no jebkāda atklāta oficiāla atbalsta sniegšanas "Baltijas valsts" modeļa īstenotājiem. Šāda Berlīnes atturība, protams, neveicināja Latvijas Republikas straujāku starptautisko nostiprināšanos, bet vienlaicīgi arī nelika grūti pārvaramus šķēršļus jaunizveidotajai Latvijas Tautas padomei Latvijas neatkarīgā valstiskuma nostiprināšanas pasākumiem.

---

⁶⁰ Reģentu padomes vadītājs uzskatīja, ka viņa pārstāvētā institūcija pat ir "likumīgāka", jo, atšķirībā no latviešu iniciatīvas, veidojusies uz plašākas (proti, Baltijas zemju padomju - landesrātu) sabiedriskās bāzes pamata (turpat.- Anmerkung 3). Izmantotie avoti un literatūra nesniedz liecības par Berlīnes jebkādu reakciju uz Ā.Pilara fon Pilhaua telegrammu, acīmredzot, Berlīnē tā tikuši ignorēta.

3.

**"Strīka afēras" ģenēze un izgāšanās
(1918.gada novembris – 1919.gada februāris)**

Pēc 18.novembra ar "Baltijas valsts" koncepcijas iedzīvināšanu saistās Baltijas Reģentu padomes ārlietu komisāra un Vidzemes muižniecības (*Livländische Ritterschaft*) landmaršala Heinriha Strīka (*H.E.K.Stryk*) vārds, kurš jau kopš Pasaules kara sākuma aktīvi iestājās par Baltijas provinču pievienošanu Vācijai un nedzēšamu vietu Latvijas valsts tapšanas vēsturē ierakstījis kā viens no asākajiem demokrātiskas, parlamentāras republikas idejas pretiniekiem.⁶¹ 1918.gada 11.novembrī Reģentu padomes priekšsēdis Pilars fon Pilhaus parakstīja pilnvarojumu, ar kuru Strīks ieguva tiesības "Baltijas valsts" vārdā slēgt jebkura veida (*sic!*) starptautiskus un cita veida līgumus.⁶² Tās bija neredzēti plašas pilnvaras, ko kāda valstiska institūcija piešķir atsevišķam cilvēkam. Fon Pilhaua un fon Strīka savstarpējo lielo uzticēšanos izskaidro abu vācbaltiešu politiķu ciešās dzīves gaitas – abi bija dzimuši Pērnavā, studējuši Tērbatā, dzīvojuši Rīgā, bet uzticēšanās stiprākais garants bija abu politiķu piederība studentu korporācijai *Livonia* (kā gan fon Pilhaus varēja neparakstīt uzticības pilnvarojumu savas korporācijas filistram Strīkam, saskaņā ar korporāciju goda un uzticības normām tas nemaz nebija iespējams!).⁶³

Pēc 11.novembra, kad arī Rīgā uzzināja Vācijas notikumu būtību, zuda pamats tālākai Reģentu padomes un Zemes komitejas darbībai līdzšinējā veidā. Šo Baltijas valsts institūciju funkcijas (tagad tās gan saistījās vairāk ar pašu vācbaltiešu tiesību pārstāvēšanu) pārņēma gandrīz vienlaicīgi ar Reģentu padomi izveidotā Vācbaltiešu nacionālā komiteja (oficiāli *Der Baltische Deutsche Nationalausschuß*, bieži saukta

⁶¹ Latvijas atbrīvošanas kara vēsture / Virsred. ģenerālis M.Peniķis.- R.: Literatūra, 1938, 1.daļa.- 54.lpp.; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960.- Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1970.- S.780.

⁶² Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat...- S.346.

⁶³ Album Livonorum. Dorpat 1822-1939.- [Lübeck]: Philisterverein der Livonia, 1958.- S.301, 339.

arī *Deutsch-Baltischer Nationalausschuß*).⁶⁴ Šo institūciju, kas bija veidota pēc vācbaltiešu tradicionālā korporatīvā principa,⁶⁵ bija pieņemts uzskatīt par vācbaltiešu politisko spēku delegātu apvienību.⁶⁶ Strīks tagad bija kļuvis par Vācbaltiešu nacionālās komitejas “ārlietu ministru” un turpināja nodarboties ar “Baltijas valsts” koncepcijas īstenošanu un nepieciešamā ārvalstu atbalsta sarūpēšanu. Arī pati Vācbaltiešu nacionālā komiteja nespēja attiekties no sava ideālā valstiskuma tēla. Kā savās atmiņās paudis Latvijas tā laika provāciski orientētais redzamais latviešu politiķis Andrievs Niedra, vācbaltieši atzinuši par neiespējamu pieņemt Latvijas Tautas padomes politisko platformu, citiem vārdiem – neatkarīgu, republikānisku Latvijas valstiskumu.⁶⁷

Tagad gan par “Baltijas valsti” oficiālajā saskarsmē vācbaltieši vairs atklāti nerunāja, “Baltijas valsts” jēdzienu aizstāja uzskats par “nacionalitāšu valsts” izveides nepieciešamību, kas savā dziļākajā būtībā saturēja tās pašas “Baltijas valsts” kā daudznāciju valstiskuma uzbūves pamatprincipus.⁶⁸ Pēc 18.novembra Vācbaltiešu nacionālā komiteja bija uzsākusi darboties kā neatkarīga institūcija, pārstāvēja vācbaltiešu intereses pie Antantes un nekādā gadījumā nepieļāva iespēju atteikties no

⁶⁴ Ar Vācbaltiešu nacionālo komiteju prese sabiedrību iepazīstina jau 1918.gada 9.novembrī.- Rigasche Zeitung.- 1918.- 9.November.

⁶⁵ Starpkaru perioda vācbaltiešu literatūrā īpaši izcelts, ka šī institūcija neveidojās pēc latviešiem ierastā politisko partiju principa, bet saskaņā ar vācbaltiešu seno tradīciju - apvienojoties dažādu profesiju un vācu sabiedrības kārtu organizācijām.- Rimša H.fon. No novada politikas uz nacionālo politiku // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 38.lpp.

⁶⁶ Garleff M. Deutschbaltische Politik zwischen den Weltkriegen. Die parlamentarische Tätigkeit der deutschbaltischen Parteien in Lettland und Estland.- Bonn-Bad Godesberg: Wissenschaftliches Archiv, 1976.- S.20.

⁶⁷ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lielinieciem.- R.: Zinātne, 1998.- 162.lpp.

⁶⁸ Vēsturnieks Leo Dribins uzskata, ka pēc dažu nedēļu ilgas pastāvēšanas Reģentu padome, ko vadīja Pilars fon Pilhaus, savu darbību beigusi sakarā ar atbalsta trūkumu Baltijai kā monarhistiska veida valstij (Dribins L. Latviešu nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte... - 78.lpp.). Te gan būtu jāprecizē, ka paši vācbaltieši monarhistiskai vai uz kārtu tradīcijām balstītajai valsts koncepcijai neiebilda, tieši pretēji – tā saskanēja ar viņu interesēm un vēsturiski noteiktajiem priekšstatiem par sabiedrības kārtību. Protams, situācija Vācijā bija mainījusies, monarhija bija likvidēta, bet tas neliedza iespējas meklēt citus dinastiskās atkarības variantus, vai padarīt Baltiju par pilnīgi neatkarīgu monarhiju.

nacionalitāšu valsts koncepcijas īstenošanas.⁶⁹ Formāli vērtējot, šīs vācbaltiešu aktivitātes nebija pretvalstiskas vai pretlikumīgas. Latvijas Republika tobrīd bija valstiskums bez visiem nepieciešamajiem normālas, neatkarīgas valsts atribūtiem. Tā kā nebija izstrādāts un pieņemts valsts pamatlikums, kurā būtu strikti noteikta valsts teritorija, uzbūve un pārvaldes princips, vācbaltiešiem bija pilnīgas tiesības veicināt tādas valsts pārvaldes struktūras iedzīvināšanu, kas balstītos uz viņiem pieņemamākiem principiem. Lielākā vācbaltiešu nelaime bija tajā, ka viņi nespēja pieņemt demokrātijas normas, kas daudz lielākas priekšrocības deva skaitliskajam vairākumam - latviešiem - un tādēļ sākotnēji nemaz neizrādīja īpašu vēlēšanos diskutēt ar latviešu pagaidu valdību. Vācbaltieši joprojām cerēja, ka varēs izmantot savus vēsturiski veidojušos korporatīvos sakarus Eiropā, lai apietu vairākuma demokrātijas un pamatnācijas pašnoteikšanās normas. Tas gan neizslēdza sadarbības iespēju starp pagaidu valdību un Vācbaltiešu nacionālo komiteju atsevišķu svarīgu kopēju interešu vārdā, kā, piemēram, cīņā par Latvijas teritorijas aizsargāšanu no lieliniekiem.⁷⁰

Nepieņēmis demokrātijas normas vācbaltiešu politiķu vairākums tomēr gāja daudz tālāk par valsts pārvaldes principa diskutēšanu un sāka īstenot plānus, kas paredzēja vardarbīgu Latvijas Republikas idejas graušānu un līdz ar to nonāca pretvalstiski orientēta spēka statusā. Šajā sakarā kā pirmais spilgtākais piemērs minamas Strīka skandalozās un neveiksmīgās aktivitātes. Strīka iekrišana 1919.gada 18.februārī ar augstākā mērā kompromitējošiem materiāliem sagādāja īpaši lielas raizes Vācijas militāram pārstāvim ģenerālim fon der Golcam. Tobrīd Latvijas pagaidu valdības rīcībā nonāca "Baltijas valsts" izveides dokumentācija, kuras pamatdoma bija pagaidu valdības gāšana.⁷¹ Strīka plāni nebija nekas kardināli atšķirīgs no iepriekšējiem vācbaltiešu priekšstatiem par valstiskuma koncepciju – tie paredzēja izveidot apvienotu monarhistisku vāciešu, latviešu un igauņu valstiskumu,

⁶⁹ Rimscha H.von. Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe...- S.130.

⁷⁰ Kā zināms, vācieši bija pārstāvēti arī Latvijas pirmajā pagaidu valdībā. Tajā darbojās tādi pazīstami tā laika vācbaltieši ka E.fon Rozenbergs (valsts kontrolieris), K.Kelers (izglītības ministra biedrs), A.fon Klots (tirdzniecības un rūpniecības ministra biedrs), tomēr tas K.Ulmaņa autoritāti vācbaltiešu vidū nepaaugstināja.

⁷¹ Strīka afēra ir plaši aprakstīta jau starpkaru perioda memuāru literatūrā. Vienu no plašākiem šo Liepājas notikumu atstātiem ir sniedzis pagaidu valdības loceklis Miķelis Valters.- Walters M. Lettland seine Entwicklung zum Staat und die baltischen Fragen.- [Rome: b.i.], 1923.- S.372-377.

kurā vāciešiem, neraugoties uz toniecīgo īpatsvaru sabiedrībā, tiktu garantēts sava veida privilīģēts izņēmuma statuss. Īpaši šokējoša bija ziņa par Strīka sagatavotu līguma projektu ar fon der Golcu par vācu spēku līdzdalību Igaunijas un Latvijas pagaidu valdību gāšanā.⁷² Tūlīt pēc sazvērestības atklāšanas Latvijas pagaidu valdība lielāko daļu informācijas nodod publicēšanai tolaik Liepājā izdotajā dienas laikrakstā "Latvijas Sargs". Šī publikācija latviešu sabiedrībā pastiprināja jau tā lielo neapmierinātību ar vāciešu politiskajām aktivitātēm Latvijā un meta visnotaļ negatīvu ēnu uz Vācbaltiešu nacionālās komitejas iespējamo saistību ar notiekošo sazvērestību.⁷³

Saistībā ar 18.februāra incidentu ir saglabājušās pat oficiālas publicētas dokumentāras liecības, kas liecina par Berlīnes ieinteresētību nogludināt incidenta sekas un atbrīvoties no atbildības par "Baltijas valsts" izveides plānu, lai pilnībā nesakompromitētos Antantes acīs. Tā, piemēram, Vācijas pārstāvja pie Latvijas un Igaunijas valdībām A.Vinniga padomnieka preses un propagandas jautājumos Erika Kērera (*E.Köhler*) īsi pēc notikušā tapušā demagoģiska rakstura materiālā varam lasīt, ka „Vācija nosoda pret Latviju un Igauniju vērsto Strīka afēru un Baltijas valsts izveides mēģinājumu”⁷⁴. Tepat ir uzsvērts, ka vācbaltiešu tā laika sabiedriskajās pārstāvniecībās⁷⁵ nav bijušas informētas par Strīka aktivitātēm un tādēļ, tāpat kā Berlīne, nevar tik saistītas ar Strīka plāniem.⁷⁶

Darbs pie Baltijas valsts modeļa izstrādes un tā īstenošanas pēc 1918.gada novembra notika neapšaubāmi šaurākā lokā un pat bija uzskatāms par konspiratīvu. Daļa vācbaltiešu pārstāvniecību pat nebija spējīga īsti iesaistīties diskusijā par

⁷² Kā uzsvērts jau pirms Otrā pasaules kara klajā nākušajā vēsturiskajā literatūrā, Strīka sazvērestības fakts un tā saistība ar Vācijas militārajām aprindām (fon der Golcu) "ļoti lielā mērā pacēla pagaidu valdības popularitāti latviešos, jo tagad bija skaidrs pierādījums, ka Pagaidu valdība nav vis zināmo vācu centienu atbalstītāja (...), par kādu viņu centās iztēlot lielinieki, bet gan stipri apdraudēta cīnītāja par mūsu tautas tiesībām".- Latvijas atbrīvošanas kara vēsture (Virssredaktors ģenerālis M.Peniķis).- R.: Literatūra, 1938, 1.daļa.- 54.-55.lpp.

⁷³ Latvijas Sargs.- 1919.- 24.februāris.

⁷⁴ Köhler E. (Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands un Estlands). Wofür kämpft der deutsche Soldat in Lettland?.- [b.v., 1919].- S.5.

⁷⁵ Baltiešu nacionālā komiteja (*Baltisch-Deutscher Nationalausschuß*), Kurzemes bruņniecība (*Kurländische Ritterschaft*) un Vidzemes bruņniecība (*Livländische Ritterschaft*).

⁷⁶ Köhler E. (Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands un Estlands). Wofür kämpft der deutsche Soldat in Lettland?.- [b.v., 1919].- S.5.

valstiskuma konceptuālajām nostādnēm,⁷⁷ tomēr pilnīgi nepareizi būtu uzticēties vācbaltiešu vēl 1918/19.gadā izvirzītajai tēzei, ka Strīks Baltijas valsts plānu īstenojis pats, pilnīgi uz savu galvu, nekoordinējot to ar Vāciju un vācbaltiešu pārstāvniecībām Baltijā, kā to pasniedza jau pieminētais Vācijas pārstāvniecības preses atašejs E.Kērsers, bet vēlāk turpināja izklāstīt arī vācbaltiešu historiogrāfija.⁷⁸

Šāds viedoklis būtu apstrīdams kaut vai tādēļ, ka vispirms jau šajā projektā tieši vai netieši iesaistīto cilvēku bija krietni vien vairāk, lai uzskatītu to tikai par nelielu (vai pēc 1918.gada novembra, tikai par vienas personas - Strīka) darboņu grupu. Vairākums tobrīd politikā aktīvo Baltijas vāciešu personu bija savstarpēji saistītas ar ciešām korporatīvajām saitēm un tās vienoja līdzīgi politiskie uzskati. Jau pieminēts, ka galvenais avantūras vaininieks Strīks un tā pilnvaru devējs Pilars fon Pilhaus bija vācbaltiešu studentu korporācijas *Livonia* biedri. Korporanti no *Livonia's* bija arī starp tām personām, kuras Strīks bija izvēlējis par saviem palīgiem "Baltijas valsts" plāna īstenošanā, tostarp, piemēram, Vidzemes landrāts Arveds fon Etingens (*A.von Oettingen*) un vācu okupācijas laika Rīgas galvenās policijas pārvaldes ierēdnis Rihards fon Hēns (*R.von Hehn*).⁷⁹ Interesanti, ka šajā laikā vācbaltiešu galvenās sociālpolitiskās organizācijas - Nacionālās komitejas - vadītāja postenī arī atradās *Livonia* korporants - Artūrs Reisners (*A.E.Reusner*).⁸⁰ Savukārt šeit pieminētās Vācijas pārstāvniecības atbildīgas personas un izpalīgi bija turpmāk politikā īpaši aktīvās vācbaltiešu korporācijas *Rubonia* biedri: Makss E.Šeibners-Rihters

⁷⁷ Piemēram, Strīks attiecīgo dokumentāciju par Baltijas valsti gatavoja Zviedrijā un tas apgrūtināja kontaktus ar Baltiju.

⁷⁸ Šādu uzskatu principā atbalstījuši visi ievērojamākie vācbaltiešu autori, kas pievērsušies 1919.gada norišu rekonstrukcijai Latvijas teritorijā, tostarp tādi pazīstami vācbaltiešu vēsturnieki kā Hanss Rimša un Arveds Taube: Rimscha H.von. *Die Episode Niedra // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919*; Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.248; Taube A.von. *Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche...* - S.172, 189, 201. Vācijas tolaik oficiāli propagandētā un vācbaltiešu historiogrāfijā akceptētā nostāja par "Baltijas valsts" koncepciju kā nelielas vāciešu darboņu grupas nereālu pasākumu ir sastopama arī mūsdienu Latvijas vēstures literatūrā (skatīt, piemēram: Dribins L. *Latvijas nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte...* - 78.lp.).

⁷⁹ *Album Livonorum...* - S.187, 228.; Andersons E. *Latvijas vēsture 1914-1920...* - 427.lpp.

(*M.E.Scheubner-Richter*) un Heinrihs Geists (*H.R.Geist*), kuri pildīja paša Vācijas pārstāvja Baltijā A.Vinniga un viņa propagandas šefa E.Kērera uzdevumus.⁸¹

Korporatīvajā vidē vācbaltieši uzturēja ciešus kontaktus, bija savstarpēji labi pazīstami un, protams, īpaši cieši kontakti veidojās starp vienas korporācijas biedriem ("brāļiem", jeb "frāteriem"), kā tas notika *Livonia's* gadījumā. Pašu vācbaltiešu literatūrā ir atzīts, ka Strīkam korporatīvajā līmenī pirms afēras izgāšanās varēja būt ciešas attiecības ar vācu kontrolē esošā Latvijas bruņotā formējuma - landesvēra (*baltische Landeswehr*) - pārstāvjiem, it īpaši - ar tā idejisko kodolu veidojušajiem triecienvienību komandieriem, korporantiem Franku Pfeferu (*F.Pfeffer*) un vācbaltiešu aprindās īpaši cienīto Georgu Manteifeli (*G.Manteufel*).⁸² Pieminot landesvēru, vācbaltiešu korporāciju nozīmi tā izveidē ir jāvērtē pat kā ārkārtīgi nozīmīgu. 1918.gada novembrī un decembrī tieši vācbaltiešu korporācijas bija tās, kas veidoja landesvēra pamatkodolu. Vācbaltiešu korporācijas bija pieņēmušas īpašu lēmumu, ar kuru bija uzlikts par pienākumu visiem korporācijas aktīvā konventa locekļiem brīvprātīgi iestāties landesvērā.⁸³ Tādējādi landesvērā iestājās gandrīz visi ieročus nest spējīgie un Baltijas teritorijā esošie vācbaltiešu komiltoni (studējošie) un fīlistri. Piemēram, no Rīgas korporācijas *Concordia Rigensis* vācbaltiešu bruņotajos formējumos iestājās vairāk kā 70 korporantu,⁸⁴ no *Fraternitas Rigensis* – ap 80,⁸⁵ turpat 60 karotāju landesvēram deva korporācija *Rubonia*, bet *Livonia* - gandrīz 90.⁸⁶ Līdzīga aktivitāte bija novērojama pārējās vācbaltiešu korporācijās. Lielākā daļa

⁸⁰ Reisners ar politiku nodarbojās jau kopš 1909.gada, kad kļuva par Rīgas domes deputātu. Starpkaru periodā viņš lielākoties uzturējās Austrumprūsijā, kur vadīja rūpnīcu "Schichau".- *Album Livonorum...*- S.239; *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...*- S.623.

⁸¹ Pēc Stučkas režīma iedibināšanās Latvijā abi pieminētie *ruboņi* devās uz Vāciju, kur turpināja aktīvu darbību tādos politiskos grupējumos, kas pamatos noraidīja Baltijas pamattautu tiesības uz nacionālu valsti.- *Album Rubonorum 1875-1972*.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co], 1972.- S.179; Skatīt arī: 263.-272.lpp.

⁸² Rimscha H.von. Die Episode Niedra...-S.248, 253.; *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...*- S.487.

⁸³ *Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969*. Festschrift. Chronik. Album. Statistisches.- Hamburg, 1969.- S.33.

⁸⁴ Turpat.- S.34.

⁸⁵ *Album fratrum Rigensum 1823-1939...*- 135 S.

⁸⁶ *Album Rubonorum 1875-1972...*- 283 S.; *Album Livonorum...*- 437 S.

vācbaltiešu korporantu landesvērā stājās “Baltijas valsts”, ne demokrātiskās, republikāniskās Latvijas idejas mudināti.

Atgriežoties pie Strīka saistības ar landesvēra pārstāvjiem, protams, jāatzīst, ka vācu landesvēristi būtu varējuši sniegt nepieciešamo militāro atbalstu “Baltijas valsts” ieceres īstenošanai, ja lieta būtu nonākusi tik tālu. Šoreiz Latvijas pagaidu valdībai bija izdevies šādu notikumu pavērsienu novērst, bet tikai uz laiku.

4.

Vācbaltiešu valstiskās iniciatīvas izpausmes (1919.gada februāris - jūlijs)

1918.gada nogale un 1919.gads bija saspringts posms Latvijas neatkarīgā valstiskuma vēsturē, kas saistīts arī lielinieku ekspansiju un tās apkarošanu. Šajā sakarā latviešu vēstures literatūrā un laikabiedru vērojumos jau tradicionāli ir visai izvairīgi atspoguļota vācbaltiešu nozīme Latvijas teritorijas atbrīvošanā un tam nepieciešamo priekšnoteikumu radīšanā. Vācijas Ārlietu ministrijas arhīvs glabā materiālus par vācbaltiešu politiku un uzņēmēju plašām aktivitātēm Berlīnē 1919.gadā, kas bija saistītas ar nepieciešamā finansējuma sarūpēšanu Latvijas pagaidu valdībai un ar to epizodiskā sadarbībā esošās Vācbaltiešu nacionālās komitejas kopīgajai cīņai pret lieliniekiem. Tā, piemēram, 1919.gada 22.februārī vācu ārlietu resorā ierodas vesela delegācija, ko vada redzami vācbaltiešu politiķi, uzņēmēji un vienlaicīgi arī korporanti, tostarp pieminētais Vācbaltiešu nacionālās komitejas vadītājs, konservatīvi noskaņotais vācbaltiešu politiķis, jurists, *Livonia's* korporants Artūrs Reisners,⁸⁷ šīs pašas korporācijas biedrs, jurists, Ervins Morics (*E.P.Moritz*),⁸⁸ ļoti ietekmīgais Rīgas vācbaltiešu rūpnieks, inženieris un *Rubonia's* korporants Karls Lēzers (*C.E.L.Loesser*)⁸⁹, kā arī tirgotājs, bijušais Vācbaltiešu nacionālās komitejas

⁸⁷ Album Livonorum...- S.239; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.623.

⁸⁸ Album Livonorum...- S.269.

⁸⁹ Lēzers, iespējams, ir viens no ietekmīgākajiem, ja ne pats ietekmīgākais starpkaru perioda vācbaltiešu uzņēmējs. Jau pirms kara viņš vada "Rīgas vilnas preču rūpnīcu" ("*Rigasche Wollwarenfabrik*"), kas agrāk bija pazīstama ar nosaukumu "*Felser & Co*" un atsperu rūpnīcu ("*Stahlfederfabrik*"), bija Rūpnieku apvienības viceprezidents, savukārt vācbaltiešu vadītājā Apvienotajā zemju padomē (*vereinigter Landesrat*) bija Baltijas rūpniecības pārstāvis. Līdz 1939.gadam Lēzers turpināja vadīt "Rīgas vilnas preču rūpnīcu", bija "Slokas celulozes fabrikas", "Rīgas Ilģuciema tekstilfabrikas", un a/s "C.Ch.Schmidt" viens no direktoriem, kā arī Komercbankas un Savstarpējo Kredītu Bankas valdes loceklis (priekšsēdis).- Album Rubonorum 1875-1910.- R.: Buchdruckerei des Rigaer Tageblatts, 1910.- S.109; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.467.

vadītājs Vilhelms Reimers (W.H.M.Reimers).⁹⁰ Delegācija lūdza 50 miljonu marku ostrubļos kredītu karadarbībai pret lieliniekiem.⁹¹ Pēc minēto vācbaltiešu pārstāvju teiktā, Vācijas puse naudu drīkstējusi piešķirt tikai tad, ja sarunās kopā ar pagaidu valdību piedalītos arī vācbaltieši (Vācbaltiešu nacionālā komiteja) - tādā veidā K.Ulmanim, pēc vācbaltiešu domām, radīšoties nepieciešamība „vairāk rēķināties ar vācbaltiešiem, kas veido finansiāli spēcīgākās aprindas“.⁹²

Pēc 16.aprīļa Liepājas puča, kad vācbaltiešu militārpersonas gāza Latvijas pagaidu valdību, Vācbaltiešu nacionālā komiteja sadūšojās vēl vairāk un tās vadītājs A.Reisners gāztā Ulmaņa pagaidu ministru kabineta pārstāvjiem lika saprast, ka Latvijas Republikas valstiskuma ideja vācbaltiešiem nav bijusi un nebūs pa prātam.⁹³ Šādā gaisotnē vācbaltieši turpināja ārpolitiskās aktivitātes, kas bija vērstas uz sava valstiskā ideāla īstenošanu. 19.maijā Vācbaltiešu nacionālās komitejas pārstāvji (A.Reisners, grāfs Pauls Pālēns (P.P.A.Pahlen)⁹⁴ un politikā arī vēlāk ļoti aktīvais konservatīvais barons, korporācijas *Curonia* biedrs Valters Firkss) lūdza Berlīnei finansu palīdzību cīņai ar lieliniekiem, aicinot Vāciju neatvilkt savas karaspēka vienības no Baltijas,⁹⁵ tādējādi nodrošinot te vācu pozīcijas. Vācbaltiešu pūliņi Berlīnē vainagojās zināmiem panākumiem, vismaz landesvēra vācu vienības bija samēra labi bruņotas. Par landesvēru, protams, Vācbaltiešu nacionālajai komitejai bija jārūpējas īpaši, jo tas bija reālais militārs balsts vācu uzurpētajai varai. Tobrīd, kā bija

⁹⁰ Reimers vadīja sev piederošo fabriku "Adalbert Berg", Vācbaltiešu nacionālās komitejas vadītāja amatu viņš ieņēma no 1918.gada novembra līdz decembrim.- Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.617.

⁹¹ Vācijas Ārlietu ministrijas politiskās nodaļas padomnieka Herberta fon Dirksena (H.von Dirksen) dienesta piezīme 1919.gada 22.februārī.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.I (9.November 1918 bis 5.Mai 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.- Dok.149, S.252-253.

⁹² Turpat.

⁹³ Nottbeck B.von. Vorgeschichte einer Schlacht von Libau nach Wenden.- Tallinn: Historia, 1992.- S.42, 92.

⁹⁴ Pālēns pēc Latvijas Republikas nostiprināšanās 1920.gadā jutās Latvijā visai neomulīgi un pārcēlās uz dzīvi Rostokā. Iespējams, par cēloni tam kalpoja viņa aristokrātiskā izcelsme, izglītības trūkums un aktīvā darbošanās vācbaltiešu veidotajās varas struktūrās - Kurzemes zemes padomē un Vācbaltiešu nacionālajā komitejā.- Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.573-574.

⁹⁵ Vācijas Ārlietu ministrijas politiskās nodaļas slepenpadomnieka Konrāda Gizberta (K.Gisbert) dienesta piezīme par tikšanos ar vācbaltiešu delegāciju 1919.gada 19.maijā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.II (7.Mai bis 31.Dezember 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.- Dok.29, S.51-52.

spiesti konstatēt pašu vāciešu aculiecinieki, latviešu aprindās nostiprinājās uzskats, ka landesvēra spēku izdarītais apvērsums izriet jau no februārī atklātās Strīka savvērestības un cieši saistāms ar visu vācbaltiešu politisko virsslāni.⁹⁶ Zināmā mērā šo uzskatu apstiprina arī A.Niedra paustais par “pārdošākās” landesvēra oficeru daļas (tā Niedra apzīmē landesvēra idejisko kodolu – triecienvienības, ko vadīja korporanti) ilglaicīgajām iestrādēm saistībā ar teritorijas pārvaldes principa maiņu,⁹⁷ kas faktiski liek raudzīties uz puču kā uz Strīka ieceru reālās īstenošanas pasākumu ķēdes pirmo svarīgāko posmu. Vēl vairāk - Liepājas notikumu aculiecinieki no kreisās politiskās nometnes, piemēram, Fricis Menders savās atmiņās pauž nepārprotamu nostāju par Vācbaltiešu nacionālās komitejas ciešo saistību ar puču, kas vācbaltiešu politiku plānos vienmēr ticis vērtēts kā *ultima ratio*.⁹⁸

Ja arī par tiešu Strīka iecerēto monarhijas iedibināšanas plānu tālāku īstenošanu Baltijā šobrīd nevarēja runāt, tad par vāciešiem izdevīgāku politisko apstākļu radīšanu, kas veicinātu vācbaltiešu izpratnei atbilstošāka valstiskuma iedibināšanu, jau var runāt visai pamatoti. To uzskatāmi apliecina vācbaltiešu izvirzītā, tā dēvētā “14 punktu” politiskā programma, kas prasīja ne tikai tādu latviešiem nepieņemamu vai grūti pieņemamu normu ieviešanu kā oficiāla divvalodība (vācu un latviešu), kultūras un izglītības autonomija, bet arī tautas pārstāvniecības (parlamenta) izveidi uz vācbaltiešiem idejiski tik tuvā sabiedrības slāņu (kārtu, jeb korporatīvā) pārstāvniecības principa.⁹⁹ No Strīka iecerēm šī oficiālā vācbaltiešu nostāja atšķīrās tikai visai nomināli.

1919.gads bija smags pārbaudījums latviešu un vācbaltiešu attiecībās un ne mazāk smags tas bija Latvijas un Vācijas attiecībās. Šī gada pavasara notikumos, kas bija saistāmi ar Kārļa Ulmaņa pagaidu valdības gāšanu militāri politiskiem līdzekļiem, vācbaltieši iesaistās jau ievērojami aktīvāk. 26.aprīlī ar Ridigera fon der Golca un vācbaltiešu muižniecības atbalstu tika izveidota jauna valdība, kuras vadībā tika iecelts vācbaltietis O.Borkovskis. Šī valdība tiek izveidota kā pretpēks Ulmaņa iemiestotajam Latvijas nacionālajam valstiskumam.

⁹⁶ Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche... - S.199.

⁹⁷ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas...- 191.-192.lpp.

⁹⁸ Menders F. Domas, darbi un dzīve 1903.-1940.- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, RK2215.- 969.- 970.lp.

⁹⁹ Turpat.- 969.lp.

Notikumi Latvijas teritorijā šajā brīdī norit bez tiešiem sakariem ar Berlīni. Zināmā mērā R.fon der Golcs pat rīkojas pats uz savu galvu, par ko jau martā bija saņēmis striktu aizrādījumu no Vācijas Ārlietu ministrijas.¹⁰⁰ Arī par 16.aprīļa notikumiem Berlīnei īsti nebija skaidrs, kas te noticis - vai tas ir tikai lokāls iekšpolitiskas dabas notikums, vai arī tas ir vācbaltiešu un vācu civilo un militāro pārstāvju mēģinājums ietekmēt visas Vācijas iekšpolitiku kopumā (vēl vismaz līdz 1919.gada jūnijam (Cēsu kaujām) Berlīnes varas gaitējos bija saglabājusies tendence Latvijā notiekošo vērtēt kā Vācijas "iekšpolitisku" problēmu).¹⁰¹ Notikušais pučs īpaši neiepatikās Lielbritānijai. Kā atzīts historiogrāfijā, Londonas svarīgākais mērķis Baltijā jau kopš 1918.gada saistījās ar vācu vispārējās ietekmes mazināšanu un tādēļ savā turpmākajā politikā britu valdība centusies veicināt K.Ulmaņa ministru kabineta atgriešanos.¹⁰² Vēlākās marionešu valdības galva Andrievs Niedra savās atmiņās paudis, ka tieši 16.aprīļa notikumi pirmoreiz Antantes nostāju pavērsuši par labu Ulmaņa valdībai, viņaprāt, iepriekš Antante esot bijusi gatava atbalsīt pat Strīka īstenotos vācbaltiešu valstiskos nodomus, kas pavisam nesen bija piedzīvojuši izgāšanos.¹⁰³

Pēc apvēsuma jauno valdību sastāda Vācbaltiešu nacionālā komiteja saziņā ar vācu okupācijas un militārās varas vadību. 1919.gada 10.maijā Borkovska kabinetu nomaina identiskas dabas A.Niedras ministru kabinets. Abas minētās valdības tiešā veidā ir saistītas ar vācbaltiešu valstiskuma īstenošanas centieniem, kas daudz ko patur no "Baltijas valsts" idejas. Borkovska – Niedras kabinets nostājās uz vācbaltiešu un Vācijas interesēm tuvu plānu realizēšanas un tādēļ Vācija tam simpatizēja, kaut gan, kā tas jau konstatēts Latvijas mūsdienu historiogrāfijā, Vācija ārēji centās saglabāt priekšstatu par Vācijas neitralitāti un neieinteresētību "iekšējās latviešu

¹⁰⁰ Vācijas Ārlietu ministrija 1919.gada 29.martā dod rīkojumu R.fon der Golcam bez armijas ģenerālštāba piekrišanas neuzsākt nekādus patvaļīgus pasākumus ar vai pret latviešu un igauņu pārstāvjiem.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.I (9.November 1918 bis 5.Mai 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982.- Dok.194, S.354-355.

¹⁰¹ Vācijas valsts sekretāra vietnieka Ernesta Langverta fon Zimmena (*E.Langwerth von Simmen*) pieprasījums par situācijas izklāstu vācu lietvedim Liepājā Vilhelmam Burhardam-Mocam (*W.A.Burchard-Motz*) 1919.gada 19.aprīlī.- Turpat.- Dok.225, S.427.

¹⁰² Hovi O. *The Baltic Area in British Policy 1918-1921 // Vol.I: From the Compiegne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-20.1.1920.*- Helsinki: Finnish Historical Society, 1980.- P.40, 140.

¹⁰³ Niedra A. *Tautas nodevēja atmiņas...*- 163.-164.lpp.

lietās".¹⁰⁴ Latviešu politiķu aculieciniekiem Vācijas militāro un civilo pārstāvju samākslotā neitralitātes Liepājā tobrīd šķita kā neizdevusies, amizanta teatrāla izlikšanās.¹⁰⁵

Vāciešu un provācisko latviešu darboņu veidotā valdība turpināja vadīties pēc iepriekšējā gadā tik populārās "Baltijas valsts" idejas. Tikai tagad, sakarā ar starptautiskām izmaiņām un jaunās republikāniskās iekārtas nostiprināšanos Vācijā, "Baltijas valsts" koncepciju bija būtiski jātransformē. 1919.gada aprīļa otrajā pusē vācbaltiešu juristiem jau bija gatavs "jaunās Baltijas valsts"¹⁰⁶ plāns. Arī šoreiz "Baltijas valsts" balstījās uz jau tradicionālo vāciešu priekšstatu par valstiskumu, kurā nebūtu vienas valstiskās nācijas. Mūsdienu terminoloģijā runājot, tā bija nacionalitāšu vai "daudzkopienų valsts"¹⁰⁷, kuras tapšanas procesā vācbaltieši atvēlēja būtisku lomu vāciešiem un Vācijai. Daudzkopienų valstiskums tika izprasts kā vāciešu un divu vairākumtautību - latviešu un igauņu kopēja valsts, kur visām trim tautībām ir pilnīgi vienādas iespējas ietekmēt varas procesu. Gluži tāpat kā iepriekšējā gadā, arī šoreiz vācbaltiešu valsts pārvaldes principos bija mēģināts saglabāt Vācijas ietekmi Latvijā un Igaunijā, kā arī garantēt vāciešu ieradumu tiesības. Būtiskākā izmaiņa bija tā, ka tagad vairs netika uzsvērtā visu vācbaltiešu apdzīvoto teritoriju (Latvijas un Igaunijas) apvienošana kādā īpašā atkarības formā no Vācijas, jo vienkārši bija zuduši visi priekšnoteikumi, lai to panāktu. Kaut gan, jāatzīst, daļā vācbaltiešu republikāniskās iekārtas iedibināšanās Vācijā nešķita stabila un ilglaicīga un tādēļ tika pieļauta iespēja par "vecu laiku" atgriešanos.¹⁰⁸

Realitātē šoreiz par "jaunās Baltijas valsts" idejas upuri kļuva tikai Latvija. Igaunijas valsts "tēviem" savos nacionālās neatkarības centienos bija izdevies apsteigt

¹⁰⁴ Feldmanis I. Vācija un Latvija: no de facto līdz de iure // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki. - 1999.- Nr.1.- 61.lpp.

¹⁰⁵ Menders F. Domas, darbi un dzīve...- 971.lp.

¹⁰⁶ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve...- 125.lpp.

¹⁰⁷ Latvijā pazīstamais vācbaltiešu sociālās vēstures speciālists Leo Dribins šajā sakarā lieto apzīmējumu "divkopienų valsts", kas gan varētu būt neprecīzs, ņemot vērā vācbaltiešu valstiskuma izpratnes formulu, kas sastāvēja no trīs saskaitāmajiem: "vācbaltieši + latvieši + igauņi = valsts" (skatīt: Dribins L. Latvijas nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte...- 79.lpp.). Atšķirībā no Latvijas vēsturniekiem, vācbaltieši attiecībā pret Baltijas valsti lieto apzīmējumu "nacionalitāšu valsts".- Rimscha H.von. Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe...- S.129.

¹⁰⁸ Šādai "restaurācijai" divdesmito gadu sākumā un pirmajā pusē īpaši ticēja vācbaltiešu emigranti Vācijā.- Jaunākās Ziņas.- 1921.- 6.septembrī.; Latvijas Sargs.- 1921.- 2.aprīlis.

Latvijas Tautas Padomi un K.Ulmaņa pagaidu valdību. Protams, vācieši nebija mierā arī ar norisēm Igaunijā, bet viņus tobrīd mierināja doma, ka igauņu nacionālais valstiskums varētu drīz sabrukt, vai vismaz apstākļu spiests pieslieties vāciešiem. Zināmas ilūzijas par latviešu un igauņu piesliešanos vācu plāniem radīja arī atsevišķi provāciski orientēti A.Niedram simpatizējošie, kas Antantes lielvalstu nostāju pret Baltiju vērtēja kā pārlietu nenoteiktu un neuzticamu, tādēļ kā vienīgo alternatīvu saredzēja Latvijas un Igaunijas orientācijā uz Vāciju.¹⁰⁹

16.aprīļa notikumi vietējās vācu sabiedrības izpratnē simbolizējās ar “nedraudzīgās” Ulmaņa valdības gāšanu un vienlaicīgi nesa cerību par vāciešiem labvēlīga režīma iedibināšanu. Kopš šī brīža vācbaltiešu laikrakstu slejās atgriežas pirms 1918.gada 18.novembra tik ierastais vācu valstisko ieceru (“Baltijas valsti”) apzīmējošais jēdziens “Baltenlande” (*Baltenland*)¹¹⁰ un patētiski izteicieni, ka Baltenlandē tagad noteikti “vēl pēc gadsimtiem dzirdēs vācu valodā runājam”.¹¹¹ Īpaši liels nacionālo jūtu kāpums vācu presē bija novērojams pēc lielnieku padzīšanas no Rīgas 22.maijā. Atkal īpaši izceļas jau pieminētais konservatīvais Rīgas laikraksts “Rigasche Zeitung”, kas pilnībā nostājās Borkovska-Niedras marionešu valdības pusē, steidz sajūsmināties par notikušo un ar gandarījuma apziņu publicē landesvēra virspavēlnieka majora Alfrēda Flečera (*A.Fletcher*) rīkojumu par izņēmuma stāvokļa pasludināšanu Rīgā.¹¹² Šis rīkojums bija pamats terora uzsākšanai pret tiem Rīgas iedzīvotājiem (galvenokārt latviešiem), kas bija nonākuši ciešākā kontaktā ar lielnieku varu.¹¹³

¹⁰⁹ Pieminēto viedokli pauž, piemēram, Latvijas pārstāvis Igaunijā J.Rammans.- Hovi K. Estland in den Anfängen seiner Selbstständigkeit. Die Tagebuchaufzeichnungen des dänischen Generalkonsuls in Reval Jens Christian Johansen. 13.12.1918.-29.05.1919.- Helsinki; Turku: Universität Turku, 1980.- S.48.

¹¹⁰ Laikraksts “Rigasche Zeitung” daudzkārt konsekventi izvairās lietot jēdzienu “Latvija” (*Lettland*), tā vietā lietojot vācu ausij tīkamāko teritorijas tipiski vācisko apzīmējumu “Baltenland”, kas asociējās ar “Baltijas valsts” ideju, vai arī jēdzienu “Latvija” lietoja ar nievājošu pieskaņu, lietojot tā latvisko formu vācu transkripcijā (*Latvija*).

¹¹¹ Rigasche Zeitung.- 1919.- 24.Mai.

¹¹² Turpat.

¹¹³ Rīkojuma saturs vārda vistiešākajā izpratnē bija šausmīgs, jo par jebkura veida pārkāpumu draudēja nošaušana uz vietas. Šāds sods draudēja, piemēram, par municijas un ieroču glabāšanu, ieroču un cita veida noliktavu neuzrādīšanu, sadarbību ar lielniekiem, par lielnieku slēpšanu vai bēgšanas

Faktiski visu starpkaru posmu "sarkanais" un "baltais" terors Rīgā 1919.gadā saglabājās cilvēku atmiņā un bija viens no cēloņiem, kas veicināja uz vēsturiskās apziņas balstīto saspīlējumu starp latviešiem un vāciešiem. Vēl vairākus gadus pēc šiem notikumiem vācbaltieši (Vācijā), rakstot par lielinieku varas periodu un Rīgas atbrīvošanu, neaizmirsā visai aizskarošā veidā pieminēt latviešu sliktos nopelnus, kurus ietērpā sekojošos vārdos: "Drosmīgajām vācu vienībām izdevās atbrīvot galvaspilsētu Rīgu, kurā tā dēvētās *plintnieces*, apbruņotas boļševizētas latviešu prostitūtas, bija sarīkojušas vēl nebijušu teroru [pret vāciešiem – R.C.]...".¹¹⁴ Gandrīz nekad ne starpkaru periodā, ne pēc tā vācu vēsturiskajā literatūrā netika uzsvērts, ka lielinieciskās idejas bija atbalstījuši ne tikai latvieši, bet arī kresi orientēti Baltijas vācieši.¹¹⁵ Turpretim latviešu literatūrā 22.maiju saistīja ne tik daudz ar stratēģiski svarīgo Rīgas atbrīvošanu, bet ar vācbaltiešu landesvēra teroru, turklāt pašu teroru uzskatīja nevis par vērstu pret lieliniekiem, kā to centās iztēloties vācbaltieši, bet par teroru pret latviešu tautu. Šāds uzskats turpmāk dominēja gan latviešu valodā izdotajās fundamentālajās apkopojošā rakstura vēsturiskās publikācijās,¹¹⁶ gan skolu mācību grāmatās.¹¹⁷

"Sarkanajam" teroram sekojošais vācu īstenotais "baltais" terors Rīgā sevi apliecināja kā tipisks vietējo vāciešu politiskās tuvredzības paraugs, kas vēlāk rezultējās landesvēra sakāvē no 19.līdz 23.jūnijam ilgušajās Cēsu kaujās. "Baltais"

---

organizēšanu, par atrašanos uz ielas naktī bez atļaujas, par privāta telefona lietošanu vai telefona līniju, dzelzceļa un arhitektūras vērtību bojāšanu, par jebkura veida drukāto uzsaukumu un tekstu izplatīšanu.

¹¹⁴ Boehm M.H. Europa irredenta... - S.240.

¹¹⁵ Stučkas despotiskā režīma valdīšanas laikā Rīgā darbojās tā dēvētās Strādnieku padomes vācu sekcija, iznāca pat lielinieku laikraksts vācu valodā "Rote Fahne" un tika domāts par vācu sarkanā leģiona "Karl Liebknecht" organizēšanu.- Krupnikov P. Lettland und die Letten im Spiegel deutscher und deutschbaltischer Publizistik 1895-1959.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1989.- S.237.

¹¹⁶ Dziļš naidis pret vācbaltiešu teroru turpināja pastāvēt vēl 30.gados. Pazīstamais latviešu literāts un vēstures entuziasts Aleksandrs Grīns savā fundamentālajā darbā "Pasaules Vēsture" 1930.gadā par vāciešu un vācbaltiešu teroru pēc 1919.gada 22.maija raksta: "Tikuši Rīgā viņi bendēja pa labi un pa kreisi, un šāva visus, kas izskata pēc nelikās vācietis (...) Daudzu nošauto vienīgais pārkāpums bija viņa piederība pie vācu nīstās latvju tautības".- Pasaules vēsture Aleksandra Grīna redakcijā. Pasaule pasaules kara priekšvakarā. Pasaules karš un revolūcija.- R.: Grāmatu draugs, 1930.- 4.daļa.- 625.- 626.lpp.

¹¹⁷ Šāds vērtējums, piemēram, bija atrodamas F.Zālīša sastādītās un Izglītības ministrijas apstiprinātās Latvijas vēstures mācību grāmatas vairākkārt atkārtotajos un papildinātajos izdevumos. Skatīt, piemēram: Zālītis F. Latvijas vēsture vidusskolām.- R.: Valtera un Rapas apgāds, 1937.- 335.lpp.

terors, bet jo īpaši tam sekojošā latviešu un vācbaltiešu bruņotā sadursme Cēsu apkārtnē nesa sev līdz grūti pārvaramu negatīvu stereotipu nostiprināšanos sabiedrībā, ko Latvijas historiogrāfijā dēvē pat par ilgstošu abpusēju naidu.¹¹⁸ Naids saglabājās visu starpkaru periodu un īpaši iedzirkstījās vēsturiskās atceres dienās un vēsturiskajai retrospektīvai veltītajās latviešu publikācijās. Tad parasti latviešu valstiski politiskie uzskati tika pretnostatīti vācbaltiešu uzskatiem un tika atgādināts, ka “pēdējo triecienu vācbaltu bruņotie mēģinājumi atjaunot savu privilēģēto stāvokli Latvijā” piedzīvojuši tieši Cēsu kauju laikā.¹¹⁹ Vēlāk, kad Satversmes Sapulce apstiprināja 22.jūniju par svinamu dienu, vācbaltieši (tostarp redzamākais Latvijas vācu politiķis Pauls Šīmanis) nāca klajā ar uzskatu, ka 22.jūnijs nav uzskatāms par svētkiem, jo ir drūma epizode ārēja politiska spēka izraisītajā pilsoņu karā starp latviešiem un vāciešiem.¹²⁰

Cēsu kauju iznākums bija Latvijas Republikas idejai nelojālo vācbaltiešu konservatīvo aprindu morāla sagrāve Latvijā un gals turpmākajos brīvvalsts gados zinātniskajā literatūrā par “monstru” dēvētajai “Baltijas valsts” idejai.¹²¹ Vācu faktora izpausmēs Latvijā notika radikāls lūzums. Pēc 3.jūlija Strazdmuižas pamiera vispārējie vācu draudi Baltijā bija ievērojami mazinājušies, vācbaltiešu politika bija nonākusi strupceļā, bet vienlaicīgi vācu faktora nozīmes mazināšanās bija tiešā veidā sekmējusi angļu ietekmes nostiprināšanos Latvijas teritorijā (par K.Ulmaņa kabinetam pakļautā landesvēra virspavēlnieku tika iecelts Antantes pārstāvis - angļu pulkvedis H.R.Aleksanders (*H.R.Alexander*)).¹²²

Tūlīt pēc Cēsu kaujām - 1919.gada 9.jūlijā - darbību uz visiem laikiem pārtrauc konservatīvais vācbaltiešu laikraksts “Rigasche Zeitung”, kurš jau no pirmajām neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas dienām to neieredzēja.¹²³ Tagad šis izdevums bija zaudējis savu politisko bāzi un tā tālāka iznākšana varēja būt bīstama pašiem izdevējiem un līdzstrādniekiem. Savu noraidošo attieksmi pret neatkarīgās Latvijas Republikas ideju 1919.gada vasarā Berlīnē atklātā veidā vienīgi turpināja

¹¹⁸ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 282.lpp.

¹¹⁹ Bīlmanis A. Latviešu prese cīņā par Latvijas neatkarību.- R.: Latvijas preses biedrība, 1934.- 19.lpp.

¹²⁰ Latvijas Sargs.- 1921.- 8.oktobris.

¹²¹ Latviešu konversācijas vārdnīca.- R., b.g.- 88.burtnīca.- 22386 sl.

¹²² Hovi O. The Baltic Area in British Policy 1918-1921...- P.150.

¹²³ Bankavs J. Latvijas prese // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados...- 678.lpp. (663.- 681.lpp).

kultivēt Vācijas diplomātiskais pārstāvis pie Latvijas un Igaunijas valdībām A.Vinnigs, kurš Latviju kopā ar Igauniju uzskatīja par lieku un Vācijai interesēm neatbilstošu aizsprostu (*Sperdamm*) kontaktos ar Krieviju un paredzēja tām īsu mūžu.¹²⁴ Jūnija notikumi īpaši neiespaido arī vācbaltiešu emigrantu pretlatvisko noskaņojumu Vācijā. 1919.gada jūlijā ārlietu ministrs Z.A.Meierovics attiecības ar Vāciju, kura tobrīd simbolizēja visplašāko vāciskās politikas spektru Latvijā, raksturo kā balstītas uz naidu un diametrāli pretējām interesēm. Meierovics saredzēja, ka tagad, pēc savu koloniju zaudēšanas, Vācijā atkal bija atmodies vecais “Drang nach Osten”.¹²⁵ Šajā brīdī Meierovics vēl nemaz nespēja paredzēt, ka pavisam drīz sagaidāma šīs “spiešanās uz austrumiem” reāls īstenošanas mēģinājums Bermonta afēras veidā, kam 26.novembrī sekos Latvijas kara pieteikums Vācijai.¹²⁶

Cēsu kauju iznākums latviešu sabiedrībā izsauca nacionālu jūtu uzbangojumu, kas tiešā veidā atspoguļojās arī uz latviešu un vāciešu attiecībām. Tā vācu “Rigasche Rundschau”, kas nupat bija atjaunojusi savu darbību vecajā nosaukumā, ieņemdamā konservatīvā Rīgas vāciešu laikraksta “Rigasche Zeitung” nišu, sašutusi raksta par Ziemeļlatvijas armijas virsnieka J.Martinsona interviju “Jaunākajām Ziņām”¹²⁷, kur pausta virsnieka neapmierinātība ar pārlieku plašo vācu valodas lietojumu Rīgā. Martinsons atļāvās aizrādīt, ka Rīgā tikpat nedzird latviešu valodu un šķietot, ka tā “kāda vācu vai žīdu pilsēta, nevis jaunās Latvijas sirds”. Cīnītājiem, kas upurējuši savas asinis par valsts brīvību, tādēļ esot tiesības “pieprasīt vairāk cieņas”. Šis atgadījums pirmoreiz izsauca asu protesta reakciju no citādi Latvijas pagaidu valdībai un neatkarīgās Latvijas idejai lojālās “Rigasche Rundschau” redakcijas.¹²⁸ Vācbaltieši

¹²⁴ A.Vinniga vēstule Vācijas Ārlietu ministram Hermanim Mileram (H.Müller) 1919.gada 30.jūlijā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.II (7.Mai bis 31.Dezember 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.- Dok.121, S.209-211.

¹²⁵ Rigasche Rundschau.- 1919.- 25.Juli.

¹²⁶ Formāli Latvija pieteica karu Vācijai tādēļ, ka tā 1919.gada 18.novembrī pakļāva Bermonta armiju savai virspavēlniecībai, tādējādi no tiesiskā viedokļa izraisot kara stāvokli starp abām valstīm.

¹²⁷ Jaunākās Ziņas.- 1919.- 21.jūlijs.

¹²⁸ “Rigasche Rundschau” vēl 20.gadu beigās un 30.gadu sākumā bija saglabājusi izteikti lojāla vācu preses izdevuma slavu, kas spējis aizstāvēt gan vāciešu intereses, gan dibināt normālas attiecības ar latviešu vairākumu pilnīgi jaunos un sarežģītos politiskos apstākļos.- Bankavs J. Latvijas prese...- 678.lpp.

patiesi baidījās, ka tagad latviešu brīvības cīnītāji ar varu sāks risināt nacionālo jautājumu.¹²⁹

Sakarā ar nacionālo (valodas) jautājumu 1919.gada vasarā P.Šīmanis "Rigasche Rundschau" publicē vairākus rakstus, kuros norāda uz Latvijas nacionālo problēmu risināšanas nepieciešamību. Vienā no saviem daudzajiem ievadrakstiem "Nacionālā naida pārvarēšana" Šīmanis iestājās par oficiāla divvalodības principa ieviešanu Latvijā (Kurzemē un Vidzemē – līdztekus latviešu valodai ieviešot vācu, bet Latgalē – krievu valodu).¹³⁰ Viņaprāt tas bija vienīgais veids kā pārvarēt par tik aktuālu kļuvušo nacionālo un "šķiru" naidu. P.Šīmaņa ierosinātais divvalodības princips loģiski iekļaujas kopējās vācbaltiešu valstiskās iniciatīvas kontekstā, jo tas bija viens no vācbaltiešu aizstāvētās nacionalitāšu valsts uzbūves pamatprincipiem. Tādējādi, kaut arī varam atzīt par pareizu latviešu vēstures literatūrā jau ilgstoši pastāvošo uzskatu par P.Šīmaņa atbalstu neatkarīgam Latvijas valstiskumam¹³¹, valsts pārvaldes principu īstenošanā arī šis liberālais vācbaltiešu politiķis vēlējās īstenot tādu tiesību apjomu piešķiršanu vietējiem vāciešiem, kas būtu proporcionāli neatbilstošs, jeb daudzkārt lielāks par vācu salīdzinoši niecīgo īpatsvaru sabiedrībā.

---

¹²⁹ Rigasche Rundschau.- 1919.- 22.Juli.

¹³⁰ Turpat.- 26.Juli.

¹³¹ Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920...- 284.lpp.

5.

Bermontiāde.

Vācbaltiešu samierināšanās sākums

(1919.gada rudens)

Dramatisks, bet arī ļoti zīmīgs posms Latvijas valsts vēsturē un vācbaltiešu attieksmē pret nacionālu valsti bija notikumi sākot ar 1919.gada oktobri, kad Latvijas Republikas idejas aizstāvji cīnījās pret Pāvela Bermonta-Avalova vācu un krievu armiju. Šajā salīdzinoši neilgajā laika sprīdī, kurā izšķīrās Latvijas valstiskuma “būt, vai nebūt”, vācbaltiešu nostājā bija vērojami diametrāli pretēji - gan lojāli, gan nelojāli noskaņojumi.

Šajā periodā vairs nebija novērojami kaut cik ievērojami, aktīvi vācbaltiešu pretpasākumi pret Latvijas nacionālo valsti un K.Ulmaņa pagaidu valdību, kuri tik parasta parādība bija sākot no 1918.gada nogales līdz 1919.gada vasarai.¹³² Vācbaltiešu vēstures pētnieki ir akceptējuši viedokli, ka jau jūlijā (pēc Cēsu kaujām) arī Vācbaltiešu nacionālā komiteja ārēji vairs neesot kaitējusi Latvijas Republikas valstiskuma idejai un pārstājusi darboties pie alternatīva valstiskuma koncepcijas īstenošanas¹³³, vai kā izriet no citiem pētījumiem – vismaz “distancējusies” no turpmākiem pret Latviju vērstiem militārpolitiskiem pasākumiem¹³⁴. Šāds uzskats tomēr ir pārlietu saudzējošs un tādēļ arī apstrīdams, jo atsevišķas vadošas Vācbaltiešu nacionālās komitejas personas bija cieši saistītas ar Bermonta afēru.

Kaut gan Bermonts daudziem kā personība varēja nepatikt, liela daļa vācbaltiešu aristokrātijas nevarēja noslēpt savas simpātijas pret iespēju, ka varētu atgriezties veco laiku kārtība, vai vismaz kaut kas labāks par latviešu nacionālo

---

¹³² Latviešu sociāldemokrāti gan vēl pat 1926.gadā Saeimā asi nosodīja vācbaltiešu muižniecības pārstāvjus, uzskatīdami, ka bermontiāde ir vācbaltiešu afērista fon Strīka un latviešu valsts nodevēja Andrieva Niedras pretvalstisko plānu tālāka īstenošana.- Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un III sesija. 1926.gads.- R., [b.g.]- 7.-8., 18.sl.

¹³³ Rimscha H.von. Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe... - S.130.

¹³⁴ Lencs V. Bermonts un vācbaltieši 1919.gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1992.- Nr.4.- 97.lpp.

valstiskumu. Vadoties no šādiem vai līdzīgiem apsvērumiem, ietekmīgi vācbaltiešu muižnieciskās aristokrātijas pārstāvji tomēr sadarbojās ar bermontiešiem vai simpatizēja tiem, cerot, ka ar Bermonta militāro spēku varēs īstenot savus plānus.¹³⁵ Bermonta plāniem simpatizēja un tos atbalstīja 1918.gada 7.novembrī nedzīvi dzimušās “Baltijas valsts” vadošās personas, jo īpaši šīs “valdības” vadītājs Ā.Pilars fon Pilhaus.¹³⁶ Savā apkārtnē viņš bija pulcējis vairākus vācbaltiešu politiķus, kas jau agrāk bija līdzdarbojušies vācbaltiešu valstisko ieceru īstenošanā. Līdztekus bijušās Krievijas impērijas valdības resoru kādreizējiem atbildīgajiem un starptautiskiem sakariem bagātajiem ierēdņiem (Moricu Šilingu (*M.Schilling*), Aleksandru Meiendorfu (*A.Meyendorff*)), kuri pārstāvēja vācbaltiešu intereses pie Sabiedroto augstākās padomes,¹³⁷ Pilars fon Pilhaus turpināja izmantot tradicionālos vācbaltiešu koroprātīvos sakarus. Viņš sadarbojās ar savas korporācijas – *Livonia's* – vienu no cienījamākajiem biedriem Fridrihu fon Samsonu–Himmelstjernu (*F.von Samson-Himmelstjerna*), kas jau iepriekš kopā ar viņu un H.Strīku bija darbojies Reģentu padomē, vadīja landesvēra rīcības komiteju un tobrīd bija arī Vācbaltiešu nacionālās komitejas sekretārs, kā arī piesaistīja savu svaini, bijušo Krievijas administrācijas pārstāvi Baltijā Konstantīnu Pālenu (*K.Pahlen*).¹³⁸ Visi augstāk pieminētie Bermonta pasākumā iesaistītie vācbaltiešu politiķi atlikušos savas dzīves gadus pavadīja ārpus Latvijas, tikai Vācbaltiešu nacionālās komitejas sekretārs Samsons-Himmelstjerna, kurš bija veidojis vācbaltiešu nacionālās pārstāvniecības kolaboracionisma saikni ar Pilaru fon Pilhau, pārsteidzošā kārtā bez liekām rūpēm dzīvoja Rīgā, pat vadīja vairākas nozīmīgas vācbaltiešu organizācijas, tostarp bija *Livonia's* filistru biedrības priekšsēdis.¹³⁹ Pieminētie un citi vācbaltiešu aristokrātijas pārstāvji iesaistījās arī Bermonta organizētajā “pašpārvaldes komitejā” (no A.Niedras atmiņām izriet, ka šeit bijuši pārstāvēti pat ap 15 vācbaltiešu), kurai, saskaņā ar Bermonta atjaunotās

¹³⁵ Lencs V. Bermonts un vācbaltieši... - 91., 96.-97.lpp.; Lenz W. Die deutsche Reichspolitik, das Bermont-Unternehmen und die Deutschbalten 1918/1919 // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.37-38.

¹³⁶ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas... - 393.lpp.; Lencs V. Bermonts un vācbaltieši... - 92.-93., 96.lpp.; Lenz W. Die deutsche Reichspolitik... - S.33.

¹³⁷ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.679; Lencs V. Bermonts un vācbaltieši... - 94.lpp.

¹³⁸ Album Livonorum... - S.255; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S. 572, 665; Lencs V. Bermonts un vācbaltieši... - 92.-93., 96.lpp.; Lenz W. Die deutsche Reichspolitik... - S.30.

Lielkrievijas plāniem, bija jāuzņemas pildīt vietējās varas funkcijas.¹⁴⁰ Bermontam simpatizēja vācu landesvēra pārstāvji. Spilgts piemērs bija landesvēra komandieris (no 1919.jūlija līdz decembrim) Georgs Taube (*G.Taube*), kas par sadarbību ar Bermontu bija spiests pamest Latviju.¹⁴¹ Tāpat landesvēra rindas īsi pirms Bermontiādes sākuma un tās laikā dažādos veidos bija atstājuši ap simts vācbaltiešu landesvēristu, kas bija devušies Kurzemes vai Vācijas virzienā. Pret viņiem divdesmitajos gados pat tika uzsākta tiesvedība, sakarā ar iespējamo dezertēšanas faktu.¹⁴²

Īpaši spilgti simpatizēšana Bermonta plāniem bija novērojama Vācijā pastāvošajās vācbaltiešu emigrantu organizācijās, kuru pārstāvji centās būt starpnieki Vācijas sakaros ar Baltiju un to paustajam Berlīne parasti piešķīra lielu ticamības pakāpi.¹⁴³ Vēl pat pēc Bermonta sakāves un Latvijas kara pieteikuma Vācijai 26.novembrī, Vācijas ārlietu ministrija operēja ar šādā veidā Vācijā novadīto abstrakto "Rīgas vāciešu un krievu" viedokli, saskaņā ar kuru Berlīnei bija ieteikts nepakļauties Latvijas prasībām¹⁴⁴, lai neizrādītu vājuma pazīmes, kas varētu kaitēt visai "vācu lietai" reģionā.¹⁴⁵ Jāatzīst, ka visas turpmākās sarunas par kara zaudējumu atlīdzināšanu līdz pat 1926.gadam spilgti apliecināja Berlīnes apņemšanos ne uz mirkli neizrādīt šādas vājuma pazīmes.

Sakarā ar vāciešu izturēšanos bermontiādes laikā nosodījumu no latviešu puses nesauņēma gan tik daudz atsevišķas Bermonta afērā iesaistītās vācbaltiešu

¹³⁹ Album Livonorum...- S.255.

¹⁴⁰ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas...- 372., 374.-375., 392.lpp.

¹⁴¹ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.786; Lencs V. Bermonts un vācbaltieši...- 97.lpp.; Lenz W. Die deutsche Reichspolitik...- S.38.

¹⁴² Jaunākās Ziņas.- 1929.- 23.novembris.

¹⁴³ Ar 1919.gada 9.septembri datēts Vācijas ārlietu ministra Hermaņa Millera (*H.Müller*) Vācijas preseī ("Frankfurter Zeitung") gatavots izklāsts par vācu karaspēka vienībām Baltijā un vācbaltiešu lomu Vācijas Baltijas politikā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.II (7.Mai bis 31.Dezember 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.- Dok.169, S.301.

¹⁴⁴ Balstoties uz kara pieteikumu Vācijai, Latvija bija iecerējusi miera konferencē pieprasīt no Vācijas kara zaudējumu atlīdzināšanu. Tieši tādā veidā Latvijas kara pieteikumu Vācijai 1919.gada 26.novembrī izprata arī Berlīnē (Vācijas Ārlietu ministrijas politiskās nodaļas padomnieka Herberta fon Dirksena (*H.von Dirksen*) ziņojums Vācijas Ārlietu ministrijai 1919.gada 23.decembrī.- Turpat.- Dok.266, S.472-473).

¹⁴⁵ Turpat.

personības un Vācijā esošās ārzemju vāciešu un vācbaltiešu organizācijas, cik uz vietas operējošais landesvērs. Landesvēra neiesaistīšanās bruņotajās cīņās pret Bermontu un atsevišķu tā virsnieku saistība ar afēras vadītāju tobrīd un visu starpkaru periodu tika skaidrota ar visai spilgti negatīvu pieskaņu.¹⁴⁶ Ievērojama daļa latviešu politiķu uzskatīja, ka vācbaltiešu neitrālā nostāja un palikšana (respektīvi – nosūtīšana) austrumu frontē vērtējama kā nodevības pazīme.¹⁴⁷

Turpretim mūsdienās atsevišķi vēstures pētnieki pauž viedokli, ka vācbaltiešu politiskā neitralitāte pat esot nodrošinājusi latviešu uzvaras iespēju karā pret Bermontu.¹⁴⁸ Ja tas, iespējams, tiešām skan pārspīlēti,¹⁴⁹ tad landesvēra nozīmīgo lomu Latvijas austrumdaļas atbrīvošanā no lieliniekiem gan vairs apstrīdēt nav iespējams. Par nopelniem šo cīņu gaitā 44 vācbaltiešiem vēlāk tika piešķirta augstākā militārās atzinības zīme – Lāčplēša ordenis.¹⁵⁰ No kopējā Lāčplēša kara ordeņa kavalieru skaita (2146) vācbaltieši sastādīja 2,52 procentus, kas tuvinājās vācbaltiešu iedzīvotāju vispārējam īpatsvaram Latvijas sabiedrībā.¹⁵¹ Vadoties no šī elementārā

¹⁴⁶ Landesvērs 1919.gada rudenī atradās Latgales frontē, kur cīnījās pret lieliniekiem. Latvijas armijas cīņu laikā ar Bermonta karaspēku Rīgas pievārtē un Kurzemē, vācbaltieši austrumos turpināja cīņas ar lieliniekiem un vairs neiesaistījās politisku intrigu risināšanā ar militārām metodēm.

¹⁴⁷ Viens no neatkarības cīņu vadītājiem, ģenerālis Pēteris Radziņš savā Latvijas atbrīvošanai veltītajā grāmatā, kas pirmizdevumā iznāca īsi pēc Latvijas *de iure* atzīšanas, uzsver, ka nav bijis nekādu garantiju par landesvēra nenostāšanos Bermonta pusē, tādēļ bija nepieciešams to pēc iespējas novirzīt tālāk no Latvijas armijas un Bermonta karapulku kaujas arēnas – Latgalē.- Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš.- R.: Avots, 1990.- 12.-13.lpp.

¹⁴⁸ Dribins L. Latvijas nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte... - 80.lpp.

¹⁴⁹ Pētījumā izmantotie materiāli nesniedz apstiprinājumu tam, ka vācbaltieši ar savu neitralitāti Bermontiādes laikā apzināti būtu veicinājuši Latvijas nacionālā valstiskuma nostiprināšanos. Šāda landesvēra taktika vērtējama kā atbilstoša politisko juku brīdīm, kurā vācbaltiešu spēki izvēlējās nogaidošu taktiku. Nav zināms, kādu nostāju viņi ieņēmu, redzot, piemēram, latviešu spēku sakāvi. Drīzāk gan latviešu uzvaras iespēju karā pret Bermontu sekmēja igauņu karaspēka vienību epizodiskā klātbūtne, nevis landesvēra nogaidošā neitralitāte Latgales frontē.

¹⁵⁰ Kopumā "Lāčplēša" kara ordeni saņēma 54 vācbaltieši, no tiem 44 tika apbalvoti tieši par kaujām Latgales frontē.- Deutsch-baltische Träger des lettlandischen Militärordens "Lāčplēsis" zusammengestellt von D.A.Loeber mit familieenkundlichen Ergänzungen von H.Meyer-Eltz.- Hamburg: [Pantzer], 1999.- S.5.

¹⁵¹ Pēc Pirmā pasaules kara vācbaltieši bija trešā lielākā mazākumtautība aiz krieviem un ebrejiem un nekad nepārsniedza 4 procentu atzīmi. Saskaņā ar statistikas datiem 1925.gadā vāciešu īpatsvars Latvijas sabiedrībā bija visaugstākais un sastādīja 3,9 procenti.- Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1939.- 286.lpp.

matemātiskā aprēķina, varētu pat uzskatīt, ka vācbaltiešu militārie nopelni neatkarīgas Latvijas izveidē bija tuvu vai proporcionāli to īpatsvaram sabiedrībā.

Tā kā Bermonta plānos ietilpa Krievijas impērijas atjaunošana, kas nepieļāva neatkarīgu Baltijas valstu eksistenci,¹⁵² šķistu loģiski, ja vācbaltiešu sabiedrība pievienotos šai avantūrai, tādā veidā cerot uz sava privileģētā stāvokļa saglabāšanu (resp. atjaunošanu). Šī laika vācbaltiešu preses izdevumu sniegtā informācija tomēr liecina, ka vietējie vācieši uz Bermonta avantūristiskajiem plāniem raudzījās ar aizdomām. Starp Latvijas teritorijā šajā brīdī izdotajiem ietekmīgākajiem vācu preses izdevumiem nav atrodams neviens, kas nostātos atklātā Bermonta afēras atbalstītāju pozīcijā. Vēl vairāk - Bermontiādes laikā 1919.gada rudenī un ziemas sākumā Latvijai lojālu nostāju nodemonstrē lielākais vācbaltiešu laikraksts "Rigasche Rundschau" ar tā ideoloģisko vadītāju P.Šīmani priekšgalā. Šīmaņa redakcija konsekventi atbalstīja neatkarīgās Latvijas ideju un Pagaidu valdību. Laikraksta ievadslejā jau 9.oktobrī lasāms skaidrs nosodījums Bermonta akcijai, ko redakcija vērtēja kā agresiju pret neatkarīgu, demokrātisku valsti un pilsētu (Rīgu).¹⁵³ Vēl desmit gadus pēc neatkarības pasludināšanas toreizējā "Rigasche Rundschau" nostāja tika plaši cildināta. "Bermonta uzbrukuma laikā, vienā no Latvijas visgrūtākajiem brīžiem, kad pašas valsts liktenis tika apdraudēts un Latvijas atklātie un slēptie ienaidnieki jau klusībā gaviļēja par brīvās Latvijas drīzo krišanu, Šīmanim netrūka drosmes sava laikraksta slejās deklarēt savu un viņa vadītās vācietības daļas lojalitāti pret demokrātisko Latvijas valsti, tādā kārtā palīdzot izklīdināt tos neuzticības mākoņus, kuri šai puču un intrigu laikmetā bija draudoši savilkušies apvārsnī", tā tēlaini "Rigasche Rundschau" un tā redaktora P.Šīmaņa nopelnus raksturoja pazīstamais latviešu avīzizdevējs Jānis Bankavs.¹⁵⁴

Bija gan arī skarbāki vārdi no Šīmaņa puses. Vairāk kā mēnesi pēc Bermonta karspēka padzīšanas no Rīgas pievārtes P.Šīmans raksta, ka šobrīd vairs nav sastopams neviens vācbaltiešu preses izdevums, kas būtu negatīvi noskaņots pret

¹⁵² 20. gadu sākuma vācbaltiešu publikācijās sastopam pārliecību, ka Bermonts esot pieļāvis Baltijas provinču un Krievijas autonomiju (skatīt: Boehm M.H. Europa irredenta... - S.240).

¹⁵³ Rigasche Rundschau.- 1919.- 9.Oktober. K.Ūlmaņa pagaidu valdību vācbaltiešu avīze "Rigasche Rundschau" konsekventi atbalstīja jau kopš avīzes darbības atjaunošanas 1919.gada 21.jūlijā.

¹⁵⁴ Bankavs J. Latvijas prese // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 678.lpp.

latviešiem un Latviju, turpretim latviešu presē un politiskajās aprindās viņaprāt vēl ļoti stipri bijusi jūtama sociālas un nacionālas dabas neiecietība pret vāciešiem.¹⁵⁵

Tomēr arī šāda ārēja vācu preses lojalitāte nav absolutizējama, tai, kā jau visiem vācbaltiešu politiskajiem uzskatiem un to paudējiem, piemita apbrīnojama, bieži izaicinoša oportunitisma tendence.

Kaut gan vācbaltiešu saistība ar Bermonta afēru bija acīmredzama, pēckara periodā vācbaltieši mēģināja visai izmisīgi iztēlot šo vēsturisko realitāti sagrozītā veidā. Tā, piemēram, kad 1925.gada jūnijā Igaunijā mira Ā.Pilars fon Pilhaus (viņš dzīvoja Pērnavā, zināmā mērā visu laiku baidoties no Latvijas varas iestāžu sankcijām), augstāk pieminētais P.Šīmaņa vadītais vadošais Baltijas vāciešu laikraksts "Rigische Rundschau" steidza sniegt saviem lasītājiem īpaši pozitīvu Pilhaua nekrologu, kurā apņēmīgi apstrīdēja tobrīd latviešu sabiedrībā plaši izplatīto uzskatu par Pilhaua saistību ar pretvalstiskiem pasākumiem 1919.gadā, tostarp Bermonta afēru.¹⁵⁶

Diemžēl, spēcīgs pretarguments Šīmaņa paustajam par vācbaltiešu lojalitāti bija arī no Baltijas emigrējušie vācbaltieši. Daļa no tiem jau Pasaules kara pirmajos gados bija pārcēlušies uz Vāciju (īpaši - Berlīni), tādējādi militārajā konfliktā solidarizējoties ar savu etnisko dzimteni. Pasaules karam beidzoties, viņi daudz brīvāk varēja atļauties paust sev tīkamus uzskatus (atšķirībā no Baltijā palikušajiem vāciešiem, kuriem bija jāmeklē veids kā izlīgt un sadzīvot ar latviešiem). Šī vācbaltiešu daļa jau kopš kara sākuma skaidri un nepārprotami iestājās par Krievijas Baltijas provinču pievienošanu Vācijai.¹⁵⁷ 1918/19.gada mijas notikumi vēl vairāk

¹⁵⁵ Rigische Rundschau.- 1919.- 20.Dezember.

¹⁵⁶ Turpat.- 1925.- 27.Juni.

¹⁵⁷ Lai Vācijā dzīvojošo Baltijas vāciešu viedoklim piešķirtu nopietnāku skanējumu jau 1915.gada 10.maijā Berlīnē nodibināja īpašu vācbaltiešu pārstāvniecību "Baltijas uzticības padomi" (*Baltische Vertrauensrat*), kurai formāli tika uzticēti sociālas darba uzdevumi - palīdzības sniegšana ienaidnieka zemē (Krievijā un vēlāk arī Baltijā) nonākušajiem tautas piederīgajiem. Pirmā pasaules kara gados lielā aizņemtība ar vācbaltiešu bēgļu lietu kārtošanu traucēja "Baltijas uzticības padomei" iesaistīties Baltijas provinču teritoriālās piederības jautājuma risināšanā (Siegert C. Die Deutschbaltischen Emigrantenorganisationen in Deutschland und ihr Engagement in Lettland 1920-1930 // Acta Baltica.- Königstein im Taunus, 1995.- Bd.33.- S.276-277). Pēc tā nebija arī īpašas nepieciešamības, jo kopējais vācbaltiešu un Vācijas kurss bija virzīts uz vācbaltiešiem pieņemama teritorijas pārvaldes principa ieviešanu, ar ko Vācijā mītošie vācbaltieši pilnībā solidarizējās. Pēckara stabilizācijas posmā situācija

bija ietekmējuši vācbaltiešu emigrantu negatīvismu attiecībā pret Latviju, lielinieku varu Latvijas teritorijā viņuprāt bija balstījuši tieši latvieši.¹⁵⁸ Stučkas varas represīvās politikas, kā arī vācu un latviešu domstarpību padziļināšanās process, kas sekoja pēc Rīgas ieņemšanas 1919.gada vidū, bija licis daudziem vācbaltiešiem bēgt uz Vāciju, kur tie papildināja vācbaltiešu emigrantu aprindas. Pēc daļas emigrantu atgriešanās Baltijā, Veimāras Vācijā palikušais personu loks aptvēra apmēram 8000 daudzās sīkās organizācijās apvienotu vācbaltiešu, kuru delegāti 1922.gadā apvienojās Vācijā pastāvošo baltiešu virsorganizācijā - "Baltijas darba savienībā" (*Baltische Arbeitsgemeinschaft*).¹⁵⁹ Kaut gan Vācijā palikušie, respektīvi - emigrējušie, vācbaltieši skaitliski nebija daudz,¹⁶⁰ 20.gadu sākumā un pirmajā pusē tie bija sabiedriski un politiski ļoti aktīvi, viņu vidū bija vairākas Eiropas vācu aprindās lielu atzinību ieguvušas personas,¹⁶¹ kas visai sakāpinātā formā attiecās pret vācbaltiešu

---

radikāli mainījās, iniciatīva bija izslīdējusi no vietējo vācbaltiešu rokām un tādēļ vācbaltiešu emigranti palika vienīgie, kas turpināja īstenot pret Latvijas valstiskumu vērsta politiskās aktivitātes.

¹⁵⁸ Kopš 1918.gada nogales bija vērojams liels jaunu biedru pieplūdums uz Vāciju emigrējušo vācbaltiešu organizācijās. Lielinieku ekspansija, to varas īslaicīgā nodibināšanās Latvijā un šī režīma īstenotās represijas bija aizdzinušas daļu vāciešu emigrācijā uz Vāciju, turklāt - kopā ar pilnīgi sabojātu priekšstatu par latviešiem. Tā, piemēram, īsi pēc Rīgas atbrīvošanas no lieliniekiem 1919.gada 22.maijā tiek izdota īpaša brošūra vācu valodā, kur apkopotas aculiecinieku dokumentārās liecības par lielinieku zvērībām pret vietējiem vāciešiem un pievienots arī šausminošs fotopielikums, kas ilustrē latviešu lielinieku zvērību pretvācisko specifiku un apjomus.- *Unter der Herrschaft des Bolschewismus. Berichte, Erlebnisse, Bilder aus den Tagen der Räteregierung im Baltikum. Gesammelt und eingeleitet von Erich Köhler, Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands und Estlands.*- Berlin: Der Firm, 1919.- 44 S.

¹⁵⁹ Par Vācijā pēc Pirmā pasaules kara pastāvošajām vācbaltiešu organizācijām, to skaitu un struktūru plašāk skatīt: Siegart C. Die Deutschbaltischen Emigrantenorganisationen in Deutschland und ihr Engagement in Lettland 1920-1930 // *Acta Baltica*.- Königstein im Taunus, 1995.- Bd.33.- S.276. Jaunizveidotajā virsorganizācijā, kas bija līdzīga Latvijā izveidotajai vācbaltiešu jūmtorganizācijai "Vācbaltiešu darba centrālei" (vēlāk- "Vācbaltiešu tautas apvienība"), iekļaujas arī "Baltiešu uzticības padome". Paralēli minētajām organizācijām pēc Pirmā pasaules kara Vācijā darbojās arī Kurzemes, Igaunijas un Vidzemes bruņniecības apvienību pārstāvniecības, kuras 1933.gadā, pēc Ā.Hitlera nākšanas pie varas tika likvidētas.

¹⁶⁰ Vācbaltiešu skaits Vācijā divdesmito gadu sākumā bija daudz lielāks par te dzīvojošo latviešu skaitu.- Krieviņš E. Viņās dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi.- Melburna: Austrālijas latvietis, 1966.- 117.-118.lpp.

¹⁶¹ Tostarp Igaunijas teritorijā dzimušie sociologs un vācietības tiesību aizstāvis Makss Hildeberts Bēms (M.H.Boehm) un publicists Pauls Rorbahs (P.Rorbach) - abas visnotaļ skaļas personības

tiesībām un turpmāk izmantoja visas iespējas, lai paustu savu, latviskajai valstiskuma domai pretnostatītu priekšstatu par Baltijas jautājumu. Te īpaši izcēlās "Baltijas darba savienības" vienīgais oficiālais preses orgāns, par kuru kļuva "Baltische Blätter". Divdesmito gadu garumā "Baltische Blätter" turpināja paust uzskatu, ka pēc kara notikušās pārvērtības (Latvijas nodibināšanās, nostiprināšanās) ir pārtraukušas vācbaltiešu kultūras attīstību un novedušas vācbaltiešus smagā ekonomiskā postā.¹⁶² Pēckara Vācijā uz dzīvi apmetušies vācbaltiešu politiskie emigranti kļuva par Latvijai naidīgāko vācbaltiešu daļu, kas nespēja samierināties ar jauno situāciju savā dzimtenē. Atšķirtība no dzimtenes vēl vairāk pastiprināja neizpratni par tur notiekošajiem procesiem. Kaut šī, Vācijā dzīvojošo vācbaltiešu grupa nebija pilnībā zaudējusi sakarus ar Latviju, Vācijas apstākļi un te valdošā politiskā gaisotne ātri atsvešināja viņus no savas dzimtenes. Par vācbaltiešu emigrantu ideālu kļuva Latvijas teritorijas pakļaušana Vācijai, vienlaicīgi atjaunojot zaudētās vācbaltiešu privilēģijas.

Bez pieminētās vācbaltiešu grupas Vācijā bija arī otra - daudz lojālāka Latvijai - Latvijas pavalstnieki, kas tikai mācību, vai darba dēļ īslaicīgi bija atstājuši Latviju.¹⁶³

Analizējot vācu politiskā faktora pamatiezīmes no 1918.gada rūdens līdz 1919.gada nogalei, spilgti iezīmējas Vācijas impērijas sabrukuma sekas. Antantes valstu globālās un reģionālās (Baltijā) ietekmes pieauguma rezultātā vācu ārējais

starpkaru periodā, kas bieži vien visai pārspīlētā veidā iestājās par nacionālo minoritāšu tiesību garantēšanu Eiropā.- Rauch G.von. Politische Gruppierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1981.- Lüneburg, 1980.- S.137.

¹⁶² "Baltische Blätter" iznāca jau kopš 1921.gada janvāra sākotnēji reizi nedēļā vēlāk divas reizes mēnesī. Savā pirmajā numurā avīze pasludina cīņu par vācu zemes īpašumu tiesībām un savdabības (*Eigenart*) saglabāšanu Baltijas valstīs, kuras tā joprojām dēvē nevis par valstīm, bet par "Baltijas provincēm".- Baltische Blätter.- 1921.- Nr.1.- 6.Januar., 1926.- Nr.10.- 15.Mai., Nr.13.- 1.Juli.

¹⁶³ Šajā grupā īpaši izcēlās tie, kas Rīgai palīdzēja ar saviem personīgajiem kontaktiem uzlabot attiecības ar Vāciju. Kā savās atmiņās raksta Latvijas sūtniecības Berlīnē ilggadējais darbinieks un vēlākais sūtnis Edgars Krieviņš, piemēram, juridiskajos jautājumos Latvijas sūtniecībai palīdzēja Latvijas vācietis Erdmans. Medicīniski valsts diplomātisko misiju aprūpēja vācbaltietis Vitūhs, bet vācbaltiešu mācītājs Trefners bija uzņēmies Latvijas misijas garīgo aprūpi. Krieviņš gan īpaši neizceļ faktu, ka šādai ciešai sadarbībai bija tīri korporatīvas dabas raksturs, jo gan pats Krieviņš, gan iepriekš nosauktās personas bija studentu korporāciju biedri, atšķirtība tikai tajā, ka Krieviņš bija latviešu korporācijas "Lettonia" biedrs, bet nosauktie sūtniecības palīgi - dažādu vācbaltiešu korporāciju biedri.- Krieviņš E. Viņās dienās...- 117., 127.lpp.

politiskais faktors Latvijā bija spiests atvirzīties otrajā plānā.¹⁶⁴ Kaut arī Vācija saglabāja ieinteresētību Baltijā, tā bija zaudējusi jebkuru reālu spēju saglabāt militārpolitisku un ekonomisku kontroli pār šo teritoriju. Izmaiņas vācu ārējā politiskā faktorā atsaucās arī uz vācbaltiešu un latviešu nacionālā valstiskuma attiecībām. Periodā no 1918.gada rudens līdz 1919.gada nogalei noritēja pakāpenisks vācbaltiešu politiskās iniciatīvas sarūkšanas process, mazinoties Vācijas militārpolitiskajai kontrolei Latvijā, proporcionāli zuda arī vācbaltiešu spēja diktēt spēles noteikumus Latvijas iekšpolitikā, līdz beidzot, 1919.gada nogalē šī iepriekšējo gadu vācu faktora īpatnība samazinājās līdz tādām līmenim, kas jau bija pietuvināts normālai kādas nacionālās minoritātes ietekmei valsts pārvaldē.

1918.-1919.gadu periodā aktuālās vācbaltiešu valstiskuma koncepcijas neizrietēja no tautā pastāvošā viedokļa un tādējādi bija pretrunā ar vispārdemokrātiskajām prasībām, kuras tobrīd spēkā uzturēja Antante. Vācbaltieši nekad nopietni neapsvēra aptaujas vai tautas un pamatnācijas viedokļa tuvākas iepazīšanas nepieciešamību. Vienīgais, uz ko varēja balstīties un reāli arī balstījās vācbaltiešu valstiskās izpratnes koncepcija, bija vācu un vācbaltiešu karavīru durkļu vara. Tobrīd politiķi nespēja būt tik tālredzīgi, lai saprastu, ka tieši šāds valstisks veidojums ir visvairāk pakļauts sabrukuma draudiem. Reakcionārās vācbaltiešu aprindas tuvredzīgi ignorēja latviešu tautas noteicošā vairākuma arvien pieaugošo atbalstu nacionālajai valstij, kur vara piederētu vairākumam – pamatnācijai. Kā vienīgais no visiem vācbaltiešu laikrakstiem uz šo lielo kļūdu vēl 1918.gada nogalē bija norādījis “Baltische Zeitung”.¹⁶⁵

Vācbaltiešu tiekšanās pēc sev tīkama valsts pārvaldes principa ieviešanas radikāli atšķir vēsturiskos procesus Latvijas teritorijā no līdzīgiem jaunu valstu analogiem Vidus- un Austrumeiropā, kur vācu minoritātes neizvirzīja tik lielas,

¹⁶⁴ Bijušie Vācijas kara laika pretinieki (resp. Anglija) savu ietekmi uz politiskajiem procesiem Baltijā īpaši intensīvi sāka parādīt, sākot ar Cēsu kauju epizodi (panākot militārā konflikta tālākās eskalācijas novēršanu – Strazdumuižas pamieru, - pārņemot savā virspavēlniecībā vācu landesvēru) un līdz pat Bermonta karaspēka padzīšanai no Latvijas teritorijas (britu karaliskās flotes karakuģiem iesaistoties visai simboliskos militāros pasākumos pret bermontiešu karaspēku un britu valdības aprindām veicinot Bermonta karaspēka atvilkšanu).- Skatīt: Hovi O. The Baltic Area in British Policy 1918-1921...- P.150; Purkl A. Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-Lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.- Münster: LIT, 1996.- S.110.

¹⁶⁵ Baltische Zeitung.- 1918.- 31.Dezember.

visaptverošas valstiskas pretenzijas. Tā, piemēram, Čehoslovākijā, kur pēckara robežu noteikšanas procesa rezultātā bija nonākusi vislielākā vācu nacionālā minoritāte,¹⁶⁶ vācieši nekad neizvirzīja uzdevumu noteikt visas jaunās valsts teritorijas pārvaldi pēc saviem principiem, kā tas bija novērojams Latvijas gadījumā, bet gan savus valstiskos priekšstatus attiecināja tikai uz tradicionāli vāciskajām Čehijas pierobežas teritorijām, kur vietējie vācieši 1918.gada nogalē uzsāka veidot separātisku teritorijas pārvaldi un kaldināja plānus par pievienošanos Austrijai (resp. pēc Pirmā pasaules kara vācu sabiedrībā par sava veida valstisko ideālu uzskatītajai Vācijas un Austrijas apvienotajai valstij).¹⁶⁷

Turpmākā Latvijas neatkarīgās valsts idejas nostiprināšanās, tam sekojošie uzplaukumu gadi, noriets, vācbaltiešu izceļošana un Otrā pasaules kara šausmas tomēr nespēja pilnībā sagraut vācbaltiešu sabiedrības stereotipus, kas saistījās ar vācbaltiešu tradicionālo konservatīvo vērtību cildināšanu. Interesanti, ka vēl pēc Otrā pasaules kara 1918.-1919.gada vētraino notikumu skandalozie līdzdalībnieki, Latvijas idejas aktīvākie apkarotāji un "Baltijas valsts" idejas kvēlie iedvesmotāji Heinrihs fon Strīks un Ādolfs Pilars fon Pilhaus baudīja īpašu cieņu un autoritāti vācbaltiešu sabiedrībā. Kā gan citādi vērtēt faktu, ka tieši šīs abas personas, kuras jau bija aizgājušas viņsaulē, ir tās, kuru publikācijas izvēlētas kā atbilstošākās, lai 1953.gadā pirmajā pēc kara klajā nākušajā un ilgi gaidītajā "Vācbaltiešu gadagrāmatā" sniegtu simbolisku pārskatu par vācbaltiešu situāciju Vācijā un pasaulē.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Skatīt 1.tabulu.

¹⁶⁷ Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918-1945 г.г. - Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000.- с.42-43, 220.

¹⁶⁸ Stryk H.von. Aus der baltischen Arbeit in Berlin // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.- Lüneburg, 1953.- S.59-60; Pilar von Pilchau A. Vom baltischen Deutschtum im Ausland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.- Lüneburg, 1953.- S.60-63.

III

VĀCU FAKTORS LATVIJĀ PARLAMENTĀRISMA POSMĀ

1.

Latvijas un Vācijas attiecību noregulēšana: vērojumi, viedokļi sabiedrībā (1920.-1921.)

Vācu faktora lielā nozīme Latvijas tapšanas vēsturē sarežģīja normālu attiecību nodibināšanu ar Vāciju pēc Pirmā pasaules kara. Pasaules kara mantojums un 1918.-1919.gada notikumi, kuros vācieši (gan valsts vācieši, gan Baltijas vācieši) nodemonstrēja savu noraidošo attieksmi pret Latvijas valsts ideju, bija smags morāls slogs abu valstu attiecībās. Nepārtrauktu spriedzi Rīgas un Berlīnes attiecībās un vispārējā latviešu un vāciešu attiecību problemātikā viesa arī Latvijā dzīvojošo vāciešu jautājums.

Pazīstamais vācbaltiešu sabiedriski politiskais darbinieks un vācu frakcijas vadītājs Saeimā P.Šīmanis uzskatīja, ka Pirmā pasaules kara un tam sekojošo pārvērtību rezultātā vācbaltieši zaudējuši 90% no saviem īpašumiem.¹ Pēc kara un iekšējā militārpolitiskā noregulējuma pilnīgi visās dzīves sfērās vācbaltiešiem bija jāastopas ar jauniem noteikumiem. No politiski, saimnieciski, sociāli un kulturāli vadošā slāņa vācbaltieši bija pārvērtušies par nacionālo mazākumu. Pat pašu jaunieviesto jēdzienu "minoritāte" vai "mazākums" (*Minderheit*) vācbaltieši nespēja akceptēt, jo tas vācu valodā izraisīja asociācijas ar jēdzienu "mazvērtīgs" (*Minderwertig*). Vairumam vācbaltiešu politisko darboņu šķita, ka vācietībai Latvijā tagad jācīnās par izdzīvošanu. Nostiprinājās uzskats, ka Latvijas valsts vietējiem

---

¹ Skatīt: Schlau W. 1914 - 1939: Ein Überblick // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1997.- Lüneburg, 1996.- S.72.

vāciešiem drīzāk ko atņēmusi, nevis devusi. Pretēji latviešu nācijai, vācbaltiešu minoritāte demokrātiskās republikas apstākļos šķita esam zaudētāja. Šāds uzskats dominējošs bija arī dzan Berlīnē.

1920.gadā par Latvijas pārstāvniecības pirmo sekretāru strādājošais Edgars Krieviņš savās atmiņās raksta, ka, ierodoties Vācijā, Latvijas diplomāti nemaz nav domājuši, ka Latvijas prestižs vācu iestādēs, politiskajās aprindās ir tik ārkārtīgi un bezcerīgi zems.²

Normālu attiecību atjaunošanās starp Latviju un Vāciju bija iespējama tikai pēc formāla izlīguma starp abām valstīm. 1920.gada 15.jūlijā abas valdības noslēdz "Latvijas – Vācijas pagaidu līgumu par sakaru atjaunošanu".³ Vācija bija panākusi, ka šo dokumentu nedēvē par "miera līgumu". Berlīnē neuzskatīja, ka Vācija atrodas vai kādreiz būtu atradusies kara stāvoklī ar Latviju (turpretim tieši tāds bija oficiālais Latvijas puses uzskats).⁴ Sakaru atjaunošana, vai, pareizāk teikt, nodibināšana bija svarīga abām valstīm, bet vissvarīgākā tā bija Latvijai, kurai vācu aktīva līdzdalība bija vitāli nepieciešami ekonomikas atdzimšanai. Diemžēl, kā Satversmes Sapulces sēdē 1920.gada 9.jūnijā konstatēja sociāldemokrātu ārpolitikas eksperts Fēlikss Cielēns, Latvijas valdība bija nokavējusi īsto brīdi, kad Vācija bijusi gatava uz lielāku pretimnākšanu (1920.gada sākums). Tagad līgums, viņaprāt, bija vērtējams, kā liela Latvijas piekāpšanās, jo Vācija līguma 6.punktā bija atteikusies no atbildības par Bemonta darbību Latvijas teritorijā un uzskatīja, ka abas valstis nav bijušas kara situācijā.⁵

² Krieviņš E. Viņas dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi.- Melburna: Austrālijas latvietis, 1966.- 113.lpp.

³ Faktiski līgums tika izstrādāts un parakstīts jau 1920.gada 5.maijā, tomēr tā izskatīšanas laikā Satversmes Sapulces sēdē 1920.gada 9.jūnijā tika konstatēts, ka tekstā ir nepieciešami redakcionālās dabas papildinājumi un labojumi (atšķirās līguma latviskā un vāciskā versija), tādēļ sarunas Berlīnē par līguma galīgo variantu tika turpinātas. Līguma galīgā versija ar likuma spēku tika pieņemta (ratificēta) 11.augustā, dienā, kad tika parakstīts arī Latvijas – Krievijas miera līgums. Interesanti, ka tobrīd pret līgumu kā tādu iebildumi nebija nevienam deputātam. Šāda visai konstruktīva nostāja Latvijas un Vācijas divpusējo sadarbību reglamentējošo līgumu noslēgšanā bija vērojama arī vēlākajos gados.- Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas. 1.sesija.- R., b.g.- 72.-73., 351.sl.

⁴ Lenz W. Die deutsche Reichspolitik, das Bermont-Unternehmen und die Deutschbalten 1918/1919 // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.15-16.

⁵ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas. 1.sesija.- R., b.g.- 74.sl.

Kaut arī īstais līguma slēgšanas moments tiešām varētu tikt uzskatīts par nokavētu, līguma parakstīšana amatpersonām Rīgā bija liels atvieglojums. Pēc vairāk kā pusgada pūliņiem Latvijas valdībai bija beidzot izdevies likvidēt pārsteidzīgā Latvijas kara pieteikuma sekas, kas Latvijai bija radījis tikai un vienīgi diplomātiskos sarežģījumus. Pēc līguma noslēgšanas vadības aprindās valdīja pat sajūsma un situācijas pārlietu pozitīva pārvērtēšana. Satversmes Sapulces deleģētais pārstāvis Fricis Menders, atgriežoties Rīgā pēc līguma parakstīšanas Berlīnē 15.jūlijā, intervijās laikrakstiem sajūsmā vēstīja, ka par Latviju lielu interesi izrādījuši vācu uzņēmēji.⁶ Vāciešu komersantus, pēc viņa teiktā, īpaši interesējis izmantot Latviju kā tranzīta teritoriju,⁷ savukārt Vācijas “Diskontobank” un “Ostbank” baņķieri bija meklējuši iespēju kā iesaistīties Latvijas rubļa stabilizēšanas pasākumos un tos interesēja ieguldījumu iespējas rūpniecībā un Latvijas valdības kreditēšana.⁸ 1920.gada decembrī savā pārskatā par abu valstu attiecībām Latvijas diplomātiskais pārstāvis un vēlākais sūtnis Berlīnē Oskars Voits Latvijas attiecības ar Vāciju raksturo pat kā “normālas un korektas”, neraugoties uz to, ka tās nebija pārvirzījušās tālāk par formālu kara stāvokļa likvidēšanu abu valstu starpā. Īpašu ieinteresētību par Latviju O.Voits bija saskatījis vācu labējās aprindās, kas tradicionāli bija saistītas ar vācu lielrūpniecību.⁹

Kaut gan dažiem politiķiem vācu uzņēmēju piedāvājumi šķita visnotaļ vilinoši, Latvijas eksperti atzina, ka vācu piedāvājumiem ir tīri spekulatīvs raksturs, tie orientēti uz ātru un drošu peļņas gūšanu un Latvijai nekādu labumu nenesīs. Ilggadējais Latvijas diplomāts Vācijā Edgars Krieviņš, piemēram, uzskatīja, ka šāds

⁶ Mūsdienu vācu vēstures zinātnē ir pārstāvēts viedoklis, ka tieši Vācijas uzņēmēji un galvenokārt industrijas pārstāvji bija tie, kas pēc Pasaules kara paši pirmie sāka īstenot aktīvu ārpolitiku. Salīdzinot ar vācu militaristiem un politiķiem, viņi daudz straujāk spēja pielāgoties pēckara situācijai un veiksmīgāk pārvarēja pāreju no kara uz mieru.- Michalka W. Deutsche Außenpolitik 1920-1933 // Die Weimarer Republik 1918 – 1933. Politik. Wirtschaft. Gesellschaft / Bundeszentrale für politische Bildung.- Bonn; Düsseldorf: Droste Verlag, 1988.- S.308.

⁷ Sociāldemokrāts.- 1920.- 21.jūlijs.

⁸ Brīvā Zeme.- 1920.- 21.jūlijs. Vācijas finansistu interese par sev izdevīgu Latvijas kreditēšanu vēl vairāk palielinājās pēc Latvijas *de iure* atzīšanas 1921.gadā, kad arī Vācijas diplomātiskā pārstāvniecība Rīgā bija sastapusies ar Vācijas lielo finansu aprindu velēšanos izvērst plašu finansu darbību (*Fainanzaktion*) Latvijā (skatīt: ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.V (1.Mai 1921 bis 28.Februar 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.- Dok.67, S.134).

⁹ LVVA, 2574.f., 4.apr., 111.l., 2-3.lp.

vācu banku "klejojošais" kapitāls Latvijai pat varēja kļūt bīstams, jo valsts tādā veidā varēja viegli nonākt ekonomiskā un politiskā atkarībā no Berlīnes.¹⁰ Arī Latvijas prese tobrīd neloloja īpašas ilūzijas par Vācijas labajiem nodomiem, pat tieši pretēji - valsts militārām aprindām tuvu stāvošais laikraksts "Latvijas Kareivis" Latvijas un Vācijas līguma sagatavošanas un parakstīšanas laikā publicēja veselu rakstu virkni zem nosaukuma "*Drang nach Osten*", kurā uz vēsturisku piemēru bāzes raksturoja Vācijas senseno agresivitāti, kas kaimiņtautās joprojām izsauca nesamierināmu naidu pret vācu nāciju.¹¹ Rakstu sēriju noslēdzot, jau pēc līguma parakstīšanas, laikraksts konstatēja, ka Vācijas tradicionālā agresivitāte pirmajā izdevīgākajā brīdī atkal uzliesmos, lai vērstos pret Austrumeiropā izveidotajām jaunajām valstīm.¹²

Pagaidu līgums bija tikai pirmais solis pretim abu valstu attiecību normalizēšanai. Latvija joprojām nebija juridiski atzīta un līdz ar to pilnvērtīgu sakaru iedibināšanās abu valstu starpā nebija iespējama.

Vācijas atbildīgās amatpersonas ar lielu skepsi raudzījās uz Latvijas un abu pārējo Baltijas valstu nākotni. Vēl 1921.gada janvārī Vācijas reihstāgā neatkarīgais deputāts Grispīns (*Grispien*) pieprasīja ārlietu ministrijai sniegt skaidrojumu par iesīkstējušo Vācijas un Padomju Krievijas sakaru veicināšanas iespējām. 21.janvārī Vācijas ārlietu ministrs Valters Simons (*W.Simons*) savā atbildes runā reihstāgā Vācijas un Krievijas sakaru pasivitātē vainoja "mazos mākslīgos veidojumus" (*kleine künstliche Gebilde*), ar kuriem Antante bija aizsprotojusi ceļu dabīgajai attīstībai starp Vāciju un Krieviju¹³. Ar "mazajiem mākslīgajiem veidojumiem" bija jāsaprot Baltijas valstis. Vācijas ārlietu ministra teiktais daudziem Latvijā lika atcerēties neseno kara stāvokli Latvijas attiecībās ar Vāciju. Ministra runa zināmā mērā bija turpinājums tai politiskajai nostādnei, ko attiecībā uz neatkarīgo Baltijas valstu koncepciju vēl 1919.gada vasarā bija paudis Vācijas pārstāvis pie Latvijas un Igaunijas valdībām Augusts Vinnigs¹⁴ un tas bija skaidrs apliecinājums tam, ka Berlīnei Baltijas valstis ir bijušas tikai lieks traucēklis.

¹⁰ Krieviņš E. Viņās dienās...-117.lpp.

¹¹ Latvijas Kareivis.- 1920.- 11., 15., 21., 23.jūlijs.

¹² Turpat.- 23.jūlijs.

¹³ Kā liecina "Rigasche Rundschau" speciālkorespondenta sniegtā informācija, tieši šis formulējums Simonsa runā esot izpelnījies skaļu sajūsmas vilni vācu reihstāgā.- Rigasche Rundschau.- 1921.- 25.Januar.

¹⁴ Skatīt 124.lpp.

Uz Simonsa izteicieniem tūlīt noreagēja Berlīnē iznākošā vācbaltiešu emigrantu prese, principā piekriždama vācu amatpersonas izteikumiem un atgādinot, ka tieši vācbaltiešu vēsturiskā pieredze ir radījusi visus priekšnoteikumus, lai Baltijas vācieši kļūtu par Vāciju un Krieviju vienojošo tiltu.¹⁵

Jau pavisam drīz latviešu presē varēja lasīt, ka Simonsa runa esot atjaunojusi latviešu tautā aizdomas pret Vāciju un visu vācisko, kas jau bija sākušās pamazām izgaist.¹⁶ Pravietiski izskanēja labēji orientētās avīzes “Brīvā Zeme” teiktais par Vācijas un Antantes valstu savstarpējo konkurenci Krievijas tirgū, kas var novest pie aizmuguriskām Krievijas un Vācijas politiskajām mahinācijām.¹⁷ Visplašāk tā dēvētajai “Simonsa deklarācijai” pievērsās lielākais Latvijas vāciešu laikraksts “Rigasche Rundschau”. No vācu ārlietu resora vadītāja teiktā avīze loģiski izlobīja domu, ka pēc Berlīnes nostādnes, normāli sakari starp Vāciju un Krieviju ir iespējami tikai, likvidējot “mazos mākslīgos veidojumus”, proti – Baltijas valstis. Te laikraksts kategoriski iebilda vācu ārlietu ministram un atgādināja, ka Latvijas (tostarp arī vācbaltiešu) mērķis vienmēr ir bijis kalpot kā sakaru veicinātājam starp rietumiem un austrumiem, ko Latvija uzskatījusi par valsts pastāvēšanas priekšnoteikumu un tādēļ apvainot Latviju sakaru apgrūtināšanā starp Vāciju un Krieviju, esot pilnīgi nepamatoti.¹⁸ Tādējādi diplomātiskajā konfliktā, ko izraisīja Simonsa runa reihstāgā, vācbaltiešu “Rigasche Rundschau” nostājās neatkarīgās Latvijas valsts aizstāvja pozīcijā.¹⁹

Acīmredzot, tomēr “Rigasche Rundschau” publikācija nebija izskanējusi pietiekoši plaši un nebija radījusi pārliecību par vācbaltiešu atbalstu šādai Vācijas nostājas kritikai. Vēlāk atsevišķi latviešu preses izdevumi visai asā formā pārmeta vietējiem vācbaltiešiem, aizrādot, ka vācbaltieši nav centušies aktīvi apkarot Vācijas

¹⁵ Baltische Blätter.- 1921.- Nr.4.- 27.Juni.

¹⁶ Brīvā Zeme.- 1921.- 1.februāris.

¹⁷ Turpat. 1922.gadā Rapallo Vācija un Padomju Krievija noslēdz līgumu, kas noregulē abu valstu diplomātiskās attiecības un paredz vislielākās labvēlības principu savstarpējā tirdzniecībā. Šis lēmums daudzviet Eiropā tika uzverts kā Vācijas un Krievijas negaidīta diplomātiska mahinācija, kas apraud Versaļas sistēmu.

¹⁸ Rigasche Rundschau.- 1921.- 26.Januar.

¹⁹ Arī vēlākās “Rigasche Rundschau” publikācijas 1921.gadā, kā, piemēram, sakarā ar Latvijas *de iure* atzīšanu, izceļas ar aktīviem lojalitātes apliecinājumiem pret Latvijas valsti.

preses negatīvo attieksmi pret Latviju, lai gan kā valstij lojāliem pilsoņiem viņiem to būtu bijis pienākums darīt.²⁰

Kopš vācu ārlietu ministra izteikumiem par Baltijas valstīm kā maziem mākslīgiem veidojumiem, kas traucē sakarus starp Vāciju un Krieviju, pagāja tikai 12 dienas, bet šajā īsajā laika sprīdī starptautiskā situācija piespieda Berlīni radikāli mainīt savu politiku. 26.janvārī Baltijas valstis *de iure* atzina Antante un saskaņā ar Latvijas – Vācijas pagaidu līgumā par sakaru atjaunošanu ietvertu normu, to tagad bija jādara arī Vācijai. Tādējādi sekojošā Berlīnes deklarācija par Latvijas juridisko atzīšanu drīzāk izrietēja no pakļaušanās tā laika starptautiskajai situācijai un līgumu normām, nevis no patiesas Vācijas birokrātu un valdošo aprindu pārliecības par Latvijas valsts pastāvēšanas lietderību, vai izdevīgumu vāciešiem.

2.februāri, kad Vācijas Ārlietu resors iesniedza Latvijas sūtnim Berlīnē O.Voitam attiecīgu notu par Latvijas juridisko atzīšanu, Vācijas oficiālajā, publiski paustajā attieksmē pret Latvijas valsti bija sazīmējamas jau pavisam jaunas noskaņas un intonācija.²¹ Jau 6.februārī Berlīnē ārlietu ministrs Z.A.Meierovics varēja uz klausīt Vācijas ārlietu ministra V.Simonsa visai neveiklo taisnošanos par savu neseno Reihstāga runu, kas Simonsa izklāstā nekādā gadījumā neesot bijusi vērsta pret Baltijas valstu suverenitāti.²² Kaut gan būtiska cēlonība februāra sākumā notikušajā attieksmes maiņā meklējama ārpus tiešā Latvijas – Vācijas attiecību spektra, šis

²⁰ Latvijas Sargs.- 1921.- 2.marts.

²¹ Latvijas Ministru kabinets Oskaru Voitu par Latvijas sūtni Berlīnē ieceļ 1920.gada 22.oktobrī.

Latvija plašas diplomātiskās aktivitātes Vācijā bija izvērsumi vēl pirms abu valstu oficiālo diplomātisko sakaru nodibināšanas. Pirms Latvijas Republikas atzīšanas Latvijas pārstāvniecība sūtņa Oskara Voita vadībā bija jau nostrādājusi vairākus mēnešus. Latvijas diplomāti savā pārstāvniecībā bija apmetušies 1920.gada novembra sākumā (Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 84.lpp.). Tikai pēc Latvijas *de iure* atzīšanas 21.gada 1.februārī Latvijas pārstāvniecība varēja pārtapt par sūtniecību un O.Voits par ārkārtējo un pilnvaroto sūtni. Pēc Vācijas apliecinājuma par Latvijas *de iure* atzīšanu, Latvija varēja sākt meklēt piemērotākas telpas Latvijas sūtniecībai. 1922.gadā Latvija iegādājās namu sūtniecībai Burgrafen ielā 13. Sākotnēji namā darbojas ģenerālkonsulāts, sūtniecība uz to pārceļas tikai 1925.gada sākumā. Jaunā nama uzturēšana Latvijai bija izdevīgāka, jo tā uzturēšana mēnesī nepārsniedza 892 zelta markas, iepriekšējās telpas (Viktorijas un Kaiserdama ielās) bija maksājušas 1150 zelta marku mēnesī (LVVA, 2574.f., 4.apr., 1419.l., 78.lp.; Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 84.lpp.).

²² Vācijas ārlietu ministra V.Simonsa dienesta piezīme 1921.gada 6.februāris.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd. IV (1.Oktober 1920 bis 30.April 1921).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.- Dok.159, S.331.

datums tomēr iezīmē jauna posma sākumu ne tikai Vācijas attiecībās ar Latviju, bet arī Latvijas nacionālā valstiskuma attiecībās ar vācu mazākumu. Tā kā Pasaules kara periodā un tam sekojošā Latvijas valsts izveides un nostiprināšanās posmā vācbaltiešu sociālpolitiskā elite bija orientējusies uz Vāciju un gaidīja no tās vadošus norādījumus vai vērtējumus par situāciju Baltijā, tad tagad Latvijas vācbaltieši bija saņēmuši no Berlīnes skaidru žestu, kas liecināja par pēckara situācijas akceptēšanas neizbēgamību.

Janvāra pēdējās dienās bija ievērojamas ar pašapziņas kāpumu latviešu sabiedrībā. Zemnieku savienības avīze "Brīvā Zeme" sakarā ar Latvijas diplomātisko atzīšanu 28.janvāra ievadraksta nosaukumā izsaucas "Latviju – latviešiem!", jo lielvalstis, atzīstot Latviju *de iure*, skaidri esot apstiprinājušas, ka Latvija pieder latviešiem, ka Latvijas zemes reforma ir likumīgs tiesisks akts, kas uz mūžīgiem laikiem panācis galu muižniecībai.²³ Savukārt nākamās dienas ievadrakstā lasām, ka Antantes izdarītā *de iure* atzīšana ir nākusi īstajā laikā un tagad Vācijas ārlietu ministram Simonsam sabiedrotie ir skaidri pateikuši, ka tā ir arī viņu griba, lai Baltijas valstis būtu starp Vāciju un Krieviju.²⁴

Janvāra un februāra mijas notikumi lika vilties tai daļai vācbaltiešu, kas joprojām cerēja, ka Latvijas valsts ir pārejoša parādība. Vietējie vācieši tagad vairāk sāka orientēties paši uz saviem spēkiem un vairs tik neatlaidīgi nemeklēja palīdzību Vācijā.²⁵ Arvien ievērojamāka daļa vācbaltiešu apjauta, ka neatkarīgā Latvijas valsts automātiski nenes sev līdzīgu vietējo vāciešu bojāeju. Jau vairākkārt pieminētais vācbaltiešu politiķis Pauls Šīmanis Latvijas juridisko atzīšanu vērtēja kā cēlu uzdevumu, kas Latvijai dots, lai tā glābtu eiropisko kultūru, tiesiskumu un pasargātu Eiropu no boļševistiskās aziatizēšanās.²⁶

Tomēr ne visi Latvijas vācieši bija tik lieli valsts patrioti kā Šīmanis, ievērojamai daļai vācbaltiešu šī valsts joprojām nebija nekāds ideāls. Vēl vairākus gadus pēc Latvijas Republikas atzīšanas, Vācijā izdotajā presē un grāmatās var lasīt,

²³ Brīvā Zeme.- 1921.- 28.janvāris.

²⁴ Turpat.

²⁵ 1921.gada otrajā pusē Latvijas presē sāka nostiprināties uzskats, ka Vācijas izdarītā Latvijas diplomātiskā atzīšana esot likusi samierināties ar pastāvošo situāciju tiem vācbaltiešiem, kas vēl ticējuši veco laiku un vācu varas atgriešanai Latvijā (skatīt, piemēram: Latvijas Kareivis.- 1921.- 25.augusts).

²⁶ Rigasche Rundschau.- 1921.- 28.Januar.

ka latvieši esot bijuši un turpina būt īpaši “negatavi” savam valstiskumam (pat vairāk kā igauņi) un visa viņu valsts līdzšinējā politika virzīta uz “tiesību atņemšanu” vācu virsslānim.²⁷

Vācbaltiešu ideoloģisko cīņu ar realitāti turpināja Berlīnē iznākošā vācbaltiešu avīze "Baltische Blätter". Galvenā redaktora, vācbaltiešu korporācijas *Fraternitas Baltica* biedra Haralda fon Rautenfelda (*H.von Rautenfeld*) vadībā avīze turpmākās Latvijas attiecības ar Vāciju paredzēja pilnas sarežģītumu, jo Latvijā valdot "agresīvs nacionālisms" un latviešu valdība esot naidīga pret jebkuru domu par orientēšanos uz Vāciju.²⁸ Tāds bija jaunās situācijas novērtējums, ko izteica tobrīd viens no nesamierināmākajiem un skaļākajiem neatkarīgās Latvijas pretiniekiem, kurš 1922.gadā kļuva par vācbaltiešu emigrantu virsorganizācijas – Baltijas darba savienības (*Baltische Arbeitsgemeinschaft*) – ģenerālsekretāru (vēlāk arī - prezidentu).²⁹

Vispārējā starpnacionālo un politisko attiecību situācija tomēr liecināja, ka izveidojušies priekšnoteikumi jaunai, pozitīvi vērtējamai pārejai, no kopš 1919.gada otrās puses vērojāmās vācbaltiešu samierināšanās ar Latvijas valsti, uz vispārēju latviešu un vāciešu attiecību normalizācijas posma sākumu, kas cieši saistījās ar Rīgas un Berlīnes diplomātisko izlīgšanu un Latvijas valsts starptautisko atzīšanu.

²⁷ Boehm M.H. Europa irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.- Berlin: Hobbing, 1923.- S.138.

²⁸ Baltische Blätter.- 1921.- Nr.7.- 17.Februar, Nr.41.- 13.Oktober; Album der Landsleute Fraternitas Baltica (gegr. zu Riga am 13.November 1865).- [Aschaffenburg, Marburg/Lahn]: Philisterverband der Fraternitas Baltica, 1961.- S.250.

²⁹ Album der Landsleute Fraternitas Baltica...- S.250.

2.

Priekšstats par Latviju Vācijā 20.gadu sākumā: raksturīgākās iezīmes

Kaut gan Latvijas diplomāti un prese vienmēr priecājās kaut vai par vismazāko pozitīvo iezīmi Vācijas valdības un sabiedrības attieksmē pret Latviju, kopumā 20.gadu sākumā vispārējais noskaņojums pret Latviju Vācijā bija samērā nelabvēlīgs un reizēm pat skaidri naidīgs. Negatīvismu vācu sabiedrībā īpaši mazinājusi nebija arī Latvijas diplomātiskā atzīšana. Vācijas valdības aprindās Latviju uzskatīja par pārejošu parādību, kurai nākotnē visdrīzāk lemts nonākt vai nu Krievijas ietekmes sfērā, vai tapt ģermanizētai, bet Latvijas diplomātiskos un valdības pārstāvjus augstprātīgi vērtēja par diletantiem.³⁰ Te savu roku bija pielikuši gan vietējie un emigrācijā dzīvojošie vācbaltieši, gan arī Baltijas teritorijā agrāk karojošie, tā dēvētie "baltikumieši" (*Baltikumer*)³¹, kas veicināja negatīvu stereotipu nostiprināšanos Vācijā, gan paši latvieši, kuriem trūka starptautiskās politikas pieredzes un kvalificētu, pieredzējušu diplomātu.

Kaut gan Vācijas virzienu Latvijas ārpolitikā pēc valstiskās neatkarības nostiprināšanās varētu uzskatīt par vienu no nozīmīgākajiem, ar Vāciju saistītajos atbildīgajos diplomātiskajos posteņos sākotnēji ne vienmēr nonāca pašas piemērotākās personas. Turklāt arī pati Ārlietu ministrijas rīcība 1919.-1921.gadā nemaz uzskatāmi neliecināja, ka Vācijas virzienam Latvijas ārpolitikā būtu piešķirta kāda lielāka nozīme. Latvijas pagaidu valdības Berlīnes misijas informācijas biroju, kas bija uzskatāms par valsts pagaidu diplomātisko pārstāvniecību Vācijā, no

³⁰ Purkl A. Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.- Münster: LIT, 1996.- S.162.

³¹ Tā pazīmēja Bermonta armijas dalībniekus (vāciešus un krievu emigrantus, karagūstekņus), kā arī Dzelzs divīzijas piederīgos, kas Baltijas teritorijā iesaistījās militārās akcijās gan pret lieliniekiem, gan Latvijas pagaidu valdību. Atkāpjoties uz dienvidiem un nonākot Vācijā, tie izplatīja par latviešiem dažāda rakstura šausmu stāstus. Vēl pat 30.gadu vidū Latvijas sūtniecība Berlīnē uzskatīja, ka "baltikumieši" īpaši spēcīgi ietekmē Vācijas attieksmi pret Latviju.- LVVA., 2574.f., 4.apr., 5835.l., 74.,318.lp.

1919.gada septembra līdz 1920.gada oktobrim vadīja Austra Ozoliņa-Krauze.³² Minētā biroja, kas vēlāk jau oficiāli pārtapa Latvijas diplomātiskajā pārstāvniecībā (arī to sākotnēji, no 1920.gada septembra līdz decembrim, vadīja Ozoliņa-Krauze), uzdevums bija ne tik daudz pārstāvēt Latviju un nodarboties ar konsulāras dabas jautājumiem, cik vākt informāciju par Vācijas attieksmi pret Latviju un Latvijas valsts idejai naidīgo spēku (bermontiešu, "baltikumiešu", atsevišķu vācbaltiešu vai to grupu) aktivitātēm. Kā liecina vēlākās Ārlietu ministrijas atsauksmes, Ozoliņas-Krauzes veikums Berlīnē ir izrādījies mazvērtīgs, paviršs, iespējams, pat ļaunprātīgs.³³ Toties pati Ozoliņa-Krauze bija visnotaļ interesanta personība, ar ļoti dziļu, pat revolucionāri kreisu pārliecību, kas Latvijas Politiskajai pārvaldei tolaik izraisīja pamatotas aizdomas par viņas saistību ar krievu komunistiem.³⁴ Lieki piebilst, ka aktivitātes galēji kreisajā politikas sfērā izpratni par Latviju Vācijā īpaši uzlabot nevarēja. Sava impulsīvā rakstura un fanātiskas kreisās politiskās pārliecības dēļ, Ozoliņai-Krauzei Latvijas prestižu Vācijā bija izdevies vēl vairāk graut un pat zināmā mērā padarīt smieklīgu Vācijas ārlietu resora samērā konservatīvajās aprindās, tā vismaz vēlāk domāja viņas laikabiedri un diplomātiskā korpusa kolēģi.³⁵ Kaut gan, jāatzīst, šis vērtējums nebūt neattaisno Rīgā esošā ārlietu resora nepiedodami vājo interesi un rūpes par savas valsts diplomātisko pārstāvniecību Berlīnē, kur līdz pat 1920.gada nogalei bez pašas Ozoliņas-Krauzes daļu atbildīgāko darbu veikusi visparastākā mašīnrakstītāja.³⁶

Acīmredzot, Vācijas virzienam noderīgu kadru jautājums Latvijas ārpolitikas resorā tiešām bija liela problēma. Kā gan savādāk izskaidrot faktu, ka no 1920.gada līdz 1923.gadam pirmā sekretāra amatu turpat Berlīnē esošajā Latvijas ģenerālkonsulātā ieņēma diplomātiskajam darbam absolūti nepiemērotais tirgotājs

³² Turpat.- 2570.f., 14.apr., 1113.l., 5., 7., 11.lp. Austra Ozoliņa-Krauze bija viena no "Latvijas – Vācijas pagaidu līguma par sakaru atjaunošanu" pirmā varianta parakstītājiem no Latvijas puses. A.Ozoliņas-Krauzes personā Latvijas attiecības ar Vāciju bija īpašs izņēmums, jo sievietes starpkaru perioda Latvijas diplomātiskā dienesta redzamos amatos bija ārkārtīgi reta parādība.

³³ Turpat.- 14.-15.lp.

³⁴ Turpat.- 15.lp.

³⁵ Krieviņš E. Viņas dienās...- 113.lpp.

³⁶ A.Ozoliņas-Krauzes ziņojums ārlietu ministram Z.A.Meierovicam 1920.gada 19.septembrī.- LVVA, 2575.f., 20.apr., 28.l., 10.-11.lp.

Fricis Arkliņš, kuram turklāt bija tikai diplomāta līmenim nepiemēroti vājā pamatskolas (*sic!*) izglītība.³⁷

Šāds “personību faktors” protams nevarēja sekmēt strauju priekšstata uzlabošanos par Latviju Vācijā. Tam klāt vēl nāca vācbaltiešu emigrantu aktivitātes publicistikā, kas parasti saistījās ar pēckara kārtības kritiku un stiprināja Vācijas valdības, politiķu aprindās un presē negatīvismu attiecībā pret valstiskajiem jaunveidojumiem Vidus- un Austrumeiropā, tostarp arī pret Latviju. Tādējādi jau trešo gadu desmitu historiogrāfijā ir nostiprinājies pamatots viedoklis, ka Latvijas valstiskais tēls Vācijā, sākot jau no pirmajiem starpkaru perioda gadiem, ir bijis negatīvs.³⁸

Vācu labējā spārma prese, kas aktīvi apkaroja Versaļas sistēmu, uzskatīja, ka jaunizveidotās valstis ir mākslīgi Antantes veidojumi, tādēļ turēja par pienākumu apkarot arī neatkarīgo Latviju, kas daudzējādā ziņā no šīs pēckara kārtības bija profitējusi.³⁹ Šādai Vācijas labējās preses nostājai piebiedrojās arī vairākkārt pieminētais Berlīnes vācbaltiešu izdevums “Baltische Blätter”, kura slejās pēckara demokrātijas posmā minoritāšu tiesību eksperts vācbaltietis Maksimiliāns Bēms pievērsās pastāvošās starptautiskās sistēmas, viņaprāt, negatīvai lomai Vācijas un tai austrumos izvietoto teritoriju attīstībā.⁴⁰

Veimāras Vācijas politiskajā dzīvē noteicošie bija sociāldemokrāti un galēji labējie spēki – vācu nacionāļi. Abu šo galēji atšķirīgo politisko grupējumu viedokļi par Latviju 20.gadu sākumā bija ar negatīvu pieskaņu, jo principā viss vācu politiskais spektrs (tostarp sociāldemokrāti un komunisti) ar dažādu intensitāti tiecās pēc jaunās,

³⁷ F.Arklīņa personīgā lieta.- Turpat.- 2570.f., 14.apr., 70.l.

³⁸ Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Eine Studie am Beispiel der deutsch-baltischen Minderheit in Estland und Lettland.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1977.- S.477.

³⁹ Īpaši spilgti šāda Vācu labējo aprindu neiecietība pret Baltiju kopumā un Latviju konkrēti izpaudās 1920.gadā. Par vācu preses attieksmi liecināja kaut vai tikai tādi daiļrunīgi virsraksti kā “Maitas putnu saimniekošana noma|valstīs”, “Zvirbulis ērgļa lomā”, “kā Latvija tēlo valsti” (publicēti konservatīvajā laikrakstā “Deutsche Zeitung”), bet centriski – labējā avīze “Tägliche Rundschau” Igauniju, Latviju un Lietuvu nespēj dēvēt savādāk, kā tikai par “joka republiciņām” (*Spaßrepublikchen*).- Krupņikovs P.

Melu un patiesības palce.- R.: Zvaigzne, 1980.- 141.lpp.

⁴⁰ Baltische Blätter.- 1929.- Nr.14.- 15.Juli.

Vācijai neizdevīgās un par netaisnīgu uzskatītās pēckara starptautiskās situācijas revīzijas.⁴¹ Latvija tika uzlūkota šīs pēckara situācijas kontekstā.

Vissarežģītākajā situācijā atradās Latvijas un Vācijas attiecības skaroši politiskas dabas jautājumi, kas bija saistīti ar vietējo vāciešu problemātiku. Latvijas valsts un vācu minoritātes attiecības visu starpkaru periodu bija tā joma, kura vācu presē ļāva uzturēt visai negatīvu Latvijas tēlu. Arī pašas Berlīnes valdības aprindas uz abu valstu attiecībām skatījās caur politizētu vāciešības jautājuma un Vācijas spēka prizmu. Tā, piemēram, tikai piecus mēnešus pēc Latvijas *de iure* atzīšanas Vācijas diplomātiskais dienests sāka apsvērt Latvijas ietekmēšanas iespēju no spēka pozīcijām. 1921.gada 1.jūlijā notiek Vācijas lietveža Oto fon Radovica (*O.von Radowitz*) tikšanās ar ārlietu ministru Z.A.Meierovicu, pēc kuras, Vācijas pārstāvja interpretācijā, abpusējā atmosfēra nonākusi “zem sasaluma punkta”, jo Meierovics atteicies izpildīt Vācijas “īpašās vēlmes” (*Spezialwünsche*), kas saistījās lielākoties ar bijušo vācu īpašumu kompensāciju.⁴² Pēc tikšanās fon Radovics iesaka Berlīnei ietekmēt Rīgu ar ekonomiskām sankcijām, lai tādējādi piespiestu to izpildīt šīs Berlīnes diktētās “īpašās vēlmes”.⁴³

Bieži vien Latvijā notiekošās “ielas līmeņa” norises bija tās, kas radīja papildus saspīlējumu attiecībās. Piemēram, 1922.gada 19.decembrī Latvijas sūtnis Berlīnē O.Voits ziņo Ārlietu ministrijai par starpgadījumu Rīgas dzelzceļa stacijā, kur, sagaidot ārzemju viesus (tostarp ārvalstu diplomātus), peronā esošie studenti un Latvijas armijas virsnieki nicīgi izteikušies par ārzemniekiem (angļu sūtnim pat saukts iepaka], “lai tas runā latviski!”). Klāra Cetkina, kura būdama kādā kreisi orientētu ārzemnieku delegācijā Rīgā, nosaukta par “komunistu bandas locekli”.⁴⁴ Protams, ziņas par šiem starpgadījumiem tūlīt bija nonākušas līdz sociāldemokrātiski orientētās

⁴¹ Winkler H.A. Hans Rothfels – ein Lobredner Hitlers? Quellenkritische Bemerkungen zu Ingo Haars Buch “Historiker im Nationalsozialismus” // Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte.- 2001.- H.4.- Oktober.- S.643-644.

⁴² Sarunas temats bijis kompensācija par agrārās reformas rezultātā Vācijas pavalstniekiem atsavinātajiem īpašumiem (vai agrārās reformas normu neattiecināšanu uz tiem), kā arī Latvijas veiktā ostrubļa devalvācija, kas Vācijas izpratnē bija pilnīgi nepamatots un Vācijas ekonomikai kaitniecisks pārinodarījums (O.fon Radovica vēstule Vācijas Ārlietu ministrijai 1921.gada 1.jūlijā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.V (1.Mai 1921 bis 28.Februar 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.- Dok.67, S.132-135).

⁴³ Turpat.

⁴⁴ LVVA, 2574.f., 4.apr., 239.l., 33., 46.lp.

vācu valdības aprindām. Ilgi nekavējoties, tā steidza savu sašutumu paust Latvijas sūtnim.

Tolaik Latvijā vēl ļoti asi bija izjūtams latviešu sabiedrībā kopš neatkarības cīņu laika saglabājies naids pret lieliniekiem un vāciešiem, kam bija objektīvi cēloņi, bet kas, diemžēl, neveicināja pozitīvas iezīmes Latvijas attiecībās ar Vāciju (resp. arī ar Padomju Krieviju, vēlāk - PSRS). Rēķinoties ar šo iekšpolitisko un starpnacionālo realitāti, Latvijai bija ļoti svarīgi palielināt izpratni vācu politikos par sarežģītajām un bieži grūti kontrolējām norisēm Latvijā.

Latvija centās mazināt negatīvo stereotipu ietekmi Vācijā, kas noteica tās attieksmi pret Latviju. Sūtniecība Berlīnē veica grūtu, bet bieži vien vēltīgu darbu gan pati apgaismojot norises valstī (skaidrojot vācu presi interesējošos agrārās reformas, vācbaltiešu stāvokļa un Latvijas – Vācijas attiecību motīvus), gan arī meklējot lielāko vācu laikrakstu žurnālistus, kas bija ar mieru braukt uz Latviju, lai uz vietas iepazītos ar šejienes apstākļiem un gūtu objektīvu informāciju. Daudzi vācu žurnālisti it kā uzklauzīja Latvijas pārstāvju sniegto informāciju, bet turpināja rakstīt kritizējošā un nievājošā stilā.

Kā liecina tā laika Latvijas sūtniecības darbinieka Berlīnē E.Krieviņa atmiņas, Latvijas diplomātiem 20.gadu sākumā īsā laikā izdevās piepildīt Berlīnes sūtniecības grāmatu plauktus pilnus ar Latvijai nelabvēlīgiem rakstiem un publikācijām.⁴⁵ Tādēļ īpaši patīkami bija lasīt rakstus, traktātus vai grāmatas, kurās Latvijas valsts tika aplūkota kā nepārejoša parādība, kā līdztiesīga starptautisko attiecību un ekonomisko sakaru partnere. Šajā ziņā iepriecinošs piemērs bija jau pieminētā Krona-Volfanga grāmata, kur autors nonāk pie secinājuma, ka Latvija, salīdzinot ar citām Krievijas pierobežu valstīm, ir vislabāk piemērotākā ekonomiskā tilta funkciju pildīšanai starp Vāciju un Krieviju un aicināja vācu uzņēmējus pievērst Latvijai lielāku uzmanību un tos, kuri aizgājuši no Latvijas pēc pasaules kara – aicināja atgriezties.⁴⁶ Viņaprāt

⁴⁵ Krieviņš E. Viņās dienās... - 114.lpp.

⁴⁶ Pēc viņa domām, pārējās valstis šādai funkcijai bija piemērotas mazākā mērā (Polija pati gribot monopolizēt tiesības uz tirdzniecību austumu virzienā un tilta funkcijas pildīt negribot, Lietuvai tilta funkciju pildīšanai trūkstot stabili robežu ar Krieviju, savukārt Igaunija ievērojami zaudējot Latvijai ģeogrāfisko apstākļu dēļ).- Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung für die östliche Frage.- Berlin; Leipzig: de Gruyter, 1923.- S.10-11, 60.

Latvija vāciešus visvairāk varēja ieinteresēt kā izdevīga tranzīteritorija, kā agrārās produkcijas piegādātāja un vācu investīciju zeme.⁴⁷

Jāatzīst, ka šāda rakstura objektīva informācija par Latviju vācu valodā parādījās visai reti. Gandrīz vienmēr gadījumi, kad vācu prese par Latviju rakstīja bez negatīvas politizācijas un aizvainojuma, bija saistīti ar Latvijas diplomātu īpašiem pūliņiem un īpašu pārliecināšanas darbu. Latvijas lobētās publikācijas, diemžēl, bija niecīgas metienā, saturā pārlietu akadēmiskas un to autori mazietekmīgas personas, tādēļ tās neatstāja gandrīz nekādu iespaidu uz Vācijas sabiedrības un preses attieksmi pret Latviju.⁴⁸ Drīzāk šīs publikācijas sajūsmināja pašus latviešus, nevis deva reālu labumu Vācijas attieksmes maiņā pret Latviju. Tas ir arī saprotams, jo Latvijas prese 20.gadu sākumā un pirmajā pusē bija burtiski izslāpusi pēc pozitīva rakstura vācu atsauksmēm par Latviju, tādēļ sāka piešķirt pārspīlēti lielu nozīmi pat visai neietekmīgām publikācijām vai atsevišķu zemu stāvošu Vācijas valdības ierēdņu izteikumiem (augstākstāvošie vienkārši parasti Latviju neatļāvās publiski cildināt), cerībā, ka tie varētu mainīt vāciešu (resp. Vācijas) visai negatīvo attieksmi pret Latviju un atbīdīt malā Baltijas jautājuma tradicionālos "lietpratējus", par kuriem parasti Vācijā uzskatīja vācbaltiešu emigrantus.⁴⁹ Tādus, pozitīvāka satura vācu preses rakstus par Latviju latviešu laikraksti sāka atreferēt jau neilgi pēc Latvijas Republikas *de iure* atzīšanas. Interesanti, ka šādu Vācijas attieksmes šķietamu uzlabošanos pret Latviju visuzskatāmāk pirmais konstatēja iepriekš pret Vāciju visai kritiski noskaņotais latviešu militārās aprindas pārstāvošais laikraksts "Latvijas Kareivis", kura redakcijas uzmanību bija piesaistījusi vācu presē objektīvi izvērtētā ekonomiskas sadarbības daudzsološā perspektīva ar jaunajām Baltijas valstīm.⁵⁰

Turpmāk tieši ekonomiskās sadarbības perspektīvas izvirzījās par attiecību pozitīvās attīstības kritēriju no Latvijas puses, turpretim no latviešu un vāciešu attiecību vēsturisko, politisko un ideoloģisko aspektu cilāšanas parasti izvairījās, jo tie kā likums noveda pie negatīvām asociācijām. Par nelaimi, gandrīz viss, kas Latvijā pēc Pirmā pasaules kara bija noticis ekonomiskajā jomā (īpaši agrārā reforma,

⁴⁷ Turpat.- S.54.

⁴⁸ Ar Latvijas sūtniecības aktivitātēm Berlīnē saistāma vēl tikai viena apjomīgāka darba -mazpazīstama autora, Heinriha Vollerta, Latvijas rūpniecībai veltītās doktora disertācijas (Wollert H. Die Industrie Lettlands.- Berlin: Verlag Sack, 1927.- 95 S) izdošana.- Krieviņš E. Viņās dienās...- 119.lpp.

⁴⁹ Jaunākās Ziņas.- 1922.- 10.februāris.

⁵⁰ Latvijas Kareivis.- 1921.- 13.septembris.

vācbaltiešu īpašumu atsavināšana), bija cieši saistīts ar vēsturiski motivētu ideoloģisko un politisko jautājumu loku, kas latviešiem asociējās ar sociālo taisnīgumu, bet vāciešiem - ar latviešu germanofobo šovinismu. Latvijas prese ļoti vēlējās, lai arī Vācijas sabiedrībā pilnībā akceptētu viedokli par neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas izdevīgumu Vācijas ekonomiskajos sakaros, kas vienlaicīgi sekmētu Vācijas sabiedrības samierināšanos ar neatkarīgās Latvijas eksistenci, tādēļ uzsvēra kaut visniecīgāko panākumu šajā laukā. Tā, piemēram, visparastākā Ekonomikas ministrijas referenta, jau pieminētā Krona-Volfganga, Leipcīgas starptautiskajā ekonomikas gadatirgū pausto pozitīvo viedokli par Latvijas lielo nozīmi Vācijas tirdznieciskajos sakaros ar austrumiem, 1922.gada pavasarī "Jaunākās Ziņas" izvirzīja par jaunās domāšanas piemēru gan vietējiem vācbaltiešiem, gan augstiem amatvīriem Berlīnē.⁵¹ Diemžēl, šis piemērs tomēr neizrādījās visai iedarbīgs un jau pēc gada "Jaunākajām Ziņām" bija jāinformē, ka, Latvijai naidīgo spēku, tostarp, "baltikumiešu" aktivitātes Vācijā nav mitējušās, bet turpina izvērsties.⁵²

Latvijas sūtniecības Berlīnē darbošanās publikāciju jomā arī lielākoties saistījās ar Latvijas ekonomisko apstākļu skaidrošanu, kur gandrīz vienmēr stabilu vietu ieņēma agrārās reformas jautājums un tā sociālās nozīmes pamatojums. Nenoliedzami šis darbības virziens bija svarīgs, tomēr maz ticams, ka Berlīnē būtu bijusi nepareiza izpratne par Latvijas ekonomisko stāvokli, to Vācijas uzņēmēji labi izprata un veiksmīgi spēja izmantot savās interesēs. Drīzāk, Vācijas sabiedrības atsevišķi slāņi atradās grūti maināmu politisku un idejisku stereotipu iespaidā, kuru mainīšanai bija vajadzīgs laiks. Latvijas diplomātu darbošanās Latvijas vāciešu sociālā un ekonomiskā stāvokļa skaidrošanā, kas tieši veidoja šos negatīvos stereotipus Vācijas sabiedrībā, diemžēl, nevainagojās ar pārliecinošām publikācijām vai grāmatām, kā tas bija ekonomikas jomā.

Tiešus pierādījumus par Latvijas informatīvo pasākumu ietekmi uz vispārējo Vācijas preses attieksmi pret Latviju šajā pētījumā nav izdevies uziet, tomēr 20.gadu pirmajā pusē, līdz ar vispārējās pēckara situācijas stabilizēšanos, bija vērojams, ka Vācijas attieksme pret Latviju kļūst vismaz mierīgāka, izsvērtāka. Kā savās atmiņās atceras E.Krieviņš, pēc Vācijas žurnālistu vizītēm Rīgā parasti tapuši ievērojami objektīvāki raksti par Latviju. Divdesmito gadu sākumā Latvijai izdevās panākt

⁵¹ Jaunākās Ziņas.- 1922.- 21.marts.

⁵² Turpat.- 1923.- 7.marts.

pozitīvu rakstu ievietošanu par Latviju tādu ievērojamu centriski un kreisi orientētu vācu laikrakstu kā "Berliner Tageblatt", "Vorwärts" un "Germania" slejās. Vēl labāki rezultāti bija tajos laikrakstos, kas bija veltīti atsevišķām saimniecības nozarēm, kā piemēram, linkopībai, kokrūpniecībai, sviesta ražošanai un tirdzniecībai. Šajos specializētajos izdevumos rakstus gatavoja lielākoties paši Latvijas diplomāti vai attiecīgās nozares speciālisti.⁵³

Pretstatā sociāldemokrātu un centriski orientētajiem Vācijas izdevumiem, kuri bija kļuvuši Latvijai draudzīgāki, labēji un ekstrēmi orientētajā Vācijas presē Latvijai nelabvēlīgos uzskatus Rīgai mainīt neizdevās.⁵⁴ Labējo politisko spēku un to pārstāvēto preses izdevumu izpratnē Latvija joprojām tika vērtēta pret vāciešiem vērsto netaisnību kontekstā, kas šo politisko spēku izpratnē sakņojās visā pēckara starptautiskajā kārtībā. Īpaši izteikti šādu viedokli atbalstīja vācbaltiešu emigrācijas periodika Vācijā.

---

⁵³ Krieviņš E. Viņas dienās...- 119.lpp.

⁵⁴ Turpat.- 121.lpp.

3.

Īpašumu piederības jautājums latviešu - vāciešu attiecībās

Pēc Latvijas un Vācijas diplomātisko attiecību nodibināšanas nākamais solis abu valstu attiecībās bija ekonomisko sakaru starptautiski tiesisko aspektu noregulēšana – tirdzniecības un ekonomisko sakaru līguma izstrāde un parakstīšana. Saimnieciskās sadarbības noregulēšanai ceļā bija stājusies grūti atrisināma problēma – kara laika zaudējumu un agrārās reformas gaitā vāciešiem atsavināto īpašumu vērtības atlīdzināšana.⁵⁵

Agrārā reforma bija liels trieciens vācbaltiešu pašapziņai, tā iznīcināja gan vāciešu varu laukos, gan arī pašos pamatos sagrāva vācbaltiešu politisko ietekmi, kas zināmā mērā balstījās uz muižnieku zemes īpašuma. Vācbaltiešu periodikā tobrīd bija atrodams uzskats, ka reforma iznīcinājusi arī vācbaltiešu izveidoto kultūras savdabību laukos, jo tagad vācu kultūrvidi bija nomainījušas uz muižu zemes izveidotās mazās zemnieku jaunsaimniecības.⁵⁶

Latvija bija kļuvusi par modernu demokrātisku valsti, kas bija likvidējusi jau citur pasaulē eksistēt pārstājušos viduslaiku atavismus: kārtu privilēģijas un muižnieku zemes īpašumus. Saprotams, ka ieradumam bija milzu spēks un vācu izcelsmes muižu īpašniekiem nebija viegli samierināties ar šāda veida privilēģiju zaudēšanu, kas vēl nesen bija radījušas veselu dzimtu finansiālās nodrošinātības pamatu. Vēl līdz pat Pirmā pasaules kara noslēgumam vietējai vācu muižniecībai šķita, ka muižnieku zemes īpašums ir neaizskarama vietējās vācietības tradīcija. Rietumeiropas piemērs, kur muižnieku zemes īpašumi un kārtu privilēģijas radīja sarežģījumus valsts attīstībai jau 19.gadsimtā, Baltijas bijušajai muižniecībai šķita

⁵⁵ Agrārās reformas problēma latviešu un vācu attiecībās aktualizējās līdz ar Agrārās reformas likuma I daļas, par valsts zemes fonda radīšanu, pieņemšanu Satversmes Sapulcē 1920.gada 16.septembrī.- Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914 - 1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 234.lpp.

⁵⁶ Šādu uzskatu, piemēram, vēl 20.gadu otrajā pusē pāuda vācu konservatīvo aprindu un bijušās muižniecības pārstāvis, barons Vilhelms Firckss.- Firckss W. Volkstum und Bodenständigkeit // Baltische Monatsschrift.- 1927.- H.58.- S.36.

neaktuāls, jo stāvoklis Krievijas Baltijas provincēs vēl līdz Pirmajam pasaules karam bija saglabājis viduslaiciskās iezīmes.⁵⁷

Agrārā reforma draudēja pilnībā sabojāt attiecības ar Vāciju, kas tolaik bija gan ekonomiski, gan politiski ļoti nozīmīgas.

Reformas gaitā vācu muižniekiem atsavinātie nekustamie īpašumi bija grūti pārvarams šķērslis savlaicīgai Latvijas – Vācijas ekonomiskos sakarus reglamentējoša līguma noslēgšanai.⁵⁸ Vācbaltiešu un ar vācbaltiešiem Vācijā saistītājās aprindās reforma bija izsaukusi dziļu neapmierinātību. Kā jau 80.gados norādījis Latvijas ārpolitikas vēstures pētnieks Edgars Andersons, Vācijas valdība vācbaltiešiem vienmēr šajā sakarā apliecināja īpašu solidaritāti, regulāri paužot līdzjūtību Baltijas valstu agrārajās reformās cietušajiem vācu tautas brāļiem un māsām.⁵⁹ Savukārt Vācijas un vācbaltiešu prese, kā arī daudzi vācbaltiešu politiķi, kas nebija saistīti ar valdības aprindām atļāvās krietni vairāk par vienkāršu līdzjūtības vai nožēlas apliecinājumu. Parasta parādība tā laika publicistikā bija saukļi par “agrāro boļševismu” (*Agrarbolschewismus*) un “barbarismu” kādreizējās vāciskajās Baltijas zemēs.⁶⁰

Kā liecina tā laika Latvijas prese, latviešu sabiedrība, atšķirībā no vāciešiem, agrāro reformu tobrīd izprata kā līdztiesības iedibināšanu un vācu privilēģiju likvidēšanu. Laikraksts “Sociāldemokrāts”, kas vienmēr konsekventi iestājās radikālas

⁵⁷ Андреева Н.С. Статус немецкого дворянства в Прибалтике в начале XX века // Вопросы Истории.- 2002.- № 2.- С.45.

⁵⁸ Latvijas sadarbību ar citām valstīm agrārā reforma būtiski neietekmēja, jo ārvalstis šis jautājums vienkārši neinteresēja. Tādējādi, piemēram, Lielbritānija oficiāli pret agrāro reformu bija noskaņota labvēlīgi. Reizēm gan vācbaltiešu starptautiskās aktivitātes panāca atsevišķu kritiska rakstura sleju parādīšanos ārvalstu (nevācu) presē. Vēsturnieks Pēteris Krupņikovs min, ka plaši pazīstamais britu konservatīvais laikraksts “The Times” vācbaltiešu aktivitāšu iespaidā 20.gados tomēr ir publicējis vismaz vienu pret Latvijas agrāro reformu vērstu rakstu (Krupņikovs P. Melu un patiesības palete.- R.: Zvaigzne, 1980.- 142.lpp.). Jāatzīst gan, ka arī Vācijā muižnieku zemes īpašums kā fenomens jau ļoti sen tika uzskatīts par novecojušu, daudzi apzinājās Baltijas vāciešu anahronismu, kaut gan ne vienmēr to apliecināja publiski.

⁵⁹ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 281.lpp.

⁶⁰ Boehm M.H. Europa irredenta...- S.297.

agrārās reformas aizstāvja pozīcijās,⁶¹ rakstīja, ka pirmā Kurzemes hercoga G.Ketlera laikos zemi bruņiniekiem piešķīra bez maksas, proti - uzdāvināja. Tātad muižnieki zemi nebija pirkuši, bet, kā uzsvēra laikraksts, ieguvuši ar viltību, kukuļošanu un citiem nelikumīgiem līdzekļiem, tādēļ muižniekiem neesot arī nekādu tiesību pieprasīt par atsavināto zemi jēl kādu atlīdzību.⁶²

Pateicoties saviem plašajiem sakariem Vācijā un citur Eiropā, vietējie vācbaltieši spēja ietekmēt arī ārvalstu sabiedrisko domu. Īpaši vilinoša vācbaltiešiem šķita Tautu Savienības iespējamā aizstāvība, jo šī tobrīd bija vienīgā pārnacionālā organizācija, kura formāli uzņēmās arī nacionālo minoritāšu jautājumu risināšanu. Tieši Tautu Savienības iespējamā atbalsta vilinājums turpmākajos gados deva iespēju vācbaltiešiem vērsties ar savām prasībām pie tā laika ietekmīgākā starptautiskā arbitra. Latvijas diplomāti šādu iespēju bija paredzējuši un jau pirms pāris gadiem bija centušies ietekmēt ārvalstu sabiedrības domu par labu Latvijā īstenotajai agrārājai reformai. Jau 1923.gadā, kad pašu Vāciju saviļņo ekonomiskās un politiskās krīzes, ar Latvijas sūtniecības Berlīnē tiešu gādību⁶³ tiek izdots nopietns Vācijas auditorijai adresēts analītiska rakstura izdevums. Tā autors Hermans F.Krons-Volfgang⁶⁴ sakarā ar Latvijā īstenoto agrāro reformu atzīst, ka tur, kur visa bagātība pieder mazai noslēgtai sabiedrības grupai un kur vairākumam nav īpašumtiesību uz zemes, vienmēr ir bijis pamats konfliktiem un saspīlējumam.⁶⁵

Šāds viedoklis bija pilnīgs pretmets tā brīža vācbaltiešu sabiedrības dziļajam sašutumam, kas valdīja gan Latvijā, gan Vācijā. Berlīnē iznākošā vācbaltiešu izdevuma "Baltische Blätter" izteicieni jau bija sākuši iegūt histērisku toni. Ziņojot par "bezjēdzīgu naidu" un "likumību ignorējošo šovinismu", kā iespaidā latvieši "izlaupa" vācu īpašumus - zemi un baznīcas - avīze adresēja Latvijas valstij (tekstā tā

⁶¹ Sociāldemokrāti, piemēram, asi apkaroja labēji centrisko politisko spēku ierosinājumu, kas paredzēja izmaksāt atlīdzību muižniekiem par agrārās reformas rezultātā zaudēto zemi. Šajā sakarā sociāldemokrāti ierosina parakstu vākšanas kampaņu 1923.gada rudenī.

⁶² Sociāldemokrāts.- 1923.- 7.,8.,10.novembris.

⁶³ Krieviņš E. Viņās dienās...- 119.lpp.

⁶⁴ Krons-Volfgang bija ierēdnis (referents) Vācijas ekonomikas ministrijā un viens no Vācijas pārstāvjiem sarunās ar Latviju par saimniecisko sadarbību un savstarpējo kara laika zaudējumu atlīdzināšanu.- Ekonomists.- 1921.- Nr.15.- 592.lpp.

⁶⁵ Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung...- S.28.

ar ironisku necieņu nosaukta par "*Latwija*") vēl nepieredzētu lāstu - saņemt atmaksu par saviem "noziegumiem".⁶⁶

Šis "*Baltische Blätter*" raksts akcentē vēl kādu sāpīgu starpkaru problēmu, kas izrietēja no vācu faktora Latvijā – jautājumu par seno Vecrīgas baznīcu piederību.

Interesanti, ka nozīmīgo Jēkaba un Doma baznīcu piederības problēmu starpkaru periodā aktualizēja nevis pašas vācu draudzes, kas, kā atzīts pašu vācbaltiešu literatūrā, tiecās pēc pilnīgi apolitiskas darbības,⁶⁷ bet gan tieši akadēmisko aprindu pārstāvji - vācbaltiešu publicisti un politiķi, kas baznīcu atsavināšanu vācu draudzēm kopš 20.gadu pirmās puses izmantoja kā vienu no uzskatāmākajiem pierādījumiem latviešu prettiesiskajai rīcībai pret vāciešiem.⁶⁸ Neraugoties uz vācu publicistu un politiķu sakāpinātajām nacionāla rakstura emocijām, līdz 30.gadu sākumam Latvijas vāciešu garīdznieku aprindās, bija sastopams uzskats, ka, piemēram, Jēkaba baznīcas atsavināšana nav vērtējama kā konfrontācija starp latviešiem un vāciešiem, bet gan uzskatāma par kopēju luterāņu (resp. vāciešu un latviešu) konfliktu ar katoļiem, ko izraisījis Latvijas neapdomīgi noslēgtais konkordāts ar Vatikānu, uzliekot Latvijai par pienākumu piešķirt katoļiem

⁶⁶ *Baltische Blätter*.- 1923.- Nr.7.- 15.April.

⁶⁷ Neanders V. Vācu evaņģēliski luterisko draudžu struktūra Rīgā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 183.lpp.; Poelchau L. Christentum und Nationalsozialismus im Spiegel der deutschbaltischen kirchlichen Presse der 1930er Jahre // Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich / Hrsg.von Michael Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- S.256; Wenschkewitz H. Die kristlichen Kirchen in Lettland zwischen den beiden Weltkriegen // *Baltische Kirchengeschichte* / Hrsg. von R.Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- S.277-278.

⁶⁸ 1923.gada 20.aprīlī asu diskusiju rezultātā Saeimā tika akceptēts lēmums par Jēkaba baznīcas atsavināšanu vācbaltiešu luterāņu draudzei un piešķiršanu latviešu katoļiem, ko vācbaltiešu prese un aktīvākie vācbaltiešu frakcijas deputāti P.Šimans un V.Firkss dēvēja par noziegumu pret vācu minoritāti un par "baznīcu laupīšanu" (*Kirchenraub*). 1923.gada 1. un 2.septembrī notika tautas nobalsošana par baznīcas piederības jautājumu, kurā netika savākts nepieciešamais balsstiesīgo kvorums. Līdzīga situācija izveidojās 1931.gada 5. un 6.septembrī, kad tautas nobalsošana tika rīkota par Doma baznīcas atsavināšanu vāciešiem, arī šoreiz netika savākts nepieciešamais balsstiesīgo kvorums, tādēļ baznīcu jautājumu atstāja izšķiršanai valdībai, kas šos jautājumus izšķīra par labu latviešu draudzēm (Latvijas Republikas [1] Saeimas stenogrammas. II sesija (no 1925.gada 10.aprīļa līdz 1923.gada 21.jūlijam).- R., [b.g.]- 110.-152.st.; Adamovičs L. Latvijas baznīcas vēsture.- Linkolna: Sējējs, 1961.- 56.-57.lpp.; Ščerbinskis V. Tautas nobalsošanas pirmskara Latvijā // Lauku Avīze.- 1998.- 18.jūlijs).

religiskajā dzīvē priviliegētu statusu, tostarp – arī jaunu katedrāli.⁶⁹ Pretstatā 1923.gadā notikušajai Jēkaba baznīcas nodošanai katoļiem, Doma atsavināšana vāciešiem 1931.gadā jau notika pavisam citos – daudz lielākas etniskās saspīlētības apstākļos. Šeit vairs nebija starpkonfesionālu vai starptautiska rakstura normu, kas būtu likušas valstij rīkoties. Vācbaltiešu sabiedrības izpratnē tā tiešām jau bija skaidri izteikta nacionāla rakstura sadursme starp Rīgas luterāņu vairākumu veidojošajiem latviešiem, kuru pusē bija nostājusies valsts un mazākumā esošajiem vāciešiem.⁷⁰ 1931.gada vēlā rudenī Ministru kabinetā pieņemtie rīkojumi, ar kuriem Doms tika atsavināts autonomajai⁷¹ vācu luterāņu baznīcai un nodots luterāņu arhibīskapa rīcībā, izsauca plašu politisku strīdu starp latviešiem un vāciešiem, ko vēl vairāk veicināja 4.Saeimas vēlēšanu tuvums un kas tā arī nekad pilnībā nenorima līdz pat vācbaltiešu izceļošanai.⁷²

Vecrīgas baznīcas vācbaltiešiem simboliski asociējās ar vietējās vācietības kultūrvēsturiskajām pamatvērtībām, tostarp neaizskaramo, jau kopš 19.gadsimta nogales Baltijas vāciešu politiskās pašapziņas identitāti veidojošo "autonomijas principu", kura spēcīgs balsts bija par izteikti vācisko uzskatītā luteriskā baznīca, jo aptuveni 97% vietējo vāciešu bija luterāņi.⁷³ Neraugoties uz to, ka vācu luterāņu draudzes apvienoja visdažādākos sociālos slāņus un nekad nebija veidotas pēc kārtu principa, sava veida sabiedriskās nošķirtības (korporatīvās) iezīmes izpaudās vācu draudžu autonomās struktūras veidā. Savukārt pats vācu sabiedrības virsslāni

⁶⁹ Schrenck E.von. Baltische Kirchengeschichte der Neuzeit.- R.: Ernst Plates, 1933.- S.185-186.

⁷⁰ Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 191.lpp.

⁷¹ 1922.gada 23.februārī latviešu un vācu augstākajai garīdzniecībai īpaši sasauktā luteriskās baznīcas sinodē izdodas vienoties par vācu luterisko draudžu īpašo stāvokli Latvijas luteriskās baznīcas ietvaros. Tika iecelts īpašs vācu draudžu bīskaps (P.Pelhaus (P.H.Poelchau)), kam tika uzticēta vācu draudžu vadīšana Latvijas luteriskās baznīcas ietvaros (Adamovičs L. Latvijas baznīcas vēsture.- Linkolna: Sējējs, 1961.- 54.lpp.). Zināmā mērā vācu nacionālās minoritātes reliģiskajā sfērā šī vienošanās ieviesa tos pašus autonomijas principus, kas jau pastāvēja vācu skolu sistēmā.

⁷² Adamovičs L. Latvijas baznīcas vēsture...- 57.lpp.

⁷³ Taube A., Thomson E., Garleff M. Die Deutschbalten Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft // Schlau W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- S.76-78; Feest D. Abgrenzung oder Assimilation. Überlegungen zum Wandel der deutschbaltischen Ideologien 1918-

raksturojošais korporatīvais princips sevišķi spilgti reliģiskajā sfērā novērojams bija tieši akadēmiski izglītotajā luteriskajā garīdzniecībā. Vairāk kā pusi no apmēram simts kopš 1920.gada Latvijā aktīvo vācbaltiešu mācītāju veidoja studentu korporāciju biedri, pie kam dominējošās pozīcijas ieņēma morāli un idejiski spēcīgo, tradīcijām bagāto korporāciju *Curonia*, *Fraternitas Rigensis* un *Livonia* pārstāvji.⁷⁴ Tādējādi vācu draudžu garīgajā aprūpē un baznīcas organizācijā dominēja sociālpolitiski vadošās vācbaltiešu korporantu aprindas. Tā bija vēl viena korporatīva rakstura tradīcija, kas vācu sabiedrībā bija saglabājusies jau no pirmskara laikiem.⁷⁵

Protams, augstāk aprakstītais baznīcu piederības jautājums saasināja arī vispārējo īpašumu piederības jautājuma aktualitāti. Šajā gadījumā pretlatviskāk noskaņotajiem vācu grupējumiem divdesmitajos gados pilnībā pietika jau ar Jēkaba baznīcas piemēru, lai parādītu Latvijas politikas pretvācisko raksturu, kaut gan Jēkaba baznīcas nonākšanai katoļu rīcībā nebija tieša etniska rakstura cēloņu. Doma atsavināšana vācbaltiešu apgalvojumus jau padarīja atbilstošākus realitātei. Vācbaltiešu sabiedrības sakaru saikne, kas vācu teologus ar korporācijas saitēm saistīja ar Latvijas parlamenta vācu deputātu vidū dominējošiem vācu korporantiem,⁷⁶ šo jautājumu taisnā ceļā palīdzēja iznest kā iekšpolitiskās, tā arī ārpolitiskās cīņas arēnā.

Latvijas diplomātu spēkos, diemžēl, nebija aizkavēt negatīvu viedokļu izplatīšanos ārvalstu presē par Latvijā notiekošajām pārvērtībām, tāpat tie nespēja aizkavēt vācbaltiešus no nodoma ar sūdzībām par īpašumlietām vērsties Tautu Savienībā. Tieši vācbaltiešu īpašumlietu pacelšana starptautiskas arbitražas līmenī apliecināja valstī joprojām pastāvošās domstarpības starp bijušās vācbaltiešu aristokrātijas pārstāvjiem un pamattautu.

1939 anhand der „Baltischen Monatsschrift“ // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. - 1996. - H.4. - S.526-527.

⁷⁴ Aprēķināts pēc: Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920 / Bearbeitet von W.Neander. - Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt. - 1967. - 152 S.; Wenschkewitz H. Die kristlichen Kirchen in Lettland... - S.267-268, 291.

⁷⁵ Lenz W. Zur Verfassungs- und Sozialgeschichte der baltischen evangelisch-lutherischen Kirche 1710-1914 // Baltische Kirchengeschichte / Hrsg. von R.Wittram. - Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956. - S.125.

⁷⁶ Skatīt 173.-174.lpp.

1925.gada maija pašās beigās sabiedrībai kļuva zināms, ka Saeimas vācu frakcijas pārstāvji - korporāciju *Curonia* pārstāvošais bijušais muižnieks, un latviešu zinātniskajā literatūrā par konsekvēntāko vācbaltiešu privilēģiju aizstāvi nosauktais barons V.Firkss (*W.von Fircks*)⁷⁷ un *Livonia's* biedrs, 1918.–1919.gadā Latvijas valsts ideju apkarjošā laikraksta "Rigasche Zeitung" bijušais redaktors M.Fēgezaks (*M.Vegesack*)⁷⁸ parakstījuši un 6.aprīlī iesnieguši sūdzību Tautu Savienības sekretariātam Ženēvā par agrārās reformas norisi Latvijā.⁷⁹ Sūdzībā galvenais akcents tika vērsts uz agrārās reformas it kā pret valstī dzīvojošajām nacionālajām minoritātēm (resp., vāciešiem un daudz mazākā mērā poļiem) vērsto, diskriminējošo raksturu (kā zināms, atsavināmie muižu īpašumi galvenokārt piederēja tieši vāciešiem). Šis notikums izsauca plašu politisku viļņošanos visā Latvijas sabiedrībā.

Kaut gan nepatīkamā vācbaltiešu petīcija latviešu politiķiem bija zināms pārsteigums, tai nevajadzēja būt pilnīgi negaidītai. Vācbaltiešu deputāti jau pirms tam bija publiski pieļāvuši iespēju, ka agrāro reformu nodomājuši iznest starptautiskai apspriešanai un izvērtēšanai gan Vācijā, gan Tautu Savienībā.⁸⁰

Gandrīz visi latviešu preses izdevumi izņemot "niedristu"⁸¹ provāciski noskaņoto "Latvijas Sargu" nosodīja vācbaltiešu politisko līderu rīcību. Visasākos vārdus vācbaltiešu bijušo muižnieku virzienā raidīja kreisi noskaņotais "Sociāldemokrāts", kuram agrārā reforma no laika gala bija neaizskarama vērtība. Tagad, sociāldemokrātu izpratnē, vācieši gribēja pavērst vēstures lielo ratu atpakaļ. "Tas ir nekaunīgs uzbrukums agrārājai reformai, šim vislielākajam sociāli

⁷⁷ Album Curonorum 1808-1932.- R.: Historische Kommission der Curonia, 1932.- S.214.; Goldmanis J. Minority deputies in the Saeima (Parliament) of the Republic of Latvia (1922-1934) // Humanities and Social Sciences, Latvia.- 1994.- 2(3).- P.41.

⁷⁸ Album Livonorum. Dorpat 1822-1939.- [Lübeck]: Philisterverein der Livonia, 1958.- S.285.

⁷⁹ No ārlietu ministra Z.A.Meierovica runas Saeimā 1925.gada 29.maijā sakarā ar Tautu Savienībai iesniegto sūdzību.- Latvijas Republikas [I] Saeimas stenogrammas. VIII sesija. 1925.gads.- R., [b.g.].- 1085.sl.

⁸⁰ Deputāts V.Firkss jau 1924.gada 22.janvārī draudēja ar vēršanos pie Tautu savienības sakarā ar agrāro reformu, minot par piemēru Polijas vāciešus, kas to jau bija izdarījuši. Spriežot pēc šīs sēdes stenogrammas, pārējie Saeimas deputāti, tostarp arī sociāldemokrāti, nenovērtēja šo izteicienu bīstamo nozīmi, jo nesekoja gandrīz nekāda reakcija.- Turpat.- IV sesija. 1924.gads.- R., [b.g.].- 76.sl.

⁸¹ Tā tolaik dēvēja Vācijai un vācu muižniecībai simpatizējošos politiķus, preses izdevumus vai vienkārši uzskatus.

vēsturiskajam notikumam Latvijas jauno laiku vēsturē", uzsvēra "Sociāldemokrāts".⁸² Laikraksts atzina, ka bija pienācis laiks iepazīstināt Rietumeiropu ar visiem tiem "šausmu darbiem", ko vācu baroni pastrādājuši pret Latvijas tautu un demokrātiju gan senākos, gan jaunākos laikos.⁸³ Konsekventi turpinot ieņemto nostāju, "Sociāldemokrāts" turpmākajos mēnešos apgalvoja, ka vietējiem vāciešiem "Latvija nav valsts un viņas likumi [domāts agrārās reformas likums, -R.C.] nav likumi"⁸⁴. Asi toņi vācbaltiešu politikas virzienā bija dzirdami arī no citkārt visai mērenajām "Jaunākajām Ziņām", laikraksts bija pārliecināts, ka ar "baronu peņģciju" visus sabiedrībā cilātos projektus par vāciešu publiski tiesisko autonomiju Latvijā tagad varot uz ilgu laiku "norakt", jo vācbaltieši spilgti nodemonstrējuši savu neloyalitāti pret Latvijas valsti, tādēļ nevarot būt runa ne par kādu autonomiju.⁸⁵ "Ir cildens nosaukums Latvijas tauta", lasāms "Jaunākajās Ziņās", "tauta, kurā ietilpst arī visas minoritātes (...), ar sūdzbām minoritāšu viena daļa spērusi soli, lai izslēgtos no šīs tautas"⁸⁶ – tik kategorisks ir latviešu mēreno politisko domu pārstāvošais laikraksts. Atturīgāks savos vērtējumos ir labēji orientētais "Latvis", vācbaltiešu politisko līderu sūdzbū nodēvējot par "kļūmīgu soli", kas vairo negatīvas emocijas pret vāciešiem latviešu tautā: "Arī vislabākajā gadījumā viņi [vācieši - R.C.] ar savu sūdzbū sev neko reālu nevar gūt, bet gan jau tagad ir samaitājuši sev (...) attiecības ar savs zemes iedzīvotāju vairākumu. (...) ...kur viens vienas mājas iedzīvotājs pret otru ir griezies tiesā, tur lāgā sadzīves un saskaņas vairs nav"⁸⁷, tā raksta "Latvis". Vairāki laikraksti vācbaltiešu rīcībā bija saskatījuši analogijas ar senāku vēsturi, kad vācbaltieši sava privilēģētā stāvokļa saglabāšanas nolūkā bija vērsušies pēc palīdzības pie kāda ārēja spēka.⁸⁸ Līdz šim šis ārējais spēks parasti bija Vācija, tagad par ietekmīgāku

⁸² Sociāldemokrāts.- 1925.- 29.maijs.

⁸¹ Turpat.

⁸⁴ Turpat.- 19.jūnijs.

⁸⁵ Jaunākās Ziņas.- 1925.- 6.jūnijs. Arī nacionāli konservatīvais "Latvis" pauda uzskatu, ka tagad runa par vācbaltiešu vai vispār nacionālo minoritāšu kultūrautonomijas likuma pieņemšanu nevar būt.- Latvis.- 1925.- 10.jūnijs.

⁸⁶ Jaunākās Ziņas.- 1925.- 4.jūnijs.

⁸⁷ Latvis.- 1925.- 10.jūnijs.

⁸⁸ Par piemēriem tika minēti zviedru laiki Vidzemē, kas vāciešiem nav patikuši, jo saistījušies ar zemnieku tiesību paplašināšanu un muižnieku patvaļas ierobežošanu, tādēļ vācu muižniecība palīdzību meklējusi pie krievu cara, savukārt pasaules kara un Krievijas revolūcijas laikā vācbaltieši

vācbaltieši atzina Tautu Savienību, kuras starptautiskā autoritāte tobrīd neapšaubāmi bija lielāka kā Vācijai.

Šī vācu petīcija parādīja, ka domstarpības starp latviešiem un vāciešiem vēl nebija izzudušas, bet tikai snauda un jebkurā brīdī varēja atmosties. Vācbaltiešu frakcijas pārstāvju parakstītā sūdzība Tautu Savienībai pati par sevi no juridiska viedokļa nebija uzskatāma par pretvalstisku aktu, tomēr tas bija spēcīgs iemesls, lai apšaubītu lielākās daļas vācbaltiešu lojalitāti un vēlēšanos izlīgt ar latviešiem.⁸⁹ Šajā gadījumā Saeimas aktīvākā - sociāldemokrātu - frakcija konstatēja, ka tas ir pirmais precedents Latvijas neatkarīgās valsts vēsturē, kad vācieši mēģina panākt Latvijas suverēnās varas un likumdošanas ierobežošanu ar ārēja spēka palīdzību.⁹⁰

Jāatzīst, ka ārvalstis gan šim notikumam pievērsa ļoti minimālu uzmanību. Uz citu lielo starptautiskā un nacionālā rakstura problēmu fona Vidus- un Austrumeiropā, vācbaltiešu problēmas Tautu Savienībā ietilpstošo valstu pārstāvjiem šķita nenozīmīgas, jo, piemēram, minoritāšu sūdzības no Polijas tika iesniegtas gandrīz nepārtraukti.⁹¹

pārorientējušies un palīdzību meklējuši jau pie vācu ķeizara.- Jaunākās Ziņas.- 1925.- 4.jūnijs; Sociāldemokrāts.- 1925.- 29.maijs.

⁸⁹ Vēl 1927.gada 11.martā viens no petīcijas parakstītājiem, bijušais vācbaltiešu barons, tagad Saeimas deputāts V.Firkss aktualizēja 1925.gada 6.aprīļa vācbaltiešu petīcijas jautājumu, prasot izskaidrot vadības noraidīto attieksmi, uz ko 22.martā ārlietu ministrs F.Cielēns atbild, ka vācbaltiešiem vienreiz jāpārtrauc nacionālo minoritāšu jautājuma aizsegā izskatīt sociāla un ekonomiska rakstura problēmu, par kādu uzskatāma agrārā reforma.- Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. V sesija. 1927.gads.- R., [b.g.]- 568.-579., 646.-648.sl.

⁹⁰ F.Cielēna runa Saeimā 1925.gada 29.maijā.- Latvijas Republikas [I] Saeimas stenogrammas. VIII sesija. 1925.gads.- R., [b.g.]- 1085.sl.

⁹¹ Salīdzinot ar nacionālo minoritāšu problēmām saistīto Tautu Savienībā iesniegto petīciju skaitu, Latvijas ierindojās vienā no pēdējām vietām, bet Polija, Rumānija un Dienvidslāvija stabili atradās problēmvalstu trijniekā. Līdz 1939.gadam par pamatotām Tautu Savienība atzina 137 sūdzības no Polijas (1934.gadā Polija izstājas no minoritāšu aizsardzības sistēmas, uzskatot to par diskriminējošu), 81 sūdzību no Rumānijas, 47 sūdzības no Dienvidslāvijas, 44 sūdzības no Grieķijas, 37 sūdzības no Čehoslovākijas, turpretī visā starpkaru periodā no Lietuvas Tautu Savienības sekretariātā bija ienākušas 34 sūdzības, no Latvijas 6, bet no Igaunijas 2 (sūdzības no Latvijas un Igaunijas nacionālajām minoritātēm, atšķirībā no citu valstu piemēriem, vispār netika atzītas par pamatotām). No 1921. līdz 1939.gadam Tautu Savienībā bija iesniegtas kopumā 950 sūdzības, no kurām par pamatotām atzītas 550. Tikai 18 petīcijas tika iesniegtas Tautu Savienības Padomei tālākai izskatīšanai (dati no: Kessler W. Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919-1939 //

Valdībai visai veiksmīgi izdevās atspēkot vācbaltiešu petīciju, objektīvi argumentējot, ka agrārā reforma nav vērsta pret kādu nacionālo minoritāti, bet gan ir sociāla rakstura pārkārtojums, kas vērsts pret kārtu aristokrātiju un veicina sociālā saspīlējuma novēršanu laukos. Pēc šīs veiksmīgās aizstāvēšanās 30.gados Latvijas nacionālo minoritāšu jautājums vispār nekad vairs netika izskatīts Tautu Savienībā.⁹²

Kaut gan agrārās reformas jautājums nesekmēja tālāku starpvalstu attiecību nostiprināšanu ar Vāciju, Vācijas ekonomiskos sakarus ar Latviju pietiekoši labi un bez oficiāliem starpvalstu līgumiem jau tūlīt pēc karadarbības izbeigšanās spēja regulēt privātā kapitāla ekonomiskās ieinteresētības principi. Īsi pēc Latvijas starptautiskās atzīšanas, 1921.gada februārī Latvijas sūtnis jau ziņo, ka vācu privātuzņēmēju aprindas izrāda ārkārtīgi lielu interesi par stabiliem ekonomiskiem sakariem ar Latviju ("pieprasījumi nākot no malu malām").⁹³ Arī Vācijas prese pret Latviju bija viņaprāt kļuvusi miermīlīgāka, turpretim par Latvijas preses nostāju pret Vāciju, sūtnim nācās vairākkārt Berlīnē taisnoties gan neoficiālā gan oficiālā līmenī, jo pēc vāciešu domām latviešu prese pret Vāciju un vāciešiem izturējusies nepiedodami agresīvi.⁹⁴

Starpkaru posmā apkopotie statistikas materiāli liecina, ka jau kopš 1921.gada Vācija bija izvērsusies par Latvijas ievērojamāko tirdzniecības partneri, īpaši - importa jomā. Ja 1920.gadā Vācijas imports Latvijā sastādīja tikai 18% no visa importa un Vācija bija tikai trešā lielākā importētājvalsts Latvijā (aiz Dānijas 24,4% un Lielbritānijas 20,6%), tad jau 1921.gadā Vācija ar vairāk kā 48% ieņēma vadošo vietu Latvijas importā, tālu aiz sevis atstājot otrajā pozīcijā esošo Lielbritāniju (14%).⁹⁵ Turpmākie gadi liecināja, ka Vācija vadošās pozīcijas Latvijas importā saglabā. Tā, piemēram, 1923.gadā Vācijas imports Latvijā sastādīja 42,2%, bet 1925.gadā – 41,5%.⁹⁶ Savukārt Latvijas eksporta īpatsvarā dominējošā visā 20.gadu

---

Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen Staaten. Nationle Minderheiten.- Marburg, 1997.- S.176).

⁹² Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija: 1930-1939.- R.: LU, 1992.- 51.lpp.

⁹³ LVVA, 2574.f., 4.apr., 111.l., 20.lp.

⁹⁴ Turpat.

⁹⁵ Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung...- Beilage.

⁹⁶ Volkmann H.-E. Das Deutsche Reich und die Baltischen Staaten 1918-1920 // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und

pirmajā pusē palika Lielbritānija, Vācija pretendēja ieņemt tikai trešo vietu (aiz Beļģijas).⁹⁷

Ekonomisko sakaru attīstīšanās starp abām valstīm bez attiecīga starpvalstu dokumenta, nenozīmēja, ka politiķi būtu aizmirsuši par līgumu, kas abu valstu sadarbību īpaši reglamentētu, atvieglinātu un palīdzētu izvairīties no liekiem pārpratumiem un neskaidrībām. Šāda līguma nozīmi izprata gan Rīgā, gan Berlīnē. Ja Latvija bija ieinteresēta ātrākā savas starptautiskās situācijas stabilizēšanā, noslēdzot attiecīgus ekonomiskās sadarbības līgumus ar ārvalstīm, tad Vācija šādu sadarbību ar jauno mazietekmīgo Latviju noteikti nevērtēja kā prioritāru. Tādēļ Berlīni tik ļoti nesatrauca arī agrārā jautājuma ietekmē notikusī stagnācija abu valstu ekonomisko attiecību noregulēšanā, no kuras tā patiesībā varēja iegūt pat zināmu labumu. Laika posmā, kamēr īpašumu piederības jautājums Latvijā formāli kavēja abu valstu ekonomisko attiecību juridisku noregulēšanu, Berlīnei bija iespēja uzskatāmi apliecināt darbībā savu ieinteresētību vācu tiesību respektēšanā, aizkavēšanos argumentējot ar Vācijas vēlmi panākt tādus noteikumus, kas respektētu vācu īpašnieku intereses Latvijā. Savukārt abu valstu reālā tirdzniecības bilance rādīja, ka pašreizējā nenoteiktības situācija noteikti ir par labu Vācijas ekonomiskajām interesēm, jo Vācija bija nostiprinājusies kā dominējošā Latvijas importā, bet Latvijas eksports uz Vāciju bija vēl visai vājš.

Lettland 1918-1919; Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.407-408.

⁹⁷ Turpat.

4.

Vācbaltiešu samierināšanās ar pēckara situāciju un Latvijas - Vācijas ekonomisko attiecību noregulēšana (1921.-1926.)

Pretēji divdesmito gadu sākumam, ko raksturoja pēckara krīzes situācija, divdesmito gadu vidū Latvijā un Vācijā bija jūtams iedzīvotāju labklājības kāpums. Uzlabojās ekonomiskā situācija valstī, atplauka privātā uzņēmējdarbība. Situācijas stabilizēšanās un labklājības kāpums sev līdzī nesa attiecību uzlabošanu starp Latvijas valsti un vācbaltiešiem, kā arī pamatnāciju un vācbaltiešiem. Līdzīgā veidā uzlabojas arī Latvijas un Vācijas attiecības, strauji attīstījās abu valstu ekonomiskās attiecības.

Šie gadi visai pozitīvi raksturoti laikabiedru rakstiskajās liecībās. Daļa uzskatīja, ka šajos gados notikusi gandrīz pilnīga vācbaltiešu un latviešu konsolidācija⁹⁸, citi norādīja, ka panākta tikai visai nosacīta mierīga līdzāspastāvēšana⁹⁹. Tomēr neviens nespēja apgalvot, ka ilgi gaidītās pozitīvās izmaiņas nebūtu notikušas. 1925.gada sākumā arī Latvijas sūtniecība Berlīnē konstatēja, ka vērojams samierināšanās un abpusējas uzticības nostiprināšanās process, tas izpaudās kaut vai visai pozitīvajos latviešu diplomātu sakaros ar Vācijas presi. Vācieši labprāt pieņēma latviešu gatavotos rakstus un vēstniecība pat bieži saņēma lūgumus iesniegt šādus rakstus.¹⁰⁰ Arvien vairāk Vācijas presē parādījās publikācijas, kurās vairs nebija manāma pēckara nacionālās histērijas dvesma un visa jaunā noliegšana. Tā vietā, tagad vācu presi sāka interesēt konstruktīvāka analītiska

⁹⁸ 1929.gadā ikmēneša izdevums "Baltische Monatschrift" publicē vācu pedagoga Voldemāra Vulfiusa rakstu, kurā autors pauž, ka vācbaltieši un latvieši nav mazākum- un vairākumtautas, bet gan viena nācija ar kopīgu vēstures mantojumu. - Wulfius W. Zehn Jahre // Baltische Monatschrift. - 1928. - H.2/3. - S.629.

⁹⁹ Šādus uzskatus gan popularizēja galvenokārt ārzemēs dzīvojošie vācbaltieši. Kā piemēru te var minēt Kēnigsbergas jurista, vācbaltiešu emigranta Frīdriha Vitroka pesimistiskos uzskatus par vācbaltiešu minoritātes un latviešu attiecību jautājumiem. - Wittrock F. Die Rechtslage der deutsch-baltischen Minderheit in Lettland. - Hamburg: Laur, 1929. - S.105.

¹⁰⁰ O.Voita ziņojums Ārlietu ministrijai 1925.gada janvārī. - LVVA, 2574.f., 4.apr., 1419.l., 80.lp.

pieeja starptautiskā stāvokļa izvērtēšanai. Tomēr joprojām vācu presi caurvija uzskats par vāciešiem kā miera garantiem Eiropā un jaunizveidotajām valstīm kā agresivitātes kultivētājām attiecībās ar Eiropas vācietību.

1925.gada otrajā pusē Latvijas sūtniecība Berlīnē savāc virkni visai interesantu vadošo Vācijas preses izdevumu rakstu, kas liecina par valsts vāciešu attieksmes uzlabošanos pret Latviju. Tā, piemēram, 7.augustā “Kieler Neueste Nachrichten” publicē rakstu, kurā uzsvērts, ka Baltijas valstīm vispareizāk būtu bijis iet kopā ar vācbaltiešiem un pieslieties Vācijai, bet tā vietā Baltijas valdības pilnīgi nepamatoti uzskatot, ka no Vācijas tām draudot kādas iedomātas briesmas: “(...) pašlaik Baltijas valstu pilsonis pats neticot Baltijas valstu dzīves spējai un brīnoties, ka šīs valstis vēl neesot sabrukušas” - tā “Kieler Neueste Nachrichten”.¹⁰¹ 11.novembrī “Niederschlesische Zeitung” pauž pārliecību par jauno Baltijas valstu dzīvotspēju un pamato to ar ekonomiskas dabas argumentiem – Baltijas spēju pielāgoties Vācijas un jo īpaši Anglijas politiskajai spēlei, kas vērsta pret Krieviju.¹⁰²

Tomēr arī šajā vācu samierināšanās periodā laiku pa laikam Vācijas presē pavīdēja ne tik vien Latviju kritizējoši, bet pat Latvijas valstiskumu noliedzoši raksti. Tā, piemēram, 1925.gada 22.novembrī “Schlesische Zeitung” atreferē vācbaltiešu emigranta barona Rihrada Bēra (*R.Behr*) Breslavā nolasīto lekciju par Baltijas valstīm, kurā Bērs apgalvo, ka suverēnās Latvija un Igaunija ar 2,5 miljoniem iedzīvotāju ir 20.gadsimta utopija, kuru no kartes noslaucis atjaunotā pilsoniskā Krievija. Tad vācbaltiešiem atkal pienākšot tie laiki, kad viņi kļūšot par zemes īpašniekiem savā vecajā dzimtenē, bet līdz tam laikam tie turpināšot savu cīņu par gadsimtiem ilgām kolonizatoru tiesībām.¹⁰³ Interesanti, ka Vācijas preses negatīvo rakstu autori visbiežāk bija tieši vācbaltiešu emigrācijas pārstāvji (kā minētajā gadījumā), vai pat joprojām Baltijā dzīvojošie vācieši.

Ap 1925.gadu labi novērojamas bija arī pozitīvas izmaiņas latviešu sabiedrības attieksmē. Ievērojami bija mazinājies pret Vāciju vērsta negatīvisms - mazinājās visa veida ģermanofobija, kas pavēra ceļu turpmākam izlīgumam starp Latviju un Vāciju. Par abu valstu attiecību normalizāciju liecina arī Vācijas ārlietu ministra Gustava Štrēzema paziņojums 1925.gada pavasarī, ka attiecībās ar Baltijas valstīm

¹⁰¹ Latvijas sūtņa Berlīnē O.Voita 1925.gada 11.augustā gatavotais pārskats par vācbaltiešu rakstiem Vācijas presē, kas skar Baltijas valstu stāvokli un starptautisko nozīmi.- Turpat.- 293.lp.

¹⁰² O.Voita ziņojums Ārlietu ministrijai 1925.gada 9.decembrī.- Turpat.- 341.lp.

jau kopš ilgāka laika iestājusies “nepārprotama skaidrība”, ar šo vārdkopu saprotot notikumu pozitīvu attīstību.¹⁰⁴

Šajā laikā bija radušies visi priekšnoteikumi, lai abas valstis beidzot noregulētu arī savstarpējos ekonomiskos sakarus. Ļoti svarīgā tirdzniecības līguma savlaicīgāku pieņemšanu bija aizkavējusi sākotnējā abu pušu nepiekāpība politisku jautājumu risinājumā.¹⁰⁵ 1920.gada 15.jūlijā Berlīnē, parakstot līgumu par sakaru atjaunošanu, abu valstu diplomāti paredzēja izveidot sevišķu komisiju, kas nodarbotos ar Latvijas un Vācijas savstarpējo atlīdzības prasību noskaidrošanu. Vēl līdz 1925.gadam Latvija uzturēja prasību par Pasaules karā Latvijai nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu no Vācijas puses, savukārt Vācija uzstāja uz kompensāciju izmaksu Latvijas agrārās reformas gaitā Vācijas pilsoņiem (tajā skaitā bijušajiem vācbaltiešiem, kas Pasaules kara juku gados un 1918/1919.gadā bija apmetušies uz dzīvi Vācijā) atsavinātajiem nekustāmajiem īpašumiem.¹⁰⁶ Savstarpējās atlīdzības (norēķināšanās) komisijas darbība kopš 1920.gada visciešākā veidā saistījās arī ar

¹⁰³ Turpat.

¹⁰⁴ O.Voita ziņojums 1925.gada 22.maijā.- Turpat.- 234.lp.

¹⁰⁵ Vēsturnieks E.Andersons apgalvo, ka Vācija pēc 6 gadu vilcināšanās līgumu ar Latviju nolēmusi noslēgt tieši tobrīd tādēļ, lai Latvija nepieņemtu poļu valsts vadītāja Jozefa Piłsudska (Berlīne to uzskatīja par nedraudzīgu) piedāvājumu par Polijas un Latvijas alianses izveidi.- Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I...- 295.lpp. Salīdzinājumā ar Latviju, Igaunijai tirdznieciskā līguma sagatavošanas gaita bija vēl komplicētāka un ievilkās līdz 1928.gadam. Pat pēc līguma parakstīšanas 1928.gada 7.decembrī Vācija cieši sasaistīja līguma ratifikāciju ar Igaunijas atlīdzību par agrārajā reformā Vācijas pilsoņiem atsavinātajiem īpašumiem. Bez šādas atlīdzības vācu puse atteicās parakstīto līgumu akceptēt. Ar agrāro reformu saistītās problēmas abu valstu attiecībās savu aktualitāti nezaudē pat vēl 1929.gadā. Kā bija konstatējuši vācu ārlietu resora darbinieki, pēc tirdzniecības līguma parakstīšanas Tallinas ārpolitiskajā kursā tradicionālo un vāciešiem nepatīkamo orientāciju uz Poliju sāka izspiest igauņu viedoklis par pārorientācijas nepieciešamību Vācijas virzienā (Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra Karla fon Šūberta (*C.T.C.von Schubert*) 1928.gada 1.decembra vēstule sūtnim Tallinā Ērikam Šreteram (*E.Schroetter*).- ADAP, Serie B: 1925-1933.- Bd.X (1.September bis 31.Dezember).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977.- Dok.173, S.434-435.; Vācijas sūtniecības Tallinā padomnieka Dukvica (*C.A.Duckwitz*) ziņojums Berlīnei 1929.gada 31.maijā.- Turpat.- Bd.XI (1.januar bis 31.Mai 1929).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.- Dok.266, S.603-605).

¹⁰⁶ 1925.gada 22.maija ziņojumā Ārlietu ministrijai Latvijas sūtnis O.Voits apliecinā, ka Rīga un Berlīne ir gatavas atteikties no savstarpējām kara un pēckara laika pretenzijām un īstenos formulu “plus mīnus = nulle”, kas varētu no Vācijas puses izpausties kā Latvijai izdevīgs preču kredīts, bet Latvija apņēmtos sniegt kompensāciju par tagadējiem Vācijas pilsoņiem atsavinātajiem nekustāmajiem īpašumiem.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 1419.l., 81.lp.

tirdznieciskā līguma sagatavošanu starp abām valstīm un tās darbība ilgu laiku bija visai neproduktīva abu valstu pretenciozās politiskās nostājas dēļ.¹⁰⁷

Saimniecisko attiecību juridiskā nesakārtotība ar Vāciju bija pamats latviešu diplomātu bažām par Latvijas kā Vāciju un Krieviju saistošā "tilta" funkciju pazaudēšanu un Vācijas iespējamo orientēšanos uz tiešiem sakariem ar Krieviju. Šajā sakarā Latvijas sūtnis Berlīnē O.Voits jau 1921.gada 13.maijā Ārlietu ministrijai ierosina līgumu ar Vāciju noslēgt nekavējoties, jo Latvijas starptautiskais ekonomiskais stāvoklis kļūstot arvien ļaunāks. Diemžēl, šāds sūtņa ierosinājums bija nereāls, jo Latvijas valdība un sabiedrība kopumā vēl bija samērā ģermanofobiska un nebija gatava atteikties no ekonomiska rakstura pretenzijām pret Vāciju.¹⁰⁸ Ekonomisko sakaru intensificēšanā ar Latviju bija ieinteresēti arī Vācijas rūpnieki, galvenokārt gan cerot tādā veidā panākt lielus vācu rūpniecības preču iepirkumus Latvijā. Vācijas valdībai rūpniecības aprindu intereses bija jārespektē.

Kā atzīts vēstures literatūrā, ārējās tirdzniecības atjaunošana bija Vācijas viena no vissvarīgākajām prioritātēm 20.gadu sākumā un nekādā gadījumā Baltijas valstu virziens te nebija izņēmums.¹⁰⁹ Tirdzniecisko sakaru reālā juridiskā nostiprināšana starp abām valstīm gan it kā liecina pat par pilnīgi pretējo. Sarunas bija nepiedodami ilgas, nogurdinošas, vairākkārt nonāca līdz starprezultātiem, kurus vēlāk noraidīja. Par laimi ekonomiskie sakari abu valstu starpā spēja pietiekoši labi attīstīties gandrīz pilnīgi bez jebkādas starpvalstu ekonomisko nolīgumu juridiskās bāzes. Tādējādi O.Voita drūmās prognozes par tiešu Vācijas – Krievijas ekonomisko sakaru izveidi, kas varētu katastrofāli ietekmēt Latvijas ekonomiku, nepiepildījās. Statistiska

¹⁰⁷ Ārlietu ministrijas 1924.gada 10.novembrī sastādītajā dienesta atzīmē liecina, ka jau 1922.gadā abu valstu pārstāvji komisijā sāk apsvērt ideju par savstarpēju atteikšanos no atlīdzības prasībām, jo gandrīz neiespējams bija vienoties par savstarpējā pārinodarījuma un atlīdzības apmēriem un vispārējo atlīdzības formu.- Turpat.- 317.l., 6.-12.lp.

¹⁰⁸ Turpat.- 111.l., 43.lp.

¹⁰⁹ Hiden J. *The Baltic States and the Weimar Ostpolitik*.- Cambrige, a.o.: Cambrige University Press, 1987.- P.45. E.Andersons savā fundamentālajā Latvijas ārpolitikas pētījumā uzsver: "Vācijas saimnieciskās intereses Baltijas valstīs [20.gadu sākumā- R.C.] tomēr bija pārāk lielas un tirdzniecības saites tik ciešas, ka īsā laikā saimnieciskie sakari atjaunojās un strauji uzplauka".- Andersons E. *Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I...*- 300.lpp.

liecināja, ka 20.gadu pirmajā pusē abu valstu ekonomiskie sakari nepārtraukti, turklāt ar paātrinātiem tempiem attīstījušies.¹¹⁰

Taču līgumiskās bāzes trūkums ļāva Vācijai voluntāri manipulēt ar ekonomiskām svirām, kas Latvijai nebija izdevīgi un radīja pastāvīgu nedrošības sajūtu. Pēdējais šāds gadījums (pirms līguma noslēgšanas), par kuru informāciju sniedz izmantotie Latvijas sūtniecības Berlīnē sarakstes materiāli, ir datējams 1925.gada sākumu, kad Vācija aizliedz ievest no Latvijas gaļu, kas bija atbildes reakcija uz Latvijas aizlieguma no Prūsijas ievest zirgus.¹¹¹ Latvijas sūtnis Berlīnē O.Voits šajā sakarā norādīja, ka gaļas ieviešanas aizliegums liecinot, cik Latvijai jābūt uzmanīgai ekonomiskajās attiecībās ar Vāciju, pretējā gadījumā pašiem vien zaudēt sanāksot.¹¹² Tobrīd Latvija lāgā nevarēja neko iebilst pret šādu Vācijas rīcību, jo starp abām valstīm vēl nebija noslēgts tirdzniecību reglamentējošs līgums.

Latvijas un Vācijas tirdzniecisko sakaru normu juridiskās noformēšanas procesa ilgstošie hronoloģiskie ietvari liecina par šī procesa sarežģītību. Jau tūlīt pēc nodomu protokola par saimnieciskā līguma projektu parakstīšanas 1921.gada 31.augustā, prese steidza ziņot par gaidāmo Latvijas – Vācijas saimnieciskā līguma noslēgšanu.¹¹³ Latvijas puse pat sajūsmā par panākto sasniegumu sarīko Vācijas delegācijai greznu pieņemšanu “Švarca” restorānā Rīgā, bet parakstītais protokols, tā arī tālāk par nodomu līmeni nerealizējās. Tāpat 1922.gada martā šķita, ka Latvijas – Vācijas tirdzniecības līguma sagatavošana varētu tūlīt vainagoties ar panākumiem. Tomēr sarunu gaitā apspriestie vienošanās varianti tā arī paliek tikai “uz papīra”. Latviju neapmierināja savstarpējā pēckara prasību likvidēšana un kompensācijas maksa vācbaltiešiem Vācijas pavalstniekiem par atsavinātajām muižām, bet Vācijai nepatika Latvijas noteiktā norma par pusmiljarda marku lielo aizdevumu Latvijai.¹¹⁴ Īpaši plašas atsauksmes Latvijas presē par šo, vēlāk neveiksmi piedzīvojušo,

¹¹⁰ Saeimas tirdzniecības un rūpniecības komisijas vadītājs Roberts Dukurs Saeimas 1926.gada 22.oktobra sēdē norāda, ka no 1923.gada līdz 1925.gadam Latvijas eksports uz Vāciju pieaudzis no 12 miljoniem līdz 40,6 miljoniem latu, līdzīgā veidā strauji pieaudzis bija arī Vācijas imports uz Latviju no 95,8 miljoniem 1923.gadā līdz 116,3 miljoniem latu 1925.gadā.- Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1926.gads.- R., [b.g.]- 327.sl.

¹¹¹ Sūtņa Berlīnē O.Voita ziņojums Ārlietu ministrijai 1925.gada 4.februārī.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 1419.l., 79.lp.

¹¹² Turpat.

¹¹³ Skatīt, piemēram: Latvijas Kareivis.- 1921.- 1.septembris.

vienošanos neatrodam. Lielākoties sastopami pozitīvu cerību gaisotnē tapuši īsi ziņojumi.¹¹⁵ Tā, piemēram, “Jaunākās Ziņas” sakarā ar abu valstu sarunām par līguma jautājumiem norādīja, ka pastāv lielas cerības pat uz Latvijai “īpaši labvēlīga” līguma parakstīšanu.¹¹⁶

1922.gada 16.aprīlī PSRS un Vācija noslēdz Rapallo līgumu, kurā abas valstis vienojas, ka tām savstarpēji nav jāatlīdzina kara zaudējumi, ieskaitot arī zaudējumus civilajā jomā. Tādējādi jēgu zaudēja Versaļas miera līguma 116.punkts, kas deva iespēju Vācijas kara laika pretiniekam – Krievijas impērijas juridiskajiem mantiniekiem - celt reparāciju pretenzijas pret Vāciju.¹¹⁷ Līdz ar to Latvija vairs formāli nevarēja pretendēt uz vācu kompensāciju par kara postījumiem tās teritorijā līdz Latvijas Republikas proklamēšanai 1918.gada 18.novembrī, tomēr joprojām Latvija varēja uzstādīt prasības, piemēram, par Vācijas pārziņā pārņemtā Bermonta - Avalova karaspēka postījumiem 1919.gada otrajā pusē.¹¹⁸ 1922.gada 13.jūnijā, viesojoties Berlīnē, Ārlietu ministrijā, ministru prezidents Z.A.Meierovics jau piekrit savstarpējai atlīdzības prasību atcelšanai, bet uzstāja uz Berlīnes finansu palīdzību Latvija, uz ko vācu ārlietu ministrijas pārstāvis A.G.O.Malcans atbild, ka “nav Vācijas spēkos nopirkt draudzību ar Latviju par naudu”.¹¹⁹

¹¹⁴ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I...- 287.lpp.

¹¹⁵ Jaunākās Ziņas.- 1922.- 24.marts; Rīgasche Rundschau.- 1922.- 24, 28.März.

¹¹⁶ Jaunākās Ziņas.- 1922.- 24.marts.

¹¹⁷ Michalka W. Deutsche Außenpolitik 1920-1933...- S.311; Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture...- 162.lpp. Vēl 1922.gadā ārlietu ministrs Z.A.Meierovics aktīvi centās pārliecināt Antantes valstu pārstāvjus, lai tās atbalstītu Latvijas reparāciju prasību pret Vāciju saskaņā ar Versaļas miera līguma 116.punktu. 1922.gada februārī Francijas sūtnis Rīgā pat formāli piekrita atbalstīt šādu Rīgas prasību, kas izsauca visai nervozu sarosīšanos Vācijas Ārlietu ministrijā. Kopumā gan šāda atbalsta meklējumi bija visai nesekmīgi (skatīt: Vācijas Ārlietu ministrijas nodaļas vadītāja Ādolfa Georga Otto Malcana (A.G.O.Maltzan) ar 1922.gada 21.februāri datēts apkārtraksts.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.V (1.Mai 1921 bis 28.Februar 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.- Dok.283, S.593-595).

¹¹⁸ Tūlīt pēc Rapallo līguma parakstīšanas 1922.gada 19.aprīlī Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs Hanīls fon Haimhauzens (H.von Haimhausen) raksta Vācijas delegācijai pie Tautu Savienības Ženēvā, uzsverot Vācijas izlīguma ar Baltijas valstīm nepieciešamību, savstarpēji atsakoties no atlīdzības un par pamatu ņemot vislielākās labvēlības principu tirdzniecībā (ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.VI (1.März bis 31.Dezember 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.- Dok.61, S.135).

¹¹⁹ A.G.O.Malcana 1922.gada 14.jūnija dienesta piezīme.- Turpat.- Dok.126, S.263-265.

Sarežģītās sarunu gaitas un Rīgas konsekvētās nostājas iespaidā, Vācijas puse jau sāka apsvērt iespējas kā par labu sev ietekmēt Latvijas iekšpolitiku. Sakarā ar 1922.gadā paredzētajām pirmajām Saeimas vēlēšanām vācu sūtnis Vilhelms Valrots (*W.E.Wallroth*)¹²⁰ aicināja savu valdību, lai tā sekmētu Vācijai draudzīgu grupējumu nākšanu pie varas Latvijā (par Vācijai nedraudzīgu Valrots uzskatīja ārlietu ministru Z.A.Meierovicu).¹²¹ Skaidrību par to, kurš Latvijas politiskais grupējums Vācijas izpratnē tobrīd bija uzskatāms par tai draudzīgu sniedz 1923.gada liecības. Nākamais Vācijas sūtnis Rīgā Ādolfs Kesters (*A.Köster*)¹²² par Vācijai labvēlīgu politisko spēku uzskatīja sociāldemokrātus. Viņam šķita, ka tikai sociāldemokrāti ir spējīgi ieviezt Latvijas ārpolitiku Vācijai izdevīgā (resp. Antantei sajūsmu neizraisošā) „vācu – krievu“ gultnē un nodrošināt pietiekoši plašas vācu minoritātes tiesības.¹²³ Kesteru šādu secinājumu mudināja izdarīt sociāldemokrātu un to preses izdevuma Vācijai draudzīgā un pretfranciskā nostāja Rūras apgabala okupācijas jautājumā, turpretim latviešu labējā prese, viņaprāt, šajā laikā veicinājusi pat naidu pret Vāciju, sistemātiski atgādinot vāciešu brutalitāti kara laikā.¹²⁴

Bezrezultatīvās sarunas ar Latviju 1922.gada pavasarī Vācijas ārlietu resorā radīja interesi par spēcīgāku sadarbošanos ar Igauniju. Zināmā mērā tas bija kā izaicinājums, lai Rīgā saprastu, ka Vācijai Baltijā ir alternatīvi un piekāpīgāki sadarbības partneri.¹²⁵ Pēc neilga laika Berlīnes aktivizētā politika Igaunijā gan bija jāierobežo, jo vietējie Igaunijas vācbaltieši sāka izrādīt pārlieku lielu interesi par sadarbību ar Vāciju un bija kļuvuši par ikdienišķiem viesiem Vācijas sūtniecībā, kur regulāri konsultējās par vāciešu situāciju. Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāram A.G.O.Malcanam tas šķita bīstami, jo pārlieku cieša un atklāta Vācijas sadarbība ar

¹²⁰ V.E.Valrots sūtņa amatā tika apstiprināts 1921.gada 23.septembrī.

¹²¹ V.E.Valrota ziņojums Vācijas Ārlietu ministrijai 1922.gada 14.janvārī.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.V (1.Mai 1921 bis 28.Februar 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.- Dok.244, S.494.

¹²² A.Kesters sūtņa amatā tika apstiprināts 1923.gada 1.februārī.

¹²³ A.Kestera ziņojums Vācijas Ārlietu ministrijai 1923.gada 12.martā.- Turpat.- Bd.VII (1.Januar bis 31.Mai 1923).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989.- Dok.142, S.338.

¹²⁴ Turpat.- S.339.

¹²⁵ Vācijas Ārlietu resora dokumenti liecina, ka tādējādi Vācija gribēja novērst tai nedraudzīgu valstu izveidi Baltijas telpā (Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra Hanīla fon Haimhauzena dienesta piezīme 1922.gada 18.martā.- Turpat.- Bd.VI (1.März bis 31.Dezember 1922).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.- Dok.19, S.37-38).

vietējiem vāciešiem varēja kaitēt Vācijas centieniem uzlabot attiecības ar pašiem igauņiem, kas tajā brīdī bija daudz svarīgāk.¹²⁶

20.gadu vidus vispārējā starptautiskās situācijas normalizācija, iekšpolitiskā un ekonomiskā stabilizācija Latvijā un Vācijā pavēra durvis tālākai abu valstu līgumiskās bāzes nostiprināšanai, kas bija nonākusi stagnācijas stāvoklī kopš 1920.gada. Tā, beidzot, 1926.gada rudenī līdz ratifikācijai Saeimā bija nokļuvis ilgi tapušais, pārstrādātais un beidzot 28.jūnijā parakstītais "Līgums starp Latvijas republiku un Vācijas valsti saimniecisko attiecību kārtošana starp Latviju un Vāciju".¹²⁷ 22.oktobrī, kad šis konceptuāli jaunais Latvijas un Vācijas saimnieciskais līgums tiek caurskatīts Saeimā, tas neizraisa vairs nevienu politisku iebildumu. Pat sociāldemokrātu frakcija, kas bieži izcēlās ar savu negatīvismu attiecībā pret atsevišķiem vācu sabiedrības slāņiem (bijušo muižniecību un bruņniecību), vienbalsīgi atbalstīja līgumu un to pat cildināja. Cēlonis tam bija abu pušu pilnīgā atteikšanās no savstarpējām kara laika pretenzijām. Saeimas Ārlietu komisijas vadītājs F.Cielēns, piemēram, uzstājās ar runu, kurā ar gandarījumu paziņoja, ka tagad beidzot "ir pārvilks krusts kara laikā radušamies domu starpībām" un tagad "būtu jāpārvelk pāri krusts tai atmosfērai, kas bija starp Latviju un Vāciju kopš Latvijas valsts dibināšanas sākuma".¹²⁸ Tāpat sociāldemokrāti apsveica Vācijas kapitāla aktīvo ieplūšanu Latvijā, kas viņuprāt bija ļoti svarīgi, jo varēja atdzīvināt sabrukušo Latvijas

¹²⁶ Malcans uzskatīja, ka vācbaltieši nepalīdzēs Vācijas attiecību veicināšanā ar Igauniju, jo viņi esot ieinteresēti Vāciju tikai izmantot savās interesēs. Tāpat Malcans aicināja sūtni būt piesardzīgākam sakaros ar vācbaltiešiem, jo iepriekšējais Vācijas pārstāvis Hentigs (*Hentig*) jau bija izdarījis nepiedodamu kļūdu, apprecēdams vācbaltieti un tādējādi izsaucis nepatiku un aizspriedumus igauņu sabiedrībā (Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra A.G.O.Malcana ziņojums sūtnim Tallinā Bruno Vedingam (*B. Wedding*) 1923.gada 12.jūlijā.- Turpat.- Bd.VIII (1.Juni bis 15.November 1923).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 1990.- Dok.60, S.143-144).

¹²⁷ No 1921. līdz 1926.gadam vairākas reizes presē pavīdēja informācija par šī līguma drīzumā paredzamo parakstīšanu, pat tika nosaukti datumi, bet katru reizi tie neapstiprinājās. Sarunu bezrezultatīvitatē Berlīnē iznākošā vācbaltiešu avīze "Baltische Blätter" vainoja Latvijas nepieķāpību un apbrīvoja Rīgas nesēju saprast, ka Latvijai Vācija ir daudz vairāk nepieciešama, kā Vācijai Latvija (*Baltische Blätter*.- 1926.- Nr.1.- 1.Januar.; Nr.14.- 15.Juli). Latviešu prese turpretim līguma vilcināšanā jau no pirmajām sarunu dienām vainoja Vāciju, kas esot uzskatījusi, ka stāvoklis Baltijas valstīs nav stabils un kuru katru mirkli var mainīties, tādēļ ar līgumu neesot jāsteidzas.- Latvijas Kareivis.- 1921.- 25.augusts.

¹²⁸ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1926.gads.- R., [b.g.].- 329.sl.

rūpniecību.¹²⁹ Šādā gaisotnē 22.oktobrī līgums pilnīgi vienbalsīgi Saeimā tiek ratificēts, neizsaucot pat iebildumus par atsevišķu tā pantu formulējumu.¹³⁰

Tobrīd arī Berlīnē nebija vēra ņemamas opozīcijas, kas varētu izjaukt līguma ratificēšanu - agrārās reformas sekas, kas agrāk ārkārtīgi iespaidoja Rīgas jebkura veida formālo sadarbību ar Berlīni, pārstāja būt traucēklis abu valstu ekonomiskajam attiecībām.¹³¹ Tas gan nenozīmē, ka 1926.gada vienošanās sev līdzīgu nestu vācbaltiešu emigrantu samierināšanos. Kaut gan kopumā šādu līgumu vācbaltiešu emigranti vērtēja kā nepieciešamu, vienlaicīgi Latvijas - Vācijas attiecību noregulēšanās nozīmēja Latvijas valsts stabilitātes pieaugumu, kas bija stiprs pretarguments daļas vācbaltiešu uzskatam, ka Latvija būs tikai īslaicīga parādība un tādēļ jo nepatīkamāka bija Latvijas valstiskuma pretiniekiem. Šo uzskatu spilgti ilustrē "Baltische Blätter" komentāri par noslēgto līgumu, kuros atgādināts, ka neatkarīgo Baltijas valstu nodibināšanās vācbaltiešiem ir bijusi "šausmīgs likteņa trieciens" (*furchtbarer Schicksalsschlag*) un pausta cerība, ka Baltijas jautājums vēl tomēr nav atrisināts "līdz galam".¹³²

Turpretim Latvijā dzīvojošajā vācu minoritātē jau bija vērojamas samierināšanās procesa pozitīvās sekas. Pat citkārt visai nacionālajā latviešu presē bija lasāmi pozitīvi raksti, kuros tika konstatēts, ka divdesmitajos gados vācieši nav izdarījuši neko nelojālu, vēl vairāk – atsevišķos izdevumos tika apbrīnota vāciešu savstarpējā solidaritāte, spēja tik īsā laikā atgūt ietekmi Latvijas ekonomikā un politikā.¹³³

Tas gan nenozīmēja, ka vācbaltiešu uzskati pilnībā sakristu ar latviešu ievirzīto valsts kursu. Vācbaltiešu viedoklis par Latvijas ārpolitiku, piemēram, jūtami atšķīrās no tradicionālās latviešu ārpolitiskās vadlīnijas, kas bija cieši saistīta ar orientāciju uz

¹²⁹ Turpat.

¹³⁰ Turpat.- 333.sl.

¹³¹ Vācija atteicās no prasības par agrārās reformas gaitā Vācijas pilsoņiem (lielākoties vācbaltiešu emigrantiem, kas bija ieguvuši Vācijas pavalstniecību) atsavināto īpašumu vērtības kompensācijas, pati uzsākot kompensāciju izmaksu no sava valsts budžeta. Tā, līdz 1926.gada nogalei kompensācijās par Latvijas zemes reformu bija samaksāti 6,85 miljoni reihsmarku, bet līdz 1930.gada vasarai vēl turpat 0,5 miljoni (ar 1930.gada 20.oktobri datēta Vācijas Ārlietu ministrijas dienesta piezīme bez paraksta.- ADAP, Serie B: 1925-1933.- Bd.XVI (1.Oktober 1930 bis 28.februar 1931).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1981.- Dok.14, S.28-30).

¹³² Baltische Blätter.- 1926.- Nr.13.- 1.Juli.

¹³³ Latvijas Sargs.- 1927.- 23.janvāris.

Antantes sabiedroto valstīm un Tautu Savienību. Tā, piemēram, vācbaltiešu frakcijas līderis Saeimā P.Šīmanis uzskatīja, ka Latvijas ārpolitikai jābalstās uz sadarbību ar Krieviju, Vāciju un pārējām divām Baltijas valstīm, kas ir ieinteresētas savstarpējos ekonomiskos sakaros. Viņaprāt valstij bija jāizvairās no iesaistīšanās sabiedroto lielvalstu politiskajās kombinācijās un vairāk jādomā par izdabāšanu Krievijai, jo tā ir vienīgā, no kuras Latvijai reāli draudot briesmas. Šo vācu politiķa samērā realistisko uzskatu aktīvi apkaroja labējā latviešu prese, kas tradicionāli iestājās par orientēšanos uz sabiedrotajiem un šādu "izdabāšanu" lielinieku Krievijai nevarēja pieņemt.¹³⁴

20.gadu vidus un otrās puses sākums liecināja, ka vācbaltieši pamazām samierinās ar jaunajām politiskajām realitātēm. Kara sekas pakāpeniski bija kļuvušas arvien mazāk jūtamas, stabilizējās ekonomika, sabiedrība sāka pierast pie parlamentārās demokrātijas. Vācbaltiešu minoritāte veiksmīgi izmantoja iespējas, kuras piedāvāja parlamentāri demokrātiskā sistēma un ieguva plašu pārstāvniecību parlamentā. Divdesmito gadu pirmajā pusē Saeimā caurmērā bija pārstāvēti 6 vācbaltiešu deputāti (6% no visiem deputātiem), tādējādi ievērojami pārsniedzot vāciešu procentuālo īpatsvaru sabiedrībā, kas starpkaru perioda vidū sastādīja ne vairāk kā 3,7%.¹³⁵

Atšķirībā no latviešu politiskās vides, kur sabiedrības politiskā doma sliecās kreisās nometnes virzienā, vācu deputāti visi bija konservatīvi vai liberāli orientēti. Tas liecināja ne tikai par paša vācbaltiešu politiski aktīvā virsslāņa uzticību tradīcijām, bet arī par konservatīvo, tradicionālos vācu korporatīvos sabiedrības pamatus aizstāvošu uzskatu nemazinošos popularitāti vācbaltiešu vēlētajos un visā vācbaltiešu sabiedrībā kopumā. Visai spilgti to ilustrē fakts, ka vācbaltiešu deputāti parlamentārisma gados bija tieši korporatīvo aprindu pārstāvji.¹³⁶ Raženi pārstāvēti

¹³⁴ Latvis.- 1927.- 19.oktobris.

¹³⁵ Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1933.- R. Löffler, [1933].- S.26; Wachsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland in der parlamentarischen Periode, 1918-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte des baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1953.- Bd.3.- S.XIV-XVII.

¹³⁶ 20. gadu pirmajā pusē parlamentā darbojās tādi redzami vācbaltiešu politiķi kā vairākkārt iepriekš pieminētais jurists un publicists Pauls Šīmanis, uzņēmējs un inženieris Vilhelms fon Firks (*W.von Firks*), organizāciju juriskonsults Džons Hāns (*J.Hahn*), Vācu izglītības pārvaldes vadītājs Karls Kellers, teologs (*K.Keller*), uzņēmējs Manfreds fon Fēgezaks (*M.von Vegesack*), jurists Edvīns Magnuss (*E.Magnus*). Vācbaltiešu vienotā frakcija gan Satversmes sapulcē gan vēlāk Saeimā politiski dalījās divos nosacītos grupējumos kur konservatīvo nometni parasti reprezentēja V.fon Firks, bet

Satversmes Sapulcē, Saeimas un Rīgas Domes vācu frakcijās bija no korporācijas *Curonia* -apriņdām nākušie politiķi Vilhelms Firkss (*W.Fircks*), Valters Sadovskis (*W.Sadowsky*), Verners Vestermanis (*W.Westermann*), bez tam *Curoni*'ā darbojās vācbaltiešu partiju komitejas vadītājs un Saeimas vācu frakcijas lietvedis Kurts Štafenhāgens (*K.Stavenhagen*), *Curonia*'s biedri bija arī no Kurzemes cēlusies ievērojamākā vācbaltiešu politiķa Paula Šīmaņa dzimta (pats Šīmanis nebija korporants, kaut gan regulāri piedalījās lielākajos atklātajos (eksternajos) korporāciju rīkotajos pasākumos).¹³⁷ Tautas padomes deputāts Artūrs Reisners (*A.Reussner*) un vēlāko Saeimu deputāti Mafrēds Fēgezaks (*M.Vegesack*) un pēdējais vācbaltiešu frakcijas vadītājs Saeimā, deputāts Lotārs Šēlers (*L.Schoeler*) visi bija *Livonia*'s biedri.¹³⁸ Savukārt Saeimas deputāts Karls Kellers (*K.Keller*) bija *Fraternitas Rigensis* biedrs¹³⁹, bet Voldemārs Pusuls (*W.Pussul*) Tartu Universitātē reģistrētās *Estonia* biedrs.¹⁴⁰ No kopumā vienpadsmit vācu deputātiem starpkaru posma Saeimā,¹⁴¹ astoņi bija korporanti, bet ieskaitot P.Šīmani, kas regulāri uzturējās korporantu apriņdās – jau deviņi, tātad noteicošais vairākums (četras piektdaļas) no deputātiem bija korporāciju biedri. Tādējādi Saeimas vācu frakcijā korporatīvo apriņdu uzskati bija ārpus jebkādas konkurences.

Kaut gan latviešu un vāciešu saskarsme parlamentāri demokrātiskajā vidē, ļāva diskusijās mazināt savstarpējo attiecību spriedzi, abu tautību attiecībās, diemžēl, joprojām bija saglabājies vēsturiskais slogs, kas spilgti kļuva redzams brīžos, kad pieminēja kādu vēsturisku notikumu. Ja dažādu tautību deputāti bija spējīgi vienoties

---

liberālo P.Šīmanis. Šāds frakcijas uzbūves princips gan ne vienmēr sekmēja pilnīgi konsolidēta, vienota vācbaltiešu viedokļa paušanu par konkrētu parlamentā izskatāmu jautājumu.- Wachtsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland...- S.XIV-XVII.

¹³⁷ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960. Im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission begonnen von Olaf Welding und unter Mitarbeit von Erik Amburger und Georg von Krusenstjern herausgegeben von Wilhelm Lenz.- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- S.216-217, 661, 675-676, 760, 859; Album Curonorum II 1932-1978.- [b.v.]: Philisterverband der Curonia, [1979].- S.22, 98, 105; Album Curonorum 1808-1932...- S.3, 15-16, 214.

¹³⁸ Album Livonorum...- S.239, 285, 289.

¹³⁹ Album fratrum Rigensum 1823-1939 (bearbeitet von Otto Hentzelt).- Hamburg-Hamm: Hoffmann, 1963.- S.68.; Album Fratrum Rigensum. Fraternitas Rigensis 1823-1979.- [Hamburg]: Der Philisterverband der Fraternitas Rigensis, 1981.- S.384.

¹⁴⁰ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.601.

¹⁴¹ Wachtsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland...- S.XIV-XVII.

parlamenta telpās, tad ārpus tām situācija bija atšķirīga. Par savdabīgu ieradumu latviešu un vācu kopienās kļuva vēsturisko atceres dienu un nacionālo svētku svinēšana gandrīz pilnīgā nošķirtībā no otras tautības. Šo nacionālo “izolēšanos”, kuras viens no svarīgākajiem veicinošiem elementiem bija vācbaltiešu korporatīvā norobežošanās, īpaši spilgti ataino turpmākās divdesmito gadu otrās puses un nogales vēsturiskās epizodes, kas vienlaicīgi iezīmē jaunu tendenču parādīšanos latviešu un vāciešu attiecībās.

5.

**Latviešu un vāciešu attiecību uzlabošanās procesa kulminācija un
jaunas krīzes sākums
(1926./27.-1932.)**

Ar 1926.gada tirdzniecības līgumu iezīmētā latviešu – vāciešu tuvināšanās un samierināšanās procesa kulminācija tika sasniegta ap 1927.gadu. 1927.gadā Vācijai simpātiska šķita Margēra Skujenieka¹⁴² vadītā kreisi orientētā Latvijas valdība, kas vācu sūtņa Kestera skatījumā bija Vācijai un vāciešiem visdraudzīgākā no visām līdz šim pastāvējušajām. Šajā sakarā Kesters pat lūdza Vācijas Ārlietu ministrijas piekrišanu, lai uzliktu par pienākumu vācbaltiešu frakcijai Saeimā obligātu šīs valdības atbalstīšanu.¹⁴³ 1927.gada 16.decembrī arī PSRS ārlietu resora vadības pārstāvis Maksims Ļitvinovs Vācijas sūtnim Maskavā Ulriham Brokdorfam-Rancuam (*U.K.von Brokdorf-Rantzau*) izsaka Maskavas bažas par Rīgas kreisās valdības atkāpšanos, jo baidījās, ka te varētu izveidoties Polijai draudzīga valdība, kas ir pretēji Maskavas interesēm. Ļitvinovs lūdza vācu sūtni darīt visu viņa spēkos iespējamo, lai vācbaltiešu frakcija Saeimā atbalstītu kreisās valdības variantu, kas būtu garantija Latvijas pretpoliskai nostājai. Vācijas ārlietu resora nostāja šajā sakarā ir visai interesanta.

Tobrīd Vācijas ārlietu resorā uzskatīja, ka vācbaltiešu frakcijas svarīgākais uzdevums ir vācbaltiešu interešu aizstāvība, kas iekļaujas Latvijas valsts vispārējās interesēs, proti - tālāka vispārējā vācbaltiešu stāvokļa (arī kultūrautonomijas) nostiprināšana.¹⁴⁴ Berlīnes skatījumā bija visai bīstami, ja latvieši sāktu saprast, ka vācbaltiešu frakcija izpilda Vācijas politiskos norādījumus, kas jau tobrīd bija visai

¹⁴² M.Skujenieks ministru prezidenta amatā bija no 1926.gada 19.decembra līdz 1928.gada 23.janvārim.

¹⁴³ Vācijas Ārlietu ministrijas IV (Skandināvijas un Baltijas) nodaļas vadītāja Vilhelma T.E.Valrota (*W.T.E.Wallroth*) dienesta piezīme 1927.gada 19.decembrī.- ADAP, Serie B: 1925-1933.- Bd.VIII (1.Oktober bis 31.Dezember 1927).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974.- Dok.216, S.536-537.

¹⁴⁴ Turpat.- S.536.

bieži dzirdams Rīgā.¹⁴⁵ Atklātā veidā iedarboties uz vācbaltiešu frakciju Vācijas Ārlietu ministrija neuzdrošinājās, lai gan faktiski pieļāva iespēju, ka vācbaltiešu deputātus varētu mudināt atbalstīt tādu valdību, kas nav propoliski orientēta un ir izdevīga gan Maskavai, gan Berlīnei.¹⁴⁶ Šī vēsturiskā epizode kopumā liecināja, ka Vācijas izpratnē Latvijas iekšpolitiskā situācija ir sasniegusi vāciešiem reāli iespējamo labvēlīgāko līmeni, tādēļ tā pirmoreiz apsvēra kā paildzināt šāda stāvokļa saglabāšanos. Tomēr Vācijā un Latvijā joprojām valdošās parlamentārās demokrātijas apstākļos nebija Berlīnes spēkos tik ievērojami iespaidot Latvijas valdības politisko orientāciju, ko noteica galvenokārt mainīgie iekšpolitiskie apstākļi.

Jau 1928.gada decembrī sāk iezīmēties jaunas krīzes priekšvēstneši latviešu – vācu attiecībās. Vācijas ārlietu resora asu reakciju izsauca latviešu pretvāciskās akcijas sakarā ar 10 gadiem, kas bija apritējuši kopš vācbaltiešu landesvēra dibināšanas, tāpat tieši šajā laikā Berlīnē bija uzjundījušas kaislības sakarā ar agrārās reformas sekām, jo zemi bija saņēmuši tikai 1200 vācbaltiešu landesvēristu, kas Vācijas interpretācijā bija Latvijas naidīguma izpausme pret vāciešiem.¹⁴⁷

Par īstu politisku krīzi latviešu un vāciešu attiecībās kļuva nākamais, 1929.gads, kas atstāja milzīgu iespaidu Rīgas attiecībās ar Berlīni. Šajā gadā vācbaltieši ilgi gatavojās Rīgas atbrīvošanas no lieliniekiem 10 gadu atceres svētkiem 22.maijā.¹⁴⁸ Viens no svarīgākajiem pasākumiem, kam vācbaltieši gatavojās jau vairākus gadus, bija kapu piemiņas vietas izbūve Otrajos Meža kapos landesvēra

¹⁴⁵ Turpat.

¹⁴⁶ Nodaļas vadītājs V.T.E.Valrots gan neuzskatīja, ka propoliskas valdības izveide Latvijā būtu reāli iespējama, jo, viņaprāt, Latvijai bija diezgan liela diplomātiskā "rīvšanās" ar Poliju par Latgales teritoriju piederību, kas ievērojami apgrūtinā šādas valdības iespējamo izveidi. - Turpat. - S.537.

¹⁴⁷ Vēsturnieks E.Andersons pieminējis interesantu faktu, ka, atriebībā par šādu latviešu attieksmi pret vietējiem vāciešiem, Berlīne nolēmusi radīt apgrūtinājumus Latvijas sviesta eksportam uz Vāciju (Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I... - 297.lpp). Apgrūtinājumus Latvijas sviesta eksportam Berlīne gan reāli neieviesa.

¹⁴⁸ 22.maijs bija kļuvis par neoficiālu vācu svētku dienu Latvijā. Šajā dienā par darbu neviens īpaši nedomāja, arī vācu skolās skolēni sapulcējās galvenokārt tikai uz svinīgo piemiņas brīdi. - Šlaus V. Jaunatnes kustība Baltijā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. - R.: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001. - 101.lpp.

kritušajiem.¹⁴⁹ Vācbaltieši bija rīkojuši ziedojumu vākšanas kampaņu, saziņojot līdzekļus Landesvēra biedrībai (*Landeswehrverein*), kura līdz 1929.gada 22.mijam Otrajos Meža kapos bija izbūvējusi gaumīgi atturīgu, bet vienlaicīgi iespaidīgu piemiņas kompleksu.

Vāciešu organizētā Rīgas atbrīvošanas svinēšana notika divas dienas un kulmināciju sasniedza 22.maija pievakarē, kad, piedaloties vācu minoritātes politiskajai vadībai un visām vācbaltiešu studentu korporācijām, kas bija veidojušas landesvēra morālo kodolu, svinīgi atklāja jaunizveidoto piemiņas vietu Meža kapos.¹⁵⁰ Vēlāk visi redzamākie vācbaltiešu darbinieki kopā ar bijušajiem landesvēristiem (lielākoties korporantiem) pulcējās uz grandiozu banketu Lielajā Ģildē.¹⁵¹ Kā liecina vācbaltiešu preses informācija, tik svinīga un plaši apmeklēta pasākuma vācbaltiešiem, šķiet, vēl nebija bijis.¹⁵²

Latviešu presei vācbaltiešu sarīkotās 22.maija svinības nepatika, jo tās bija saistītas ar landesvēra vārdu. Jau tradicionāli īpaši asi pret 22.maiju svinēšanu iebilda avīzes "Sociāldemokrāts" un "Pēdējā Brīdī".¹⁵³ "Sociāldemokrāts" 23.maija ievadrakstā ar zīmīgu virsrakstu "Atbrīvotāji", no kuriem Latvija bija jāatbrīvo", landesvēra kādreizējo vadību (Rīgas atbrīvotājus Fletčeru, Manteifeli un Rādeni) nosauc par bandītiem, no kuriem latviešu karavīriem nācās vēlāk atbrīvot pašu Latviju.¹⁵⁴ Kreisajiem "Pēdējā Brīža" ievadrakstā piebalsoja O.Nonācs, kas uzsvēra vācbaltiešu un latviešu diametrāli atšķirīgos mērķus 1919.gadā, atgādināja vāciešu īstenoto "balto teroru" un uzsvēra, ka tikai izšķirošo Cēsu kauju laikā ar landesvēru, latviešiem bija izdevies nodrošināt savas valsts pastāvēšanu.¹⁵⁵ Daži mērenāki latviešu

¹⁴⁹ Landesvēra kritušie bija apglabāti Otro Meža kapu tā dēvētajā "vācu sektorā". Vēlāk pavisam netālu iekārtoja Latvijas Republikas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes atdusas vietu, tādējādi, iespējams, apzināti mazinot šīs kapsētas daļas vācisko dominanci.

¹⁵⁰ Rigasche Rundschau.- 1929.- 18, 22, 23.Mai.

¹⁵¹ Turpat.- 22, 23.Mai.

¹⁵² Turpat.- 23.Mai.

¹⁵³ Izmantotā prese neliecina, ka 22.maija pasākumos būtu piedalījušās oficiālas latviešu amatpersonas vai armijas pārstāvji. Par šī pasākumu tipisko "vācisko noslēgtību" liecina arī iepriekšējās 22.maija svinības, kas gan bija organizētas stipri pieticīgāk. Skatīt, piemēram: Rigasche Rundschau.- 1925.- 23.Mai.

¹⁵⁴ Sociāldemokrāts.- 1929.- 23.maijs.

¹⁵⁵ Pēdējā Brīdī.- 1929.- 23.maijs.

preses izdevumi, lai izvairītos no asākas konfrontācijas, vispār izlikās neredzam 22.maija notikumus.¹⁵⁶

Vēl lielāku saspīlējumu jau tā sakāpinātajā atmosfērā ienesa naktī uz 9.jūniju notikušais vandālisms - jaunatklātā landesvēra pieminekļa spridzināšana Meža kapos, kas atkal ierakstīja vēl nebijuša satura lappusi Latvijas starpkaru posma vēsturē. Gan "Rigasche Rundschau", gan vācbaltiešu virsorganizācija - Tautas apvienība ar pieminekļa spridzināšanu saistīja "labi zināmās" aprindas, kas jau ilgstoši atklāti iestājušās pret landesvēru (proti - sociāldemokrātus, visādus tiem simpatizējošos un "Latviešu atvaļināto karavīru centrālo savienību", kas aktīvi atbalstīja zemes iegūšanas tiesību atņemšanu landesvēristiem).¹⁵⁷

Vēl tālāk gāja vācbaltiešu emigrantu prese. "Baltische Blätter" spridzināšanu interpretēja gandrīz kā valsts organizētu terora aktu un sasaistīja vienotā notikumu ķēdē, kas Latvijā bija vērojami jau kopš agrārās reformas sākuma un tagad sasnieguši kulmināciju. Avīzes izpratnē vistiešākie spridzināšanas vaininieki - latvieši - tika nodēvēti komentārus neprasošos epitetos: "kapu postītāji" un "aku indētāji".¹⁵⁸ Arī Vācbaltiešu tautas apvienības pārstāvji Rīgas vācu presē apgalvoja, ka par notikušo saņēmuši daudz sašutuma pilnas vēstules no saviem tautas brāļiem Vācijā (kā var noprast, ne tikai vācbaltiešu emigrantiem).¹⁵⁹

Pretvāciskās latviešu aprindas nepalika parādā un savā presē pauda uzskatu, ka paši vācieši ar savu skaļo masu pasākumu un nelojālo uzstāšanos ir izprovocējuši šādu vandālismu.¹⁶⁰ Patiesība šādā uzskatā bija atrodama, jo 22.maija pasākums bija tipiski vācisks, par augstāko latviešu militāro vai politisko aprindu piedalīšanos tajā presē nav atrodamas norādes, oficiālajās vācbaltiešu runās netika pieminēta cīņa par

¹⁵⁶ Tādu nostāju, piemēram, 22. un 23.maijā ieņēma Zemnieku savienības orgāns "Brīvā Zeme", savukārt provāciski noskaņotais "Latvis" 23.maija numurā, īpaši neuzsverot tieši vāciešu nopelnus, 10 gadus senos notikumus vērtēja ka nozīmīgus visai Latvijas tālākpastāvēšanai. Mērenajās latviešu aprindās attiecībā pret landesvēru parasti bija vērojama situācija, ko varētu dēvēt "oficiāli par landesvēru, neoficiāli - pret".

¹⁵⁷ Rigasche Rundschau.- 1929.- 10, 14.Juni.

¹⁵⁸ Baltische Blätter.- 1929.-Nr.13.- 1.Juli.

¹⁵⁹ Rigasche Rundschau.- 1929.- 14.Juni.

¹⁶⁰ 1929.gada 11.jūnijā ievadrakstā "Pēdējā Brīdī" lasāms: "Kapu miera traucēšanā (...) ir vainīgi paši vācieši, kuri mirušo piemiņas svētkus 22.maijā pārvērta par uzvaras svētkiem, kuri kapos dziedāja savu nacionālistisko "Heimatlieb" un pēc Benjamiņa kunga avīzes ["Jaunākās Ziņas" - R.C.] vārdiem, sarīkoja "lielu vācu spēka demonstrāciju".

neatkarīgu Latviju, bet lielākoties tika cildināta iestāšanās par vācietību abstraktā Baltijas zemē (atkal jau *Baltenland'ē!*) un uzvara pār lielinieku tumsonību.¹⁶¹

Otro Mežu kapu vandaļu sprādziena atbalss ātri vien “atskanēja” Berlīnes varas gaitēnos, jo vasarā tika izpostīti arī vairāki Vācijas karavīru kapi.¹⁶²

Ar to latviešu un vācu kolīzijas nebeidzās, tagad bija pienākusi kārtā latviešiem svinēt lielus svētkus, kurus savukārt neatzina vācieši. 10 gadi bija apritējuši kopš Cēsu kaujām un tām sekojošai Bermontiādei. Abi vēsturiskie notikumi latviešu apziņā saistījās ar cīņu pret abstraktu “vācietību”. Šajā brīdī latviešu un vāciešu lomas mainījās. Sociāldemokrāti savas preses slejās šausminājās par Saeimas vācu frakcijas uzstāšanos pret Cēsu kauju atceres dienas svinēšanu 22.jūnijā un ar “Latviešu atvaļināto karavīru centrālās savienības rīcības komitejas” uzsaukuma palīdzību aicināja visus vienprātīgi protestēt pret “vācu baronu un landvērīstu uzmācību”.¹⁶³

Presē publicētā plašā svinību hronika liecina, ka 22.jūnija pasākumus, kuros klāt bija visas vadošās Latvijas amatpersonas, vācbaltiešu vadība ignorēja vai vismaz izvairījās no oficiālas uzstāšanās.¹⁶⁴

Tūlīt pēc Cēsu cīņu atceres pasākumiem vācu žurnālisti steidza informēt savu sabiedrību par pretvāciskajām publikācijām latviešu presē, ar ironiju vēstīja par Cēsu cīņām veltīto pasākumu vājo apmeklētību Esplanādē, bet īpaši izcēla prezidenta Gustava Zemgala runu Cēsīs, kurā viņš iestājās par visa veida savstarpēja naida demonstrēšanas pārtraukšanu un nosodīja vandālismu Meža kapos.¹⁶⁵

1929.gada 22.jūnijs bija iezīmīgs arī ar parakstu vākšanu likumprojekta ierosmei, ar kuru landesvēristus bija paredzēts izslēgt no to brīvības cīnītāju kategorijas, kam bija prioritāte zemes saņemšanā. Visaktīvāk likumprojektu atbalstīja jau pieminētā “Latviešu atvaļināto karavīru centrālā savienība”, kas parūpējās, lai tas

¹⁶¹ Rigasche Rundschau.- 1929.- 22.Mai; Jaunākās Ziņas.- 1929.- 25.novembris.

¹⁶² 1929.gada 16.augustā šie notikumi plaši tiek diskutēti Saeimā. Latvijas valdība bija ierosinājusi piešķirt Landesvēra biedrībai Ls 4900,- pieminekļa atjaunošanai, pret ko asi protestēja sociāldemokrāti, atgādinot landesvēristu nelojālās aktivitātes 1919.gadā. Valdības koalīcijas partijas - Zemnieku savienības - pārstāvis un vēlākais Latvijas sūtnis Berlīnē Hugo Celmiņš tobrīd aizstāv valdības iniciatīvu un apgalvo, ka tikai pateicoties ļoti “dziļam atvainošanās rakstam”, kas iesniegts vācu sūtnim Rīgā, Latvijai izdevies izvairīties no Berlīnes protesta notas sakarā ar vandālismu kapos.- Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1929.gads.- R., [b.g.]- 14.-31.sl.

¹⁶³ Sociāldemokrāts.- 1929.- 21.jūnijs.

¹⁶⁴ Brīvā Zeme.- 1929.- 26.jūnijs.

¹⁶⁵ Rigasche Rundschau.- 1929.- 25.Juni.

savāktu Satversmē paredzēto parakstu skaitu un varētu tikt iesniegts Saeimā. Saeima likumprojektu apstiprināja 22.novembrī. Tobrīd lēmumam gan nebija vairs lielas jēgas, jo lielākais vairākums (apmēram 1000) landesvērīstus zemi bija saņēmuši kā prioritāra zemes pretendentu kategorijā.¹⁶⁶ Kaut gan lēmums bija gandrīz tīri simbolisks, vācbaltiešu prese uzskatīja par savu goda lietu asi protestēt pret notikušo, iesaistot pat Vācijas presi. Tas savukārt izraisīja asu pretreakciju no latviešu preses, kas parlamenta lēmumu interpretēja kā atbildes reakciju uz 22.maija notikumiem, kur vācbaltieši bija “pavisam aizmirsuši izrādīt cieņu valstij”.¹⁶⁷

Šajā laikā papildus spriedze Latvijas un Vācijas attiecībās ienāca arī sakarā ar politiskā radikālisma aktivizēšanos Vācijā. Spriedzi uzjundīja gandrīz jau aizmirstas domstarpības. 1930.gada 27.novembrī vācu nacionālsociālisti Reihstāgā pieprasa, lai Vācijas valdība panāk 1918.gada 29.decembra līguma izpildi no Latvijas puses, proti, piešķir pilsonību un zemi vācu armijas karavīriem, kas Latvijas teritorijā karojuši pret lieliniekiem. Latvijā šis notikums izraisa sašutuma vētru presē un par to tiek runāts arī Saeimā. Visasāk uz vācu nacionālsociālistu pieprasījumu reaģē sociāldemokrātu partijas rupors, kas pauda, ka nacistu pieprasījums piešķirt zemi visiem tiem “vācu sīrotājiem”, kas nodarbojās ar latviešu tautas izlaupīšanu un spīdzināšanu, ir lielākā bezkaunība, kāda līdz šim piedzīvota starptautiskajā politikā.¹⁶⁸ “Sociāldemokrāts” šo notikumu cieši saistīja ar bijušo Baltijas baronu (vācbaltiešu) lielo ietekmi Vācijas nacionālsociālistu aprindās.¹⁶⁹ Savukārt sociāldemokrātu frakcija Saeimā pieprasīja no valdības aktīvu rīcību Vācijas pasākumu atspēkošanai.¹⁷⁰ Ņemot vērā vācu nacistu prasības tiesiski juridisko nepamatotību¹⁷¹ un neētiskumu, latviešu prese to izprata kā provokāciju un vienlaicīgi tiešu valsts apdraudējumu.¹⁷² Šajā ziņā politiski visai sašķeltie preses izdevumi notikušā interpretācijā bija vienoti.

Divdesmito gadu pašas beigas un trīsdesmito gadu sākums sev līdzī nesa jaunu attiecību saasinājumu starp vācbaltiešiem un Latvijas valsti. Šis attiecību saasinājums

¹⁶⁶ Jaunākās Ziņas.- 1929.- 22.novembris.

¹⁶⁷ Turpat.- 22., 25.novembris.

¹⁶⁸ Sociāldemokrāts.- 1930.- 4.decembris.

¹⁶⁹ Turpat.- 3.decembris.

¹⁷⁰ Turpat.- 6., 7.decembris.

¹⁷¹ Šo līgumu bija anulējuši pēckara kārtību veidojošie Versaļas – Vašingtonas sistēmas līgumi, kā arī Latvijas – Vācijas pagaidu miera līgums.

¹⁷² Brīvā Zeme.- 1930.- 2.decembris.

sakņojās ekonomiskajā krīzē, kas bija pārņēmusi visu Eiropu, veicinot radikālu ideju un nacionāla protesta gaisotni.

Politizētā gaisotne krīzes pārņemtājā Vācijā un tās spilgtā atskaņā Rīgā un Latvijas vācu presē kalpoja par pamatu tā laika latviešu preses izdevumu antivāciskajai iedvesmai. Pat vēl ilgi pirms Hitlera nākšanas pie varas Vācijā, latviešu prese visai sakāpināti uztvēra ziņas par gadījumiem, kad vācbaltieši iesaistījušies dažādu slepenu un propagandista rakstura Vācijas plānu īstenošanā Baltijā. Tā, piemēram, 1931.gada janvārī prese rakstīja par vācu nacionālsociālistu demonstratīviem izlēcieniem kinoteātros Remarka pacifistiskās filmas “Rietumu frontē bez pārmaiņām” demonstrācijas laikā¹⁷³, bet 1932.gada vēlā rudenī prese jau regulāri sāka rakstīt par vācbaltiešu “hitleriešiem” un “hitleriešu kustību”, akcentēja nacionālsociālistu agresīvos nodomus Baltijā.¹⁷⁴

Kopš 1932.gada ar Latvijas aktīvāko sociāldemokrātu pārstāvju un to preses starpniecību sabiedrībā sāka veidoties uzskats, ka visi uz Latviju braucošie Vācijas vācieši lielākoties ir nacistu aģitatori, kas ar lieliem panākumiem sludina vietējā vācu sabiedrībā nacistiskus (t.i.- pretvalstiskus) uzskatus. Uzmanība, ko vācu nacionālsociālistiem bija pievērsusi latviešu prese, lika reaģēt arī valsts varas institūcijām. Jau 1932.gada novembrī Iekšlietu ministrija sniedz Saeimai pārskatu par vācbaltiešu nacistu aktivitātēm valstī. Saeimas deputāti un plašās sabiedrības aprindas tobrīd uzzināja, ka pirmā plašākā vācbaltiešu nacionālsociālistu sanāksme Rīgā notikusi Latvijas Republikas neatkarības pasludināšanas dienā (*sic!*) - 1931.gada 18.novembrī -, kad Pārdaugavā (Kuldīgas ielā 15)¹⁷⁵ noticis militarizētai parādei līdzīgs saiets, kurā piedalījušies un vēlāk aizturēti 16 kādas nelegālas fašistiski-antisemītiski orientētas jauniešu organizācijas “Rīgas biedru vietējā grupa” (*Rigaer Kameradsortsgruppe*¹⁷⁶) dalībnieki.¹⁷⁷ Šīs organizācijas garīgais iedvesmotājs bija vēlāk skandalozi pazīstamais vācbaltiešu nacistu aktīvisks Karls Etingens

¹⁷³ Jaunākās Ziņas.- 1931.- 13.,14.,15.janvāris; Pēdējā Brīdī.- 1931.- 15.janvāris.

¹⁷⁴ Latvijas Kareivis.- 1932.- 21.decembris.

¹⁷⁵ Te atradās vācbaltiešu dzimtas - Blumfeldu - īpašums.

¹⁷⁶ Ar jēdzienu “Ortsgruppe” vācu nacionālsociālisti parasti apzīmēja NSDAP vietējo nodaļu kādā ārvalstī.

¹⁷⁷ Iekšlietu ministra J.Kauliņa runa Saeimā 1932.gada 8.novembrī.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1932.gads.- R., [b.g.]- 402.sl.

(K.Oetingen), kurš par savu aktīvo nacisma aģitāciju 1933.gada pavasarī bija spiests atstāt Latviju,¹⁷⁸ lai izvairītos no cietumsoda par pretvalstiskām aktivitātēm.¹⁷⁹

No 1930.gada ekonomiskā krīze sāka ievērojami ietekmēt arī Latvijas ekonomiku un tās ārējos sakarus. Vispārējās krīzes ietekmē Latvijas svarīgākā ekonomiskā partnere Vācija sāka kaldināt plānus, kā pagriezt ekonomiskos sakarus ar Rīgu sev izdevīgākā gultnē, uz vēl izdevīgākiem noteikumiem sekmējot vācu preču eksportu uz Latviju. Berlīne izvērsa diezgan stipru diplomātisku spiedienu uz Latviju, lai tā palielinātu vācu preču iepirkumu. 1930.gada pavasarī vācu uzņēmēji ar Berlīnes atbalstu cenšas izveidot īpašu "Vācijas - Latvijas ekonomisko biedrību". Šādas biedrības nodibināšanu tolaik ārkārtīgi dedzīgi atbalstīja Vācijas sūtnis Rīgā K.Stieve (K.Stiewe). Turpretim Latvijas puse (sūtniecība Berlīnē) to vērtēja kā spilgtu piemēru Vācijas centieniem palielināt eksportu uz Latviju.¹⁸⁰ Latvija no dalības šādā organizācijā atsakās, jo tobrīd tai daudz nozīmīgāks bija sava eksporta palielinājums uz Vāciju, nevis vācu importa veicināšana Latvijā.¹⁸¹

Krīzes ietekmē īpaši cieta latviešu uzņēmēji. Latviešiem nebija tik lieli kapitāla uzkrājumi kā ebreju un vācu uzņēmējiem. Latviešu uzņēmēju situāciju varēja uzlabot tikai valdības politiska rakstura lēmumi un iejaukšanās ekonomikā. Kā jau krīžu laikā mēdz būt, Latvijā populāri kļuva galējie politiskie uzskati, aktualizējās politiskais ekstrēmisms, kas negatīvi iespaidoja Latvijas ārējās attiecības.¹⁸² Vairāku politisko grupējumu pārstāvji Saeimā sāka pieprasīt lielākas tiesības un privilēģijas latviešu uzņēmējiem, pārmeta valdībai, kā tā pārlietu lielu vērību pievērsusi pārtikušajām nacionālajām minoritātēm, noniecinot pamatnācijas tiesības, kas spiesta slīkt nabadzībā. Īpaši aktīvi šādu (jāatzīst – pamatotu) uzskatu pauda Saeimas deputāts Marģers Skujnieks, kurš, daļēji pateicoties tieši šāda nacionāla kursa

¹⁷⁸ K.Etingena gadījumā Polītpārvalde pielietoja 1917.gadā 2.augustā pieņemto tā dēvēto "Kerenska likumu", kas par pretvalstisku darbību paredzēja izvēles iespēju – 2 gadu cietumsodu, vai došanos emigrācijā. K.Etingens izvēlējās otro iespēju.

¹⁷⁹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1932.gads.- R., [b.g.]- 402.sl.; LVVA, 3235.f., 3.apr., 147.l., 22.lp.

¹⁸⁰ LVVA, 2574.f., 4.apr., 1185.l., 13.-17.lp.

¹⁸¹ Turpat.

¹⁸² Vācijas ārlietu ministrijā 30.gadu sākumā nostiprinājās uzskats, ka Latvija jūtas starptautiski izolēta un, lai izkļūtu no šādas situācijas, tā būtu gatava pat ievērojami uzlabot vācu minoritātes stāvokli, tādējādi vienlaicīgi panākot attiecību uzlabojumu ar Vāciju (Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra B.V.fon Bīlova dienesta piezīme 1931.gada 9.novembrī.- PAAA, R84400, E685684, S.9-10).

ieturēšanai, 1931.gada 6.decembrī kļuva par valdības vadītāju.¹⁸³ Šis ministru kabinets, kura vadītājs kādreiz bija pārliecināts kreiso ideju aizstāvis, uzsāka pavisam jaunu valdības politiku (tās mērķis bija pamatnācijas lomas nostiprināšana valsts politikā un ekonomikā), kas izsauca tūlītēju negatīvu reakciju no vācbaltiešu minoritātes. Interesanti, ka vēl pirms nedaudziem gadiem tieši Skujenieka kreiso valdību Berlīne uzskatīja par vāciešiem labvēlīgāko no visām Latvijas valdībām.¹⁸⁴

---

¹⁸³ Kopš 1931.gada pavasara M.Skujenieks bija uzsācis izdot nedēļas laikrakstu, kurā, pieaicinot ekonomikas ekspertus, izklāstīja svešautiešu milzīgo ekonomisko ietekmi valstī un to lielo labklājību. Tā, piemēram, Skujenieka izdevums akcentēja, ka svešautiešu ienākums gadā bijis caurmērā 2-2,5 reizes lielāks par latviešu ienākumu. Latvieša vidējais ienākums valstī tobrīd bijis Ls 800, vācieša - divas reizes lielāks (Ls 1600), bet ebreju - pat Ls 2100 (Latviešu Balss.- 1931.- 5.aprīlis). Šādā kontekstā ārkārtīgi pārspīlēti skan jau kopš 20.gadu sākuma izplatītais vācbaltiešu uzskats par Latvijas vācietības atrašanos sabrukuma stāvoklī un pastāvīgu grimšanu nabadzībā, kas kā uzticams atstāstīts arī ievērojamu vācbaltiešu vēsturnieku publikācijās (skatīt, piemēram: Schlaw W. 1914-1939: Ein Überblick... - S.71-72; Wachsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland... - S.5, 203, u.a).

¹⁸⁴ Skatīt 176.-177.lpp.

IV

VĀCU FAKTORS LATVIJĀ PARLAMENTĀRISMA KRĪZES UN AUTORITĀRISMA POSMĀ

1.

Ā.Hitlera nākšana pie varas Vācijā: rezonanse Latvijā

Notikumi Vācijā 1933.gada janvāra beigās Latvijas sabiedrībā izsauca dzīvu interesi un vienlaicīgi bažīgu rosību. Ā.Hitlera valdības izveidošana mudināja uz pārdomām par Baltijas valstu nozīmi nacionālsociālistu vadības ārpolitiskajos plānos.¹ Lielākā daļa redzamāko latviešu politiķu nacionālsociālistu ideoloģijā saskatīja draudus Latvijai. Tostarp arī Vācijas prese bija atsākusi asu Latvijas kritiku un Latvijas sūtniecība Berlīnē jau 1932.gadā bija savākusi plašu negatīvu vācu preses publikāciju klāstu par Latviju. Lielākoties vācu preses temati saistījās ar valdības pieņemtajiem latviešu valodas kā valsts valodas aizsardzības pasākumiem un vācbaltiešiem atsavināto Strēlnieku dārzu.²

Uz Vāciju un vāciešiem latviešu sabiedrība jau tradicionāli raudzījās kā uz potenciāli agresīviem, tādiem, kas varētu apdraudēt latviešu tautas eksistenci

---

¹ Vispārējie nacionālsociālistu ārpolitiskie mērķi bija formulēti Ā.Hitlera un nacistu redzamākā ideologa, vācbaltiešu filozofa A.Rozenberga darbos, kas abi bija tapuši gandrīz vienlaicīgi. Minētie vadošie nacionālsociālisti par Vācijas sabiedrotajiem "austrumu telpas" iegūšanā uzskatīja Itāliju un Lielbritāniju. Te gan jāatzīst, ka Hitlers un Rozenbergs savos darbos Baltijas valstis īpaši neizdalīja un nekad nekonkretizēja vācu nacionālsociālistu nākotnes plānus tieši attiecībā uz Baltiju.- Hitler A. [Zweites Buch] Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Eingeleitet und kommentiert von G.L.Weinberg.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1961.- S.177-178, 216-217; Rosenberg A. Der Zukunftsweg einer deutschen Aussenpolitik.- München: Eher, 1927.- S.39-85.

² Vācijas centrālie izdevumi, piemēram, "Reichsbote Berlin" Strēlnieku dārza (Aleksandra II parka) atsavināšanu vācu "Strēlnieku savienībai" (*Schützenverein*) raksturo kā valstiska mēroga laupīšanu, līdzīgu, kāda jau notikusi agrārās reformas laikā, sakarā ar Jēkaba baznīcas atdošanu latviešu katoļiem un Doma baznīcas atdošanu latviešu luterāņu arhibīskapam.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 5236.l., 2.-31.lp.

neatkarīgajā Latvijā. Visas Vācijas un vāciešu politiskās aktivitātes starpvalstu līmenī tika aplūkotas, izmantojot jau gatavas stereotipus, kas gadu gaitā bija nostiprinājušies sabiedrības apziņā. Šādu noskaņojumu latviešu sabiedrībā vēl stiprāk provocēja norises vācbaltiešu presē, kas sekoja Ā.Hitlera valdības sastādīšanai Berlīnē 1933.gada 30.janvārī.

Laikā, kad nacisti vēl nebija nākuši pie varas Vācijā, atsevišķi Latvijas preses izdevumi sevi mierināja ar domu, ka Hitlera ideju popularitāte Latvijā būs īslaicīga un līdz ar to arī nacionālsociālistu kustībai esot gaidāms īss mūžs Latvijā.³ Tagad šī prognoze nepiepildījās un daļai latviešu lika justies vēl sarūgtinātākiem.⁴ Latviešu sabiedrībā arvien spilgtāk iezīmējās uzskats, ka “baltikumieši” un jo īpaši vācbaltiešu emigranti ir tie, kas nosaka Vācijas attieksmi pret Latviju. Kā spilgts negatīvais piemērs tika minēti tādi Vācijā dzīvojoši vācbaltieši kā Alfrēds Rozenbergs un Oto fon Kursels. Pastāvēja uzskats, ka viņi oficiālajai Berlīnei rada sliktu priekšstatu par Baltijas valstīm.⁵ Šāds viedoklis jau bija izkristalizējies 30.gadu pirmajā pusē, bet sevišķi aktuāls tas kļuva 1933.gadā, kad, piemēram, vācbaltieti, nacistu ideologu un ārpolitikas ekspertu A.Rozenbergu Latvijas presē atsevišķi autori sāka dēvēt par “jaunas Bermontiādes” organizētāju.⁶

Tā laika latviešu vērotājam pilnīgi pamatoti varēja šķist, ka vācbaltiešu presē 1933.gada februārī sākusies sacensība par to, kurš no izdevumiem būs lielāks nacionālsociālists. 1933.gada pirmajā pusē Rīga iznāk vācbaltiešu publicistu aprindās par tipiski nacistisku uzskatītā avīze “Deutsche Zeitung”,⁷ kas savā neilgajā

³ Pēdējā Brīdī.- 1932.- 15.septembris.

⁴ Nacionālsociālisma piekritēju vācbaltiešu vidū nekļuva mazāk pat Ulmaņa autoritārās valdīšanas gados, kad jebkura veida partiju darbība bija aizliegta, tieši pretēji šajā periodā notika vācbaltiešu nacistiskās “Kustības” uzvaras gājiens vācbaltiešu sabiedrībā.

⁵ 1934.gada 14.marta ziņojumā Ārlietu ministrijai Latvijas sūtnis Berlīnē E.Krieviņš raksta par vācbaltiešu lomu vācu nacistu partijā un atsaucas uz kāda vācu monarhista teikto, kur tas šādu “baltiešu” ietekmi uzskatījis par ārkārtīgi dīvainu (*merkwürdig*), jo taču “īstajiem Vācijas vāciešiem pašiem esot daudz krietnu vīru”, kas var uzņemties pildīt šo darbu.- Turpat.- 5835.l., 318.lp.

⁶ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 26.jūnijs. A.Rozenberga personībai veltītajā historiogrāfijā atrodams uzskats, ka tiešajās aktivitātēs pret Latviju un Igauniju kā neatkarīgām valstīm Rozenbergs neesot darbojies, drīzāk viņam neesot bijusi pieņemama pēckara Eiropas kārtība vispār.- Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Aussenpolitik 1933-39.- Helsinki: SHS, 1984.- S.55.

⁷ Rimscha H.von. Publizistik auf unterhöhltem Boden // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1979.- Lüneburg, 1978.- S.129-130.

pastāvēšanas laikā cildina Ā.Hitlera valdības sasniegumus un pašu Vāciju tēlo kā "vienīgo valsti, kas ir ieinteresēta Baltijas valstu pastāvēšanā".⁸ Starp citu, šo izdevumu personīgi esot atbalstījis pats nacistu ideologs, vācbaltiešu studentu korporācijas *Rubonia* biedrs A.Rozenbergs,⁹ savukārt "Deutsche Zeitung" redaktors H.Šillers (*H.Schiller*) bija *Rubonia*'i radniecīgās Rīgas studentu korporācijas *Fraternitas Baltica* biedrs.¹⁰

1933.gada agrā pavasarī nacistisku kursu jau bija paguvusi ieņemt arī "Rigasche Rundschau",¹¹ tādējādi izkonkurējot gan tīri politiski, gan reklāmu piesaistīšanas jomā "Deutsche Zeitung", kas bija spiesta pārtraukt savu darbību.¹² Kopš februāra nacisma garā darbojās arī vācbaltiešu žurnāls "Baltische Monatshefte", kurā pirmos propagandiskas dabas rakstus publicēja vācbaltiešu nacistu vadonis E.Krēgers.¹³ 1933.gadā regulārai nacistiskās "atjaunošanās kustības" teorijas skaidrošanai rakstu sērijā "Atjaunošanās un baltieši" pievērsās arī svētdienas bulvāra preses izdevums "Riga am Sonntag". Laikraksta izpratnē nacisms bija vāciešu garīgā un dvēseliskā attīrīšanās no "nevāciskās pēckara sistēmas"¹⁴ varas un saimniekošanas sārņiem.¹⁵ Līdzīgā veidā kā iepriekšminētie laikraksti, arī senākais vācbaltiešu dienas preses izdevums, Liepājā kopš 1824.gada iznākošais laikraksts, "Libauische Zeitung" 1933.gada gaitā bija nonācis nacionālsociālisma ietekmē un noslēdzot 1933.gada

⁸ Deutsche Zeitung.- 1933.- 18.März.

⁹ Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der...- S.72.; Album Rubonorum 1875-1972.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co.], 1972.- S.164-165.

¹⁰ Pēdējā Brīdī.- 1933.- 11.aprīlis; Sociāldemokrāts.- 1933.- 11.aprīlis. Kāda Harija Šilera (*H.Schiller*) vārds atrodams arī pašas *Rubonia*'s sarakstos, kas varētu liecināt, ka šī persona īslaicīgi darbojās arī *Ruboni*'ā.- Album Rubonorum 1875-1972...- S.28.

¹¹ Par "Rigasche Rundschau" nacificēšanās gaitu lasīt.- Feldmanis I. "Rigasche Rundschau" un nacistu nākšana pie varas Vācijā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 47.-54.lpp.

¹² Rimscha H.von. Publizistik auf unterhöhltem Boden...- S.130.

¹³ Baltische Monatshefte.- 1933. - H.2 (Februar).

¹⁴ Ar jēdzienu "sistēma" šeit domāta gan Vācijai uzspiestā Versaļas sistēma, gan parlamentārā iekārta Latvijā un konservatīvo vācbaltiešu aprindu un to pārstāvēto institūciju dominante Latvijas vācu minoritātē.

¹⁵ Riga am Sonntag.- 1933.- 14, 21, 25, 28.Mai.

notikumu bilanci, vēstīja, ka nacismā ietvertās idejas vācbaltiešiem ir bijušas pazīstamas jau kopš seniem laikiem un tādēļ tās tiem ir tik tuvas un spēj tos vienot.¹⁶

Visi pieminēto preses izdevumu vadošie darbinieki tagad uzturēja ciešus sakarus ar Vācijas sūtniecību, regulāri to informējot gan par Latvijas vācu žurnālistikas ikdienu, gan par norisēm Vācu žurnālistu biedrībā (*Verein deutscher Journalisten Riga*),¹⁷ kas kopš 1928.gada apvienoja visu Rīgas vācu preses izdevumu vadošos žurnālistus un izdevējus.¹⁸

Interesants šajā sakarā bija laikraksta "Sociāldemokrāts" novērotais vācu valodā iznākošajā Latvijas presē. Vācvalodīgajai presei, rakstīja "Sociāldemokrāts", esot "divas dvēseles" - viena saprotot, ka "spēlēšanās" ar nacionālsociālisma idejām Latvijas apstākļos ir bīstama, jo var izsaukt asu pretreakciju no kreisajiem, bet otra - atmetot bailes un jūtot līdzīgi Hitleram¹⁹. Šo novērojumu varētu attiecināt uz visu Latvijas vāciešu sabiedrību - no vienas puses to raksturoja bailes nonākt arvien dziļākā konfliktā ar Latvijas valsti un latviešiem un no otras - simpātijas norisēm Vācijā, bija pārāk stipras, lai tās neizpaustos uz ārieni, bet tieši tas nepatika latviešiem.

Bijušais ārlietu ministrs un sociāldemokrātu ārpolitikas ideologs F.Cielēns skaidri un nepārprotami sasaistīja nacionālsociālisma ideoloģiju ar Vācijas tradicionālo "*Drang nach Osten*" stratēģiju. Cielēnaprāt, tagad, pēc nacistu vadītas valdības izveides Berlīnē, izbēgt no draudošajām ārējām briesmām varēja tikai nodibinot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas kopēju savienību.²⁰ Ar kreiso aprindu uzskatu solidarizējās labēji nacionālistiski orientētais un bieži pat par provācisku sauktais "Latvis". Avīzes ideoloģiskā toņa noteicējs Arveds Bergs brīdināja laikraksta

¹⁶ Libauische Zeitung.- 1933.- 30.Dezember.

¹⁷ LVVA, 1926.f., 1.apr., 5.l., 7.,23.lp.

¹⁸ Pavisam vācu žurnālistu biedrībā bija ap 36 aktīvo biedru, tā apvienoja visus vācbaltiešu preses slejās sastopamos vārdus, tostarp arī tādus redzamus dižciltīgo dzimtu un aktīvus sabiedriski politiskās vides pārstāvjus kā O.Grosbergs (*Grossberg*), H.fon Kleists (*von Kleist*), E.fon Mensenkamps (*von Mensenkampf*), H.fon Rimša (*von Rimscha*), V.Zass (*Sass*), P.Šīmanis (*Schiemann*), H.Šillers (*Schiller*), K.Štafenhāgens (*Stavenhagen*), R.Vitrams (*Wittram*), D.Treijs (*Trey*).- Turpat.- 3.l., 3.-4.lp.

¹⁹ Sociāldemokrāts.- 1933.- 3.marts.

²⁰Turpat.- 21.februāris.

lasītājus, ka Ā.Hitlera ārpolitiskajos "dzīves telpas" iegūšanas plānos ietilpst arī Latvija.²¹

Faktiski visai Latvijas politiķu saimei bija zināms par vācu nacionālsociālistu agresīvās dabas ārpolitiskajiem mērķiem un tik pat labi visi apzinājās, ka Latvijai varētu draudēt briesmas. Politiķi un žurnālisti gan nebija vienprātīgi par to, cik reāla ir iespēja īstenot nacionālsociālistu ārpolitiskos mērķus un cik nopietni Latvija var būt apdraudēta. Tomēr visi redzamākie Latvijas politiķi zināja Hitlera plānus attiecībā uz Austrumeiropu un Krievijas "nomaļvalstīm" un atklātāk vai slēptāk pieļāva iespēju, ka Vācijas nacionālsociālisti var apdraudēt Latvijas valstiskuma pastāvēšanu. Tādējādi nesamierināmos galēji labējos un kreisos latviešus spēja vienot par ienaidnieku izveidotais vācieša tēls.

Latviešu sabiedrības tā brīža vispārējo noskaņojumu pret norisēm Vācijā, kas tiešā veidā bija ietekmējušas arī Latvijas vāciešu domu gaitu, visai labi raksturo Saeimas deputāta profesora Pētera Zālītes²² vārdi. Viņaprāt latvieši gribēja, lai vietējie vācieši "justu Latvijas valsts garu, priecātos par latviešu nacionāliem valsts priekiem un bēdātos līdz par latviešu nacionālās valsts bēdām".²³ Latvieši bija uzstādījuši samērā augstas, bet pamatotas prasības pret vācu minoritāti. Šīs prasības saistījās ar sava veida bezierunu lojalitāti pret Latvijas valsti. Gandrīz vienmēr lojalitāte pret Latviju tika cieši saistīta arī ar lojalitāti pret latviešiem kā valsts pamatnāciju.

Ja latviešu sabiedrībā diezgan aktīvi apsvēra Latvijas apdraudētību no nacionālsociālistiskās Vācijas, tad vācbaltiešu aktīvākie sabiedriski politiskie darbinieki no šādas diskusijas centās izvairīties, vai draudus kā tādus noliedza vispār. Tā, piemēram, bijušais barons Sesils Hāns (*C.Hahn*) 1933.gada vasarā vācbaltiešu

²¹ Latvis.- 1933.- 3.februāris.

²² P.Zālīte piederēja pie viena no mazskaitlīgākajiem Saeimas politiskajiem grupējumiem - pazīstamā tautsaimnieka un "kartīšu sistēmas" tēva, pirms 1919.gada ilgstoši Vācijā dzīvojošā profesora Kārļa Baloža kreisajai Darba partijai. Partijas ideologs K.Balodis uzskatīja, ka tirdzniecībai un rūpniecībai ir jātiek valstiskotai, lai tā nenonāktu cittautiešu rokās, tādējādi arī šis politiskais grupējums bija pieskaitāms pie pret minoritātēm (tostarp vāciešiem) vērstajiem. P.Zālīte savā politiskajā darbībā bieži pieslējās vairākuma viedoklim (Latviešu konversācijas vārdnīca.- R., 1927.-1928.- 1.sēj.- 1633.- 1634.sl.; Balabkins N. Profesora Kārļa Baloža gaitas Latvijā // Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1976.- 16.sēj.- 164.lpp.).

²³ P.Zālītes runa Saeimā 1933.gada 3.februārī sakarā ar Ā.Hitlera valdības izveidošanos Vācijā un nacionālsociālisma ietekmes pieaugumu Latvijas vācu minoritātē.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 66.sl.

periodikā raksta, ka Latvijas (latviešu) politiķu vidū izplatītā pārliecība, ka nacionālsociālistu “revolūcija” Vācijā slēptu briesmas Latvijai, nav nekas cits kā izdomājums, ko izmanto latviešu politiskās grupas, lai manipulētu ar sabiedrisko domu.²⁴

Kaut gan kopumā tā laika vācbaltiešu sabiedrība notikumus Vācijā vērtēja ievērojami pozitīvāk nekā latviešu sabiedrība, arī vācbaltiešu vidū nebija pilnīgi dogmatiskas vienprātības. 1933.gada otrajā pusē vācbaltiešu preses izdevumos parādās raksti, kuros uzsvērts, ka vācbaltieši nacionālsociālismu izprot savādāk nekā valsts vācieši.²⁵ Literārajā žurnālā “Baltische Monatshefte” bija lasāms, ka Baltijas vāciešu senās kultūrvēsturiskās, korporatīvās tradīcijas daudziem liekot uzskatīt sevi netikvien par vāciešiem, bet arī par “baltiešiem”, tādējādi, daļa vācbaltiešu pat it kā distancējās no Vācijas un centās izrādīt, ka ne vienmēr cenšas pieņemt visu, kas no tās nāk.²⁶

Ja par Vācijas nacionālsociālistu agresīvo ārpolitiku latviešu politiķi nestrīdējās un bija vienojušies, ka tā slēpj sevī draudus Latvijas valstiskumam un, ka ārzemēs dzīvojošiem vāciešiem ierādīta nozīmīga loma Hitlera ārpolitisko mērķu realizēšanā²⁷, tad par nacistu īstenoto iekšpolitiku arī latviešu politiskajā vidē bija diezgan liela domu dažādība. Savā attieksmē pret Hitlera iekšpolitiku Latvijas sabiedrība nosacīti bija sašķēlusies divās grupās. Vieni, kas sevi uzskatīja par “kreisajiem”, Hitleru un viņa valdību bija izvirzījuši par idejisko ienaidnieku Nr.1. Latvijas sociāldemokrāti nacistu nākšanu pie varas Vācijā uzskatīja par uzbrukumu kreisajiem politiskajiem spēkiem un visai demokrātijai kopumā, tādēļ šī parādība

²⁴ Baltische Monatshefte.- 1933.- H.7/8.- Juli/August.- S.455.

²⁵ Arī vācbaltiešu nacionālsociālisti politiskās nepieciešamības gadījumā mēdza uzsvērt, ka nacionālsociālismu interpretē nedaudz savādāk, kā to dara Vācijā. Atšķirības nacisma izpratnē gan neliedza vācbaltiešu presei jau 1933.gada vidū burtiski pārpludināt savas slejas ar Vācijā tapušiem analītiskiem, retrospektīviem un filozofiska rakstura apcerējumiem par vācu nacionālsociālismu, fašismu un attiecībām starp tautām pēc Vācijā notikušās nacionālsociālisma “revolūcijas”.

²⁶ Baltische Monatshefte.- 1933.- H.11.- November.- S.610.

²⁷ Daudzi Latvijas valdības pārstāvji un redzami politiķi vērtējot un analizējot Vācijas politiku pēc 1933.gada janvāra notikumiem, vadījās pēc Ā.Hitlera grāmatā “Mein Kampf” paustajām nostādnēm. Ar īpašu konsekvensi Vācijas ārpolitikas un Hitlera literārā darba salīdzināšanā izcēlās tā laika Latvijas sūtnis Berlīnē E.Krieviņš, kurš regulāri vērsa Latvijas valdības uzmanību uz draudiem, kas Latvijai varētu nākt no Vācijas puses.- LVVA, 2574.f., 13.apr., 289.l., 4.,5.lp.; Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 449.lpp.

vienmēr un visos aspektos, gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski, tika vērtēta negatīvi.²⁸ Savukārt pilsoniskie, jeb labējie grupējumi centās Hitlera valdībā saskatīt arī pozitīvo. Tā, piemēram, labējās aprindas uzsvēra, ka nacionālsociālisms Vāciju ir paglābis no komunistiska apvērsuma un tādēļ, no Vācijas iekšpolitiskā viedokļa, ir vērtējams pozitīvi²⁹, tāpat labēji orientētie spēki cerēja, ka Hitleram izdosies ieviest valstī kārtību, likvidēt parlamentāro visatļautību un patvaļu, kā arī veikt sanāciju valsts ekonomikā un nodarbinātībā.

Atšķirīgā nacionālsociālisma interpretācija radīja lielas domstarpības starp Latvijas kreiso un labējo politisko spārnu. Šādu atšķirīgu vācu nacionālsociālisma nopelnu interpretāciju sociāldemokrāti izmantoja, lai apvainotu labējās aprindas, nacionāli konservatīvi orientētos pilsoņus un studentu korporāciju aprindas par "fašistiskām", "fašistiskajai Vācijai izdabājošām" utt. Lieki teikt, ka tas pasliktināja jau tā sarežģītās kopdarbības iespējas Saeimā un demokrātijas nākotnes izredzes.

Tieši 1933.gada notikumu sakarā Latvijas presē iezīmējās tendence nacionālsociālismu vērtēt kā visas vācu tautas masu ideoloģiju. Jēdzieni "vācietis" un "nacionālsociālists" vai "fašists" daudzu izpratnē kļuva par sinonīmiem un ne tikai attiekmē pret Vācijas pilsoņiem, bet arī attiekmē pret vietējo vācu mazākumu. Atsevišķiem pretvāciskāk noskaņotiem latviešu preses izdevumiem vācbaltiešu piesliešanās nacionālsociālismam pat šķita likumsakarīga un neizbēgama.³⁰

---

²⁸ Sociāldemokrāts.- 1933.- 21.februāris.

²⁹ Latvis.- 1933.- 4.,5.marts.

³⁰ Tā jau tūlīt pēc Ā.Hitlera valdības izveidošanas latviešu laikraksts "Pēdējā Brīdī" prognozēja ārzemju vāciešu (arī Latvijā un Vācijā dzīvojošo vācbaltiešu) iespējamu piesliešanos Hitlera politikai.- Pēdējā Brīdī.- 1933.- 1.,10.februāris.

2.

1933.gada marta Vācijas Reichstāga vēlēšanas un to atskaņas Latvijā sabiedrībā

Pirmais īpaši asais emociju uzbangojums latviešu – vācu attiecībās pēc varas maiņas Vācijā bija saistīts ar šīs valsts iekšpolitiskajām aktivitātēm 1933.gada martā, kad tur notika Reichstāga vēlēšanas (tajās jau iepriekš bija paredzama NSDAP uzvara). Latvijas kreisā prese jau bija savlaicīgi noskaņojusies uz politiskās domas, no kuras izrietēja, ka vācbaltieši (īpaši emigranti Vācijā) atbalsta nacistu nodomus un izziņoja saviem lasītājiem, ka tūlīt pēc Hitlera valdības sastādīšanas vācbaltiešu emigranti noturējuši vairākas kopīgas sanāksmes, kurās “pārrunājuši iespējas atgriezties kā kungiem Latvijā”.³¹

1933.gada 4.martā ar speciāli norīkotu vilcienu uz Tilzīti (Austrumprūsijā), lai tur piedalītos Vācijas parlamenta vēlēšanās, izbrauca arī 329 Rīgā dzīvojošo Vācijas pavalstnieku.³² Savukārt Vācijas pilsoņus pavadīt stacijā bija ieradies prāvs skaits vācbaltiešu, kas brīdī, kad vilciens uzsāka gaitu sāka sajūsmā saukt pa visu staciju “*Heil Hitler!*”.³³ Visi stacijā sapulcējušies vācieši izturējās ļoti demonstratīvi un neslēpa savas simpātijas pret nacionālsociālismu. Klātesošo vidū cirkulēja nacionālsociālistu propagandas materiāli un preses izdevumi.³⁴

Ziņa par nacistiski nosakņoto vāciešu izdarībām stacijā ar laikrakstu un aculiecinieku stāstītā palīdzību ātri izplatījās pa visu galvaspilsētu. Kā parasti, vislielāko sašutumu izrādīja sociāldemokrāti. 6.martā, kad nobalsojušie Vācijas pilsoņi atkal atgriezās Rīgā, ar kreiso spēku gādību tika sarīkota īpaša sagaidīšana,

³¹ Sociāldemokrāts.- 1933.- 2.,8.marts.

³² Deutsche Zeitung.- 1933.- 7.Mārz.

³³ Kā bija novērojis laikraksta "Sociāldemokrāts" korespondents, starp pavadītājiem bija daudz "īstu baronu tipu", daži pat ar raksturīgajām vācu "oberģēģeru" cepurēm, kuras tauta ļoti labi pazina no agrākiem baronu laikiem.- Sociāldemokrāts.- 1933.- 5.marts.

³⁴ Šajā laikā Rīgā gandrīz visos avīžu kioskos varēja iegādāties Vācijas nacionālsociālistu lielākos preses izdevumus "Völkischer Beobachter" un "Der Angriff".

kurā, kā raksta "Sociāldemokrāts": "Tilzītes varoņus pacienā ar jēlām olām".³⁵ Respektīvi, kreisi orientētās aprindas stacijā noorganizēja protesta demonstrāciju, kurā neaprobežojās tikai ar saukļu izkliegšanu, bet pievērsās arī varas darbiem - vāciešus gan iekaustīja, gan apmētāja ar to, kas pagadījās pa rokai, vai bija īpaši sagatavots. Līdzīgi notikumi bija norisinājušies arī Jelgavas stacijā, caur kuru vilciens bija braucis uz Rīgu.³⁶

Interesanta bija latviešu politisko spēku neviendabīgā nostāja pret šo notikumu. Ja sociāldemokrāti iestājās par tūlītēju represīvu varas pielietošanu pret visiem nacionālsociālistiem un 17.martā Saeimā pieprasīja pilnīgi nereālu "visu fašistu izraidīšanu no valsts"³⁷, tad centriski un labēji orientētā sabiedrības daļa un viņas preses rupori šoreiz visai nosodoši vērtēja kreiso izdarības Rīgas stacijā. Viņuprāt neko labu Latvijai un attiecībām ar Vāciju tas nevarēja nest, jo Vācijas sūtnis G.Marcus (*G.Martius*) jau tūlīt pēc incidenta bija iesniedzis protesta notu Latvijas Ārlietu ministrijai un gaidīja paskaidrojumus.³⁸ Latvijas - Vācijas attiecībām šis incidents neapšaubāmi par labu nenāca. Kopumā notikums Rīgas stacijā liecināja, ka latviešu sabiedrība ļoti naidīgi uztver kombināciju "nacionālsociālisms + vācieši". Interesanti, ka attiecībā pret nacionālsociālistisku vai fašistisku uzskatu izplatīšanos latviešu politiskajās aprindās Latvijas prese (vismaz centriski un labēji orientētā) nebija tik negatīva kā pret nacionālsociālisma ietekmi vācbaltiešos. Par vāciešu simpātijām pret nacionālsociālismu pat nacionālu politiķis A.Bergs, gluži tāpat kā viņa politiskie pretinieki sociāldemokrāti, bija visai skarbs iztecinos: "Viņiem [vāciešiem - R.C.] bija apzināties, ka viņi ir kustības³⁹ pārstāvji, kas (...) pie mums aiz iekšējās un ārējās politikas iemesliem atrod ļoti dalītu piekrišanu, turklāt kustības pārstāvji no fiziskas varas lietošanas nekad nav atsacījušies. Bet, kas zobenu paceļ, tas

³⁵ Sociāldemokrāts.- 1933.- 7.marts. Pēc labējo aprindu ziņām, akcijā piedalījās 60 līdz 70 kreiso kaujinieku (apvienības "Strādnieku sports un sargs", jeb tā dēvēto "siseņu" - no apvienības abreviatūras "SSS" - biedri), starp kuriem īsu laiku bijis redzams pat Saeimas deputāts B.Kalniņš.- Latvis.- 1933.- 7.marts.

³⁶ Deutsche Zeitung.- 1933.- 7.März.

³⁷ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 508.sl.; Sociāldemokrāts.- 1933.- 10.marts.

³⁸ Deutsche Zeitung.- 1933.- 7.März.

³⁹ Nacionālsociālisti bieži sevi dēvēja par "kustību", kas pretendē uz vīstautas statusu un tādā veidā nošķīra nacionālsociālismu no citiem politiskajiem strāvojumiem vai "partijām".

lai nežēlojas, ka viņam nāk pretim ar zobenu"⁴⁰. Tādā veidā labējais nacionālis Bergs pat it kā piebalso sociāldemokrātiem un netieši attaisno sociāldemokrātu "kaujinieku" akciju Rīgas stacijā.

Savukārt vācbaltieši šo notikumu izmantoja, lai pasvītrotu latviešu naidīgumu pret nacionālajām minoritātēm.

Ja sociāldemokrāti un kreisie vienmēr oficiāli uzsvēra, ka apkaro fašismu nevis vāciešus, tad no šī brīža tieši vācbaltieši un viņu lielākais laikraksts "Rigasche Rundschau"⁴¹ visu, kas bija vērsts pret nacionālsociālismu (lasi - Vāciju) uzskatīja par vēršanos pret vācu tautu, tai skaitā arī Latvijā dzīvojošajiem vāciešiem. Vēl spēcīgāk šādu nostāju puda nacistiski orientētais Rīgas laikraksts "Deutsche Zeitung".⁴² Kaut arī tobrīd latviešu prese kopumā šādam vācbaltiešu uzskatam atklāti negribēja piekrist, atsevišķi preses izdevumi konstatēja, ka 6.marta notikums ir skaidrojams arī ar "nacionālo momentu", proti, tika atzīts, ka tā tomēr zināmā mērā esot bijusi vēršanās pret "ienīstajiem vāciešiem".⁴³

Turpinot 1933.gada pavasara notikumu izklāstu Rīgā, jāpiemin kādu procesu, kas slepeno dienestu arhīvos apzīmēts ar nosaukumu "Muncingera lieta". E.Muncingers (*E.Munzinger*) bija Vācijas armijas kapteinis, Vācijas pilsonis un NSDAP biedrs, bet aptuveni kopš 1921.gada dzīvoja Rīgā un pēc tā laika preses materiālu ziņām, kā par brīnumu viņam, pilnīgi pretēji vācu nacistu vispārpieņemtajām normām, bija ciešs kopējs bizness ar Latvijas ebrejiem finanšu sfērā.⁴⁴ Līdztekus komercdarbībai Muncingers vadīja NSDAP vietējo organizāciju Latvijā, bija partijas Rīgas atbalsta punkta vadītājs (*Stützpunktleiter Riga*) un viņa uzdevumos ietilpa arī valsts vāciešu politiskās darbības koordinācija Igaunijā. Tāpat viņš daudzus gadus ieņēma vadošos amatus Latvijas valsts vāciešu apvienībā (*Reichdeutscher Verein in Lettland*) un uzturēja ļoti ciešus sakarus ar Vācijas sūtniecību Rīgā.⁴⁵ Kā bija izdevies noskaidrot Latvijas slepenpolicijai, Muncingera uzdevumos ietilpa Trešā reiha nacistu aģitatoru (aģentu) sagatavošana, apgāde ar nepieciešamo informāciju, kā arī tādi "nevainīgi" pienākumi, kā publisku sarīkojumu,

⁴⁰ Latvis.- 1933.- 12.marts.

⁴¹ Rigasche Rundschau.- 1933.- 7.März.

⁴² Deutsche Zeitung.- 1933.- 7.März.

⁴³ Latvis.- 1933.- 12.marts.

⁴⁴ Сегодня.- 1933.- 7 апрель.

⁴⁵ LVVA, 3235.f., 3.apr., 147.l., 22.lp.

referātu vakaru un slepenu sapulču rīkošana. Tāpat viņa rīcībā bija pietiekami naudas līdzekļi, lai veiktu visas paredzētās aktivitātes.⁴⁶

Vēstures avoti liecina, ka Muncingera vadītajai NSDAP "pārstāvniecībai" bijusi liela loma vietējo vācu pilsoņu, kā arī vāciešu - Latvijas pavalstnieku apstrādāšanā hitleriešiem vēlamajā garā.⁴⁷ Politpārvaldes materiāli tomēr nenorāda uz to, ka starp vācbaltiešu nacionālsociālistiem un valsts vāciešu nacistiem būtu pastāvējis īpaši ciešs sakars. Iespējams, ka no kopēju pasākumu rīkošanas izvairījās gan valsts vāciešu nacisti, gan "krēgerieši" un darīja to apzināti, lai neradītu valsts drošības instancēm pamatu apvainojumiem par svešas valsts aģentu atklātu darbību un musināšanu Latvijas pilsoņu vidū. Izņēmums te ir Muncingera sakari ar akadēmiskajām vācbaltiešu aprindām (korporācijām). Sadarbība ar tām nevarēja izsaukt īpaši striktus iebildumus no oficiālajām instancēm, jo formāli noritēja sabiedriskā – it kā pilnīgi apolitiskā līmenī.⁴⁸ Muncingers bija neiztrūkstošs viesis daudzos vācbaltiešu studentu korporāciju pasākumos. Te jāatzīst, ka ieinteresētību Muncingera uzklaušanās izrādīja pašas korporācijas, kuras arī pašas aicināja Muncingeru savos konventa namos uzstāties ar lekcijām par nacionālsociālismu vai vienkārši piedāvāja piedalīties kopējā "alus vakarā".⁴⁹ Muncingers, protams, devās turp, kur viņa uzskatus prata pienācīgi novērtēt.⁵⁰

Kā liecina Politpārvaldes dokumentācija, tās rīcībā bija diezgan pārliecinoša informācija, par Muncingera sastāvēšanu speciālā Vācijas ārējās izlūkošanas dienesta - Abvēra – informācijas vākšanas daļā.⁵¹ Cik noprotams, attiecīgā izlūkošanas daļa atradusies Vācijas sūtniecības Rīgā paspārnē, kur Muncingers bijis biežs viesis.⁵² Muncingera aktivitātes Latvijā nenotika bez paša vācu sūtņa Rīgā ziņas, kā liecina

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Turpat.- 2574.f., 4.apr., 5531.l., 6.lp.

⁴⁸ Turpat.- 3235.f., 3.apr., 147.l., 23.lp.

⁴⁹ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 17.decembris; LVVA, 3235.f., 3.apr., 147.l., 22.lp.

⁵⁰ Saskaņā ar studentu korporāciju uzbūves principiem viesis korporācijā varēja ierasties tikai tad, ja to īpaši uzaicina. Šis fakts liecina, ka vācbaltiešu korporanti rādīja visnotaļ dzīvu interesi par Vācijas nacionālsociālistiem un tiešām vēlējās uzklaut "īstu Vācijas nacionālsociālistu".

⁵¹ LVVA, 3235.f., 3.apr., 147.l., 22.lp.

⁵² Vēstures literatūrā vācu pētnieks G.Buhheits jau pirms vairākiem gadu desmitiem cēla gaismā faktu, ka Vācijas diplomātiskajās pārstāvniecībās, tostarp, Baltijas valstīs, tika ierīkotas speciālas institūcijas (*Kriegsorganisation*), kas nodarbojās ar militārās spiegošanas darba koordinēšanu reģionā.- Buchheit G. Der deutsche Geheimdienst: Geschichte der militärischen Abwehr.- München: List, 1966.- S.129.

Vācijas sūtņa G.Marciusa ziņojumi Berlīnei, viņam bija labi zināms, ka Muncingers darbojās kā NSDAP īpašs aģents.⁵³ Te gan vienlaicīgi jāatzīst, ka pats Muncingers vienmēr centās slēpt tiešos kontaktus ar savas valsts vēstniecību. Tādēļ politpārvaldei nenācās viegli pierādīt šīs un citu lietā iesaistīto personu pretvalstisko darbību un saistību ar vācu nacistu pretvalstiskas dabas plāniem Latvijā, jo tikai par tādu noziegumu varēja notikt izraidīšana no Latvijas.⁵⁴ Pēc izdarītās kratīšanas 1933.gada marta beigās Latvijas Politpārvalde iesaka Muncingeru kopā ar vēl diviem Vācijas pilsoņiem - NSDAP biedriem (A.Vagelinu, V.Albrehtu) un vācbaltieti K.Etingenu izraidīt no valsts. Patiesībā strādāt pie Muncingera izraidīšanas Politpārvaldei nebija īpašas jēgas, jo Muncingers tobrīd uzturējās Vācijā un no Vācijas uzmanīgi sekoja līdzī norisēm Latvijā.

Šajās dienās atklātībā pirmoreiz parādījās ziņas par Muncingera dīvainajām aktivitātēm Latvijā. Krievu valodā iznākošais, ebreju aprindu viedokli pārstāvošais laikraksts "Segodņa" bija uzmanīgi izsekojis Muncingera pretrunīgajām, pat provokatīvajām politiskajām un ekonomiskajām aktivitātēm un vērsās pie viņa ar rakstu "Kas ir tas, šis Muncingera kungs?"⁵⁵. Uz šo rakstu Muncingers tūlīt pat steigza atbildēt jaunajā vācbaltiešu nacistiskajā dienas laikrakstā "Deutsche Zeitung", apgalvojot, ka vācu nacisti gribot uzturēt ar Latviju labas attiecības un noraidīja "Segodņa" apvainojumus par savu antisemitismu.⁵⁶

Vēl gadu pēc skandāla - 1934.gada 15.martā vācu sūtnis Rīgā G.Marciuss ziņo Berlīnei sakarā ar Muncingera lietu, kurā norāda, ka šim cilvēkam bijusi ievērojama ietekme vietējo Latvijas vāciešu vidū.⁵⁷ Savukārt kāds Muncingera pašrocīgi 1934.gada 23.maijā sastādīts dienesta dokuments liecina, ka starp viņu un Vācijas ārlietu resoru joprojām pastāvēja diezgan cieši un lietišķi sakari. Viņš bieži pat deva padomus vācu ārlietu ministrijai kā tai konkrētā situācijā rīkoties attiecībās ar Latviju.⁵⁸

⁵³ PAAA, R84619, E631871, S.8-16.

⁵⁴ LVVA, 2574.f., 4.apr., 5531.l., 6.lp.; Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I... - 438.-439.lpp.

⁵⁵ Сегодня.- 1933.- 7 апрель.

⁵⁶ Deutsche Zeitung.- 1933.- 12.April.

⁵⁷ PAAA, R84620, E631921.

⁵⁸ Turpat.- R84621, E631942; R84621, E631942, E631944. Izmantotie vēstures avoti gan nespēj sniegt informāciju par to, vai tiešām vācu ārlietu ministrija būtu īpaši respektējusi Muncingera ieteikumus.

Kenigsbergas NSDAP partijas štāba, jeb "Brūnās mājas"⁵⁹ slepenu propagandas un aģitācijas darbu Latvijā vēl pirms Ā.Hitlera valdības izveidošanās un pirms Muncingera lietas nonākšanas atklātībā bija uzsākusi veikt arī tā dēvētā "Treija grupa", kas sastāvēja tikai no gados vēl ļoti jauniem Latvijas vāciešiem. Šīs nelegālās grupas vadību bija uzņēmusies Latvijas vāciešu sabiedrībā visai zināma personība - Ditmars Treijs (*D.Trey*), kas bija Rīgas Vācu žurnālistu biedrības biedrs.⁶⁰ Kā vēstīja tā laika prese, Treijs kopā ar saviem domubiedriem lielā slepenībā propagandēja hitlerisma idejas un Vācijas uzdevumā vāca ziņas par Latvijas politisko stāvokli. Pēc nacionālsociālistu nonākšanas pie varas Vācijā, attiecīgās partijas institūcijas Treijam devušas rīkojumu iespiesties vācbaltiešu organizācijās un vākt informāciju par politisko noskaņojumu tajās⁶¹, tāpat Kenigsbergas "Brūnā māja" devusi Treija grupai uzdevumu sniegt regulāras ziņas par LSDSP vācu sekcijas aktivitātēm un citiem kreisajiem.⁶² Sakarā ar šo gadījumu Politpārvalde 1934.gada pašā sākumā aiztur 15 vācbaltiešus. Apsūdzības par piederību organizācijai, kuras mērķis bijis gāzt Latvijā pastāvošo kārtību, tiek izvirzītas tikai pret grupas vadošajiem aktīvistiem D.Treiju un A.Zilbertu (*A.Silbert*).⁶³ 1934.gada janvārī Kuldīgā apcietinājumā nonāk vēl viens Treija grupas aktīvists Haralds Bušs (*H.Busch*). Saskaņā ar tā laika publikācijām

---

Tomēr, jebkurā gadījumā Muncingers tika uzskatīts par lietpratēju Latvijas jautājumā un viņa aktivitātes ir iegūlušas arhīvu plauktos dokumentu veidā.

⁵⁹ Tā dēvēja NSDAP nodaļas mītnes.

Austrumprūsija (Kēnigsberga) bija ģeogrāfiski vistuvākais Vācijas teritoriālais punkts, no kura Berlīnei bija visvieglāk kontrolēt situāciju Ziemeļaustrumeiropā, tai skaitā arī Baltijas valstīs un Ziemeļrietumkrievijā. Tā bija stratēģiski ļoti laba vieta, lai tur izvietotu izlūkošanas un propagandas koordinācijas centru. Šo Kēnigsbergas stratēģiski ģeogrāfisko priekšrocību izmantoja gan ķeizarskā, gan republikāniskā un nacistu Vācija. 20.-30.gados par Kēnigsbergu kā pret Baltijas neatkarību vērstu centru daudz rakstīja avīze "Sociāldemokrāts", kas Austrumprūsiju raksturoja kā teritoriju, kur "tveras un sapņo par bijušiem varas laikiem" gandrīz visi Bermonta-Avalova un Niedras bandu dalībnieki un kur patvērumu raduši Baltijas "magnāti", kas vietējā vācu presē "regulāri sludinot, ka vācieši Latvijā tiekot neganti noniecināti un apspiesti" (Sociāldemokrāts.- 1927.- 3.jūnijs.).

⁶⁰ LVVA, 1926.f., 1.apr., 3.l., 3.,4.lp.

⁶¹ Latvis.- 1934.- 9.janvāris.

⁶² Sociāldemokrāts.- 1934.- 9.janvāris.

⁶³ Interesanti, ka viens no grupas dalībniekiem, kāds P.Klēve, pirms aizturēšanas strādāja Rīgas apriņķa valdē (tātad pašvaldības institūcijā!), bet pēc atbrīvošanas no Politpārvaldes, bez problēmām turpina darbu savā ierastajā darba vietā.- Sociāldemokrāts.- 1934.- 9.janvāris.

Latvijas presē, arī Bušs bija nodarbojies ar propagandas darbu un piegādājis Vācijai informāciju par vācbaltiešu organizāciju politisko noskaņojumu.⁶⁴

Šīs un tām līdzīgās Latvijā dzīvojošo vāciešu politiskās aktivitātes turpmāk spēj vienot kopīgā pretvāciskā nostājā pat citādi visai asos pretiniekus latviešu politiskajā noietnē. Pretvāciski noskaņotie latvieši tagad bija plašā skaitā atrodami gan tā dēvēto "aktīvo nacionālistu"⁶⁵ aprindās, gan arī viņu politisko konkurentu no kreisā flanga - sociāldemokrātu - aprindās.⁶⁶

1933.gada marts un tam sekojošo notikumu virkne liecināja, ka 20.gadu visai mierīgās latviešu un vāciešu līdzāsdzīvošanas pazīmes ir pilnībā zudušas. Vispārējās ekonomiskās krīzes un nacionālisma uzplauksnījuma ietekmē latviešu un vācu sabiedrībā pilnībā atmodās visu šo laiku snaudušie aizspriedumi, kas Latvijā bija jau valdījuši Pirmā pasaules kara nobeigumā. Latvijas vācieši visai demonstratīvi raudzījās Vācijas virzienā, uzmanīgi sekoja norisēm Berlīnē, kā arī ignorēja plašo latviešu aprindu visai nelabvēlīgo attieksmi pret jebkura veida vācisko varas izpausmju atjaunošanos, tādējādi provocējot latviešu politiskos spēkus izdarīt secinājumus par vietējo vāciešu nelojālo attieksmi pret latviešiem un Latviju.

⁶⁴ Latvis.- 1934.- 14.janvāris.

⁶⁵ Latviešu aktīvā nacionālisma politisko grupējumu pētnieks U.Krēsliņš aktīvo nacionālistu noietnē kā vienu no pirmajam organizācijām ieskaita Nacionālo Klubu, kurš pirmais deklaratīvi formulējis attieksmi pret Latvijas vāciešiem kā ienaidniekiem.- Krēsliņš U. Aktīvā nacionālisma biedru sastāvs: struktūra un skaits // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 2000.- Nr.2.- 29.lpp.

⁶⁶ Interesanti, ka arī vācu sociāldemokrāti, kuru rindās jau kopš 1919.gada aktīvi darbojās vācu sūtnis pie Latvijas un Igaunijas valdībām A.Vinnigs, raksturoja latviešu sociāldemokrātus kā izteiktus nacionālistus. A.Vinnigs uzskatīja, ka, piemēram, vadošie latviešu sociāldemokrāti, tostarp B.Kalniņš un F.Menders, tikai ārēji izliekas par internacionālistiem, bet tiklīdz runa nonākot līdz Baltijas jautājumam, tā tūlīt esot redzams viņu "fanātiskais šovinisms" un, ja kāds vācietis uzdrošinoties jel ko bilst savas valsts interesēs, tad tas tiekot uzskatīts par "nāves grēku pret sociālismu".- A.Vinniga vēstule Vācijas ārlietu ministram Hermanim Milleram (*H.Müller*) 1919.gada 30.jūlijā.- ADAP, Serie A: 1918-1925.- Bd.II (7.Mai bis 31.Dezember 1919).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.- Dok.121, S.211.

3.

“Sviesta karš” (1933.gada jūnijs)

Pēc 1933.gada vāciešu faktors Eiropā sāka kļūt arvien nozīmīgāks. Tas izskaidrojams netikvien ar Vācijas saimniecisko un politisko atkopšanos, bet arī ar nacionālsociālisma izplatību ārzemēs dzīvojošo vāciešu vidū. Kaut arī vācu zinātniskajā literatūrā ir pārstāvēts viedoklis, ka Ā.Hitlera kļūšana par Vācijas kancleru 1933.gadā uzreiz neietekmēja Vācijas ārpolitiku,⁶⁷ jāatzīst, ka attiecībās ar Latviju vācu nacionālsociālistu vadītā valdība samērā ātri parādīja savu raksturu.

1933.gada 1.aprīlī Vācijā nacionālsociālisti piespiež iedzīvotājus boikotēt ebreju biznesu. Protestējot pret to, daudzviet pasaulē ebreji uzsāk Vācijas ražojumu boikotu. 2.aprīlī Rīgas Ebreju klubā uz kopīgu pilnsapulci sanāk arī vadošo Latvijas ebreju organizāciju biedri⁶⁸, lai spriestu, kā reaģēt uz Vācijā notiekošo un kā palīdzēt saviem tautas brāļiem, kas Vācijā nonākuši nežēlastībā. Solidarizējoties ar visas

---

⁶⁷ Vācu vēsturnieks V.Mihalka, līdzīgi citiem vadošajiem Vācijas ārpolitikas pētniekiem, uzskata, ka pat līdz 1938.gadam Vācijas ārlietu ministrija savā struktūrā un štatā bija pasargāta no nacionālsociālistu ietekmes. Vācijas ārpolitika līdz pat šim minētajam gadam turpināja veidoties uz tradicionālās Prūsijas ārpolitikas duālisma (militāristu un diplomātu kopdarbības) bāzes (Michalka W. Deutsche Außenpolitik 1920-1933 // Die Weimarer Republik 1918-1933. Politik. Wirtschaft. Gesellschaft / Bundeszentrale für politische Bildung.- Bonn; Düsseldorf: Droste Verlag, 1988.- S.325). Šādam uzskatam pievienojas vācu vēsturnieks F.Lange, atzīstot, ka attiecības starp Trešo reihu un Latviju drīzāk veidoja Vācijas ārlietu ministrija un tās rutīnas darbs, daudz mazākā mērā abu valstu attiecības noteica Vācijas jaunās institūcijas, kā arī fīrers un viņa padomnieki. Tikai kopš 1938.gada Hitlers viņaprāt uzsāka īpašu Baltijas valstu politiku, kas izpaudās arī nacistu ārējās politikas doktrīnā. Baltijas aktualitātes pieaugums izskaidrojams ar to, ka 1938.gadā sāk kļūt aktuāls jautājums par Vācijas austrumu robežu ar Poliju (Lange F. Lettland und seine baltischen Nachbarn in den Konzeptionen nationalsozialistischer Aussenpolitik // Zeitschrift fuer Ostmitteleuropa-Forschung.- 1997.- H.4.- S.502).

⁶⁸ Saskaņā ar laikrakstos pausto informāciju, sapulcē piedalījās Saeimas deputāti Dubins, Nuroks, Helmans, Vitenbergs, Žīdu tautības Latvijas brīvības cīnītāju apvienības pārstāvji (M.Eljašovs), ebreju studentu pārstāvji, ebreju tirgotāju un rūpnieku apvienības pārstāvji (V.Rabinovičs).- Сегодня.- 1933.- 3 Апрель; Rigasche Rundschau.- 1933.- 3.April.

pasaulē ebrejiem, tiek nodibināta īpaša komisija pret Vāciju vērstu protesta akciju rīkošanai. Radikālāk noskaņotie ebreju studenti te pieprasa jau tūlīt uzsākt Vācijas preču boikotu. Jau nākamajā dienā Rīgā notiek atsevišķas ebreju aktīvistu rīkotas protesta akcijas un mītiņi. Kā pirmās no ebreju organizācijām pret Vācijā vērojamām antisemītiskajām akcijām protestē ebreju studentu korporācijas⁶⁹ *Hasmonaea* un *Galilaea*, kuras publiski aicina piebiedroties visā pasaulē novērojamam vācu preču boikotam.⁷⁰

Tā kā Latvijas ebreji runāja arī par “vācu preču boikotu” un nevis par “Vācijas preču boikotu” vien, tad liels uztraukums bija radies arī vācbaltiešu sabiedrībā, jo vācbaltieši visbiežāk bija tie, kas tieši nodarbojās ar visa veida “vācu” preču tirdzniecību, kuras ražotas gan Vācijā, gan par vāciskām uzskatītajās ražotnēs Latvijā. Neviens no boikota organizētājiem nebija padomājis (negribēja?), kā nošķirt vietējo vāciešu atbildību no valsts vāciešu atbildības. Spilgts apliecinājums vācbaltiešu satraukumam ir 5.aprīļa “Rigasche Rundschau” numurs, kurā Saeimas deputāts V.fon Firkss pauž savu pārliecību par Latvijas ebreju gatavību pieteikt karu arī vācbaltiešiem. Kā argumentu raksta autors min 2.aprīlī notikušo, jau pieminēto, Latvijas ebreju sapulci, kurā ebreji mudinājuši atlaist no savam firmām visus vācu izcelsmes darbiniekus.⁷¹

Jūnijā arī latviešu kreiso politisko organizāciju laikrakstos⁷² parādās uzsaukumi boikotēt Vācijas preces, tādējādi kreisie latvieši piebiedrojas Latvijas ebreju organizāciju aktivitātēm.

⁶⁹ Līdz 19.gadsimta nogalei vāciski runājošie ebreji, pie kuriem bija pieskaitāma arī lielākā daļa Latvijā dzīvojošo, sastāvēja vācu korporācijās (īpaši Vācijā). Ebreju izslēgšana (citiem vārdiem – padzīšana) no vācu studentu korporācijām 19.gadsimta nogalē lika ebrejiem pievērsties pašiem savu korporāciju dibināšanai. Savukārt par īpašu ebreju korporāciju nodibināšanu sašutumu izrādīja vācu studenti, kas bieži vien uzskatīja, ka ebrejiem vispār nav tiesību organizēties par “āriskajām” uzskatītajās studentu korporācijās. Šāds uzskats bija vēl saglabājies pat starpkaru periodā.- Kampe N. Studenten und “Judenfrage” im Deutschen Kaiserreich. Die Entstehung einer akademischen Trägerschicht des Antisemitismus.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.- S.23.

⁷⁰ Сегодня.- 1933.- 3, 4 Апрель. Ar ebreju korporācijām oficiālas attiecības neuzturēja ne latviešu, ne vācbaltiešu korporācijas. Tās nebija pārstāvētas arī Latvijas Universitātes korporāciju Prezidiju Konventā. Latviešu un vācu aprindās pastāvēja viedoklis, ka ebreju korporācijas ir pretējas kristiešu normām un tādēļ ar tām nevar būt kopdarbības.- Universitas.- 1930.- 15.februāris.- 9.-10.lpp.

⁷¹ Rigasche Rundschau.- 1933.- 5.April.

⁷² Sociāldemokrāts.- 1933.- 8.jūnijs; Strādnieku Avīze.- 1933.- 3.jūnijs.

Nevarētu teikt, ka labēji orientētā sabiedrības daļa šādu propagandas kampaņu būtu mēģinājusi īpaši slāpēt. 30.gadu sākuma krīzes iespaidā arī latviešu labējās aprindās bieži atskanēja netikvien tobrīd aktuālās, plašās propagandas saukļi "pirksim Latvijas ražojumu",⁷³ bet arī nacionāli iekrāsotie - "pirksim pie latviešiem", "darīsim galu vācu un žīdu saimnieciskajai hegemonijai Latvijā", kas uzskatāms par sava veida cittautiešu un ārzemju ražojumu boikotu. Īpaši atsaucīgas šādiem saukļiem bija latviešu korporāciju⁷⁴ un pārējo studentu aprindas⁷⁵, kopš 1932.gada aktīvi pret vāciešu un ebreju uzņēmējiem vērsās arī ekstrēmi labējais un ar latviešu korporāciju vidi saistītais nacionālais nedēļas laikraksts "Ugunskrusts", publicējot attiecīgi vācbaltiešu un ebreju uzņēmumus, kuros iepērkas tie "kam latviešu intereses ir vienaldzīgas" un latviešu uzņēmumu sarakstu, kuros iepērkas tie, kas "latviešu lietu grib aizstāvēt".⁷⁶

Kopš 1933.gada marta Saeimā sociāldemokrātu vadošās personas⁷⁷ regulāri runāja par vācbaltiešu un valstsvāciešu nacionālsociālistu aktivitātēm Latvijā. Atbildot uz sociāldemokrātu pieprasījumu⁷⁸, Latvijas iekšlietu ministrs J.Kauliņš 14.martā apliecinā valdības gatavību izraidīt no valsts visus tos Vācijas pavalstniekus, kuru neloyalitāte pret Latviju tiks pierādīta.⁷⁹ Sociāldemokrātu aktivitāte kulmināciju sasniedz 17.marta parlamenta sēdē, kad tiek pieņemts lēmums, ar kuru Latvijas valdībai tiek uzdots izraidīt no valsts "visus Latvijas demokrātiskajai republikai naidīgos fašistus – ārzemniekus un slēgt visas organizācijas".⁸⁰ 9.jūnija Saeimas sēdē sociāldemokrāti atkārtoti izvirza jautājumu par Vācijas nacionālsociālistu izraidīšanu no valsts, jo valdība šķietami nebija darījusi neko, lai pildītu Saeimas pirms diviem mēnešiem pieņemto lēmumu. Īpaši asus iebildumus sociāldemokrātiem bija izraisījusi Latvijas sūtniecības darbība Berlīnē. Kā savā runā paziņoja sociāldemokrātu frakcijas galvenais runasvīrs Bruno Kalniņš, Latvijas sūtnis "ir uzskatījis par vajadzīgu Vācijas

⁷³ Plašu vietējo ražojumu propagandas kampaņu kopš 1930.gada īstenoja "Latvijas ražojumu propagandas komiteja", kas izdeva dažādus paklātus un brošūras (skatīt: Mūsu pienākums. Ko Latvija ražo. Ko Latvija prasa.- R.: Latvijas ražojumu propagandas komiteja, 1931.- 183 lpp.).

⁷⁴ Universitāte.- 1931.- 15.decembris.- 116.lpp.

⁷⁵ Studentu Dzīve.- 1933.- 10.novembris.

⁷⁶ Ugunskrusts.- 1932.- 18.decembris.

⁷⁷ B.Kalniņš, V.Bastjānis, J.Celms.

⁷⁸ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 375.-376.sl.

⁷⁹ Turpat.- 425.sl.

ārlietu ministrijas attiecīgo amatpersonu priekšā visādi taisnoties un (...) mēģināt Saeimas 16.marta sēdē pieņemtā lēmuma nozīmi mazināt”⁸¹.

Par Saeimas ikdienu kļuvušais vācbaltiešu nacistu jautājums tobrīd mobilizēja visus vācu sūtniecības spēkus Rīgā.⁸² Sociāldemokrātu kampaņa par visu nacionālsociālistu izraidīšanu no valsts un visu pronacistisko organizāciju slēgšanu ļoti nepatika Berlīnei.⁸³ Tāpat uztraukumu vācu presē sacēla Latvijas preses kampaņa ap pieminēto Muncingera lietu. 19.martā vācu “Berliner Börsenzeitung” sniedza plašu komentāru par Latvijas piekopto politiku pret vāciešiem - nacionālsociālistiem, tūlīt pēc tam Vācijas Ārlietu ministrija deva rīkojumu sūtniecībai Rīgā aktīvāk sekot notikumu attīstībai un nepārtraukti ziņot uz Berlīni.⁸⁴

Šādā atmosfērā Vācija izšķiras par Latvijas neatkarīgās valsts vēsturē vēl nepiedzīvotu represīvu pasākumu - 10.jūnijā Berlīne nāk klajā ar paziņojumu, ka ar 12.jūniju stājas spēkā aizliegums ievest Vācijā Latvijas sviestu, motivējot to ar Latvijas kreiso organizāciju un ebreju izsludināto Vācijas preču boikotu.⁸⁵ Abu valstu attiecības pirmoreiz kopš 1919.gada pasliktinājās tiktāl, ka tās varētu nosaukt par ekonomisko karu.⁸⁶

Vācija jau ilgstoši bija lielākais Latvijas sviesta eksportpartneris. Pirmajos četros 1933.gada mēnešos Vācija bija iepirkusi vairāk kā 56 procentus Latvijas eksportsviesta.⁸⁷ Notikušais bija zināms šoks visai Latvijas sabiedrībai un preseī, bet stāvoklis tuvu panikai bija pārņēmis lauksaimnieku un tirgotāju aprindas, kas bija cieši saistītas ar sviesta ražošanu un eksportu.

Vairāki laikraksti, tostarp "Jaunākās Ziņas"⁸⁸, pat nāca klajā ar apgalvojumu, ka tas ir pirmais gadījums, kad Vācijas valdība atļaujas pasludināt šāda veida

---

⁸⁰ Turpat.- 508.sl.

⁸¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 402.sl.

⁸² PAAA, R84619, E631816.

⁸³ Vācijas sūtņa Rīgā G.Marciusa ziņojums Vācijas ārlietu ministrijai.- Turpat.- R84619, E631814-E631816.

⁸⁴ G.Marciusa atskaite Berlīnei 1933.gada 29.aprīlī.- Turpat.- R84619, E631871.- S.8-16.

⁸⁵ Turpat.- R84620, E631890, S.16, 29.

⁸⁶ Vēlāk, jau pēc konflikta neregulējuma, 1933.gada 27.jūnija Saeimas sēdē sociāldemokrāts Fricis Menders to raksturoja kā pēdējā laika “izcilāko notikumu Latvijas ārpolitikā”.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 874.sl.

⁸⁷ Libauische Zeitung.- 1933.- 17.Juni.

⁸⁸ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 12.jūnijs.

ekonomiskās sankcijas pret kādu ārvalsti. Īpatnēji, ka šādu vācu preču boikota politiku pret Vāciju pielietoja arī citur Eiropā, pie kam Holandē, Polijā, kā arī ASV jau daudz agrāk, bet pret tām Vācija nespēja nekādus pretsoļus. Avīze "Pēdējā Brīdī", kuras redakcija allaž bija ieņēmusi jūtami pretvācisku un it īpaši prethitlerisku nostāju, brīnījās, kā tik maznozīmīgs notikums kā Vācijas preču boikots Latvijā izsaucis tik asu reakciju Vācijā.⁸⁹

Izbrīnīti un pārsteigti bija pat paši boikota iniciatori - Latvijas sociāldemokrāti⁹⁰, kas savā partijas orgānā Vācijas rīcību skaidroja kā Hitlera mēģinājumu diktēt Latvijai savus noteikumus un draudēja, ka Latvija ir gatava spert pret Vāciju arī pretspasākumus pēc principa "Ja Vācija grib saimniecisko karu, tad viņa arī to dabūs!"⁹¹ Pēc "Sociāldemokrāta" uzskatiem, zaudētāja šādā karā noteikti būtu Vācija, kas Latvijā ieved divas reizes vairāk preču nekā Latvija izved uz Vāciju.⁹² Vācijas neieinteresētību ekonomiskā karā ar Latviju pieļāva arī labēji orientētais "Latvijas Sargs".⁹³ Līdzīgi arī Zemnieku Savienības "Brīvā Zeme" uzskatīja, ka Latvija varētu sākt pretspasākumus pret Vāciju, piemēram, apturot Vācijas preču muitošanu vai vispār to ielaišanu Latvijā.⁹⁴

Noteicošais vairākums latviešu preses tobrīd notikušo nespēja izskaidrot savādāk kā Latvijas un Vācijas 1926.gada 28.jūnija līguma par saimniecisko attiecību nokārtošanu vienpusēju laušanu.⁹⁵ Šajā līgumā Berlīne un Rīga bija apņēmušās ekonomiskajos sakaros ievērot vislielākās labvēlības principus. Tagad Berlīne šo apņemšanos bija laužusi. Kopumā Latvijas prese puda uzskatu, ka Latvijas valsts nevar būt atbildīga par atsevišķu tas privātpersonu un organizāciju uzskatiem un droši vien vairākums latviešu sabiedrības piekristu avīzē "Jaunākās Ziņas" paustajam:

⁸⁹ Pēdējā Brīdī.- 1933.- 11.jūnijs.

⁹⁰ Negaidīts pārsteigums tas bija arī Saeimā pārstāvētajiem sociāldemokrātu deputātiem.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 506.sl.

⁹¹ Sociāldemokrāts.- 1933.- 11.jūnijs.

⁹² Turpat.

⁹³ Latvijas Sargs.- 1933.- 12.jūnijs.

⁹⁴ Brīvā Zeme.- 1922.- 13.jūnijs.

⁹⁵ Šādā uzskatā solidāri bija gan kreisie, gan centriskie un labējie preses izdevumi, skatīt.- Sociāldemokrāts.- 1933.- 15.jūnijs; Jaunākās Ziņas.- 1933.- 12.jūnijs; Latvis.- 1933.- 13.jūnijs.

“Latvija negrib konfliktu ar Vāciju, bet ja pie tā nonāks, visa tauta nostāsies aiz valdības pret Vāciju vienotā frontē”⁹⁶.

Asas diskusijas šajā laikā bija novērojamas arī Saeimā. Nākamajā dienā pēc sviesta ieviešanas aizlieguma jau skaidri bija iezīmējušās divas politiskās nometnes. Centristi un labējie⁹⁷ ekonomiskā konflikta izraisīšanā vainoja kreisos, sociāldemokrātus un ebrejus, kas, viņuprāt, ar boikota politiskajām prasībām nepamatoti iejaucas Vācijas iekšējās lietās.⁹⁸ Turpretim sociāldemokrāti un tiem piebalsojošie strādnieku un zemnieku frakcijas pārstāvji izlīdzējās ar tradicionāliem izteicieniem par Latvijas pilsonisko partiju “līšanu” Latvijai naidīgās fašistiskās Vācijas priekšā.⁹⁹

Īpatnēji, ka vācbaltiešu deputāti Saeimā vispār atturējās no jebkādam oficiālām runām no parlamenta tribīnes par sviesta aizliegumu, tādējādi netieši apliecinādami, ka uzskata sviesta aizliegumu par latviešu problēmu.

Tomēr tikai par latviešu lietu vien šo konfliktu gan nevarētu uzskatīt. No septiņām sviesta importētājfirmām divas - a/s "O.L.Möller-Holst" un a/s "Zemkopis" ("*Landmann*") bija vācu.¹⁰⁰ Pie tam "Zemkopis" bija tipiska vācbaltiešu bijušo muižu īpašnieku apvienība, kas bija nodibināta 1922/1923.gadā ar nolūku nodarboties ar lauksaimniecības produktu tirdzniecību un viens no šīs firmas akcionāriem un līdzdibinātājiem bija arī jau vairākkārt pieminētais Saeimas vācu frakcijas deputāts

⁹⁶ Jaunākās Ziņas. - 1933. - 13.jūnijs.

⁹⁷ Tostarp Zemnieku savienība, Kristīgo zemnieku un katoļu partija, Jaunā zemnieku apvienība, kas pamatoti uzskatīja, ka Latvijas zemkopībai sviesta ieviešanas aizliegums Vācijā ir smags trieciens un par to zemnieki sociāldemokrātiem “paldies neteiks”. - Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads. - R., [b.g.]. - 450.-488.sl.

⁹⁸ Turpat.

⁹⁹ Sociāldemokrātu deputāts Fricis Menders 13.jūnija sēdē no Saeimas tribīnes pat ierosina Vācijas sūtnim Rīgā G.Marcusam, “(...) lai viņš ņem savu pasi un brauc atpakaļ!”. - Turpat. - 506.sl.

¹⁰⁰ Minētās vācu firmas importa apjoma ziņā gan nespēja konkurēt ar Latvijas Piansaimniecības Centrālo Savienību, kas 1933.gada septiņos mēnešos bija importējusi 60,6% Latvijas sviesta un līdz ar to ierindojās sviesta eksportētājfirmu vadībā (abas vācbaltiešu firmas attiecīgi kopā veidoja tikai 6,1%). Te gan jāatzīst, ka arī Centrālās Savienības sviesta importa aktivitātes Vācijā nebija iedomājamas bez vietējo vāciešu līdzdalības (Economists. - 1933. - Nr.13/14. - 517.lpp., Nr.15/16. - 587.lpp.; Taube E. Lettlands Export und Exportfirmen. - R.: Typographie des lettländischen Bauernbundes, 1930. - S.41). Līdz 30.gadu krīzes sākumam sviesta eksportā bija iesaistījusies arī vācu a/s "A.Eigenmann". - Taube E. Lettlands Export und Exportfirmen... - S.41; Economists. - 1930. - Nr.19. - 789.lpp.

V.Firkss.¹⁰¹ Svarīgi piebilst, ka visu Latvijas eksportsviestu ar īpašām dižskabārža mucām nodrošināja Liepājā esošais vācbaltiešu uzņēmums "J.C.Henckhusen", kas saražoja ap 300 mucām dienā.¹⁰² Visām šīm firmām ilgstošs Vācijas aizliegums varēja draudēt ar ekonomisku katastrofu. Saskaņā ar Latvijas vācu preses pausto informāciju cietušo lomā bija arī Vācijas firmas, kas jau bija samaksājušas Latvijai par 2500 mucu sviesta piegādi, bet tagad pasūtīto un apmaksāto precī nevarēja saņemt.¹⁰³ Tādējādi Berlīnes pieteiktais "sviesta karš" vistiešākajā veidā kaitēja vācbaltiešu un valstsvāciešu uzņēmējiem, bet īstenajiem vācu preču boikota organizētājiem - Latvijas sociāldemokrātiem un ebreju organizācijām - tiešu ļaunumu nenesa.

Diplomātiem visai ātri izdevās konfliktu noregulēt un reāli Latvijas sviesta importa aizliegums Vācijā bija spēkā tikai sešas dienas – līdz 17.jūnijam. Latvijas valdība apņemas ar visiem likumīgiem līdzekļiem apkarot boikota kustību,¹⁰⁴ kas atkal izraisa kārtējo sociāldemokrātu un ebreju pārstāvju sašutuma vētru Saeimā. Valdības paziņojumā bija ietverts apgalvojums, ka vācu preču boikots ir pretlikumīgs, savukārt, kā to 27. un 30.jūnijā Saeimā vairākkārt norādīja kreisie un ebreji, pirkt vai nepirkt kādas valsts preces, tā esot katra cilvēka brīva izvēle un tādēļ boikotā nesot un arī nevarot vispār būt nekā pretlikumīga.¹⁰⁵ Līdzīgā veidā sociāldemokrātiem nepatika Latvijas sūtniecības Berlīnē nespēja pietiekoši aizstāvēt savas valsts godu.¹⁰⁶

---

¹⁰¹ Bez V.Firksa šajā akciju sabiedrībā akcionāri bija arī citi bijušie muižniecības pārstāvji, lielākoties no Kurzemes (H.Bistarms, A.Brimmers, E.Heims, E.Kleists, V.Knieriems, H.Rosens, F.Samsons-Himmelstjerna, E.Švarcs, E.Zīberts). Akciju sabiedrības kapitāls tika lēsts vairāk kā 1milj.latu apmērā.- Ekonomists.- 1923.- Nr.17.- 673.lpp.

¹⁰² Taube E. Lettlands Exportfirmen.- R. [b.i.], 1931.- S.6; Taube E. Lettlands Export und Exportfirmen.- R.: Typographie des lettländischen Bauernbundes, 1930.- S.79-80.

¹⁰³ Libauische Zeitung.- 1933.- 14.Juni.

¹⁰⁴ LVVA, 2574.f., 4.apr., 5507.l., 54. u.c. lp.

¹⁰⁵ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 873., 1063.- 1064.sl.

¹⁰⁶ Turpat.- 873.-874.sl.

Konflikta noregulējuma gaitā Latvijas sūtnis Berlīnē E.Krieviņš iesniedz Vācijas Ārlietu ministrijai oficiālu atvainošanās rakstu, kurā pat min, ka šādi "izlēcieni" Latvijai godu nedarot un apsola darīt visu iespējamo, lai boikota kustību savaldītu. - PAAA, R84620, E631890.- S.18,29.

Visai apšaubāms, ka vācu preču boikots Latvijā bija galvenais cēlonis "sviesta karam",¹⁰⁷ tam drīzāk bija komplicēta cēlonība, kurā sava vieta bija gan Latvijas politiķu un preses attieksmei pret Vāciju, vācbaltiešiem un nacionālsociālismu, gan Vācijas tīri ekonomiskas intereses, kas tagad tika īstenotas ar iebiedēšanas politikas palīdzību. Jau iepriekš Berlīne bija pieļāvusi iespēju izmantot sviesta "sviru" kā ietekmēšanas līdzekli pret Latviju.¹⁰⁸ Tomēr vienīgais oficiālais sviesta ieveduma aizlieguma pamatojums no Vācijas bija un palika vācu ražojumu boikota kustība Latvijā.

Pēc savas būtības Vācijas preču boikots Latvijas teritorijā bija privāta lieta, jo uz boikotu aicinājušas bija atsevišķas avīzes, politiskās grupas un privātpersonas. Savukārt piedroties boikotam vai nē, tas bija atkarīgs no katra iedzīvotāja brīvas izvēles. Neiespējami bija uzspiest visai sabiedrībai boikotēt vācu ražojumus. Turklāt valdība un valdības koalīcijas partijas ar boikotu kustību nebija nekādā veidā saistītas, tieši pretēji - oficiālajā līmenī boikota izpausmēm pretojās.

"Sviesta karam" veltītie vēlākie komentāri Latvijas saimniecības presē, kā arī Latvijas diplomātiskajā sarakstē jau bija daudz izsvērtāki. Presē tika konstatēts, ka Vācijas valdība ir ieinteresēta pati savas piena ražošanas rentabilitātes atjaunošanā, lai to panāktu, ieviesusi pat speciālu "tauku programmu" un tādēļ tās interesēs vispār nav importsviestam labvēlīgu apstākļu radīšana.¹⁰⁹ 1934.gada pārskatā par Latvijas sūtniecības Berlīnē darbu lasāms, ka ar 1933.gadu pieaugušas grūtības Latvijas - Vācijas saimnieciskajās attiecībās, kas saistītas ar Berlīnes centieniem nostiprināt

---

¹⁰⁷ Vācu ražojumu boikots Latvijā jūtamu kaitējumu Vācijai nevarēja sagādāt, jo strādniecība, kas solidarizējās ar boikota kustību lielākoties varēja atļauties pirkt tikai sadzīvē nepieciešamākās patēriņa un pārtikas preces, bet tieši tās no Vācijas neieveda. Lielāko Vācijas importa īpatsvaru Latvijā sastādīja mašīnas un ražošanas līdzekļi (skatīt 5.tabulu), kurus boikota kustībā iesaistītie nekad nebija pirkuši un negrasījās pirkt, tos iegādājās ražotnes - darba devēji.

¹⁰⁸ No Latvijas sūtņa Berlīnē ziņojuma Ārlietu ministrijai vēl 1932.gada 2.novembrī izriet, ka Vācija bija ļoti vilusies par Latvijas valdības nevēlēšanos uzticēt Daugavas hidroelektrostacijas izdevīgo būvi vāciešiem un tādēļ ķērās pie Latvijas būtiskākās eksportpreces Vācijas tirgū - sviesta - ievešanas apgrūtinājumu izstrādes, lai tādējādi piespiestu Rīgu mainīt savu attieksmi (LVVA, 2574.f., 4.apr., 5168.l., 6.-7.lp.).

¹⁰⁹ Šis vācu ekonomiskās politikas iespaidā Anglija 1933.gada pirmajos 7 mēnešos iepirka pat vairāk Latvijas sviesta kā Vācijā (Anglija attiecīgi 47,6%, Vācija- 40,7%). Salīdzinājumam- šajā pašā periodā 1932.gadā uz Vāciju tika eksportēts 54,7% visa eksportsviesta, bet uz Angliju tikai 34,9%.- Ekonomists.- 1933.- Nr.15/16.- 587.lpp.

pašmāju ekonomiku (īpaši lauksaimniecību).¹¹⁰ Šajā laikā tiešām Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījums ar Vāciju bija katastrofāli krities un ļāva Lielbritānijai izkonkurēt Vāciju nō iepriekš stabili ieņemtās pirmās vietas Latvijas ārējā tirdzniecībā¹¹¹.

Līdztekus ekonomiskas dabas cēloņiem, svarīgs provocējošais cēlonis Vācijas ekonomiskajām sankcijām tomēr bija meklējams Latvijas (latviešu) sabiedrības visai pretvāciskajā noskaņojumā. Latvijas kreisie spēki vācu ražojumu boikotu izprata kā protesta akciju pret "vācu baronu varas" atjaunošanas briesmām, kuras draud no vācu fašistiem.¹¹² Tādējādi sociāldemokrāti Vācijas ieviesto sviesta ievaduma aizliegumu skaidroja, kā likumsakarību, kas izriet no Latvijas attieksmes pret vācbaltiešiem. Spilgtākam raksturojumam - citāts no sociāldemokrātu preses: "Ir taču vairākkārt Rigasche Rundschau'ā lasīti jau agrāk izteikti draudi, ka par nelojālu izturēšanos pret Latvijas hitleriešiem var no Vācijas sākties saimniecisks spiediens".¹¹³ Sociāldemokrāti pieļāva iespēju, ka asais starpgadījums noticis pēc Latvijas vācu hitleriešu ierosinājuma un tagad Vācija to ņēmusi vērā, lai izaudzētu Latvijā demokrātijas un agrārās reformas "kapračus", kā arī lai veicinātu vācbaltiešu varas atjaunošanu.¹¹⁴ Liberāli centriskās "Jaunākās Ziņas" izvirzīja divus cēloņus sviesta ieviešanas aizliegumam - Vācijas centienus ar ārzemju izcelsmes pārtikas preču ieviešanas ierobežojumiem veicināt pašmāju lauksaimniecības attīstību, kā arī bijušo Baltijas baronu, kam "nav lielāku ienaidnieku par latviešiem", arvien lielāko ietekmi uz Vācijas valdību.¹¹⁵ Līdzīgā veidā arī labējie spēki, kurus, starp citu, sociāldemokrāti apvainoja solidaritātē ar hitleriešiem, bija sašutuši par Vācijas rīcību. Laikraksta "Latvis" ideologs A. Bergs šajā sakarā rakstīja, ka tagad Latvijai no Vācijas nekādā gadījumā nav jālūdzas žēlastība, tāpat Latvija nedrīkstot dot Vācijai kādus politiskus solījumus vai kompensācijas attiecībā uz vāciešiem un nacionālsociālismu:

¹¹⁰ LVVA, 2574.f., 4.apr., 6093.l., 35.lp.

¹¹¹ Skatīt 7.tabulu.

¹¹² Sociāldemokrāts.- 1933.- 17.jūnijs.

¹¹³ Turpat.- 11.jūnijs.

¹¹⁴ Turpat.

¹¹⁵ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 13.jūnijs.

"Mēs vēlamies uzturēt ar Vāciju normālas un labas attiecības, bet, ja viņa domā mums pieteikt saimniecisko karu, tad arī mēs būsīm spiesti atbildēt ar to pašu"¹¹⁶.

Salīdzinot latviešu un vācu presi, var konstatēt, ka neapšaubāmi lielāks pārsteigums "sviesta karš" bija latviešiem, vācieši zināmā mērā jau jutās tam sagatavoti. Šajā sakarā interesants un pat pārsteidzošs ir fakts, ka nacistiski ievirzītā vācbaltiešu avīze "Deutsche Zeitung" vēl 1933.gada martā (tātad, jau trīs mēnešus pirms aizlieguma ieviešanas!)¹¹⁷ ziņoja, ka no labi informētiem avotiem saņēmusi informāciju, par gaidāmo sviesta aizliegumu kā atbildi uz latviešu pretvācisko nostāju.¹¹⁸ Kā redzams, šīs avīzes informatori tiešām izrādījās ļoti labi informēti, jo informāciju saņēma tiešā veidā pa vācu nacistiskās partijas kanāliem.

Latvijas vācu prese cēloni "sviesta karam" skaidri un nepārprotami saskatīja latviešu un vācu attiecībās.¹¹⁹ Atšķirībā no latviešu preses izdevumiem, piemēram, vācu "Rigasche Rundschau" atturējās no Vācijas rīcības nosodīšanas un vainu notikušajā sliecās saskatīt tikai Latvijā. "Rigasche Rundschau" mudināja Latvijas valdību veikt attiecīgos represīvos pasākumus, lai apturētu Vācijas preču boikota kustību.¹²⁰ Kā īpaši bīstamu avīze apzīmēja Latvijas ebreju organizāciju lēmumu sākt teroru pret tiem, kas neievēro boikota kustības prasības.¹²¹

Kaut arī vācu aprindās informācija par iespējamo sviesta ievaduma aizliegumu figurēja salīdzinoši pasen, pēc notikušās kolīzijas, vietējie vācu ekonomikas eksperti

---

¹¹⁶ Latvis.- 1933.- 11.jūnijs. Kaut gan labējie un centriskie politiskie grupējumi nosodīja sociāldemokrātu un ebreju īstenoto vācu preču boikota politiku kā tādu, kas izprovocējusi Vācijas - Latvijas attiecību saspīlējumu, tomēr šajā brīdī arī labējie bija gatavi stāties pretī Vācijas ekonomiskajai agresijai.

¹¹⁷ Tas liecina, ka sviesta aizliegums bija Vācijas rūpīgi un ilgstoši gatavota akcija, kas bija sākusies ne vēlāk kā pēc aprakstītajiem 1933.gada marta vētrainajiem notikumiem Rīgā, kurus izprovocēja Latvijā dzīvojošo valstsvāciešu demonstratīvā piedalīšanās Reichstāga vēlēšanās.

¹¹⁸ Deutsche Zeitung.- 1933.- 14.März.

¹¹⁹ Libauische Zeitung.- 1933.- 14, 17.Juni; Rigasche Rundschau.- 1933.- 12-17.Juni.

¹²⁰ Rigasche Rundschau.- 1933.- 12.Juni.

¹²¹ Turpat. No latviešu politikajām aprindām ar "Rigasche Rundschau" solidarizēties atļāvās vienīgi labēji konservatīvā avīze "Latvis", kura par notikušo atbildību novēla uz ebreju organizāciju un sociāldemokrātu pleciem, jo, viņasprāt, ebreji savu personīgo lietu tagad bija padarījuši par visas Latvijas problēmu. Šo momentu "Latvis" izmantoja, lai kārtējo reizi apliecinātu, cik tuvredzīga bijusi viņa politisko oponentu - sociāldemokrātu - īstenotā "adatu dūrienu" politika pret Vāciju un vāciešiem.- Latvis.- 1933.- 11.jūnijs.

bija patiesi norūpējušies par abu valstu politiskajām domstarpībām, kas viņuprāt varēja novest pie katastrofas tik ilgi būvētajā Latvijas piena rūpniecībā.¹²²

Atsevišķas atsauksmes par “sviesta karu” bija vērojamas arī Vācijas presē, ko pārpublicēja Latvijas vācu preses izdevumi. Šajā sakarā “Rigasche Rundschau” apgalvoja, ka Vācijas prese plaši rakstot par latviešu sabiedrības ļoti negatīvo attieksmi pret nacionālsociālismu, kas uzskatāms par cēloni sviesta aizliegumam (*Buttersperre*). Atsaucoties uz Visvācijas laikraksta “Tägliche Rundschau” 13.jūnija numuru, “Rigasche Rundschau” izklāsta sekojošus šīs vācu avīzes paustos uzskatus - latviešiem esot tāda pārliecība, ka Vācijas nacionālsociālismam esot tikai viens mērķis, proti, uzbrukt Latvijai un aprīt to ar “visiem matiem un ādu”. Latvijā visu laiku runājot par Vācijas “Drang nach Osten” un brīnoties par to, ka Hitlera ekspansija Latvijā vēl nav pieņēmusi reālas formas. Latvija pastāvot reāls naids pret vāciešiem (*Deutschenhaß*), turpretim nekur Trešajā reihā neesot vērojams naids pret latviešiem.¹²³

Kaut arī vācu preču boikots bija privāta lieta, zināmu atbildību par Vācijas provocēšanu Latvijas varas procesā iesaistītajiem latviešu politiķiem tomēr bija jāuzņemas, jo īpaši tas attiecās uz kreisajiem. Pēc vadošo sociāldemokrātu deputātu (īpaši Bruno Kalniņa) ierosinājuma 1932.gadā vāciešu valstij kaitīgā (t.i. nacistiskā) darbība Saeimā tika caurlūkota divās sēdēs.¹²⁴ 1933.gadā par nacionālsociālisma kaitīgo ietekmi vietējā vācu sabiedrībā un tās apkaršanas iespējām diskutēja astoņas reizes.¹²⁵ Iepriekšējos gados šāds jautājums vispār nebija nonācis Saeimas sēžu redzes lokā. Tādējādi 1933.gadā šis temats līdztekus citu galēji labējo organizāciju darbības izvērtēšanai¹²⁶ bija kļuvis par populārāko no visiem Saeimā togad apspriestajiem un nenoliedzami ir uzskatāms par ļoti nelabvēlīgu attiecībā pret toreizējo Vācijas valdību,

¹²² Libauische Zeitung.- 1933.- 14, 17.Juni.

¹²³ Rigasche Rundschau.- 1933.- 14.Juni.

¹²⁴ Vācbaltiešu nacionālsociālistu sarosīšanas pēc sociāldemokrātu ierosinājuma tika aplūkota 1932.gada 4. un 8.novembrī.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1932.gads.- R., [b.g.]- 363.-365., 402.-403.sl.

¹²⁵ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 375.-376., 508.sl.; Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 403.-402., 450.-488.sl.; Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un VII sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 18., 678.-679., 725.-726.sl.

¹²⁶ Parasti sociāldemokrāti presē un Saeimā vācu nacionālsociālistu aktivitātes Latvijā iztīrēja vienlaicīgi ar viņuprāt “fašistisko” latviešu organizāciju darbību.

kur nacionālsociālisms pakāpeniski nostiprinājās valsts ideoloģijas statusā. Iespējams, 1934.gadā Saeima būtu vēl aktīvāk iesaistījies vācbaltiešu nacionālsociālistu aktivitāšu aplāpēšanā, ja nebūtu noticis K.Ulmaņa apvērsums. Zīmīgi, ka vēl dažas stundas pirms apvērsuma Saeima 15.maijā izskatīja kādu vācbaltiešu skolotāju sanākumi, kas bija notikusi no 6.līdz 7.aprīlim Rīgas Vācu valsts ģimnāzijā. Šīs sanāksmes noslēgumā, kad klāt nav bijis policijas pārstāvju, sekojis "tējas vakars", kurā, pēc "Demokrātiskā centra"¹²⁷ deputāta Jāņa Breikša teiktā, "par tēju, protams, neviens nerunāja", bet gan aktīvi cildināja nacionālsociālistiskās Vācijas ideoloģiju un nacistu tradīcijas izglītības jomā.¹²⁸

Berlīnes varas gaitēnos tobrīd labi apzinājās un paredzēja, ka Vācija Latvijai ir izdevīgākā sviesta eksporta valsts un svarīgākais ekonomiskais partneris, tādēļ pieņēma, ka Latvija darīs visu, pietiekoši ātri un bez plašas starptautiskas rezonances Vācijai piekāptos. Tā tas arī notika.

1934.gadā šis atgadījums jau bija aizmirsts un Vācijas sūtnis Rīgā Marciuss ziņoja Berlīnei, cik svarīgi tagad ir veicināt Vācijas un Latvijas ekonomisko sakaru tālāku paplašināšanu.¹²⁹ Vēl pirms tam jau iepriekš pieminētais vācu nacistu aģitators un spiegs E.Muncingers deva norādījumus Vācijas Ārlietu ministrijai, par Baltijas valstu lielo stratēģisko nozīmi Vācijas ekonomiskās ietekmes pastiprināšanā Krievijas pierobežā.¹³⁰ Berlīnes ārpolitiskais eksperiments bija izdevies - Vācija bija nodemonstrējusi, ka tai ir ietekmīgs paņēmieni kā iebiedēt vājākās valstis un brīdināt tās par pretvācisku pasākumu īstenošanas bīstamību. Cik reāli to bija ņēmusi vērā Eiropa, grūti spriest, atsauksmes ārvalstu presē par Latvijas un Vācijas ekonomisko

¹²⁷ Atšķirībā no visām iepriekšējām reizēm, šoreiz pieprasījumu valdībai par attiecīgā gadījuma izmeklēšanu bija iesniegusi "Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinieku frakcija", kas sastāvēja no 6 deputātiem (J.Breikšs, P.Juraševskis, K.Kiršteins, B.Pīpiņa, K.Skalbe, G.Zemgals).- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1934.gads.- R., [b.g.]- 231.-232.sl.

¹²⁸ Interesanti, ka šajā sanāksmē klāt bija pats Vācu izglītības pārvaldes priekšnieks Vahtsmūts, kurš esot nobijies no sekām, ziņojis par notikušo Izglītības ministrijai un tādēļ nevis apsūdzēts pretvalstiskās aktivitātēs, bet iecelts par notikušā izmeklēšanas komisijas vadītāju. Nākamajā dienā pēc pēdējās Saeimas sēdes, jau pēc notikušā apvērsuma, "Rigasche Rundschau" šo notikumu centās tēlot kā gluži parastu vācbaltiešu saviesīgu kopābūšanu (*geselliges Beisammensein*), kam neesot bijis nekā kopīga ar politiku.- Turpat.; Rigasche Rundschau.- 1934.- 16.Mai.

¹²⁹ Vācu sūtnis G.Marciusa ziņojums Berlīnei 1934.gada 14.septembrī.- PAAA, R84621, E631957-E631958.

¹³⁰ E.Mincingera 1934.gada 23.maija dienesta piezīme.- Turpat, R84621, E631942-E631944.

attiecību sarežģījumiem bija salīdzinoši niecīgas¹³¹, kaut gan no Saeimas tribīnes izskanēja pat pārmetumi valdībai, ka tā ar savu piekāpšanos Vācijai esot kaitējusi valsts starptautiskajam prestižam.¹³²

Vienu gan Berlīne nebija ņēmusi vērā, proti, to, ka “sviesta karš” vēl vairāk varētu provocēt latviešu sabiedrības pretvāciskumu, ko parlamentārajai demokrātijai nav spēkos savaldīt. 1933.gada vidū un otrajā pusē latviešu sabiedrības politiskā atmosfēra savā pretvāciskumā bija sasniegusi kulmināciju. Kopš 1933.gada vidus Latvijas presē sāk regulāri parādīties raksti par jauniem vācu kolonizēšanas draudiem Latvijā.¹³³ Sistemātiski tiek publicēta informācija, ka Latvijas vācieši tagad pavērsuši savus skatus pret Vāciju, padevušies vācu nacionālsociālistu saukļiem par vācu tautas vienotību visā Eiropā un jebkurā politiskās nestabilitātes brīdī var iestāties nevis par Latvijas, bet par Vācijas interesēm. Aktīvi vācbaltiešu nacistiskās “Kustības” apkarošanai pievēršas “Jaunākās Ziņas”, kas septembrī par to nopublicē veselu rakstu sēriju. Vispirms klajā nāk Margēra Skujnieka raksts “Atbilde vācu kustībai”, kur uzsvērta “Kustības” darbošanās Vācijas interesēs un no tā izrietošais organizācijas pretlatviskais, pretvalstiskais un pat pret agrāro reformu vērstais raksturs.¹³⁴ Tad seko vairāki raksti ar nosaukumu “Vācieši ceļajūfīs”, kur atainots visas vācu tautas apvienošanās process nacionālsociālisma ideoloģijas ietekmē.¹³⁵

Pieminama vēl kāda interesanta sakriība (likumsakarība!?), proti, tieši pēc sviesta ieviešanas aizlieguma atcelšanas latviešu labēji ekstrēmais grupējums “Pērkonkrusts” nāk klajā ar savas kustības programmu zem devīzes “Latvija latviešiem, latviešiem darbu un maizi!”, kurā lielākā daļa veltīta tieši latviešu ietekmes pastiprināšanai ekonomikā un nacionālo minoritāšu ekonomiskās varenības

¹³¹ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 12.jūnijā; LVVA, 2574.f., 4.apr., 5507.l., 54.lp.

¹³² Piemēram, 1933.gada 30.jūnija Saeimas sēdē ebreju deputāts Simons Vitenbergs (partijas “Agudas Jisroel” pārstāvis) bija pārliecināts, ka Vācija pati agri vai vēl sviesta ievaduma aizliegumu atceltu un Latvijai nemaz nav vajadzējis solīt, ka tā veiks visus likumīgos pasākumus, lai likvidētu it kā “pretlikumīgo” vācu preču boikotu. Pēc Vitenberga rīcībā esošās informācijas, tagad ārzemēs (īpaši Polijā un Austrijā) tikai to vien dzirdot, ka Latvija “kapitulējusi” Vācijas priekšā.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 1063.-1064.sl.

¹³³ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 26.jūnijs; Latvijas Kareivis.- 1933.- 12.decembris.

¹³⁴ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 6.septembris.

¹³⁵ Turpat.- 20.,21.,22.,23.,27.septembris.

graušanai valstī.¹³⁶ Vācijas pasludinātais Latvijas sviesta aizliegums nostrādāja kā latviešu nacionālo jūtu un prevāciskās domas katalizators.

Latvijā īstenotā Vācijas preču boikota kustība un tai sekojošais Latvijas sviesta ieviešanas aizliegums Vācijā interesantā veidā parādīja Latvijā dzīvojošo vāciešu politisko uzskatu samērus, kas citkārt bija grūti novērojams. Šoreiz vietējā vācu sabiedrība bija sašķēlusies divos nosacītos grupējumos. Lielāko nosacīto grupējumu veidoja izglītotākās aprindas, kā arī visi tie politiskie spēki, kas sevi uzskatīja par liberāliem, centriskiem, labējiem vai nacionālsociālistiskiem – viņi, kā jau aprakstīts, vainu “sviesta karā” meklēja Latvijas ebreju organizāciju un latviešu sociāldemokrātu naidīgajā attieksmē pret Vāciju un vāciešiem, turklāt viņu kontrolē atradās visi ietekmīgākie vācu valodā iznākošie centrālie preses izdevumi Latvijā.¹³⁷ Šeit par visai interesantu ilustrāciju var kalpot Herdera institūta profesora Oskara Masinga sievas Luīzes atmiņas, kurās atspoguļota vācbaltiešu attieksme pret 33.gada pirmās puses notikumiem Vācijā un vācbaltiešu stāvokli Latvijā.¹³⁸ Tā, piemēram, jau kopš 1933.gada marta autore savā dienasgrāmatā apjūsma nacionālsociālistu īstenotās pārvērtības Vācijā un priecājas, ka vācbaltieši ir “piedzīvojuši šo brīdi, jo ilgs bija tas laiks, kad vācietis nevarēja izsliet savu galvu”, marta vidū autore vācu nacionālsociālistus dēvē par “veselīgajiem elementiem”, kas Vācijā sekmē augšupeju.¹³⁹ 1933.gada aprīļa un maija ierakstos lasāms, ka sajūsma par Vāciju vācbaltiešos joprojām aug, bet par Latvijā izplatīto vācu preču boikotu Māsinga piezīmējusi sekojošo: “Mūsu vietējie žīdi joprojām ir satraukušies [par Hitlera antisemitismu - R.C.] un mēģina boikotēt Vācijas preces, bet pamazām tas aprimsies (...)”, un turpat piebilst: “(...) valdību nomainīju Vācijā mēs sagaidījām ar lielām cerībām, bet tagad redzam, ka tā izsaukusi [Latvijā - R.C.] tikai naidu pret visu vācisko, turklāt arī žīdi tagad parāda visu savu varenību”.¹⁴⁰

¹³⁶ Pērkonkrusts.- 1933.- 18.jūnijs.

¹³⁷ Tostarp “Rigasche Rundschau” un “Riga am Sonntag”.

¹³⁸ Māsingu ģimenē bija trīs bērni, kuri visi bija iestājušies nacistiskajā Krēgera “Kustībā”.- Masing I. Aus meinem Tagebuch // Jahrbuch des baltischen Deutschtums, 1997.- Lüneburg, 1996.- S.95.-96.,104.

¹³⁹ Turpat.- S.98.

¹⁴⁰ Māsingas atmiņas liecina, ka vācbaltiešu vidū nebija svešs arī antisemitisms, jo vairākkārt te sastopami pret ebrejiem vērsti izteicieni, tā, piemēram, par vācbaltiešiem atsavināto “Strēlnieku dārzu” Rīgā Masinga raksta, ka tas ir “atvērts visai sabiedrībai [Strēlnieku dārzs iepriekš bija slēgta tipa - R.C.] un tagad tur jau uz visiem krēsliem sēž žīdu un latviešu bērni”.- Turpat.- S.100-101.

Otro nosacīto grupējumu, kas bija izteiktā mazākumā, veidoja kreisi orientētie Latvijas vācieši. Sviesta karš tos bija pamudinājis uz vēl nebijušu politisku rīcību. 12.jūnijā LSDSP vācu (respektīvi, vācbaltiešu) sekcija¹⁴¹ īpašā sapulcē pieņēma Prezidentam, Saeimas priekšsēdētājam un LSDSP CK adresētu rezolūciju, kurā sakarā ar sviesta aizliegumu pieprasa pārtraukt diplomātiskās attiecības ar Vāciju, izraidīt visus Vācijas pavalstniekus no valsts un aizliegt Vācijas preses izdevumu izplatīšanu Latvijā.¹⁴² Plašāku ieskatu LSDSP vācu sekcijas sanāksmē sniedz tikai sociāldemokrātu politiskais oponents laikraksts "Rigasche Rundschau" savā 13.jūnija numurā.¹⁴³ Kaut gan par vietējiem vācu sociāldemokrātiem laikraksts raksta visai ironiski, šī publikācija paver gaismu uz atšķirīgajiem uzskatiem Latvijas vācbaltiešu sabiedrības daļā. Tā mēs uzzinām, ka sociāldemokrātu vācu sekcijas priekšsēdētājs Makss Šics (*M.Schütz*), atklājot sanāksmi, ir runājis par hitlerisma (nacionālsociālisma) lielo ietekmi vācu izglītības iestādēs, kas tagad liekot mainīt visas Latvijas sociāldemokrātijas attieksmi pret Baltijas vāciešiem. Vācbaltiešu nacionālsociālistiem, kurus M.Šics sauc par "tumsoņām" (*Dunkelmänner*), esot nodoms sarīkot "otrās Cēsu kaujas"¹⁴⁴ un sēt naidu starp latviešiem un vāciešiem.¹⁴⁵

Vācbaltiešu sociāldemokrātu rīkotais pasākums liecina, ka daļā Latvijas vācu sabiedrības bija sastopama arī negatīva nostāja pret Hitlera Vāciju un nacionālsociālisma ideju izplatīšanos Latvijas vāciešos.¹⁴⁶ Šis notikums ir unikālas vācbaltiešu vēsturē starpkaru perioda Latvijā, jo tām līdzīgu ne pirms, ne pēc tam Latvijas sabiedrībā vairs novērot nevar. Sakarā ar šī notikuma unikalitāti ir vērts

¹⁴¹ Sastāvdaļa Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas ietvaros, ar daļējas autonomijas iezīmēm, līdzīgas sekcijas bija arī pārējām lielākām Latvijas nacionālajām minoritātēm, piemēram krieviem un poļiem (skatīt: LVVA, 3017.f., 1.apr., 677.-678., 681.-702., 704.-720., 721.-758., 761., 763.-765.l.).

¹⁴² Turpat.- 5485.f., 1.apr., 1277.l., 18.lp.

¹⁴³ Avīze LSDSP sekcijas sanāksmi aprakstīja zem zīmīga virsraksta "'Vācu" sapulce pret Vāciju".- Rigasche Rundschau.- 1933.- 13.Juni.

¹⁴⁴ Domātas cīņas 1919.gada 22.jūnijā pie Cēsīm, kurās latviešu un igauņu karaspēka vienības sakāva vācu landesvēru.

¹⁴⁵ Rigasche Rundschau.- 1933.- 13.Juni.

¹⁴⁶ Saskaņā ar sociāldemokrātu līdera Bruno Kalniņa apgalvoto, jāsecina, ka vācbaltiešu sociāldemokrāti ir atbalstījuši latviešu sociāldemokrātus arī martā notikušajā incidentā Rīgas dzelzceļa stacijā, tātad -vērsušies pret saviem tautas brāļiem.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 425.sl.

nedaudz sīkāk pievērsties tam vācbaltiešu sociālajam slānim, kas veidoja Latvijas sociāldemokrātu vācu sekciju. Lielākoties tie bija Rīgas strādniecības pārstāvji. Dažāda lieluma un specializācijas vācu uzņēmumi labprāt nodarbināja vāciešus, kas, piemēram, Rīgā sastādīja nozīmīgu iedzīvotāju daļu, kaut gan, lielākajos vācbaltiešu uzņēmumos¹⁴⁷, kuros tika nodarbināti pat ap tūkstoti darbinieku, ar vietējo vācu strādniecību vien pietikt nevarēja.¹⁴⁸

Saskaņā ar oficiālo statistisko informāciju parastās strādniecības īpatsvars Latvijas vācu minoritātē 1930.gadā sastādīja turpat 41 procentu (ap 28 tūkstošiem), kas bija augstāks rādītājs nekā fiziski strādājošo īpatsvars valstī kopumā (32 procenti).¹⁴⁹ Strādniecība veidoja vācbaltiešu sabiedrības plašāko slāni un šāda slāņa pastāvēšana ir cieši saistāma ar vācbaltiešu tradicionālo dzīves veidu Latvijā – dzīvošanu pilsētās. Salīdzinoši augstais fiziski strādājošo īpatsvars radīja priekšnoteikumus, šīs sabiedrības grupas kreiso politisko uzskatu izpausmēm. Tā, piemēram, no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vācu sekcijas biedru anketu kopskaita izriet, ka periodā no 1925. līdz 1933.gadam LSDSP bija 393 vācu tautības biedri, no kuriem lielākā daļa (65 procenti) bija ar pamatizglītību un strādāja lielākoties dažādos rūpniecības uzņēmumos Rīgā.¹⁵⁰ 26 procenti no vācbaltiešu sociāldemokrātiem bija nestrādājošie vai bezdarbnieki.¹⁵¹ Vienkāršs matemātisks aprēķins ļauj izdarīt secinājumu, ka 30.gadu sākumā sociāldemokrātiskajā partijā sastāvēja apmēram 1,4 procenti no visas vācu strādniecības. Interesanti, ka vācbaltiešu

---

¹⁴⁷ Vēstures literatūrā varam sastapt apgalvojumu, ka lielākajās Baltijas valstu pilsētās dzīvojošie vācbaltieši bija nodarbināti galvenokārt un tikai tieši savu tautiešu uzņēmumos (piemēram, bankās, tekstiluzņēmumos, papīra un koksnes pārstrādes uzņēmumos).- Pistohikors G.von. Der Hitler-Stalin-Pakt und die Baltischen Staaten // Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas? / Hrsg. E.Oberländer.- Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1989.- S.80.

¹⁴⁸ Skatīt 6.tabulu.

¹⁴⁹ 1930.gada 11.februāra tautas skaitīšanas dati liecināja, ka valstī dzīvo 69855 vācieši, bet no tiem ap 28600 (~41%) bija strādnieku (dati no: Latvijas statistiskā gada grāmata.- R., 1935.- 277.lpp.; Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1933.- R., [1933].- S.26, 32-33).

¹⁵⁰ LVVA, 3017.f., 1.apr., 677.-678., 681.-702., 704.-758., 761., 763.-765.l. Vēstures literatūrā ir sastopami arī atšķirīgi dati par LSDSP vācu sekcijas biedru skaitu. Tā, piemēram, vēsturnieks, A.Stranga, balstīdamies uz citiem arhīva dokumentiem, vācu sekciju raksturo kā "nelielu", kurā 1932.gadā bijuši tikai 149 biedri. Tomēr LSDSP vācu sekcijas biedru anketu kopskaits liecina par labu vismaz divreiz lielākam skaitam.- Stranga A. LSDSP un 1934.gada 15.maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā.- R.: [b.i.], 1994.- 71.lpp.

sociāldemokrāti sastādīja 4,46 % no LSDSP visu nodaļu biedriem.¹⁵² Vāciešu sociāldemokrātu īpatsvars LSDSP bija pat lielāks par vācbaltiešu īpatsvaru sabiedrībā kopumā, kas saskaņā ar 1930.gada statistiku bija 3,67%, bet 1935.gadā vairs tikai 2,96%.¹⁵³ Tādējādi sociāldemokrātisko domu vācbaltiešu sabiedrībā var uzskatīt par samērā populāru.

Vācbaltiešu sociāldemokrātiskā strādniecība savā politiskajā nostājā vienmēr solidarizējās ar latviešu sociāldemokrātiem, to jo īpaši spilgti varam novērot noraidošajā attieksmē pret nacionālsociālistisko Vāciju un galēji labējiem politiskajiem grupējumiem. Tomēr bija izņēmumi arī Latvijas vāciešu sociāldemokrātu nometnē. 1933.gada Vācijas notikumu iespaidā arī atsevišķi vācbaltiešu sociāldemokrāti saskatīja nacionālsociālismā sev pieņemamāku ideoloģiju, par ko tika izslēgti no sociāldemokrātu rindām ar attiecīgu ierakstu biedra anketā.¹⁵⁴ Kaut gan šādu vācbaltiešu pāriešanu no viena politiski gandrīz galēji pretēja grupējuma uz otru nevar uzskatīt par ļoti izplatītu vācbaltiešu sociāldemokrātu aprindās, tā tomēr sniedz spilgtu liecību par 30.gadu pirmajā pusē notikušo nacionālsociālisma spējo uzvaras gājienu politiski aktīvajā Latvijas vācu minoritātes daļā.

---

¹⁵¹ LVVA, 3017.f., 1.apr., 677.-678., 681.-702., 704.-758., 761., 763.-765.l.

¹⁵² 1934.gada sākumā LSDSP 181 nodaļā kopumā bija 8802 biedri.- Stranga A. LSDSP un 1934.gada... - 62.lpp.

¹⁵³ Latvijas statistiskā gada grāmata 1933.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1934.- 8.-9.lpp.; Latvija skaitļos 1938.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 65.lpp.

¹⁵⁴ Skatīt, piemēram: LVVA, 3017.f., 1.apr., 688.l., 224.lp.

4.

Latviešu un vāciešu anatagonisma eskalācija (1934.-1936.)

Kaut gan vācbaltiešu simpatizēšana nacionālsociālismam un ar to saistītais lojalitātes kritums attiecībā pret Latvijas valsti bija vērojams jau kopš 1931.gada, īpaši spilgti atsevišķās vācbaltiešu aprindās lojalitātes pārorientācija Vācijas virzienā sāk izpausties 1933.gadā, bet jo īpaši K.Ulmaņa autoritārā perioda nacionālās politikas īstenošanas laikā. Šajā laikā valdības orientācija uz pamatnācijas tiesību aizstāvību deva papildus impulsu vietējo vāciešus simpātijām pret Vācijā valdošajiem politiskajiem uzskatiem. Īpaši aktivizējās vācbaltiešu nacionālsociālistu "Kustība", kas par savu mērķi sludināja vāciešu varas atgriešanu Latvijā.

Pēc 1933.gada kolīzijām nākamais gads Latvijas attiecībās ar Vāciju iesākās šķietami mierīgi. Arī Latvijas sūtniecībai Berlīnē slodze bija nedaudz kritusies, situācija netieši liecināja, ka mazinājusies bija spriedze, kuru iepriekšējā gadā izraisīja Vācijas jaunās valdības politikas metodes.¹⁵⁵ Ar zināmu Latvijas tuvināšanos Vācijai varēja asociēties arī 1934.gada 15.maija apvērsums, kas Latvijā likvidēja parlamentāro demokrātiju, tādējādi zināmā mērā pietuvinot Latvijas varas sistēmu Vācijā pastāvošajai. 1934.gada vidū Latvijas - Vācijas attiecību stabilitāti sekmēja arī K.Ulmaņa autoritārās varas ārēji visai saudzīgā attieksme pret vācbaltiešu nacionālsociālistiem (kas gan vēlāk kļuva arvien represīvāka) un Latvijas historiogrāfija pieminētās Ulmaņa simpātijas pret vispārējo varas formu Vācijā.¹⁵⁶

Tā kā autoritārā perioda laikā Latvijā sabiedrības un preses brīvdomība nebija iespējama, ir visai problemātiski izsmeļoši rekonstruēt vācbaltiešu tā laika attieksmi pret jaunieviesto varas formu. Ņemot vērā vācbaltiešu uzskatus par valsts pārvaldes principiem, simpātiju trūkumu demokrātijas normām valsts pārvaldē, tradicionālu

---

¹⁵⁵ Salīdzinot ar 1933.gadu, 1934.gadā ievērojami samazinājies bija ienākušo un izejošo rakstu skaits sūtniecībā (ienākušo rakstu skaits bija samazinājies no 11907 1933.gadā līdz 10991 1934.gadā, savukārt izejošo rakstu skaits samazinājies no 12040 uz 11721).- LVVA, 2574.f., 4.apr., 6093.l., 47.lp.

¹⁵⁶ K.Ulmaņa pozitīvo attieksmi pret vadoņa totālās varas formu Vācijā tuvāk raksturojis vēsturnieks A.Stranga.- Stranga A. LSDSP un 1934.gada...- 23.-24.lpp.

orientēšanos uz korporatīviem sakariem un vadonības principa (stipras prezidenta varas) atbalstīšanu,¹⁵⁷ varam pieņemt, ka pati 1934.gada 15.maija autoritārā apvērsuma vispārējā forma vācbaltiešiem bija pieņemama un kā tādu to vācbaltieši bija gatavi atbalstīt. Pat krēģeriešu nacisti sava preses rupora "Rigaer Tageszeitung" pēdējā numura slejās pagūst visai atzinīgi izteikties par autoritāro apvērsumu un parlamentārisma galu.¹⁵⁸ Pilnīgu lojalitāti autoritārajai iekārtai, bet izvairoties no emocijām, apvērsumam sekojošās dienās demonstrē arī vadošais vācu laikraksts "Rigasche Rundschau".¹⁵⁹ Tā kā pirmās režīma politiskās represijas skāra galvenokārt sociāldemokrātus, kas pēdējā laikā bija asi un sistemātiski uzbrukušas vietējiem vāciešiem, "Rigasche Rundschau" plašā auditorija varēja justies visai apmierināta. Avīzes pirmajā plašākajā ievadrakstā, kas bija veltīts notikušā apvērsuma retrospektīvai analīzei tika atgādināts, ka Latvijas vāciešu mentalitātē (*Wesensart*) mākslīgi iedēstītā rietumu demokrātija un pārspīlētais parlamentārisms esot bijis nepieņemams (avīze izsaka cerību, ka tas tagad "uz mūžīgiem laikiem apraksts!") un tādēļ autoritārisms esot vienīgā izeja no sabiedrības marksistiskās degradācijas.¹⁶⁰

Ja apvērsuma forma vietējā vācu presē tika vērtēta atzinīgi¹⁶¹, tad to pašu gan nevarētu teikt par apvērsuma saturu. K.Ulmanis vācbaltiešu atmiņā vēl kopš 1918. un 1919.gadu notikumiem bija saglabājis sava veida ideoloģiskā pretinieka slavu. Dzīvā atmiņā laikabiedriem bija arī nesenais process, kurš izraisīja vienu no 30.gadu lielākajiem politiskā un starpnacionālā rakstura saspīlējumiem, proti - Doma baznīcas atsavināšana vāciešiem, kuru Satversmes 81.panta kārtībā 1931.gada 29.septembrī īstenoja tieši K.Ulmaņa tolaik veidotais ministru kabinets.¹⁶²

Pretimnākšanu nacionālajā jautājumā vācbaltieši no Ulmaņa vadītā režīma noteikti nevarēja gaidīt. Vācbaltiešu bažas sāka izkristalizēties otrajā dienā pēc

¹⁵⁷ Skatīt arī 69.-77.lpp.

¹⁵⁸ 16.maija numurā laikraksts līdztekus oficiālajai informācijai par apvērsumu un izsludināto izņēmuma (kara) stāvokli iestarpina redakcijas gatavotu rindkopu, kura skan: "Beidzot ir noticis tas, kas gaisā virmoja jau labu laiku, valdība ir izdarījusi secinājumus un tās stiprā roka ir pielikusi punktu Saeimas nespējībai un partiju kariem".- Rigaer Tageszeitung.- 1934.- 16.Mai.

¹⁵⁹ Rigasche Rundschau.- 1934.- 16, 17.Mai.

¹⁶⁰ Turpat.- 19.Mai.

¹⁶¹ Te gan jāatzīst, ka negatīvs apvērsuma vērtējums un tā kritika droši vien nozīmētu attiecīgā preses izdevuma tūlītēju slēgšanu vai vismaz attiecīgā preses izdevuma numura konfiscēšanu.

¹⁶² Wenschkewitz H. Die kristlichen Kirchen in Lettland zwischen den beiden Weltkriegen // Baltische Kirchengeschichte / Hrsg. von R.Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- S.289-290.

apvērsuma, kad aizliegts jau bija krēģeriešu izdevums "Rigaer Tageszeitung", bet "Rigasche Rundschau" publicēja ievadrakstu "Valsts un mēs", kurā visai atklāti pauž uztraukumu par jaunās valdības minoritāšu skolu autonomijas ierobežošanas nodomiem un atgādina, ka valsts jauncelsmes mērķa sasniegšana nav iedomājama bez vāciešu atbalsta.¹⁶³ Arī Vācbaltiešu Tautas apvienības vadība baidījās, ka pēc valsts apvērsuma pret vācbaltiešu nacionālajām organizācijām un kulturālo autonomiju vispār var tikt vērstas valdības represijas, ja tiks konstatēts, ka tās paspārnē esošās organizācijas¹⁶⁴ piekopj par valstij naidīgu uzskatītas nacistiskās ideoloģijas propagandu.¹⁶⁵ Baidoties no šādas notikumu attīstības versijas, vācbaltiešu organizācijas oficiālajā līmenī centās turpmāk ieturēt toleranci pret jauno valsts pārvaldes iekārtu un neskopojās ar slavinošiem vārdiem, kas pat nonāca pretrunā ar vācbaltiešu politisko vērtību pamatprincipiem. Tādējādi, piemēram, Rīgas vācu fabrikantu apvienība (*Rigaer Fabrikanten-Verein*) apsveica K.Ulmaņa darbību ekonomiskās situācijas stabilizēšanā, kas radījusi apstākļus tās "veselīgai attīstībai" (*gesunde Entwicklung*)¹⁶⁶, kaut gan Ulmaņa vadībā valsts īpašu uzsvāru lika tieši uz nacionālo minoritāšu ietekmes samazināšanu ekonomikā. Tāpat vadošie vācu uzņēmēji kā ekonomikas attīstību veicinošu steidza apsveikt Tirdzniecības un rūpniecības kameras izveidi 1934.gada 24.decembrī, kas īstenībā tiešā veidā apdraudēja vācbaltiešu tradicionālās korporatīvās struktūras sabiedrībā un ekonomikā.¹⁶⁷

Ja vācbaltiešu prese apvērsumam sekojošās dienās centās demonstrēt savu lojalitāti jaunajam režīmam, tādējādi pat it kā ārēji mainot savu attieksmi pret valsti, tad atlikusī (neaiizliegtā) latviešu prese savā attieksmē pret vāciešiem nebija neko mainījusi un turpināja piekopt antivācisku kursu. Nedēļu pēc apvērsuma, sakarā ar 15 gadiem kopš lielnieku padzīšanas no Rīgas un J.Baloža brigādes ienākšanas

¹⁶³ Rigasche Rundschau.- 1934.- 18.Mai.

¹⁶⁴ It īpaši "Kustības" legālā "aizmugure" - Jaunatnes apvienība un Izglītības biedrība (*Bildungsverein*).

¹⁶⁵ LVVA, 5921.f., 1.apr., 43.l., 1.-2., 4.lp. Baidoties no jaunās valdības represijām, 1934.gada 1.jūnijā Tautas apvienības prezidents Rīdigers izdeva pavēli, ar kuru uzteica telpu tri nacistu kontrolētajai Vācbaltiešu Jaunatnes apvienībai. Savā vēstulē Jaunatnes apvienības vadītājam H.Ozolingam-Fērem attiecīgo soli Rīdigers skaidro ar "ārkārtēji kritisko" stāvokli visā tautas grupā un uzsver, ka nevar pieļaut vācu jaunatnes atsvešināšanos no legālās vācu minoritātes virsorganizācijas - Tautas apvienības -, kas var draudēt ar lielu postu visai tautai.- LVVA, 5921.f., 1.apr., 43.l., 4., 8.lp.; 2.apr., 323.l., 92.lp.

¹⁶⁶ Bericht über die Tätigkeit des Rigaer Fabrikanten-Vereins pro 1934.- R.: W.F.Häcker, 1935.- S.1.

galvaspilsētā, oficiozs "Brīvā Zeme" pievērsās allaž ļoti sāpīgajai 1919.gada vēstures problemātikai, uzsverot landesvēra negatīvo lomu Latvijas vēsturē kopš 16.aprīļa puča, kad vietējie vācieši netikvien nesnieguši latviešiem gaidīto palīdzību cīņā pret lieliniekiem, bet pat šo cīņu, cik varēdami, traucējuši.¹⁶⁸ Šeit pat publicētas arī pulkveža J.Ķīseļa atmiņas, kurās vācbaltiešu landesvēristi nosaukti par neliešiem, kas daudz nedomājot, apšāvuši gan gūstā saņemtos latviešu lieliniekus, gan būtu vērsuši ieročus arī pret J.Balodi, kas šādu zvērīgu izrēķināšanos ar "Rīgas latviešu puikām" centies pārtraukt.¹⁶⁹ Šim rakstam pēc mēneša sekoja Cēsu kauju atceres dienai veltīts komentārs, kurā 15 gadus senos notikumus avīzes starptautisko norišu un vēstures eksperts Aleksandrs Grīns iztēlo kā "latviešu zemnieka cīņu pret vācu muižniecību".¹⁷⁰

Latviešu preses balss kopumā turpināja iegūt asāku pretvācisku noskaņu.

Piepalīdzot atsevišķiem latviešu preses izdevumiem,¹⁷¹ trīsdesmito gadu pirmajā pusē (vēl pirms K.Ulmaņa apvērsuma) Latvijas sabiedrībā, īpaši radikālāk noskaņotajās latviešu aprindās, nostiprinājās uzskats, ka tieši daudzi redzamākie vācbaltiešu sabiedriski politiskie darbinieki vai uzņēmēji Vācijas labā pret Latvijas valsti veic dažādas spiegošanas akcijas un citādi kaitē valstij. Šāda uzskata pirmais spēcīgākais iedvesmotājs bija laikraksts "Jaunākās Ziņas", kas 1933.gada nogalē nopublicēja pamatīgu, sensacionālu, atmaskojoša rakstura publikāciju. Publikācijā bija sniegta plaša informācija par vācu nacistu spiegu tīklu, tā funkcijām un struktūru, kurā iesaistīti vācbaltieši un kas pilnībā aptver visu Latviju.¹⁷² Tādējādi vietējai latviešu sabiedrībai bija likts skaidri saprast, ka tā pati par Latvijā notiekošo zina

---

¹⁶⁷ Turpat.- S.14.

¹⁶⁸ Brīvā Zeme.- 1934.- 23.maijs. Pretēji režīma oficiozam, vācbaltiešu "Rigasche Rundschau" un vācbaltiešu sabiedrība kopumā gandrīz pilnībā atturējās no Rīgas ieņemšanas vācisko svētku piecpadsmitās gadadienas atzīmēšanas 1934.gada 22.maijā. Avīzē parādījās tikai pavisam īss raksts, kurā bija pieminēts šis vēsturiskais notikums, bet nesekoja parastie atmiņu stāstījumi un vācbaltiešu varoņu cildinājumi, nenotika arī ierastie piemiņas sarīkojumi kapos un banketi.- Rigasche Rundschau.- 1934.- 23.Mai.

¹⁶⁹ Brīvā Zeme.- 1934.- 23.maijs.

¹⁷⁰ Turpat.- 20.jūnijs. Šo vācbaltiešiem visai sāpīgo vēstures notikumu latviešiem visai pārsteidzoši lojālā veidā pirmoreiz atspoguļo arī vācu prese.- Rigasche Rundschau.- 1934.- 21.Juni.

¹⁷¹ Te minami laikraksts "Sociāldemokrāts" un pret vietējiem vāciešiem noskaņotais "Pēdējā Brīdī".

¹⁷² Jaunākās Ziņas.- 1933.- 16., 17.decemris.

daudz mazāk, nekā attiecīgi dienesti Vācijā.¹⁷³ Šādas aktivitātes laikraksts viennozīmīgi saistīja ar vācu nacistu kolonizēšanas plāniem Latvijā.¹⁷⁴ Kaut gan laikraksts savu informatoru, kā arī šīs informācijas iegūšanas mehānismu neatklāja, neiedziļinoties atsevišķās detaļās, šādu rakstu sēriju tik pat labi varēja veidot uz pavisam vienkāršu empīrisku novērojumu pamata – izaicinošas nacistiski orientētu vāciešu aktivitātes tiešām jau varēja atklāti novērot sabiedrībā.

Kopš 1934.gada sākuma latviešu presē jēdzieni “vācu nacionālsociālists” un “Vācijas aģents” bieži tika lietoti pat kā sinonīmi. Turklāt šādā nostājā vienoti bija gan latviešu labējie nacionālisti, gan viņu pretinieki no kreisās noietnes.¹⁷⁵ Viens no redzamākajiem tā laika latviešu politiķiem, sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš savas atmiņās vēl pēc Otrā pasaules kara vācbaltiešu nacistus cieši sasaistīja ar darbošanos Vācijas slepeno dienestu labā.¹⁷⁶

¹⁷³ Turpat.- 16.decembris.

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Īpaši spilgti vācu spiegu “medības” latviešu presē bija novērojamas kopš nacionālsociālistiski orientētās vācbaltieša Ditmara Treija grupas pretlikumīgās darbības atklāšanas 1934.gada janvāra sākumā.- Latvis.- 1934.- 9., 14.janvāris; Sociāldemokrāts.- 1934.- 9., 16.janvāris.

¹⁷⁶ Bērziņš A. 1939 lielo notikumu priekšvakarā.- [Nujorka]: Grāmatu draugs, 1976.- 38.lp. Pirmais vācu slepenais dienests, kas ienāk Latvijā un Igaunijā, ir Vācijas armijas izlūkošanas dienests, jeb Abvērs (*Abwehr*). Abās valstīs Abvēra darbība ir manāma jau kopš 1919.gada, kad vācieši īpaši aktīvi pretendēja uz varas pārņemšanu Latvijas teritorijā. Pēc 1933.gada Abvērs ieguva sev spēcīgu līdzgaitnieku – darbību uzsāk Vācu impērijas galvenā drošības pārvalde (*Reichssicherheits Hauptamt*, jeb *RSHA*). Tās pakļautībā atradās slepenpolīcija (*Geheime Staatspolizei - Gestapo*), kuras ļaudis uzsāka aktīvu rosīšanos Baltijā. Atšķirībā no vācu militārās izlūkošanas, Gestapo aktivitātes vairāk bija vērstas uz Latvijas iekšieni un ne tik daudz pret kādu trešo valsti. Ar propagandas rakstura spiegošanas darbību Latvijā bija pazīstama arī vācu nacionālsociālistiskā partija, kurai bija pašai sava izlūkošanas iestāde, kas sadarbojās ar Gestapo. Arī šīs iestādes aktivitātes Latvijā bija saistītas ar vietēja rakstura problēmām. Tai bija īpaša nodaļa Kēnigsbergā, kas vadīja nacistu propagandas darbu Baltijas reģionā un nodarbojās ar citādi domājošo “dezaktivāciju”. Lielākā šīs iestādes rūpe bija daļas vācbaltiešu minoritātes atturīgā attieksme pret nacionālsociālismu, tieši tādēļ šī dienesta gandrīz vienīgas mērķis bija politiski neitralizēt atsevišķus liberāli noskaņotos vācbaltiešu politiķus, kas atklāti un konsekventi kritizēja nacionālsociālismu. Nacionālsociālistu slepenajiem dienestiem īpaši nepatika Paula Šīmaņa aktivitātes, kas iespēju robežās tika apslāpētas. 1933.gadā Šīmanis pameta Latviju un līdz 1938.gadam dzīvoja Austrijā. Tas, protams, bija izdevīgi nacionālsociālistiem, kas bija atbrīvojušies no ietekmīga pretinieka, kas viņuprāt traucēja nacionālsociālisma uzvaras gājienam vācbaltiešu sabiedrībā (*Buchheit G. Der deutsche Geheimdienst: Geschichte der militärischen Abwehr.- München: List, 1966.- S.129.*).

Nenoliedzami Berlīne bija ieinteresēta veicināt ideoloģiski konsolidētu un sev labvēlīgu vāciešu kopienu Baltijā un te savu lomu varēja labi izrādīt vācu slepenpolicija. Jau pieminētais Alfrēds Bērziņš savas atmiņās raksta, ka 30.gados vācu slepenpolicija - *Gestapo* - bija uzsākusi slepeno grupu dibināšanu spiegošanai un diversijai, kurās tika iesaistīti vietējie vācbaltiešu nacionālsociālisti. Finansējumu darbībai grupas saņēmušas caur vācu "Dresdener Bank" Rīgas nodaļu. Latvijas valdībai šīs Vācijas aktivitātes bijušas labi zināmas.¹⁷⁷ Nenoliedzot tā laika latviešu presē un diplomātu aprindās izplatīto viedokli par vācu slepeno dienestu ieinteresētību vācbaltiešu kopienas dzīves kontrolē,¹⁷⁸ kā arī vāciešu un latviešu attiecību izziņāšanā, jāatzīst, ka stratēģiskajā jomā Vācijas slepeno dienestu aktivitātes Latvijā lielākoties varēja saistīties nevis ar šo valsti, bet gan ar pret darbību citu ietekmīgu valstu interesēm reģionā.¹⁷⁹ Par zināmu izaicinājumu Berlīne uzskatīja arī Latvijas tradicionālo ārpolitisko orientāciju (Baltijas valstu sadarbību, savstarpējās konsultācijas un ciešu sakaru veicināšanu ar Lielbritāniju), kas tai nebija izdevīga. Vācijas sūtnis Rīgā G.Marciuss vēl 1934.gadā savos ziņojumos Berlīnei norādīja, ka Latvijas ciešie politiskie un ekonomiskie sakari ar Angliju neatbilst Berlīnes interesēm un ierosina aktivizēt visdažādākā veida "pasākumus", kas būtu vērsti uz Latvijas attiecību "līdzsvarošanu" starp Angliju un Vāciju.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Aprakstot "Gestapo" aktivitātes Latvijā, A.Bērziņš tās sasaista ar vācbaltiešu nacionālsociālistiskās "Kustības" vadošām personām Erhardu Krēgeru un Heinrihu Šlauu. Bērziņš gan pieļauj rupju kļūdu nepareizi piebilstot, ka saistībā ar spiegošanu šīs personas tikušas izraidītas no Latvijas. Acīmredzot, minētos divus vācbaltiešus A.Bērziņš sajaucis ar jau pieminēto vācbaltiešu baronu pēcteci K.fon Etingenu (K.von Oettingen), kurš tiešām par savām nacistiskajām aktivitātēm bija spiests atstāt Latviju, jo viņam draudēja izraidīšana. Patiesībā, šajā pētījumā izmantotie 20.-30.gadu Politpārvaldes dokumenti neapstiprina faktu, ka kāds vācbaltietis būtu ticis piespiedu kārtā izraidīts no Latvijas par darbošanos nacistu labā vai spiegošanu.- Bērziņš A. 1939 lielo notikumu priekšvakarā.- [Ņujorka]: Grāmatu draugs, 1976.- 38.lp.; LVVA, 3235.f., 3.apr., 147.l., 29.-33.lp.

¹⁷⁸ Padomju vēstures literatūra savulaik īpaši izcelta tika visu Vācijas slepeno dienestu ieinteresētība Latvijas un Igaunijas vāciešu kontrolē, kas gan netika pamatota ar pārliecinošu pierādījumu bāzi (skatīt, piemēram: Барков Л.В. В дебрях абвера.- Таллин: Ээсти раамт, 1971.- С.35-36,47).

¹⁷⁹ Kā norādījis vēsturnieks Zenons Butkus, Berlīnei un Maskavai bija arī kopīgs pretinieks – Anglija, kuras ietekmes nostiprināšanās Baltijas valstīs nebija izdevīga ne krieviem, ne vāciešiem. Berlīnes un Maskavas kopīgā ieinteresētība paturēt Baltijas teritoriju savā kontrolē, bija cēlonis abu valstu sadarbībai slepenajā sfērā (Butkus Z. Vācijas un PSRS diplomātiskā sadarbība Baltijas valstīs 1920.-1940.gadā // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 2000.- Nr.3.- 94.lpp.).

¹⁸⁰ G.Marciusa ziņojums Berlīnei 1934.gada 14.septembrī.- PAAA, R.84621, E631957-E631959.

Latvijas ģenerālkonsulam Dancigā A.Birzniekam 1934.gadā bija izdevies uzzināt, ka *Gestapo* savā aģentūrā vervēja Vācijā pastāvošo krievu emigrantu politisko organizāciju locekļus, piemēram, Bermonta-Avalova afērā iesaistītos kara veterānus (“baltikumiešus”), kas bija apvienojušies organizācijā “Ronda” un regulāri Latviju apmeklēja kā uzņēmēji, tomēr galvenos *Gestapo* uzdevumus viņaprāt pildīja Latvijas vācu organizācijas.¹⁸¹ Arī 30.gadu otrajā pusē A.Birznieks daudz ziņo par vācu aģentu braucieniem no Vācijas un Latviju. 1936.gada 1.augustā viņš raksta Ārlietu ministrijai, ka ar vietējiem vāciešiem ciešus kontaktus 35.-36.gadā uzturējis Vācijas ģenerālštāba virsnieks Adolfs Līzers (*A.Lieser*), saukts arī par “Aleksandru Taubi” (*Taube*), “Artūru Rauu” (*Rau*), kā arī kāds Aleksandrs Kūns (*A.Kuhn*) un Alfrēds Raps (*A.Rapp*).¹⁸² 1936.gada 11.augustā Politpārvaldes aģentūras nodaļas vadītājs Iekšlietu ministrijai ziņo par kādu Albertu Likfeldu (*A.Lückfeld*), kas ierodas Baltijas valstīs, lai te organizētu Vācijas spiegošanas tīklu.¹⁸³ 1937.gada 14.jūlijā Latvijas sūtnis Polijā Miķelis Valters ziņo Ārlietu ministrijai, ka uz Rīgu no Kenigsbergas Austrumu institūta¹⁸⁴ par tirdzniecības atašeju pārceļ Adolfu Lekčiku (*A.Lekchick*), kurš Pirmā pasaules kara laikā bijis izlūks un spiegs. Valters uzskatīja, ka, būdams Rīgā, Lekčiks savas kādreiz iegūtās iemaņas noteikti izmantos. Ārlietu resors par šo personu informē Politpārvaldi, Iekšlietu ministriju, kā arī citas iestādes.¹⁸⁵

Interesants spiegu skandāls izvērās 1935.gada nogalē, kad kāds Latvijas uzņēmējs (cik saprotams - vācu izcelsmes, diemžēl, tā vārdu izmantotie avoti neatklāj), kam bija sakars ar Latvijas Politpārvaldi, iebrauca Berlīnē, lai tiktos ar krievu emigrantu pārstāvjiem un noskaidrotu, kādi pasākumi būtu gaidāmi no Vācijas pret Baltijas valstīm (īpaši Latviju) kara gadījumā un kāds uzdevums tiktu dots

¹⁸¹ 1934.gada 1.decembra ziņojums Politpārvaldei un Ārlietu ministrijai.- LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 741.l., 1.,3.-5.,9.lp.

¹⁸² Turpat.- 28.-30.lp.

¹⁸³ Turpat.- 57.lp.; Par A.Likfelda aktivitātēm informācija saglabājusies arī Igaunijā, kur Likfelds bijis pazīstams arī kā doktors Linke. Igaunijā Likfelds kādu laiku bijusi galvenā kontaktpersona, kas uzturējusi sakarus starp aģentūras tīklu, vācu sūtniecību un Berlīni.- Барков Л.В. В лебрых абвера...- C.54.

¹⁸⁴ Institūts atradās Kēnigsbergas Universitātes paspārnē, kas bija Latvijai tuvākais “Drang nach Osten” centrs un izcēlās ar īpaši negatīvu nostāju pret Baltijas valstīm.- Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I...- 286.lpp.

¹⁸⁵ LVVA, 2574.f., 3.apr., 3160.l., 11.lp.

Vācijas, Baltijas un krievu emigrantiem Vācijā.¹⁸⁶ Minēto aģentu Vācijā apcietina *Gestapo* un no 1935.gada 12.oktobra līdz 11.novembrim notur apcietinājumā. Šai personai izvirza apsūdzību- spiegošanā Francijas (*sic!*) un Latvijas labā. Jau pēc pārbraukšanas Latvijā¹⁸⁷, atskaitoties Politpārvaldei, viņš ziņo, ka no Vācijas uz Latviju tiek sūtīti izlūki no militārajiem un citiem resoriem, kuru uzdevumos ietilpst ziņu vākšana un instrukciju izdalīšana vietējiem Latvijas vāciešiem. Īpaša uzmanība šajā darbā tiekot pievērsta tiem, kas ir biedri dažādās vācu organizācijās un ziņo vācu izlūkošanas iestādēm par visu, kas notiek valstī. Apcietināšanas laikā viņš varējis manīt, ka vācu slepenais dienests turpinājis ievākt informāciju no saviem aģentiem-informātoriem Rīgā par konkrēto gadījumu¹⁸⁸, respektīvi – par viņa saistību ar slepeno dienestu.

30.gadu otrās puses sākums bija iezīmīgs ar strauju nacisma ietekmes kāpumu vācbaltiešu sabiedrībā. Ja vēl 1935.gadā Latvijas valsts drošības institūcijas varēja pārliecināti apgalvot, ka nacionālsociālistiskās kustības ietekmi vācbaltiešu tautas grupā un tās lielākajā organizācijā - Tautas apvienībā - nejut¹⁸⁹, tad nākamais gads stāvokli izmainīja. Tātad, zināmā mērā, slepenais nacistiskās ideoloģijas propagandas darbs bija vainagojies ar rezultātiem. Acīmredzamā vācbaltiešu sajūsmināšanās par Vāciju un pievēršanās nacismam provocēja pretvācisko domu latviešu sabiedrībā.

30.gadu vidū pretvāciskā doma bija pilnīgi caurstrāvojusi latviešu sabiedrību un aktīvi izpaudās pat noslēgtos privāta rakstura pasākumos. Interesantas vēsturiskas liecības saglabājušās par Aizputes miertiesneša Robežnieka kāzu sarīkojumu Aizputes Latviešu biedrības namā 1935.gada 1.janvārī. Daudzo svinību dalībnieku vidū bija arī Aizputes aizsargu pulka vecākais ārsts Liepiņš ar savu kundzi, pēc tautības vācieti, kas sarunājusies vāciski. Kāds no svētku dalībniekiem (arī aizsargu pārstāvis) Liepiņai asā formā izrādījis, ka pasākums ir latviešu un tajā jārunā latviski. Izvērsās ass konflikts, kurš kļuva zināms aizsargu organizācijas vadībai un līdz izlīgumam noved tikai pēc 3 mēnešiem.¹⁹⁰

Pretvāciskā noskaņojuma ietekmē Latvijas valdība 1934.-1935.gadu laikā pieņēma dažādus normatīvos aktus, tostarp 1935.gada 31.decembrī likumu, kas

¹⁸⁶ Turpat.- 3235.f., 1/22.apr., 753.l., 17.lp.

¹⁸⁷ Viņu atbrīvo pierādījumu trūkuma dēļ.

¹⁸⁸ LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 753.l., 17.-19.lp.

¹⁸⁹ Turpat.- 920.l., 744.lp.

¹⁹⁰ Turpat.- 1640.f., 1.apr., 340.l., 237.-242.lp.

paredzēja pārņemt tradicionāli vāciskās Rīgas ģildes Tirdzniecības, Rūpniecības un Amatniecības kameru rīcībā. Ne tikai nacistiskāk noskaņotajos, bet arī pārējos Latvijas vāciešos šāda Ulmaņa rīcība izraisīja ļoti lielu sašutumu. Kā atzina Politpārvalde, faktiski vācieši šo procesu izprata kā vācu kulturālās autonomijas iznīcināšanu, tādēļ notika arī daļēja vācbaltiešu konsolidācija uz vienotas nacistiskās ideoloģijas bāzes.¹⁹¹

Vācijas preses publikācijas jau kopš 1936.gada sākuma kritizēja latviešu nostāju. Saistībā ar vācu preses nostāju 1936.gada 31.janvārī Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs Vilhelms Munterš tikās ar Vācijas sūtni Ekhardu fon Šaku (*E.von Schack*). V.Muntera dienasgrāmatā pēc šīs tikšanās veiktais ieraksts liecina - pat vācu sūtnis piekritis, ka Vācijas centrālās preses pēdējā laika raksti par Latviju esot nepieņemami, pat "pretīgi" (*scheußlich*).¹⁹² Sarunā Munterš viltīgi piedraudēja sūtnim ar Latvijas sabiedrības neapmierinātības protestiem, proti, ja sūtnis neveicināšot vācu preses toņa atmaigšanu pret Latviju, tad neatlikšot nekas cits kā gatavoties uz ļaunāko - pastiprināt vācu sūtniecības apsardzību Rīgā.¹⁹³ Kaut gan principā vācu sūtnis sarunā centās būt diplomātiski samierniecisks, pozitīvas izmaiņas Vācu preses nostājā pret Latviju tā arī nenotika. 1936.gada martā un aprīlī Vācijas laikraksti bija ieņēmuši jau klaji apvainojošu un neiecietīgu kursu attiecībā pret Latviju. Abu valstu politiskās gaisotnes ārkārtējās saspīlēšanās dēļ,¹⁹⁴ bez pārsteidzoši asas vārdu apmaiņas neiztika pat 2.aprīlī, kad notika Lielās ģildes pārņemšana Tirdzniecības un rūpniecības kameras pārziņā. Kameras priekšsēdis A.Bērziņš oficiālajā pārņemšanas brīža runā atgādināja negatīvās epizodes no vācu vēstures Latvijā un apvainoja vācbaltiešus (tostarp klātesošo Ģildes bijušo priekšsēdi, korporantu E.Švarcu (*E.Schwartz*))¹⁹⁵ Vācijas preses kūdīšanā pret Latviju.¹⁹⁶

¹⁹¹ Turpat.- 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 741.,767.-768.lp.; 703.l.,19.lp.

¹⁹² Turpat.- 2630.f., 1.apr., 10.l., 35.lp.

¹⁹³ Turpat.- 41.lp.

¹⁹⁴ Latvijas vēstures pētījumos sastopams pat formulējums, ka saistībā ar "ģilžu lietu" 1936.gada pirmajā pusē Latvijas attiecības ar Vāciju saasinājušās līdz tādai pakāpei, kas bijusi pilnīgi "neiedomājama demokrātijas laikā".- Stranga A. LSDSP un 1934.gada...- 98.lpp.

¹⁹⁵ Švarcs bija *Fraternitas Rigensis* biedrs.- Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis* 1823-1979.- [Hamburg]: Der Philisterverband der *Fraternitas Rigensis*, 1981.- S.459.

¹⁹⁶ Rigasche Rundschau.- 1936.- 3.April.

Kaut arī pret Latviju vērstu negatīvu publikāciju sekoja daudz, sevišķu satraukumu Rīgā izraisīja Vācijas nacionālsociālistu oficioza "Völkischer Beobachter" publikācija ar virsrakstu "Latviešu karagājiens pret vāciešiem", kur saistībā ar ģilžu lietu Latvija bija apvainota sistemātiskā vācbaltiešu apspiešanā un to īpašumu izlaupīšanā. Šai publikācijai "Brīvā Zeme" veltīja plašu, pretvācisku komentāru, ieskatam tikai pavisam īss citāts: "Ar vācieti vienmēr ir tā, ka viss, ko tas reiz citiem atņēmis, vai uzcēlis ar citu darba sviedriem, ir svēts un neaizskarams viņa īpašums, kura dēļ tas gatavs celt brēku visā pasaulē kā pret elementārāko cilvēka tiesību aizskaršanu".¹⁹⁷ Saspīlējumu vēl vairāk kāpināja "Brīvās Zemes" pretvāciskā raksta pārpublicēšana vācu presē.¹⁹⁸ Tam sekoja kārtējā publikācija "Brīvajā Zemē", šoreiz - kāda it kā vācu izcelsmes žurnālista (F.Scella)¹⁹⁹ atklāta vēstule, kurā tika kritizēts "Rigasche Rundschau" nacionālsociālistiskais kurss, jaunatnes ideoloģiskā apstrāde un vienpusīgā, pat melīgā Vācijas notikumu un to starptautiskās rezonances atspoguļošana, kas lasītājam radot iespaidu, ka visa pasaule priecājas par Ā.Hitlera valdību.²⁰⁰

1936.gada sākumā novērojamā vācu - latviešu saspīlējuma laikā ievērojami aktivizējās vācbaltiešu nacionālsociālisti, kas bija panākuši, ka Tautas apvienības vadība regulāri konsultējas ar "Kustību" sakarā ar aktuālajām iekšpolitiska rakstura norisēm Latvijā, tai skaitā ģilžu lietu.²⁰¹ Politizācijas kāpums vācbaltiešu sabiedrībā un "Kustības" ietekmes straujā palielināšanās izprovocēja drošības iestāžu pretreakciju. Sākās krēģeriešu apcietināšanas, kam Politpārvalde par iegānu izmantoja nelegālās nacistu sapulces. 1936.gada martā, pēc Krēģera personīgā ierosinājuma notika vairākas nacistu nelegālās sanāksmes Majoros un Rīgā, kur slepenpolicijas pārstāvji aiztur un apcietina lielāko daļu redzamāko krēģeriešu.²⁰² Kaut gan krēģeriešu aktivitāte turpmākajos gados arvien pieauga, 1936.gada

¹⁹⁷ Brīvā Zeme.- 1936.- 22.aprīlis.

¹⁹⁸ Rigasche Rundschau.- 1936.- 24.April.

¹⁹⁹ Šāda persona nav atrodamā Vācu žurnālistu biedrības biedru sarakstos, kas apvienoja visus pazīstamākos vācbaltiešu žurnālistus (LVVA, 1926.f., 1.apr., 3.l., 4.lp.). Tas mudina domāt par pseidonīma lietošanu un pat par iespējamu šīs personas latvisko izcelsmi.

²⁰⁰ Brīvā Zeme.- 1936.- 28.aprīlis.

²⁰¹ LVVA, 5921.f., 1.apr., 43.l., 6t.-62.lp.

²⁰² Turpat.- 3235.f., 1/22.apr., 887.l., 13.lp.; Par to sīkāk skatīt: Cerūzis R. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 2000.- Nr.3.- 23.-24.lpp.

apcietināšana ir pirmā un vienīgā plaša apjoma represiju sērija, kuru valsts vērsa pret nelegālo, Latvijas valstij naidīgo "Kustību". Pats Krēgers vēlāk, jau pēc kara, šo situāciju skaidro ar Vācijas nozīmes pieaugumu Latvijas ārpolitikā. Trešā reihe varenības kāpums esot liedzis Latvijai veikt jebkura veida represijas pret vietējiem vācu nacistiem, bez attiecīga Vācijai pieņemama pamatojuma (toreiz tādu atrast patiesībā nemaz nebija iespējams).²⁰³ Šķiet, ka šajā gadījumā Krēgeram ir bijusi taisnība, jo savādāk Latvijas drošības iestāžu pasivitāti attiecībā pret vācbaltiešu nacistiem turpmākajos gados (līdz pat 1939.gada nogalei) skaidrot nevar.²⁰⁴

1936.gads saspīlēts bija ne tikai Latvijas attiecībās ar Vāciju, arī pārējās Eiropas valstīs, kur vācieši veidoja lielas nacionālās minoritātes, bija jūtami pieaugusi spriedze attiecībās ar Berlīni,²⁰⁵ kas bija skaidrojams ar Vācijas ietekmes nostiprināšanos starptautiskā mērogā.

Latviešu un vācu antagonisms noveda pie tā ka līdz 1936.gada vasaras sākumam lielākā daļa vācbaltiešu ieguva pārliecību – agri vai vēl Latvijā valdīšot vācieši, Latvija kā patstāvīga valsts nespējot pastāvēt, tai drīzumā būšot jāpievienojas vai nu PSRS vai Vācijai, bet tā kā lielākā daļa tautas esot pret komunistiem, izšķirošajā brīdī tautas vairākums iešot kopā ar Vāciju.²⁰⁶

---

²⁰³ Kroeger E. Der Auszug aus der alten Heimat: Die Umsiedlung der Baltendeutschen.- Tübingen: Verlag der Deutschen Hochschullehrer-Zeitung, 1967.- S.37.

²⁰⁴ Latviju ietekmēja arī kaimiņvalsts Lietuvas bēdīgais piemērs. Lietuva atļāvās veikt vēl radikālākus pasākumus pret vietējām vācu nacistiskajām organizācijām. 1935.gada 26.martā Kauņā notika tiesas process (literatūrā pazīstams ar nosaukumu "Kauņas prāva" vai "Kauņas process") pret divu Klaipēdas vācu nacionālsociālistisko partiju vadītājiem, kuriem nācās cietumā pavadīt krietni ilgāku laiku par Latvijas krēgeriešiem. Šis apcietināšanas un cita veida vēšanās pret vācu autonomo statusu Klaipēdā izsauca asu Vācijas pretreakciju un ļoti asu abu valstu attiecību saspīlējumu, ko bija iespējams novērst tikai pēc apcietināto vācu nacistu atbrīvošanas 1937.gada pavasarī (Vācijas ārlietu ministra K.Neirāta piezīme 1937.gada 9.martā.- ADAP, Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre.- Bd.VI,1 (1.November 1936 bis 15.März 1937).- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1981.- Dok.256, S.549).

²⁰⁵ Vācijas ārlietu ministrija atzina, ka 1936.gadā vācu minoritāšu stāvoklis Eiropā bijis "maz iepriecinošs" un vāciešiem nedraudzīgs, jo vairākums Vidus- un Austrumeiropas valstu ierobežoja vāciešu minoritāšu sabiedriski politiskās un ekonomiskās iespējas (Vācijas ārlietu ministrijas VI nodaļas darbinieka F.fon Tvardovska (*F.von Twardowsky*) 1937.gada 14.janvāra dienesta.- Turpat.- S.300.-301).

²⁰⁶ Politpārvaldes vadības ziņojumus par politisko stāvokli valstī 1936.gadā.- LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 659.lp.

5.

Vācijas starptautiskā nostiprināšanās un vāciešu jautājums Latvijā (1937.-1939.)

Trīsdesmito gadu otrās puses Vācijas panākumi ekspansīvās ārpolitikas laukā, bija kārtējais impulss, kas veicināja negatīvu emociju pastiprināšanos Latvijas sabiedrībā attiecībā pret Vāciju. Demokrātijas un preses brīvības noliegums gan nedaudz piebremzēja asākas brīvdomības izpausmes, tomēr pretvāciskā doma latviešu preses slejās turpināja zelt.

Vācijas ārlietu resors sistemātiski izrādīja savu neapmierinātību sakarā ar Latvijā svētku un atceres dienās bieži novērojamo pagātnes sloga cilāšanu, kad vācieši nereti tika raksturoti kā negatīvs faktors Latvijas vēsturē. 1937.gada rudenī Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs V.fon Grundhers (W.von Grundherr) savā dienesta piezīmē ierakstījis, ka latviešu politiķi un valsts darbinieki nepieņemami bieži paraduši atgādināt vāciešu negatīvos nopelnus Latvijas teritorijas senā un ne tik senā vēsturē, viņaprāt, tas nevarēja sekmēt labas attiecības starp latviešiem un vāciešiem, kā arī starp Rīgu un Berlīni.²⁰⁷

Tā laika Vācijas diplomātiskās sarakstes dokumenti liecina, ka Berlīne izmantoja jebkuru ieganstu, lai protestētu par latviešu pretvāciskumu. 1937.gada iesākumā, piemēram Vācijas sūtniecībai īpaši nebija iepatikusies Latvijas ārlietu ministra V.Muntera runa sakarā ar pirmā Latvijas ārlietu ministra Z.A.Meierovica 50 gadu jubilejas atceres dienu, kurā Munters 1919.gada otrās puses notikumus Latvijā bija nodēvējis par Vācijas pretlikumīgu "iejaukšanos" Latvijā lietās.²⁰⁸

1937.gadā Latvijas presē pavīdēja atreferējumi no Vācijas centrālajiem laikrakstiem, kuros tika uzsvērtā nepieciešamība novērst vācbaltiešiem draudošo asimilēšanos latviešos, kas, pamatojoties uz biežām starpetniskām laulībām un vācbaltiešu vājo dzimstību, bija visai reāla un visumā tika atbalstīta latviešu sabiedrībā - vēl Saeimas gados šo parādību atsevišķi nacionālāk noskaņoti latviešu

²⁰⁷ V.fon Grundhera 1937.gada 7.oktobra dienesta piezīme.- PAAA.- R104627.- 421249.

²⁰⁸ Vācijas sūtņa E.fon Šaka ziņojums Berlīnei 1937.gada 11.februārī.- Turpat.- E021965.-021966.

deputāti uzskatīja par apsveicamu un nekautrējās savus uzskatus paust publiski.²⁰⁹ 1937.gada 22.septembrī sūtnis Berlīnē Hugo Celmiņš sniedza ārlietu un sabiedrisko lietu ministriem visai emocijonālu pārstāstu par saviem iespaidiem Nimbērgā notikušajā NSDAP kongresā, kur viņam kāds augsti stāvošs partijas ierēdnis un ārlietu ministrijas darbinieks Bole (*Bohle*) apstiprinājis Berlīnes ciešo apņemšanos stiprināt tautas vāciešu kopību ar valsts vāciešiem, lai tautas vācieši saglabātos kā vienotās vācu tautas sastāvdaļa un neasimilētos savu mītnes zemju pamatnācijās.²¹⁰ Savukārt sarunā ar citiem oficiāliem partijas pārstāvjiem H.Celmiņš sapratis, ka Berlīne grib panākt NSDAP nodaļas legalizāciju Latvijā, līdzīgi kā tas bija Itālijā un Dienvidāfrikā, kur vācu nacionālsociālistu partija darbojās pilnīgi oficiāli.²¹¹ Tādējādi Berlīne visdrīzāk cerēja panākt arī Latvijas vāciešu ciešāku konsolidāciju ap nacionālsociālistisko partiju, atturot to no nacistu izpratnē nevēlamās saplūšanas ar pamatnāciju. Legalizēt NSDAP darbību Latvijā gan tolaik nebija iespējams, jo kopš Ulmaņa apvēsuma visu politisko partiju darbība bija oficiāli apturēta. Faktiski gan NSDAP nodaļa, ko vadīja Heinrihs Esps, visai aktīvi darbojās un tās aktivitātēm šķēršļi netika likti.²¹²

Šķiet, ka ilūzijas par Vācijas miermīlīgumu latviešu sabiedrībā izzuda 1938.gadā, pēc notikušā Austrijas anšlusa un jo īpaši - Čehoslovākijas krīzes laikā. Sakarā ar šīm norisēm latviešu presē un valdības aprindās netika izslēgta pat Latvijas tieša apdraudētība.²¹³ Latvijas vāciešu "Rigasche Rundschau" turpretim ieturēja

²⁰⁹ Rīts.- 1937.- 21.maijs. Viedokli par latviešu sabiedrības lielas daļas atbalstu vāciešu asimilācijai vai pilnīgai pārlatviskošanai aktīvi popularizēja 4.Saeimas deputāts Pēteris Zālīte.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 66.sl.

²¹⁰ Kā tas bija jau kļuvis ierasts, Nimbērgas "partijas dienās" bija manāma arī vācbaltiešu nacistu klātbūtne.- LVVA, 2575.f., 3.apr., 29.l.- lp. nenumurētas.

²¹¹ Turpat.

²¹² Celmiņš pat zināja teikt, ka NSDAP nodaļa Latvijā uz kopīgām sanāksmēm sanākot vismaz vienu reizi nedēļā.- Turpat.

²¹³ 1938.gada 12.martā vācu karaspēks iebruka Austrijā, 29.septembrī tika parakstīts tā sauktais Mīnhenes nolīgums (vienošanās), kas paredzēja vācu apdzīvotās Čehoslovākijas daļas (Sudetijas) nodošanu Vācijai. 1939.gada martā sekoja nākamais Vācijas teritoriālās ekspansijas vilnis, kas līdzīgā veidā izsauca satraukumu latviešu sabiedrībā (15.martā Vācija okupē visu Čehoslovākiju, bet 22.martā Lietuva bija spiesta atdot Vācijai Klaipēdas apgabalu (*Memelland*)).

Latviešu prese bieži uz notikumiem Austrijā un Čehoslovākijā raudzījās caur Anglijas un Francijas preses un valstsvīru viedokļa, kas nebija Vācijai draudzīgs (Brīvā Zeme.- 1938.- 12., 14., 15.marts;

Vācijai simpatizējošu kursu, kas nonāca pretrunā ar latviešu preses izteikto aizdomīgumu attiecībā pret Berlīni.²¹⁴ Tā, piemēram, 1938.gada rudenī, kad samilza Čehoslovākijas krīze, lielākā vācbaltiešu laikraksta "Rigasche Rundschau" nostāja pret Čehoslovākiju bija gandrīz identiska tā laika Vācijas preses attieksmei. Pārpublicējot Ā.Hitlera runas un oficiālo vācu nacionālsociālistu propagandas informāciju, "Rigasche Rundschau" vietējai vācu sabiedrībai radīju priekšstatu, ka Čehoslovākija visā tās pastāvēšanas vēsturē no 1918.gada ir centusies iznīcināt vācietību. Arī "speciālie" avīzes līdzstrādnieku ziņojumi no Prāgas pilnībā iekļāvās Vācijas propagandas kampaņā un liecināja par it kā mežonīgu naidu, kas čehu sabiedrībā valda pret vāciešiem un Ā.Hitleru.²¹⁵

Rīgas laikraksti 1938.gada rudenī bija pārpildīti ar informāciju par Vāciju un tās attiecībām ar kaimiņvalstīm. Sabiedrībā virmoja domas, ka drīz Hitlers gribēs pakļaut sev arī Baltijas valstis. 1938.gada oktobrī Rīgā paklīda baumas, ka gadījumā, ja Vācija neatteiksies no savām prasībām uz Sudetu apgabaliem,²¹⁶ tad tūlīt iejaukšoties PSRS, kas ar savu karspēku došoties cauri Latvijas teritorijai. 30.oktobrī baumas nopublicē Vācijas laikraksts "Westdeutscher Beobachter", kas to pasniedz kā patiesību. Rakstā minēts, ka Latvija ir sagatavojusies laist cauri savai teritorijai padomju karaspēku, no Daugavpils pat esot atvilktas Latvijas armijas vienības, lai netraucētu sarkanās armijas virzīšanos. Ilgi nav jāgaida arī Vācijas ārlietu ministrijas atsauksmes. Kā liecina Latvijas vēstniecības Berlīnē darbinieka E.Igenberga saruna ar

---

Rīts.- 1938.- 13., 14., 15., 18.marts). Attiecībā uz Čehoslovākijas jautājumu latviešu preses un sabiedrības bažas vislabāk raksturo laikraksta "Rīts" atreferētais angļu preses viedoklis vēl pirms Čehoslovākijas krīzes galējās eskalācijas: "(...) Vācijai nerūp vis vāciešu politiskā un kulturālā autonomija, bet gan teritoriāli ieguvumi".- Rīts.- 1938.- 18.marts. Oficiozs "Brīvā Zeme" atļāvās publicēt arī vairākus pašmāju komentārus, to autors Aleksandrs Grīns Vācijas rīcību kopumā raksturoja kā agresīvu un atbilstošu Vācijas "Drang nach Osten" principam.- Brīvā Zeme.- 1938.- 12., 16.marts.

²¹⁴ Atšķirībā no latviešu preses, "Rigasche Rundschau" diezgan izvairīgi attiecās pret angļu un franču preses atreferēšanu, ja to darīja, tad parasti izcēla Vācijai izdevīgāko. Angļu un franču preses nostāju "Rigasche Rundschau" slejās pilnībā nomāca ziņas lielos, uzkrītošos un patosa pilnos virsrakstos par vētrainso sajūsmu, ko "anšluss" izsaucis Austrijas tautā un, pilnīgi pakļaujoties Vācijas propagandas ietekmei, avīze ievadslejā publicēja nacistu saukļus "Viena tauta, viena valsts, viens vadonis!".-

Rigasche Rundschau.- 1938.- 12., 14.März.

²¹⁵ Turpat.- 26, 27.September.

V.fon Grundheru 9.novembrī, Vācijas ārlietu resorā tiešām nebija pārlicības, ka Latvija nelaidīs krievu karspēku cauri savai teritorijai, pēc Grundhera domām, Latvija bija nobriedusi ļaut krieviem iemaršēt valstī.²¹⁷ Aizdomīgums pret latviešiem 30.gadu nogalē mudināja Berlīni aktivizēt Latvijā *Gestapo* rosīšanos, kas īpašu uzmanību pievērsa Maskavai simpatizējošiem politiskiem spēkiem. Berlīne bieži ievāca ziņas par novērotajām komunistu aktivitātēm dažādās Latvijas vietās, īpaši Daugavpilī. Par vācu aktivitātēm ieinteresējās arī Politpārvaldes priekšnieks J.Fridrihsons, kuram radās profesionāla interese par Vācijas slepenā dienesta ziņu iegūšanas avotiem (resp. informatoriem Latvijā).²¹⁸

Vācijas stratēģiskā nostiprināšanās Eiropā daudziem Latvijā šķita spilgts agresivitātes apliecinājums, tādēļ reizēm sāka izpausties viedokļi, kas Latvijas austrumu totalitāro kaimiņvalsti - PSRS - vērtēja kā miermīlīgāku un mazāk bīstamu par Vāciju.²¹⁹ Notikumi ap Vācijas robežām un baumas par Baltijas valstu likteni jūtami iespaidoja arī latviešu sabiedrības attieksmi pret vāciešiem. Atmiņā atkal uzausa vācieša kā iekarotāja un citu tautu kunga tēls. 1938.gada 7.oktobrī NSDAP grupas vadītājs Latvijā Heinrihs Espss ziņoja uz Berlīni, ka Latvijas iedzīvotāju vidū tagad esot izteikti jūtams naidis pret visu vācisko.²²⁰

Pretvāciskais noskaņojums tiešām arvien vairāk cauruda latviešu sabiedrības ikdienu, tā teikt "izgāja ielās". Tā kā lielākā daļa visa vāciskā Latvijā simbolizējās ar vietējo vācietību, tad loģiski vācu minoritāte bija pirmā, kas sabiedrības noskaņojumu izjuta.

Šādā gaisotnē 1938.gadā abu valstu diplomātiskie pārstāvji turpināja ziņot savām valdībām par otras valsts nedraudzīgumu. Latvijas politiķu un latviešu preses satraukumu par Vācijas starptautiska mēroga panākumiem bija pamanījis Vācijas

²¹⁶ 1938.gada 29.septembrī panāktā "Minhenes vienošanās" gan uz īsu laiku latviešu presē iedzīvināja domu par izlīgumu, kas novērsis briestoša kara draudus Eiropā.- Brīvā Zeme.- 1938.- 30.septembris, 1.,3.oktobris.

²¹⁷ LVVA, 2574.f., 4.apr., 7179.l., 52.lp

²¹⁸ Turpat.- 3235.f., 1/22.apr., 753.l., 2.lp.

²¹⁹ Jau 1936.gada nogalē arī Vācijas Ārlietu ministrijā plaši izplatījās viedoklis, ka latviešu ierēdņi un uzņēmēji ir "izteikti rusofili", bet latviešu laikrakstos nav atrodamas "ne rindiņas", kas vērstas pret Krieviju vai krieviem. Ar Vācijas sūtņa E. fon Šaka starpniecību Berlīnē nostiprinājās uzskats, ka piespiestas izvēles gadījumā latvieši labprātāk pakļautos krievu jūgam, nevis vāciešiem.- PAAA.- R104627.- E421236- E421239.

²²⁰ Turpat.- R104627.- 421308.

sūtnis Rīgā E.fon Šaks, kas to vērtēja kā latviešu nedraudzīguma pazīmi,²²¹ bet darbu Berlīnē atsākušais sūtnis E.Krieviņš ziņoja Rīgai, ka Vācijas valdības aprindās attieksme pret Latviju ir “nelabvēlīga” sakarā ar tās pretvāciskiem pasākumiem un pretvācisko presi.²²²

1938.gadā Vācijas Ārlietu ministrijas kabinetos par Latvijas varasvīru attieksmi pret vietējiem vāciešiem tika runāts regulāri. Iemesls tam bija Ulmaņa valdības centieni veicināt pamatnācijas saimniecisko stabilitāti un ierobežot nacionālo minoritāšu noteikšanu Latvijas ekonomikā. Berlīne stāvokli latviešu un vāciešu attiecības vērtēja kā ļoti bīstamu un gaidīja, ka Rīga veiks kādus ietekmīgus pasākumus, lai mainītu sabiedrības naidīgo izturēšanos pret vāciešiem. Valsts sekretāra V.fon Grundhera piezīme, kas datēta ar 1938.gada 13.maiju liecina, ka Berlīne nopietni apsvērusi iespējas kā pēc sava prāta ietekmēt Latvijas nostāju pret vāciešiem. Par vispieņemamāko veidu tika atzīta sūtņa atsaukšana no Rīgas un tā aizstāšana uz laiku ar pilnvaroto lietvedi, kas pēc Grundhera domām vislabāk spētu aizskart latviešu izteikto iedomību (*Eitelkeit*).²²³ 1938.gada 25.oktobrī Latvijas sūtniecības Berlīnē I.sekretāra v.i. E.Igenbergam Vācijas Ārlietu ministrijā tiek strikti piekodināts, ka Latvijai jāpārtrauc vāciešu “apspiešanas politiku”. Vācijas Ārlietu ministrijas padomnieks V.fon Grundhers, ar kuru sarunājās Igenbergs, uzskatīja, ka Latvijas izturēšanās pret vāciešiem abas valstis jau atkal dzenot ekonomiskajā karā un ieteica Latvijai ņemt piemēru no Igaunijas, ar kuru Berlīnei attiecības esot teicamas.²²⁴

²²¹ Vācijas sūtņa E.fon Šaka ziņojums Berlīnei 1938.gada 30.maijā.- Turpat.- R104627.- 421285, 421295.

²²² E.Krieviņa ziņojums Ārlietu ministrijai 1938.gada 26.novembrī.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 7166.l., 248.lp.

²²³ Ekonomisko sankciju ieviešana, kā arī preses un radio kampaņa tika atzītas par nederīgām, jo ekonomiskās sankcijas nenāktu par labu pašai Vācijai un tās visai izdevīgajiem ekonomiskajiem sakariem ar Latviju. Savukārt preses kampaņa jau tika īstenota pret Lietuvu sakarā ar Klaipēdas vāciešiem, tādēļ propagandas kampaņa pret vēl vienu Baltijas Antantes valsti pēc Berlīnes domām varētu izsaukt visu trīs Baltijas valstu apvienošanos pret Vāciju.- PAAA., R104627, 421275.

²²⁴ LVVA, 2574.f., 4.apr., 7179.l., 128.lp. Līdzīgi arī Igaunijā vācbaltiešu faktora nozīme attiecībās ar Vāciju aktualizējas 30.gadu otrajā pusē. 1937.gada 23.jūlijā, dažas dienas pēc Igaunijas jaunās konstitūcijas pieņemšanas, igauņu sūtniecībai Berlīnē tiek iesniegts slepens Vācijas Ārlietu ministrijas ziņojums, kurā uzsvērts, ka konstitūcijā ietvertā prasība par valsts valodas lietošanu Igaunijas vācu skolās var kaitēt abu valstu attiecībām. 1937.gada 10.decembrī Ārlietu ministrijas nodaļas vadītājs fon Grundhers norāda, ka viņam turpmāk var būt ļoti grūti atturēt vācu presi no uzbrukumiem Igaunijas

Grundhers pat apgalvo, ka Ārlietu ministrijas rīcībā esot kāda vācbaltieša iesniegums, kurā minēti 120 gadījumi, kad vācbaltiešiem darīts pāri.²²⁵

Vācijas protesta iemesli par Latvijas attieksmi pret vāciešiem, reizēm bija patiesi maznozīmīgi, pat nožēlojami smieklīgi un niecīgi. 1938.gada 15.oktobrī, piemēram, Vācijas sūtniecība Rīgā oficiāli pauž sašutumu par kādu atgadījumu vācu un latviešu divplūsmu Rīgas 1.vidusskolā, kad vācu skolēnu stundu traucējuši latviešu bērni, kas virinājuši durvis un saukuši – “nost ar Hitleru!”. Ziņa caur vācu sūtniecību nonāk līdz Vācijas Ārlietu ministrijai un vēlāk Latvijas sūtnim E.Krieviņam nākas Berlīnē uzklaut Vācijas ārlietu ministrijas kārtējos pārmetumus par Latvijas nepiedodamo attieksmi pret Vāciju.²²⁶ 1938.gada 6.novembrī futbola spēlē starp latviešu “VEF” un vācu “Union” sporta biedrību futbola komandu diviem spēlētājiem izceļas grūstīšanās un asa vārdu apmaiņa, kurā VEF spēlētājs Neimanis nosauc savu pretinieku no “Union” vācbaltieti Skadiņu (*Skading*) par “hitlerieti”, bet pretim saņem apzīmējumu “sūda latvietis”. Notikušais kļūst zināms Vācijas vēstniecībai Rīgā, kas 9.novembrī jau iesniedz protesta (*sic!*) notu Latvijas valdībai un pieprasa darīt visu, lai vairs nepieļautu vāciešu saukšanu par “hitleriešiem” ar lamuvārda pieskaņu, jo neesot pieļaujams draudzīgas valsts vadītāja vārdu izmantot lamuvārda veidā. Šis un vēl kāds notikums boksa sacensībās, kur no latviešu publikas pret vācbaltiešu bokseri skanējuši saukļi “sitiet Hitleru!”, nodarbina abu valstu attiecības veselu mēnesi un noved pie Vācijas un Latvijas komandu sacensību atcelšanu grieķu - romiešu cīņā, kas bija paredzētas 13.novembrī.²²⁷

Rīga diezgan nopietni ņēma vērā Berlīnes regulāros draudīgos protestus par Latvijā novērojamām pretvāciskajām aktivitātēm.²²⁸ Par sava veida oficiālā izlīguma

valdībai par tās īstenoto skolu politiku. Igaunijas valdība gan nepakļaujas vācu iebildumiem, bet izmaiņas, kas skāra valsts valodas obligātu lietošanu minoritāšu skolās (atsevišķu priekšmetu pasniegšanā) tā arī nestājās spēkā un šis jautājums tiek vispār noņemts no dienas kārtības līdz ar vācbaltiešu izceļošanu 1939.gada nogalē.- Райд Я.Г. Прибалтийские немцы в буржуазной Эстонии (1920-1940).- Таллинн: Ээсти раамт, 1978.- С.67-68.

²²⁵ Latvijas diplomāts Igenbergs šādu negaidītu Grundhera uzbrukumu Latvijai skaidro ar tuvākajā nākotnē paredzētajām ekonomiskās sadarbības sarunām starp Vāciju un Latviju, kas kopš 1935.gada regulāri katra gada beigās notika Rīgā vai Berlīnē.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 7179.l., 102.lp.

²²⁶ Turpat.- 7175.l., 25.lp.

²²⁷ Turpat.- 7179.l., 59.-60.,76.lp.

²²⁸ Atsevišķi vācu vēsturnieki gan pauž uzskatu, ka solidaritāte ar vācbaltiešiem Berlīnei esot bijusi mazāk svarīga kā izdevīgie ekonomiskie sakari ar Latviju. Tā, piemēram, vēsturnieks Falks Lange

izrādi un latviešu labās gribas demonstrāciju Vācijai liecina tālāk aprakstītā vēsturiskā epizode.

Nodaļā, veltītā parlamentārās demokrātijas gadiem tika aprakstīta epizode saistībā ar 1929.gadā notikušajiem 10 gadu atceres pasākumiem kopš Rīgas atbrīvošanas un Cēsu kaujam.²²⁹ Šajā sakarā ir interesanti palūkoties, kā notika šo vēsturisko notikumu 20.gadadienas atzīmēšana nedemokrātiskās K.Ulmaņa autoritārās iekārtas laikā 1939.gadā. Uzreiz jāatzīst, ka atšķirības ir pārsteidzošas.

Tātad, vācieši 1939.gadā atkal jau nopietni gatavojas un plaši svin Rīgas ieņemšanas atceres svētkus 22.maijā, ko dēvē par "*unsere deutsche Feier*" (mūsu vācu svētki).²³⁰ Uz svinībām no Vācijas ierodas bijušais landesvēra vadītājs Alfrēds Flečers (*A.Fletcher*)²³¹, kuru pārsteidzošā kārtā pieņem pat kara ministrs un kādreizējais padotais Jānis Balodis.²³² Parlamentārisma periodā šāda iepriekš ienīsta viesu ierašanās Latvijā bija pilnīgi izslēgta, nemaz nerunājot par pieņemšanu pie oficiālām valsts amatpersonām.²³³ Tāpat Rīgu apmeklē lielākās ārzemju vācietības organizācijas "*Apvienības vācietībai ārzemēs*" (*Verein für das Deutschtum im*

uzskata, ka Latvijas attieksme pret vācbaltiešiem Trešā reiša politikā netika izprasta kā nopietns traucēklis labām attiecībām ar Latviju, Latvija bijusi pārāk svarīga, lai to iegrūstu kādas citas valsts rokās. Izņemot verbālos protestus Vācija nav bijusi ieinteresēta spert kādus citus soļus, lai uzlabotu vāciešu stāvokli Latvijā. Pati Vācija bijusi ieinteresēta ekonomiskajos sakaros ar Latviju, tādēļ tā arī aprobežojusies ar mutiskiem aizrādījumiem. Viņaprāt, Berlīne būtu bijusi gatava pat vēl vairāk mazināt interesi par vācbaltiešiem, ja Latvija savlaicīgi ieņemtu labvēlīgu neitralitāti pret Vāciju (Lange F. *Die Deutschbalten - Hindernis fuer eine Annaehrung zwischen Lettland und dem Dritten Reich? // Von der Obersicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland. 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning].- Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1996. - S.362*). Šeit iztīrītā vēsturiskā problemātika, it īpaši 1933.gada vēsturisko notikumu epizodes (vācbaltiešu nacistu aktivitāšu apkarošana, "Sviesta karš"), liek secināt, ka F.Langes uzskats par Berlīnes neieinteresētību vācbaltiešu stāvoklī, ir neprecīzs, pat maldinošs.

²²⁹ Skatīt 177.-180.lpp.

²³⁰ *Rigasche Rundschau*.- 1939.- 22.Mai.

²³¹ Kopā ar Flečeru ierodas arī citas pēc 1919.gada nogales Vācijā pārbēgušās militārpersonas, tostarp landesvēra štāba priekšnieks burggrāfs cu Dona (zu Dohna).- *Rigasche Rundschau*.- 1939.- 23.Mai.

²³² 1919.gada maijā J.Baloža vadītā brigāde atradās landesvēra virspavēlnieka majora Flečera pakļautībā.

²³³ 1919.gada jūnija Cēsu kaujās Flečers vadīja landesvēru kaujās ar latviešu un igauņu bruņotajiem formējumiem!

Ausland) vadības pārstāvis (*Hauptgeschäftsführer*) doktors Minke (*Mincke*).²³⁴ Parlamentārisma periodā šī organizācija latviešu sabiedrībā bija iemantojusi sliktu slavu, jo pamatoti tika saistīta ar Vācijas ekspansionisma tieksmēm vāciskajā "Viduseiropā" un vācbaltiešu pabalstīšanu, kas padarīja tos atkarīgus no Berlīnes politikas.²³⁵ Vienmēr un visur klāt bija arī Vācijas sūtniecības pārstāvji. Atšķirībā no 1929.gada, tagad vācbaltiešu sarīkotajā plašajā²³⁶ pasākumā Otrajos meža kapos pie landesvēra brāļu kapu ansambļa piedalās arī Latvijas armijas pārstāvji.²³⁷ Kopumā latviešu preses attieksme pret 22.maiju ir izteikti uzmanīga. Atšķirībā no 1929.gadā notikušajām svinībām, latviešu laikraksti izvairījās minēt vācu landesvēru kā ienaidnieku. Piemēram, Latvijas militārās aprindas pārstāvošais "Latvijas Kareivis" par landesvēru rakstīja, ka tā cīņas gaitas noritējušas labā saskaņā un plecu pie pleca ar latviešu pirmo cīnītāju vienībām un tādēļ laikraksts savās slejās sveica landesvēra cīnītājus par varonību "kopējā" (*sic!*) mērķa labā.²³⁸ Zinot šo svinību iepriekšējo gadu piemērus, tādas nostājas pamatā nevarēja būt patiesa izlīguma, vai labas gribas mudināti pārspilējumi. Drīzāk skaidrojums meklējams Latvijas ārpolitiskajā situācijā, konkrēti - tobrīd Berlīnē notiekošajās sarunās par Latvijas - Vācijas neuzbrukšanas līgumu. Rīga vienkārši nevēlējās, lai presē parādītos kāds iegāns Vācijas pārmetumiem par latviešu pretvāciskumu.

1939.gadā K.Ulmaņa valdības aprindās pirmo reizi rodas ideja maijā sarīkot īpašus svētkus arī latviešiem. Un tā, dienu pēc vācu svētkiem - 23.maijā - pirmo reizi tiek svinēti "Rīgas atgūšanas svētki", kas bija piesaistīti datumam, kad 1919.gadā Rīgā ienāk J.Baloža komandētā latviešu brigāde. Šajos "latviskajos" svētkos, kuru laikā pie Piņķu baznīcas tiek atklāts ar latviešu studentu korporāciju finansiālu atbalstu izveidotais J.Baloža brigādei veltītais piemineklis, piedalās Vācbaltiešu Tautas apvienības vadošās amatpersonas un pat par latviešu tautas bendi kādreiz sauktais, jau pieminētais A.Flečers. Svinīgā pasākuma vadmotīvs ir J.Baloža brigādes

²³⁴ Rigasche Rundschau.- 1939.- 22, 23.Mai.

²³⁵ Šī organizācija bija viens no Berlīnes īstenotās "vācietības" politikas "instrumentiem.- Grundmann K.-H. Deutschumpolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Eine Studie am Beispiel der deutsch-baltischen Minderheit in Estland und Lettland.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1977.- S.158, 174, 184, 197, 202.

²³⁶ "Rigasche Rundschau" 23 maija numurā lēsa pasākuma dalībnieku skaitu ap 10 tūkstošiem.

²³⁷ Latvijas Kareivis.- 1939.- 23.maijs.

²³⁸ Turpat.- 21.maijs.

nopelni Rīgas ieņemšanā. Vācbaltieši un landesvērs netiek pieminēti,²³⁹ kaut gan Rīgas ieņemšanā un lielinieku padzīšanā tiem nenoliedzami bija vadošā loma.²⁴⁰ Valstiski - latviskas ievirzes pārspīlējumu šajā pasākumā bija uzkrītoši daudz - pārļāstot latviešu oficiozo presi rodas iespaids, ka tieši J. Balodis pats Rīgu ieņēmis.²⁴¹

1939. gada jūnija otrajā pusē, kad latviešu prese pievēršas Cēsu kauju 20 gadu atceres pasākumu atspoguļošanai, vācu "Rigasche Rundschau" neriskē uzplēst vecu vācu rētu un par to raksta ļoti skopi. 26. jūnijā tā nopublicē tikai ļoti samierniecisku oficiālo informāciju, kur īpaši izdala izglītības ministra Jūlija Auškāpa teikto par Cēsu kaujām, kur cīņa ir tikusi izcīnīta līdz galam un tādēļ "mums [latviešiem – R.C.] nav nekāda naida pret mūsu toreizējiem pretiniekiem [vāciešiem – R.C.]".²⁴² Toties, par tagad Latvijā vienīgo²⁴³ kļuvušais vācu dienas laikraksts plaši raksta par lielām Jāņu svinībām vācu zemnieku kolonijā Iršos.²⁴⁴ Dažādi pasākumi tobrīd šeit norit vācbaltiešu nacistiskās "Kustības" vadībā un tajos piedalās lielākā daļa vācu kopienas

²³⁹ Brīvā Zeme.- 1939.- 23. maijs; Latvijas Kareivis.- 1939.- 24. maijs.

²⁴⁰ Landesvēra biedrības sagatavotā izdevumā, kas nāca klajā 1929. gadā par godu Rīgas atbrīvošanas desmitgadei, latviešu nacionālo vienību nopelni Rīgas atbrīvošanā uzskatīti pat par tik maznozīmīgiem, ka tos līgā nepiemin. Savukārt par pašu Rīgas atbrīvošanas faktu šeit parādās uzskats, ka Ulmaņa pagaidu valdība lielinieku padzīšanu pat traucējusi. Proti, jau 1919. gada aprīļa sākumā landesvērs gribējis uzsākt ofensīvu pret lieliniekiem, ar mērķi atgūt Rīgu. Ulmaņa pagaidu valdība tam esot pretojusies, vēlēdamās nogaidīt līdz nostiprinās latviešu nacionālās vienības, kas tad ar savu spēku veikis prestižo Rīgas atbrīvošanu. Vācbaltieši nav vēlējušies, lai iedzīvotāji turpina ciest lielinieku vardarbību, tādēļ "aizvietojusi" Ulmani ar Niedru, kura valdības vadībā tad Rīga arī atbrīvota. - Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch.- R.: Löffler, 1929.- S.3-4, 24-25.

²⁴¹ Brīvā Zeme.- 1939.- 24., 26. jūnijs.

²⁴² Rigasche Rundschau.- 1939.- 26. Juni.

²⁴³ 1939. gada 22. jūnijā, sakarā ar "Meijera" izdevniecības nonākšanu Latvijas Kredītbankas īpašumā, Liepājā pārtrauc iznākt senākā Latvijas vācbaltiešu avīze "Libauische Zeitung". Pēc "Libauische Zeitung" likvidēšanas 1939. gadā "Rigasche Rundschau" uzsāk publicēt Liepājas jaunumiem veltītu pielikumu, bet Liepājas izdevniecības nonākšanu valsts rīcībā interpretē kā bēdīgu faktu, notikušo netieši sasaistot ar valdības īstenoto mērķtiecīgo politiku (citiem vārdiem - ekonomikas valstiskošanu, vai "latviskošanu"). - Rigasche Rundschau.- 1939.- 27. Juni.

²⁴⁴ Iršu (*Hirschenhof*) kolonija pastāvēja no 1766. gada, kad ar Katrīnas II pavēli šeit nometināja vāciešu kolonistus no Falcas (*Pfalz*). 20. gadsimta 30. gados ap 5000 no Rīgā dzīvojošiem vāciešiem bija kādreiz ieceļojuši šeit tieši no Iršu kolonijas. - Schlau W. Zur Wanderungs- und Sozialgeschichte der baltischen Deutschen // Schlau W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- S.40.

vadošo personu ar Tautas apvienības priekšsēdi A.Intelmani priekšgalā.²⁴⁵ Starp citu, kopš 1933.gada arī no politizētās Rīgas tālu esošajos Iršos bija notikuši starpgadījumi, kas liecināja par starpnacionālu saspīlējumu latviešu un vācu attiecībās.²⁴⁶

1939.gada maija – jūnija notikumu apraksts presē it kā maldinoši liecina par notikušu izlīgumu starp latviešiem un vāciešiem. Vismaz, salīdzinot ar šī paša rakstura norisēm pirms 10 gadiem, ārēji bija notikušas pozitīvas pārvērtības. Oficiālajā līmenī noteikti tā tas arī bija un preseī to tā noteikti bija jāatspoguļo. Šāda ārēja izlīguma un samierināšanās iespaidu noteica K.Ulmaņa iedibinātā autoritārā iekārta, kas politisko ekstrēmismu bija iedzinusi pagrīdē un, protams, neļāva tam izpausties valdības iestāžu kontrolētajā presē. Ulmaņa aprindas bija norūpējušās par Latvijas drošības starptautiskajiem aspektiem. Attiecības ar Vāciju šajā sakarā bija vienas no noteicošajām.²⁴⁷ Latvija bija ieinteresēta demonstrēt īpaši siltas attiecības ar vietējo vācu mazākumu, lai nesarežģītu savu starptautisko stāvokli, neizjauktu pavisam drīz paredzēto neuzbrukšanas līguma noslēgšanu ar Vāciju un nodrošinātu labu ekonomisko sakaru attīstību ar Vāciju. Berlīne Rīgai taču jau 1933.gada jūnijā bija apliecinājusi kā Latvijas iekšpolitiskā attīstība var ietekmēt abu valstu ekonomiskos sakarus. No šāda scenārija atkārtotas īstenošanās Latvijas valdība baidījās.

Kopš K.Ulmaņa apvērsuma Latvijas attiecībās ar Vāciju visai jūtami iztrūka pozitīvā momenta. Kā ieskicēts iepriekš, abu valstu diplomātiskie kontakti bieži

²⁴⁵ Rigasche Rundschau.- 1939.- 27.Juni.

²⁴⁶ 1934.gada rudenī Iršu pagasta vecākā policijas kārtībnieka posteni pamet šeit kopš 1925.gada bez starpgadījumiem strādājošais Kārlis Bērziņš. 1934.gada janvārī un februārī Bērziņš, vietējiem vāciešiem dzirdot, vairākkārt bija publiski paudis savu neapmierinātību ar K.Ulmaņa tā laika valdības izdabāšanu nacionālajām minoritātēm. Vietējās vācu kopienas pārstāvji jutās aizskarti šādā policijas ierēdņa nostājjā. To pacietības mērs pilnīgi pilns bija tad, kad sekoja vairāki administratīvi sodi par nelikumīgu alus tirdzniecību Iršos un, tālab jau pēc K.Ulmaņa apvērsuma vācbaltieši nosūta Madonas apriņķa policijas vadībai patiesībai neatbilstošu anonīmu sūdzību par Bērziņa neapmierinātību ar Ulmaņa personību. Pēc šī incidenta Bērziņš tajā pašā amatā tika pārcelts uz Vestienas pagastu.- LVVA, 5604.f., 1.apr., 709.l. (Kārļa Bērziņa personīgā lieta, lapas nenumurētas).

²⁴⁷ Šajā laikā arī Vācijas prese daudz rakstīja, atzīmējot 1918/1919.gada notikumus un glorificēja vācu brīvprātīgo (*Freikorps*) nozīmi Baltijas teritorijas atbrīvošanā no lieliniekiem, tādējādi cenšoties vācu sabiedrību psiholoģiski sagatavot nacionālsociālistu tālejošajiem plāniem Eiropas austrumos.-

Krupnikov P. Lettland und die Letten im Spiegel deutscher und deutschbaltischer Publizistik 1895-

notika vācbaltiešu jautājuma un Latvijas valdības pretvācisko aktivitāšu zīmē. Kaut arī Vācijas ietekme Latvijas ārējā tirdzniecībā un ekonomikā turpināja pieaugt (atjaunoties), arī ekonomiskie sakari neattīstījās pietiekoši labvēlīgi Latvijai. Vēl 1932.gada jūlijā pēc vācu iniciatīvas starp Latvijas Banku un Vācijas Valsts Banku (*Reichsbank*) bija panākta vienošanās par savstarpējo maksājumu kārtošānu bez skaidras naudas norēķina - uz tā dēvētā klīringa²⁴⁸ principiem.²⁴⁹ 1935.gada 4.decembrī Latvija ar Vāciju noslēdza jaunu tirdzniecības līgumu, kurš formāli papildināja 1926.gada 28.jūnijā parakstīto "Līgumu starp Latvijas republiku un Vācijas Valsti saimniecisko attiecību kārtošānai". Šis 9 gadus vecais līgums joprojām tika uzskatīts par Latvijas – Vācijas attiecību "ekonomisko bāzi", kaut gan tajā paredzētais vislielākās labvēlības princips tirdzniecībā, sākoties 30.gadu vispasaules ekonomiskās krīzes parādībām (šeit aprakstītajam "sviesta karam", preču kvotēšanai, kontingentu piešķiršanai), faktiski bija likvidēts (gan Rīgā, gan Berlīnē to ignorēja).²⁵⁰ Jaunais līgums jau stingri noteica, ka visi tirdznieciskie darījumi starp abām valstīm balstās un augstāk minētā bezskaidras naudas norēķina principa. Uz šādiem sadarbības principiem noritēja abu valstu tirdznieciskie sakari 30.gadu otrajā pusē.²⁵¹

Ne tikai mūsdienu historiogrāfijā,²⁵² bet pat tā laika valdības aprindās klīringa tirdzniecības attiecības ar Vāciju raksturotas kā Latvijai neizdevīgas.²⁵³ Tas tādēļ, ka

1959.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1989.- S.239-240; Krupņikovs P. Melu un patiesības palete.- R.: Zvaigzne, 1980.- 125.-126.lpp.

²⁴⁸ Bezskaidras naudas norēķinu sistēma - vienādas vērtības dažādu preču savstarpējā apmaiņa, kuru īstenoja centrālās bankas vai alternatīvas iestādes.

²⁴⁹ Ekonomists.- 1935.- Nr.23.- 873.lpp.; 1937.- Nr.22.- 922.lpp.

²⁵⁰ Turpat.- 1935.- Nr.23.- 875.-876.lpp.

²⁵¹ 1937.gada 31.oktobrī pēc Berlīnes iniciatīvas tika noslēgts "Nolīgums par maksājumu kārtošānu preču apgrozībā Latvijas Republikas un Vācijas valsts starpā (Latvijas un Vācijas klīringa nolīgums)", kas ar līguma spēku apstiprināja 1932.gada jūlijā ieviesto klīringa principu Latvijas – Vācijas ekonomiskajos sakaros. Šāda tipa līgumus Vācija slēdza ar lielāko daļu Vidus- un Austrumeiropas valstu. Ar līgumu tika noteikts juridiskais pamats situācijai, kad kopš 1934.gada beigām Latvijas Bankas partneris savstarpējos norēķinos nebija vairs Vācijas Valsts Banka, bet Vācijas Norēķināšanās kase (*Deutsche Verrechnungskasse*).- Valdības Vēstnesis.- 1938.- 7.janvāris; Ekonomists.- 1937.- Nr.22.- 922.-923.lpp

²⁵² Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914 - 1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 797.lpp.; Zunda A. Latvijas un Lielbritānijas attiecības 1930-1940. Realitāte un ilūzijas.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998.- 191.lpp.

²⁵³ LVVA, 6824.f., 1.apr., 285.l., 220.lp.

Latvijai bieži nācās pat kreditēt Vāciju, jo par Latvijas piegādāto preci Vācija necentās operatīvi piegādāt adekvātas vērtības Latvijas pasūtīto vācu preci,²⁵⁴ turklāt par piegādāto preci prasīja neizdevīgi augstu samaksu (citas valstis par to pašu preci prasīja pat līdz 30% mazāku samaksu), tādējādi veicinot dzīves dārdzību Latvijā.²⁵⁵ Kā konstatējis ievērojamais ekonomikas vēstures speciālists A. Aizsilnieks, arī atrast Latvijai derīgas Vācijas eksportpreces nebija nemaz tik viegli.²⁵⁶ Nākamā svarīgākā vienošanās, ko Latvija 30. gados noslēdza ar Vāciju bija savstarpējās neuzbrukšanas līgums. Ideju par Latvijas – Vācijas neuzbrukšanas līgumu Latvija neatlaidīgi centās īstenot ļoti ilgstoši - jau kopš 30. gadu vidus. Berlīne vairākus gadus atteica šāda līguma noslēgšanu, līdz beidzot tas tika noslēgts 1939. gada 7. jūnijā un tobrīd oficiāli iztēlots kā liels Latvijas panākums drošības un valsts neitralitātes garantēšanā.²⁵⁷ Latvijas historiogrāfijā tas gan visai pamatoti dēvēts par "visneizdevīgāko līgumu", kuru Latvija parakstīja starpkaru perioda laikā.²⁵⁸ Pēc starptautiskās situācijas un Baltijas jautājuma radikālās maiņas kopš 1939. gada 23. augusta, sekoja 30. oktobra līgums par vāciešu izceļošanu uz Vācijas Trešo reihu, kā rezultātā Latvija zaudēja vairāk kā 700 gadus Latvijas veidolu ietekmējušo vācu nacionālo minoritāti.

²⁵⁴ Ekonomists.- 1937.- Nr.22.- 922.lpp.

²⁵⁵ LVVA, 6824.f., 1.apr., 285.l., 220.lp.

²⁵⁶ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture... - 797.lpp.

²⁵⁷ Latvijas neitralitātes ideju kā nepareizu un liktenīgu savulaik kritizējuši gan padomju autori, uzskatot to par kapitulāciju Vācijas priekšā, gan arī latviešu vēsturnieki, tostarp, piemēram, ievērojamais Latvijas ārpolitikas vēstures eksperts E. Andersons, kurš uzskatīja, ka, slēpjoties aiz neitralitātes, Baltijas valstis kļuvas par objektu lielvaru spēlēs, daudz labāk būtu bijis pievienoties kādam no lielvaru grupējumiem.- Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā 1933-1939.- R.: Liesma, 1976.- 165.lpp.; Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I... - 23.lpp.

²⁵⁸ Pēc vadošu Latvijas ārpolitiskās vēstures speciālistu atzinuma, šādam līgumam bija visai maza vērtība Latvijas ārējās drošības stiprināšanā, drīzāk pat tas nāca par sliktu visas Baltijas drošības priekšnoteikumiem un stiprināja Vācijas pozīciju. Brīdī, kad tas tika noslēgts, tam vairs nebija reālas jēgas. Valdībai tuvās aprindas to apzinājās pat jau tajā laikā, kaut gan slēpa no sabiedrības.- [Feldmanis I.] Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918-1940) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918-1998 / Sastād. A.Sarkanis; Red. A.Cinis.- R.: Nordik, 1999.- 46.lpp.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse) / Latvijas Ārpolitikas Institūts.- R.: Latvijas Ārpolitikas Institūts, 1993.- 102.-103., 239.-240.lpp.; Stranga A. LSDSP un 1934.gada 15.maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā.- R.: [b.i.], 1994.- 98.lpp.

Vācu faktora politisko un starpnacionālo aspektu bilance autoritārisma posmā parādās visai negatīvā gaismā. Vispārējā Vācijas ietekmes atjaunošanās Eiropas mērogā trīsdesmito gadu nogalē sekmēja latviešu un vācu attiecību saspīlējuma saglabāšanos un tādējādi pat novērsa sabiedrības uzmanību no potenciālajiem draudiem, kas Latvijai varētu nākt no pretējās – austrumu puses. Līdz pat vācbaltiešu izceļošanai latviešu sabiedrībā turpināja izvērsties pretvāciskā domā. Latviešu vēsturiskajai apziņai (uzskatam par vāciešiem – apspiedējiem) uzslāņojās jaunās realitātes, kas saistījās ar vācu nacionālsociālistu sludināto vācu tautas pārākumu un agresīvajām tieksmēm uz austrumiem - šāda kombinācija latviešu sabiedrībai tūdaļ izsauca atklātas un nepārprotamas antipātijas.

V

KORPORATĪVAIS PRINCIPS – VĀCBALTIEŠU FAKTORA ĪPAŠA IEZĪME LATVIJĀ

1.

Studentu korporācijas vācbaltiešu sabiedrībā

Kaut gan vēstures literatūrā ir izplatīts viedoklis, ka vācbaltiešu organizāciju vēsture mūsdienās ir izpētīta salīdzinoši labi,¹ tam varētu piekrist tikai ar atrunām un ne tikai tādēļ, ka šādu organizāciju skaits bija ļoti liels.² Tā, piemēram, salīdzinoši maz uzmanības vēsturnieki pievērsuši vācbaltiešu studentu korporācijām, kuru loma gan lokāla rakstura norisēs Latvijā, gan dažāda veida sakaros ar Vāciju starpkaru periodā ir ļoti ievērojama.

Lūkojoties caur korporāciju prizmu, paveras historiogrāfijā iepriekš neaprakstīts skats uz vācbaltiešu sociālpolitiskās un ekonomiskās dzīves īpatnībām un savdabību.

Korporāciju lomas pētniecībai Latvijas politikas vēsturē līdz šim ir bijusi veltīta visai trūcīga uzmanība, kaut gan starpkaru perioda redzamu vācbaltiešu sabiedrisko darbinieku publikācijās šī “korporatīvā principa” lielā nozīme Latvijas vāciešu sabiedrībā bija daudzkārt uzsvērtā un tāpat tai vajadzēja jau savlaicīgi piesaistīt pētnieku uzmanību.³ 20.gadsimta 90.gados Latvijas historiogrāfijā tomēr pavīdēja uzskats, ka korporācijām ietekme politikā bijusi nesalīdzināmi lielāka kā

---

¹ Garleff M. Die deutschbaltischen politischen und gesellschaftlichen Organisationen in Lettland 1918-1939 // Die deutsche Volksguppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.77.

² Saskaņā ar Latvijas Iekšlietu ministrijas informāciju, piemēram, 1933.gada oktobrī Latvijā bija 68 visvalsts mērogā pārstāvētas vācu biedrības, organizācijas un partijas.- LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 911.l., 12.-14.lp.

³ Skatīt 70.lpp.

citām noslēgta rakstura organizācijām - brīvmūrniekiem un Rotari kluba biedriem.⁴ Nenoliedzami ietekme politikā bija ne tikai daudzskaitlīgajām latviešu korporācijām, kuru aktīvo locekļu skaitu aplūkojamā periodā vidū - 1930.gadā - lēsa ap 2000,⁵ bet arī vācbaltiešu korporācijām.⁶

Atšķirībā no latviešu korporācijām, vācbaltiešiem bija senākas korporāciju tradīcijas, kas iesniedzās jau 19.gadsimta sākumā, līdz ar to tām bija daudz plašāki sakari Eiropā (it īpaši Vācijā).⁷ Kaut gan korporācijās sastāvēja gan vācieši, gan latvieši (turklāt nacionāli noskaņotākie) starpkaru perioda sākumā daļā latviešu sabiedrības, īpaši laukos, visi korporanti tika uzskatīti par "vāciešiem".⁸ Iemesls tam bija korporāciju vāciskais pirmsākums un striktā ("vāciskā") reglamenta tradīcijas.

Vācbaltiešu studentu korporāciju īpašo ietekmi vācbaltiešu sabiedrībā nevar raksturot, nepievēršoties korporāciju darbības pamatprincipiem.

---

⁴ Stranga A. Brīvmūrnieki un "Jāņuguns loža" Rīgā // Latvijas Vēsture.- 1991.- Nr.3.- 72.lpp. Jāatzīst, ka tieši vācbaltieši starpkaru perioda Latvijā ir tikuši daudzārt saistīti ar brīvmūrniecības kustību. Par vācbaltiešu brīvmūrnieku (masoņu) organizāciju Latvijā 30.gados sociāldemokrātiem simpatizējošās aprindās bija pieņemts uzskatīt 1924.gada 17.novembrī dibināto, savā pirmsākumā vācisko ložu "Jāņuguns" (*Unabhängige Johannistloge "Johannisfeuer" zu Riga*). Diemžēl, šīs organizācijas slepenā rakstura, dēļ tās darbību pilnvērtīgi izpētīt nav iespējams, vienīgi, var pieņemt, ka uz to attiecināmas raksturīgākās tā laika masoņu kustības vispārējās iezīmes. Būtisks šajā sakarā ir viedoklis, kas par masoņu kustību valdīja Latvijas presē. Lielākoties tas bija izteikti noraidošs. "Sociāldemokrāts" rakstīja ka īpaši liela ietekme ložai "Jāņuguns" ir bijusi ārlietu ministrijā, kur dažiem ierēdņiem atklāti pasakot: "iestāties brīvmūrnieku ložā, tur vācu vairākums, tad tiksiet uz augšu" (Sociāldemokrāts.- 1934.- 19.janvāris). Savukārt sociāldemokrātiem allaž opozīcijā esošais "Latvis", kas arī apkaroja šāda veida slepenu biedrošanos, rakstā "Kas ir brīvmūrniecības kustība?" izvirza sekojošus tā laika masoņu darbības pamatvirzienus, kas nav savienojami ar pastāvošo valsts kārtību: nepakļaušanās valdībai, uzskatot to kā materiālā despotisma veidu, nepakļaušanās intelektuālajam despotismam, iesaistīšanās revolucionāras dabas aktivitātēs un anarhisms (Latvis.- 1933.- 11.marts).

⁵ Universitāte.- 1930.- 1.novembris.- 8.lpp.

⁶ Kaut gan šajā pētījumā nav plašāk analizēta latviešu studentu korporāciju ietekme sabiedrībā, šeit atspoguļotie fakti liecina, ka vācbaltiešu korporāciju ietekmei vācu nacionālajā minoritātē bija ievērojami lielāka nozīme, nekā latviešu korporāciju ietekmei latviešu sabiedrībā.

⁷ Daudz no vācbaltiešu korporācijām bija patapinājušas arī latviešu korporācijas. Vācbaltieši zināmā mērā pamatotī uzskatīja, ka vecākās latviešu korporācijas *Lettonia*, *Selonia*, *Lettgallia* un *Talavija*, bija nodibinājušas tieši pateicoties vācbaltiešu atbalstam un buršu (korporantu) parašas pārņemusi tieši no vāciešiem.

⁸ Brīvā Zeme.- 1921.- 19.marts.

Ciešā saistība ar studentu korporācijām (vāciski: *Korporation*, vai *Verbindung*) bija viena no raksturīgākajām akadēmiski izglītoto vācbaltiešu sabiedrības dzīves īpatnībām. Iestājoties korporācijā,⁹ students sevi ar šo noslēgto organizāciju saistīja visu turpmāko dzīvi (no tā radies reizumis lietotais korporāciju kopapzīmējums – “akadēmiskās mūža organizācijas”). Studentu korporāciju dziļākā būtība bija ļoti atbilstoša vācbaltiešu mentalitātei, kas allaž bija tiekusies pēc korporatīva (noslēgta) tipa sabiedriskiem sakariem, tādēļ vēstures literatūrā pat sastopams apgalvojums, ka studentu korporācijās par pamatu ņemtā korporatīvā domāšana vācbaltiešiem jau bijusi pati par sevi saprotama – “iedzimta asinīs”.¹⁰ Daudzi studenti korporāciju izprata kā vienīgo organizāciju, kas dod iespēju rast plašus kontaktus sabiedrībā. Tā tas nenoliedzami arī bija. Vecākie un ietekmīgākie korporāciju locekļi tradicionāli atbalstīja jaunus, palīdzēja tiem iekārtoties darbā, sniedza gan morālu, gan materiālu atbalstu, respektīvi, korporācijas darbojas kā noslēgts, izpalīdzīgs un ģimenisks kolektīvs.¹¹ Turklāt šajā “ģimenē” nebija svarīgi no kāda sociāla slāņa nāk attiecīgs korporants – vācbaltiešu korporācijas bija visu sabiedrības slāņu un bijušo kārtu “kausējamais katls”,¹² un, kā to atzinis ievērojamais

⁹ Ne vienmēr visi, kas vēlējās, varēja viegli iestāties korporācijā. Lai kļūtu par korporācijas pirmās gradācijas biedru – “fuksi” (*Fuchs*) bija jāatbilst diezgan augstām rakstura kvalitāšu prasībām. Pēc 1 – 2 korporācijā pavadītajiem un godam nokalpotajiem semestriem “fuksis” varēja kļūt par korporācijas pilntiesīgu, korporācijas krāsas (*trikoloru*) nēsājošu, biedru – “tautieti” (*Landsmann*).- Taube A.von., Rimscha H.von. Die deutschbaltischen Korporationen // Baltisches Burschentum. Die studentischen Korporationen der Deutschbalten, Esten und Letten einst und jetzt / Baltische Gesellschaft in Deutschland; Hrsg. H.von Rimscha.- Heidelberg: Baltische Gesellschaft in Deutschland, 1968.- S.18.

¹⁰ Cube L.von. Das Erzieherische der baltischen Korporationen in der Heimat // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1964.- Hamburg-Hamm, 1963.- S.136; Skatīt arī 70.lpp.

¹¹ Vācbaltiešu vēsturiskajos apcerējumos, kas nākuši klajā 20.gadsimta nogalē dažviet mēģināts deklarātīvi noliegt, ka vācu korporācijas Latvijā darbojušās kā sava veida “protežē klubi”. Šāds apgalvojums pat nonāk pretrunā ar pašu vācbaltiešu autoru akceptēto uzskatu, ka starpkaru periodā korporācijas stipri (pat totāli!) ietekmēja vācu sabiedriski politisko, kultūras un garīgo dzīvi Latvijā (skatīt, piemēram: Kraus D.G. Baltisches Burschentum in Dorpat und Riga // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1998.- Lüneburg; München, 1997.- S.41-42).

¹² Atšķirībā no Vācijā pieņemtā studentu korporāciju dalījuma dižciltīgi muižnieciskajās (*Korps*) un pilsoniskajās (*Burschenschaft*), vācbaltiešiem bija tikai viena veida korporācijas (*Korporation*, vai *Verbindung*), kurās apvienojās (saliedējās) visi sabiedrības slāņi un tradicionālās vācbaltiešu kārtas.- Taube A.von., Rimscha H.von. Die deutschbaltischen Korporationen...- S.18; Wachtsmuth W. Geschichte der Fraternitas Baltica zu Riga 1865-1915.- R.; Karlsruhe: Müller, 1922.- S.144-145;

vācbaltiešu vēsturnieks Georgs Rauhs - tieši korporācijas bija visas inteligentās vācbaltiešu sabiedrības "vienojošais spēks" (*verbindende Kraft*).¹³ Uz vācbaltiešu korporācijām pilnībā attiecināms tas, ko par korporācijām vispār 1930.gadā rakstīja Jāzepe Vītols - korporācijas vienmēr devušas lielu daļu no tautas "gara aristokrātijas", ko sabiedrība vienmēr ir cienījusi, bet vienmēr arī sagaidījusi, lai tā rādītu pārējiem priekšzīmi.¹⁴ Zīmīgas ir baumas, kas parlamentārās krīzes sākumperiodā klīda nekorporāciju aprindās un netieši liecina par korporāciju lielo ietekmi sabiedrībā. Proti, korporantiem 30.gadu sākumā esot bijusi doma pat atsaukt visus savus deputātus un Saeimā uzstāties ar vienotu "korporāciju sarakstu".¹⁵

Iekšēji vācbaltiešu korporācijas daudz neatšķīrās no latviešu korporācijām. Regulāro sanāksmju laikā, kas notika vidēji vienu vai divas reizes nedēļā, tika rīkoti priekšlasījumi un apspriestas dažādas internās un vispārējas sociālpolitiskās aktualitātes.¹⁶ Aktuālākie temati vācbaltiešu korporāciju apspriedēs un referātos bija attiecības ar latviešu korporācijām, bet jo īpaši vāciešu nacionālo minoritāšu stāvoklis Latvijā un citviet Eiropā,¹⁷ Vācijas aktualitāšu izvērtēšana, kā arī dažādi ar

Wachtsmuth W. Werden, Wesen und Bedeutung der deutsch-baltischen Studentenkorporationen // Baltische Blätter.- 1926.- 1.November.- S.315; Cube L.von. Das Erzieherische der baltischen Korporationen...- S.136; Festschrift Fraternitas Baltica 1865-1965.- [Aschaffenburg: F.Kuthal], 1965.- S.46.

¹³ Rauch G.von. Politische Gruppierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1981.- Lüneburg, 1980.- S.141.

¹⁴ Universitas.- 1930.- 1.decembris.- 2.lpp.

¹⁵ Studentu Dzīve.- 1934.- 17.janvāris.

¹⁶ Paticībai gluži neatbilst latviešu vēsturnieka A.Šildes apgalvojums, ka atšķirībā no latviešu korporācijām, vācbaltiešu korporācijām nav bijis literāro vakaru - tematisku priekšlasījumu, lekciju (Šilde A. Latvijas vēsture 1914-1940.- Stokholma: Daugava, 1976.-554.lpp.). Tie vācbaltiešu korporācijām bija. Viņi netika dēvēti par "literārajiem vakariem", lai gan to saturs bija bieži vien ļoti līdzīgs.

¹⁷ Tā, piemēram, korporācijai *Fraternitas Rigensis* iecienīts referātu temats bija vāciešu tautas grupu stāvoklis Eiropā. *Fraternitas Rigensis* bija cieši sakari ar Sudetu vāciešu studentu organizācijām un Rumānijai piederošajā Transilvānijā dzīvojošajiem vāciešiem (*siebenburger Sachsen*), kuri bieži viesojās pie *Fraternitas Rigensis* un lasīja referātus par vāciešu minoritātes stāvokli savā mītnes zemē (LVVA, 5835.f., 17.l., 13.-14.lp.). Vācbaltiešu izcelsmes vācietības jautājuma eksperts M.H.Bēms vēl pēc Otrā pasaules kara īpaši cildināja Transilvānijas vāciešu un vācbaltiešu ciešos sakarus, kā arī pieminēja biežās Transilvānijas vāciešu pieredzes apmaiņas vizītes pie saviem tautas brāļiem Baltijā.-

korporācijas ikdienu saistītie jautājumi. Trīsdesmito gadu otrajā pusē korporāciju sanāksmju laikā arvien biežāk slēpti tika apspriesti arī politiska rakstura jautājumi. Tobrīd politiskā aktualitāte bija nacisms.

Latvijā ar mainīgu aktivitāti darbojās sešas Latvijas vācbaltiešu korporācijas (vecuma kārtībā: *Curonia*, *Fraternitas Rigensis*, *Fraternitas Baltica*, *Concordia Rigensis*, *Rubonia*, *Gotonia*) un trīs atsevišķas vācbaltiešu korporācijas (Igaunijā aktīvo *Livonia*, *Neobaltia*, kā arī neaktīvās *Fraternitas Markomania*) filistru¹⁸ biedrības.¹⁹ Par korporāciju skaitlisko lielumu ir saglabājusies visai pretrunīga

Boehm M.H. Balten und Siebenbürger Sachsen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.- Lüneburg, 1953.- S.72.

¹⁸ Par filistriem sauca tos korporācijas locekļus, kas bija ieguvuši augstāko izglītību un atbilstoši korporācijas iekšējam nolikumam- Komānam - filistrejušies. Parasti filistri apvienojās studentu korporācijas atsevišķā oficiāli reģistrētā apakšorganizācijā – “filistru biedrībā”, kurai piederēja korporācijas nekustamie īpašumi.

¹⁹ Vācbaltiešu studentu korporācijas Latvijā 20.gadu beigās (dibināšanas secībā) un to konventa namu vai dzīvokļu adreses:

Curonia; dibināta 1808.gada 8.septembrī; Dzirnau iela 15; *Curonia's* filistru biedrība (priekšs.: advokāts V.Kīns (*W.Kuehn*)), Raiņa bulvāris 6;

Fraternitas Rigensis; dibināta 1823.gada 21.janvārī; Dzirnau iela 25; *Fraternitas Rigensis* filistru biedrība (priekšs.: direktors V.Vulfius (*W.Wulffius*)), Skolas iela 11;

Fraternitas Baltica; dibināta 1865.gada 13.novembrī; Marijas iela 7; *Fraternitas Baltica* filistru biedrība (priekšs.: inženieris E.Mindels (*E.Mündel*)), Brīvības iela 47;

Concordia Rigensis; dibināta 1869.gada 29.novembrī; Atgriežņu iela; *Concordia Rigensis* filistru biedrība (priekšs.: inženieris E.Ulmans (*E.Ullmann*)) Miera iela 43;

Rubonia; dibināta 1875.gada 18.maijā; *Rubonia's* Filistru biedrība (priekšs.: inženieris-arhitekts H.Mēlbarts (*H.Mehlbart*)), Stabu iela 18-17;

Gotonia; dibināta 1922.gada 24.martā (pirms tam: *Fraternitas Pharmaceutica Rigensis*); Ģertrūdes ielā 2; *Gotonia's* filistru biedrība (priekšs.: G.Veiss (*G.Weiß*)), Antonijas iela 3-4.

Latvijā aktīvās atsevišķu vācbaltiešu studentu korporāciju (Tartu Universitātē reģistrēto) filistru biedrības:

Livonia's filistru biedrība (priekšs.: advokāts F.Samsons (*F.von Samson*)), Antonijas iela 7-2;

Neobaltia's filistru biedrība (priekšs.: direktors K.Bēms (*Ch.Boehm*)), Hanzas laukums 1-9;

Fraternitas Markomania filistru biedrība (priekšs. L.Helmzings (*L.Helmsing*)).

(Ziņas no: LVVA, 5835.f., 1.apr., 23.l., 110.lp.; Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1933.- R., [1933].- S.70.; Latvijas Universitātes Prezīdiju Konvents.- Rīga: Ernst Plates, 1929.- 27 lpp (+47 nenumurētas lappuses)).

Vācbaltiešu studentu korporācijas Igaunijā 1930.gadā: *Estonia*, *Livonia*, *Neobaltia*, *Fraternitas Academica*, *Fraternitas Pharmaceutica Dorpatensis*, *Baltonia* (*Baltonia* kopš 1929.gada

informācija. Saskaņā ar Rīgas Vācbaltiešu studentu apvienības (*Deutsche Studentenschaft Riga*) apkopoto statistiku, pēc studējošo biedru skaita lielākā bija *Concordia Rigensis*, kurai 20.gadu otrajā pusē vienmēr bija vairāk par 50 aktīviem studentiem, turpretim vismazāk (ap 30) studējošo bija *Ruboniā*.²⁰ Aplūkojot korporāciju tā dēvēto “aktīvo locekļu”²¹ skaitu, arhīvu materiāli liecina, ka par daudzskaitlīgāko 20.gadu otrajā pusē vismaz epizodiski uzskatāma *Gotonia* (agrāk: *Fraternitas Pharmaceutica Dorpatensis / Rigensis*²²),²³ bet par mazskaitlīgāko - *Fraternitas Rigensis*.²⁴ 1928.gadā visām Latvijas vācbaltiešu korporācijām kopā bija tikai 189 šādu “aktīvo biedru”,²⁵ daudz vairāk bija tādu biedru, kas aktīvās studentu gaitas bija jau sen beiguši, kļuvuši par filistru biedrību biedriem, vai arī kādu citu iemeslu dēļ nebija pieskaitāmi “aktīvo biedru” lokam.²⁶ Pēc filistru skaita par visdaudzskaitlīgāko 20.gadu nogalē jāuzskata *Curonia*, kurai bija ap 300 filistru, bet par mazskaitlīgāko *Gotonia*, kurai kopskaitā bija tikai 75 filistri.²⁷ 20.gadu beigās sešu Latvijas Universitātes Prezidiju Konventā (turpmāk - P!K!)²⁸ ietilpstošo vācbaltiešu studentu korporāciju filistru biedrību biedru (filistru) kopskaits bija 1255,²⁹ ja tam

---

maiņa bija izbeigusi darbību), *Fraternitas Normannia* (Ziņas no: Jahrbuch des baltischen Deutschtums. - R., 1933. - S.44.).

²⁰ Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus "Jahrbuch des baltischen Deutschtums in Lettland und Estland 1930".- R., [1930].- S.8.

²¹ Tā dēvēja tos, kas regulāri varēja piedalīties korporāciju pasākumos, un/vai pildīja kādu svarīgu amatu korporācijā.

²² Sakarā ar nosaukuma maiņu *Gotonia*'i Rīgā izvērsās visai asas domstarpības ar Tartu palikušo korporācijas daļu, kas saglabāja veco nosaukumu. Līdz 1922.gadam šajā korporācijā, kas bija izveidojusies Tērbatā, drīkstēja iestāties tikai farmaceiti, pēc tam – visi Latvijas Universitātes vai vācu Herdera Institūta studenti. Korporācijas pārdēvēšana notika 1927.gadā.- Mitteilungen der Gotonia.- 1929.- Dezember.- Nr.7/8.- S.7-8; Latviešu konversācijas vārdnīca.- Rīga: A.Gulbja apgāds, 1931.- 6.sēj.- 10332.-10333.sl.

²³ 1928.gada pavasarī tai bija 39 aktīvie biedri.- LVVA, 5835.f., 1.apr., 23.l., 110.lp.

²⁴ 1928.gada pavasarī tai bija 24 aktīvie biedri.- Turpat.

²⁵ Jahrbuch des baltischen Deutschtums.- R., 1933.- S.44.

²⁶ Salīdzinot ar latviešu korporācijām, vācbaltiešu korporāciju aktīvo biedru skaits bija mazāks, kas, protams, ir loģiski, ja ņem vērā vāciešu nelielo īpatsvaru sabiedrībā un vācbaltiešu korporāciju relatīvi lielo skaitu. Salīdzinājumam – lielākajai latviešu korporācijai *Tālavija* tobrīd bija 169 “aktīvie biedri”.

²⁷ Skatīt: Latvijas Ūniversitātes Prezidiju Konvents...- 27 lpp. (+47 nenumurētas lappuses).

²⁸ Visu Latvijas studentu korporāciju prezidiju regulāra sapulce, parasti apzīmē saīsināti - P!K!.

²⁹ Aprēķināts pēc: Latvijas Ūniversitātes Prezidiju Konvents...- 27 lpp. (+47 nenumurētas lappuses).

pieskaita vēl trīs Rīgā mītošo vācbaltiešu korporāciju (pie Tartu Universitātes reģistrētās *Livonia* un *Neobaltia*, kā arī aktivitātes apturējušās *Fraternitas Markomania*) filistru biedrību biedrus, tad vācbaltiešu filistru skaits varētu tikt lēsts vismaz ap 1600.

Starpkaru periodā par normu bija kļuvis tas, ka visi vācbaltiešu studenti automātiski kļuva arī par vācbaltiešu studentu virsorganizācijas – Rīgas Vācbaltiešu studentu apvienības biedriem.³⁰ Te jāpiemin, ka arī visas sešas vācbaltiešu korporācijas formāli bija apvienības paspārnē, lai gan saglabāja pilnīgi neatkarīgu interno dzīvi. Jaunākā vācbaltiešu paaudze savu pirmo sabiedriski politisko rūdījumu guva tieši Studentu apvienībai pakļautajās struktūrās. Līdzīgā veidā arī nākamais vācbaltiešu nacistu līderis E.Krēgers uzsāka savu sabiedriski politisko karjeru, strādājot par studentu stipendiju sagādi atbildīgā institūcijā, kur viņa darbs bija saistīts ar regulāru uzturēšanos Vācijā.³¹ Korporanti, kas pārstāvēja visdažādākās akadēmiskās specialitātes³², bija sabiedriski aktīvākā studējošās jaunatnes daļa un parasti reprezentēja visus vācu studentus ārpusaulē.

Vācbaltiešu studentu apvienības apkopotā informācija par 1928/29.gadu liecina, ka no 437 tobrīd Latvijas Universitātē un Herdera institūtā studējošiem vāciešiem (arī valsts vāciešiem) tradicionālajās vācbaltiešu korporācijās sastāvēja 274,

³⁰ Vācbaltiešu studentu apvienība uzsāk darbību 1926.gada 1.janvārī, tādējādi pārņemot savas priekšgājējas "Studējošo vāciešu apvienības" (*Verband Deutscher Studierenden*) iesākto. Vācbaltiešu studentu apvienība tiešām aptvēra visus vācbaltiešu studentus un līdz 1926.gada oktobrim nodarbojās galvenokārt ar studentu finansiālo jautājumu risināšanu, organizēja stipendiju saņemšanu.- *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1927.- R., [1926].- S.75; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1928.- R., [1927].- S.75-76.

³¹ E.Krēgers darbojās "Vācu akadēmiskajā ekonomiskajā palīdzībā" (*Deutsche akademische Wirtschaftshilfe*), organizācijā, kas pēc 1926.gada oktobra no "Studējošo vāciešu apvienības" bija pārņēmusi studentu stipendēšanas lietas (stipendijas lielākoties nāca no Vācijas), tādējādi ļaujot "Studentu apvienībai" vairāk pievērsties sabiedriskajam darbam, ārējiem sakariem un studentu apmaiņas organizēšanai.- Mickwitz G.von. Erhard Kroeger - ein deutsches Leben 1905-1987 // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1995.- Lüneburg; München, 1994.- S.168; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1927.- R., [1926].- S.75; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1928.- R., [1927].- S.75-76.

³² Rīgā tradicionāli visvairāk vācbaltiešu studentu bija tādās zinātnes jomās kā jurisprudences (šajā jomā studēja 29% no visiem korporāciju biedriem), medicīna, inženiermehāniskās zinātnes un ķīmija.- *Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus "Jahrbuch des baltischen Deutschtums in Lettland und Estland 1930".- R., [1930].- S.8.*

jeb 63 procenti.³³ Trīsdesmito gadu sākumā korporantu īpatsvars vācu studentu vidū samazinājās, bet joprojām sastādīja vairāk kā pusi.³⁴

Tā kā biedrošanās korporācijās starpkaru periodā bija masveidīga parādība, loģiski, ka korporāciju sakari tika izmantoti visdažādākajās jomās. Kaut gan korporāciju tieša iesaistīšanās politikā vācbaltiešu sabiedrībā netika nopietni apsvērta,³⁵ korporāciju biedri bija liela daļa vācbaltiešu politiķu, sabiedrisko darbinieku un uzņēmēju kas bija ieguvuši augstāko izglītību.

Vispirms, ilustrācijai varētu minēt tikai atsevišķas sabiedrībā pazīstamas un arī skandalozu politiķu personības, kuru politiskās aktivitātes jau daļēji ir aprakstītas iepriekš, gan arī vēl tikai tiks aplūkotas. Tā, piemēram, Latvijas teritorijas kolonizēšanas plānu kardinātājs 1905.gadā, Pirmā pasaules kara laikā un pat vēl neilgi pēc tam - Silvio Brederihs (*S.Broederich*) - bija *Curonia* biedrs.³⁶ Vairākkārt pieminētais savvērestības pret Latvijas Republiku rīkotājs Heinrihs Strīks - tā dēvētās "Strīka afēras" galvenā persona - bija *Livonia* biedrs,³⁷ šai pašai korporācijai piederēja arī soda ekspedīciju iniciators 1905.gadā, "Baltijas valsts" kvazivaldības galva Ā.Pilars fon Pilhaus.³⁸ Viens no aktīvākajiem nacionālās Latvijas valsts idejas apkarotājiem Vācijā, Vācijas "vācietības" politikas stratēģis, Cēsis dzimušais vācbaltietis Maksimiliāns Bēms (*M.H.Boehm*) bija *Neobaltia* filistrs.³⁹ Starpkaru

³³ Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus...- S.8. Uz korporantu lielo īpatsvaru studējošo vāciešu vidū norādīts arī pašu vācbaltiešu vēsturiskajos apcerējumos (skatīt, piemēram: Kraus D.G. Baltisches Burschentum in Dorpat und Riga // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1998.- Lüneburg; München, 1997.- S.41).

³⁴ 1932.gadā korporācijās sastāvēja 52% no vācu studentiem.- *Concordia Rigensis* 29.11.1969-29.11.1969. Festschrift. Chronik. Album. Statistisches.- Hamburg, 1969.- S.43.

³⁵ Parlamentārā perioda laikā vācbaltiešu korporācijas politikā iesaistījās netieši. Kā labi organizēts un disciplinēts spēks vācbaltiešu korporācijas iesaistījās vācu politisko partiju kopējās vēlēšanu kampaņās. Tā, piemēram, 1928.gada rudenī Saeimas un pašvaldību vēlēšanās *Fraternitas Rigensis* aktīvi palīdz agitācijas darbā "Vācbaltiešu vēlēšanu komitejai".- LVVA, 5835.f., 1.apr., 23.l., 23.,27.,86.,96.lp.

³⁶ *Album Curonorum II 1932-1978.*- [b.v.]: Philisterverband der Curonia, [1979].- S.17; *Album Curonorum 1808-1932.*- R.: Historische Kommission der Curonia, 1932.- S.193; Švābe A. *Latvijas vēsture 1800-1914.*- [Upsala]: Daugava, 1958.- 668.lpp.

³⁷ *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960.*- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- S.780.

³⁸ Turpat.- S.591-592; Švābe A. *Latvijas vēsture 1800-1914.*- [Upsala]: Daugava, 1958.- 619.lpp.

³⁹ *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...*- S.83-84.

posmā Latvijai starptautiskajā arēnā daudz galvassāpju sagādājušais⁴⁰ konservatīvais politiķis, deputāts, muižu īpašnieks un uzņēmējs Vilhelms Firkss bija pat *Curonia* goda filistrs.⁴¹ Vācbaltiešu nacistiskās "Kustības" līderis Erhards Krēgers bija *Livonia* biedrs,⁴² viņa vietnieks "Kustībā" Aleksandrs Koskuls (*A.E.K.Koskull*) bija *Curonia* biedrs.⁴³ Latvijas Vācu jaunatnes apvienības priekšsēdis, aktīvais nacionālsociālists Oto Krauss (*O.W.Kraus*) arī bija *Curonia* biedrs.⁴⁴

Korporanti bija noteicošie galvenās vācbaltiešu virsorganizācijas vadībā. Vācbaltiešu darba centrāles (1923-28) un Vācbaltiešu Tautas apvienības (1929-35) prezidents Vilhelms Rīdigers (*W.von Rüdiger*) bija *Curonia* biedrs⁴⁵, viņa pēctecis Tautas apvienības vadībā (1935-38) Eriks Mindels (*E.Mündel*) bija *Fraternitas Baltica* filistrs un Filistru biedrības priekšsēdis.⁴⁶ Kaut gan pēdējais Vācbaltiešu Tautas apvienības vadītājs Alfrēds Intelmans (*A.Intelmann*) bija tikai pastarpināti saistīts ar korporantu aprindām,⁴⁷ viņa tuvākie palīgi - apvienības viceprezidenti un prezidija locekļi Pauls Ēlers (*P.Ehler*), Oto Hencelts (*O.Hentzelt*), Karls Kelers (*K.Keller*), Verners Sticinskis (*W.Sticinsky*), Edgars Švarcs (*E.Schawartz*) - visi (!) pārstāvēja vienu korporāciju – *Fraternitas Rigensis*.⁴⁸

Vācbaltiešu korporanti bija absolūtais vairākums parlamenta deputātu.⁴⁹ Arī vācbaltiešu minoritātes garīgajā aprūpē korporanti bija nozīmīgs faktors - vairākums Latvijas vācbaltiešu luterisko draudžu mācītāju bija studentu korporāciju biedri.⁵⁰

⁴⁰ V.Firkss, būdams Saeimas deputāts, sagatavoja un iesniedza Tautu Savienībai sūdzību par Latvijas agrārās reformas norisi.- Skatīt 158.lpp.

⁴¹ Par goda filistru vācu korporācijās parasti kļuva personas ar augstāki izglītību, kam bija īpaši nopelni tieši vācietības stiprināšanā Latvijā un Baltijā kopumā.- *Album Curonorum 1808-1932...* - S.3.

⁴² *Album Livonorum. Dorpat 1822-1939.* - [Lübeck]: Philisterverein d. Livonia, 1958.- S.366.

⁴³ *Album Curonorum 1808-1932...* - S.179; *Album Curonorum II 1932-1978...* - S.45.

⁴⁴ *Album Curonorum 1808-1932...* - S.241; *Album Curonorum II 1932-1978...* - S.38.

⁴⁵ *Album Curonorum II 1932-1978...* - S.61.

⁴⁶ LVVA, 5734.f., 1.apr., 4.l., 1.lp.; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1933.* - R., [1933].- S.70.

⁴⁷ Pats A.Intelmans nebija korporants, korporācijā *Fraternitas Baltica* bija viņa dēls un brālis.- *Album der Landsleute Fraternitas Baltica (gegr. zu Riga am 13.November 1865).* - [Aschaffenburg, Marburg/Lahn]: Philisterverband der Fraternitas Baltica, 1961.- S.215, 314.

⁴⁸ *Album fratrum Rigensum 1823-1939 (bearbeitet von Otto Hentzelt).* - Hamburg-Hamm: Hoffmann, 1963.- S.68, 91, 93, 94.

⁴⁹ Skatīt 173.-174.lpp.

⁵⁰ Skatīt 157.-158.lpp.

Savukārt vairākums vācu draudžu mācītāju ieņēma skolu direktoru un skolotāju amatus dažādās vācu skolās.⁵¹

Kā redzams, vācbaltiešu piederība korporācijām bija tiešām plaši izplatīta tradicionāla parādība, kas aptvēra visdažādākās sabiedriskās dzīves jomas un bija īpaši noturīga, jo korporatīvā struktūra katru savu biedru sasaistīja uz visu mūžu. Tādēļ korporatīvie sakari potenciāli varēja izpausties kā vienotas un vienlaicīgi iekšēji noslēgtas Latvijas vāciešu sabiedrības vadošās grupas interešu pārstāvības mehānisms.

---

⁵¹ Wenschkewitz H. Die kristlichen Kirchen in Lettland zwischen den beiden Weltkriegen // Baltische Kirchengeschichte / Hrsg. von R. Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- S.291.

2.

Latviešu – vāciešu attiecības korporāciju vidē

Pēc Latvijas brīvības cīņām un valsts teritorijas atbrīvošanas no lieliniekiem vācbaltiešu korporāciju attiecības ar latviešu korporācijām oficiālajā līmenī bija visai saspīlētas. Jūtamu ietekmi uz tām bija atstājis kara laika mantojums: vācbaltiešu darbība pret Latvijas pagaidu valdību, biedrošanās ar krievu un vācu imperiālistiem, kuru interesēs bija Latvijas teritoriju pakļaut vai nu atjaunotajai krievu impērijai vai padarīt atkarīgu no vāciešiem un (vai) Vācijas. Sarežģītas vācu un latviešu korporāciju savstarpējās attiecības veidojās arī 20.gados. Problēmas, kas nomāca vispārējās latviešu un vācu attiecības sabiedrībā kopumā, koncentrētā veidā izpaudās tieši korporāciju vidē.

1920.gada 13.oktobrī Latvijas Universitāte apstiprina Latvijas Prezidiju Konventa statūtus - Komānu. Līdzās tādām biedru ziņā daudzskaitlīgām latviešu korporācijām kā *Lettonia*, *Selsonia*, *Tālavija*, *Lettgallia*, *Fraternitas Lettica* P!K! 1921.gada 10.janvārī iestājās arī vācbaltiešu korporācijas *Fraternitas Baltica*, *Concordia Rigensis*.⁵² Sākotnēji gan vairums latviešu korporantu, idejisku un nacionālu apsvērumu vadīti, nemaz nepieļāva iespēju, ka vācu korporācijas varētu iestāties P!K!.⁵³ 1921.gada 7.martā P!K! tiek uzņemta *Rubonia*, šai pašā semestrī uzņem arī *Fraternitas Rigensis*, bet 1921.gada 1.semestrī - atlikušo vācu korporāciju *Gotonia*.⁵⁴

Jau pašā pirmsākumā par domstarpību galveno cēloni starp latviešu un vācu korporantiem izvērtās nacionālais jautājums.⁵⁵ Latviešu korporācijas, kas P!K! bija vairākumā, uzstāja, lai P!K! sēžu un debašu darba valoda būtu latviešu un šai

⁵² *Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschebaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- S.76.*

⁵³ Par pamatu tam bija 1905.gada notikumi, kad vācbaltiešu korporācijas gribēja no visas Baltijas korporācijas apvienojošā Šaržēto konventa izslēgt latviešu *Lettoni'u*, ko saistīja ar revolucionārajām norisēm. Tagad lomas bija mainītas un daļa latviešu to gribēja spītīgi nodemonstrēt, izolējot vāciešus. Vēlāk vāciešus tomēr uzņēma - kā to toreiz traktēja - "aiz tolerances pret vienāda tipa organizācijām".- *Universitas.- 1930.- 15.decembris.- 10.lpp., 15.oktobris.- 8.lpp.*

⁵⁴ *Turpat.- 9.lpp.*

⁵⁵ *Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben...- S.76-77.*

vadlīnijai konsekventi centās pieturēties visu starpkaru posmu. Vācbaltieši tam pretojās. Valodas jautājums konstruktīvu vācbaltiešu līdzdalību paralizēja ne tikai P!K!, bet pat Latvijas Universitātes Studentu padomē, kur arī bija pārstāvēti vācieši (lielākoties korporanti).⁵⁶ Sākotnēji, lai izvairītos no tālāka saspīlējuma, latviešu korporācijas piekrita, ka līdz 1921.gada otrajam semestrim P!K! debatēs, līdztekus latviešu valodai, drīkst lietot arī vācu valodu, bet pēc tam - tikai latviešu. Šo vienošanos 1921.gada martā apstrīdēja *Rubonia*, kas, iestājoties P!K!, sāka aģitēt pret latviešu valodas kā vienīgās P!K! sēžu darba valodas ieviešanu sākot ar 1921.gada otro semestri. *Rubonia*'i izdodas ievērojami novilcināt laiku un lēmums par latviešu valodu tā arī faktiski nerealizējās.⁵⁷

1921.gada rudenī saspīlējums starp abu nacionalitāšu korporācijām vēl vairāk pieauga. 18.novembra studentu korporāciju gājiena laikā uz Brāļu kapiem, vācbaltiešu korporācijas veic kādu visai provokatīvu izlēcieni. Brīdī, kad korporāciju gājiens bija nonācis līdz Brāļu kapu vārtiem, vācbaltiešu korporanti pameta latviešu korporācijas un aizsteidzās uz Otrajiem Meža kapiem izrādīt savu cieņu kritušajiem landesvēra kareivjiem, kuru nopelnus Latvijas brīvības cīņos liela daļa latviešu tradicionāli visai plaši apstrīdēja.⁵⁸ Tādā veidā vācbaltiešu korporācijas diezgan provokatīvi nodemonstrēja savu atšķirīgo izpratni par 18.novembri un brīvības cīņām.

Šis starpgadījums izraisīja ļoti lielu sašutumu latviešu akadēmiskajā vidē. Incidentu izskatīja arī nākamajā P!K! sēdē.⁵⁹ Trīs incidentā iesaistītās vācbaltiešu korporācijas *Fraternitas Baltica*, *Concordia Rigensis* un *Rubonia* iesniedza P!K! savas rīcības motivācijas rakstu, kas liecināja, ka šāds pasākums bijis iepriekš plānots, bet slēpts no latviešiem. Šis atgadījums bija iegāns jaunam saspīlējumam valsts valodas pielietojuma jautājumā. Konfrontācija nonāca tik tālu, ka vācieši apturēja

⁵⁶ Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1928.- R., [1927].- S.75-76.

⁵⁷ Mitteilungen aus der Rubonia.- 1924.- November.- Nr.1/2.- S.2.

⁵⁸ Vēl 1929.gada 16.augusta Sacimas sēdē uzliesmoja asas debates starp kreisi noskņotajiem un labējiem politiskajiem grupējumiem par attieksmi pret landesvēru. Tā, piemēram, sociāldemokrātu runasvīrs Felikss Cielēns uzskatīja, ka jau kopš 1919.gada sākuma landesvērs ir aktīvi cīnījies pret Latvijas valsts demokrātisko iekārtu, likumīgo valdību, slepkavojis inteligentus, zemniekus un strādniekus, lai atjaunotu muižnieku varu. Turpretim, centriski un labēji orientētie spēki, kas tobrīd veidoja valdību, uzskatīja, ka bez landesvēra palīdzības neatkarīgā Latvija nebūtu spējusi izdzīvot.- Latvijas Republikas III Sacimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1929.gads.- R., [b.g.]- 14., 19.sl.

⁵⁹ Mitteilungen aus der Rubonia.- 1924.- November.- Nr.1/2.- S.23-24.

savu dalību turpmākajās P!K! sēdēs. 1922.gada martā *Rubonia's* vadībā tiek izstrādāts projekts par atsevišķas pārstāvniecības - Šaržēto Konventa - radīšanu vācbaltiešu korporācijām. 1922.gada 30.oktobrī vācbaltiešu korporācijas izstājas no P!K!.⁶⁰

Ap šo laiku valodu jautājums tieši izglītības sfērā bija kļuvis par dominējošo latviešu un vāciešu attiecībās, tas tika pacelts valdības un parlamenta līmenī.⁶¹ Kaut arī mācību iestāžu darbu reglamentējošie akti atļāva minoritāšu skolās lietot dzimto valodu, strikti noteikts nebija kādu valodu lietot ārējā saskarsmē un visa veida lietvedībā. 1923.gada pavasarī valdība akceptē rīkojumu ar kuru visa dokumentācija (arī liecības, diplomu utt.) bija jāaizpilda latviešu valodā.

Tikai 1924.gada 6.jūnijā vācbaltieši atkal atsāk apmeklēt Prezidiju Konventa sēdes,⁶² jo 1924.gadā tiek panākta vienošanās, ka darba valoda P!K! sēdēs būs latviešu un vienlaicīgi latviešu korporācijas mutiski apsola, ka neiebildīs pret vācu un krievu valodas lietošanu debatēs.

1928.gadā, kad P!K! prezidējošo korporāciju kļūst *Beveronia*, valodu jautājums no jauna iegūst aktualitāti. Šo četru gadu laikā no 1924. līdz 1928.gadam P!K! saime bija papildinājusies ar veselām 10 jaunām latviešu korporācijām,⁶³ kas nebija piedzīvojušas strīdu par valodu lietojumu. P!K! arvien biežāk atskan aicinājumi vāciešiem runāt latviski, vai tulkot viņu sacīto. Te vērts norādīt, ka jau 1927.gadā 1.martā Saeima pieņēma likumu, pēc kura Latvijā visu personu vārdi un firmu nosaukumi bija jāraksta latviskā veidā ar latviskām galotnēm.⁶⁴ Šis likums, kas stiprināja valsts valodas tiesības, ietekmēja arī starpnacionālo sfēru. Divdesmito gadu nogalē visā Latvijas sabiedrībā bija novērojama pakāpeniska nacionālo jūtu

⁶⁰ Baltische Akademische Blätter.- 1925.- Nr.15.- Januar; Universitas.- 1930.- 15.oktobris.- 9.lpp.

⁶¹ Vācbaltiešu starpkara perioda parlamentārās darbības pētnieks M.Garlefs savā fundamentālajā darbā atzinis, ka tieši tā dēvētās "lielās koalīcijas", jeb Jāņa Pauļuka valdības (27.01.1923.-27.06.1923.) laikā latviešu sabiedrībā un valdībā bijis jūtams "agresīvāks" noskaņojums pret nacionālajām minoritātēm valodas jautājumā.- Garleff M. Deutschbaltische Politik zwischen den Weltkriegen. Die parlamentarische Tätigkeit der deutschbaltischen Parteien in Lettland und Estland.- Bonn-Bad Godesberg: Wissenschaftliches Archiv, 1976.- S.94.

⁶² Mitteilungen aus der Rubonia.- 1924.- November.- Nr.1/2.- S.2-4; Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben...- S.84.

⁶³ Dibināšanās kārtībā: *Philyronia, Fraternitas Metropolitana, Fraternitas Vesthardiana, Fraternitas Academica, Fraternitas Lataviensis, Patria, Fraternitas Livonica, Vendia, Salgalia, Lacuania.*

⁶⁴ Šis likums ļoti nepatika vācbaltiešiem, jo viņuprāt tas izkropļoja vācu personvārdu un nosaukumu rakstību.

radikalizēšanās un nacionālisma aktivizēšanās. Ļoti no tā iespaidojās arī korporāciju vide.

Vācieši atsaucās uz 24.gada solījumiem, ko deva latviešu korporācijas attiecībā uz valodu brīvu lietojumu debatēs, bet stāvoklis P!K! un visā korporāciju saimē bija radikāli mainījies - jaunās korporācijas nekādus solījumus nacionālo minoritāšu korporācijām nebija devušas, bet vecās savu mutisko solījumu izlikās aizmirsušas. Tad vācieši savu interešu aizstāvībai, līdzīgi kā Saeimā, mēģināja noorganizēt P!K! ievaros "minoritāšu bloku", bet šis mēģinājums cieš pilnīgu neveiksmi, jo vienīgās krievu korporācijas *Arctica* biedri runāja latviski un nemaz nespēja izprast vācbaltiešu korporāciju stāvokli.⁶⁵

1932.gadā valodas jautājums, pateicoties vācbaltiešu aktivitātēm, bija sakāpinājies interesi arī Vācijas presē. Īpaši asi te tiek kritizētas 1932.gada likumdošanas normas, kas vairs neparedz svešvalodu lietošanu sakaros ar valsts iestādēm. Vesela virkne Vācijas pilsētu preses izdevumu 1932.gada februāra gaitā tulko notikumus Rīgā kā naidīgus un pret vāciešu minoritāti vērstus.⁶⁶ Parādās pat versijas, ka šādas nacionālās politikas īstenošana ir saistīta ar Francijas ietekmes palielināšanos Baltijas valstīs, kur izglītības sfērā arvien vairāk nostiprinoties franču valoda.⁶⁷

1932.gada rudenī principiālas nostādnes latviešu valodas jautājumā bija pilnībā pārņemušas arī korporāciju vidi. P!K! vadībā bija jātājās vecākajai Latvijas korporācijai - vācbaltiešu *Curonia*'i, kura tobrīd izcēlās ar visai sakāpinātu nacionālā jautājuma izpratni un korporāciju vidū jutās visai stipri pārlicināta un pat pārāka pār citiem, jo no tās vidus nāca vairāki parlamenta un Rīgas pašvaldības deputāti, kā arī Saeimai pietuvinātas personas, kas radīja "stabilas aizmugures" sajūtu.⁶⁸ Lai

⁶⁵ Annalen der Fraternitas Baltica.- 1933.- Dezember.- H.II.- S.-9-10.

⁶⁶ Piemēram: "Hamburger Nachrichten", "Magdeburgische Zeitung", "Schlesische Zeitung", "Mannheimer Zeitung" (Latvijas sūtniecības Berlīnē apkopotie vācu preses izgriezumi par 1932.gadu.- LVVA, 2574.f., 4.apr., 5236.l., 10.-31.lp.).

⁶⁷ Magdeburgische Zeitung.- 1932.- 3.Februar (skatīt: LVVA, 2574.f., 4.apr., 5236.l., 31.lp.).

⁶⁸ *Curonia*'s korporanti bija Satversmes Sapulces, Saeimu un Rīgas Domes vācu frakcijas deputāti Vilhelms Firkss (*W.Fircks*), Valters Sadovskis (*W.Sadowsky*), Verners Vestermanis (*W.Westermann*), bez tam *Curoni*'ā darbojās vācbaltiešu partiju komitejas vadītājs un Saeimas vācu frakcijas lietvedis Kurts Štafenhāgens (*K.Stavenhagen*), *Curoni*'ā sastāvēja arī no Kurzemes cēlusies ievērojamākā vācbaltiešu politiķa Paula Šmaņa dzimta.- Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.216-217,

izsargātos no varbūtības, ka *Curonia's* prezidēšanas laikā vācbaltiešiem atkal būtu ļauts runāt vāciski, latviešu korporācijas pieņem lēmumu, kas faktiski liedz debatēs runāt svešvalodās. Latvieši nebija mierā ar vācbaltiešu konsekvento uzstāšanos vācu valodā (arī Saeimā vācbaltiešu frakcijas pārstāvji ar runām uzstājās vāciski) un vienreiz gribēja pielikt punktu daudzvalodībai valstī, vispirms sākot ar vācu valodas lietošanas aizliegumu akadēmiskajā vidē. Izraisās kārtējais konflikts, kas noveda pie tā, ka 1932.gada 14.maijā vācu korporācijas izstājas no P!K!.⁶⁹ Par izstāšanās ieganstu vācbaltiešu korporācijas izmanto P!K! prezidējošās korporācijas *Fraternitas Livonica* 14.aprīļa aicinājumu visām nelatviešu korporācijām runāt tikai latviešu valodā.⁷⁰ Kā izriet no korporāciju literatūras, izstāšanos faktu vācbaltieši īpaši nepārdzīvoja un uzskatīja to pat par nenozīmīgu.⁷¹ Iespējams tas tādēļ, ka jau iepriekš sabiedrībā bija novērojama visai izteikta latviešu un vācu akadēmisko kopienu nošķiršanās – kopīgi pasākumi tikpat kā netika rīkoti un vācbaltieši uzskatīja, ka vācbaltiešu korporācijām ir garantēta spoža nākotne arī nesastāvot P!K!. Visai zīmīgu (kaut gan nekādā gadījumā absolutizējamu!) liecību par vācbaltiešu korporantu attieksmi pret latviešiem un latvisko sniedz vācbaltiešu korporācijas *Gotonia* internie satīriskie izdevumi vācu valodā (piemēram, tā sauktā “fukšu ziņu lapa”), kuros visam komiskajam un arī iedomātajām izsmiekla personām doti latviešu vārdi, vai no latviešu valodas atvasināti apzīmējumi, ar izteikti nievājošu piesakņu.⁷²

Diemžēl, vācbaltiešu izstāšanās nenesa sev līdz pozitīvas pārmaiņas latviešu – vācu attiecībās un arī pašā vācbaltiešu sabiedrībā. Vācbaltiešu korporāciju izstāšanās no P!K! pilnībā paralizēja turpmākos latviešu un vācu korporāciju oficiālos kontaktus.⁷³ Konflikts korporāciju vidē stiprināja latviešu un vācu antagonismu visā akadēmiskajā vidē un atsaucās uz starpnacionālajām attiecībām kopumā.

661, 675-676, 760, 859; Album Curonorum II 1932-1978... - S.22, 98, 105; Album Curonorum 1808-1932... - S.3, 15-16, 214.

⁶⁹ Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.5.

⁷⁰ Annalen der Fraternitas Baltica.- 1933.- Dezember.- H.II.- S.11.

⁷¹ Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969... - S.43.

⁷² Fuchszeitung der Gotonia.- 1922.- 18.III.- S.3; 1935.

⁷³ Drīz pēc vācbaltiešu izstāšanās, latviešu korporācijas nāca ar miera izlīgšanas ierosinājumu, kas sevī saturēja priekšlikumu izveidot komisiju, kas noregulētu savstarpējo strīdu. Diemžēl, pēc divām kopīgām sēdēm komisijas aktivitātes beidzās. Abas puses vainoja viena otru par nespēju vienoties. Vācbaltiešu korporāciju regulārajos izdevumos tika uzsvērts, ka latvieši sarunās esot nodemonstrējuši klaju šovinismu un latviešu korporāciju nostāja pret nacionālajām minoritātēm esot kļuvusi tik naidīga

Pēc vācbaltiešu izstāšanās no P!K! to darbības ārējās izpausmes un atribūtikas nēsāšana vairs nebija pieļaujama. Tādēļ plašs skandāls sekoja 1933.gada 8.septembrim, kad senākā korporācija *Curonia* svinēja savu 125 gadu jubileju. Svinību laikā Rīgā, bet jo īpaši kādreizējā Kurzemes hercoga rezidencē Jelgavā, visas vācbaltiešu korporācijas ignorēja pieņemtās normas, kas liedza P!K! nesastāvošām korporācijām parādīties atklātībā ar savu krāsu atribūtiķu. Kā liecina tā laika preses informācija, svinības, kas bija izvērtušās ne tikai par korporāciju, bet visu vācbaltiešu akadēmisko, sabiedriski politisko, kultūras un saimniecisko slāņu lieliem svētkiem, noritēja izteikti vāciskā garā. Plaši tika dziedātas nacionāla rakstura Vācijas dziesmas un neizpalika nacionālsociālistiskās Vācijas himna, Horsta Vesela dziesma, turpretim Latvijas valsts himna neatskanēja ne reizi. To latviešu prese, bet jo īpaši korporācijas nevarēja piedot.⁷⁴ Šis notikums kalpoja par pamatu latviešu galēji labējo aprindu pretvāciskā ekstrēmisma pieaugumam, ko jau tā bija sakāpinājušas vācbaltiešu nacionālsociālistu aktivitātes un jūnijā piedzīvotais "sviesta karš" ar Vāciju. Tūlīt pēc notikušā, nedēļas laikraksts "Pērkonkrusts" nopublicē asu rakstu, kurā korporācijas svētkus nodēvē par "vācu varenības demonstrēšanu" un paredz - drīzumā "uz ceļiem mūsmāju vāci lūgs latviešiem darbu" un tā pienākšot gals vācu "uzpūtībai".⁷⁵ Latviešu pretvāciskās preses asais tonis, izsauc vispārēju nacionāla rakstura polemiku starp latviešu un vācu presi, kur latviešu ekstrēmisms nonāk pie secinājuma, ka vāciešiem "latviešu Latvijā vietas nav", bet vācieši attiecīgās latviešu aprindas dēvē par šovinistiem un viņu politikas metodes par necilvēcīgām.⁷⁶

19.septembrī latviešu korporācijas vērsās pie tā laika Ministru prezidenta Ādolfā Bļodnieka ar iesniegumu nepieļaut P!K! nesastāvošu korporāciju uzstāšanos krāsās. Īpašā personīgā sarunā valdības vadītājs latviešu korporāciju vadībai dod solījumu turpmāk šādas vācbaltiešu aktivitātes nepieļaut,⁷⁷ uz ko nekorporatīvā

---

kā vēl nekad, tieši tādēļ vienošanās arī neesot panākta.- *Annalen der Fraternitas Baltica*.- 1933.- Mai. H.I.- S.-8; Dezember.- H.II.- S.12.

⁷⁴ Laikrakstā "Pēdējā Brīdī" šis notikums tiek atspoguļots icvadrakstā ar sašutuma pilnu nosaukumu "Latvijas himnas vietā dzied Horsta Vesela dziesmu. Rīgas šaržēto konvents - visi vācieši ignorē pastāvošo likumu".- *Pēdējā Brīdī*.- 1933.- 19.septembris.

⁷⁵ *Pērkonkrusts*.- 1933.- 17.septembris.

⁷⁶ *Turpat*.- 1.oktobris; *Pēdējā Brīdī*.- 1933.- 20.septembris; *Rīga am Sonntag*.- 1933.- 24.September, 1.Oktober.

⁷⁷ *Jaunākās Ziņas*.- 1933.- 20.septembris; *Universitas*.- 1933.- 172.lpp.

latviešu studentu prese (arī ļoti pretvāciski noskaņotā!) steidz vēstīt, ka Prezidiju Konventam, lūk, valstī esot augstāka (*sic!*) vara kā pašai valdībai.⁷⁸

Latviešu un vāciešu attiecības korporatīvajā vidē uzskatāmi liecināja, ka starpnacionālās problēmas, kas bija aktuālas visai Latvijai, spilgti izpaudās arī korporāciju līmenī. Turklāt atsevišķos gadījumos, kā, piemēram, attieksmē pret nacionālām vērtībām un, jo īpaši, valodas jautājumā, šo problēmu atrisinājums par labu latviešu nācijai korporāciju vidē bija noticis vēl pirms šī problēmas risinājuma Latvijas sabiedrībā kopumā.

---

⁷⁸ Studentu Dzīve.- 1933.- 18.septembris.

3.

Vācbaltieši un vācu nacionālsociālisma pirmsākumi

Vācbaltiešu korporācijas varēja lepoties ar ļoti plašiem sakariem Vācijā, kur vācbaltiešu korporanti regulāri uzturējās gan kā studenti, gan kā pasniedzēji universitātēs, gan kā uzņēmēji. Vairāki Vācijā pavadītie studiju gadi bieži vācbaltiešiem saistījās ar plašu sabiedrisku kontaktu nodibināšanu savā etniskajā dzimtenē. Studiju laikā Vācijā iegūtie kontakti bieži izrādījās arī cieši saistīti ar vēlāk izvēlēto profesiju vai nodarbi. Šī īpatnība pilnībā attiecināma uz visu starpkaru periodu.

Dati par 1929.gadu liecina, ka no 284 Vācijā tobrīd studējošiem Baltijas izcelsmes vāciešiem ne mazāk par 141 bija korporāciju biedri, kas sastāda gandrīz pusi.⁷⁹ 20.-30.gados plaši attīstījusies bija studentu apmaiņa ar Vāciju. Rīgas Vācbaltiešu studentu apvienība vien katru gadu centralizēti noorganizēja vismaz 10 studentu abpusēju apmaiņu ar Berlīnes studentu apvienību.⁸⁰ Bez tam simtiem vācbaltiešu devās uz Vāciju studēt par maksu.⁸¹ Diezgan aktīvi notika arī atgriezenisks process, proti, Vācijas vācieši (tostarp Vācijas pavalstniecību pieņēmušie vācbaltiešu emigranti) studēja Latvijā, tādējādi, piemēram, vācbaltiešu privātajā augstskolā - Herdera institūtā - trīsdesmitajos gados parasti aptuveni ceturtdaļa studentu bija ārzemnieki, lielākoties no Vācijas.⁸²

⁷⁹ Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus... - S.10.

⁸⁰ Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1928.- R., [1927].- S.76.

⁸¹ Vācbaltiešu statistika liecina, ka 1929.gadā Vācijā studēja 284 Baltijas izcelsmes vācieši. Lielāko īpatsvaru sastādīja Latvijas vācieši - 112, Igaunijas vācu tautības pilsoņu bija attiecīgi 79, vācbaltiešu - Vācijas pavalstnieku - 44, bet vācbaltiešu - bezpavalstnieku - 49 (Vācbaltieši īpaši iecienījuši bija šādas Vācijas universitāšu pilsētas: Berlīni (76 vācbaltiešu izcelsmes studenti), Minheni (40), Jēnu (precīzs vācbaltiešu studentu skaits nav zināms), Dancigu (25), Leipcigu (25), Getingeni un Karsrūi. Latvijas vāciešu studenti īpaši bija iecienījuši Minheni, Dancigu un Jēnu).- Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus "Jahrbuch des baltischen Deutschtums in Lettland und Estland 1930.-R., [1930]. - S.10.

⁸² 1937.gadā valdība aizliedza uzņemt Herdera institūtā citu valstu pavalstniekus, jo institūta pastāvēšanu reglamentējošie valstiski apstiprinātie normatīvie akti paredzēja, ka institūts darbojās tikai kā vietējās vācietības augstākās izglītības institūcija.- Hehn J.von. Das Herderinstitut - die Universität

Vācbaltiešu studentu korporācijas regulāri saņēma finansu līdzekļus no ārzemēm savu biedru studiju nodrošināšanai Vācijā.⁸³

Tā, piemēram, *Curonia* regulāri saņēma finansējumu no vācu universitātēm (it īpaši Jēnas universitātes). Šie līdzekļi tika novirzīti galvenokārt vācbaltiešu studijām Vācijā. Jēnas un vēlāk Berlīnes universitātēs pat nodibinājās *Curonia's* ārzemju nodaļas, kurā ietilpa, gan uz Vāciju pēc Pirmā pasaules kara emigrējušie vācbaltieši, gan arī tie vācbaltieši, kas nokļuva Vācijā uz laiku - kā Jēnas universitātes studenti.⁸⁴ *Curonia's* sakari ar Vāciju izpaudās regulārā dalībā dažādos vācietības (*Deutschtum*) pasākumos Vācijā. 1931.gada vasarsvētkos, piemēram, *kuroņi* brauca uz "Apvienības vācietībai ārzemēs" (*Verein für das Deutschtum im Ausland*, jeb VDA) kongresu un "Štālhelma dienām"⁸⁵ Berlīnē. VDA *kuroņu* studentiem piešķir arī stipendijas studijām Jēnā un Berlīnē. Latvijas vāciešu kopienas studētveļme Vācijā bija liela, un tā nodrošināja *Curonia's* Jēnas un Berlīnes kopām aktīvu biedru pieplūdumu.⁸⁶

Arī pārējām vācbaltiešu korporācijām bija labi sakari ar vācu universitātēm - ārzemju nodaļas Vācijā nodibinājās korporācijām *Fraternitas Academica* (Berlīnē) un *Rubonia* (Minhenē). No 1924 līdz 1929.gadam pirmo vietu Vācijā studējošo skaita ziņā ieņēma Igaunijas vācbaltiešu korporācija *Fraternitas Academica*, otrajā vietā ierindojās *Curonia*. Gandrīz visās Vācijas augstskolās nodibinās "Studējošo baltiešu apvienības" (*Verband Studierenden Balten*), kuras apvienoja Berlīnē izveidotā "Vācijā studējošo baltiešu galvenā apvienība" (*Hauptverband studierender Balten in Deutschland*).⁸⁷ Šo sakaru nozīme ievērojami aktualizējās pēc neatkarīgas Latvijas valsts nostiprināšanās. Visi vācbaltiešu korporanti (atsevišķi Vācijā dzīvojošie

---

für die deutschen Volksgruppen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1982.- Lüneburg, 1981.- S.120-121.

⁸³ 20.gadu pirmajā pusē salīdzinoši vairāk vācbaltiešu studēja Kēnigsbergā. Vācijas 1923.gada ekonomiskās krīzes apstākļos vācbaltiešiem tas bija īpaši izdevīgi, vēlāk gan situācija mainījās un studētgrībētāji devās uz citām Vācijas pilsētām. Kēnigsbergā studējošie lielākoties visi bija piederīgi kādai no korporācijām, reizēm vācbaltieši iestājās arī kādā Vācijas vāciešu korporācijā, kaut gan tas nebija īpaši izplatīts, to neveicināja arī Vācijas vāciešu attieksme, jo Vācijā (tostarp Kēnigsbergā) vācbaltiešu studentus bieži sauķi par "krieviem" (skatīt: Seraphim E. Das Baltengau Königsberg in Preussen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1928.- R., [1927].- S.112-113.).

⁸⁴ LVVA, 5834.f., 1.apr., 11.l., 2.,3.lp.

⁸⁵ Saiets, ko organizē ar pēckara kārtību Vācijā un Eiropā neapmierinātie vācu kara veterāni.

⁸⁶ LVVA, 5834.f., 1.apr., 11.l., 1.-3.,11.lp.

⁸⁷ Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus... - S.6-7.

vācbaltieši bija arī Vācijas korporāciju biedri) bija apvienoti 1921.gadā dibinātajā "Vācijas baltiešu akadēmiskajā delegātu konventā" (*Der deutsche akademische Delegiertenkonvent in Deutschland*), kas savukārt arī iekļāvās "Vācijā studējošo baltiešu galvenajā apvienībā".⁸⁸

Ņemot par pamatu 1929.gada akadēmisko mūža organizāciju statistiku, varam secināt, ka šajā gadā Vācijā uzturējās ap 800 vācbaltiešu filistru, jeb studijas sekmīgi beigušo korporantu.⁸⁹

Vācbaltiešu akadēmisko aprindu tradicionāli ciešie sakari ar Vāciju veicināja tādu organizāciju darbības formu pārvešanu uz Latviju, kas iepriekš bija raksturīgas tikai Vācijai un Baltijā nepastāvēja. Jau kopš Pirmā pasaules kara gadiem un vācu okupācijas Latvijas vācu sabiedrībā sāka izvērsties jauna veida organizācijas, kuru idejas bija "importētas" no Vācijas. Starp šīm organizācijām, kurās lielākoties apvienojās vēl skolas vecuma jaunieši, minami skauti (*Pfadfinder*), un tiem radniecīgā jauniešu organizācija "Wandervogel" ("Ceļotājputni"), evaņģēliskā jaunatnes apvienība, Vācbaltiešu vecāku apvienības (*Elternverband*) jaunatnes nodaļa u.c., ko kopumā dēvēja par "jaunatnes kustību" (*Jugendbewegung*) un kas bija apvienojusies tā dēvētajā "Jauniešu lokā" (*Jugendring*).⁹⁰ Kaut arī "jaunatnes kustības" viens no svarīgākajiem darbības principiem bija vācu nacionālo vērtību godāšana, uz tradicionālām korporatīvām normām orientētajai vācbaltiešu sabiedrības lielai daļai šo organizāciju darbība bija nepieņemama. Plašajās Latvijas vāciešu akadēmiskajās aprindās valdīja uzskats, ka "jaunatnes kustība" ir vērsta pret vācbaltiešu tradīcijām (tai skaitā individuālismu, korporatīvo principu, tas ir - visu tipiski "baltisko")⁹¹, jo pārņēmusi Vācijā valdošo jaunatnes organizācijas totālo, nivelējošo raksturu. Īpašu satraukumu par šādu Vācijas parauga organizāciju nostiprināšanās iespēju puda vācbaltiešu korporanti, uzskatot, ka gadījumā, ja šīs *Jugendbewegung* tendences

⁸⁸ Siegert C. Die Deutschbaltischen Emigrantenorganisationen in Deutschland und ihr Engagement in Lettland 1920-1930 // *Acta Baltica*.- Königstein im Taunus, 1995.- Bd.33.- S.276-277.

⁸⁹ Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus...- S.7.

⁹⁰ Šlaus V. Jaunatnes kustība Baltijā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 98.-99., 104.lpp.

⁹¹ Rimscha H.von. Um die baltische Zukunft. Jugendbewegung, Korporationen und wir.- R.: Löffler, 1926.- S.8-9.

vācbaltiešu sabiedrībā gūs virsroku, tad vācbaltieši zaudēs "korporatīvo kopības formu" (*korporative Gemeinschaftsform*) un tiem būs sīti "pēdējā stundiņa".⁹²

Lai šādu situāciju nepieļautu, jau 20.gadu vidū vācu akadēmiskās aprindas Latvijā nopietni sāka apsvērt nepieciešamību, kā toreiz teica, "piepildīt vācbaltiešu korporāciju veco formu ar jaunu saturu"⁹³. Proti, studentu korporāciju aprindas centās pielāgoties jaunajai realitātei, kas pieprasīja visai vācbaltiešu (resp. vācu) sabiedrībai pieņemamu nacionāla rakstura ideju paušanu, tādējādi atņemot "jaunatnes kustībai" nišu sabiedrībā. Izvērsās sava veida sacensība par to, kurš būs visnacionālāk noskaņotais un spēs kontrolēt sabiedrisko domu. Tas, savukārt, noveda pie nacionālistisku uzskatu pakāpeniskas nostiprināšanās ne tikai korporāciju aprindās, bet visplašākajās Latvijas vāciešu sabiedrības masās.⁹⁴ Vēlāk – divdesmito gadu nogalē un trīsdesmito gadu sākumam tieši Vācijas parauga *Jugendbewegung* visātrāk pārņēma vācu "atjaunošanās kustības" ideoloģiskās un organizatoriskās normas, ko popularizēja vācu nacionālsociālisti un citi labēji ekstrēmiski Vācijas grupējumi. Ne mazāk straujš bija šo Vācijas vispārējo ideju un nacionālistisko saukļu nostiprināšanās process korporācijās organizētajās vācbaltiešu studentu un akadēmiskajās aprindās. Tomēr korporatīvās aprindas ilgstoši pretojās nacistu organizatoriskajām formām un joprojām par savu prioritāti izvirzīja personības audzināšanu, nevis akli pakļāvās totalitārās "atjaunošanās kustības" sludinātajam vienāda parauga vācieša, ar trafaretu domāšanu, radīšanas nepieciešamībai.

Nacionālsociālisma izplatība Baltijas vāciešos ir bijis visvairāk politizētais starpkaru posma vācbaltiešu sabiedriskās dzīves vēstures temats, kura plašāka iztirzāšana parasti izsaukusi asu emociju uzbangojumu,⁹⁵ tālab arī vācbaltiešu historiogrāfija ir bijusi visai izvairīga temata intensīvā izpētē. Ja arī šim jautājumam vācu vēsturnieki pieskārušies, tad bieži vainu par nacisma popularitāti vācbaltiešu

⁹² Rimscha H.von. Um die baltische Zukunft... - S.8-9, 15-16; Wachsmuth W. Studentenkorporation und Jugendbewegung // Rigasche Rundschau.- 1926.- 1.Juni; Wachsmuth W. Werden, Wesen und Bedeutung der deutsch-baltischen Studentenkorporationen // Baltische Blätter.- 1926.- 1.November.- S.315; Baltische Akademische Blätter.- 1925.- Nr.19.- Dezember.

⁹³ Rimscha H.von. Um die baltische Zukunft... - S.15-16.

⁹⁴ Kā atzīts ievērojamu vācbaltiešu korporantu publicistikā, ja 19.gadsimta nogalē un 20.gadsimta sākumā bija novērojams, ka korporācijās stājās galvenokārt dēļ saviesīgās uzdzīves iespējām, tad pēc Pasaules kara visspēcīgākā korporantus vienojošā motivācija bija tieši nacionāli idejiskā.- Wachsmuth W. Geschichte der Fratemitas Baltica... - S.262-263.

vidū uzvēluši Latvijas un Igaunijas 30.gadu autoritārajiem režīmiem, kas realizējuši nacionālistisku diktatūru un tādējādi veicinājuši nacisma kā protesta reakcijas izplatīšanos vāciešos.⁹⁶ Šāda interpretācija būtu noraidāma, kaut vai tā iemesla dēļ, ka vēl pirms autoritārajiem apvērsumiem Latvijā un Igaunijā galēji labējās idejas un tostarp tā dēvētā "vācu atjaunošanās kustības" ideoloģija vai citiem vārdiem nacisma priekštece bija populāra vācbaltiešu aprindās.⁹⁷

Tā kā vācbaltiešu sabiedrībai bija izteikti korporatīvs raksturs, īpaši daudz vēsturisko liecību ir saglabājies par studentu korporāciju vides attiecībām ar "atjaunošanās kustību". Zīmīgi, ka tieši vācbaltiešu korporāciju aprindas ir bijušas cieši iesaistītas nacionālsociālisma rašanās un nostiprināšanās procesā.

"Atjaunošanās kustības" ideoloģijā bija tādi elementi, kuriem vācbaltiešu korporāciju aprindas izteikti simpatizēja. Svarīgākā no tām bija prasība pēc vācu dominējošā stāvokļa atjaunošanas. Korporācijas, kas pēc dabas vienmēr bija visai nacionāli orientētas, labprāt akceptēja labēji ekstrēmās idejas, kas noraidīja parlamentārās demokrātijas principu. Vācu "atjaunošanās kustības" ideoloģiju varēja viegli pielāgot vācbaltiešu tradicionālajām politiskajām prasībām un šo ideoloģiju korporācijas uzņēma bez ārēji redzamas pretestības. Tomēr nepamatoti būtu apgalvot, ka korporācijās nacionālsociālisms būtu visur izprasts vienādi. Bija gan tādi, kas tūrā veidā pārņēma Vācijas nacionālsociālismu, gan tādi, kas mēģināja Vācijas nacionālsociālismu interpretēt pēc savas izpratnes, pielāgojot to Latvijas apstākļiem. Kopumā gan pret nacionālsociālismu bija vērojama pozitīva nostāja, jo tas sludināja vāciešu tautas tiesības uz dominanti vāciskajā "Viduseiropā", kas vietējiem Latvijas vāciešiem šķita īpaši vilinoši.

Visvairāk vēsturisko liecību par simpatizēšanu politiskajam ekstrēmismam ir saglabājies par korporāciju *Rubonia*.

---

⁹⁵ Mickwitz G.von. Erhard Kroeger...- S.163.

⁹⁶ Šādu uzskatu atbalsta, piemēram, pazīstamais vācbaltiešu vēsturnieks Vilfrids Šlaus.- Schlau W. 1914-1939: Ein Überblick // Jahrbuch baltischen Deutschtums 1997.- Lüneburg.- 1996.- S.74.

⁹⁷ Parasti šādu viedokli īpaši uzsver nevāciskas izcelsmes vēsturnieki. Līdztekus Baltijas valstu vēsturniekiem šajā sakarā būtu minams poļu vēsturnieks Andžejs Topijs, kurš savā vācu minoritātei Latvijā un Igaunijā veiktajā darbā pievērsies arī plašajai nacionālsociālisma ietekmei abu valstu vācu minoritātē. Pēc autora domām, vislielākos panākumus nacionālsociālisms guvis tieši Latvijas vācu minoritātē.- Topij A. Mniejszość niemiecka na Łotwie i w Estonii 1918-1939/41.- Bydgoszcz: Wydawn. Uczelniane WSP, 1998.- Str.489, 343-376, 376.-398.

Beidzamie Pirmā pasaules kara gadi *ruboņus* bija svaidījuši no Rīgas un Maskavu un atpakaļ.⁹⁸ 1917.gada rudenī daudzi no tobrīd Maskavā studējošiem *ruboņiem* paši bija liecinieki lielnieku apvērsuma seku represīvajai dabai. Krievijas notikumi vācbaltiešu studentos radīja antipātijas pret lielnieciskajām idejām un lika atgriezties Baltijā, kura bija nonākusi vācu militārajā kontrolē.⁹⁹ Tomēr arī šeit *ruboņi* ilgstoši nejutās drošībā. Pēc 1918.gada novembra vētrainajiem notikumiem ievērojams skaits *Rubonia's* filistru emigrēja no Baltijas rietumu virzienā. Tādējādi vēlākajos gados *Rubonia* starp citām vācbaltiešu korporācijām izcēlās tieši ar lielo ārzemēs dzīvojošo korporantu (filistru) īpatsvaru, no kuriem ap 60% dzīvoja Vācijā¹⁰⁰, arī studējošie *ruboņi* īpaši iecienījuši bija tieši Vāciju.¹⁰¹ Lielākā daļa no Vācijas *ruboņiem* koncentrējās Dienvidvācijā, Minhenē.¹⁰²

1921.gada 19.maijā pēc *Rubonia's* filistra Maksa fon Šeibnera-Rihtera (*M.E.von Scheubner-Richter*)¹⁰³ ierosinājuma 5 *Rubonia's* filistri (M.Šeibners-Rihters, Arno Šikedancs (*A.Schickedanz*), Alfreds Rozenbergs (*A.Rosenberg*), Herberts Bergmans (*H.Bergmann*) un daudzkārt pieminētais Oto fon Kursels) nolemj nodibināt atsevišķu šīs korporācijas kopu Minhenē.¹⁰⁴

Šajā laikā Minhene bija kļuvusi par vācu nacionālsociālisma dzimšanas vietu, te atradās vācu nacionālsociālistu pazīstamākās pulcēšanās ietas. Visiem nosauktajiem *ruboņiem* (mazākā mērā H.Bergmanim) laika gaitā izvērās cieši sakari ar tobrīd vēl politiski ļoti nepieredzējušiem un jauniešiem Vācijas nacionālsociālistiem. No *ruboņu* grupas visātrāk vācu nacistiem piesienas A.Rozenbergs (jau 1919.gadā viņš nonāk kontaktā ar Ā.Hitleru). Izmantojot Rozenberga starpniecību, 1921.gadā sakarus ar

⁹⁸ *Rubonia* darbojās Rīgas politehnikuma paspārnē, kara laikā tas tika evakuēts uz Maskavu.

⁹⁹ *Rubonia's* darbības periodu Maskavā aprakstījis aktīvs *Rubonia's* biedrs, nākamais vācu nacionālsociālistu ideologs, vācbaltietis Alfrēds Rozenbergs.- Rosenberg A. *Rubonia im Exil // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben...* - S.185-190.

¹⁰⁰ *Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.9.-15*

¹⁰¹ Piemēram, 1933.gadā no 12 studijas beigušajiem *Rubonia's* biedriem, 6 augstāko izglītību bija ieguvuši Vācijā (Minhenē, Hamburgā, Rostokā un vāciskajā brīvpilsētā - Dancigā).- *Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.9.-15.*

¹⁰² *Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben...* - S.182; Saskaņā ar 1933.gada datiem Vācijā dzīvoja 52 *Rubonias* filistri.- *Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.-November.- Nr.1.- S.10.-11.*

¹⁰³ *Album Rubonorum 1875-1972.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co.], 1972.- S.148.*

¹⁰⁴ *Kursell O.von. Rubonia in München // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben...* - S.191; *Album Rubonorum 1875-1972...* - 142, 148, 164-165.

NSDAP nodibina pārējie šeit minētie Minhenē dzīvojošie *Rubonia's* biedri.¹⁰⁵ Tallinā dzimušajam vēlākajam vācu nacistu ideologam A.Rozenbergam un Rīgā dzimušajam M.Šeibneram-Rihteram, kas kļuva par vienu no tuvākiem Ādolfa Hitlera līdzgaitniekiem, izveidojās visciešākie sakari ar vācu nacistiem. Atsevišķi vēsturnieki Šeibneram-Rihteram pat piedēvē nopelnus paša Ā.Hitlera (*sic!*) iesaistīšanās plašākās antisemītiska un antilielinieciska rakstura sabiedrības grupās.¹⁰⁶ Bez abām pieminētajām personām ievērojamas sociālpolitiskas aktivitātes Vācijā izvērta *rubonis*, Berlīnes Universitātes profesors O.Kursels, kas divdesmito gadu otrajā pusē izveidoja nacistam simpatizējošu vācbaltiešu organizāciju “Baltijas Brālība” (*Baltische Bruderschaft*), redzamus amatus nacistu partijā ieņēma arī *rubonis* A.Šikedancs, kā arī Haralds Zīverts (*H.Siewert*) – vēl viens *Rubonia's* biedrs.¹⁰⁷ Savukārt 1933.gadā vācu nacionālsociālistu trieciennieku žurnāla “Die SA” galvenā redaktora postenī nonāca bijušais rīdzinieks, *rubonis* Heinrihs Geists (*H.R.Geist*), kas M.Šeibnera-Rihtera vadībā 1918.gadā bija strādājis Vācijas armijas virspavēlniecības preses dienestā Latvijas teritorijā.¹⁰⁸

Visas šeit nosauktās personas izteikti interesēja ārpolitiska rakstura jautājumi. 1933.gada 31.martā, nodibinoties Vācu nacionālsociālistiskās strādnieku partijas Ārlietu nodaļai (*Aussenpolitisches Amt der NSDAP*, jeb *APA*), par tās vadītāju kļuva pats A.Rozenbergs, par otro cilvēku (*Stabsleiter des APA*) šajā institūcijā kļuva A.Šikedancs, bet iepriekš pieminētais H.Zīverts, kļuva par Austrumeiropas vācu emigrantu nodaļas vadītāju, savukārt O.Kursels nodarbojās ar tautas vāciešu problēmām un līdzdarbojās “Tautas vāciešu centrāles” izveidē.¹⁰⁹ Tādējādi Baltijas izcelsmes vācieši no *Rubonia's* ieguva visai ievērojamu lomu Vācijas ārpolitiku īstenojošā institūcijā. Te gan uzreiz jāatzīst, ka īpašu aktivitāti saistībā ar Baltijas

¹⁰⁵ Boehm M.H. *Baltische Einfüsse auf die Anfänge des Nationalsozialismus // Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1967.- Hamburg, 1966.- S.60, 65. Visvēlāk (1925.gadā) nacistu partijā iestājas O.Kursels.- Davidson M.G. *Kunst in Deutschland 1933-1945: eine wissenschaftliche Enzyklopaedie der Kunst im Dritten Reich.*- Tübingen: Grabert, 1988-1995.- Bd.2.- S.347.

¹⁰⁶ Bullock A. *Hitler und Stalin. Parallele Leben.*- Berlin: Siedler, 1991.- S.123.

¹⁰⁷ Boehm M.H. *Baltische Einfüsse auf die Anfänge des...*- S.56-69; Kuusisto S. *Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Aussenpolitik 1933-39.*- Helsinki: SHS, 1984.- S.55; *Mitteilungen aus der Rubonia.*- 1933.- November.- Nr.1.- S.10.-15.

¹⁰⁸ *Album Rubonorum 1875-1972...*- S.179.

¹⁰⁹ Kuusisto S. *Alfred Rosenberg in der...*- S.55. Skatīt arī 89.lpp.

valstīm APA neizrādīja, drīzāk tā īstenoja jau ierasto Vācijas austrumu politikas kopvirzienu.

Rozenbergs, Šeibners-Rihters, Kursels un Šikedancs bija pavediens, kas vācbaltiešus Vācijā un Baltijā saistīja ar nacistiem. Vācbaltieši šo saikni zināja un nepieciešamības gadījumā varēja izmantot.¹¹⁰ *Rubonia's* biedrs Hugo Vitroks (*H.Wittrock*)¹¹¹ vēl Otrā pasaules kara laika sarakstē ar A.Rozenbergu piemin 1923.gada *Rubonia's* maija komeršu Minhenē, kura laikā "daudzi" *Rubonia's* biedri pieslējušies vācu nacistiem. Vitroks apgalvo, ka toreiz viņš bijis tas, kurš ar *Rubonia's* palīdzību nacismu "pārnesis" uz Rīgu, kur ar tā popularizēšanu kļuvis pazīstams vietējā vācu sabiedrībā.¹¹² Turpretim Latvijas Politpārvaldes materiāli liecina, ka "nacisma pārvešanā" uz Latviju drīzāk bija vainojams vācbaltietis Heinrihs Liders-Līrs (*H.Lüder-Lühr*), kas strādādam vācu laikrakstā "Ostland" ("Austrumzeme"), regulāri kursēja starp Rīgu un Berlīni.¹¹³ Pavisam pārsteidzoši ir tas, ka arī Liders-Līrs bija *Rubonia's* filistrs.¹¹⁴

Līdztekus citiem ar Baltiju saistītiem vācu nacionālsociālistu politiķiem¹¹⁵, visi Minhenē dzīvojošie *ruboņi* stiprināja NSDAP antisemītisko orientāciju un

¹¹⁰ Vācu vēsturniece K.Zīgerte norāda, ka minēto *Rubonia's* biedru sakarus ar nacionālsociālistiem daudzas personas 20.-30.gados izmantojušas, lai iegūtu kontaktu ar pašu Hitleru vai citām ietekmīgām personām no nacistu aprindām. Uz līdzīgu *Rubonia's* funkciju norādījis arī latviešu korporācijas *Letonia* filistrs, vēlākais Latvijas sūtnis Tallinā un Berlīnē Edgars Krieviņš (Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit. Versuch einer politischen Einordnung // Von der Oberschicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning].- Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997.- S.337; Krieviņš E. Viņas dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi.- Melburna: Austrālijas latvietis, 1966.- 198.lpp.).

¹¹¹ Rīgas virsbirģermeistars vācu okupācijas periodā (1941-1944).

¹¹² H.Vitroka vēstule A.Rozenbergam 1942.gada 27.jūlijā.- Wittrock H. Kommissarischer Oberbürgermeister von Riga 1941-1944: Erinnerungen.- Lüneburg: Nordland-Druck, 1979.- S.107.

¹¹³ LVVA, 3235.f., 3.apr., 152.l., 53.lp.; 3724.f., 1.apr., 9593.l., 267.-268.lp.

¹¹⁴ Album Rubonorum 1875-1972...- S.193-194.

¹¹⁵ Bez jau pieminētās *Rubonia's* biedriem ļoti ievērojama persona nacistu partijā bija vācbaltietis, Adrians Rentelns (*A.Renteln*), kas no 1928.gada vadīja nacionālsociālistisko studentu kustību, no 1929.gada - nacistu skolēnu savienību un no 1931.gada - *Hitlerjugend'u*. Arī citiem Hitlera līdzgaitniekiem bija vairāk vai mazāk ciešāki sakari ar vācbaltiešiem. Hitlera hierarhijā ievērojamā persona, kara lidotājs, vēlākais Vācijas reihstāga prezidents un Prūsijas ministru prezidents Hermanis Gērings (*H.Göring*) no mātes puses bija rados ar Latvijas teritorijā dzīvojošo vācbaltiešu baronu fon

līdzdarbojās nacistu ideoloģijas radīšanā un nostiprināšanā.¹¹⁶ *Ruboņus* Minhenē vienoja kopīgā Baltijas izcelsme un politiskās pārliecības raksturīgākās kopīgās iezīmes - noraidoša attieksme pret pēckara starptautisko kārtību, tostarp neatkarīgajām Baltijas valstīm, antikomunisms un antisemitisms.¹¹⁷ Atsevišķos nevācu izcelsmes vēsturnieku darbos pat šajā sakarā var atrast apgalvojumu, ka nacistu aprindās antisemitisms tieši Baltijas izcelsmes vāciešiem ir bijis visvairāk izteikts¹¹⁸, kas, acīmredzot, skaidrojams ar vācbaltiešu kultūrvēsturisko pieredzi teritorijā, kur tiem bijis jākonkurē ar citām vairākumā esošām tautībām.

Rozenberga un Šeibnera-Rihtera personas bija īpašas nevis ar to, ka aiz tām slēpās ietekmīgas grupas vai masas, kuras tās piesaistīja nacismam. Iespējams, liela

Rozenu (*von Rosen*) dzimtu. Savukārt Hitlera valdības lauksaimniecības ministrs Valters Darē bija apprecējis Igaunijas vācu muižnieci (*Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.622; Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938). - [Stokholma]: Daugava, 1982.- 433.lpp.; Krieviņš E. Viņās dienās... -159.lpp.*).

¹¹⁶ Rozenbergs izstrādāja NSDAP antisemitisma pamatojumu, publicēja tā dēvēto "Cionas gudrajo protokolus" (*Rosenberg A. Die Protokole der Weisen von Zion und die jüdische Weltpolitik.- München: Deutscher Volksverlag, 1924.- 160 S.*), kas pēc nacistu domām kalpoja kā pierādījums ebreju savvērestībai pret pasauli un publicēja savu nozīmīgāko antisemitisma garā ieturēto liela apjoma literāri filozofisko darbu "20.gadsimta mīts" (*Rosenberg A. Der Mythos des 20.Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit.- München: Hoheneichen-Verlag, 1934.- 712 S.*); O.fon Kursels, būdams mākslinieks (sīkāk par viņa māksliniecisko darbību skatīt: *Hagen K. Lexikon deutschbaltischer bildender Künstler. 20.Jahrhundert.- Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1983.- S.80*), savu antisemitisko attieksmi puda zīmējumu veidā, 1921.gadā viņš izdod karikatūru sēriju, kas bija veltīta ebrejiem kā pasaules revolucionāriem; A.Šikedancs 1927.gadā izdod antisemitiska rakstura grāmatu "Ebreji - pretrase" (*Schickedanz A. Das Judentum – eine Gegenrasse.- Leipzig: Weichser, 1927.- 32 S.*).

¹¹⁷ Vācu historiogrāfijā visai plaši un argumentēti pārstāvēts viedoklis, ka, piemēram, 19.gadsimta pēdējā trešdaļā tieši vāciešu studentu korporācijas kļuva par antisemitisma "akadēmisko nesējslāni", turklāt šī iezīme tiek attiecināta arī uz periodu līdz Otrā pasaules kara beigām. Vācu vēsturnieks Norberts Kampe kā galveno veicinošo iemeslu antisemitisma izplatībai min 1880.gada vasarā vācu studentu uzsākto kampaņu (*Antisemitenpetitionen*) pret Vācijas valdības ieplānoto juridiskās līdztiesības iedibināšanu starp vāciešiem un Vācijas ebrejiem. Jau tad vācu akadēmiskās mūža organizācijas, jeb korporācijas, dēvējot ebrejus par neāriskas rases pārstāvjiem, arvien striktāk norobežojās no tiem un izslēdza no Vācijas studentu korporācijām.- Kampe N. Studenten und "Judenfrage" im Deutschen Kaiserreich. Die Entstehung einer akademischen Trägerschicht des Antisemitismus.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.- S.13, 23, 212.

¹¹⁸ Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der... - S.12-13.

nozīme Vācijā nebija arī abu Baltijas izcelsmei, kas drīzāk uzskatāma par traucēkli, jo daudzi to varēja saistīt ar Vācijas realitāšu pietiekošu nepārzināšanu. Šie abi vācbaltieši nacistiskajā "atjaunošanās kustībā" galvenokārt bija ievērojami tieši kā personības. Viens no aktīvākiem Minhenes *ruboņiem* Šeibners-Rihters (tieši viņam bija vislielākie nopelni *Rubonia's* kopas izveidē Minhenē)¹¹⁹, bija ļoti sabiedriska, diplomātiska personība, kas apbrīnojami ātri atrada un nodibināja politiski nepieredzējušajiem nacistiem nepieciešamos kontaktus valstiskā un sabiedriskā līmenī, kā arī sarūpēja nepieciešamos finansu līdzekļus un konsultēja Hitleru ārpolitiskos jautājumos. Ar Šeibnera-Rihera palīdzību vācu nacionālsociālisti nodibina labus kontaktus ar Ungārijas ietekmīgām aprindām.¹²⁰ Šeibnera-Rihera politiskie un finansiālie sakari sniedzās gan līdz vācu rūpniecības magnātiem, gan prūšu junkuriem, aristokrātiem un baznīcas aprindām. Finansiālajā aspektā viņam lieti noderēja korporācijas kontakti, jo *Ruboniā* bija vairāki ļoti ietekmīgi vācbaltiešu uzņēmēji ar plašiem sakariem Vācijā.¹²¹ Viņam bija ļoti labi kontakti arī ar turīgajiem Krievijas emigrantiem, kā, piemēram, ģenerāli Biskupski un toņmantinieku lielhercogu Kirilu, kas, starp citu, tobrīd plānoja gāzt Krievijā valdošo lielinieku kliķi.¹²² Hitlers par Šeibneru-Rihteru pat kādreiz bija izteicies, ka Šeibners-Rihters,

¹¹⁹ Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben... - S.193.

¹²⁰ Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der... - S.184. Hitlers savā tā dēvētajā "otrajā grāmatā" Ungāriju kopā ar Itāliju un Lielbritāniju bija ieskaitījis Vācijas stratēģisko sabiedroto skaitā, tādēļ labu sakaru nodibināšana ar Ungāriju nacistiem bija konceptuāli ļoti svarīgi.- Hitler A. [Zweites Buch] Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Eingeleitet und kommentiert von G.L.Weinberg.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1961.- S.177-178, 216-217.

¹²¹ Starp *Rubonia's* biedriem bija tādi pazīstami vācbaltiešu uzņēmēji un eksportfirmu vadītāji kā Pauls Bēms (*P.Boehm*) - ģipša un tā izstrādājumu fabrikas "Paul Boehm" vadītājs un līdzīpašnieks, Hugo Vitroks (*H.Wittrock*) - vairāku apdrošināšanas sabiedrību īpašnieks un Tirgotāju bakas direktoru padomes loceklis, kā arī viens no visietekmīgākajiem vācbaltiešu uzņēmējiem starpkaru perioda Latvijā - Karls Lēzers (*C.Loesser*), kas jau 1918.gadā bija iesaistīts "Baltijas valsts" koncepciju īstenojošu vācbaltiešu organizāciju darbā, bet pēcāk vadīja vairākus lielus vācbaltiešu uzņēmumus un administrēja bankas.- Album Rubonorum 1875-1910.- R.: Buchdruckerei des Rigaer Tageblatts, 1910.- S.109, 127-128, 132-133; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.84, 467. Skatīt arī 117.-118.lpp.

¹²² Padomju perioda ideoloģiski sakāpinātajā historiogrāfijā tika uzsvērts, ka Šeibners-Rihters bija kalpojies cara slepenajā dienestā - *ohrankā* - un visādi citādi esot bijis necilvēcisks "tumšs tips" (Meļņikovs D., Čornaja L. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers.- R.: Avots, 1985.- 44.lpp.).

lūk, esot panācis to, ka viņam, Hitleram, "atvērušās visas durvis".¹²³ Atšķirībā no sava jaunākā korporācijas biedra Alfrēda Rozenberga, Šeibneru-Rihteru viņa vienaudži raksturojuši kā mazāk iedomīgu un kompleksainu, kā tādu, kas jau labi sen sevi pierādījis kā sabiedriski aktīvs cilvēks, jo jau 1905.gada revolūcijas laikā iesaistījies vācbaltiešu paš aizsardzības spēkos pret revolucionāro kustību Latvijas teritorijā.¹²⁴ Nenoliedzami raksturīgākā pazīme, kas abus spēja politiski vienot, bija radikālais nacionālisms. Abas šīs personas ir pieskaitāmas Hitlera kustības sākotnējam kodolam.

Līdztekus otram vācbaltietim - A.Rozenbergam - Šeibners-Rihters kļuva par nacistu stratēģi, ietekmīgu partijas sponsoru¹²⁵ un vārda vistiešākajā nozīmē Hitlera līdzgaitnieku. 1923.gada 9.novembrī, Ā.Hitlera sarīkotā, tā dēvēta Minhenes "alus puča" (valsts apvērsuma mēģinājuma) laikā¹²⁶ Šeibners-Rihters atradās blakus Hitleram, kad Bavārijas policija atklāja uguni uz pučistu gājieni. Šeibneru-Rihteru nāvējoši ievainoja un viņš kritienā norāva zemē arī Hitleru, tā izglābjot viņam dzīvību.¹²⁷ Viņa bojāeja bija liels trieciens *Rubonia*'i. Korporācijas 50.gadadienai veltītajā izdevumā Šeibnera-Rihtera zaudējums ar dziļu cieņu tika raksturots kā "paš aizliedzīga uzpurēšanās saviem ideāliem un fīreram".¹²⁸ Šeibners-Rihters Hitlera Minhenes puča sakarā bija vienīgā persona, kas tika īpaši izcelta (acīmredzot, savas bojāejas un baltiskās izcelsmes dēļ) tā laika Latvijas presē, kura viņu atminējās kā "vācu okupācijas cenzoru Rīgā 1918.gadā".¹²⁹ Minhenes pučs atstāja zināmu ietekmi

¹²³ Boehm M.H. Baltische Einfüsse auf die Anfänge des... - S.57.

¹²⁴ Turpat.

¹²⁵ Somu vēsturnieks, A.Rozenberga biogrāfijas pētnieks Sepo Kūsisto uzskata, ka tieši pateicoties Šeibnera-Rihtera lielajam naudas makam un dāsnajai partijas sponsorēšanai, viņš ieguvis tik lielu ietekmi nacistu kustībā.- Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der... - S.13.

¹²⁶ Par Vācijas nacionālsociālistu plāniem un par Ā.Hitlera nodomu kļūt par Bavārijas un visas Vācijas diktatoru Latvijas kreisā prese lasītājus jau brīdināja ilgi pirms paša apvērsuma mēģinājuma.- Sociāldemokrāts.- 1923.- 2.,3.,11.oktobris.

¹²⁷ 1935.gadā, jau nacistu Vācijā, Šeibners-Rihters kopā ar pārējiem kritušajiem 16 puča dalībniekiem tika pārapbedīts zem īpaša šim notikumam par godu izveidota memoriāla.- Schot B. Nation oder Staat? Deutschland und der Minderheitenschutz. Zur völkerbundspolitik der Stresemann-Ära.- Marburg/Lahn: Herder-Institut, 1988.- S.92; Boehm M.H. Baltische Einfüsse auf die Anfänge des Nationalsozialismus // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1967.- Hamburg, 1966.- S.62.

¹²⁸ Kursell O.von. Rubonia in München... - S.194.

¹²⁹ Sociāldemokrāts.- 1923.- 13.novembris. 1918.gada novembrī Šeibners-Rihters bija Vācijas sūtņa Baltijā Augusta Vinniga palīgs un vācu pārstāvniecības Rīgā vadītājs.- Brüggemann K. Max Ervin von Scheubner-Richter (1884-1923)- der „Führer des Führers“? // Deutschbalten, Weimarer Republik und

uz Latvijas politisko klimatu. Kaut gan Vācijas notikumi īpašu satraukumu Latvijā neizraisīja,¹³⁰ tie stimulēja Latvijas kreisās preses agresivitāti pret saviem politiskajiem oponentiem no labējās nometnes, kas bieži tika asociēta ar korporāciju vidi.¹³¹

Varbūt tieši tas, ka vācbaltiešu studentu korporācijas *Rubonia* rindās bija tik prominenti vācu nacistiskās partijas darbinieki, mudināja arī Latvijā esošos šīs korporācijas biedrus pieņemt nacistu paustās pamatnostādnes. 1933.gadā pēc *Rubonia* Filistru biedrības Berlīnē ierosinājuma tiek pieņemts lēmums korporācijas Komānā iekļaut sadaļu, kas liedza tajā uzņemt neāriešus. Šāda lēmuma formālais mērķis bija iestāšanās par vāciskuma (*deutsche Belange*) saglabāšanu korporācijā un to praksē sāka pielietot arī visas pārējās vācbaltiešu korporācijas Latvijā.¹³²

Spilgts, ar korporāciju vidi saistīts fenomens ir 1929.gadā Berlīnē dibinātā vācbaltiešu organizācija "Baltijas Brālība",¹³³ kas kā domu biedru grupējums ar īpašiem statūtiem pastāvēja jau kopš 1926.gada 6.aprīļa.¹³⁴ "Baltijas Brālība" darbojās šeit jau pieminētā *Rubonia's* filistra un ciešā vācu nacistu līdzgaitnieka O.Kursela vadībā.¹³⁵ Šajā organizācijā bija apvienojušās politizētākās vācbaltiešu aprindas Vācijā (emigranti), tai piedrojošās arī Latvijā un Igaunijā dzīvojošie vācieši.

Drittes Reich / Hrsg. von M.Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- Bd.1.- S.125; Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit...- S.337.

¹³⁰ Daži laikraksti šo notikumu atspoguļo tikai ar Latvijas Telegrāfa Aģentūras īsziņu starpniecību un nacionālsociālistu saistību ar Baltijas vāciešiem šajā sakarā nepiemin, uzskatīdami, ka Mīnhenes pučs ir tikai viens no nedaudzajiem krīzes izpausmes veidiem Vācijā 1923.gadā (skatīt: Brīvā Zeme.- 1923.- 11.,12.,13.novembris; Latvis.- 1923.- 10.,11.novembris).

¹³¹ Latvijas kreisi orientētā prese tieši kopš 1923.gada "Mīnhenes alus puča" laikiem nacionālsociālistu un fašistu kustību sāka pastiprināti saistīt ar studentu un studentu korporāciju aprindām, korporācijas bieži saukājot par "fašistiskām" (Sociāldemokrāts - 1923.- 14.novembris). Arī pirms Hitlera puča mēģinājuma kreisā Latvijas prese nespēja sadzīvot ar studentu korporāciju aprindām.

"Sociāldemokrāts", piemēram, korporantus konsekventi saukāja par "dzērājiem", "reakcionāriem", "strādnieku sitējiem" un "viņu demonstrāciju jautājumiem" (Sociāldemokrāts.- 1923.- 2.,7.oktobris).

¹³² Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.6.

¹³³ 1936.gadā pēc Vācijas valdības rīkojuma "Baltijas Brālību" likvidē kā neatbilstošu nacistisko organizāciju uzbūves normām.- Taube A., Thomson E., Garleff M. Die Deutschbalten Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft // Schlau W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- S.92.

¹³⁴ LVVA, 5921.f., 2.apr., 326.l., 5.-7., 9.lp.

¹³⁵ Grimm C. Die Baltische Bruderschaft.- Hannover: Hirschheydt, 1977.- S.18, 43.

Sākotnēji organizācija sastapās ar visai ievērojamu pretestību vācbaltiešu sabiedrībā, jo organizācijas pamatnostādnes (akla pakļaušanās vadībai un strikta subordinācija) bija vērstas pret vācbaltiešu korporāciju vidē pieņemto individuālisma (personības audzināšanas) principu. 20.- 30.gadu mijā “Baltijas Brālībai” pakāpeniski izdevās izvērsties par ievērojamāko vācbaltiešu domas centru Vācijā.¹³⁶ Organizācija nodarbojās ar plānu kalšanu par jauniem vācbaltiešu identitātes principiem, kas lielākoties bija balstīti uz vācu “atjaunošanās kustības” (nacisma) ideoloģijas.¹³⁷ Jau kopš divdesmito gadu beigām “Baltijas Brālība” centās panākt, lai tās viedokli un ieteikumus Vācijas sakaros ar Baltiju ņemtu vērā Berlīnes varas iestādes. Īpaši tas attiecās uz Vācijas finansējuma sadali, kas bija paredzēts Baltijas vāciešu organizāciju un sociālpolitiskās dzīves pabalstīšanai.¹³⁸ Kopš 1932.gada šī organizācija jau atklāti sāka iestāties par “austrumu teritoriju atgūšanu” vācu kontrolē.¹³⁹

Kaut gan “Baltijas Brālību” vadīja *rubonis* Kursels, kas tajā jau ilgi pirms šīs organizācijas oficiālās nodibināšanas bija iesaistījis atsevišķas citas savas korporācijas biedrus,¹⁴⁰ īpaši spilgti saistība ar šo organizāciju izpaudās korporācijai *Fraternitas Rigensis*. Vācbaltiešu emigrantu preses redzamākā persona, Rīgā dzimušais H.fon Rautenfelds (šeit daudzkārt pieminētā izdevuma “Baltische Blätter” galvenais

¹³⁶ Vācu vēsturniece Karla Zīgerte, kas norādījusi uz šiem aspektiem un izvērtējusi “Baltijas Brālības” attiecības ar pārējām vācbaltiešu emigrantu organizācijām, uzskata, ka 30.gadu pirmajā pusē “Baltijas Brālībai” izdevās iegūt ideoloģisko kontroli Vācijā pastāvošajās Baltijas vāciešu organizācijās, tostarp arī virsorganizācijā “Baltijas darba savienība” (*Baltische Arbeitsgemeinschaft*). “Baltijas Brālības” ietekmes kāpums ir cieši saistāms arī ar vispārējo “atjaunošanās kustības” (nacisma) uzskatu popularitātes kāpumu vācu sabiedrībā 30.gadu pirmajā pusē.- Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit...- S.333-335, 337.

¹³⁷ LVVA, 5921.f., 2.apr., 326.l., 5.-7.,9.lp.; 440.l., 1.-12.lp. Izvērtējot “Baltijas Brālības” statūtus un aktivitātes, Latvijas Polītpārvalde uzskatītāja to par fašistisku, noslēgtu organizāciju, kas apvieno “melns bruņiniekus” un savu darbību motivē ar vāciešu privilēģētā statusa (“veco laiku”) atgriešanu (no tā izrietēja šīs organizācijas pretvalstiskais raksturs).- LVVA, 3235.f., 3.apr., 150.l., 55., 117.lp.; 3724.f., 1.apr., 9593.l., 259.lp.

¹³⁸ Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit...- S.337.

¹³⁹ Saskaņā ar 1932.gada 2.aprīļa “Baltijas brālības” Berlīnē notikušās sapulces (“konventa”) materiāliem, kas tika nosūtīti arī Vācbaltiešu Tautas apvienībai Rīgā.- LVVA, 5921.f., 2.apr., 439.l., 28.-29., 32.lp.

¹⁴⁰ “Baltijas Brālības” bija vismaz divi citi *rubonieši*, abi dzimuši Latvijas teritorijā - Herberts Dumfs (H.Dumpf) un Voks fon Rutkovskis-Pobogs (W.A.L. von Rutkowski-Pobog).- Album Rubonorum 1875-1972...- S.195, 208.

redaktors)¹⁴¹ ieņēma otro nozīmīgāko amatu “Baltijas Brālībā”, viņš bija *Fraternitas Baltica* biedrs, bet ar *Fraternitas Rigensis* bija cieši saistīts, jo šīs korporācijas loceklis bija viņa tēvs.¹⁴² No *Fraternitas Rigensis* “Baltijas Brālībā” iesaistījās vairākas Latvijas vāciešu sabiedrībā tolaik pazīstamas personas: pedagogi Otto Hencelts (*O.Hentzelt*), Alfreds Šēnfelds (*A.Schönfeldt*), ārsti Harolds Šeinplugs (*H.Scheinflug*) un Herberts Bernsdorfs (*H.Bernsdorf*), gaīdznieks Heinrihs Ozolings-Fēre (*H.Ohsoling-Fehre*).¹⁴³ Jau 1933.gadā saistībā ar Šēnfeldu izvērsās plašs skandāls - 14.decembrī Izglītības ministrija Šēnfeldam aizliedz strādāt par skolotāju Rīgas Vācu valsts ģimnāzijā, pamatojoties uz viņa saistību ar “Baltijas Brālību”.¹⁴⁴ 1935.gadā par darbošanos šajā nelegālajā organizācijā Šēnfeldam kopā ar vēl diviem viņa korporācijas līdzgaitniekiem Ozolingu-Fēri un Šeinplugu piespriež 5 mēnešus ieslodzījumā.¹⁴⁵ Interesanti, ka vēlāk, jau pēc kara, *Fraternitas Rigensis* nemaz necentās slēpt savu biedru piederību “Baltijas Brālībai” (starpkaru perioda Latvijā tā taču bija atzīta par pretvalstisku!) un tiem piespriedo sodu, uzskatot to par atzinības vērtu varonības izpausmi, kas jāpiemin korporācijas biedru biogrāfiskajā albūmā. Divi no pieminētajiem (H.Ozolings-Fēre un O.Hencelts) vēlāk aktīvi līdzdarbojās arī nacistiskajā “Kustībā”¹⁴⁶, bez tam, vienlaicīgi šīs abas personas kopā ar Šēnfeldu ieņēma svarīgus amatus Vācbaltiešu Tautas apvienības vadībā (prezidijā).¹⁴⁷ “Kustībā” vēlāk darbojās arī “Baltijas Brālības” aktīvistis – Iršu

¹⁴¹ Skatīt arī 70., 144.lpp.

¹⁴² Viņš bija lēmēj institūcijas, tā dēvētā *Kapitel*l vadītājs.- LVVA, 5921.f., 2.apr., 440.l., 10.lp.; Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis 1823-1979*.- [Hamburg]: Der Philisterverband der *Fraternitas Rigensis*, 1981.- S.328.

¹⁴³ Album fratrum Rigensum 1823-1939...- S.87, 88, 92; Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis 1823-1979*...- S.441, 457, 469; LVVA, 1632.f., 2.apr., 436.l., 2.-5.lp.

¹⁴⁴ LVVA, 1632.f., 2.apr., 436.l., 2.-5.lp.; Visai simboliski, ka jautājums par Rīgas vācu skolotāju vispārēju simpatizēšanu nacionālsociālismam tikai izskatīts arī starpkaru posma pēdējās Saeimas sēdes laikā 1934.gada 15.maijā.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1934.gads.- R., [b.g.]- 231.-232.sl.

¹⁴⁵ Album fratrum Rigensum 1823-1939...- S.87, 92, 93; Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis 1823-1979*...- S.441, 469.

¹⁴⁶ LVVA, 3235.f., 3.apr., 150.l., 117., 138.lp.

¹⁴⁷ Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis 1823-1979*...- S.441, 457, 469.

kolonijas centrālās skolas direktors Eduards Neanders (*E.Neander*), kas bija korporācijas *Curonia* biedrs.¹⁴⁸

No pieminētajiem politiskajiem darboņiem, ievērtības cienīgs ir Ozolings-Fēre, kurš vadīja vēl 30.gadu pirmajā pusē “Kustības” pilnīgā kontrolē nonākušo Vācbaltiešu jaunatnes apvienību un spēja savienot savas politiskās aktivitātes ar palīgmācītāja amata pildīšanu Sv.Pētera baznīcā Rīgā.¹⁴⁹ Ozolings-Fēre bija uzskatāmākā saikne, kas saistīja “Kustību” ar autonomo vācu luterisko baznīcu Latvijā. Zīmīgi, ka Ozolings-Fēre un vācu draudžu bīskaps (augstākais garīdznieks) Peters Pelhaus (*P.H.Poelchau*) abi bija vienas korporācijas - *Fraternitas Rigensis* - biedri un bieži kopā kalpoja Sv.Pētera baznīcā, kas pēc Rīgas Doma kļūšanas par luterāņu arhibīskapa katedrāli 1931.gada nogalē, bija palikusi par vienīgo vācisko baznīcu Vecrīgā.¹⁵⁰ 30.gadu vispārējās politizācijas apstākļos, arī praktizējošie vācu mācītāji, kuru lielākā daļa bija korporanti (īpaši korporāciju *Curonia*, *Fraternitas Rigensis* biedri)¹⁵¹, visai lojāli izturējās pret nacismu. Tādējādi arī reliģiskie rituāli nebija pasargāti no “atjaunošanās kustības” ietekmes. Politpārvaldes rīcībā bija informācija, ka 30.gadu nogalē vācu luterāņu baznīca Latvijā saņēmusi pat īpašus norādījumus un rekomendācijas no Berlīnes par politikas vietu sprediķos, kur bija ieteikts nepraktizēt pārāk atklātu politisko norišu iztirzāšanu zem reliģijas maskas, bet vienlaicīgi tika pieļauts, ka politiskos “rezerves spēkus” sprediķošanai vēlams uzkrāt klusi.¹⁵²

Aprakstītais vēsturiskais process kopumā parāda skaitliski salīdzinoši niecīgo, bet sociālpolitiski ļoti aktīvo vācbaltiešu korporantu aprindu lielo nozīmi vācu nacionālsociālisma rašanās un nostiprināšanās posmā. Šeit pieminētās vācbaltiešu studentu korporāciju biedru politisko aktivitāšu epizodes ataino ciešo saikni, kura bija izveidojusies vācbaltiešu korporāciju sakaru līmenī, saistot vācbaltiešu kopienu Latvijā ar Vāciju un tur dzīvojošiem vācbaltiešu emigrantiem. Šī ciešā saikne sekmēja nacionālsociālisma un tam ļoti tuvu ideoloģiju (“atjaunošanās kustības”) izplatīšanās

¹⁴⁸ Album Curonorum 1808-1932...- 1932.- S.233; LVVA, 3235.f., 3.apr., 150.l., 117.,138.lp.

¹⁴⁹ LVVA, 5921.f., 2.apr., 323.l., 54.lp.; Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920 / Bearbeitet von W.Neander.- Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt.- 1967.- S.39.

¹⁵⁰ Album fratrum Rigensum 1823-1939...- S.68, 98.

¹⁵¹ Skatīt 157.-158.lpp.

¹⁵² LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 737.l., 52., 57., 59.lp.

procesu vācbaltiešu korporantu aprindās, kā arī noteica “atjaunošanās ideoloģijas” salīdzinoši ātro izplatīšanos Latvijas vāciešu aprindās.

4.

Vācbaltiešu nacistiskās “Kustības” un vācbaltiešu korporāciju attiecības

Tieši ar nacisma izplatīšanos ir saistīts jauns posms vācbaltiešu korporāciju vēsturē, kas liecināja arī par vispārējo ideoloģizēto stāvokli Latvijas vāciešu sabiedrībā. Reālajā dzīvē tas izpaudās konflikta veidā starp korporācijām un nacistu vadoni E.Krēgeru. Konflikta iegansts bija E.Krēgera publicistiskā darbība, kurā viņš sistemātiski kritizēja konservatīvos vācbaltiešu korporantus un iestājās par jaunatnes audzināšanu pēc jauniem, uz nacionālsociālismu balstītiem principiem. Pirmo reizi atklāti sabiedrībā savu nostāju pret jauno paaudzi E.Krēgers puda 1933.gada februārī žurnālā "Baltische Monatshefte". Viņaprāt, Latvijas vāciešiem auga jaunatne “bez politiskiem mērķiem”, kas esot ļoti ļauni, jo “tukšā vietā rodoties glēvums, vājums un utilitāra, konjunktūrveida domāšana”¹⁵³ (acīmredzot, Krēgeru baidīja vācbaltiešu samierināšanās iespēja ar Latvijas valsti, ko viņš izprata kā “politisko mērķu” izzušanu).

Konservatīvie un liberāli orientētie korporanti vēlējās saglabāt korporāciju vidē tradicionāli gadu desmitiem ierasto kārtību, bet Krēgers, pats būdams korporants, centās visiem uzspiest no nacionālsociālisma patapinātos tipiskos administratīvos principus, tostarp, vadonības principu. Jau 1933.gadā izraisās spraiga diskusija par fašistiska parauga vadoņa - tā dēvētā “firerisma” principa - ieviešanu korporācijā. Korporāciju vadība¹⁵⁴ uzskatīja, kā firerisms ir pietiekoši laba vadības metode un to būtu vēlams ieviest Rīgas Vācu studentu biedrībā, kas formāli ietvēra arī korporācijas.¹⁵⁵ Turpretim attiecībā uz pašu korporāciju iekšējo vadību šāds princips tika atzīts par visai nepiemērotu. Par argumentu tam tika izvirzīts korporācijas senums, aristokrātiskais raksturs, individuālisms, kopīgās biedru sapulces (konventa) neatņemamā loma organizācijā, kas balstīta uz savstarpēju uzticēšanos.¹⁵⁶

¹⁵³ Baltische Monatshefte.- 1933.- Februar.- H.2.- S.95-96.

¹⁵⁴ Tostarp korporācijas *Rubonia* vadītājs Heinrihs Fišers (H.Fischer).

¹⁵⁵ Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.6.-7.

¹⁵⁶ Turpat.

Īpaši augstu vilni Krēgera pretkorporāciju aktivitātes sasniedza “Kustības” preses rupora īsajā iznākšanas laikā 1934.gada februārī - maijā, kad Krēgers korporācijas apvainoja “reakcionārisma” (t.i. neatbilstībā nacionālsociālisma garam) un jaunatnes audzināšanā novecojušā 19.gadisma liberālisma garā.¹⁵⁷ Atsevišķās publikācijās Krēgers puda savas diezgan asās un aizskarošās pārdomas par konkrētiem korporāciju biedriem (filistriem), tostarp vērsa nepatiesus apvainojumus pret vairāk kā 20 gadus par sevi vecāko, vācbaltiešu aprindās plaši pazīstamo advokātu un finansistu, *Curonia's* filistru Paulu Kīnu (*P.Kuehn*).¹⁵⁸ Krēgera vadībā 1934.gadā tika sastādīta īpaša “Kustības” propagandas lapa, kurā tika izskaidrots nacionālsociālisma un līdzšinējās vācbaltiešu sociālpolitiskās dzīves principu atšķirības. Te “Kustība” asā formā uzbruka vācbaltiešu liberāli orientētajiem sabiedriskiem (t.s. “Sistēmas”) darbiniekiem, apvainojot tos korupcijā un radu būšanā, kas izrietēja no visas sabiedrības korporatīvās uzbūves principiem.¹⁵⁹ Par šādu korporantam necienīgu rīcību pret Krēgeru tiek ierosināta lieta korporāciju goda tiesā, kas izlēma ar buršu ētiku saistītus strīdus gadījumus, bet vēlāk (1935.gadā) par internās korporāciju dzīves norišu un goda tiesas lēmumu publiskošanu, Krēgeru izslēdz no korporācijas *Livonia*,¹⁶⁰ kuras biedri jau izsenis bija visi Krēgeru dzimtas vīrieši.¹⁶¹

¹⁵⁷ Rigaer Tageszeitung.- 1934.- 4.März, 15.Mai.

¹⁵⁸ P.Kīns bija vācbaltiešiem piederošās “Rīgas Kredītbankas” uzraudzības padomes priekšsēdis, kā arī Rīgas Apdrošināšanas sabiedrības direktors.- Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.428.

¹⁵⁹ LVVA, 5921.f., 2.apr., 106.l., 97.lp.

¹⁶⁰ Vācbaltiešu korporācijas *Livonia* konventa mītne starpkaru periodā atradās Igaunijā un 1930.gadā tai bija 32 aktīvie biedri. E.Krēgers *Livoni'ā* bija kopš 1923.gadā, bet, kopš pievēršanās nacionālsociālismam, ar to īpaši ciešus sakarus vairs neuzturēja.- Mickwitz G.von. Erhard Kroeger...- S.167; Album Livonorum...- S.301, 339.

¹⁶¹ Blum F. Über die deutsche Studentenschaft in Riga und ihr Verhältnis zu den politischen Gruppierungen in der Volksgruppe // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.-148. Korporācijas *Livonia* izdotie biedru biogrāfiskie apraksti liecina, ka Krēgeru dzimta tradicionāli uzturējusi ciešus kontaktus ar korporāciju. *Livonia* korporanti bija gan E.Krēgera vectēvs Viktors Emīls (starp citu, viņš gāja bojā revolveru duelī ar citu pazīstamas vācbaltiešu dzimtas pārstāvi *kuronī* Paulu Līvenu), gan tēvs Emīls Viktors Aleksandrs, gan arī abi jaunākie brāļi, kas visi bija cēlušies no Vidzemes un studējuši Tērbatā.- Album Livonorum...- S.110, 271, 366, 371, 386.

Kopš šī brīža Krēgeram radās personīgs aizvainojums uz korporācijām un, acīmredzot, viņa prātā nobrieda doma, ka jādara viss, lai korporācijas pilnībā pakļautu nacisma ietekmei. Tā, kā konflikts bija izvērsies dēļ *Curonia's* filistra apvainojuma, īpašs naidis Krēgeram tomēr bija uz daļu no nepakļāvīgajiem, pašas vecākās paaudzes *kuroņiem*.¹⁶²

Šīs idejas iespaidā Krēgera vadītā Izglītības biedrība (*Bildungsverein*) nosūta visām vācbaltiešu korporācijām ierosinājumu atteikties no goda tiesas.¹⁶³ Pirmā uz Krēgera aicinājumu atsaucās korporācija *Fraternitas Rigensis*, kuru tūlīt pat vācbaltiešu korporāciju Šaržēto Konvents (S!K!) par to izstumj no S!K! rindām, liedzot vācbaltiešu korporāciju saskarsmē lietot savas krāsu atšķirības zīmes. Citiem vācu S!K! biedriem tagad bija jābūt tikai strikti oficiālas attiecības ar *Fraternitas Rigensis* biedriem. Acīmredzot, nacista ideoloģija tiešām visai plaši bija iesakņojusies šajā korporācijā, jo ir saglabājušās liecības par sava veida ideoloģisko "tīrīšanu" tās rindās. Kopš 1934.gada septembra jaunizveidotajā vācu nedēļas avīzē "Rigasche Post"¹⁶⁴ regulāri parādījās ievadraksti un komentāri, kas bija orientēti uz

¹⁶² Par saspīlējumu, kas bija radies starp "Kustību" un korporācijām liecina arī citas 30.gadu vidus ziņas. Tā piemēram, ir saglabājusies informācija, ka 1935.gadā Kēnigsbergā "Baltiešu apvienība" (no Baltijas valstīm izceļojušo vācbaltiešu apvienība - *Baltenverband*) rīkoja vācbaltiešu konferenci, kurā klātesošie Latvijas krēgerieši pieprasīja, lai zāli atstātu vācbaltiešu korporāciju (*Curonia*) pārstāvji, kuru politiskie uzskati viņiem neesot bijuši pieņemami. Šādas personiska rakstura domstarpības izraisīja zināmu satraukumu arī Vācijā, jo tās liecināja, ka Latvijas vāciešu starpā nav pietiekošas politiskās vienotības. Atšķirīga situācija tobrīd bija Igaunijā, kur vietējie vācieši jau daudz vairāk bija saliedējušies, ņemot par pamatu "nacionālsociālistisko pasaules uzskatu" (Siegert C. *Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit...* - S.340.). Te ir jāprecizē, ka *Curonia* šajā laikā bija notikusi iekšēja šķelšanās - lielākā daļa biedru nostājās kvēlu nacisma atbalstītāju pozīcijās, bet daļa, galvenokārt pašas vecākās paaudzes filistru, vēl nebija nosliekušies par labu nacismam un centās balansēt starp senajām vācbaltiešu kultūras un ētisko normu tradīcijām un nacionālsociālismu. Neraugoties uz šādu visai saspīlētu situāciju korporācijas iekšienē, vācbaltiešu sabiedrībā pat diezgan plaši bija izplatīts uzskats, ka *Curonia's* biedri ir "Kustības" galvenais dzinējspēks. - Blum F. *Über die deutsche Studentenschaft in Riga und ihr Verhältnis zu den politischen Gruppierungen in der Volksgruppe // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.-148.*

¹⁶³ Goda tiesas likvidēšana pavērtu ceļu nacisma brīvai ieplūšanai korporāciju vidē, jo vairs nebūtu kur vērstiem tiem, kas aizstāvētu korporantu godu un senās tradīcijas.

¹⁶⁴ Laikrakstu izveidoja uz cita vācbaltiešu nedēļas izdevuma "Riga am Sonntag" redakcionālās bāzes.

vācbaltiešu tradicionālo vērtību saglabāšanu un tādējādi nostādīja sevi šķietamā opozīcijā pret nacistiskās “Kustības” propagandēto jauno pasaules uzskatu.¹⁶⁵ Šī laikraksta politiskais redaktors tobrīd bija *Fraternitas Rigensis* filistrs, žurnālists H.fon Rimša (*H.von Rimscha*)¹⁶⁶, kurš, kā liecina viņa pēckara publikācijās paustais, šo nedēļas laikrakstu centās veidot atšķirīgu no pārējā vācbaltiešu presē dominējošā nacionālsociālistiskā domāšanas veida.¹⁶⁷ Kaut gan Rimša avīzes slejās nekad klaji nenostājās pret nacistisko “Kustību”, bet gan polemizēja ar citiem vācbaltiešiem par vācbaltiešu tradicionālo vērtību saglabāšanas nepieciešamību Latvijā vienlaicīgi ar jaunā “pasaules uzskata” (nacionālsociālisma) pārņemšanu, jau 1935.gada pavasarī H.fon Rimša no *Fraternitas Rigensis* konventa saņēma ļoti asus pārmetumus par “nepamatotu, melīgu apvainojumu” publicēšanu par vācbaltiešu nacistiem un draudus par padzīšanu no korporācijas.¹⁶⁸ Vēstures avoti nesniedz liecības par citiem līdzīgiem gadījumiem un tas ļauj secināt, ka H.fon Rimša bija vienīgais *Fraternitas Rigensis* pārstāvis, kas vismaz neilgu brīdi uzdrīkstējās atklāti paust savus atšķirīgos uzskatus un iet pret kopējo pārlicības straumi.

Aplūkojot korporāciju un “Kustības” attiecības kopumā, ir jāatzīst, ka augstāko izglītību ieguvušie vācbaltiešu studentu korporāciju biedri aktīvi iesaistījās “Kustībā”, kur ieņēma dažādus nozīmīgus amatus. Tā, piemēram, 1936.gadā trīs no sešiem “Kustības” vadošajiem locekļiem bija aktīvi korporāciju biedri: H.Ozolings-Fēre bija korporācijas *Fraternitas Rigensis* aktīvs biedrs, V.fon Bērs - *Fraternitas Baltica* biedrs, A.fon Koskuls (*A.E.K.von Koskull*) - *Curonia* biedrs.¹⁶⁹ Bez šīm

¹⁶⁵ Rimscha H.von. Publizistik auf unterhöhltem Boden // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1979.- Lüneburg, 1978.- S.132-135.

¹⁶⁶ Album Fratrum Rigensum. *Fraternitas Rigensis* 1823-1979...- S.466-467.

¹⁶⁷ Piemēram, Vācijas notikumu atspoguļojumā “Rigasche Post” centās neaprobežoties tikai ar aklu Vācijas oficiālo propagandas ziņu materiālu pārkopēšanu, bet meklēja interpretācijā mērenākus un objektīvākus avotus (piemēram, pārpublicēja starptautiski atzītās šveiciešu “Neue Züricher Zeitung” viedokļus).- Rimscha H.von. Publizistik auf unterhöhltem Boden...- S.132.

¹⁶⁸ LVVA, 5835.f., 1.apr., 17.l., 7.lp.

¹⁶⁹ LVVA, 5835.f., 1.apr., 8.l., 52.lp.; 5834.f., 1.apr., 4.l., 2.-8.lp.; Album Curonorum 1808-1932...- S.179. Par “Kustības” vadību (t.s. “štābu” un “centru”) skatīt: Feldmanis I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933.-1939.) // Latvijas Vēsture.- 1997.- Nr.1.- 105.lpp.; Feldmanis I. Latvijas interesēm kaitīgās vācbaltiešu organizāciju darbības novērošana un apkarošana // Latvijas izlūkdienesti 1919-1940. 664 likteņi / Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas

personām ar vācbaltiešu jaunatnes audzināšanu “Kustībā” jau kopš tās pirmsākumiem nodarbojās korporācijas *Fraternitas Baltica* biedrs Heinrihs Bārts (*H.Barth*).¹⁷⁰ Bārts kopš 1934.gada maija vadīja nacisma pilnā kontrolē nonākušo “Vācbaltiešu ceļošanas un sporta biedrību” (*Wander- und Sportverein*),¹⁷¹ bija ciešs Krēgera domubiedrs, pārliecināts nacists.¹⁷² 1934.gadā “Kustības” preses rupora “Rigaer Tageszeitung” vadību bija uzņēmis *Curonia* biedrs Fridrihs Burhards (*F.Burchardt*).¹⁷³ *Curonia's* biedrs bija viens no redzamākajiem krēgeriešiem, jau “Baltijas Brālībā” aktīvais Iršu kolonijas centrālās skolas direktors Eduards Neanders.¹⁷⁴ Turpmākajos gados “Kustības” vadībā (centrā) un vietējo organizāciju (*Ortsgruppen*) vadībā citviet Latvijā aktīvi darbojās arī Otto Krauss, kurš arī bija *Curonia* aktīvs biedrs, Erdmans Fīrhūfs (*E.Vierhuff*) no *Rubonia*,¹⁷⁵ Heinrihs Bose (*H.Bosse*) no *Livonia*.¹⁷⁶ Un, protams, kā jau daudzkārt pieminēts, arī pats E.Krēgers bija korporants - korporācijas *Livonia* filistrs, kaut gan, kā minēts augstāk, par bursim necienīgu rīcību izslēgts no tās.

Šķiet, ka allaž sociālpolitiski aktīvās *Curonia's* iespaids “Kustībā”, salīdzinot ar citām korporācijām, tiešām bija lielāks (pat neraugoties uz jau pieminēto konfliktēšanu ar Krēgeru!), iespējams, tas bija tādēļ, ka no šīs korporācijas jau tradicionāli bija nākuši gan daudzi redzami politiķi, gan sabiedriskie darbinieki un zinātnieki.¹⁷⁷ (Starp citu, E.Krēgers, kurš formāli piederēja *Livonia'i*, uzturēja ciešus

Vēsture” fonds; Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2001.- 174.-175.pp.

¹⁷⁰ Album der Landsleute Fraternitas Baltica...- S.241.

¹⁷¹ Šīs organizācijas funkcijas bija iecerētas līdzīgas NSDAP triecienniekiem (*Sturmabteilung*, jeb SA). Organizācija bija legāla un līdzīgi kā “Vācu izglītības biedrības” (*Deutscher Bildungsverein*) gadījumā, arī tās aizsegā darbojās nelegālā “Kustība”.- LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 703.l., 26., 38., 54.lp.

¹⁷² LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 538.l., 1., 72.lp.; 4125.f., 1.apr., 1.l., 18.lp.

¹⁷³ Bailēs no K.Ulmaņa valdības iespējamām represijām, kopš 1935.gada Burhards apmetās uz dzīvi Vācijā.- Album Curonorum II 1932-1978...- S.44.

¹⁷⁴ Album Curonorum 1808-1932...- S.233; LVVA, 3235.f., 3.apr., 150.l., 126.lp.

¹⁷⁵ LVVA, 5835.f., 1.apr., 8.l., 52.lp., 5834.f., 1.apr., 4.l., 2-8.lp.; Mitteilungen aus der Rubonia.- 1933.- November.- Nr.1.- S.8.

¹⁷⁶ Album Livonorum...- S.375; LVVA, 5921.f., 2.apr., 227.l., 8.lp.

¹⁷⁷ Kā analizēts iepriekš (skatīt, piemēram, 173.-174.lpp.), no *Curonia's* aprindām nāca ievērojama daļa Latvija parlamenta vācu deputātu, bet bez tiem *Curonia's* pazīstamāko biedru skaitā ierindojamas arī citas ievērojamas personas: vācbaltiešu vēsturnieks Leonīds Arbusovs (*L.Arbusow*), skandalozī slavenais Baltijas vācu kolonizācijas plānu izstrādātājs, teologs Silvio Brederihs (*S.Broederich*),

sakarus ar *Curonia's* konventu, kurā ietilpa viņa tuvākais draugs jau no bērnu dienām O.Krauss¹⁷⁸). 20.gadu beigās un 30.gadu sākumā *Curonia* jau bija iestūrējusi aktīva vācu nacionālisma sliedēs, pastāvīgi konfliktējot ar latviešu korporācijām par nacionālo jautājumu¹⁷⁹ - tas bija sagatavojis gultni "atjaunošanās kustības" ideoloģijas pamatprincipu pieņemšanai. Bez jau iepriekš nosauktajiem Krēgera "Kustības" dalībniekiem A.Koskula un O.Krausa, *Curoniā* līdz trīsdesmito gadu nogalei darbojās tādi redzami krēgerieši kā B.fon Brīskorns (*B.von Briskorn*) un E.fon Betihers (*E.von Boetticher*),¹⁸⁰ kuru uzdevumos ietilpa dažādu vadošu funkciju veikšana "Kustībā". Ārpus Rīgas ar lielākām aktivitātēm izcēlās "Kustības" vietējās grupas¹⁸¹ Liepājā vadītājs, skolotājs, *kuronis* Francis Adolfs (*F.E.O.Adolphi*)¹⁸², savukārt vietējo grupu Jelgavā vadīja atkal jau cits *kuronis* - jurists Antons Štackelbergs (*A.J.A.Stackelberg*).¹⁸³ Sakarā ar *Curonia's* biedru vispārēju, pat totālu pievēršanos nacismam, 1938.gada 28.martā tā izstājas no vācbaltiešu korporāciju Šaržēto Konventa, lai brīvāk varētu īstenot nacistiskās ideoloģijas prasības.¹⁸⁴

Trīsdesmito gadu vidū nacistu "Kustībai" jau bija izdevies savā kontrolē pārņemt vācu jauniešu virsorganizāciju Vācu jaunatnes apvienību (*Verband deutscher Jugend in Lettland*). Jaunatnes apvienība bija viena no ietekmīgākajām un aktīvākajām vācbaltiešu organizācijām. Tā bija iecerējusi apvienot zem nacisma zīmes arī Rīgas vācbaltiešu studentu apvienību, tādējādi pakļaujot savai ietekmei

"Baltijas valsts" koncepcijas viens no izstrādātājiem un Kurzemes Zemes padomes priekšsēdētājs Aleksandrs Rādens (*A.Rahden*), kā arī Vācbaltiešu Tautas apvienības prezidents Vilhelms Rīdigers (*W.Riidiger*).- *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...* - S.16, 106-107, 604, 655.

¹⁷⁸ Mickwitz G.von. Erhard Kroeger... - S.167.

¹⁷⁹ *Curonia's* pārstāvji jau kopš 1929.gada nogales gan augstskolas vidē, gan citur sabiedrībā asi protestēja pret latviešu korporantiem, kas sveštautiešiem un jo īpaši vāciešiem, vienmēr pārmeta demonstratīvo vācu valodas lietošanu savstarpējā saskarsmē un prasīja runāt latviski.- LVVA, 5835.f., 1.apr., 8.l., 52.lp.

¹⁸⁰ Turpat.

¹⁸¹ Par "Kustības" vietējo grupu (*Ortsgruppen*) darbību un to vadītājiem skatīt: Feldmanis I. Latvijas interesēm kaitīgās vācbaltiešu... - 175.lpp.

¹⁸² *Album Curonorum 1808-1932...* - S.220; LVVA, 5921.f., 2.apr., 227.l., 6.lp.

¹⁸³ *Album Curonorum 1808-1932...* - S.243; *Album Curonorum II 1932-1978...* - S.40-41; LVVA, 5921.f., 2.apr., 227.l., 6.lp. Iespējama arī "Kustības" nodaļu vadītāju Madonā Meijera (*H.Meyer*) un Ventspilī Gutšmita (*H.Gutschmidt*) saistība ar attiecīgām personām *Curonia's* biedru sarakstā.- *Album Curonorum 1808-1932...* - S.240, 220.

¹⁸⁴ *Concordia Rigensis* 29.11.1969-29.11.1969... - S.44.

aktīvos studentus, no kuriem lielākā daļa bija korporāciju biedri.¹⁸⁵ Jau 1935.gada rudenī vācbaltiešu korporanti konstatēja nacisma lielo ietekmi Studentu apvienībā,¹⁸⁶ bet līdz 1937. un 1938.gada mijai, viena no tolaik redzamākajiem “Kustības” biedriem, vēl viena *kuroņa* - Oto Firksa (*O.von Fircks*) - vadībā, tā jau bija kļuvusi par pilnīgi nacistisku.¹⁸⁷

30.gadu otrajā pusē nacionālsociālisms pakāpeniski gūst izšķirošu ietekmi korporāciju vidū un konflikts starp korporācijām un Krēgera “Kustību” it kā noplok. “Kustības” kontrolē esošās Vācu jaunatnes apvienības un Rīgas vācbaltiešu studentu apvienības neatlaidīgais spiediens gūst virsroku un jau 1937.gada nogalē parādās vācbaltiešu korporāciju iziršanas pazīmes – korporācijas vairs neiebilst pret savu locekļu aktīvu darbošanos “Kustībā” un neliedz pakļauties *firerisma* principam, kas bija ieviesies abās jaunatnes un studentu virsorganizācijās.¹⁸⁸ 1938.gadā vācbaltiešu korporācijas viena pēc otras sāk slēgt savus aktīvos konventus un faktiski pārtrauc darbību, lai to biedri varētu bez traucējumiem pieslēties “Kustībai” un ievērot tās sludinātos principus.¹⁸⁹ Tādējādi “Kustība” bija īstenojusi savu mērķi – vācbaltiešu tradicionālais korporatīvais sabiedrības uzbūves princips, uz kuru balstījās korporāciju ideja, zaudēja cīņu ar nacisma totalitāro masu ideoloģiju un pakļāvās “Kustībai”.

Vācbaltiešu organizāciju savstarpējo attiecību ikdienai tā laika latviešu sabiedrība īpašu interesi nepievērsa, lielākoties bija vērojama tendence uz vācbaltiešiem lūkoties kā uz vienotu veselumu, kurā kopumā notiek negatīvs ideoloģizēšanās process. Tā, piemēram, jau kopš 1933.gada sākuma vācu korporāciju un nacionālsociālisma savstarpējo saikni latviešu presē apliecināja zīmīgu notikumu atspoguļojums vācbaltiešu korporantu sabiedriskajos un saviesīgajos pasākumos. Šajā vidē, kopš Ā.Hitlera valdības izveidošanās Vācijā, par visai ierastu parādību bija kļuvuši nacistiski saukļi un dziesmas, par ieradumu saviesīgos pasākumos bija kļuvis uzsaukt augstu laimi Vācijai un tās *fireram*. Visai spilgts ir kāds atgadījums 1933.gada 9.aprīlī Rīgā, kas nokļuva visu lielāko Latvijas laikrakstu slejās. Proti, *Fraternitas Baltica* divstāvu konventa namā Marijas ielā 7 tika rīkotas svinības (komeršs). Pēc preses sniegtās informācijas svinēšana ilgusi visu nakti, līdz uz rīta

¹⁸⁵ LVVA, 5835.f., 1.apr., 17.l., 6.lp.

¹⁸⁶ Turpat.- 3.lp.

¹⁸⁷ Turpat.- 3235.f., 1/22.apr., 920.l., 111.lp.; Album Curonorum II 1932-1978...- S.58.

¹⁸⁸ Festschrift Fraternitas Baltica 1865-1965.- [Aschaffenburg: F.Kuthal], 1965.- S.165.

¹⁸⁹ LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 703.l., 28.-29.lp., 707.l., 295., 335.lp.

pusi tā vainagojusies ar kāpšanu uz nama jumta, vācu dziesmu dziedāšanu, skaļu “Heil Hitler!” saukļu izsaukšanu un beidzot pāraugusi klaji huligāniskās izdarībās.¹⁹⁰

Iespējams šis notikums paliktu presei nepamanīts, ja apskurbusī jaunatne nebūtu sākusi no jumta svaidīties ar tukšajām alus pudelēm, kā rezultātā tika izsitas divu blakus esošā 5-stāvu nama iemītnieku dzīvokļu logu rūtis. Lai savaldītu trakojošo jaunatni, cietušo dzīvokļu iemītnieki aicinājuši palīgā kādu aizsargu, kuru vācu jauniešu bars gan padzinis, bet jau pavisam drīz tas atgriezies ar papildspēkiem no vietējā policijas iecirkņa. Rezultātā, kā visai norūpējusies rakstīja vācu “Rigasche Rundschau”, šis notikums visai jūtami iedragāja vācbaltiešu tēlu, jo tagad citiem Latvijas preses izdevumiem, bija ieganstš šo notikumu pieskaitīt pie kārtējās vācbaltiešu “Hitlera demonstrācijas” (*Hitlerdemonstration*).¹⁹¹

Visam notikušajam tiešām bija stipri liela politiskā piegarša. Kā var uzzināt no “Jaunākajām Ziņām”, *Fraternitas Baltica* konventa dzīvoklim blakus esošais īres nams, kam izsistas logu rūtis, piederējis ebreju namīpašniekam Zamuelsonam un vairākums nama iemītnieku bijuši ebreji. Nama iemītnieki liecinājuši, ka vācu korporanti pēdējā laikā regulāri kāpuši uz savas mājas jumta un skaļi izsaukuši pret ebrejiem vērstus saukļus.¹⁹² Latviešu prese īpaši uzsvēra, ka šajā pasākumā piedalījies un kopā ar vēl trim aktīvākajiem korporantiem aizturēts arī vācbaltiešu nacistu avīzes “Deutsche Zeitung” redaktors H.Šillers (*H.Schiller*),¹⁹³ kas bija ierindojams tobrīd pazīstamāko un sabiedriski aktīvāko vācbaltiešu žurnālistu skaitā (bija Vācbaltiešu žurnālistu biedrības loceklis).¹⁹⁴ Par notikušo uzreiz ieinteresējās Polītpārvalde, kas lietas apstākļu noskaidrošanai, nosūtīja uz notikuma vietu savus darbiniekus. Interesanti, ka korporācijā *Fraternitas Baltica* sastāvēja arī tā laika Vācu skolu pārvaldes priekšnieks (no 1929. līdz 1934.gadam) Volfgangs Vahtsmūts, kas meta ļoti negatīvu ēnu uz visu autonomās vācu skolas sistēmas birokrātisko aparātu.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Jaunākās Ziņas.- 1933.- 10.aprīlis; Pēdējā Brīdī.- 1933.- 11.aprīlis; Sociāldemokrāts.- 1933.- 11., 15.aprīlis.

¹⁹¹ Avīzes redakcija aicināja vācu studentus būt ļoti piesardzīgiem, jo, izprovocējot šādus notikumus, tiek nodarīts kaitējums visai Latvijas vācietībai.- Rigasche Rundschau.- 1933.- 10.April.

¹⁹² Jaunākās Ziņas.- 1933.- 10.aprīlis.

¹⁹³ Pēdējā Brīdī.- 1933.- 11.aprīlis; Sociāldemokrāts.- 1933.- 11.aprīlis.

¹⁹⁴ LVVA, 1926.f., 1.apr., 3.l., 3.-4.lp.

¹⁹⁵ Album der Landsleute Fraternitas Baltica...- S.160-161.

Atšķirībā no vācbaltiešu studentu korporācijām, latviešu korporāciju aprindās nacionālsociālisms un Vācijas kanclers Ā.Hitlers nekad nebija populārs. Piemēram, īsi pēc 1933.gada vētrainajām pārvērtībām Vācijā, latviešu studentu korporāciju žurnāls "Universitas" nopublicē Aleksandra Grīna rakstu "Hitlers un mēs", kurā skaidri norādīts uz briesmām, kas Latvijai un latviešiem draud no nacionālsociālistu stratēģisko plānu īstenošanas Vidus- un Austrumeiropas virzienā. Tos, kas Latvijā simpatizē Hitleram, Grīns nodēvē par "indivīdiem, kam daba nodarījusi visai samanāmu pārestību".¹⁹⁶

Ne visai draudzīgas no laika gala bija Latvijas korporāciju attiecības ar Latvijas Zemnieku Savienības vadītāju Kārli Ulmani. Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma viņš pat apsver korporāciju slēgšanas varbūtību, kā vienu no ieganstiem izvirzot korporāciju saistību ar galēji labējām aprindām (latviešu korporāciju gadījumā - ar Pērkonkrustu, vāciešu gadījumā - ar "Kustību").¹⁹⁷ Arī korporācijām (latviešu, vācu un citu tautību) nepatika gan pats Ulmanis, gan viņa iedibinātā autoritārā kārtība - Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra V.Muntera 1935.gada dienasgrāmatā atrodams ieraksts, ka neformālā atmosfērā latviešu korporanti solījuši Ulmani pat "pielikt pie sienas".¹⁹⁸ Te gan jāpiebilst, ka korporāciju aprindas ne vienmēr jūsmoja arī par parlamentāro demokrātiju.

Tomēr, salīdzinājumā ar norisēm 30.gadu vidū Vācijā, K.Ulmaņa valdība Latvijā pret korporācijām bija daudz iecietīgāk noskaņota. 1936.gada februārī – martā korporāciju darbība Vācijā faktiski tiek pārtraukta, jo saskaņā ar "Nacionālsociālistiskās studentu savienības", SA (*Sturmabteilung*) un NSDAP "nesavienojamības" lēmumiem (*Unvereinbarkeitsbeschlüsse*), sastāvēšana korporācijā varēja tikt pielīdzināta opozicionārai darbībai.¹⁹⁹ Latvijā tik radikāli šķēršļi korporāciju darbībai netika likti, kaut gan pats K.Ulmanis studentu korporācijām

¹⁹⁶ Universitas.- 1933.- 1.aprīlis.- Nr.6.- 83.-85.lpp.

¹⁹⁷ Stradiņš J. Studentu akadēmiskās organizācijas // Universitas.- 1995.- Nr.75.- 13.lpp.

¹⁹⁸ Ieraksts 1935.gada 31.oktobrī.- LVVA.- 2630.f., 1.apr., 10.l., 6.lp.

¹⁹⁹ Vācijā tika radīta tāda situācija, ka tikai NSDAP, SA vai nacistiskās "Studentu savienības" biedri varēja cerēt uz labām karjeras iespējām. Korporāciju uzbūves principi, kā to redzējām Latvijas gadījumā, bija balstīti uz *fireismam* pretējiem principiem, tādēļ pēc šāda lēmuma Vācijā sākās korporāciju iziršanas process. Vācijas valdība formāli neaizliedza korporācijas, bet gan radīja priekšnoteikumus, lai tās pārtrauktu savu darbību pašas (to pašu attiecībā uz vācbaltiešu korporācijām

nesimpatizēja un ticās to darbību ierobežot, kas izpaudās, piemēram, visu korporāciju pārreģistrēšanā par “biedrībām”. Attiecībā uz vācbaltiešu korporācijām jāatzīst, ka to darbībai juridiski šķēršļi no nacionāli - autoritārās K.Ulmaņa valdības netika likti, vācbaltiešu korporāciju dzīve apsīka jau veselu gadu pirms vācbaltiešu izceļošanas un tas notika Latvijai svešas ideoloģijas - vācu nacionālsociālisma - ietekmē.

5.

Vācbaltiešu korporatīvā principa izpausme ekonomikā

Vācbaltiešu sabiedrības korporatīvais princips nebija izolēta parādība, kas izpaudās tikai starpnacionālajā un sociālpolitiskajā sfērā. Ne mazāk nozīmīgs tas bija ekonomikā. Starpkaru perioda Latvijā par noslēgti korporatīviem, proti, ārēji tradicionāli savrūpiem un tradicionāli par tipiski vāciskām uzlūkotajās uzņēmējdarbības sfērās nodarbinātiem var uzskatīt gan vācu kontrolē esošos uzņēmumus, gan arī pašu iekšējo sakaru principu, kas pastāvēja vācu uzņēmēju starpā.

Uz studentu korporāciju sakariem balstītā korporatīvā principa nozīmi vācbaltiešu uzņēmējdarbības aprindās nav iespējams pietiekoši precīzi izvērtēt, neanalizējot vācu faktora lomu Latvijas starpkaru ekonomikā kopumā. Tādēļ, pirms vācbaltiešu korporāciju sakaru izpausmju izvērtēšanas Latvijas ekonomikā, ir jāsāk ar vispārēju analītisku pārskatu par vācu tradicionālo ietekmi Latvijas ekonomikā, vāciešu tradicionālo ieinteresētību atsevišķās uzņēmējdarbības sfērās, kā arī atsevišķu vācu uzņēmumu lielo nozīmi konkrētā saimniecības sfērā vai pat visā starpkaru perioda Latvijas ekonomikā.

Pirms Pirmā pasaules kara Rīgas uzņēmēji bija pieskaitāmi pie Krievijas impērijas bagātākajiem komersantiem. Dzelzs apstrādē, gumijas izstrādājumu, vagonu ražošanā, tekstilindustrijā, koka un ķīmiskajā rūpniecībā bija lieli vācu kapitālieguldījumi, uzņēmumu vadībā kā likums atradās vācieši (galvenokārt vietējie). Latvijas teritorijā lielākās eksporta / importfirmas bija vācu īpašumā.²⁰⁰ Vāciešu redzamā vieta Latvijas teritorijas ekonomikā jau bija tradicionāla. Laikabiedri uzskatīja, ka pirms Pirmā pasaules kara vāciešu rokās atradās aptuveni 80 procenti no visas Latvijas teritorijas lieltirdzniecības un rūpniecības.²⁰¹

Pēc Pirmā pasaules kara Latvijas ekonomika bija nonākusi katastrofālā situācijā. Lielo un nozīmīgāko rūpnīcu iekārtas bija evakuētas uz Iekškrīeviju.

²⁰⁰ Schlau W. 1914-1939: Ein Überblick // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1997.- Lüneburg, 1996.- S.71.

²⁰¹ Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung für die östliche Frage.- Berlin; Leipzig: de Gruyter, 1923.- S.14.

Daudzviet ražošana bija jāuzsāk pilnībā no nulles. Kaut gan pirmie pēckara gadi, tā pat kā citām tautībām, arī vāciešu uzņēmējiem saistījās ar saimnieciska rakstura grūtībām, turpmākajos gados vācu uzņēmēji arvien vairāk nostiprināja savu ietekmi Latvijas ekonomikā. Uz Iekšskrieviju aizvestās vācbaltiešu uzņēmumu iekārtas pārvest Latvijā neizdevās, toties no 1921. līdz 1932.gadam, komplicētu finansu darījumu veidā vācbaltieši no Padomju Krievijas (resp. PSRS) varēja cerēt uz kompensāciju saņemšanu finansiālā izteiksmē.²⁰² Te jāņem vērā, ka kara gados rūpniecības attīstība bija apstājusies, rūpnīcu iekārtas bija nolietotas un novecojušas, tādēļ bieži nemaz nebija izdevīgi tās atgriezt "natūrā". Turklāt atsevišķu vācbaltiešu uzņēmēju pieprasījumus par iekārtu atgriešanu Krievija neatzina, aizbildinoties, ar evakuācijas faktu apliecinājošu dokumentu trūkumu.²⁰³ Tā kā evakuēto īpašumu vērtības atgriešanas process bija ilgstošs un optimismu nevarēja veicināt, vietējie vācu uzņēmēji ražošanu bija atjaunojuši jau iepriekš, mobilizējot citus resursus.

Latvijas vācieši spēja salīdzinoši īsā laikā atgūt nozīmīgu vietu Latvijas ekonomikā un jau 1923.gadā latviešu prese atzina vācbaltiešu lielo ietekmi ekonomikā un vērtēja to kā "lielu ļaunumu", ko jānovērš.²⁰⁴ Tomēr situācija turpmākajos gados nemainījās. 30.gadu pirmajā pusē vāciešu (arī ebreju) ietekme Latvijas ekonomikā ar atjaunotu spēku kalpoja par politisku lozungu pretvāciski noskaņotajām latviešu nacionālajām aprindām, kas aicināja cīnīties pret cittautiešu hegemoniju saimniecībā²⁰⁵ un prasīja ieviest nacionālās proporcijas principu ekonomikā.²⁰⁶ Īsi pirms K.Ulmaņa masveidā uzsāktās Latvijas ekonomikas latviskošanas, vācbaltiešu uzņēmumu īpatsvars Latvijas uzņēmumu kopskaitā bija 8,4% un tādējādi vācieši

²⁰² Kopš 1921.gada šādā veidā no austrumu kaimiņvalsts "reevakuēja" vācbaltiešu uzņēmumus "Oehrich & Co", "A.Wolfschmidt" (1921.g.), "Slokas celulozes fabriku" (1922.-1928.g.), a/s "Lenta" (1923.-1928.g.), a/s "Rīgas papīrfabrikas" (1928.g.), "L.W.Goegginger" (1932.g.) u.c. mazākus uzņēmumus (sīkāk par reevakuācijas gaitu skatīt: Zālīte E. Rūpniecības uzņēmumu reevakuācijas gaita un problēmas 20.-30.gadi // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1993.- Nr.2.- 79.-80.lpp.).

²⁰³ Tā tas notika ar krāsu rūpnīcas "V.Hjort" ("*Russisch-Baltische Chemie und Lackenfabrik Wilhelm Hjort*") un instrumentu rūpnīcas "Otto Erbe" iekārtām (Turpat.- 74.lpp.). Tas gan neliedza abiem uzņēmumiem atjaunot savu darbību jau kā akciju sabiedrībām, nemainot specializāciju un vācu īpašniekus.- Ekonomists.- 1935.- Nr.15/16.- 537.lpp., Nr. 19.- 705.lpp.

²⁰⁴ Latvijas Kareivis.- 1923.- 12.janvāris.

²⁰⁵ Latviešu Balss.- 1931.- 5.aprīlis; Pērkonkrusts.- 1933.- 18.jūnijs, 18.decembris; Studentu Dzīve.- 1933.- 10.novembris.

²⁰⁶ Latviešu Balss.- 1931.- 5.aprīlis; Studentu Dzīve.- 1933.- 10.novembris.

ierindojās trešajā vietā visu Latvijas tautību uzņēmēju starpā, izkonkurējot Latvijas pirmo lielāko nacionālo minoritāti - krievus (skatīt 3.tabulu).

3.tabula

Uzņēmēju tautība pēc 1935.gada tirdzniecības un rūpniecības
skaitīšanas datiem

Nr.p.k.	Tautība	Uzņēmumu skaits	Uzņēmumu īpatsvars (%)
1.	Latvieši	2966	71,5
2.	Ebreji	536 (Rīgā - 185)	12,4
3.	Vācieši	350 (Rīgā - 327)	8,4
4.	Krievi	129	3,1

Tabula sagatavota pēc:

Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1937.- 215.lpp.

Pēc kara vācbaltiešu uzņēmēju aprindas joprojām bija turīgākās un saglabāja ievērojamu ietekmi Latvijas ekonomikā.²⁰⁷ Ilgstošo iestrāžu dēļ vācbaltiešiem, bija vieglāk atjaunot ražošanu, piesaistīt ārvalstu ieguldītājus. Tā, piemēram, pēc kara tieši vācbaltiešu īpašniekiem Liepājā kā pirmajiem 1918.gadā izdodas atgūt no vācu kara iestādēm ādu fabriku "Korona".²⁰⁸ Tūlīt pat "Korona" atsāk ražošanu, jo kara un militāro saspīlējumu laikā pieprasījums pēc uzņēmuma ražotajām apavu ādas sagatavēm bija milzīgs.²⁰⁹

Ja pēc Pirmā pasaules kara agrārā reforma deva latviešiem iespēju pilnībā izkonkurēt vāciešus lauksaimniecībā,²¹⁰ tad rūpniecībā situācija bija radikāli atšķirīga. Īpaši nozīmīga bija vāciešu loma Latvijas lielākajos uzņēmumos - akciju, paju, pilnajās un komanditsabiedrībās.²¹¹ 1924/1925.gada Latvijas industrijas un tirdzniecības katalogā uzrādīts, ka no 272 Latvijā pastāvošajām akciju sabiedrībām 43

²⁰⁷ To jau agrāk atzinuši ievērojami Latvijas vācbaltiešu vēstures speciālisti (skatīt: Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.3.- 32.lpp.; Шимкува Е. Прибалтийские немцы в экономике буржуазной Латвии (20-е – начало 30-х гг.) // Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1987.- 79.-83.lpp.).

²⁰⁸ Ekonomists.- 1921.- Nr.16.- 621.lpp.

²⁰⁹ Turpat.

²¹⁰ Vācbaltiešu īpatsvars zemkopībā 1925.gadā bija tikai 0,96%.- Latvijas Sargs.- 1927.- 23.janvāris.

²¹¹ Te gan jāatzīst, ka nav viegli izvirzīt kritērijus, pēc kuriem attiecīgais uzņēmums uzskatāms par "vācisku". Visvienkāršāk tas ir tajos gadījumos, kad uzņēmuma dibinātāji, īpašnieki (akcionāri), vai vadītāji ir vācieši (vietējie vai ārzemju), vai citas zināmas vācu firmas, šie dati parasti parādās uzņēmuma statūtos.

procentiem uzņēmumu valdēs vai direktoru amatos atradās pārsvarā personas ar tipiski vāciskiem vārdiem un uzvārdiem.²¹² Turklāt par 31% uzņēmumu vispār nebija sniegta informācija, kas attiektos uz to vadību.²¹³ Tas ļauj secināt, ka vāciešu skaitliskais īpatsvars Latvijas uzņēmumu vadībā varētu būt arī lielāks. Labāko statistisko informāciju par dažādu tautību vispārējo lomu Latvijas ekonomikā sniedz 1935.gadā veiktā tirdzniecības un rūpniecības skaitīšana. Kaut gan tā laika statistiķi nenorāda, kādā veidā ieguvuši ziņas par šāda veida uzņēmumu nacionālo piederību, apkopotie dati liecina, ka 30.gadu vidū vācbaltiešiem piederēja 145 (15,73%) no 922 Latvijā esošajiem lielākajiem (kolektīvā sektora) uzņēmumiem.²¹⁴ Tas gan nenozīmē, ka vācbaltieši šajā lielo uzņēmumu sektorā būtu dominējošie - daudz lielāks šā tipa uzņēmumu skaits atradās ebreju (213) un latviešu (517) rokās, tādējādi vācieši atkal bija "tikai" trešie.²¹⁵ Vācbaltiešu īstenā nozīme ekonomikā paveras tad, ja aplūkojam saražotās produkcijas vērtību vācbaltiešu kolektīvā sektora uzņēmumos. Tā, redzam, ka vācbaltiešu uzņēmumos saražots 36,72% no visas šī tipa uzņēmumos tapušās latos izteiktās vērtības.²¹⁶ Šis rādītājs ierindo vāciešus vadošajā pozīcijā un liecina par vācbaltiešu uzņēmumos ražotās produkcijas relatīvo augsto vērtību²¹⁷, lielajiem ražošanas apjomiem un ražošanas augsto intensitāti.

Lielākā daļa vāciešiem piederošo uzņēmumu bija valsts ekonomikai ļoti nozīmīgi un bez tiem valsts saimniecības un ārējās tirdzniecības funkcionēšana nemaz nebija iedomājama. Kolektīvajā sektorā ietilpstošie vācbaltiešu uzņēmumi sevišķi intensīvi pievērsās pārtikas, ķīmiskajai rūpniecībai, metālapstrādei un mašīnbūvei, koka un tekstilrūpniecībai. Šīs ražošanas nozares tobrīd (pamatos jau kopš 20.gadu vidus²¹⁸) arī valstī kopumā bija kļuvušas par nozīmīgākajām un tajās darbojās noteicošais vairākums lielāko uzņēmumu (skatīt 4.tabulu).

²¹² Garfield's directory of trade & industry of Latvia 1924/1925.- Rīga, [1925].- P.171-237.

²¹³ Turpat.

²¹⁴ Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.- Nr.1/2.- Februāris.- 137.lpp.

²¹⁵ Turpat.

²¹⁶ Turpat.

²¹⁷ Relatīvi augstā produkcijas vērtība bija saistīta ar vācbaltiešu lielo uzņēmumu pievērsanos tehnoloģiski un resursu ziņā ietilpīgu un sarežģītu produktu ražošanai.

²¹⁸ Divdesmito gadu vidū piecu vadošo rūpniecības nozaru skaitā valstī kopumā ierindojama arī celtniecība.- Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1937.- 209.lpp.

4.tabula

Kolektīvā sektora uzņēmumu īpatsvars pēc to nozarēm 1935.gadā

Valstī kopumā			Vācbaltiešu uzņēmumi		
Nr.	Nozare	Uzņēmumu īpatsvars (%)	Nr.	Nozare	Uzņēmumu īpatsvars (%)
1.	Pārtikas rūpniecība	37,09	1.	Pārtikas rūpniecība	16,55
2.	Kokrūpniecība	17,35	2.	Ķīmiskā rūpniecība	15,86
3.	Metālapstrāde / mašīnbūve	9,87	3.	Metālapstrāde / mašīnbūve	14,48
4.	Ķīmiskā rūpniecība	7,7	4.	Kokrūpniecība	13,10
5.	Tekstilrūpniecība	6,73	5.	Tekstilrūpniecība	11,72
Pārējo nozaru uzņēmumi:		21,26	Pārējo nozaru uzņēmumi:		28,29

Tabula sagatavota pēc:

Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.- Nr.1/2.- Februāris.- 137.-138.lpp.

Vācbaltiešiem piederošie tekstiluzņēmumi, kas šajā laikā bija pieskaitāmi pie visienesīgākās vācbaltiešu rūpniecības nozares (ražoja 32,4% no visas vācu kolektīvā sektora uzņēmumu saražotās vērtības), gadā saražoja produkciju par 24,3 miljoniem latu. Šo rādītāju spēja pārsniegt tikai Latvijas ebreju tekstilrūpniecība (26,2 miljoni latu), bet latviešu kolektīvā sektora uzņēmumi lāgā pat nespēja tuvināties šim rādītājam.²¹⁹ Tāpat lielus produkcijas vērtības apjomus saražoja vācbaltiešiem piederošie ķīmiskās rūpniecības uzņēmumi (13,3 miljoni latu) un papīrrūpniecība (9,6 miljoni latu). Arī šajās nozarēs vācbaltieši bija pilnīgi ārpus latviešu un pat ebreju konkurences.²²⁰

Sakarā ar papīrrūpniecības sfēru būtu vērts pieminēt epizodi, kas labi raksturo šo nozari. Tūlīt pēc neatkarības kara beigām valsts apgādē ar papīru bija izveidojusies ļoti sarežģīta situācija. Katastrofāli trūka papīrs preses izdevumiem, reizēm pat valsts iestādes nevarēja sagatavot nepieciešamo dokumentāciju, jo trūka attiecīgās kvalitātes papīrs. Papīrrūpniecības nozarē pēc kara Latvijas valdība saņēma kopumā 6

²¹⁹ Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.- Nr.1/2.- Februāris.- 137.-138.lpp.

²²⁰ Turpat.

uzņēmumu pieteikumus, kuros bija izteikta apņēmība atjaunot ražošanu, visi uzņēmumi atradās vācu fabrikantu īpašumā.²²¹ Lai atjaunotu papīra ražošanu 1920.gadā Tirdzniecības un rūpniecības ministrija kārdināja Latvijas papīra un celulozes uzņēmumu vadītājus ar izdevīgiem aizdevumiem. Par vislielāko vācu papīrrūpniecības uzņēmumu uzskatītā "Rīgas papīrfabriku akciju sabiedrība", kurai piederēja arī papīra ražotne Līgatnē ("*Rigaer Papierfabriken A/G*" mit der Werke in Ligat)²²², 1920.gadā saņēma valsts dotāciju pusmiljona rubļu apmērā, ražošanas atsākšanas veicināšanai.²²³ 1926.gada 12.mēnešos Līgatnes papīrfabrikā jau varēja saražot 4500 tonnas papīra.²²⁴ Savukārt cits vācu pārvaldē esošs uzņēmums - "Slokas papīrfabrika"²²⁵ saņēma kredītu no valsts 5 miljonu Latvijas rubļu apmērā.²²⁶ Lielākā daļa abu nosaukto uzņēmumu ražošanas iekārtu bija evakuētas uz Krieviju un to atgūšanas process notika ļoti gausi,²²⁷ tādēļ vācbaltieši piesaistīja arī ārvalstu kapitālu. Valsts un ārvalstu kapitāla piesaistīšanas rezultātā "Rīgas papīrfabriku akciju sabiedrības" uzņēmumu tīkls kļuva ne tik vien par lielāko vāciešiem piederošo akciju sabiedrība Latvijā, bet, saskaņā ar Finanšu ministrijas sniegtajiem datiem, bija uzskatāms par vispār lielāko Latvijā esošo akciju sabiedrību 20.gadu vidū. Gandrīz puse no kopējā akciju kapitāla (9 miljoni latu) te piederēja ārzemju akciju turētājiem, tostarp - vācu uzņēmējiem.²²⁸ Arī Slokas fabrikā 20.gadu pirmajā pusē tika ieguldīti

²²¹ LVVA, 2765.f., 1.apr., 543.l., 9.lp.

²²² 1925.gada Latvijas uzņēmumu katalogs liecina, ka uzņēmuma vadībā atradās tikai vācu izcelsmes personas. Uzņēmumam bija vairāki direktori, kas katrs vadīja attiecīgo ražotni: A.Nolde (*A.Nolde*), E.Fāle (*E.Fahle*), E.Birkhāns (*E.Birkhan*), E.Lēmans (*E.Lehmann*), un V.Pfeils (*W.Pfeil*).- Garfield's directory of trade... - P.221; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.206.

²²³ Sociāldemokrāts.- 1920.- 15.augusts.

²²⁴ Pēdējā Brīdī.- 1927.- 4.maijs.

²²⁵ "Slokas papīrfabrika" bija lielākais papīra un celulozes ražotājs Latvijā (Ekonomists.- 1926.- Nr.6.- 253.lpp) un pirmā lielākā fabrika, kas atsāka darbu pēc 1918.gada 18.novembra (Latvis.- 1923.- 6.oktobris).

²²⁶ Latvis.- 1923.- 6.oktobris.

²²⁷ Zālīte E. Rūpniecības uzņēmumu reevakuācijas gaita... - 79.-80.lpp.

²²⁸ LVVA, 4620.f., 5.apr., 85.l., 55.lp. Saistībā ar šo, Latvijā lielāko papīrrūpniecības uzņēmumu, ir nozīmīgi piebilst, ka, vadoties pēc preses sniegtās informācijas, strādājošo dzīves apstākļi Līgatnes ražotnē 20.gadu otrajā pusē bija vieni no labākajiem valstī. Strādnieki (kopskaitā līdz 500) tika apgādāti ar bezmaksas dzīvokļiem, pelnīja ap 30 latiem nedēļā. Uzņēmumam bija pašam sava skola, slimnīca un klubs.- Pēdējā Brīdī.- 1927.- 4.maijs.

lieli ārzemju kapitāli - ap 150 miljoniem rubļu.²²⁹ Diemžēl, kā izriet no tā laika preses ziņojumiem, valsts piešķirtie līdzekļi reizumis vācu papīrrūpniecībā mēdza aiziet arīdzan strīdīgākus ceļus - iegūla vadošā personāla dzīvokļu un kantora telpu remontā.²³⁰

Līdzīgi kā papīrrūpniecībā, tūlīt pēc kara vācieši ārpus konkurences atrādās ķīmiskās rūpniecības sfērā. No 12 ķīmijas nozares uzņēmumiem, kas bija gatavi atsākt ražošanu neatkarīgajā Latvijā, 10 bija vāciskas cilmes, pārējie divi atrādās krievu rūpnieku pārziņā.²³¹

Tūlīt pēc karadarbības izbeigšanās Latvijas teritorijā sarosījās arī bijušo metalurģijas un mašīnbūves uzņēmumu vadītāji. Kopumā 12 šīs nozares uzņēmumi apliecināja valdībai savu vēlēšanos atjaunot kara laikā pārtraukto ražošanu.²³² Metalurģijas un mašīnbūves uzņēmumiem bija ļoti grūti atsākt ražošanu, jo tieši šī nozare, tās stratēģiskās nozīmes dēļ, kara laikā bija cietusi visvairāk.²³³ Starp vāciešiem piederošajiem lielākajiem metālrūpniecības uzņēmumiem visredzamāko vietu neatkarīgajā Latvijā ieņem pazīstamais uzņēmums "Fēnikss" ("Phönix"). Uzņēmuma vadībā 20.gados atrādās tikai vācieši.²³⁴ Sākotnēji arī šis uzņēmums lūdž valstij 75 miljonus Latvijas rubļu ražošanas atsākšanai.²³⁵ Valdībai toreiz tādas naudas nebija, tādēļ uzņēmuma vadītāji vērsās pēc palīdzības pie Vācijas. "Fēnikss" ir pieskaitāms tiem vācu uzņēmumiem, kuriem savu darbību neatkarīgās Latvijas apstākļos atjaunot bija salīdzinoši visvienkāršāk. Iemesls tam bija Vācijas investoru²³⁶ tradicionālā ieinteresētība vagonbūvē kā stratēģiski ļoti nozīmīgā rūpniecības jomā un noieta tirgus - Krievijas - tuvumā. 1926.gadā "Fēniksā" vairāk kā 88% no kopējā (2,6

²²⁹ Latvis.- 1923.- 6.oktobris.

²³⁰ Sociāldemokrāts.- 1920.- 15.augusts.

²³¹ LVVA, 2765.f., 1.apr., 543.l., 1.-6.lp.

²³² Turpat.

²³³ Tā, piemēram, pirmskara uzņēmumam, vācu tēraudlietuvei "G.G.Ostwald" izdevās atjaunot darbību arī neatkarīgajā Latvijā, turpretim vācu mašīnbūves uzņēmums, ar pirmskara apgrozījumu 1 mij. rubļu, "R.H.Hantel", bija spiests atteikties no ražošanas atjaunošanas plāna.- Turpat.

²³⁴ "Fēniksa" prezidents tolaik bija J.Gurvičš (*J.Gurwitsch*), vietnieki J.Reiherts (*J.Reichert*) un F.Kete (*F.Kette*), valdes locekļi K.Geislers (*K.Geissler*), A.Kliemans (*A.Kliemann*), A.Titmans (*A.Tittmann*), K.Ērenšpergers (*K.Ehrensperger*).- Garfield's directory of trade... - P.215.

²³⁵ Latvijas Sargs.- 1921.- 16.marts.

²³⁶ Lielākie uzņēmuma Vācijas investori bija Berlīnes "Vagonu un mašīnu fabrika", Berlīnē esošā S.Bleihēdera banku grupa, "Leipcigas vispārējā kredītiestāde".- Ekonomists.- 1935.- Nr.17.- 605.lpp.

miljoni) akciju kapitāla piederēja vāciešiem.²³⁷ Īpaši veiksmīga uzņēmuma darbība bija līdz 1927.gadam, kad bija spēkā pasūtījumu piegādes līgums ar PSRS. Divdesmito gadu otrajā pusē uzņēmums saviem akcionāriem jau spēja izmaksāt dividendes 10% apjomā no akciju vērtības. Pasaules ekonomiskā krīze, produkcijas noieta problēmas un K.Ulmaņa ekonomikas valstiskošanas politika mudināja uzņēmuma lielākos Vācijas akcionārus pārdot savas akcijas Latvijas valstij. Tādējādi 1936.gada rudenī 94%²³⁸ no uzņēmuma akcijām nonāk valsts pārziņā, un vienlaicīgi šis uzņēmums pārstāj būt par vienu viszināmākajiem vācu uzņēmumiem Latvijā. Latvijas valdība jūsmīgi apsveic šo faktu kā "svešā, destruktīvā, spekulatīvā" kapitāla aiziešanu un pasniedz to kā spilgtu apliecinājumu vāciskā uzņēmuma nespējai "iesakņoties" valstī²³⁹ ("Fēnikss" faktiski tiek nacionalizēts, kļūstot pazīstams ar jauno nosaukumu - "Vairogs"). Starp citu, darījumu starp Latvijas valsti un minēto Berlīnes firmu veica viena no ārvalstu kontrolē esošajām Latvijas akciju sabiedrībām – "Liepājas Banka", kurā bija investēti vācu līdzekļi²⁴⁰ un kuras vadība atradās Latvijas vāciešu rokās. Par starpniecības pakalpojumiem banka nopelnīja 150 tūkstošus latu²⁴¹, kas, šķiet, ir nepamatoti liela summa.

Nozīmīga bija arī vācbaltiešu loma to amatniecības un rūpniecības uzņēmumu sfērā, kas piederēja tikai vienai personai, kaut gan vēstures literatūrā tai līdz šim velīta visai niecīga uzmanība. Šajā sfērā 1935.gadā valstī kopumā strādāja 95486 personas, 5807 no tiem (jeb 6,1%) - tieši tajos uzņēmumos, kas piederēja vācbaltiešiem.²⁴² Jāatzīmē, ka lielākajās eksportā iesaistītajās vācbaltiešu akciju sabiedrībās (kopskaitā 21) bija nodarbināti ne vairāk kā 9 tūkstoši strādājošo.²⁴³ Tādējādi, kā darba devējs, vācbaltiešu individuālā sektora rūpniecības un amatniecības uzņēmējs nenoliedzami bija nozīmīgs. Līdzīgi kā kolektīvā sektora

²³⁷ LVVA, 4620.f., 5.apr., 85.l., 54.lp.

²³⁸ Turpat.- 4590.f., 3.apr., 127.l., 21.lp.; 1.apr., 8.l., 83.lp.; 311.l., 78.lp.

²³⁹ Zālīte E. Ekonomiskā politika un rūpniecības reorganizācija pēc 1934.gada 15.maija // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1999.- Nr.3.- 80.-81.lpp.

²⁴⁰ Liepājas Bankā atradās pilnīgā Vācijas banku pārziņā, to finansēja Vācijas banku konsorcijs, kura pārstāve bija Berlīnes "Darmstädter & Nationalbank".- Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture...- 318.lpp.

²⁴¹ LVVA, 4590.f., 1.apr., 311.l., 28.-29.lp.

²⁴² Latvijas amatniecība un rūpniecība 1935.gadā. Pēc I tirdzniecības un rūpniecības skaitīšanas materiāliem. Vispārīgās ziņas. Sējums I.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 87.lpp.

²⁴³ Skatīt 6.tabulu.

uzņēmumos, individuālajā sektorā pirmajā piecniekā ar visvairāk nodarbinātajām personām iekļāvās metālapstrāde un mašīnbūve, pārtikas, kā arī kokrūpniecība, bet klāt nāca tikai individuālajam sektoram raksturīgā apģērhu, apavu ražošana un celtniecības sfēra.²⁴⁴

Ievērojama ietekme vāciešiem bija Latvijas finansu sistēmā. Visu iepriekšminēto vācisko uzņēmumu viena no raksturīgākajām iezīmēm bija cieša sadarbība ar vācbaltiešiem piederošajām bankām, kuru pakalpojumi tika izmantoti lokāliem un starptautiskiem finansu darījumiem. Gandrīz vienmēr vācbaltiešu uzņēmumi savu finansu darījumu veikšanai izvēlējās tādu starpkaru posmā pazīstamu vācbaltiešu akciju banku kā "Rīgas Komerbanka", "Rīgas Kredītbanka", "Rīgas Biržas Banka", "Rīgas Starptautiskā Banka" un jau pieminētās "Liepājas Bankas" pakalpojumus.²⁴⁵

Nevar nenovērtēt arī Latvijas vāciešu ietekmi valsts tirdzniecības sfērā, kaut gan šeit vācieši daudz spēcīgāk izjuta latviešu un ebreju konkurenci. Latviešu sabiedrībā valdīja uzskats, ka vācieši un ebreji vienmēr ir bijuši uzņēmīgāki par latviešiem, ar lielāku pieredzi un "slīpēti" veikalnieki, tāpēc tie tagad ar aizrobežu spēku palīdzību nosaka Latvijas ārējo tirdzniecību.²⁴⁶ No 46173 visa veida tirdzniecības uzņēmumiem 1935.gadā vācbaltiešiem piederēja 2557, jeb 5,5%. Tādējādi šajā nozarē vācbaltieši ierindojās trešajā vietā aiz latviešiem (58%) un ebrejiem (24,1%).²⁴⁷ Vācbaltiešu klātbūtne bija spilgti jūtama pat ārēji visai nacionālos tirdzniecības uzņēmumos, kā, piemēram, "Armijas ekonomiskajā veikalā" Rīgā, kur tā laika presē lēstais svešautiešu īpatsvars sasniedza 30%.²⁴⁸ Lielākā daļa

²⁴⁴ Latvijas amatniecība un rūpniecība 1935.gadā. Pēc I tirdzniecības un rūpniecības skaitīšanas materiāliem. Vispārīgās ziņas. Sējums I.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 83., 87.lpp.

²⁴⁵ Taube E. Lettlands Exportfirmen. Ausfuhrzolltarif, Wirtschaftliche Organisation und Banken Lettlands.- R.: [b.i.], 1931.- S.3-6, 10-15, 17-18, 20, 22, 25-27, 31-33, 35; Шимкува Е.

Прибалтийские немцы в экономике буржуазной Латвии (20-е – начало 30-х гг.) // Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf. tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1987.- 82.lpp.

²⁴⁶ Latvijas Kareivis.- 1923.- 12.janvāris; Studentu Dzīve.- 1933.- 10.novembris.

²⁴⁷ Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša bijetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.- Nr.11.- Novembris.- 1168.lpp.

²⁴⁸ Studentu Dzīve.- 1933.- 30.septembris.

starp tiem bijuši vācieši, kas ieņēma amatus visa veikala un atsevišķu tā nodaļu vadībā.²⁴⁹

Vāciešu tirdzniecības uzņēmumi parasti nodarbināja vairāk personu nekā latvieši un ebreji. Arī paši vācu uzņēmumi, vismaz atsevišķās tirdzniecības nozarēs, bija lielāki par citu tautību līdzīgiem uzņēmumiem.²⁵⁰ Īpaši aktīvi vācbaltiešu tirgotāji bija iesaistījušies rūpniecības mašīnu un automobiļu tirdzniecībā, vācbaltiešiem piederēja 35,5% no visiem šīs sfēras tirdzniecības uzņēmumiem valstī, tad sekoja instrumentu, aparātu, metālizstrādājumu un juvelierpreču tirdzniecība (12,4% no visiem šāda profila tirdzniecības uzņēmumiem), kā arī ķīmikāliju tirdzniecība, kur vācieši savās rokās turēja 11,5 procentus.²⁵¹ 30.gadu beigās vācbaltiešu tirdzniecisko uzņēmumu apgrozījumu lēsa ap 100 miljoniem latu gadā.²⁵² Ja analizējam Latvijas - Vācijas tirdznieciskos sakarus 30.gados, tad varam konstatēt, ka tieši nosaukto preču kategorijas ir tās, kas ieņem vadošās vietas no Vācijas importēto preču struktūrā Latvijā (skatīt 5.tabulu). Kopsakarība šajā gadījumā ir visai uzskatāma - bieži tieši vietējo vāciešu tirdzniecības uzņēmumi kļuva par Vācijas rūpniecības produkcijas izplatītājiem Latvijā un no tā izriet to ieinteresētība labvēlīgu ekonomisko sakaru attīstībā starp abām valstīm.

Ekonomiskie sakari ar Vāciju bija sfēra, kas tradicionāli piesaistīja vācbaltiešu komersantus. Vācbaltieši jau izsenis mēdza uzskatīt, ka Latvijas un Vācijas tirdznieciskie kontakti ir tāda tipiski vāciska nodarbe, pat vēl vairāk, tieši vācbaltieši sevi uzlūkoja par īpaši piemērotiem Latvijas "ekonomiskā tilta" funkciju pildīšanai starp Rietumiem un Austrumiem.²⁵³ Iesaistīšanās Latvijas - Vācijas tirdzniecībā bija viens no potenciāli visienesīgākajiem tirdzniecības veidiem. No Vācijas Latvijā tika ieviestas daudzas nepieciešamās izejvielas un preces, kuras Latvija uz vietas iegūt vai

²⁴⁹ Pretvāciskāk noskaņotā latviešu studentu prese īpaši sašutusi bija par to, ka starp Armijas ekonomiskajā veikalā strādājošajiem vāciešiem ir vairāki landesvēristi, kam katru reizi 22.maijā piešķirts īpašs atvaļinājums vācisko Rīgas atbrīvošanas svētku svinēšanai. - Studentu Dzīve. - 1933. - 30.septembris.

²⁵⁰ Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai. - 1937. - Nr. 11. - Novembris. - 1168.lpp.

²⁵¹ Turpat. - 1169.lpp.

²⁵² Universitas. - 1933. - 18.novembris. - 373.lpp.

²⁵³ Rothfels H. Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken. Vortrag bei der öffentlichen Sitzung der Gelehrten Gesellschaft zu Königsberg am 12.01.1930. - Halle (Saale): Niemeyer, 1930. - S.2, 11; Baltische Blätter. - 1921. - Nr.4. - 27.Januar.

ražot nevarēja un tādējādi valsts zināmā mērā bija atkarīga no ārzemēm. Ja par piemēru ņem 1935.gada statistiku, tad jāsecina, ka no Vācijas ievestās preces, kas ieņēma pirmās piecas vadošās pozīcijas abpusējā preču apmaiņā, salīdzinājumā ar uz Vāciju izvestajām, bija diezgan specifiskas un prasīja vai nu attiecīgus dabas resursus, vai apstrādes infrastruktūru, kas Latvijai vai nu nebija vispār, vai bija nepietiekami attīstīta (skatīt 5.tabulu).

5.tabula

Latvijas - Vācijas tirdzniecība 1935.gadā

Eksports uz Vāciju 1935				Imports no Vācijas 1935			
Nr.p.k.	Preču kategorija	Apjoms (Ls)	Īpatsvars (%) no visa Latvijas eksporta uz Vāciju	Nr.p.k.	Preču kategorija	Apjoms (Ls)	Īpatsvars (%) no visa Vācijas importa Latvijā
1	Kokmateriāli	10545000	31,9	1	Ražoš. iekārtas un mehān. dzinēji	5538000	10
2	Sviests	6516000	19,7	2	Mēslošanas vielas	3103000	7,6
3	Finieris	2837000	8,6	3	Vilnas dzija	2277000	4,2
4	Dzīvas cūkas	2601000	7,9	4	Krāsvielas	1489000	4
5	Āboliņa sēklas	2372000	7,2	5	Apstrādāta dzelzs	1371000	3,7
Pārējās preces:			24,7	Pārējās preces:			70,5

Tabula sagatavota pēc:

Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1937.- 289.-290.lpp.

5.tabulā apkopotie dati liecina, ka no Vācijas importētais preču klāsts bija ievērojami daudzpusīgāks nekā Latvijas eksports uz Vāciju. Ja piecas vadošās produkcijas grupas Latvijas eksportā sastādīja vairāk kā 3/4 no visa Latvijas eksporta uz Vāciju, tad Vācijas importā piecas vadošās preču grupas veidoja tikai mazāk par 1/3 no visām vācu importprečēm Latvijā.²⁵⁴

Vāciešiem piederošie, vai vāciskas cilmes Latvijas uzņēmumi 20.-30.gados aktīvi iesaistījās Latvijas eksportā. Trīsdesmito gadu sākumā Latvijas presē izplatījās

²⁵⁴ Pārējās lielākās Latvijai svarīgās vācu importa preču grupas veidoja akmeņogles, kokss, audumi, lauksaimniecības mašīnas, automobiļi un dažādi izstrādājumi no metāla.- Turpat.- 289.lpp.

pamatoti viedokļi, ka tieši vāciešu un ebreju rokās atrodas gandrīz visa Latvijas eksport rūpniecība.²⁵⁵

Īpaši aktīvi savu produkciju ārējam tirgum, tostarp, Vācijai, piedāvāja Latvijas izteikti vāciskā tekstilrūpniecība, kā arī papīra, kokapstrādes, būvmateriālu un ķīmiskās ražotnes. Vācbaltiešu uzņēmēju ekonomiskie sakari ar vācu zemēm bija tradicionāli, ilgstoši un abpusēji, jo liela daļa nosaukto ražotņu kādreiz bija sākušas ar ārvalstu produktu tirdzniecību, vēlāk - iegādājušās iekārtas Vācijā, bieži te pērkot arī izejmateriālus un sagataves.²⁵⁶

Lielākie par vāciskiem uzskatītie Latvijas uzņēmumi gandrīz vienmēr bija arī lielākie produkcijas eksportētāji. Vispārēja kopaina par vadošajiem vācu cilmes eksportuzņēmumiem, kuru kapitāls 30.gadu sākumā bija ne mazāks par 1 miljonu latu, sniegta 6.tabulā.

---

²⁵⁵ Šādu uzskatu, piemēram, īpaši popularizēja Saeimas deputāta Marģera Skujenieka pret nacionālajām minoritātēm vērstais svētdienas laikraksts "Latviešu Balss" (skatīt, piemēram: Latviešu Balss.- 1931.- 5.aprīlis).

²⁵⁶ Klasisks piemērs ir Podraga cementa fabrika Rīgā, jeb "*C.Ch.Schmidt*", kuras dibinātājs, vācbaltietis Karls Šmits (dibinot uzņēmumu tika rasta arī Krievijas centrālās varas ieinteresētība, tādēļ par uzņēmuma līdzīpašniekiem kļuva pāris Maskavas rūpnieku un arī viens Šveices vācietis) biznesu uzsāka ar cementa importu no Austrijas, bet 1866.gadā, piesaistot vācu kapitālu, nodibināja pats savu cementa fabriku Rīgā, kas tajā pašā vietā pilnīgi pārveidota turpina darbību arī mūsdienās.- Ekonomists.- 1938.- Nr.15.- 673.lpp.; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon...- S.685-686.

6.tabula

Vāciskās izcelsmes lielākie Latvijas uzņēmumi, kas bija iesaistīti Latvijas eksportā, 1930.gads

Uzņēmums	produkcija	kapitāls milj.ls	strādnieki (maks.)
a/s "Rīgas papīrfabrikas" ("Rigaer Papierfabriken")	celuloze un papīrs	9	500
a/s "Kvadrāts" ("Quadrat")	gumijas izstrād.	7	1200
a/s "Rīgas tekstilfabrikas" ("Rigaer Textilfabriken")	tekstilizstrād.	3,5	400
a/s "Fēnikss" ("Phönix")	vagonbūve	2,6	1100
a/s "Juglas manufaktūra" ("Jegelmanufaktur")	tekstilizstrād.	2,5	800
a/s "Oehlich & Co"	minerāleļļas, degviela	2,5	180
a/s "Lenta" ("Lenta", Gesellschaft der Rigaer Baumwollspinnerei und Bandweberei)	tekstilizstrād.	1,9	1000
a/s "Rīgas manufaktūra" ("Rigaer Manufaktur")	tekstilizstrād.	1,7	550
a/s "C.Ch.Schmidt" ("Rigaer Zementfabrik C.Ch.Schmidt")	cements	1,7	350
a/s "A.Wolfschmidt"	alkohols	1,4	120
a/s "Rīgas svina un cinka krāsu fabrika" ("Rigaer Blei- und Zinkfarbenwerke")	krāsas	1,4	100
a/s "L.W.Goegginger"	pārtikas preces	1,1	480
a/s "Lignum"	koksnes izstrād.	1	600
a/s Liepājas ādu fabrika "Korona"	izstrādāta āda, sagataves	1	200
a/s "Oskars Wildenbergs" ("Vereinigte Lederfabriken Oskar Wildenberg")	ādu izstrādājumi	1	160
uzņēmums "J.Mülmann"	zāgmateriāli, papīrs, pape	~1*	700
a/s "Pauls Bēms" ("Paul Boehm")	ģipša izstrād.	1	250
a/s "Liepājas eļļas fabrika" ("Libauer Ölfabrik", agrākais nosaukums "Kieler Libau")	minerāleļļas	1**	120

*Trūkst precīzu ziņu par kapitāla lielumu.

** Sākoties vispārējai ekonomiskajai krīzei 1929.gadā, "Liepājas eļļas fabrikas" akciju kapitāls tika samazināts no 4,8 līdz 1 miljonom latu. - Taube E. Lettlands Exportfirmen. Ausfuhrzolltarif, Wirtschaftliche Organisation und Banken Lettlands.- R.: [b.i.], 1931.- S.13; Ekonomists.- 1939.- Nr.5.- 341.lpp.

Tabula sagatavota pēc:

Taube E. Lettlands Exportfirmen...- S.3, 5-6, 10-15, 17-18, 20, 22, 25-26, 33; Pabst E. Deutsche Industrie in Lettland // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.128-131; Mūsu pienākums. Ko Latvija ražo. Ko Latvija prasa.- R.: Latvijas ražojumu propagandas komiteja, 1931.- 94., 109., 111., u.c.lpp.; Rigaer Wirtschaftszeitung.- 1933.- 7.Januar; Ekonomists.- 1923.- Nr.8.- 322.lpp., 1924.- Nr.5.- 238.lpp., Nr.9.- 543.lpp., Nr.19.- 1193.lpp., 1925.- Nr.5.- 281.lpp., Nr.16/17.- 853.lpp., 1926.- Nr.6.- 253.lpp., 1928.- Nr.23.- 977.lpp., 1931.- Nr.6.- 241.lpp., 1935.- Nr.17.- 606., 610.lpp., Nr.19.- 689.lpp., 1938.- Nr.15.- 673.lpp., 1939.- Nr.15.- 1079.lpp., Nr.17.- 1260.lpp., 1940.- Nr.8.- 590.lpp.

Uzskaitītajos 21 uzņēmumā strādnieku skaits teorētiski varēja sasniegt turpat 9 tūkstošus, bet šo uzņēmumu kopkapitāls sastādīja ap 40 miljonu latu.²⁵⁷

Latvijas un Vācijas ekonomiskie sakari pēc Pirmā pasaules kara strauji attīstījās un lielākajā daļā starpkaru perioda Vācija bija vadošais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris. Tikai 1933. un 1934. krīzes gados Anglijai izdevās Vācijas vadošo pozīciju Latvijas ārējā tirdzniecībā izkonkurēt. Turklāt šajos divos gados Vācijas imports uz Latviju nokritās 4 reizes zemāk par 1923.gada līmeni, bet Latvijas eksports uz Vāciju bija nokritis stipri zem 1924.gada līmeņa. Tā bija vēl nepiedzīvota krīze. Straujākas atlabšanas pazīmes abu valstu tirdznieciskajos sakaros bija vērojamas tikai 1934./1935.gadā (skatīt 7.tabulu).

---

²⁵⁷ Eksperti gan uzskatīja, ka vācbaltiešu uzņēmumu akciju kapitāls ir mākslīgi "uzskrūvēts", proti, nepamatoti augsts.

Ārējās tirdzniecības apgrozījums ar trīs vadošajām Latvijas ārējās tirdzniecības valstīm, miljonos latu, 1923.-1939.

Gadi		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Vācija	Imports	95,8	99,7	116,3	103,9	101,5	127,1	149,2	109,9	65,7	30,1	22,3	23,2	37,2	46,8	62,6	88,7	100,3
	Eksports	12	27,8	40,6	45,8	58,5	69	72,4	66	44,2	25,3	21,1	25,2	33,1	42,7	92,4	76	82,9
Anglija	Imports	-	41,5	38,7	25,8	26,5	29,2	30,4	25,1	15,1	11,7	20	21,4	20,6	26,1	47,8	43,9	39,8
	Eksports	-	70,4	62,1	64,1	75,3	70,6	75	70,4	41,6	29,7	34,6	30,5	29,8	48,3	100,1	95,1	71,3
Beļģija- Luksemburga	Imports	-	4,2	3,9	6,2	4,6	6	5,6	7,2	5,8	3,8	5,3	5,8	3,5	3,5	20,2	4,1	4,5
	Eksports	-	31,5	29,7	26,9	24	28,3	32,1	16	12,2	5,7	4,7	3,5	7,7	8,0	13,5	5,1	5,6
	Latvijas imports kopā	-	255,9	280,5	260,3	250,0	308,8	362,1	296,3	177,1	84,6	91,2	94,9	101,0	121,9	231,2	227,3	224,6
	Latvijas eksports kopā	-	169,6	179,6	188,5	221,2	261,4	273,9	247,9	163,8	96,5	81,5	85,3	98,7	138,3	260,7	227,2	228,1

Tabula sagatavota pēc: Aizsīlnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914 –1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 408., 554., 797.lpp.

Vācija bija kļuvusi ne tikai par nozīmīgāko Latvijas partneri preču apgrozības jomā, arī ārzemju kapitālieguldījumu ziņā Vācija stabili aizstāvēja pirmo vietu. Visatkarīgākās no Vācijas kapitāla vai izejmateriāliem bija ķīmiskā rūpniecība, mašīnbūve un tekstilrūpniecība. 1930.gadā Latvijas akciju un paju sabiedrībās Vācijas pavalstnieki bija ieguldījuši 21,9 miljonus latu, bet sīvākais Berlīnes konkurents – Anglija - 16,7 miljonus.²⁵⁸ Tomēr ļoti bieži uzņēmumi nevarēja iztikt tikai ar “vāciskas” izcelsmes kapitālu un bija jāiesaista arī citu valstu līdzekļi. Līdz ar to, it īpaši akciju sabiedrībās, “vāciskais” kapitāls bija spiests sadzīvot arī ar citas izcelsmes kapitālu. Interesanti, ka lielākie ārvalstu ieguldījumi bija tieši vāciskās cilmes (vācbaltiešu) akciju sabiedrībās (skatīt 8.tabulu).

---

²⁵⁸ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 339.lpp.

8.tabula

Lielākās (ar akciju kapitālu ne mazāku par 1 milj. Ls) vāciskās izcelsmes akciju sabiedrības periodā no 1925. līdz 1928.gadam, kurās bija ieguldīts ārzemju, tostarp Vācijas kapitāls

Nr.p.k.	Akciju sabiedrības nosaukums	Produkcija	maksimālais akciju kapitāls milj.Ls	Ārzemju kapitāla īpatsvars procentos	Ārvalstīm (tostarp Vācijai) piederošais kapitāls uzņēmumā milj.Ls
1	a/s "Rīgas papīrfabrikas" (" <i>Rigaer Papierfabriken</i> ", mit der Werke in Ligat)	Papīrs, celuloze	9	47	4,2
2	a/s Rīgas Komerbanka (" <i>Rigaer Komerzbank</i> ")	Finansu operācijas	8	>100	8
3	a/s "Liepājas eļļas fabrika" (" <i>Libauer Ölfabrik</i> ")	Eļļas, taukvielas	4,8	90	4,3
4	a/s "Fēnikss" (" <i>Phönix</i> ")	Vagoni	2,6	88	2,3
5	a/s "Juglas manufaktūra" (" <i>Jägelmanufaktur</i> ")	Kokvilnas audumi	2,5	78	1,9
6	a/s Rīgas Starptautiskā Banka (" <i>Rigaer internationale Bank</i> ")	Finansu operācijas	2	>100	2
7	a/s "Lenta" (" <i>Lenta</i> ", <i>Gesellschaft der Rigaer Baumwollspinnerei und Bandweberei</i>)	Kokvilnas ražojumi	1,92	85	1,6
8	a/s Liepājas Banka (" <i>Libauer Bank</i> ")	Finansu operācijas	1,5	>100	1,5
9	a/s "Korona"	Apstrādāta āda, ādas sagataves	1	95	0,95
10	a/s "Kontinents" (" <i>Kontinent</i> ", <i>Rigaer Gummiemanufaktur</i>)	Gumijas izstrādājumi	1	72	0,72*
11	a/s "C.Ch.Schmidt" (" <i>Rigaer Zementfabrik C.Ch.Schmidt</i> ")	Cements, ģipsis, eļļa	1	32	0,33

* Trūkst precīzu ziņu par ārzemju kapitāla daļas piederību.

Tabula sagatavota pēc:

LVVA, 4620.f., 5.apr., 85.l., 54.-58.lp.; Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture...- 314., 318.lpp.; Taube E. Lettlands Exportfirmen...- 48 S.

Salīdzinot atsevišķus rūpniecības uzņēmumus, vislielākie Vācijas kapitālieguldījumi līdz divdesmito gadu vidum bija nonākuši vācu akciju sabiedrībā "Liepājas eļļas fabrika" ("*Libauer Ölfabrik*").²⁵⁹ Atsākot darbību pēc kara, uzņēmums

²⁵⁹ Garfield's directory of trade...- P.208.

lūdza valstij pabalstu 150 milj. Latvijas rubļu apmērā, ko valsts nespēja nodrošināt, tādēļ neatlika nekas cits kā piesaistīt ārzemju kapitālu.²⁶⁰ 1926.gada sākumā "Liepājas eļļas fabrikas" akciju kapitāls jau sasniedza 4,8 miljonus latu,²⁶¹ no tā Vācijas ieguldījumi sastādīja 90%.²⁶² Saskaņā ar Finanšu ministrijas sniegto pārskatu par ārzemju kapitāla piedalīšanos Latvijas akciju sabiedrībās, tobrīd šī bija ceturrtā lielākā akciju sabiedrība Latvijā iemaksātā akciju kapitāla ziņā.²⁶³ Arī turpmākajos gados vācu dominante eļļas rūpniecībā saglabājās.²⁶⁴ Kā liecina Latvijas bankas pārskats par 1929.gadu, visa Latvijas eļļas un taukvielu ražošana tobrīd faktiski atradās vietējo un ārvalstu vāciešu pārziņā un šeit ieguldītais ārvalstu kapitāls lielākoties bija nācis no Vācijas.²⁶⁵ Eļļas un taukvielu ražošanas joma diezgan veiksmīgi attīstījās un līdz pasaules ekonomiskās krīzes gadiem nodarbināto strādnieku skaits nozarē nepārtraukti pieauga, veiksmīgi attīstījās arī saražotās produkcijas eksporttirdzniecība. Dažādu pārtikas un tehnisko eļļu, ka arī taukvielu ražošana Latvijā spēja diezgan veiksmīgi attīstīties tādēļ, ka viena no nozīmīgākajām šīs produkcijas pastāvīgajām noņēmējām bija Vācija.²⁶⁶

Līdz 20.gadu beigām kopumā vislielākās Vācijas finanšu līdzekļu investīcijas tomēr nonāca tekstilindustrijā, tikai tad sekoja ķīmiskā rūpniecība, bet trešo vietu ieņēma metālapstrāde.²⁶⁷ Vadoties pēc akciju kapitāla lieluma, divdesmito gadu vidū par lielāko vācu tekstilindustrijas uzņēmumu Latvijā uzskatāma akciju sabiedrība "Juglas manufaktūra" ("*Jägelmanufaktur*"). 1926.gadā gandrīz 78% no tās kopējā (2,5 miljoni latu) akciju kapitāla atradās vācu rokās.²⁶⁸ Vēl lielāks Vācijas kapitāla

²⁶⁰ Latvijas Sargs.- 1921.- 16.marts.

²⁶¹ LVVA, 4620.f., 5.apr., 85.l., 58.lp.; Vēlāk uzņēmuma akciju kapitālu ievērojami samazina.- Ekonomists.- 1939.- Nr.5.- 341.lpp.

²⁶² LVVA, 4620.f., 5.apr., 85.l., 58.lp.

²⁶³ Turpat.- 53.-58.lp.

²⁶⁴ Līdztekus Latvijas lielākajai eļļas ražotnei Liepājā, ar līdzīga veida produkcijas ražošanu Rīgā nodarbojās otrs lielākais vāciešiem piederošais uzņēmums "Vilhelma Hartmaņa eļļas dzimavas" ("*Wilhelm Hartmann Ölmühle*").- Garfield's directory of trade...- P.118.

²⁶⁵ LVVA, 3674.f., 1.apr., 77.l., 51.lp.

²⁶⁶ Turpat.

²⁶⁷ Saskaņā ar Finanšu ministrijas informāciju, līdz 1928.gadam Latvijas akciju sabiedrību pamatkapitālos tekstilrūpniecības nozarē Vācijas daļa sastādīja 3,35 miljonus, ķīmiskajā rūpniecībā - 2,7 miljonus, bet metālapstrādē - 2 miljonus latu.- Turpat.- 4597.f., 8.apr., 8.l., 89.lp.

²⁶⁸ Turpat.- 4620.f., 5.apr., 85.l., 54.lp.

īpatsvars bija tekstiluzņēmumā "Lenta" ("*Lenta*", *Gesellschaft der Rigaer Baumwollspinnerei und Bandweberei*), te saskaņā ar Finanšu ministrijas sniegto informāciju 20.gadu vidū ārzemju, jeb Vācijas kapitāls bija gandrīz 85 procenti no kopējā (1,9 miljoni latu) akciju kapitāla.²⁶⁹ Pirms Pirmā pasaules kara "Lenta" bija lielākais²⁷⁰ tekstiluzņēmums Latvijas teritorijā un arī pēckara gados šajā nozarē palika ietekmīgākais, nodarbināja vislielāko skaitu strādnieku²⁷¹ un ieviesa modernākās ražošanas iekārtas.²⁷² "Lenta" bija tipisks vācu uzņēmums arī pēc tā vadības nacionālā sastāva, piemēram, divdesmito gadu vidū "Lentas" vadošajos amatos atradās tikai vācieši,²⁷³ daļa no "Lentas" galvenajiem akcionāriem bija pazīstamās vācbaltiešu saldumu fabrikas - a/s "Th.Riegert" dibinātāji un akcionāri.²⁷⁴

Trīsdesmito gadu pirmajā pusē Vācijas kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās ievērojami pieauga. Ja līdz 1928.gadam Latvijas trīs nozīmīgākajās nozarēs, proti tekstilrūpniecības nozarē Vācijas daļa sastādīja 3,35 miljonus, ķīmiskajā rūpniecībā - 2,7 miljonus, bet metālapstrādē - 2 miljonus latu²⁷⁵, tad līdz trīsdesmito gadu vidum visvairāk Vācijas kapitālieguldījumu bija nākuši klāt metālapstrādē un tagad tā jau ar turpat 5,5 miljoniem latu bija kļuvusi par nozīmīgāko vācu investīciju nozari Latvijā.²⁷⁶ Metālapstrādei sekoja ķīmijas nozare ar 3,2 miljoniem vācu kapitāla un tekstilrūpniecība ar 3,6 miljoniem latu.²⁷⁷ Kā redzams no šiem skaitļiem, vācu investīciju apjomam šajās tradicionālajās vācu investīciju nozarēs bija tendence pieaugt, kaut gan, kopumā ņemot, vācu kapitālieguldījumu apjoms 30.gadu pirmajā

²⁶⁹ Turpat.- 53.lp.

²⁷⁰ Wollert H. Die Industrie Lettlands.- Berlin: Verlag Sack, 1927.- S.54.

²⁷¹ Skatīt 6.tabulu.

²⁷² Ekonomists.- 1926.- Nr.6.- 251.lpp.; Mūsu pienākums. Ko Latvija ražo. Ko Latvija prasa.- R.: Latvijas ražojumu propagandas komiteja, 1931.- 109.lpp.; Wollert H. Die Industrie Lettlands...- S.57.

²⁷³ A/s "Lenta" valdes priekšsēdis bija J.Fogelzangs (J.Vogelsang), direktors - rīkotājs R.F.Betmans (R.F.Bettmann), direktori: E.Lonergans (E.Lonergan), G.Poselts (G.Posselt), E.Švēders (E.Schweder), vietnieki: R.Rijs (R.Rijs), A.Zelmers (A.Sellmer) un A.Klumbergs (A.Klumberg).- Garfield's directory of trade...- P.203; Ekonomists.- 1924.- Nr.5.- 238.lpp.

²⁷⁴ Piemēram, Fogelzangs un Betmans.- Ekonomists.- 1925.- Nr.5.- 289.lpp.

²⁷⁵ Turpat.- 4597.f., 8.apr., 8.l., 89.lp.

²⁷⁶ Par ievērojamo vācu kapitāla pieaugumu mašīnbūves un metālapstrādes jomā liecina jau pieminētais "Fēnikss", kur no 1926.gada līdz 1931.gadam pamatkapitāls palielinājās divas reizes un sasniedza 5,2 miljonus latu.- Turpat.- 4590.f., 3.apr., 127.l., 21.lp.; 1.apr., 8.l., 83.lp.; 311.l., 78.lp.

pusē pasaules ekonomiskās krīzes iespaidā nedaudz samazinājās, īpaši tas bija jūtams banku, kokapstrādes un celtniecības nozarēs.²⁷⁸ 1934.gadā vācu kapitāls metālrūpniecībā sastādīja gandrīz 90% no visa šajā nozarē ieguldītā ārzemju kapitāla, bet ķīmijas nozarē tikai apmēram 19%, savukārt tekstilrūpniecībā vācu kapitāls bija pazaudējis konkurences cīņā ar britu kapitālu, kur sastādīja tikai 27% no ārvalstu kapitāla (britu kapitāls šajā nozarē bija vairāk kā 43%).²⁷⁹ Dominējošs vācu kapitāls bija arī apdrošināšanas sfērā, kur 30.gadu pirmajā pusē bija novērojama diezgan strauja vācu kapitāla pieplūde. 30.gadu vidū vācu kapitāls sastādīja 70% no visiem ārvalstu ieguldījumiem Latvijas apdrošināšanas nozarē.²⁸⁰

Vācijas kapitāla ieplūšanu Latvijā esošajos vācu uzņēmumos īpaši veicināja paši uzņēmumu vadītāji, kas vācieši (resp. vācbaltieši) būdami, spēja daudz veiksmīgāk piesaistīt Vācijas kapitālu savai ražotnei. Par tipisku uzskatāma parādība, ka uzņēmumos ar lielu Vācijas kapitāla daļu vadošās pozīcijas ieņēma vietējie Latvijas vācieši, kas nokļuva redzamos posteņos uzņēmuma vadībā, bija nodarbināti uzņēmuma administrācijā, akciju sabiedrību valdēs, kā arī veica ražošanas procesa uzraudzību kā meistari un vadošie speciālisti. Vācijas naudas devēji reizumis uzstādīja savas prasības, tādējādi vācu uzņēmumi Latvijā bieži nodarbināja ražošanas speciālistus²⁸¹ no Vācijas, aizbildinoties, ka tieši šim ražošanas procesam Latvijā uz vietas nav sameklējams atbilstošas kvalifikācijas darbinieks.²⁸² Bija pat kļedzoši provokatoriski gadījumi, kad, piemēram, 1923.gada Vācijas finanšu krīzes laikā studentu apmaiņas aizsegā Rīgas Vācbaltiešu studentu apvienība organizēja Vācijas studentu darbu Latvijas vācbaltiešu uzņēmumos un deva iespēju tiem piepelnīties.²⁸³ Daudzkārt biežāk gan vācu uzņēmumos par meistariem, darba procesa tiešajiem

---

²⁷⁷ Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras pārskats par ārvalstu kapitālieguldījumiem Latvijā 1934.gadā.- Turpat.- 1691.f., 1.apr., 804.l., 73.lp.

²⁷⁸ Turpat.

²⁷⁹ Turpat.

²⁸⁰ Turpat.

²⁸¹ Lielākoties kvalificētus strādniekus, meistarus, darba uzraugus.

²⁸² Trīsdesmito gadu sākumā šāda vācu uzņēmumu prakse (proti, "speciālistu" ievēšana no Vācijas) izpelnījās asus iebildumus no kreisās strādniecības aprindām, kas atklāti puda savu neapmierinātību ar ārzemju "speciālistu" ievēšanu Latvijā, apstākļos, kad šeit bija vērojams bezdarbs. 1933.gadā par to neapmierinātību vairākkārt no Saeimas tribīnes puda arī sociāldemokrāti.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 375.-376., 425.sl.

²⁸³ LVVA, 1969.f., 1.apr., 305.l., 21.lp.

vadītājiem un pat ierindas strādniekiem²⁸⁴ kļuva paši vācbaltieši, kuri iemaņas attiecīgā ražošanas procesa veikšanā nereti bija apguvuši, praktizējoties Vācijā. Noteicošais attiecīgo personu izvēlē bija vietējo apstākļu pārzināšana. Vācijas redzējumā vācbaltieši te bija ārpus jebkādas konkurences. Tomēr nekas neparasts nebija gadījumi, kad Latvijas uzņēmumu vadībā nostājās valsts vācieši (Vācijas pilsoņi). Piemēram, "Slokas celulozes fabriku" 30.gadu otrajā pusē vada valsts vācietis Heinrihs Esps, kurš vienlaicīgi Latvijā veica arī politisko darbību – vadīja NSDAP vietējo organizāciju.²⁸⁵ Savukārt pazīstamo vācu uzņēmumu "Koha eļļas un krāsu fabriku" ("*Lackfabrik J.C.Koch*")²⁸⁶ vadīja valsts vācietis Alshagens, kurš jau 1933.gada martā bija nonācis sociāldemokrāta Bruno Kalniņa redzes lokā kā rūdīts nacionālsociālists, kas "atņem darbu un maizi latviešu strādniekiem un pelna 1400 latu mēnesī".²⁸⁷

Vāciešu kontrolē vai vismaz to ietekmē starpkaru periodā atradās lielākā daļa konkurētspējīgo Latvijas uzņēmēj sabiedrību (to skaitā būtu iekļaujami visi 6. un 8.tabulā minētie uzņēmumi). Šo uzņēmumu konkurētspēju noteica tādi objektīvi apstākļi kā uzņēmuma relatīvais lielums, lielie ražošanas apjomi, salīdzinoši modernais ražošanas process, kas nodrošināja produkcijas cenas konkurētspēju, bagātās, ilgstošas tradīcijas un kontakti ārzemēs, kas uzņēmuma produkcijas marku padarīja labi atpazīstamu, viss kopumā tas šiem vācu cilmes uzņēmumiem nodrošināja labu produkcijas noietu vietējā, Eiropas un Krievijas tirgū. Vienlaicīgi vāciskās cilmes uzņēmumi kalpoja kā būtisks sociālas dabas faktors, jo tie ar darbu nodrošināja lielu iedzīvotāju daļu, kuras vairākums bija pamattautas pārstāvji. Piemēram, akciju sabiedrības "Fēnikss" un "Kvadrāts", savās ražotnēs katra nodarbinot vairāk kā 1000 strādājošo²⁸⁸, bija kļuvušas par lielākiem darba devējiem valstī un tādējādi bija uzskatāmas ne tikai par ietekmīgām valsts ekonomikā, bet arī

²⁸⁴ Skatīt 214.lpp.

²⁸⁵ LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 880.l., 114.lp. Slokas celulozes fabrikas statūtos bija noteikts, ka vismaz trešdaļai (*sic!*) tās dažādo direktoru ir jābūt Latvijas pavalstniekiem.- Ekonomists.- 1924.- Nr.8.- 472.lpp.

²⁸⁶ Ekonomists.- 1935.- Nr.19.- 701.lpp.

²⁸⁷ B.Kalniņa runa Saeimas sēdē 1933.gada 10.martā.- Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.].- 376.sl.

²⁸⁸ Skatīt 6.tabulu.

par reālu sociālpolitisku spēku, ar ko bija jārēķinās gan Latvijas tā laika valdībām, gan sabiedrībai kopumā.

Detalizētāk pievēršoties korporatīvā principa nozīmei vācu uzņēmēju aprindās Latvijā, nevar nepieminēt savdabīgu vācbaltiešu sabiedrības iezīmi starpkaru periodā - uzņēmēju iesaistīšanos politikā, vai, pārfrāzējot - politiķu ciešo saistību ar ekonomiku. Savā dziļākajā būtībā arī tā ir parādība, kas saistāma ar vācbaltiešu mazo īpatsvaru sabiedrībā un vienlaicīgi vācu vadošo aprindu tradicionālo tieksmi pēc korporatīvas noslēgtības, kas potenciāli sekmētu šīs salīdzinoši nelielās minoritātes ekonomiskās ietekmes saglabāšanos. Tā jau 1918.-1919.gadā Vācbaltiešu nacionālajā komitejā aktīvi darbojās iepriekš pieminētie ievērojamie un ietekmīgie vācbaltiešu rūpnieki K.Lēzers, V.Reimerss un A.Reisners.²⁸⁹ Arī vēlāk Ulmaņa autoritārā perioda gados, kad politiskās aktivitātes bija ierobežotas un vācbaltiešu tautas grupas intereses visās sfērās pārstāvēt drīkstēja tikai Vācbaltiešu tautas apvienība,²⁹⁰ šīs vācbaltiešu galvenās nacionālās organizācijas visatbildīgākajā postenī nonāca labi situēti vācbaltiešu uzņēmēji. Tā, piemēram, Tautas apvienības vadītājs līdz 1935.gadam, korporants Vilhelms Rīdigers (*W.von Rüdiger*)²⁹¹ bija labi pelnošs daudzu Latvijas uzņēmumu juriskonsults. Korporants Ēriks Mindels (*E.Mündel*)²⁹² - Tautas apvienības vadītājs no 1935. līdz 1938.gadam - pirms kara vadīja gumijas izstrādājumu fabriku "*J.W.Mündel*", bet pēc kara bija pazīstamās Latvijas vāciešu tabakas fabrikas "*Mündel & Co*" vadītājs - līdzīpašnieks un sakarā ar savu ciešo saistību ar rūpniecību un tirdzniecību, kopš 1923.gada bija arī Lielās Ģildes vecākais.²⁹³ Mindela vietā Vācbaltiešu Tautas apvienības prezidenta amatā 1938.gadā nākušais Alfrēds Intelmanis (*A.Intelmann*) arī bija ļoti pārticis tirgotājs un viņa vārdā nosauktās importfirmas "*Alfred Intelmann*" īpašnieks.²⁹⁴

²⁸⁹ Skatīt 117.-118.lpp.

²⁹⁰ Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana... - 33.lpp.

²⁹¹ V.Rīdigers bija korporācijas *Curonia* filistrs.- Album Curonorum II 1932-1978... - S.61.; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.655.

²⁹² E.Mindels bija korporācijas *Fraternitas Baltica* filistrs.- LVVA., 5734., 1.apr., 4.l., 1.lp.

²⁹³ Ekonomists.- 1927.- Nr.12/13.- 509.lpp.; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.536.

²⁹⁴ Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.352. Abu nosaukto sabiedrisko darbinieku un uzņēmēju vadītās firmas bija labi identificējamās ar konkrētu personu, jāatzīst, ka starp vācbaltiešu uzņēmumiem ir daudz tādu, kuru nosaukumi paši par sevi norāda uz to īpašniekiem. Piemēram, tādi pazīstami vācbaltiešu uzņēmumi: "*G.Ehrenpreis und Co*" (velosipēdu rūpnīca "Ērenpreiss"), "*G.Waldspühl*" (čuguna lējumi un mašīnas), "*L.W.Goegginger*" (saldumi, konservi), "*J.Potempa*"

Savs bizness bija pazīstamākajiem Latvijas vācu politiķiem, Satversmes Sapulces un Saeimas deputātiem P.Šīmanim (viņš bija lielākās vācbaltiešu izdevniecības un tipogrāfijas a/s "R.Ruetz & Co" līdzdibinātājs un akcionārs)²⁹⁵ un korporantam V.fon Firksam, kurš bija lielākās vācbaltiešu lauksaimnieciskās produkcijas tirgotājfirmas a/s "Landmann" dibinātājs un akcionārs.²⁹⁶ Saeimas vācu frakcijas deputāts, korporants Verners Vestermans (*W.Westermann*) bija "Juglas manufaktūras" ("*Jegelmanufaktur*") un I.Rīgas savstarpējās kredītsabiedrības direktors.²⁹⁷ Ietekme rūpniecībā bija arī atsevišķām personām nacistiskajā vācbaltiešu "Kustībā", tā, piemēram, "Kustības" darba ar jaunatni speciālists, korporants Heinrihs Bārts bija vācbaltiešu uzņēmuma "Lignum" tehniskais direktors.²⁹⁸

Kā redzams, nosaukto politikā iesaistīto uzņēmēju vidū daļa ir studentu korporāciju biedri, tā nav parasta nejaušība, bet gan drīzāk vācbaltiešu sabiedrības raksturiezīme, kuras izpausmes sociālpolitiskajā un starpnacionālajā sfērā analizētas iepriekš. Pazīstamu vācbaltiešu firmu vadītāju un īpašnieku vidū studentu korporāciju biedri (filistri) ar augstāko izglītību, it īpaši inženierzinātnēs, bija uzkrītoši daudz.

Apstiprinājumu tam gūstam, analizējot uzņēmumu piederību un vadības sastāvu. Tā, piemēram, no iepriekš pieminēto rūpnīcu "*Lignum*" vadītāja H.Bārta un tabakas rūpnīcas "*Mündel & Co*" direktora E.Mindela pārstāvētās korporācijas *Fraternitas Baltica* aprindām vēl bija nākuši vācbaltiešu sildiekārtu rūpnīcas "*Ges.*

(galdniekplates). Te gan jāpiebilst, ka daļa šo uzņēmumu vārda devēju (dibinātāju) bija miruši vai nedzīvoja Latvijā, bet ārzemēs (piemēram, "*G.Waldspühl*") īpašnieks ar attiecīgu uzvārdu dzīvoja Šveicē un tikai epizodiski ieradās Latvijā).- Garfield's directory of trade... - P.217; Pabst E. Deutsche Industrie in Lettland // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch-lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.129; Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 84.lpp.; Garfield's directory of trade... - P.228; Ekonomists.- 1923.- Nr.8.- 322.lpp., 1924.- Nr.22.- 1405.lpp., 1925.- Nr.19.- 965.lpp., 1927.- Nr.2.- 73.lpp.

²⁹⁵ Saskaņā ar šī uzņēmuma statūtiem, lielākā daļa tā akciju piederēja vācbaltiešu Roicu (Ruetz) dzimtai, izdevniecības kopējais akciju kapitāls bija 750 tūkstoši latu. "Ruetz & Co" apgādā izdeva arī lielāko vācbaltiešu laikrakstu "Rigasche Rundschau".- Ekonomists.- 1926.- Nr.1.- 37.lpp.

²⁹⁶ Skatīt arī 204.-205.lpp.

²⁹⁷ Album Curonorum II 1932-1978... - S.105; Album Curonorum 1808-1932... - S15-16; Deutschbaltisches Biographisches Lexikon... - S.859.

²⁹⁸ Album der Landsleute Fraternitas Baltica... - S.241.

Richard Kabliz” direktors Rihards Kablics (*R.Kablitz*),²⁹⁹ “Rīgas vilnas preču fabrikas” (“*Wollwarenfabrik*” agrāk “*Felser & Co*”) līdzdibinātājs Karls Luis (*K.J.Lovis*),³⁰⁰ bezvadu sakaru iekārtu rūpnīcas “*Telefunken*” direktors Berlīnē Ernsts Betge (*E.Bätge*)³⁰¹ u.c. Augstāk pieminēto vācbaltiešu lielāko tipogrāfiju un izdevniecības *a/s* “*R.Ruetz & Co*” (“*Rigasche Rundschau*” izdevēja) padomes priekšsēdis un lielākās vācbaltiešu būvfirmas “*Rigasche Baugesellschaft*” direktors bija *Fraternitas Rigensis* biedrs Eriks Pabsts (*E.Pabst*).³⁰² Šīs pašas korporācijas filistrs bija inženieris Ādolfs Burmeisters (*A.Burmeister*) – “Ķengaraga linu manufaktūras” direktors.³⁰³ Savukārt nacionālajā jautājumā politiski visai aktīvā *Curonia* bija devusi redzamo vācbaltiešu uzņēmēju Rīgas Kredītbankas un “Juglas manufaktūras” (“*Jegelmanufaktur*”) direktoru Helmutu Kīnu (*H.G.E.Kuehn*).³⁰⁴ Starp citu, H.Kīns līdztekus Saeimas deputātam V.Vestermanim bija otrā persona no *Curonia's* aprindām, kas vadīja “Juglas manufaktūru”. *Kuronis* bija arī “Brūnsa papīrfabrikas” (“*Bruhns Papierfabrik*”) vadītājs Georgs fon *Betihers* (*G.G.T.von Boetticher*).³⁰⁵ Tie ir tikai atsevišķi redzamākie šīs korporācijas pārstāvji uzņēmēju aprindās.

Izanalizējot tikai vienas studentu korporācijas *Rubonia* biedru sarakstus, var konstatēt, ka starpkaru periodā šai korporācijai bez nosauktā un ļoti ietekmīgā vācbaltiešu rūpnieka Karla Lēzera,³⁰⁶ piederēja citi redzami ļaudis no uzņēmēju aprindām. Piemēram, Latvijas lielākās ģipša rūpnīcas “*Paul Boehm*” vadītājs Pauls Bēms (*P.J.F.Boehm*),³⁰⁷ mašīnfabrikas un tēraudlietuves “*Waldispühl*” direktors Pauls Reiherts (*P.G.F.Reichert*),³⁰⁸ mašīnfabrikas “*W.Minuth*” īpašnieks un vadītājs Nikolajs Minuts (*N.W.Minuth*),³⁰⁹ tēraudlietuves “*W.Ostwald*” vadītājs Aksels

²⁹⁹ Turpat.- S.329.

³⁰⁰ Turpat.- S.232.

³⁰¹ Turpat.- S.164.

³⁰² Turpat.- S.74.

³⁰³ *Album fratrum Rigensum 1823-1939...* - S.84.

³⁰⁴ *Album Curonorum 1808-1932...* - S.230.

³⁰⁵ G.Kīns ekonomiskās krīzes laikā vadīja arī Slokas celulozes rūpnīcu.- Turpat.- S.236.

³⁰⁶ *Album Rubonorum 1875-1972...* - S.87-88.

³⁰⁷ Turpat.- S.116.

³⁰⁸ Turpat.- S.141.

³⁰⁹ Turpat.- S.189.

Ostvalds (A.Ostwald),³¹⁰ pazīstamās vācu tabakas fabrikas “Ruhtenberg” vadītāji - direktori Oto Rūtenbergs (O.M.Ruhtenberg)³¹¹ un Tobiass Rūtenbergs (T.Ruhtenberg),³¹² vācu parfimērijas uzņēmuma “H.A.Brieger” vadītājs Georgs Girgenšons (G.von Girgenšons),³¹³ farmaceitiskās firmas “Bruno Frobeen” pārvaldnieks Haralds Frobīns (H.R.Frobeen),³¹⁴ lielo Rīgas apdrošināšanas sabiedrību “Rigaer Versicherungs-Gesellschaft” un “Rigaer Union” direktors Hugo Vitroks (H.A.Witrock), kā arī citas vadošas personas vācbaltiešu uzņēmumos.³¹⁵ Un tas tikai vienas korporācijas ietvaros! Vēl svarīgi piebilst, ka *Rubonia's* biedri (īpaši P.Bēms, K.Lēzers un T.Rūtenbergs), aktīvi darbojās arī Rīgas vācu fabrikantu apvienībā (*Rigaer Fabrikanten-Verein*) un, kā tas izriet no šīs apvienības gada pārskata, vēl pat pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma turpināja veidot vācu uzņēmēju kopējās oficiālās pamatnostādnes attiecībā pret valsts ekonomisko un pat sociālpolitisko attīstību.³¹⁶

Kaut gan *Rubonia* ir tiešām spilgts piemērs korporantu vadošajai lomai uzņēmējdarbībā, arī citām korporācijām bija vīri atbildīgos vācbaltiešu uzņēmumu amatos. Tā, piemēram, *Concordia Rigensis* biedriem bija izveidojies ļoti ciešs kontakts ar te vairākkārt pieminēto pazīstamo vācbaltiešu uzņēmumu “Fēnikss” tā ģenerāldirektora F.Ketes (*F.Kette*) personā, kas atbalstīja korporāciju gan finansiāli, gan iekārtoja uzņēmumā veselus 10 *Concordia Rigensis* biedrus.³¹⁷ Kopš 1936.gada par “Fēniksa” vadītāju, bet vēlāk “Vairoga” vagon- un mašīnbūves nodaļas vadītāju

³¹⁰ Turpat.- S.181.

³¹¹ Turpat.- S.145.

³¹² Turpat.- S.248.

³¹³ Turpat.- S.173.

³¹⁴ Turpat.- S.230.

³¹⁵ Starp citiem redzamiem ar vācbaltiešu rūpniecību saistītiem *ruboņiem* minams minerālūdeņu iestādes “Vērmanģdārzs” vadītājs Roberts Leiste (*R.J.Leiste*), komercsabiedrības “Seeberg Söhne” direktors Helmutš Donats (*H.Donath*), “Lentas”, “Provodņika”, Slokas celulozes fabrikas, “Rīgas Manufaktūras” vadošais inženieris Hanss-Ludvigs Šveihimers, vācbaltiešu krāsu fabrikas “W.Hjordt” nodaļas vadītājs Klaipēdā Teodors Kronbergs (*T.E.Kronberg*), Līgatnes un Slokas papīrfabriku nodaļu vadītājs Voldemārs Rūdolfš (*W.Rudolph*), Vācijas būvfirmas “O.Frühling” vadītājs Rīgā un “Lignum” būvniecības nodaļas vadītājs Kurts Sīverts (*K.L.Siewert*), vairāku vadošu Vācijas koksnes izstrādājumu importfirmu vadošs darbinieks Rīgā Herbertš Dumfš (*H.Dumpf*) u.c.- Album Rubonorum 1875-1972...- S.97, 121, 192, 195, 211, 222-223, 241.

³¹⁶ Bericht über die Tätigkeit des Rigaer Fabrikanten-Vereins pro 1934.- R.: W.F.Häcker, 1935.- S.1, 14, 16.

³¹⁷ Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969...- S.43.

(1937-40) un Rīgas vagonfabrikas vadītāju (1940-41) strādāja šīs korporācijas biedrs un ģenerāldirektora F.Ketes radnieks Haralds Hofmans (*H.Hoffmann*).³¹⁸ *Concordia Rigensis* bija pārstāvēta arī citās rūpniecības nozarēs – tās biedri bija Liepājas ādas fabrikas “Korona” direktors Ernsts Veidemilers (*E.Weidemüller*),³¹⁹ Liepājas eļļas fabrikas direktors Georgs Lasmans (*G.Lassmann*),³²⁰ Aleksandrs Hjorts (*A.Hjort*) - pazīstamās vācbaltiešu krāsu fabrikas “Wilhelm Hjort” tehniskais vadītājs.³²¹ *Concordia Rigensis* un tai radniecīgā korporācija *Fraternitas Rigensis* visspilgtāk apliecina korporāciju sakaru nozīmīgumu ekonomikas sfērā ne tikai starpkaru periodā, bet arī iepriekš. Pirms Pirmā pasaules kara Rīgas gumijas izstrādājumu rūpnīcā “Provodņiks” („*Prowodnik*“) tās direktoru, *Concordia Rigensis* filistra Arnolda fon Hertviga (*A.von Hertwig*)³²² un *Fraternitas Rigensis* filistra Emīla Grevē (*E.H.Grevé*)³²³ apkaimē bija pulcējušies vismaz septiņi vadoši šī uzņēmuma darbinieki no korporācijas *Concordia Rigensis* un ap desmit (vairākums - uzņēmuma ķīmiķi) no *Fraternitas Rigensis*. Lielākā daļa „Provodņika“ nozīmīgāko administratīvo posteņu atradās *Concordia Rigensis* biedru kontrolē - tās biedri ieņēma nodaļu vadītāju posteņus (K.Lēvende (*K.Loewende*),³²⁴ T.Gīze (*T.Giese*),³²⁵ E.Tīls (*E.Thiel*)³²⁶), bija uzņēmuma galvenie inženieri (V.Makprangs (*W.Mackprang*),³²⁷ V.Ptašnikovs (*W.Ptaschnikow*)³²⁸) kā arī pildīja galvenā grāmatveža (J.Strauss (*J.Straus*)³²⁹), padomdevēja (O.Hakels (*O.Hackel*)³³⁰) u.c. atbildīgus pienākumus. Kara laika un pēckara kolīzijas šo vidi uzņēmumā sagrāva.

Studentu korporāciju skaru loma ekonomikas sfērā 20.-30.gados ir acīm redzama un nozīmīga. Augstāk minētie un citi korporanti pārstāv vācbaltiešu lielāko

³¹⁸ Turpat.- S.43, 152.

³¹⁹ Turpat.- S.142.

³²⁰ Turpat.- S.177.

³²¹ Firmas dibinātāja un ilglaicīgā vadītāja Vilhelma Hjorta dēls.- Turpat.- S.147.

³²² Turpat.- S.85.

³²³ Album fratrum Rigensum 1823-1939...- S.53.

³²⁴ Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969...- S.86.

³²⁵ Turpat.- S.116.

³²⁶ Turpat.- S.121.

³²⁷ Turpat.- S.104.

³²⁸ Turpat.- S.112.

³²⁹ Turpat.- S.104.

³³⁰ Turpat.- S.91.

un atpazīstamāko uzņēmumu skaitlisko vairākumu.³³¹ Korporatīvo aprindu saistība ar uzņēmējdarbību īpaši spilgti bija novērojama tieši tajās vācbaltiešu korporācijās, kuras tradicionāli bija saistītas ar Rīgu (resp. Rīgas Politehnikumu, kur varēja apgūt uzņēmējdarbībai atbilstošāku izglītību). Mazākā mērā ietekme ekonomikā izpaudās Tērbatas universitātes vācbaltiešu korporācijām, no kuru vidus lielākoties nāca pazīstami zinātnieki, profesori, ārsti, teologi un politiķi.³³²

Sakari ekonomiskajā sfērā varēja veidoties ne tikai vienas korporācijas pārstāvju loka ietvaros, kā tas aprakstīts iepriekš, tie parasti izvērās plašāk, piemēram, vienas uzņēmējdarbības ietvaros iesaistot citu radniecīgu vācbaltiešu korporāciju pārstāvjus.³³³ Viss kopumā tas veidoja savdabīgu vācbaltiešu sabiedrības īpatnību, ko noteica jau vairākkārt pieminētais Latvijas vāciešu sabiedrības korporatīvais raksturs. Vācbaltiešu uzņēmumi bija joma, kurā korporatīvais princips izpaudās ne mazākā mērā kā sabiedriskajā dzīvē un politikā.

Kopējās 20.-30.gadu perioda iezīmes liecina par vācbaltiešu cenšanos saglabāt tradicionālo ietekmi Latvijas ekonomikā un korporatīvie sakari te bija ļoti nozīmīgi, jo tie sekmēja vietējo vāciešu varenību.

Vācbaltiešu uzņēmumi, līdzīgi kā visa vācbaltiešu sabiedrība kopumā, darbojās kā noslēgta interešu grupa. Tas gan nenozīmēja, ka citas tautības darbinieka pieņemšana uzņēmuma vadošā amatā nevarēja notikt, tomēr lielākoties priekšroka tika dota savējiem. Visai izteiktā vāciešu un latviešu savstarpējā norobežošanās sabiedrībā bija radījusi tādu situāciju, ka vācbaltiešu uzņēmējs pilnībā uzticēties varēja tikai tām personām, kuru sabiedrībā viņš parasti atradās. Spēcīgāko sakaru līmenis augstāko izglītību ieguvušajiem vācbaltiešiem veidojās tieši korporāciju vidē un līdz ar to no šīs vides varēja nākt cilvēki, kurus pazina un kuriem uzticējās.

³³¹ Šo uzņēmumu skaitā iekļaujami visi 6. un 8.tabulā minētie.

³³² Ne velti *Livonia* bija iezīmīga tieši ar plašu politiķu un sabiedrisko darbinieku klāstu (jau pieminētie Ā.Pilars fon Pilhaus, H.fon Strīks, M.Fegezaks, L.Šēlers, E.Krēgers), tomēr šo korporāciju pārstāvēja arī daudzi atsevišķi ietekmīgi rūpnieki – Rīgipša fabrikas vadītājs Karls Krēgers (*K.E.Kroeger*), "Lignum" tirdzniecības direktors Hamilkārs Felkerzāms (*H.P.F.Foelkersahm*), parfīmērijas rūpnīcas "Brieger" pārstāvis Burhards fon Hiršheids (*B.H.A.von Hirschheydt*).- *Baltische Briefe*.- 1972.- Juli/August.- Nr.7/8.- S.8; *Album Livonorum*...- S.329, 306.

³³³ Tādi kontakti, piemēram, izveidojās starp korporācijām *Fraternitas Baltica* un *Curonia* - "Lignum" vadītājs H.Bārts no *Fraternitas Baltica* vadošā amatā pieņēma *kuroni* Edgaru Kerpi (*E.H.Kerpe*), savukārt Berlīnes firmas "Telefunken" direktors Ernsts Betge pieņēma darbā vadošā amatā rīdzinieku, *kuroni* Hermani Fogelu (*H.N.Vogel*).- *Album Curonorum 1808-1932*...- S.231, 244.

Pateicoties korporatīvajam principam uzņēmējdarbībā, vācbaltieši ar ļoti labiem rezultātiem spēja nosargāt savas pozīcijas ekonomikā. Pat pēc atsevišķu vācbaltiešu uzņēmumu nonākšanas valsts pārziņā 30.gadu otrajā pusē, vācbaltieši spēja tajos saglabāt vadošos posteņus.³³⁴ Cēlonis tam ir attiecīgo ražošanas nozaru, uzņēmuma tradicionālo kontaktu, izejvielu un noieta tirgus atkarība no tiem sakariem, ko bieži vien vairāku gadu desmitu gaitā vācbaltieši bija iestrādājuši un kas latviešiem nebija pieejami vai vispār nebija zināmi.

Tajos uzņēmumos, kur to pārvaldē atradās divi un vairāk korporanti, varēja sākt funkcionēt korporāciju iekšējās (internās) kārtības un ētikas normas, kas nozīmēja, ka par interno lietu (šajā gadījumā - korporācijas sakariem uzņēmuma vidē vai arī uzņēmējdarbības noslēpumu) izpaušanu, draud izslēgšana no korporācijas. Iespējams tieši tas ir viens no svarīgākajiem skaidrojumiem, kādēļ daudzu vācbaltiešu dzīves sfēru virtuve, tostarp, arī ekonomikā, tā laika latviešu sabiedrībai bija visai sveša un nezināma. Visai skaidri un precīzi vācbaltiešu sabiedrības korporatīvo dabu un sociāletnisko situāciju Latvijas teritorijā raksturojis viens no ievērojamākajiem vācbaltiešu izcelsmes rakstniekiem, kura vārds Latvijā bijis nepamatoti aizmirsts, Zigfrīds fon Fēgezaks (*S.von Vegesack*).³³⁵ Fēgezaks, kurš pats bija korporācijas *Livonia* biedrs un sava publicistikā visai spilgti atainojis vācbaltiešu pieķeršanos studentu korporāciju dzīvei³³⁶, sniedz šādu situācijas raksturojumu: "Mēs visi dzīvojam šai zemes stūrītī: vācieši, latvieši, igauņi un krievi. Taču mēs nedzīvojam kopā, mēs dzīvojam tikai blakus, cits citam garām - pat cits pret citu"³³⁷.

Lai gan kopš 30.gadu vidus īstenotā ekonomikas valstiskošanas politika kopumā uzsāka strauju cittautiešu ietekmes samazināšanos, kas iezīmēja arī lūzumu tradicionālajā vācbaltiešu ietekmē atsevišķās ekonomikas sfērās, tomēr līdz pat izceļošanai vācbaltieši saglabāja par savu īpatsvaru sabiedrībā ievērojami lielāko ietekmi saimniecībā. Finansiālā izteiksmē priekšstatu par vācbaltiešu iespaidu valsts saimniecībā sniedz vācbaltiešu izceļošanas procesā apkopotā statistiskā informācija,

³³⁴ Skatīt, piemēram, šeit aprakstīto "Fēniksa" (resp. "Vairoga") vadītāja, *Concordia Rigensis* filiāstra H.Hofmana gadījumu (310.lpp.).

³³⁵ Diriķe N. Aizputes patriots izdod grāmatas [intervija ar vācbaltiešu grāmatizdevēju H.fon Hiršheitu] // Diena.- 2002.- 22.februāris.

³³⁶ Fēgezaks Z.fon. *Kāzas Carnikavā: Stāsts.- Aizpute: Apgāds Harro von Hirschheydt, 1998.- 48.- 49.lpp.*

³³⁷ Turpat.- 92.-93.lpp.

kas liecina, ka vācbaltiešu rokās atradās īpašumi, kuru kopējā vērtība sasniedza turpat 447,8 miljonus reihsmarku, no tiem rūpniecības uzņēmumu vērtība sastādīja 82 miljonus reihsmarku.³³⁸

Zinot vācbaltiešu lomu ekonomikā, 1939.gada nogalē par vācbaltiešu izceļošanas izsaukto rezonansi uz valsts ekonomiku bija satraukušies visplašākie sabiedrības slāņi. Pat visai nacionāli orientētā latviešu korporāciju prese bija spiesta atzīt lielo vāciešu ietekmi rūpniecībā un tirdzniecībā, vienlaikus gan mierinot sevi ar domu, ka, vāciešiem aizceļojot, plašs darba lauks un iespējas pavērsīsies latviešiem.³³⁹ Līdz šim politiski visai atturīgais "Ekonomists" arī steidza mierināt savu auditoriju - izvirzīja tēzi, ka ziedošā Latvijai ir galvenokārt tikai latviešu 20 gadu darba rezultāts un apstrīdēja līdzšinējo statistiku, apgalvojot, ka vācbaltiešiem piederošās nekustamās mantas vērtība patiesībā nemaz nav tik liela un ka vāciskās akciju sabiedrības realitātē, iespējams, pieder arī lielam skaitam nevāciešu.³⁴⁰ Tobrīd, diemžēl, latviešu sabiedrība vēl nezināja, ka vācbaltiešu izceļošana un to faktora izzušana Latvijas ekonomikā nav labu notikumu priekšvēstnese, bet gan nozīmē Latvijas valsts bojāejas prelūdiju, ko 1939.gada 23.augustā sagatavojušas staļiniskā PSRS un Vācijas Trešais reihs.

---

³³⁸ Klot B.von. Deutsches Vermögen in Lettland und Estland zur Zeit der Umsiedlung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1977.- Lüneburg, 1976.- S.120.

³³⁹ Universitas.- 1939.- 18.Novembris.- 374.lpp.

³⁴⁰ Ekonomists.- 1939.- Nr.21.- 1490., 1492.lpp.

NOSLĒGUMS

Vācu faktors starpkaru perioda Latvijā ir komplicēta un saturiski sarežģīta vēsturiska parādība. Tās izpausmes liecina, ka vācu faktora būtiskāko un tobrīd sabiedrībā visjūtamāko sastāvdaļu veidoja vietējā vācu minoritāte. Vācbaltieši uzskatāmi ne tikai par permanentu "iekšēju" faktoru Latvijā, ar ko bija jārēķinās latviešu sabiedrībai kopumā un latviešu politiķiem jo sevišķi, bet arī piesaistīja "ārējo" faktoru Vācijas valsts veidā. Vācu nacionālo minoritāšu jautājuma vispārējā aktualitāte starpkaru perioda Vidus- un Austrumeiropā, noteica Berlīnes īpašu ieinteresētību arī par Latvijas vāciešiem. Šāda vācu faktora divējādā daba (iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbība), liek raudzīties uz to kompleksā veidā – saistot vācbaltiešu problemātiku Latvijā ciešā sakarībā ar tā laika Latvijas attiecībām ar Vāciju, vai vienkārši - ar situāciju Vācijā. Bieži vien tieši Latvijas iekšienē novērojamā vispārējā attieksme pret vāciešiem, bija tā, kas atsaucās uz attiecībām ar Vāciju (piemēram, agrārā reforma un tās traucējošā ietekme uz Latvijas – Vācijas ekonomisko attiecību noregulēšanu; pretvāciskais noskaņojums Latvijā 1933.gadā un tā izraisītais politiski-ekonomiskais konflikts ("sviesta karš") ar Vāciju, utt.).

Saistība starp iekšēja rakstura norisēm un to atsaukšanos uz starpvalstu attiecībām starpkaru periodā bija ārēji visai uzskatāmi novērojama parādība. Latvijas sabiedrība (gan vācieši, gan latvieši) labi apjauta iekšējo starpnacionālo attiecību lielo nozīmi Latvijas sakaros ar Vāciju. Tomēr starpkaru periodā latvieši īpaši neiedziļinājās īpašajos ideoloģiskajos un strukturālajos aspektos, kas noteica problēmu izcelsmi vāciešu attiecībās ar latviešiem. Padziļinātā veidā par to nedomāja, problēmas aplūkoja galvenokārt tīri vēsturisku stereotipu iespaidā. Šādi stereotipi, kuru kopumu vienkāršotā veidā varētu apzīmēt arī par objektīvi vēsturiski nosacītiem sociāli etniska rakstura aizspriedumiem (tradīcijām uzskatos), latviešu un vācu sabiedrībās bija ļoti noturīgi. Tie noteica ne tikai parastās ikdienas attiecības sabiedrībā un iespaidoja Latvijas iekšpolitiku. Stereotipu varā bija arī Vācija – jo īpaši pirmajos gados pēc Pirmā pasaules kara noslēguma. Vācbaltiešu (tostarp – vācbaltiešu emigrantu) neapmierinātības izpausmes ar pēckara kārtību Latvijā šādu stereotipu noturīgumu Vācijā veicināja. Tieši tādēļ pētījumā tik daudz uzmanības pievērsts

svarīgākajām, sociālpolitiski un ekonomiski aktīvākajām vācu sabiedrības aprindām, kas veidoja attieksmi pret apkārtējo sociālpolitisko realitāti.

Kaut gan vācbaltiešu uzticība tradīcijai bija milzīga (noteikti lielāka nekā pamatnācijai), politisko juku brīžos tās piedzīvoja visai radikālas, pat fenomenālas izmaiņas. Īpaši spilgti tas izpaužas kaut vai vācbaltiešu pašnovērtējumā, no kā bija atkarīga to attieksme pret visapkārt notiekošajiem politiskajiem un cita veida procesiem. Tā, piemēram, ja salīdzinoši mierīgajos vēsturiskajos periodos (pirms Pirmā pasaules kara vai starpkaru periodā) vācbaltieši uzsvēra savu īpašo "baltisko" savdabību, kas šķietami atšķīra vācbaltiešus no Vācijas vāciešiem un it kā ļāva pretendēt uz kulturālas un pat etniskās autonomijas tiesībām, tad satricinājuma brīžos (piemēram, Pirmā pasaules kara gados un īsi pirms Otrā pasaules kara sākuma, līdz pat izceļošanai no Latvijas 1939.gadā) vācbaltiešu vadošā sociālā slāņa redzamākie pārstāvji bija gatavi gandrīz pilnībā atteikties no "tautas grupas" (*Volksgruppe*) kultūrvēsturiskās savdabības, vai pat vispār noliedza tādas eksistenci, lai veicinātu Vācijas valsts un visas vācietības (*Deutschtum*) globālo nodomu īstenošanu. Latvijas valsts un latviešu liktenis šajos brīžos vācbaltiešiem ieguva stipri pakārtotu nozīmi.

Kaut arī pētījums konstatē augstāk minēto vācbaltiešu pielāgošanos no Vācijas nākošām ideoloģijām, uzskatiem, koncepcijām un prasībām, tas ne būt nemazina vācbaltiešu īpašo, dziļo ("baltisko") kultūrvēsturisko tradīciju nozīmi aplūkojamajā vēsturiskajā procesā. Vietējo vāciešu vēsturiskā pieredze Baltijas teritorijā, to uzticēšanās senām korporatīva rakstura tradīcijām, daudzējādā ziņā noteica vācbaltiešu attieksmi pret neatkarīga Latvijas valstiskuma ideju un latviešiem, kā arī ļoti spēcīgi ietekmēja Latvijas attiecību procesu ar Vāciju.

1918.gada rudens iezīmēja radikālu pavērsienu latviešu un visu pārējo tautu vēsturē, kas ilgstoši bija dzīvojušas Latvijas teritorijā. Bija novērojama vēl nebijusi domu, politisko uzskatu un ideju konfrontācija. Pastāvēja vismaz divi dažādi valstiskuma izpratnes varianti. Teritorijas pamatnācijas - latviešu - politiskie spēki (atskaitot to tautas daļu, kas pakļāvās lielnieciskajai propagandai) konsolidējās ap neatkarīgu Latvijas valstiskuma ideju, turpretim sociālpolitiski vadošo slāni ilgstoši veidojošie Baltijas vācieši aizstāvēja tādu valstiskuma koncepciju, kas vācbaltiešiem Latvijas (resp. arī Igaunijas) teritorijā ļautu saglabāt privilēģētu statusu un to īpatsvaram sabiedrībā proporcionāli daudz lielāko ietekmi. Šī vēstures īpatnība padara vācu faktoru Latvijā sevišķi atšķirīgu no vācu faktora izpausmēm citās Vidus- un Austrumeiropas valstīs. Citviet Eiropā pēc Pirmā pasaules kara nevar novērot tik

noteiktu, skaidru un neatlaidīgu kādas vācu minoritātes apņēmību diktēt noteikumus valsts pārvaldes principu izvēlē, vienlaicīgi - politiskiem un militāriem līdzekļiem konkurējot ar pamatnācijas pašnoteikšanās vēlmi visā tās vēsturiski etniskajā teritorijā. Unikāla šī parādība ir arī tādēļ, ka vairākās Vidus- un Austrumeiropas valstīs dzīvoja (vai robežu noteikšanās rezultātā pret savu gribu nokļuva) gan skaitliski, gan arī sabiedrības īpatsvara ziņā ievērojami lielākas vācu nacionālās minoritātes kā Latvijā, bet šādas vāciešu minoritātes pretenzijas uz visu kādas etniski atšķirīgas pamattautas apdzīvotu teritoriju mēs nesastopam nekur citur, kā tikai Baltijas ģeopolitiskajā telpā. Daudzējādā ziņā šo Baltijas vāciešu faktora unikalitāti skaidro pašu vācbaltiešu vēsture, tās gaitā tapušās sociālpolitiskās norobežošanās tradīcijas un ideoloģiskie stereotipi.

Pēckara starptautiskās situācijas iedibināšanās un latviešu nācijas politiskās konsolidācijas rezultātā vācbaltiešu valstiskās idejas īstenošana kļuva arvien nereālāka. Visbeidzot, vācbaltieši bija spiesti pieņemt jaunas pēckara kārtības normas – iekļauties demokrātijas (vairākuma varas) sistēmā. Jaunā pēckara kārtība (parlamentārisma uzvara) vācbaltiešu spēju ietekmēt teritorijas sociālpolitisko un ekonomisko attīstību stipri apgrūtināja, kaut gan nelikvidēja. Zaudējuši nepamatoto privilēģēto statusu, vācbaltieši saglabāja savas sabiedrības uzbūves iekšējo korporatīvo raksturu un pielāgoja to parlamentārās demokrātijas normām. Tieši pateicoties korporatīva rakstura visciešākajām saitēm, vācbaltieši saglabāja par savu īpatsvaru sabiedrībā proporcionāli daudz lielāko iespaidu valsts dzīvē. Korporatīvie sakari, kas šajā pētījumā daudzviet atspoguļoti vācbaltiešu studentu korporāciju saišu veidā, saistīja atsevišķus vācbaltiešus ne tikai ļoti noslēgtās interešu grupās, bet caur šīm interešu grupām veidoja ciešu saikni ar Vāciju, te dzīvojošiem vācbaltiešiem un valsts vāciešiem.

Vācu faktora politisko un starpnacionālo aspektu izpēte ļauj izdalīt trīs posmus, kas atspoguļo divas pretējas tendences vācbaltiešu attieksmē pret latviešiem un Latviju starpkaru periodā. Apkopojošā veidā to var raksturot kā sākotnēju nesamierināmību (1.posms: 1918.-1919.), ko nomaina samierināšanās process (2.posms: 1920.-1927/28.) un tam atkal sekojošā pakāpeniskā konfrontācijas eskalācija un vācbaltiešu atsvešināšanās no Latvijas valsts (3.posms: 1928/29.-1939.).

Latvijas Republikas sākotnējā pastāvēšanas periodā no 1918.gada 18.novembra līdz 1919.gada rudenim vērojama asa konfrontācija starp vācbaltiešu un latviešu valstisko domu, kuras kulminācijas momenti ir "Strīka afēra", 1919.gada

16.aprīļa Liepājas pučs (K.Ulmaņa pagaidu valdības gāšana), 22.maija Rīgas atbrīvošana un tai sekojošā vācu – latviešu domstarpību eskalācija, kas noved pie Cēsu kaujām 1919.gada jūnijā. Posms pēc Bermontiādes iezīmē samierināšanās tendenci vācbaltiešu attieksmē pret Latvijas valsti un pēckara situācijas vispārēju stabilizēšanās procesa sākumu. Viss kopumā šis posms bija sarežģītākais un nozīmīgākais Latvijas brīvvalsts vēsturē, kurā Latvija iekšēju un ārēju krīžu gaitā ieguva stabila valstiskuma nostiprināšanās priekšnoteikumus.

Pēc Pirmā pasaules kara vācu militāristi, politiķi un uzņēmēji vēlējās tiešas robežas ar Krieviju. Baltijas valstis bija kļuvušas par šķērslī agrākajiem tiešajiem sakariem. Valdēt negatīva rakstura priekšstatiem par Latviju un latviešiem, pie šāda “šķēršļa” eksistences vāciešiem bija grūti pierast uzreiz. Ekonomiskajā jomā vietējie vācieši gan spēja visai ātri pielāgoties jaunajai politiskajai realitātei, apzinoties, ka tieši tagad tiem ir radusies laba izdevība uzņemties “tilta” funkciju pildīšanu starp Rietumiem un Austrumiem. Tomēr kopumā nesenās vēstures slogs un uzskatu stereotipi sākotnēji Vācijas un Latvijas attiecību izveidošanai radīja smagas problēmas. Plašs problēmu komplekss, kas aizkavēja vispārēju latviešu un vāciešu attiecību tālāku normalizāciju, bija saistīts ar līdzšinējo tiesisko tradīciju laušanu Latvijas teritorijā, kas līdz tam bija nodrošinājušas vācu dominanti teritorijas saimnieciskajā un politiskajā dzīvē. Kā spēcīgākais traucēklis, kas savu aktualitāti nezaudē visu starpkaru posmu ir nekustāmo īpašumu piederības un tostarp jo īpaši agrārais jautājums, kura atrisinājumā latvieši saskatīja tiesiskuma un vēsturiskās taisnības iestāšanos, bet bijušie īpašnieki - vācieši - savu līdzšinējo tiesību rupju pārkāpumu.

Pēckara situācijas vispārējās normalizācijas gaitā latviešu - vācu attiecību stabilizācijas un samierināšanās process savu virsotni sasniedz 1927.gadā, kad Latvijā pie varas ir pret vāciešiem (nacionālām minoritātēm) visai labvēlīgi noskaņotās kreisās koalīcijas ministru kabinets. Nākamais gads jau atkal iezīmēja jauna saspīlējuma posma sākumu (krīzi) latviešu – vācu attiecībās. Ar īpašu spēku domstarpības atkal uzjundī 1929.gadā, kad Latvijā piemin 10 gadus kopš pretrunīgajām 1919.gada militārpolitiskajām norisēm (īpaši landesvēra veikto Rīgas ieņemšanu 1919.gada 22.maijā). Turpmākie gadi, kas pasaulē iezīmīgi ar ekonomiskās krīzes tālejošo iespaidu, saspīlējuma tendences Latvijā pastiprina. Latvijas vācu minoritātē pakāpeniski sāk izplatīties un arvien vairāk popularitāti iegūst “vācu atjaunošanās” (nacionālsociālisma) idejas.

Vispārējās pasaules ekonomiskās krīzes (1929-1933) iespaids un nacionālisma popularitātes kāpums iespaidoja vācu faktora strauju nacionāla rakstura ideologizāciju Latvijā. Īpaši spilgti tas kļūst redzams pēc nacionālsociālistu nokļūšanas pie varas Vācijā 1933.gada 30.janvārī.

Pēdējais pilnais parlamentārā perioda gads (1933) vācu faktora izpausmēs Latvijas starpkaru perioda vēsturē kopumā ir uzskatāms par īpašu, jo tas pārtrauc iepriekšējiem parlamentārās demokrātijas gadiem tik raksturīgo salīdzinoši mierīgo, bezkonfliktu situāciju Latvijas un Vācijas attiecībās. Tādējādi 1933.gadā vācu faktors Latvijā iegūst jaunas iezīmes, kas sakņojas Berlīnes totalitārā režīma ideoloģiskajās pretenzijās uz vācu ietekmes vispārēju atjaunošanu Vidus- un Austrumeiropā kopumā un Baltijā sevišķi. 1933.gadā Vācijas jaunais režīms pirmoreiz atklāti nodemonstrē savu atšķirīgo pieeju politisku jautājumu risināšanā un vienlaicīgi reālo spēju ar ekonomisku sviru palīdzību ietekmēt politiskos un starpnacionāla rakstura procesus Latvijā.

1933.gada asie incidenti un tam sekojošie notikumi uzskatāmi liecināja par latviešu un vāciešu atsvešināšanās procesa eskalāciju, kura pazīmes jau bija sākušas izpausties kopš 1929.gada. Spēcīgākais veicinošais faktors šeit bija Vācija un tajā notiekošie procesi. Demokrātiskā, bet it sevišķi - totalitārā perioda Vācija atbalstīja vietējo Latvijas vācietību gan morāli, stiprinot tās pašapziņu, protesta garu un uzdrīkstēšanās spēju, gan sniedza ievērojamu materiālo atbalstu, kas iekļāvās Berlīnes īpašās - "vācietības" - politikas pamatnostādņēs. Šī, visai apslēptā Berlīnes atbalsta politika, pastiprināja sabiedriskās izolēšanās tendenci vācu nacionālajā minoritātē, veicināja tās atsvešināšanos no Latvijas valsts un latviešiem, ar finansiālu kārdinājumu sekmēja vācbaltiešu nacistisko ideoloģizēšanos un vienlaicīgi slēptā (tātad - negodīgā) veidā stiprināja vācbaltiešu politiskās un ekonomiskās konkurences spējas Latvijas sarežģītajos apstākļos. Vietējo vāciešu atsvešināšanās procesu no Latvijas 30.gados daudzējādā ziņā noteica pašu vācbaltiešu plaši izplatītā sajūsma par vācu nacionālsociālisma sociālekonomiskajiem panākumiem Vācijā un Vācijas valsts politisko nostiprināšanos starptautiskajā arēnā. No otras puses, Latvijas vāciešu atsvešināšanos no valsts papildus sekmēja K.Ulmaņa autoritārās iekārtas iedibināšana un šīs valdības pret nacionālajām minoritātēm un to ietekmi sabiedrībā vērsta iekšpolitikas kurss.

Tieši periods, kas aizsākās ar 1933.gada iekšpolitiskajām un ārpolitiskajām konfliktsituācijām, ir atstājis visplašāko materiālu klāstu par vācbaltiešu sabiedrības

galēju politizēšanos, nacionāla rakstura domstarpībām ar latviešiem un Latvijas valsti. Latviešu – vācu domstarpības visos atlikušajos gados līdz vācbaltieši izceļošanai pastāvīgi radīja spriedzi Latvijas diplomātiskajās attiecībās ar Vāciju, kaut gan vairs nenoveda pie tādas kolīzijas, ko abu valstu attiecības piedzīvoja 1933.gada vasarā un kas šajā pētījumā apzīmēts kā “sviesta karš”.

Iepriekš dotais iedalījums, kas nošķir atšķirīgas tendences starpkaru periodā novērojamajā vācu faktorā (tostarp latviešu - vācu attiecībās), ir izveidots, balstoties uz apkopojošu vispārinātu pazīmju analīzi. Aplūkojot atsevišķus notikumus vai vēsturiskās epizodes starpkaru periodā kopumā, diemžēl, konstatējam, ka pat šeit izdalītajā samierināšanās posmā, kas aptver lielāko daļu Latvijas parlamentārās demokrātijas gadu, bija vērojami visai asu domstarpību uzplaisnījumi. Tā tas notika, piemēram, dēļ Tautu Savienībā iesniegtās vācbaltiešu petīcijas par agrāro reformu 20.gadu vidū. Permanentu saspīlējuma gaisotni starpkaru periodā veicināja vācbaltiešu emigrantu politiskās aktivitātes un pret pēckara kārtību vērstās publikācijas Vācijā, kas regulāri izsauca sašutumu latviešu presē. Vācbaltieši vienmēr asi protestēja pret jebkuru Latvijas valsts vai pamatnācijas pasākumu, kas šķietami aizskāra vācu mazākumtautības nacionālās intereses. Šādus protestus latviešu sabiedrība bieži iztulkoja kā personīgas dabas aizvainojumu un kā nepatiku (arī augstprātību un provocējošu iedomību) pret latviešiem un latviešu valsti.

Tieši šis, augstāk aprakstītais attiecību komplekss cieši saistās ar vāciešu lojalitātes jautājumu (attieksmi pret Latvijas valstiskumu), kurš uzskatāms par aktuālu visā Latvijas starpkaru perioda vēsturē. Aplūkotie arhīvu un preses materiāli, diemžēl, liecina, ka starpkaru perioda latviešu sabiedrības vērtējumā vietējie vācbaltieši parasti tika uzlūkoti par nelojāliem. Pozitīvāks vācbaltiešu vērtējums drīzāk bija izņēmums, izdabāšana politiskajai konjunktūrai, nevis likumsakarība. Līdzīgā veidā ierasts bija vācbaltiešu publikācijās atrodamais negatīvisms attiecībā pret latviešiem. Atsevišķi materiāli no šeit detalizētāk aplūkotās vācbaltiešu akadēmisko (korporāciju) aprindu iekšējās sadzīves liecina, ka nacionālistiska rakstura aizvainojoša ironija par latviešiem bija starpkaru perioda vācbaltiešu studentu korporāciju “labais tonis”.

Šādu uzskatu izplatībai vācbaltiešu korporantu aprindās ir liela nozīme visā vācbaltiešu sabiedrībā, kur korporanti veidoja sociālpolitiski vadošo sabiedrības slāni. Vācbaltiešu sabiedrības ciešā saistība ar korporatīvo principu būtu uzskatāma par vācu (sašaurinātajā izpratnē – vācbaltiešu) faktora Latvijā strukturālās būtības ļoti svarīgu izpausmi.

Tieši izglītotās vācbaltiešu korporatīvās aprindas bija tās, kurās dzima, nobrieda dažādi politiskie strāvojumi un uzskati, kur veidojās vācbaltiešu attieksme pret apkārtējo politisko realitāti. Tieši šīs aprindas pārstāvošo sabiedrisko darbinieku, politiķu un teologu radītie un akceptētie uzskati tālāk izplatījās vācu sabiedrības noteicošajā vairākumā.

Vācbaltiešu korporāciju aprindas bija tās, kas aktīvi iesaistījās vācbaltiešiem simpātiskās "Baltijas valsts" idejas īstenošanā Pirmā pasaules kara noslēguma posmā un tam sekojošos gados. Šīs idejas vadīti vācbaltiešu korporanti brīvprātīgi un gandrīz bez izņēmumiem iesaistījās vācbaltiešu bruņotajos formējumos (Latvijā- landesvērā), veidojot šo formējumu pamatkodolu, cīnījās pret kreiso (sociālistisko) ideoloģiju, ko tradicionāli un pamatotī vērtēja kā lielāko idejisko pretinieku.

Korporantu aprindas bija tās, kas pārstāvēja vācu minoritāti Latvijas daudzšķautņainajā politiskajā spektrā. Absolūtais vairākums no starpkaru posma Saeimu vienpadsmit vācu deputātiem bija korporanti, kas vācu frakciju parlamentā faktiski padarīja par vācu studentu korporāciju biedru neformālu apvienību. Tieši vācbaltiešu korporācijas ir saistāmas ar "atjaunošanās kustības" (nacionālsociālisma) priekšvēsturi Vācijā. Uz Vāciju emigrējušie vācbaltiešu korporanti radīja nozīmīgus traktātus, kas kalpoja nacionālsociālisma ideoloģijas nostiprināšanai. Savukārt vācbaltiešu korporanti Latvijā bija pirmie, kas veicināja nacionālsociālisma izplatīšanos Latvijā parlamentārisma krīzes gados (kopš 20.gadu nogales) un sekmēja tā turpmāko uzvaras gājienu Latvijas vācu sabiedrībā. Redzamākās personas tādās skandalozās un par pretvalstiskām atzītajās organizācijās kā "Baltijas Brālība" (*Baltische Brüderschaft*), kas uzskatāmi simpatizēja vācu "atjaunošanās kustībai", un nacistiskajā "Kustībā" (*Bewegung*) visas bija korporanti, bieži - pat vienas un tās pašas personas, vai savstarpēji tuvi paziņas.

Tā kā korporatīvais princips caurstrāvoja visu vācbaltiešu sociālpolitisko dzīvi, loģiskā veidā korporanti bija vadošie ne tikai eksakti nošķirtajā politiskajā jomā, bet arī ekonomikā to iespaids ir ārkārtīgi nozīmīgs. Tādējādi, analizējot korporatīvā principa izpausmi vācbaltiešu sabiedrībā, šo jomu nevar nošķirt. Te jāatzīst, ka vāciešu kopējais iespaids Latvijas ekonomikā, salīdzinot ar to visainiecīgo skaitlisko īpatsvaru sabiedrībā, tiešām bija milzīgs. Vācbaltiešu lielie uzņēmumi (parasti- akciju sabiedrības) spēja kontrolēt vairākas svarīgas rūpniecības sfēras, tostarp, vācbaltiešu rokās atradās nozīmīgākie Latvijas uzņēmumi, kas ražoja produkciju eksportam. Pētījumā izmantotie avoti un literatūra, ļauj konstatēt, ka šo

pazīstamāko un bieži vien lielāko uzņēmumu vadībā atradās tieši augstāko izglītību ieguvušie vācieši-korporāciju pārstāvji, kas uzņēmumā centās iesaistīt citus savas korporācijas biedrus. Korporatīvā (tostarp, korporāciju iekšējo ētisko normu) principa pastāvēšana uzņēmējdarbības sfērā, ļāva vācbaltiešu uzņēmumu administrācijai saglabāt izteikti noslēgtu raksturu, jo tajā parasti pieņēma tikai zināmus un pārbaudītus kadrus. Tādējādi vācu rokās esošā Latvijas saimniecības sfēra pati ieguva visai izteiktu korporatīvu (iekšēji noslēgtu) raksturu.

Pateicoties šādai korporatīvā principa vispārējai izpausmei, vācbaltiešiem starpkaru periodā izdodas saglabāt savas nacionālās kopienas izolētību un ciešu konsolidētību, kas vienlaicīgi pastiprināja šīs nacionālās minoritātes konkurētspēju un spēju salīdzinoši spēcīgi ietekmēt sociālpolitiskos un ekonomiskos procesus valstī. Raugoties no pašas vācbaltiešu kopienas pozīcijām, šī parādība bija pozitīvi vērtējama, jo nodrošināja *status quo* nemainīgumu. Turpretim spilgti izteikts pretējs - negatīvs - viedoklis bija vērojams valsts pamatnācijā, kurai vāciešu lielā ietekme sociālpolitiskajos un ekonomikas procesos, kā arī vispārējā augstā konkurētspēja šķita balstīta uz vēsturiskā netaisnīguma principa.

Vācu minoritātes lielas daļas vispārējā korporatīvā izolētība traucēja vāciešu un latviešu tuvināšanās procesam, kas neveicināja vāciešu sarašanu (samierināšanos) ar Latvijas valsti un radīja papildus spriedzi Rīgas attiecībās ar Berlīni. Kā vienīgais visspilgtākais izņēmums no šīs likumsakarību kopas vērtējamas vācbaltiešu sociāldemokrātiski orientēto aprindu aktivitātes Rīgā 1933.gada vidū, kas saistās ar protestu pret Vācijas iekšpolitiku un tās attiecībām ar Latviju ("sviesta karu"). Kaut arī šajā epizodē iesaistītais personu grupējums ir apstrīdamu ideoloģijas valgu caurstrāvots, tā ir liecība daļas (mazākās daļas) vācbaltiešu spējai pilnībā konsolidēties ar līdzīga uzskata latviešu politiskajiem strāvojumiem.

Vācbaltiešu korporatīvo aprindu strauja nonākšana Vācijas nacistiskās ideoloģijas iespaidā pēc 1933.gada ne tikai grāva visas vācbaltiešu sabiedrības lojalitāti pret Latviju, bet pakāpeniski degradēja pašu vācbaltiešu sabiedrības savdabīgo būtību. Pieņemot nacistiskās ideoloģijas totalitārās ideoloģiskās normas, vācbaltieši paši veicināja korporatīvā principa sagrauvi savā nacionālajā kopienā. Sevišķi lielās pretrunās sakarā ar nacisma vadonības (*firerisma*) principiem nokļuva tieši uz individualitātes audzināšanu orientētās korporāciju aprindas, kurās šāds totāli nivelējošs, bezierunu paklausības princips nebija pielietojams. 30.gadu nogale tomēr liecina, ka nacisma ideoloģijas iespaidā vācbaltieši bija gatavi upurēt savu vēsturisko

identitāti, kuras pamatkodolu veidoja korporatīvais princips, lai pieslietos Berlīnes īstenotajai visvācu nacionālisma politikai. Īpaši spilgts piemērs šajā sakarā ir 1938. un 1939.gadā notikušais vācbaltiešu korporāciju darbības apturēšanas process, kas uzskatāms par spēcīgu, pat neatgriezeniskas sekas izraisošu triecienu Latvijas vāciešu savdabībai.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

I

Vēstures avoti

1. Npublicētie dokumenti

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA):
  - 1.1. 1632.f., 2.apr., 436.l.;
  - 1.2. 1640.f., 1.apr., 340.l.;
  - 1.3. 1691.f., 1.apr., 804.l.;
  - 1.4. 1926.f., 1.apr., 1., 3., 5.l.;
  - 1.5. 1969.l., 1.apr., 305.l.;
  - 1.6. 2570.f., 14.apr., 70., 1113.l.;
  - 1.7. 2574.f., 3.apr., 3160.l.; 4.apr., 111., 239., 317., 1185., 1419., 5168, 5236., 5507., 5531., 5835., 6093., 7166., 7175., 7179.l.; 13.apr., 289.l.;
  - 1.8. 2575.f., 3.apr., 29.l.; 20.apr., 28.l.;
  - 1.9. 2630.f., 1.apr., 10.l.;
  - 1.10. 2765.f., 1.apr., 543.l.;
  - 1.11. 3017.f., 1.apr., 677., 678., 681.-758., 761., 763.-765.l.;
  - 1.12. 3235.f., 1/22.apr., 703., 707., 737., 741., 753., 880., 887., 920.l.; 3.apr., 147., 150.l.;
  - 1.13. 3674.f., 1.apr., 77.l.;
  - 1.14. 3724.f., 1.apr., 9593.l.;
  - 1.15. 4125.f., 1.apr., 1.l.;
  - 1.16. 4590.f., 1.apr., 8., 311.l.; 3.apr., 127.l.;
  - 1.17. 4597.f., 8.apr., 8.l.;
  - 1.18. 4620.f., 5.apr., 85.l.;
  - 1.19. 5485.f., 1.apr., 1277.l.;
  - 1.20. 5604.f., 1.apr., 709.l.;
  - 1.21. 5734.f., 1.apr., 4.l.;
  - 1.22. 5834.f., 1.apr., 4., 11.l.;
  - 1.23. 5835.f., 1.apr., 8., 17., 23.l.;

- 1.24. 5921.f., 1.apr., 43.l.; 2.apr., 106., 227., 323., 326., 440., 439.l.;
- 1.25. 6824.f., 1.apr., 285.l.
2. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Vācijas Ārlietu ministrijas politiskais arhīvs - PAAA):
  - 2.1. R84400;
  - 2.2. R84619;
  - 2.3. R84620;
  - 2.4. R84621;
  - 2.5. R104627.

2. Publicētie dokumenti

1. Akten zur deutschen Auswärtigen Politik (saīsināti - ADAP).- Serie A-C.-
Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982-1990.-
Serie A: 1918-1925:
  - 1.1. Bd.I (9.November 1918 bis 5.Mai 1919).- Göttingen, 1982.- 516 S.;
  - 1.2. Bd.II (7.Mai bis 31.Dezember 1919).- Göttingen, 1984.- 524 S.;
  - 1.3. Bd.IV.- (1.Oktober 1920 bis 30.April 1921).- Göttingen, 1986.- 593 S.;
  - 1.4. Bd.V (1.Mai 1921 bis 28.Februar 1922).- Göttingen, 1987.- 696 S.;
  - 1.5. Bd.VI (1.März bis 31.Dezember 1922).- Göttingen, 1988.- 665 S.;
  - 1.6. Bd.VII (1.Januar bis 31.Mai 1923).- Göttingen, 1989.- 711 S.;
  - 1.7. Bd.VIII (1.Juni bis 15.November 1923).- Göttingen, 1990.- 700 S.;Serie B: 1925-1933:
  - 1.8. Bd.VIII (1.Oktober bis 31.Dezember 1927).- Göttingen, 1974.- 660 S.;
  - 1.9. Bd.X (1.September bis 31.Dezember).- Göttingen, 1977.- 647 S.;
  - 1.10. Bd.XI (1.Januar bis 31.Mai 1929).- Göttingen, 1978.- 652 S.;
  - 1.11. Bd.XVI (1.Oktober 1930 bis 28.februar 1931).- Göttingen, 1981.- 656 S.;
  - 1.12. Bd.XVIII (1.Juli bis 15.Oktober 1931).- Göttingen, 1982.- 572 S.Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre:
  - 1.13. Bd.VI,1 (1.November 1936 bis 15.März 1937).- Göttingen, 1981.- 594 S.
2. Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch – Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.- Neumünster, 1972.- 786 S.

3. Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918-1998 / Sast. A.Sarkanis; Red. A.Cinis.- R.: Nordik, 1999.- 541 lpp.
4. Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. Ar Induļa Roņa ievada eseju "Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Gulgātas ceļš" / Sast. I.Ronis, A.Žvinklis.- Rīga: Latvijas Vēstures institūts, 1994.- 479 lpp.
5. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas. I.sesija.- R., b.g.- 1145 sl.
6. Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas:
  - 6.1. Latvijas Republikas [I] Saeimas stenogrammas. II sesija (no 1923.gada 10.aprīļa līdz 1923.gada 21.jūlijam).- R., [b.g.]- 1480 sl., (satura rādītājs 66 lpp.);
  - 6.2. Latvijas Republikas [I] Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1924.gads.- R., [b.g.]- 972 sl.;
  - 6.3. Latvijas Republikas [I] Saeimas stenogrammas. VIII sesija. 1925.gads.- R., [b.g.]- 1115 sl., (satura rādītājs 62 lpp.);
  - 6.4. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1926.gads.- R., [b.g.]- 1090 sl., (satura rādītājs 78 lpp.);
  - 6.5. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. V sesija. 1927.gads.- R., [b.g.]- 794 sl., (satura rādītājs 78 lpp.);
  - 6.6. Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. Ārkārtēja un IV sesija. 1929.gads.- R., [b.g.]- 860 sl., (satura rādītājs 82 lpp.);
  - 6.7. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IV sesija. 1932.gads.- R., [b.g.]- 1062 sl., (satura rādītājs 86 lpp.);
  - 6.8. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. V sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 672 sl., (satura rādītājs 78 lpp.);
  - 6.9. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. VI sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 1376 sl., (satura rādītājs 86 lpp.);
  - 6.10. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un VII sesija. 1933.gads.- R., [b.g.]- 918 sl., (satura rādītājs 70 lpp.);
  - 6.11. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1934.gads.- R., [b.g.]- 256 sl., (satura rādītājs 50 lpp.).

3. Prese (laikraksti un žurnāli)

1. Baltische Akademische Blätter.- 1925.
2. Baltische Blätter.- 1921., 1923., 1926., 1929.
3. Baltische Zeitung.- 1918.
4. Baltische Monatsschrift.- 1927., 1928.
5. Baltische Monatshefte.- 1933., 1939.
6. Brīvā Zeme.- 1920., 1921., 1923., 1929., 1930., 1933., 1934., 1936., 1938., 1939.
7. Deutsche Zeitung.- 1933.
8. Ekonomists.- 1921., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1930., 1931., 1933., 1935., 1938., 1939., 1940.
9. Jaunākās Ziņas.- 1919., 1921., 1922., 1923., 1925., 1929., 1931., 1933.
10. Latviešu Balss.- 1931.
11. Latvijas Kareivis.- 1920., 1921., 1923., 1932., 1933., 1939.
12. Latvijas Sargs.- 1919., 1921., 1927., 1933.
13. Latvis.- 1923., 1925., 1927., 1929., 1933., 1934.
14. Libauische Zeitung.- 1918., 1933.
15. Magdeburgische Zeitung.- 1932.
16. Mitauische Zeitung.- 1918.
17. Pēdējā Brīdī.- 1927., 1929., 1931., 1932., 1933.
18. Riga am Sonntag.- 1933.
19. Rigaer Tageszeitung.- 1934.
20. Rigaer Wirtschaftszeitung.- 1933.
21. Rigasche Rundschau.- 1907., 1909., 1919., 1921., 1925., 1926., 1927., 1929., 1932., 1933., 1934., 1936., 1938., 1939.
22. Rigasche Zeitung.- 1918., 1919.
23. Rīts.- 1937., 1938.
24. Рижская Мисль.- 1907.
25. Сегодня.- 1933.
26. Sociāldemokrāts.- 1920., 1923., 1925., 1927., 1929., 1930., 1933., 1934.
27. Strādnieku Avīze.- 1933.
28. Studentu Dzīve.- 1933., 1934.

29. Ugunskrusts.-1932.,1933.
30. Pērkonkrusts.- 1933.
31. Universitas.- 1930., 1931., 1933., 1939.

4. Citi periodiskie izdevumi, gadagrāmatas un gada pārskati

1. Annalen der Fraternitas Baltica.- 1932., 1933.
2. Bericht über die Tätigkeit des Rigaer Fabrikanten-Vereins pro 1934.- R.: W.F.Häcker, 1935.- 40 S.
3. Fuchszeitung der Gotonia.- 1922., 1935.
4. Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland 1924.- R., 1923.- 160 S.
5. Jahrbuch des baltischen Deutschtums (turpmāk saīsināti - JdbD).- R.: Loeffler, 1927., 1928., 1933.
6. Mitteilungen aus der Rubonia.- 1924., 1933.
7. Mitteilungen der Gotonia.- 1929.

5. Memuāru literatūra

1. Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch.- R.: Löffler, 1929.- 231 S.
2. Bērziņš A. 1939 lielo notikumu priekšvakarā.- [Ņujorka]: Grāmatu draugs, 1976.- 320 lpp.
3. Dellingshausen E.von. Im Dienste der Heimat. Erinnerungen des Freiherrn Eduard von Dellingshausen ehem. Ritterschaftshauptmanns von Estland.- Stuttgart: Ausland und Heimat Verlag AG, 1930.- 362 S.
4. Fēgezaks Z.fon. Kāzas Carnikavā: Stāsts.- Aizpute: Apgāds Harro von Hirschheydt, 1998.- 94.lpp.
5. Goltz R.von der. Meine Sendung in Finnland und im Baltikum.- Leipzig: Koehler, 1920.- 312 S.
6. Krieviņš E. Viņās dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi.- Melbourne: Austrālijas latvietis, 1966.- 332 lpp.

7. Kroeger E. Der Auszug aus der alten Heimat. Die Umsiedlung der Baltendeutschen.- Tübingen: Verlag der Deutschen Hochschullehrer-Zeitung, 1967.- 198 S.
8. Kroeger M. Briefe // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1989.- Lüneburg, 1988.- S.35-41.
9. Kursell O.von. Rubonia in München // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschbaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- S.191-197.
10. Masing I. Aus meinem Tagebuch // Jahrbuch des baltischen Deutschtums, 1997.- Lüneburg, 1996.- S.95-105.
11. Menders F. Domas, darbi un dzīve 1903.-1940.- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, RK2215.- 850.-982.lp.
12. Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lieliniecismu.- R.: Zinātne, 1998.- 454 lpp.
13. Rosenberg A. Rubonia im Exil // Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschbaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- S.185-190.
14. Rubonia 1875-1925. Aus dem Leben eines deutschbaltischen Korps.- R.: [Rubonia], 1925.- 238 S.
15. Unter der Herrschaft des Bolsewismus. Berichte, Erlebnisse, Bilder aus den Tagen der Räteregierung im Baltikum. Gesammelt und eingeleitet von Erich Köhrer, Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands und Estlands.- Berlin: Der Firm, 1919.- 44 S.
16. Wittrock H. Kommissarischer Oberbürgermeister von Riga 1941-1944: Erinnerungen.- Lüneburg: Nordland-Druck, 1979.- 127 S.

6. Statistika

1. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1936-1939.- 656 lpp.
2. Garfield's directory of trade & industry of Latvia 1924/1925.- Riga, [1925].- 704 p.
3. Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1937.- 387 lpp.
4. Latvija skaitļos 1938.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 536 lpp.

5. Latvijas amatniecība un rūpniecība 1935.gadā. Pēc I tirdzniecības un rūpniecības skaitīšanas materiāliem. Vispārīgās ziņas.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1938.- 1.sēj.- 401 lpp.
6. Latvijas statistiskā gada grāmata 1933.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1934.- 230 (+45) lpp.
7. Latvijas statistiskā gada grāmata 1934.- R.: Valsts statistikas pārvalde, 1935.- 235 (+45) lpp.
8. Valsts Statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai.- 1937.

II

Zinātniskā literatūra, vēsturiskā u.c. veida publicistika

1. Viena vai vairāku autoru darbi

1. 20.gadsimta Latvijas vēsture. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900-1918 / Atb.red. V.Bērziņš.- R.: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2000.- 869 lpp.
2. Adamovičs L. Latvijas baznīcas vēsture.- Linkolna: Sējējs, 1961.- 67 lpp.
3. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914 - 1945.- [Stokholma]: Daugava, 1968.- 983.lpp.
4. Andersons E. Latvijas vēsture 1914-1920.- [Stokholma]: Daugava, 1967.- 754 lpp.
5. Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika I (1920-1938).- [Stokholma]: Daugava, 1982.- 703 lpp.
6. Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika II (1938-1940).- [Stokholma]: Daugava, 1984.- 697 lpp.
7. Arnis E. Latviju tautas politiskā atmoda.- Linkolna: Vaidava, 1971.- 238 lpp.
8. Барков Л. В дебрях абвера.- Таллин: Ээсти раамт, 1971.- 126 с.
9. Bieber H. Paul Rohrbach. Ein konservativer Publizist und Kritiker der Weimarer Republik.- München; Berlin: Verlag Dokumentation, 1972.- 270 S.
10. Bīlmanis A. Latviešu prese cīņā par Latvijas neatkarību.- R.: Latvijas preses biedrība, 1934.- 28 lpp.

11. Boehm M.H. Das eigenständige Volk. Volkstheoretische Grundlagen der Ethnopolitik und Geisteswissenschaften.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1932.- 389 S.
12. Boehm M.H. Europa Irredenta. Eine Einführung in den Nationalitätenproblem der Gegenwart.- Berlin: Hobbing, 1923.- 335 S.
13. Boehm M.H. Die Krisis des deutschbaltischen Menschen.- Berlin: Verlag des Grenzboten, 1915.- 20 S.
14. Böhm M. Die Letten.- Berlin: Würtz, [b.g.]- 86 S.
15. Bonne G. Die Letten: Ein germanischer Bruderstamm.- Berlin: Fritz Würtz Verlag, 1921.- 56 S.
16. Bracher K.D. Deutsche Diktatur. Entstehung. Struktur. Folgen des Nationalsozialismus.- Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1993.- 589 S.
17. Broszat M. Zweihundert Jahre deutsche Polen-Politik (Revidierte und erweiterte Neuauflage).- Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1972.- 332 S.
18. Buchheit G. Der deutsche Geheimdienst: Geschichte der militärischen Abwehr.- München: List, 1966.- 494 S.
19. Bullock A. Hitler und Stalin. Parallele Leben.- Berlin: Siedler, 1991.- 1333 S.
20. Crohn-Wolfgang H.F. Lettlands Bedeutung für die östliche Frage.- Berlin, Leipzig: de Gruyter, 1923.- 64 S.
21. Die deutsch-baltische Studentenschaft. Sonderdruck aus "Jahrbuch des baltischen Deutschtums in Lettland und Estland 1930".- R., [1930].- 12 S.
22. Deutsch-baltische Träger des lettländischen Militärordens "Lāčplēsis" zusammengestellt von D.A.Loeber mit familieenkundlichen Ergänzungen von H.Meyer-Eltz.- Hamburg: [Pantzer], 1999.- 32 S.
23. Dopkewitsch H. Die Entwicklung des lettländischen Staatsgedankens bis 1918.- Berlin: Engelmann, 1936.- 125 S.
24. Dribins L., Spārītis O. Vācieši Latvijā.- R.: [LU Filosofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs], 2000.- 271 lpp.
25. Духанов М. Остзейцы. Политика остзейского дворянства в 50-70-х гг. XIX в. и критика ее апологетической историографии.- Р.: Лнесма, 1978.- 472 С.
26. Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks, politiķis, diktators, mocekļis.- R.: Zinātne; a/s Lana, 1992.- 459 lpp.
27. Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1710-1800.- [Stokholma]: Daugava, 1973.- 667 lpp.

28. Dunsdorfs E. Muižas.- Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1983.- 208 lpp.
29. Elias N. The Germans: power struggles and the development of habitus in the nineteenth and twentieth centuries.- Cambridge: Polity Press, 1997.- 494 p.
30. Elvert J. Mitteleuropa! Deutsche Pläne zur europäischer Neuordnung (1918-1945).- Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.- 448 S.
31. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30.gadu otrā puse) / Latvijas Ārpolitikas Institūts.- R.: Latvijas Ārpolitikas Institūts, 1993.- 435 lpp.
32. Festschrift Fraternitas Baltica 1865-1965.- [Aschaffenburg: F.Kuthal], 1965.- 258 S.
33. Garleff M. Deutschbaltische Politik zwischen den Weltkriegen. Die parlamentarische Tätigkeit der deutschbaltischen Parteien in Lettland und Estland.- Bonn-Bad Godesberg: Wissenschaftliches Archiv, 1976.- 224 S.
34. Gellner E. Nationalismus und Moderne.- Hamburg: Rotbuch, 1995.- 214 S.
35. Grimm C. Die Baltische Bruderschaft.- Hannover: Hirschheydt, 1977.- 82 S.
36. Grundmann K.-H. Deutschtumspolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Eine Studie am Beispiel der deutsch-baltischen Minderheit in Estland und Lettland.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1977.- 741 S.
37. Hall R.B. National collective identity: social constructs and international systems.- New York: Columbia University Press, 1999.- 397 p.
38. Haltenberger M. Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord- oder zu Mitteleuropa? / Publicationes Instituti Universitatis Dorpatensis Geographici.- Dorpat: C.Mattiesen, 1925.- 22 S.
39. Hehn J.von. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen - das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1982.- 258 S.
40. Hiden J. The Baltic States and the Weimar Ostpolitik.- Cambridge [u.c.]: Cambridge University Press, 1987.- 296 p.
41. Hildebrand K. Deutsche Außenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?- Stuttgart; Berlin, u.a.: Kohlhammer, 1971.- 186 S.
42. Hillgruber A. Kontinuität und Diskontinuität in der deutschen Außenpolitik von Bismarck zu Hitler.- Düsseldorf: Droste Verlag, [1969].- 28 S.

43. Hitler A. [Zweites Buch] Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Eingeleitet und kommentiert von G.L.Weinberg.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1961.- 227 S.
44. Hofmann R. Geschichte der deutschen Parteien. Von der Keiserzeit bis zur Gegenwart.- München: R.Pieper GmbH & Co.KG, 1993.- 381 S.
45. Hovi K. Estland in den Anfängen seiner Selbstständigkeit. Die Tagebuchaufzeichnungen des dänischen Generalkonsuls in Reval Jens Christian Johansen. 13.12.1918. - 29.05.1919.- Helsinki; Turku: Universität Turku, 1980.- 146 S.
46. Hovi O. The Baltic Area in British Policy 1918-1921 // Vol.I: From the Compiègne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-20.1.1920.- Helsinki: Finnish Historical Society, 1980.- 231 p.
47. Jäggi Ch.J. Nationalismus und ethnische Minderheiten.- Zürich: Orell Füssli Verlag, 1993.- 281 S.
48. Janos A.C. East Central Europe in the modern world: the politics of the borderlands from pre- to postcommunism.- Stanford (California): Stanford University Press, 2000.- 488 p.
49. Jaworski R. Vorposten oder Minderheit? Der sudetendeutsche Volkstumskampf in den Beziehungen zwischen der Weimarer Republik und der ČSR.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1977.- 239 S.
50. Kampe N. Studenten und "Judenfrage" im Deutschen Kaiserreich. Die Entstehung einer akademischen Trägerschicht des Antisemitismus.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.- 327 S.
51. Kļaviņš K. Vācu ordenis un Livonijā. Ieskats Vācu ordeņa ideoloģijā un mentalitātē 13. un 14.gs. Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā.- [R.]: Garā pupa, 2000.- 111 lpp.
52. Köhrer E. (Pressebeirat der deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Lettlands und Estlands). Wofür kämpft der deutsche Soldat in Lettland?.- [b.v., 1919].- 12 S.
53. Krekeler N. Revisionsanspruch und geheime Ostpolitik der Weimarer Republik. Die Subventionierung der deutschen Minderheit in Polen 1919-1933.- Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, [1973].- 158 S.

54. Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918-1945 г.г.- Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000.- 320 с.
55. Krupnikov P. Lettland und die Letten im Spiegel deutscher und deutschbaltischer Publizistik 1895-1959.- Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1989.- 382 S.
56. Krupņikovs P. Melu un patiesības palete.- R.: Zvaigzne, 1980.- 194 lpp.
57. Крупников П.Я. Полвека истории Латвии глазами немцев (конец XIX века – 1945 год).- Р.: Авотс, 1989.- 315 с.
58. Kuusisto S. Alfred Rosenberg in der nationalsozialistischen Außenpolitik 1933-39.- Helsinki: SHS, 1984.- 436 S.
59. Latvijas atbrīvošanas kara vēsture (Viršredaktors ģenerālis M.Peniķis).- R.: Literatūra, 1938.- 1.daļa.- 304 lpp.
60. Latvijas Ūniversitātes Prezīdiiju Konvents.- Rīga: Ernst Plates, 1929.- 27 lpp (+ 47 nenumurētas lappuses).
61. Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. Latvijas valsts tapšanas pirmais posms (līdz 18.novembrim 1918.).- R.: V.Olava fonda sabiedrība, 1925.- 510 lpp.
62. [Loeber D.A.] Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch – Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.- Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1972.- 786 S.
63. Luchterhandt O. Nationale Minderheiten und Loyalität.- Köln: Verlag Wissenschaft. und Politik, 1997.- 149 S.
64. Melņikovs D., Čornaja L. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā fīrers.- R.: Avots, 1985.- 387 lpp.
65. Meyer P. Die Industrie Lettlands.- R.: Ostdienst-Verlag, 1925.- 100 S.
66. Muskat H. Bismarck und die Balten. Ein geschichtlicher Beitrag zu den deutsch-baltischen Beziehungen.- Stuttgart, Berlin: Ebering, 1934.- 152 S.
67. Mūsu pienākums. Ko Latvija ražo. Ko Latvija prasa.- R.: Latvijas ražojumu propagandas komiteja, 1931.- 183 lpp.
68. Naumann F. Mitteleuropa.- Berlin: G.Reimer, 1915.- 299 S.
69. Niedhart G. Internationale Beziehungen 1917-1947.- Paderborn [u.a.]: Schöningh, 1989.- 272 S.

70. Nolte H.-E., Eschment B., Vogt J. *Nationenbildung östlich des Bug.*- Hannover: Hahn Druckerei, 1994.- 218 S.
71. Nolte E. *Die Umsiedlung der Deutschen aus Lettland 1939. Ein Überblick.*- München: [Selbstverlag], 1979.- 160 S.
72. Nottbeck B.von. *Vorgeschichte einer Schlacht von Libau nach Wenden.*- Tallinn: Historia, 1992.- 94 S.
73. Pabst M. *Couleur und Braunhemd: deutsche Studenten in der Weimarer Republik und im Dritten Reich.*- München: Anarche, 1993.- 104 S.
74. *Pasaules vēsture Aleksandra Grīna redakcijā. Pasaule pasaules kara priekšvakarā. Pasaules karš un revolūcija.*- R.: Grāmatu draugs, 1930.- 4.daļa.- 795 lpp.
75. Pieper H. *Die Minderheitenfrage und das Deutsche Reich, 1919-1933/34.*- Hamburg; Frankfurt/M.: Alfred Metzner Verlag, 1974.- 348 S.
76. Purkl A. *Die Lettlandpolitik der Weimarer Republik. Studien zu deutsch-lettischen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit.*- Münster: LIT, 1996.- 358 S.
77. Radziņš P. *Latvijas atbrīvošanas karš.*- R.: Avots, 1990.- 247 lpp.
78. Райд Я.Г. *Прибалтийские немцы в буржуазной Эстонии (1920-1940).*- Таллинн: Ээсти раамт, 1978.- 154 с.
79. Rimscha H.von. *Um die baltische Zukunft. Jugendbewegung, Korporationen und wir.*- R.: Löffler, 1926.- 16 S.
80. Rimscha H.von. *Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland im Jahre 1939: Eine Betrachtung.*- Hannover-Döhren, 1959.- 58 S.
81. Rosenberg A. *Der Mythos des 20.Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit.*- München: Hoheneichen-Verlag, 1934.- 712 S.
82. Rosenberg A. *Der Zukunftsweg einer deutschen Außenpolitik.*- München: Eher, 1927.- 143 S.
83. Rosenberg A. *Die Protokolle der Weisen von Zion und die jüdische Weltpolitik.*- München: Deutscher Volksverlag, 1924.- 160 S.
84. Rotčailds Dž. *Valstis Viduseiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem.*- R.: Zvaigzne ABC, 1999.- 474 lpp.
85. Rothfels H. *Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken. Vortrag bei der öffentlichen Sitzung der gelehrten Gesellschaft zu Königsberg am 12.Januar 1930.*- Halle (Saale): Niemeyer, 1930.- 22 S.

86. Rothschild J. East Central Europe between the two World Wars.- Seattle: University of Washington Press, [1974].- 420 p.
87. Schickedanz A. Das Judentum – eine Gegenrasse.- Leipzig: Weichser, 1927.- 32 S.
88. Schiemann P. Leitartikel, Reden und Aufsätze in Auswahl.- Frankfurt/M., [b.g.]- Bd.I (1907 bis 1914).- H.4.
89. Schirren C. Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin.- Leipzig: Duncker & Humblot, 1869.- 196 S.
90. Schlau W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- 174 S.
91. Schot B. Nation oder Staat? Deutschland und der Minderheitenschutz. Zur Völkerbundspolitik der Streseman-Ära.- Marburg/Lahn: Herder-Institut, 1988.- 299 S.
92. Smits E.D. Nacionālā identitāte.- R.: Zvaigzne ABC, 1997.- 223 lpp.
93. Stranga A. LSDSP un 1934.gada 15.maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā.- R.: [b.i.], 1994.- 148 lpp.
94. Šilde A. Latvijas vēsture 1914-1940.- [Stokholma]: Daugava, 1976.- 781 lpp.
95. Šīmanis P. Eiropas problēma. Rakstu izlase.- R.: Vaga, 1999.- 176 lpp.
96. Sīpols V. Dzimtenes nodevība. Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.gadam.- R.: Latvijas valsts izdevniecība, 1963.- 264 lpp.
97. Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā 1933-1939.- R.: Liesma, 1976.- 316 lpp.
98. Stopinski S. Das Baltikum im Patt der Mächte. Zur Entstehung Estlands, Lettlands und Litauens im Gefolge des Ersten Weltkrieges.- Berlin: Verlag Arno Spitz, 1997.- 276 S.
99. Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914.- [Upsala]: Daugava, 1958.- 752 lpp.
100. Švābe A. Latvijas vēsture 1800-1914.- R.: Avots, 1991.- 1.daļa.- 383 lpp.
101. Taube E. Lettlands Exportfirmen. Ausfuhrzolltarif, Wirtschaftliche Organisation und Banken Lettlands.- R.: [b.i.], 1931.- 48 S.
102. Taube E. Lettlands Export und Exportfirmen.- R.: Typographie des lettländischen Bauernbundes, 1930.- 176 S.
103. Taurēns J. Baltijas virziens Latvijas Republikas ārpolitikā 1934.-1940. gadā: disertācija.- R.: LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1999.- 237 lpp.
104. Topij A. Mniejszość niemiecka na Łotwie i w Estonii 1918-1939/41.- Bydgoszcz: Wydawn. Uczelniane WSP, 1998.- 490 s.

105. [Transche-Rosenek A.] Die Lettische Revolution. Mit einem Gleitwort von Prof.Dr.Th.Schiemann.-Berlin: Reimer.- 1906.- T.1.- 153 S.; 1908.- T.2.- 352 S.
106. Volkmann H.-E. Die deutsche Baltikumspolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne: Ein Beitrag zur "Kriegszieldiskussion".- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- 283 S.
107. Wachsmuth W. Geschichte der Fraternitas Baltica zu Riga 1865-1915.- R.; Karlsruhe: Müller, 1922.- 287 S.
108. Wachsmuth W. Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland 1923-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte der baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1951.- Bd.1.- 466 S.
109. Wachsmuth W. Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland in der parlamentarischen Periode, 1918-1934 // Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Ein Tätigkeitsbericht. Materialien zur Geschichte des baltischen Deutschtums: 3 Bd.- Köln: Comel Verlag, 1953.- Bd.3.- 462 S.
110. Walters M. Lettland seine Entwicklung zum Staat und die baltischen Fragen.- [Rome: b.i.], 1923.- 509 S.
111. Wittram R. Drei Generationen. Deutschland – Livland – Rußland, 1830-1914. Gesinnungen und Lebensformen baltisch-deutscher Familien.- Göttingen: Deuerlich, 1949.- 358 S.
112. Wittrock F. Die Rechtslage der deutsch-baltischen Minderheit in Lettland.- Hamburg: Laur, 1929.- 106 S.
113. Wollert H. Die Industrie Lettlands.- Berlin: Verlag Sack, 1927.- 95 S.
114. Варес П. Осипова О. Похищение Европы или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века. - Таллинн: Издательство Эстонской энциклопедии, 1992.- 363 с.
115. Zemīte L. Tautu Savienība un Latvija: 1930-1939.- R.: LU, 1992.- 107 lpp.
116. Zunda A. Latvijas un Lielbritānijas attiecības 1930-1940. Realitāte un ilūzijas.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998.- 267 lpp.

2. Zinātniskie raksti periodikā, rakstu krājumos

1. Андреева Н.С. Статус немецкого дворянства в Прибалтике в начале XX века // *Вопросы Истории.*- 2002.- № 2.- с.44-61.
2. Balabkins N. Profesora Kārļa Baloža gaitas Latvijā // *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.*- Melburna, 1976.- 16.sēj.- 155.-176.lpp.
3. Bankavs J. Latvijas prese // *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.*- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 663.-681.lpp.
4. Bērends K. Kad īstenībā tika pasludināta Latvijas neatkarība? // *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.*- Melburna, 1968.- 8.sēj.- 11.-22.lpp.
5. Blum F. Über die deutsche Studentenschaft in Riga und ihr Verhältnis zu den politischen Gruppierungen in der Volksgruppe // *Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.*- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.140-150.
6. Boehm M.H. Balten und Siebenbürger Sachsen // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.*- Lüneburg, 1953.- S.72-75.
7. Boehm M.H. Baltische Einflüsse auf die Anfänge des Nationalsozialismus // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1967.*- Hamburg, 1966.- S.56-69.
8. Boettcher E. Beharrung und Anpassung baltischer Lebensformen // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1957.*- Lüneburg, 1956.- S.60-73.
9. Bosse H. Die kleinen deutschen Leute in den baltischen Ostseeprovinzen // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1987.*- Lüneburg; München, 1986.- 49-64 S.
10. Bracher K.D. Nationalsozialismus, Faschismus, Totalitarismus. Die Deutsche Diktatur im Macht- und Ideologiefeld des 20.Jahrhunderts // *Deutschland 1933-1945: Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft / Bundeszentrale für Politische Bildung; Hrsg.: K.-D.Bracher, M.Funke, H.-A.Jacobsen.*- Bonn, Düsseldorf: Droste Verlag, 1992.- S.566-590.
11. Breyer R. Nationalstaatliche Tradition und volksdeutsche Erfahrung der Deutschen in Polen zwischen den Kriegen // *Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.*- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.141-151.

12. Brüggemann K. Max Ervin von Scheubner-Richter (1884-1923) - der „Führer des Führers“? // Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich / Hrsg.von M.Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- Bd.1.- S.119-145.
13. Butkus Z. Vācijas un PSRS diplomātiskā sadarbība Baltijas valstīs 1920.-1940.gadā // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 2000.- Nr.3.- 85.-96.lpp.
14. Butulis I. Baltvācieši latviešu presē no 1930.līdz 1934.gadam // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1997.- Nr.4.- 108.-127.lpp.
15. Cerūzis R. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms // Latvijas Vēsture.- 2000.- Nr.2.- 16.-24.lpp.
16. Cerūzis R. Latvijas vāciešu minoritāte un nacionālsociālisms // Latvijas Vēsture.- 2000.- Nr.3.-23.-29.lpp.
17. Cerūzis R. Vācbaltiešu studentu korporāciju darbība Latvijā starpkaru periodā: atsevišķi politiskie aspekti // Latvijas Vēsture.- 2001.- Nr.1.- 38.-43.lpp.
18. Cerūzis R. Vācbaltiešu studentu korporāciju darbība Latvijā starpkaru periodā: atsevišķi politiskie aspekti // Latvijas Vēsture.- 2001.- Nr.2.- 30.-40.lpp.
19. Cube L.von. Das Erzieherische der baltischen Korporationen in der Heimat // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1964.- Hamburg- Hamm, 1963.- 135-143 S.
20. Daukšts K., Duhanovs M. Nachwort (Pēcvārds) // Vācu faktors Latvijas vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums.- R.: LU, 1992.- 166.- 169.lpp.
21. Dribins L. Latviešu nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte. Dialogs bez atrisinājuma // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.- 1996.- Nr.3.- 77.-85.lpp.
22. Dribins L. Vācieši // Mazākumtautību vēsture Latvijā.- R.: Zvaigzne ABC.- 1998.- 134.-156.lpp.
23. Duhanovs M. Baltvācu muižniecība un 1863.gada 9.jūlija likums // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 15.-25.lpp.
24. Dunsdorfs E. Latviešu kultūras atblāzma astoņpadsmitā gadsimteņa Vācijā // Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1971.- 2.sēj.- 93.-124.lpp.
25. Feest D. Abgrenzung oder Assimilation. Überlegungen zum Wandel der deutschbaltischen Ideologien 1918-1939 anhand der „Baltischen Monatsschrift“ // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung.- 1996.- H.4.- S.506-543.

26. Feldmanis I. Latvijas interesēm kaitīgās vācbaltiešu organizāciju darbības novērošana un apkarošana // Latvijas izlūk dienesti 1919-1940. 664 likteni / Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2001.- 169.-189.lpp.
27. [Feldmanis I.] Latvijas valsts: rašanās, starptautiskā atzīšana un ārpolitiskās darbības galvenie virzieni (1918-1940) // Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918-1998 / Sastād. A.Sarkanis; Red. A.Cinis.- R.: Nordik, 1999.- 15.-57.lpp.
28. Feldmanis I. "Rigasche Rundschau" un nacistu nākšana pie varas Vācijā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 47.-54.lpp.
29. Feldmanis I. Vācbaltieši: nostāja pret nacionālsociālismu un attiecības ar Latvijas valsti (1933.-1939.) // Latvijas Vēsture.- 1997.- Nr.1.- 102.-113.lpp.
30. Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.3.- 32.-41.lpp.
31. Feldmanis I. Vācbaltiešu izceļošana // Latvijas Arhīvi.- 1994.- Nr.4.- 35.-45.lpp.
32. Feldmanis I. Vācija un Latvija: no de facto līdz de iure // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 1999.- Nr.1.- 61.-67.lpp.
33. Feldmanis I. Vācu faktora pētniecība jauno un jaunāko laiku vēstures katedrā // Latvijas Vēsture.- 1996.- Nr.5.- 31.-32.lpp.
34. Fircks W. Volkstum und Bodenständigkeit // Baltische Monatschrift.- 1927.- H.58.
35. Garlefs M. Demokrāts. Patriots. Eiropietis. // Štīmanis P. Eiropas problēma. Rakstu izlase.- R.: Vaga, 1999.- 5.-24.lpp.
36. Garleff M. Deutschbalten in Auseinandersetzung mit der Weimarer Republik und dem Dritten Reich: zur Forschungssituation und Problemlage // Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich / Hrsg.von Michael Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- Bd.1.- S.1-10.
37. Garleff M. Die deutschbaltischen politischen und gesellschaftlichen Organisationen in Lettland 1918-1939 // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.70-77.

38. Goldmanis J. Minority deputies in the Saeima (Parliament) of the Republic of Latvia (1922-1934) // *Humanities and Social Sciences, Latvia.*- 1994.- 2(3).- P.34-55.
39. Grīšle R. Kas tie tādi "romi", kas "vācbalti"? // *Brīvā Latvija.*- 1996.- 7.-13., 14.-20.oktobris.
40. Grīšle R. Kas tie tādi "romi", kas "vācbalti"? // *Latvijas Vēstnesis.*- 1996.- 6.augusts.
41. Grīšle R. Kas tie tādi "romi", kas "vācbalti" un to idejas? // *Laiks.*- 1996.- 7.septembris.
42. Grīšle R. Kas tie tādi "romi", kas "vācbalti" un to idejas? // *Universitas.*- 1997.- Nr.77.- 27.-29.lpp.
43. Hackmann J. Contemporary Baltic history and German Ostforschung, 1918-1945. Concepts, images and notions // *Journal of Baltic Studies.*- 1999.- No.4.- P.322-337.
44. Hackmann J. Ethnos oder Region? Probleme der baltischen Historiographie im 20.Jahrhundert // *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung.*- 2001.- Nr.4.- S.531-556.
45. Hehn J.von. Das Herderinstitut - die Universität für die deutschen Volksgruppen // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1982.- Lüneburg, 1981.- S.119-123.
46. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Baltenlande - vēstures izgaisināts rēgs // *Lauku Avīze.*- 1998.- 7.februāris.
47. Katzenstein P.J. Germany and Mitteleuropa. An Introduction // *Mitteleuropa between Europe and Germany / Editotr P.J.Katzenstein.*- Providence; Oxford.- Berghahn Books, 1997.- P.1-38.
48. Kause H. Die Jahre 1930 bis 1933 als Wende im Leben der deutscher Volksgruppe in Lettland // *Jahrbuch des baltischen Deutschtums* 1971.- Lüneburg, 1970.- S.31-40.
49. Kessler W. Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919-1939 // *Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen Staaten. Nationale Minderheiten / Herder Institut Marburg; Hrsg. H.Lemberg.*- Marburg: Verlag Herder-Institut, 1997.- S.161-188.
50. Klīve Ā. Nacionālā padome un demokrātiskais bloks // *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.*- Melburna, 1968.- 8.sēj.- 23.-40.lpp.

51. Klot B.von. Deutsches Vermögen in Lettland und Estland zur Zeit der Umsiedlung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1977.- Lüneburg, 1976.- S.116-133.
52. Komsars A. Baltvācu korporācijas jaunā vidē // Universitatis.- 1964.- Nr.13.- 20.- 21.lpp.
53. Kraus D.G. Baltisches Burschentum in Dorpat und Riga // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1998.- Lüneburg/München, 1997.- 38-48 S.
54. Krēsliņš U. Aktīvā nacionālisma biedru sastāvs: struktūra un skaits // Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.- 2000.- Nr.2 (38). – 25.-34.lpp.
55. “Krievu – vācu faktors” vai “Krievijas – Vācijas faktors” (Diskusija pie apaļā galda) // Latvijas Vēsture.- 1998.- Nr.4.- 95.-97.lpp.
56. Lange F. Die Deutschbalten - Hindernis für eine Annäherung zwischen Lettland und dem Dritten Reich? // Von der Obersicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland. 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning].- Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1996.- S.349-362.
57. Lange F. Lettland und seine baltischen Nachbarn in den Konzeptionen nationalsozialistischer Außenpolitik // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung.- 1997.- H.4.- S.500-512.
58. Lencs V. Bermonts un vācbaltieši 1919.gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1992.- Nr.4.- 91.-99.lpp.
59. Lenz W. Die deutsche Reichspolitik, das Bermont-Unternehmen und die Deutschbalten 1918/1919 // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.15-39.
60. Lenz W. Zur Verfassungs- und Sozialgeschichte der baltischen evangelisch-lutherischen Kirche 1710-1914 // Baltische Kirchengeschichte / Hrsg. von R.Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- S.110-129.
61. Lēbers A.D. “Vācbaltieši” tomēr ir “vācbaltieši” // Latvijas Vēstnesis.- 1997.- 14.februāris.
62. Loeber D.A. Paul Schiemann damals und heute // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1974.- Lüneburg, 1973.- S.107-114.

63. Michalka W. *Deutsche Außenpolitik 1920-1933 // Die Weimarer Republik 1918 – 1933. Politik. Wirtschaft. Gesellschaft / Bundeszentrale für politische Bildung.*- Bonn; Düsseldorf: Droste Verlag, 1988.- S.303-326.
64. Michalka W. *Die nationalsozialistische Außenpolitik im Zeichen eines Konzeptionen- Pluralismus // Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Außenpolitik des Dritten Reiches / Hrsg. M.Funke.*- Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.- S.54-62.
65. Mickwitz G.von. *Erhard Kroeger - ein deutsches Leben 1905-1987 // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1995.*- Lüneburg/München, 1994.- S.163-195.
66. Neanders V. *Vācu evaņģēliski luterisko draudžu struktūra Rīgā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.*- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 177.-186.lpp.
67. Neuwirth H. *Der Weg der Sudetendeutschen von der Entstehung des tschechoslowakischen Staates bis zum Vertrag von München // Die Sudetenfrage in europäischer Sicht / Collegium Carolinum München; Mitarb. T.Mayer.*- München: Lerche, 1962.- S.122-179.
68. Niedre O. *Antante meklē valdību (Īss ieskats 1918.gada novembra – decembra metamorfozēs) // Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950. / Sast. V.Leitāns.*- R.: Avots, 1990.- 42.-62.lpp.
69. Pabst E. *Der Verein für das Deutschtum im Ausland (VDA) und die deutschbaltische Kulturarbeit in Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1996.*- Lüneburg/München, 1995.- S.21-28.
70. Pabst E. *Deutsche Industrie in Lettland // Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses / Hrsg. B.Meissner.*- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- S.123-134.
71. Pābsts Ē. *Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.*- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 187.-193.lpp.
72. Pilar von Pilchau A. *Vom baltischen Deutschtum im Ausland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.*- Lüneburg, 1953.- S.60-63.
73. Pistolkorss G.fon. *Baltijas vāciešu apsvērumi par lojalitātes pārorientāciju Vācijas virzienā pēc 1905.gada krīzes // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.*- R.: Avots, 1990.- 25.-35.lpp.

74. Pistohlkors G.von. *Der Hitler-Stalin-Pakt und die Baltischen Staaten // Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas? / Hrsg. E.Oberländer.- Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1989.- S.75-97.*
75. Poelchau L. *Christentum und Nationalsozialismus im Spiegel der deutschbaltischen kirchlichen Presse der 1930er Jahre // Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich / Hrsg.von Michael Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- S.245-265.*
76. Prinz F. *Beneš und die Sudetendeutschen // Beiträge zum deutsch-tschechischen Verhältnis im 19. und 20. Jahrhundert / Vorträge der wissenschaftlichen Tagungen des Collegium Carolinum.- München: Lerche, 1967.- S.93-109.*
77. Rauch G.von. *Politische Gruppierungen im Estländischen Deutschtum der 30er Jahre. Die Volksnationale Vereinigung // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1981.- Lüneburg, 1980.- S.135-156.*
78. Rauch G.von. *Geschichtsbewusstsein und Identität // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1983.- Lüneburg, 1982.- S.14-16.*
79. Rimscha H.von. *Die Eingliederung der deutschen Volksgruppe als nationale Minderheit in den Staat Lettland // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1976.- Lüneburg, 1975.- S.129-134.*
80. Rimscha H.von. *Die Episode Niedra // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.-S.237-326.*
81. Rimscha H.von. *Publizistik auf unterhöhltem Boden // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1979.- Lüneburg, 1978.- S.118-149.*
82. Rimša H.fon. *No novada politikas uz nacionālo politiku // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 37.-40.lpp.*
83. Schiemann P. *Innerpolitische Jahresübersicht // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1927.- R., [1926].- S.23-26.*
84. Schlau W. *1914-1939: Ein Überblick // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1997.-Lüneburg, 1996.- S.40.-75.*
85. Schlau W. *Zur Wanderungs- und Sozialgeschichte der baltischen Deutschen // Schlau W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- S.32-50.*

86. Scholz F. Die Entstehung eines einheimischen Schriftentums und die Anfänge einer schöner Literatur in der Region des Baltikums als Resultat der Symbiose zwischen Balten und Deutschen // Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.41-54.
87. Schönfeldt A. Das baltische Deutsch // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1987.- Lüneburg/München, 1986.- S.87-97.
88. Schot B. Nationale Autonomie und demokratische Einheitsstaat. Das Dilemma der deutschen Minderheitenpolitik der Weimarer Ära // Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- S.152-172.
89. Schwartz H.-P. Fragen an das 20.Jahrhundert // Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte.- 2000.- 1.Heft.- Januar.- S.1-36.
90. Seraphim E. Das Baltengau Königsberg in Preussen // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1928.- R., [1927].- S.112-113.
91. Siegert C. Deutschbalten in Deutschland in der Zwischenkriegszeit. Versuch einer politischen Einordnung // Von der Oberschicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning].- Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1996.- S.325-348.
92. Siegert C. Die Deutschbaltischen Emigrantenorganisationen in Deutschland und ihr Engagement in Lettland 1920-1930 // Acta Baltica.- Königstein im Taunus, 1995.- Bd.33.- S.275-285.
93. Stradiņš J. Studentu akadēmiskās organizācijas // Universitas 1995, Nr.75.- [Nujorka, 1995].- 12.-15.lpp.
94. Stranga A. Brīvmūrnieki un "Jāņuguns loža" Rīgā // Latvijas Vēsture.- 1991.- Nr.3.- 70.-78.lpp.
95. Strods H. Vidzemes vācu mācītāju uzskati jautājumā par dzimtniecību Kauguru nemieru laikā // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 11.-15.lpp.
96. Stryk H.von. Aus der baltischen Arbeit in Berlin // Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1954.- Lüneburg, 1953.- S.59-60.

97. Straube G. Vai jaunas tradīcijas sākums Latvijas vēstures izpētē? (Pārdomas par notikušo konferenci) // Vācu faktors Latvijas vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums.- R., 1992.- 161.-165.lpp.
98. Ščerbinskis V. Tautas nobalsošanas pirmskara Latvijā // Lauku Avīze.- 1998.- 18.jūlijs.
99. Šimkuva H. Volfgangs Vahtsmūts par baltvācu sabiedriski politisko darbību Latvijā (1918-1934.g.) // Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 35.-40.lpp.
100. Шимкува Е. Прибалтийские немцы в экономике буржуазной Латвии (20-е – начало 30-х гг.) // Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1987.- 79.-83.lpp.
101. Šīmanis P. Vācbaltieši un Latvijas valsts // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 33.-36.lpp.
102. Šlaus V. Jaunatnes kustība Baltijā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi.- R.: LU žurnāla Latvijas Vēsture fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 98.-107.lpp.
103. Taube A.von. Von Brest-Litovsk bis Libau. Die baltisch-deutsche Führungsschicht und die Mächte in den Jahren 1918/1919 // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.70.-236.
104. Taube A.von., Rimscha H.von. Die deutschbaltischen Korporationen // Baltisches Burschentum. Die studentischen Korporationen der Deutschbalten, Esten und Letten einst und jetzt / Baltische Gesellschaft in Deutschland; Hrsg H.von Rimscha.- Heidelberg: Baltische Gesellschaft in Deutschland, 1968.- S.15-34.
105. Taube A., Thomson E., Garleff M. Die Deutschbalten Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft // Schlaw W. Die Deutschbalten.- München: Langen Müller, 1995.- S.51-114.
106. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941 im Spiegel der Dokumente. Eine Einführung von Dietrich A.Loeber // Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch – Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.- Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1972.- S.(15)-(60).

107. Wachsmuth W. Entstehung, Organisation und völkische Bedeutung des deutschen Burschenlebens in Dorpat und Riga // Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland 1924.- R., 1923.- S.99-104.
108. Wiegrefe K. Deutschbalten im Dienste des Zaren. Eine Studie zur Geschichte der deutschbaltischen Oberschicht in Zentralrussland in der ersten Hälfte des 18.Jahrhunderts // Deutsche, Deutschbalten und Russen. Studien zu ihren gegenseitigen Bildern und Beziehungen / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk; Hrsg. K.Meyer.- Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997.- S.9.-26.
109. Virsis M. Vācijas ārpolitikas noteicošie faktori un politika Vācijas – Latvijas sarunu laikā 1925.gadā // Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1983.- 73.-78.lpp.
110. Virsis M. Vācijas ārpolitika un attiecības ar buržuāzisko Latviju 20.gadu 1.pusē // Западный империализм и Прибалтика / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; ред. А.Варславян.- Р.: ЛГУ, 1986.- с.35-44.
111. Вирсис М. Влияние Германской «политики немечества» на германо-латвийские отношения (1929-1932 гг.) // Германия и Прибалтика: проблемы политических и культурных связей / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; ред. П.Крупников.- Р.: ЛГУ, 1985.- с.3-13.
112. Вирсис М. Политика Германии в отношении буржуазной Латвии в период мирового экономического кризиса до прихода к власти Гитлера (1929-1932 гг.) // Проблемы истории Латвийской ССР: Тез. докл. научн. конференции / Ред. И.Ронис.- Р.: [b.i.], 1985.- с.73-76.
113. Volkmann H.-E. Das Deutsche Reich und die Baltischen Staaten 1918-1920 // Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg.von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- S.378-408.
114. Wenschkewitz H. Die kristlichen Kirchen in Lettland zwischen den beiden Weltkriegen // Baltische Kirchengeschichte / Hrsg.von R.Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- S.266-298.
115. Winkler H.A. Hans Rothfels – ein Lobredner Hitlers? Quellenkritische Bemerkungen zu Ingo Haars Buch “Historiker im Nationalsozialismus” // Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte.- 2001.- H.4.- Oktober.- S.643-652.

116. Wulfius W. *Zehn Jahre* // *Baltische Monatsschrift*.- 1928.- H.2/3.- S.629.
117. Zālīte E. *Ekonomiskā politika un rūpniecības reorganizācija pēc 1934.gada 15.maija* // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*.- 1999.- Nr.3.- 74.-103.lpp.
118. Zālīte E. *Rūpniecības uzņēmumu reevakuācijas gaita un problēmas 20.-30.gadi* // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*.- 1993.- Nr.2.- 69.-84.lpp.

3. Izmantotie zinātnisko rakstu krājumi un konferenču materiāli

1. *800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi*.- R.: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Carl-Schirren-Gesellschaft, 2001.- 370 lpp.
2. *Baltische Kirchengeschichte* / Hrsg. von R.Wittram.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1956.- 347 S.
3. *Baltisches Burschentum. Die studentischen Korporationen der Deutschbalten, Esten und Letten einst und jetzt* / *Baltische Gesellschaft in Deutschland*; Hrsg. H.von Rimscha.- Heidelberg: Baltische Gesellschaft in Deutschland, 1968.- 63 S.
4. *Beiträge zum deutsch-tschechischen Verhältnis im 19. und 20. Jahrhundert / Vorträge der wissenschaftlichen Tagungen des Collegium Carolinum*.- München: Lerche, 1967.- 175 S.
5. *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich* / Hrsg.von M.Garleff.- Köln; u.a.: Böhlau Verlag, 2001.- Bd.1.- 441 S.
6. *Deutsche, Deutschbalten und Russen. Studien zu ihren gegenseitigen Bildern und Beziehungen* / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk; Hrsg. K.Meyer.- Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997.- 228 S.
7. *Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und Ostmitteleuropa* / Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen; Hrsg. H.Hecker.- Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989.- 180 S.
8. *Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuellen Fragen der deutsch - lettischen Verhältnisses* / Hrsg. B.Meissner.- Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2000.- 303 S.

9. Deutschland 1933-1945: Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft / Bundeszentrale für Politische Bildung; Hrsg.: K.-D.Bracher, M.Funke, H.-A.Jacobsen.- Bonn; Düsseldorf: Droste Verlag, 1992.- 632 S.
10. Германия и Прибалтика: проблемы политических и культурных связей / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; ред. П.Крупников.- Р.: ЛГУ, 1985.- 169 с.
11. Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas? / Hrsg. E.Oberländer.- Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1989.- 149 S.
12. Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Aussenpolitik des Dritten Reiches / Hrsg. M.Funke.- Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.- 848 S.
13. Latvijas izlūkdienesti 1919-1940. 664 likteņi / Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds; Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs.- R.: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2001.- 295 lpp.
14. Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1983.- 93 lpp.
15. Latvijas PSR vēstures problēmas: Konf.tēzes / Atb.red. I.Ronis.- R.: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1987.- 118 lpp.
16. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- R.: Golts un Jurjāns, 1928.- 805 lpp.
17. Mitteleuropa between Europe and Germany / Editotr P.J.Katzenstein.- Providence; Oxford.- Berghahn Books, 1997.- 292 p.
18. Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939): Stärke und Schwäche der neuen Staaten. Nationale Minderheiten / Herder Institut Marburg; Hrsg. H.Lemberg.- Marburg: Verlag Herder-Institut, 1997.- 342 S.
19. Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950. / Sast. V.Leitāns.- R.: Avots, 1990.- 364 lpp.
20. Проблемы истории Латвийской ССР: Тез. докл. научн. конференции / Ред. И.Ронис.- Р.: [b.i.], 1985.- 113 с.
21. Die Sudetenfrage in europäischer Sicht / Collegium Carolinum München; Mitarb. T.Mayer.- München: Lerche, 1962.- 281 S.
22. Vācija un Baltija. Rakstu krājums / Sastād. P.Krupņikovs.- R.: Avots, 1990.- 175 lpp.
23. Vācu faktors Latvijas vēsturē. Zinātnisko rakstu krājums / Atb.red. M.Duhanovs.- R.: LU, 1992.- 169 lpp.

24. Von den Baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten / Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1918-1919; Hrsg. Von J.von Hehn, H.von Rimscha, H.Weiss.- Marburg/Lahn: J.G.Herder-Institut, 1977.- 447 S.
25. Von der Oberschicht zur Minderheit. Die deutsche Minderheit in Lettland. 1917-1940 / Institut Nordostdeutsches Kulturwerk Lüneburg; [Verantwortlicher: D.Henning].- Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1997.- S.244 – 587
26. Западный империализм и Прибалтика / ЛГУ им. П.Стучки, Каф. новой и новейшей истории; Ред. А.Варславян.- Р.: ЛГУ, 1986.- 130 с.

4. Izmantotās zinātniska rakstura gadagrāmatas

- 1 Archīvs. Raksti par latviskām problēmām.- Melburna, 1971.- 2.sēj.- 231 lpp.; 1968.- 8.sēj.- 282 lpp.; 1976.- 16.sēj.- 256 lpp.
- 2 Jahrbuch des baltischen Deutschtums (turpmāk saīsināti – JdbD):
  - 2.1. JdbD 1954.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1953.- 118 S.;
  - 2.2. JdbD 1957.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1956.- 156 S.;
  - 2.3. JdbD 1964.- Hamburg-Hamm: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1963.- 188 S.;
  - 2.4. JdbD 1971.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1970.- 173 S.;
  - 2.5. JdbD 1974.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1973.- 200 S.;
  - 2.6. JdbD 1976.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1975.- 221 S.;
  - 2.7. JdbD 1977.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1976.- 207 S.;
  - 2.8. JdbD 1979.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1978.- 249 S.;
  - 2.9. JdbD 1981.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1980.- 286 S.;
  - 2.10. JdbD 1982.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1981.- 222 S.;
  - 2.11. JdbD 1983.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1982.- 222 S.;
  - 2.12. JdbD 1987.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1986.- 222 S.;
  - 2.13. JdbD 1989.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1988.- 223 S.;
  - 2.14. JdbD 1995.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1994.- 223 S.;
  - 2.15. JdbD 1996.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1995.- 231 S.;
  - 2.16. JdbD 1997.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1996.- 222 S.;
  - 2.17. JdbD 1998.- Lüneburg; München: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1997.- 223 S.

5. Studentu korporāciju albūmi

1. Album Curonorum 1808-1932.- R.: Historische Kommission der Curonia, 1932.- 303 S.
2. Album Curonorum II 1932-1978.- [b.v.]: Philisterverband der Curonia, [1979].- 135 S.
3. Album der Landsleute Fraternitas Baltica (gegr. zu Riga am 13.November 1865).- [Aschaffenburg, Marburg/Lahn]: Philisterverband der Fraternitas Baltica, 1961.- 357 S.
4. Album fratrum Rigensum 1823-1939 (bearbeitet von Otto Hentzelt).- Hamburg-Hamm: Hoffmann, 1963.- 135 S.
5. Album Fratrum Rigensum. Fraternitas Rigensis 1823-1979.- [Hamburg]: Der Philisterverband der Fraternitas Rigensis, 1981.- 569 S.
6. Album Livonorum. Dorpat 1822-1939.- [Lübeck]: Philisterverein der Livonia, 1958.- 437 S.
7. Album Rubonorum 1875-1910.- R.: Buchdruckerei des Rigaer Tageblatts, 1910.- 167 S.
8. Album Rubonorum 1875-1972.- [Neustadt an der Aisch: Degener & Co.], 1972.- 283 S.
9. Concordia Rigensis 29.11.1969-29.11.1969. Festschrift. Chronik. Album. Statistisches.- Hamburg, 1969.- 285 S.

6. Biogrāfiskās enciklopēdijas, leksikoni un vārdnīcas

1. Davidson M.G. Kunst in Deutschland 1933-1945: eine wissenschaftliche Enzyklopädie der Kunst im Dritten Reich.- Tübingen: Grabert, 1988-1995.- Bd.2.: Malerei.
2. Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960. Im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission begonnen von Olaf Welding und unter Mitarbeit von Erik Amburger und Georg von Krusenstjern herausgegeben von Wilhelm Lenz.- Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1970.- 930 S.

3. Hagen K. *Lexikon deutschbaltischer bildender Künstler. 20.Jahrhundert.*- Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1983.- 152 S.
4. *Ideju vārdnīca: domātāji, teorijas un jēdzieni, filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā.*- R.: Zvaigzne ABC, 1999.- 659 lpp.
5. *Latviešu konversācijas vārdnīca.*- Rīga: A.Gulbja apgāds, 1927.- 1., 6., 21.sēj.
6. *Latviešu valodas vārdnīca.*- R.: Avots, 1998.- 883 lpp.
7. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920 / Bearbeitet von W.Neander.*- Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt.- 1967.- 152 S.
8. *Svešvārdu vārdnīca.*- R.: Jumava, 1999.- 879 lpp.